

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

4916

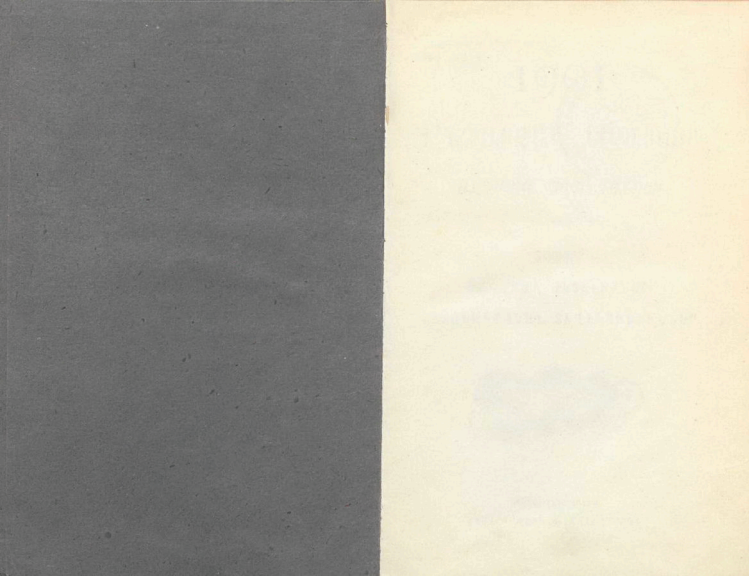
059

7-10-37

2010

1 20 1

059

Ա-33

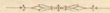
239

1901

ԸՆԴԱՐՁԱԿ ՊԵՍԱՅՑ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԻՄՆԴԱՆՈՅԻ

Printed in Turkey

ՏՈՄԱՐ

ԶԱՆԱԶԱՆ ԳԻՏԵԼԻՔՆԵՐ

ՎԻՃԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

ՏԳԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Յ. ՄԱՏԹԵՈՍԵԱՆ

ՏՈՄԱՐ ԿԱՄ ՕՐԱՑՈՅՑ 1901

ՔՈՒՂԱԿԱՆԻՆ ԳՐԻՍՏՈՒՄ

ԵՒ ԲՈՒՆ ԹՈՒՍԱԿԱՆԻՆ ՀԱՅՈՑ

ՏԱՂԻՒՆ՝ 807.1 = 4392-4394

ԵՒ ՏՈՄԱՐԱԿԱՆ ԹՈՒՍԱԿԱՆԻՆ ԱԶԳՍՍ

ՈՒՇՈՒՆ՝ 1350-1351

30539-42

Ի ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ

Տ. Տ. ՄԱՐԿՍԻՅԱՆ

ՍՐԲԱԶԱՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ

ԱՄԵՆԱԿԱՆ ՀԱՅՈՑ

Ի ՊԱՏՐԻԱՐԺՈՒԹԵԱՆ Ս. ԵՐՈՒՍԱԼԵՄԻ

Տ. ՅԱՐՈՒԹԵԱՆ

Ս. ԱՐԵԵԳԻՍԻԱՆՈՍԻ

Ի ՊԱՏՐԻԱՐԺՈՒԹԵԱՆ ԿՈՍՏԱՆՆՆՈՒՊՈԼԻՍՈՑ

Տ. ՄԱՐԿԱՆԻՅԱՆ

Ս. ԱՐԵԵԳԻՍԻԱՆՈՍԻ

(3056
39

14426-58

Գիրք	Տարւոյն	Ի
Նորքերեակն		Ա.
Վերադիրն		ԻԱ
Խննդաւորեակն		19
Տանուհին		Խոյ
Բուն ձայնք	աճ. յձ. յձ. յձ.	Ջախակողմեան դա- ստն են, սկսեալ ի Բուն Բարեկենդանէ :

ՀԱՐԱՐԱԿԱՆ ՏՈՒՆ ԵՒ ՄԻՋՈՑԻ ԿՈՍՏԱՆ

Ս. ՄԵՆՈՒՆ	Շր.Յուսուպ	6
Միջոց ու տիք	Աւուրք	16
Աւուրք ու տիք	Յուսուպ	24
Սուրք Սուրքի	Յուսուպ	27
Բուն Բարեկենդան	Փետրուար	11
Տնտեսական տիք	Փետրուար	14
ՉԱՍԿ	Ապրիլ	4
Աւուրք	Շր.Ապրիլ	7
Երեւելի Ս. Խոյ	Ապրիլ	29
Համարաւոր Ս.	Մայիս	10
Հոգեւորական	Մայիս	20
Բարեկենդան Լուսաւորչի	Յունիս	10
Ս. Գրեգոր Լուսաւորչի (Գրեգոր Նշխարաց)	Յունիս	16
Բարեկենդան Վարդապետի	Յունիս	4
ՎԱՐԴԱՎԱՐ	Յունիս	8
Միջոց եղբնեակք պահք	Հինգ	2
Բարեկենդան Ս. Աստուածածնի	Օգոստոս	5
ՎԵՐԱՓՈՒՆԻՄԱՆ Ս. ԱՍՏՈՒԱՍՄԱՆԻ	Օգոստոս	12
Միջոց եղբնեակք պահք	Հինգ	9
Բարեկենդան Ս. Խոյ	Սեպտեմբեր	16
ԽԱՎԱԿԱՆ	Սեպտեմբեր	23
Բարեկենդան Վարդապետի Ս. Խոյ	Սեպտեմբեր	30
Վարդապետի Ս. Խոյ		

	Երթ
Միջոց ու տեղի հոգեհոգ	
Կիւսիս Ա. Եւսէի	Հոկտեմբեր 28
Ս. Հրե շատիկայեան	Նոյեմբեր 10
Սիւսեանց Բարեկենդան	Նոյեմբեր 18
Ս. Յակոբայ Բարեկենդան	Դեկտեմբեր 9
Ս. Յակոբ	Դեկտեմբեր 15
Միջոց ու տեղի	Սեպտեմբեր 15
Բարեկենդան Ս. Միջոց ու տեղի	Դեկտեմբեր 29

ՀԱՅ ԼԱՍԻՆԱՍԻՈՅ

Նորահայն լուսնի, որ է սոկեթիւն	2
Նորահայն արեգակնային փոքր	6
Վերադարձ	10
Ռեյ ինկոնան Հապտակեան	14
Կերակուր իրեն	2

Չորսիկ նոյն տեղի հոգեհոգ յառաջ է քան զմերս:

ՇԱՐԻՊԱՆ ՏՈՒՔ ԼԱՍԻՆԱՍԻՈՅ

Երթ առանձինքով կիւսիս	(Ն. Տ.) Փետրուար 3
Ս. Դեղին	Փետրուար 20
Ս. Դեղին	Մարտ 7
Հապտակեան	Մայիս 16
Հապտակեան	Մայիս 26
Ս. Դեղին	Յունիս 2
Ս. Դեղին	Յունիս 6
Ս. Կիւսիս	Դեկտեմբեր 1

ԱՄՍՈՒՄՈՒՏԻ ՏԱՃԿԱՅ

Շեփարդ ՆԵՂԱ	Օր 30	Յունուար 8
Շեփարդ ՆԵՂԱ	» 29	Փետրուար 7
Շեփարդ ՆԵՂԱ	» 30	Մարտ 8
Մ. Նորհայն ՆԵՂԱ	» 29	Մարտ 7
Սեփարդ ՆԵՂԱ	» 29	Մայիս 6
Սեփարդ ՆԵՂԱ	» 30	Յունիս 4
Սեփարդ ՆԵՂԱ	» 29	Յունիս 4
Սեփարդ ՆԵՂԱ	» 30	Յունիս 4
Սեփարդ ՆԵՂԱ	» 29	Յունիս 4
Սեփարդ ՆԵՂԱ	» 30	Յունիս 4
Սեփարդ ՆԵՂԱ	» 29	Յունիս 4
Սեփարդ ՆԵՂԱ	» 30	Յունիս 4
Սեփարդ ՆԵՂԱ	» 30	Յունիս 4
Սեփարդ ՆԵՂԱ	» 30	Յունիս 4
Սեփարդ ՆԵՂԱ	» 29	Յունիս 4

ՆԵՄԱՆԱՐ ԱՌՈՒՐ ՏԱՃԿԱՅ

Գառնի կիւսիս	Փետրուար 27	Յունուար 5
Գառնի կիւսիս	Մարտ 1	Յունուար 8
Գառնի կիւսիս	Մարտ 10	Մարտ 17
Գառնի կիւսիս	Մարտ 10	Մարտ 17
Գառնի կիւսիս	Մարտ 12	Մարտ 15
Գառնի կիւսիս	Մարտ 6	Մարտ 15

Միջոց կիւսիս	Փետրուար 27	Հոկտեմբեր 26
Միջոց կիւսիս	Մարտ 15	Նոյեմբեր 13
Միջոց կիւսիս	Մարտ 27	Դեկտեմբեր 25
Միջոց կիւսիս	Մարտ 1	Դեկտեմբեր 29

ՉՈՐՈՒՆ ԵՂԱՆԱՐ

Մարտի և Տարեկան	Մարտ 8
Մարտի և Տարեկան	Մարտ 9
Մարտի և Տարեկան	Մարտ 11
Մարտի և Տարեկան	Մարտ 19

ՏԱՐԵԿԱՆ

Մարտի և Տարեկան	1901 Յունուար 1
Մարտի և Տարեկան	1350 Յունուար 1
Մարտի և Տարեկան	1317 Մարտ 1
Մարտի և Տարեկան	286 Մարտ 21
Մարտի և Տարեկան	1319 Մարտ 7
Մարտի և Տարեկան	4394 Օգոստոս 8
Մարտի և Տարեկան	1351 Օգոստոս 11
Մարտի և Տարեկան	5662 Մարտի 1
Մարտի և Տարեկան	1902 Դեկտեմբեր 19

ԵՂԱՆԱՐ ԱՌՈՒՐ

ԵՂԱՆԱՐ 20-21 Դեկտեմբեր Կիւսիսի տեղանքի
Կ. Պոլսի:

Սեփարդ ՆԵՂԱ	Մարտի 20 Դեկտեմբեր 22, Մարտ 15.
Սեփարդ ՆԵՂԱ	Մարտի 21 Դեկտեմբեր 23, Մարտ 17.
Սեփարդ ՆԵՂԱ	Մարտի 21 Դեկտեմբեր 23, Մարտ 17.
Սեփարդ ՆԵՂԱ	Մարտի 21 Դեկտեմբեր 23, Մարտ 17.

Դեկտեմբերի 5 Դեկտեմբերի Կիւսիսի տեղանքի
Կ. Պոլսի:

Դեկտեմբերի 14-15 Դեկտեմբերի Կիւսիսի տեղանքի
Կ. Պոլսի:

Սեփարդ ՆԵՂԱ	Դեկտեմբերի 14 Դեկտեմբեր 23, Մարտ 15.
Սեփարդ ՆԵՂԱ	Դեկտեմբերի 14 Դեկտեմբեր 23, Մարտ 15.
Սեփարդ ՆԵՂԱ	Դեկտեմբերի 15 Դեկտեմբեր 23, Մարտ 15.
Սեփարդ ՆԵՂԱ	Դեկտեմբերի 15 Դեկտեմբեր 23, Մարտ 15.

Դեկտեմբերի 29 Դեկտեմբերի Կիւսիսի տեղանքի
Կ. Պոլսի:

Սեփարդ ՆԵՂԱ	Դեկտեմբերի 29 Դեկտեմբեր 23, Մարտ 15.
Սեփարդ ՆԵՂԱ	Դեկտեմբերի 29 Դեկտեմբեր 23, Մարտ 15.
Սեփարդ ՆԵՂԱ	Դեկտեմբերի 29 Դեկտեմբեր 23, Մարտ 15.
Սեփարդ ՆԵՂԱ	Դեկտեմբերի 29 Դեկտեմբեր 23, Մարտ 15.

Լսող Օր	ԵՌՈՒՊԱՅԹ ՕՐ 28.		ՓԵՏՐՈՒՄ	ԶԻՒԼԳԱՏԷ ՕՐ 29.		Տաճիկ Փարս	
14	1	ԵՄ. րձ.	Սրբոց Ոսկանց բանաձայնը:	15	2	ԵՄ. րձ.	Սրբոց Ոսկանց բանաձայնը:
15	2	ԵՄ. րձ.	Սրբոց Ոսկանց բանաձայնը:	16	3	ԵՄ. րձ.	Սրբոց Ոսկանց բանաձայնը:
16	3	ԵՄ. րձ.	Սրբոց Ոսկանց բանաձայնը:	17	4	ԵՄ. րձ.	Սրբոց Ոսկանց բանաձայնը:
17	4	ԵՄ. րձ.	Սրբոց Ոսկանց բանաձայնը:	18	5	ԵՄ. րձ.	Սրբոց Ոսկանց բանաձայնը:
18	5	ԵՄ. րձ.	Սրբոց Ոսկանց բանաձայնը:	19	6	ԵՄ. րձ.	Սրբոց Ոսկանց բանաձայնը:
Յ Երեւնի Լուսնի ժամ 11, րոպէ 7. ՅԱՅԱՅԱՅ ԵՐԱՅԱՅԱՅ: Յ Երեւնի ժամ 15, րոպէ 54. ՅԱՅԱՅԱՅ ԵՐԱՅԱՅԱՅ:							
20	7	ԵՄ. րձ.	Սրբոց Ոսկանց բանաձայնը:	21	8	ԵՄ. րձ.	Սրբոց Ոսկանց բանաձայնը:
21	8	ԵՄ. րձ.	Սրբոց Ոսկանց բանաձայնը:	22	9	ԵՄ. րձ.	Սրբոց Ոսկանց բանաձայնը:
22	9	ԵՄ. րձ.	Սրբոց Ոսկանց բանաձայնը:	23	10	ԵՄ. րձ.	Սրբոց Ոսկանց բանաձայնը:
23	10	ԵՄ. րձ.	Սրբոց Ոսկանց բանաձայնը:	24	11	ԵՄ. րձ.	Սրբոց Ոսկանց բանաձայնը:
24	11	ԵՄ. րձ.	Սրբոց Ոսկանց բանաձայնը:	25	12	ԵՄ. րձ.	Սրբոց Ոսկանց բանաձայնը:
25	12	ԵՄ. րձ.	Սրբոց Ոսկանց բանաձայնը:	26	13	ԵՄ. րձ.	Սրբոց Ոսկանց բանաձայնը:
Յ Առաջին Փարսոց ժամ 6, րոպէ 42. ԵՐԱՅԱՅԱՅ ԵՐԱՅԱՅԱՅ:							
27	14	ԵՄ. րձ.	Սրբոց Ոսկանց բանաձայնը:	28	15	ԵՄ. րձ.	Սրբոց Ոսկանց բանաձայնը:
28	15	ԵՄ. րձ.	Սրբոց Ոսկանց բանաձայնը:	29	16	ԵՄ. րձ.	Սրբոց Ոսկանց բանաձայնը:
29	16	ԵՄ. րձ.	Սրբոց Ոսկանց բանաձայնը:	30	17	ԵՄ. րձ.	Սրբոց Ոսկանց բանաձայնը:

Լսող Օր	ԵՐՈՒՊԱՅԹ ՕՐ 28.	ՓԵՏՐՈՒՄ	ԶԻՒԼԳԱՏԷ ՕՐ 29.	Տաճիկ Փարս
318	ԵՄ. րձ. Բ. Քառասներորդաց և Է. օր մեծ պահոց:			15 117
419	ԵՄ. րձ. Բ. օր մեծ պահոց: Հգ. Մ-ի Հ-ով Ե-ից: Ե-ից:			17 117
520	ԵՄ. րձ. Բ. օր մեծ պահոց: Հգ. Քառերե. Ե-ից: Ե-ից			

Լամ. Օր	Ն Ի Ս Ս Ն ՕՐ 30.	ԱՊՐԻԼ	ՄՈՒՀԱՐՐԵՄ ՕՐ 29.	Տաճիկ Փայտի	Լամ. Օր	Ն Ի Ս Ս Ն ՕՐ 30.	ԱՊՐԻԼ	ՄՈՒՀԱՐՐԵՄ ՕՐ 29.	Տաճիկ Փայտի
14	1	Հրե. ան. ԶԱՏԱՆ. Գործարհն Տնանն զհոր Յիսակի Բրիստայի Բաշի և Գնիւն զՀրեայնան:	ԵՍ 124		1	ԴԵ. ան. ԺԼ. օր Յինանց: Լ. Մայն: և Դան Դան:			
15	2	Հրե. ան. Բ. օր Զանկի: Գնիւն Դան: Լ. Դան Դան:	ԵՂ 104		2	ԴԵ. ան. ԺԼ. օր Յինանց: Լ. Մայն: և Դան Դան:			
16	3	Հրե. ան. Գ. օր Զանկի:	ԵՂ 117		3	ԴԵ. ան. ԺԼ. օր Յինանց: Լ. Մայն: և Դան Դան:			
17	4	ԴԵ. ան. Դ. օր Զանկի:	ԵՂ 117		4	ԴԵ. ան. ԺԼ. օր Յինանց: Լ. Մայն: և Դան Դան:			
18	5	ԴԵ. ան. Ե. օր Զանկի: Տ. Դան: (30 Ե): Լ. Դան:	ԵՂ 117		5	ԴԵ. ան. ԺԼ. օր Յինանց: Լ. Մայն: և Դան Դան:			
19	6	ԴԵ. ան. Զ. օր Զանկի: Դ. Դան: Դան:	ԵՂ 117		6	ԴԵ. ան. ԺԼ. օր Յինանց: Լ. Մայն: և Դան Դան:			
Յ Դանն Լուսնի Ժամ 4, Երեկ 59: Անհետաքննող Կոմիտէ:									
20	7	Հրե. ան. Զ. օր Զանկի: Տ. Դան: Դան:	ԵՂ 117		7	ԴԵ. ան. ԺԼ. օր Յինանց: Լ. Մայն: և Դան Դան:			
21	8	Հրե. ան. Է. օր Զանկի: Դ. Դան: Դան:	ԵՂ 117		8	ԴԵ. ան. ԺԼ. օր Յինանց: Լ. Մայն: և Դան Դան:			
62 Տար. Դանն Լուսնի Ժամ 4, Երեկ 59: Յ Դանն Լուսնի Ժամ 2, Երեկ 27: Յ Դանն Լուսնի Ժամ 2, Երեկ 27:									
22	9	ԴԵ. ան. Ը. օր Յինանց:	ԵՂ 117		9	ԴԵ. ան. ԺԼ. օր Յինանց: Լ. Մայն: և Դան Դան:			
23	10	ԴԵ. ան. Թ. օր Յինանց: Լ. Մայն: և Դան Դան:	ԵՂ 117		10	ԴԵ. ան. ԺԼ. օր Յինանց: Լ. Մայն: և Դան Դան:			
24	11	ԴԵ. ան. Ժ. օր Յինանց:	ԵՂ 117		11	ԴԵ. ան. ԺԼ. օր Յինանց: Լ. Մայն: և Դան Դան:			
25	12	ԴԵ. ան. ԺԼ. օր Յինանց: Լ. Մայն: և Դան Դան:	ԵՂ 117		12	ԴԵ. ան. ԺԼ. օր Յինանց: Լ. Մայն: և Դան Դան:			
26	13	ԴԵ. ան. ԺԼ. օր Յինանց:	ԵՂ 117		13	ԴԵ. ան. ԺԼ. օր Յինանց: Լ. Մայն: և Դան Դան:			
Յ Լուսնի Ժամ 4, Երեկ 26: Յ Լուսնի Ժամ 4, Երեկ 26:									
27	14	ԴԵ. ան. ԺԼ. օր Յինանց: Լ. Մայն: և Դան Դան:	ԵՂ 117		14	ԴԵ. ան. ԺԼ. օր Յինանց: Լ. Մայն: և Դան Դան:			
28	15	ԴԵ. ան. ԺԼ. օր Յինանց: Լ. Մայն: և Դան Դան:	ԵՂ 117		15	ԴԵ. ան. ԺԼ. օր Յինանց: Լ. Մայն: և Դան Դան:			
29	16	ԴԵ. ան. ԺԼ. օր Յինանց: Լ. Մայն: և Դան Դան:	ԵՂ 117		16	ԴԵ. ան. ԺԼ. օր Յինանց: Լ. Մայն: և Դան Դան:			
30	17	ԴԵ. ան. ԺԼ. օր Յինանց:	ԵՂ 117		17	ԴԵ. ան. ԺԼ. օր Յինանց: Լ. Մայն: և Դան Դան:			

Լամ. Օր	Ն Ի Ս Ս Ն ՕՐ 30.	ԱՊՐԻԼ	ՄՈՒՀԱՐՐԵՄ ՕՐ 29.	Տաճիկ Փայտի	Լամ. Օր	Ն Ի Ս Ս Ն ՕՐ 30.	ԱՊՐԻԼ	ՄՈՒՀԱՐՐԵՄ ՕՐ 29.	Տաճիկ Փայտի
1	18	ԴԵ. ան. ԺԼ. օր Յինանց: Լ. Մայն: և Դան Դան:	ԵՂ 117		1	ԴԵ. ան. ԺԼ. օր Յինանց: Լ. Մայն: և Դան Դան:			
2	19	ԴԵ. ան. ԺԼ. օր Յինանց: Լ. Մայն: և Դան Դան:	ԵՂ 117		2	ԴԵ. ան. ԺԼ. օր Յինանց: Լ. Մայն: և Դան Դան:			
3	20	ԴԵ. ան. ԺԼ. օր Յինանց: Լ. Մայն: և Դան Դան:	ԵՂ 117		3	ԴԵ. ան. ԺԼ. օր Յինանց: Լ. Մայն: և Դան Դան:			
4	21	ԴԵ. ան. ԺԼ. օր Յինանց: Լ. Մայն: և Դան Դան:	ԵՂ 117		4	ԴԵ. ան. ԺԼ. օր Յինանց: Լ. Մայն: և Դան Դան:			
Յ Լուսնի Ժամ 4, Երեկ 20: Յ Լուսնի Ժամ 4, Երեկ 20:									
5	22	ԴԵ. ան. ԺԼ. օր Յինանց: Լ. Մայն: և Դան Դան:	ԵՂ 117		5	ԴԵ. ան. ԺԼ. օր Յինանց: Լ. Մայն: և Դան Դան:			
6	23	ԴԵ. ան. ԺԼ. օր Յինանց: Լ. Մայն: և Դան Դան:	ԵՂ 117		6	ԴԵ. ան. ԺԼ. օր Յինանց: Լ. Մայն: և Դան Դան:			
7	24	ԴԵ. ան. ԺԼ. օր Յինանց: Լ. Մայն: և Դան Դան:	ԵՂ 117		7	ԴԵ. ան. ԺԼ. օր Յինանց: Լ. Մայն: և Դան Դան:			
8	25	ԴԵ. ան. ԺԼ. օր Յինանց: Լ. Մայն: և Դան Դան:	ԵՂ 117		8	ԴԵ. ան. ԺԼ. օր Յինանց: Լ. Մայն: և Դան Դան:			
9	26	ԴԵ. ան. ԺԼ. օր Յինանց: Լ. Մայն: և Դան Դան:	ԵՂ 117		9	ԴԵ. ան. ԺԼ. օր Յինանց: Լ. Մայն: և Դան Դան:			
10	27	ԴԵ. ան. ԺԼ. օր Յինանց: Լ. Մայն: և Դան Դան:	ԵՂ 117		10	ԴԵ. ան. ԺԼ. օր Յինանց: Լ. Մայն: և Դան Դան:			
11	28	ԴԵ. ան. ԺԼ. օր Յինանց: Լ. Մայն: և Դան Դան:	ԵՂ 117		11	ԴԵ. ան. ԺԼ. օր Յինանց: Լ. Մայն: և Դան Դան:			
Յ Լուսնի Ժամ 4, Երեկ 17: Յ Լուսնի Ժամ 4, Երեկ 17:									
12	29	ԴԵ. ան. ԺԼ. օր Յինանց: Լ. Մայն: և Դան Դան:	ԵՂ 117		12	ԴԵ. ան. ԺԼ. օր Յինանց: Լ. Մայն: և Դան Դան:			
13	30	ԴԵ. ան. ԺԼ. օր Յինանց: Լ. Մայն: և Դան Դան:	ԵՂ 117		13	ԴԵ. ան. ԺԼ. օր Յինանց: Լ. Մայն: և Դան Դան:			

Համ. Օր	ՄԱՅՈՍ ՕՐ 31.	ՄԱՅԻՍ	Ս ԷՖ ԷՐ ՕՐ 29.	Տաճիկ Երկրակ.
14	1 ԳԵ. ղձ. ԼԼ. օր Յինանց: Եւ. Երէհայ Մարտիրոս:		ԵՍ 4	
15	2 ԳԵ. ղձ. ԼԼ. օր Յինանց: Եւ. Երէհայ Մարտիրոս:		ԵՂ 1	
16	3 ԵՄ. ան. ԼԼ. օր Յինանց: Լ. Զարգար: Բարսեղ:		ԵՂ 1	
17	4 ՌԷ. ան. ԼԼ. օր Յինանց:		ԵՂ 1	
15 Տար. Երեւոյ. և Գան Ալթոն ԺԳ. Թագ. Ապարկոյ:				
18	5 ԵՐ. ղձ. ԼԵ. օր Յինանց: Տ. Զարգար (30 Եր):		ԵՂ 1	
Յ Երեւոյ Լուսնի ժամ 12, րոպէ 31. Ամենապար իտղման:				
19	6 ՔԱՅԵ. ղձ. ԼԵ. օր Յինանց: Տ. Զարգար (29 Եր): Լ. Զարգար (30 Եր):		1 12	
32 Տար. Երեւոյ և Կղզոյ Բ. Կայսեր Ռուսաց:				
20	7 ԵՄ. ղձ. ԼԵ. օր Յինանց:		Ե 10	
21	8 ԳԵ. ղձ. ԼԵ. օր Յինանց: Եւ. Զարգար (30 Եր): Եւ. Զարգար (30 Եր):		Ե 1	
22	9 ԳԵ. ղձ. ԼԵ. օր Յինանց: Եւ. Զարգար (30 Եր):		Ե 1	
Ը Յերկաւոն ժամ 1, րոպէ 56. Տ. Զարգար ձեզգա:				
23	10 ՔԱՅԵ. ղձ. ԼԵ. օր Յինանց: Զարգար (30 Եր): Եւ. Զարգար (30 Եր):		Ե 1	
24	11 ՌԷ. ան. ԼԵ. օր Յինանց: Զարգար (30 Եր): Եւ. Զարգար (30 Եր):		Ե 1	
82 Տար. Երեւոյ. Վերքարի Թագուհի և Անդրկոյ:				
25	12 ԵՐ. ան. ԼԵ. օր Յինանց:		Ե 1	
Յ Առաջին Քառորդ ժամ 16, րոպէ 52. Թագ օր:				
26	13 ՔԱՅԵ. ղձ. ԼԵ. օր Յինանց: Երկրորդ Երեւոյ:		Ե 1	
27	14 ԵՄ. ղձ. ԼԵ. օր Յինանց:		Ե 1	
Ը Տար. Թագար. Կղզոյ Բ. Կայսեր Ռուսաց:				
28	15 ԳԵ. ղձ. ԼԵ. օր Յինանց:		Ե 1	

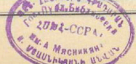
Համ. Օր	ՄԱՅՈՍ ՕՐ 31.	ՄԱՅԻՍ	Ս ԷՖ ԷՐ ՕՐ 29.	Տաճիկ Երկրակ.
29	16 ԳԵ. ղձ. ԼԵ. օր Յինանց: Զարգար:		Ե 1	
30	17 ԵՄ. ղձ. ԼԵ. օր Յինանց: Երկրորդ Երեւոյ:		Ե 1	
31	18 ՌԷ. ան. ԼԵ. օր Յինանց: Զարգար:		Ե 1	
1	19 ԵՐ. ան. ԼԵ. օր Յինանց: Լ. Զարգար:		Ե 1	
2	20 ՔԱՅԵ. ան. ԼԵ. օր Յինանց: Զարգար (30 Եր): Լ. Զարգար (30 Եր):		Ե 1	
Յ Լուսնի Լուսնի ժամ 16, րոպէ 25. Թագար. օր:				
3	21 ԵՄ. ղձ. ԼԵ. օր Յինանց: Զարգար (30 Եր): Լ. Զարգար (30 Եր):		Ե 1	
4	22 ԳԵ. ղձ. ԼԵ. օր Յինանց: Զարգար:		Ե 1	
5	23 ԳԵ. ղձ. ԼԵ. օր Յինանց: Զարգար:		Ե 1	
6	24 ԵՄ. ղձ. ԼԵ. օր Յինանց: Զարգար (30 Եր): Լ. Զարգար (30 Եր):		Ե 1	
38 Տար. Գան Երկրի և Թագ. Երեւոյ և Կղզոյ:				
7	25 ՌԷ. ղձ. ԼԵ. օր Յինանց: Զարգար:		Ե 1	
8	26 ԵՐ. ան. ԼԵ. օր Յինանց: Զարգար:		Ե 1	
34 Տար. Թագար. Երեւոյ և Կղզոյ Բ. Կայսեր Ռուսաց:				
9	27 ՔԱՅԵ. ան. ԼԵ. օր Յինանց: Զարգար (30 Եր): Լ. Զարգար (30 Եր):		Ե 1	
10	28 ԵՄ. ղձ. ԼԵ. օր Յինանց: Զարգար (30 Եր): Լ. Զարգար (30 Եր):		Ե 1	
Ը Վերջին Քառորդ ժամ 1, րոպէ 24. Թագ Երեւոյ:				
11	29 ԳԵ. ղձ. ԼԵ. օր Յինանց: Զարգար (30 Եր): Լ. Զարգար (30 Եր):		Ե 1	
12	30 ԳԵ. ղձ. ԼԵ. օր Յինանց: Զարգար:		Ե 1	
13	31 ԵՄ. ղձ. ԼԵ. օր Յինանց: Զարգար (30 Եր): Լ. Զարգար (30 Եր):		Ե 1	

Լսա- նք	ՀԱՅԻՐԱՆ ՕՐ 30.	ՅՈՒՆԻՍ	ԲԷՊԻՏԼ ԷՎԷԼԷ ՕՐ 30.	Տաճի- կ	Խորհուր- դ
14	1	ՌԵ. զկ. Պանք: ԼԻ. Տան Գրգիս Յիսուս:	ԿՄ	1	
		13 Տար. Պան. Օրոն Բազալորին Պալիկրայի:			
15	2	ԴԵ. զձ. Սրբոյ հոն մերոյ Գրիգորի Լուսաւորյն յի- շտասկ երկն ի վերայէն:	ԿԱ	2	1
		13 Տար. Պան. Վիկելմ Բ. Կայսեր Գերմանոյ:			
16	3	ԶԵԿԵ. զկ. Բ. Տան Կաթողիկէ երկրեցոյ Սրբոյ Լեւոնի- անցին: Հարանէն: Կարգէն հարգել յաճանքն Սիւրբէն:	ԿԱ	3	2
		● Երուսեղ Լուսնի ժամ 20, բայկ 00:			
		Պարզ օդ:			
17	4	ՌԵ. ան. Սրբոյ Մաննանքն Բնթնեմի, և Արարիտի վկա- յին, Մովսիսայ քաղաւային և Գողգաստի զինաւորին: ՏԻ. Մարգարէ (30 Եր): ՏԵ. Բեղնէ եգիպտ (30 Եր):	ԿԱ	4	2
18	5	ԴԵ. ան. Սրբոյ Կաթանայն Կաթանայ և Մաննայ: ՀԵ. Բա- նալ (29 Եր):	ԿԱ	5	2
19	6	ԴԵ. ան. Պանք:	ԿԱ	6	2
20	7	ՆԵ. զկ. Սրբոյ Իշխանայն Մաննայ և Յովսեփայ, և վկա- յին: Սարգիս և Բազալոր: ՅԻ. Մարգարէ (30 Եր):	ԿԱ	7	2
		64 Տար. Պան. Վիքորիա Թագուհոյն Անգղիայ:			
21	8	ՌԵ. զձ. Պանք:	ԿԱ	8	2
22	9	ԵԸ. զկ. Սրբոյ Մեծին Ներսիսի հայրապետին մերոյ և Թա- ղայ եպիսկոպոսին: Առաւմտեց և արեւմտեց Իշխան- այն, յերէն յիսն յարմար, և ի իշխան եգիպտ ՏԵ. Բե- ղնէ Երգի: Սիւրբ Կարգէն ի յարմար Ներսիս (Եգի- պտեցի):	ԿԱ	9	2
		○ Ի ինքեցեանն ժամ 40, բայկ 6:			
		ՏԵ. Պանքի Սեւեման:			
23	10	ԶԵԿԵ. զձ. Դ. Ձինի Հոգեգալտան: Բարեկենդան դանոց Լուսաւորի:	ԿԱ	10	2
24	11	ՌԵ. զկ. Պանք: Սրբոյն Եպիսկոպոս Կիրայայն, և Բարեկայ հայրապետին և երկոյ աշակերտաց Նորին: ՏԻ. Բարեկ- այն: Երգի: ՍԻ. Մարգարէ Եգիպտեցի: Կար- գիտին:	ԿԱ	11	2
		● Առաջին Քառորդ ժամ 6, բայկ 21:			
		Պարզ օդ:			

Լսա- նք	ՀԱՅԻՐԱՆ ՕՐ 30.	ՅՈՒՆԻՍ	ԲԷՊԻՏԼ ԷՎԷԼԷ ՕՐ 30.	Տաճի- կ	Խորհուր- դ
25	12	ԴԵ. ան. Պանք: Սրբոյն Կաթանայն Սարգիսին և մեր Նորա Հոգեկոյն:	ԿԱ	12	2
26	13	ԴԵ. ան. Պանք:	ԿԱ	13	2
27	14	ՆԵ. զձ. Պանք: Սրբոյն Թեոփիլոսի զաղապաշտոն, և Թա- փիլոսի բռնին: և եւմի կաթանայն ուր յԱնիկոսի կա- թանայն:	ԿԱ	14	2
28	15	ՌԵ. զկ. Պանք: ՏԵ. Մեղն:	ԿԱ	15	2
		63 Տար. Թագար. Վիքորիա Թագուհոյն Անգղիայ:			
29	16	ԶԵԿԵ. զձ. Կիսա Նիսիայայ Սրբոյ Հոն մերոյ Գրիգորի Լուսաւորին: ԼԻ. Առաւմտեց Գրգիս և Գեղն:	ԿԱ	16	2
30	17	ԶԵԿԵ. զկ. Դ. Ձինի Հոգեգալտան: Հարանէն:	ԿԱ	17	2
1	18	ՌԵ. զձ. Սրբոյ վկային Անտոնիոսի, Թեոփիլոսի, Անիկ- ոսի և Փարմանի: ԼԻ. Մեղն:	ԿԱ	18	2
2	19	ԴԵ. զկ. Սրբոյն Դանիէլի մարգարէին և երկոյ ժամանայն Սեղաթայ, Միսայայ և Արեգաթային: Ա. Կարգի (30 Եր): ԼԻ. Անգլիկոս և Ս. Առաւմտեցի:	ԿԱ	19	2
		● Լուսն Լուսնի ժամ 5, բայկ 39:			
		Պարզ օդ:			
3	20	ԴԵ. ան. Պանք:	ԿԱ	20	2
4	21	ԴԵ. ան. Սրբոյ Սարգիսայն մերոյ Սահակայ և Միս- այայ: Կարգէն հարգել յաճանքն Գողգաս: ՀԵ. Մա- րգարէ Եգիպտեցի:	ԿԱ	21	2
		124 Տար. Հաստատութեան Միաց. Կնեզ. Ամերիկայի:			
5	22	ՌԵ. զձ. Պանք:	ԿԱ	22	2
6	23	ԵԸ. զկ. Սրբոյն Տրդատայ Սարգիսին, Աշխեն տփնոյն և Թարսիսիային:	ԿԱ	23	2
7	24	ԶԵԿԵ. զձ. Ե. Կիսա տփոյ Ս. Առաւմտեցի: Հարանէն:	ԿԱ	24	2
8	25	ՌԵ. զկ. Սրբոյն Կաթապատի, և քաղապաշտոն, և ինն վկա- յին, և Դանիէլոսի քաղապաշտոն:	ԿԱ	25	2
9	26	ԴԵ. զձ. Սրբոյն Զարգիսայ մարգարէին:	ԿԱ	26	2
		● Վերջին Քառորդ ժամ 8, բայկ 26:			
		Պարզ և ջրմ:			
10	27	ԴԵ. զկ. Պանք:	ԿԱ	27	2
11	28	ՆԵ. ան. Սրբոյն Եպիսկոպոս մարգարէին:	ԿԱ	28	2
12	29	ՌԵ. ան. Պանք: ՍԻ. Առաւմտեց Գրգիս և Գեղն:	ԿԱ	29	2
13	30	ԵԸ. զձ. Սրբոյն երկուսուն Առաւմտեց և Գողգաս երկուսուն անմարդ աղապարէն: ՍԻ. Ներսիս Կարգիտ:	ԿԱ	30	2

Լամ.	Օր	ԹԷՄՍՈՒՋ ՕՐ 31.	ՅՈՒՆԻՍ	ԲԵՊՈՒՆ ԱՆՈՐ ՕՐ 29.	Տաճիկ	Երթընիկ
14	1	Ջուլի. քվ. 2. Բաշկիբաշ Գառնի Գառնի	ՎԱ	Վ.		
		Հաստատ. Հանրապետ. Գաղղիյի լամին 1789:				
15	2	ԲԵ. զձ. Ա. օր պահոց Վարդավաթի Ծճ. Գիւր Կիւր Ս. Արաքս-ձիւն:	ՎԱ	Վ.		
16	3	ԳԵ. զձ. Բ. օր պահոց Վարդավաթի Լ. Տճ. Հանգիստի Ե. Ս. Արաքս-ձիւն:	ՎԱ	Վ.		
		Փ Երևանի Լուսնի ժամ 4, րոպի 36:				
		Աճճճճճճճ ճիւղաբնիկ:				
17	4	ԳԵ. զձ. Գ. օր պահոց Վարդավաթի Տճ. Հարստի (30 Եր.)	ՎԱ	Վ.		
		Տճ. Բաշկիբաշ (29 Եր.) Լ. Ար (30 Եր.):				
18	5	ԵԵ. զձ. Գ. օր պահոց Վարդավաթի	ՎԱ	Վ.		
19	6	ՈՐ. Ե. օր պահոց Վարդավաթի	ՎԱ	Վ.		
20	7	ԵԵ. Ե. օր պահոց Վարդավաթի	ՎԱ	Վ.		
		Ս. Երևանի Լուսնի ժամ 4, րոպի 36:				
		Աճճճճճ ճիւղաբնիկ:				
21	8	Ջուլի. քվ. Գ. օր պահոց Վարդավաթի	ՎԱ	Վ.		
22	9	Ջուլի. քվ. Բ. օր պահոց Վարդավաթի	ՎԱ	Վ.		
23	10	ԳԵ. զձ. Գ. օր պահոց Վարդավաթի	ՎԱ	Վ.		
		Փ Առաջին Քառուրդ ժամ 21, րոպի 9:				
		Պարզ եղանակ:				
		Օ յնախմբ ժամ 21, րոպի 15:				
		Տճ. Պարզ եղանակ:				
24	11	ԳԵ. զձ. Գառնի Ծ. Երևանի Լուսնի ժամ 4, րոպի 36:	ՎԱ	Վ.		
25	12	ԵԵ. զձ. Սրբոյն Երևանի Լուսնի ժամ 4, րոպի 36:	ՎԱ	Վ.		
		Ս. Երևանի Լուսնի ժամ 4, րոպի 36:				
26	13	ՈՐ. զձ. Գառնի Ծ. Երևանի Լուսնի ժամ 4, րոպի 36:	ՎԱ	Վ.		
27	14	ԳԵ. Ե. օր պահոց Վարդավաթի	ՎԱ	Վ.		
		Ս. Երևանի Լուսնի ժամ 4, րոպի 36:				
28	15	Ջուլի. քվ. Ա. օր պահոց Վարդավաթի	ՎԱ	Վ.		
29	16	ԲԵ. զձ. Սրբոյն Երևանի Լուսնի ժամ 4, րոպի 36:	ՎԱ	Վ.		
		Ս. Երևանի Լուսնի ժամ 4, րոպի 36:				
30	17	ԳԵ. զձ. Սրբոյն Երևանի Լուսնի ժամ 4, րոպի 36:	ՎԱ	Վ.		
		Ս. Երևանի Լուսնի ժամ 4, րոպի 36:				
		1 Տար. Գառնի. Վերջին Լուսնի ժամ 4, րոպի 36:				

Լամ.	Օր	ԹԷՄՍՈՒՋ ՕՐ 31.	ՅՈՒՆԻՍ	ԲԵՊՈՒՆ ԱՆՈՐ ՕՐ 29.	Տաճիկ	Երթընիկ
31	18	ԳԵ. զձ. Գառնի	ՎԱ	Վ.		
		Փ Լուսնի Լուսնի ժամ 17, րոպի 16:				
		Աճճճճճ ճիւղաբնիկ:				
1	19	ԵԵ. զձ. Սրբոյն Երևանի Լուսնի ժամ 4, րոպի 36:	ՎԱ	Վ.		
		Ս. Երևանի Լուսնի ժամ 4, րոպի 36:				
2	20	ՈՐ. զձ. Գառնի Ծ. Երևանի Լուսնի ժամ 4, րոպի 36:	ՎԱ	Վ.		
3	21	ԵԵ. զձ. Սրբոյն Երևանի Լուսնի ժամ 4, րոպի 36:	ՎԱ	Վ.		
		Ս. Երևանի Լուսնի ժամ 4, րոպի 36:				
4	22	Ջուլի. քվ. Ա. օր պահոց Վարդավաթի	ՎԱ	Վ.		
		Ս. Երևանի Լուսնի ժամ 4, րոպի 36:				
5	23	ԲԵ. զձ. Սրբոյն Երևանի Լուսնի ժամ 4, րոպի 36:	ՎԱ	Վ.		
		Ս. Երևանի Լուսնի ժամ 4, րոպի 36:				
6	24	ԳԵ. զձ. Սրբոյն Երևանի Լուսնի ժամ 4, րոպի 36:	ՎԱ	Վ.		
		Ս. Երևանի Լուսնի ժամ 4, րոպի 36:				
7	25	ԳԵ. զձ. Գառնի Ծ. Երևանի Լուսնի ժամ 4, րոպի 36:	ՎԱ	Վ.		
		Ս. Երևանի Լուսնի ժամ 4, րոպի 36:				
		Փ Լուսնի Լուսնի ժամ 15, րոպի 32:				
		Պարզ եղանակ:				
8	26	ԵԵ. զձ. Սրբոյն Երևանի Լուսնի ժամ 4, րոպի 36:	ՎԱ	Վ.		
		Ս. Երևանի Լուսնի ժամ 4, րոպի 36:				
9	27	ՈՐ. զձ. Գառնի Ծ. Երևանի Լուսնի ժամ 4, րոպի 36:	ՎԱ	Վ.		
10	28	ԲԵ. զձ. Սրբոյն Երևանի Լուսնի ժամ 4, րոպի 36:	ՎԱ	Վ.		
		Ս. Երևանի Լուսնի ժամ 4, րոպի 36:				
11	29	Ջուլի. քվ. Գ. օր պահոց Վարդավաթի	ՎԱ	Վ.		
		Ս. Երևանի Լուսնի ժամ 4, րոպի 36:				
12	30	ԲԵ. զձ. Սրբոյն Երևանի Լուսնի ժամ 4, րոպի 36:	ՎԱ	Վ.		
		Ս. Երևանի Լուսնի ժամ 4, րոպի 36:				
13	31	ԳԵ. զձ. Սրբոյն Երևանի Լուսնի ժամ 4, րոպի 36:	ՎԱ	Վ.		
		Ս. Երևանի Լուսնի ժամ 4, րոպի 36:				

Լսմ. Օր	ՔՐԵՐԻՆԻԷՎԷԼ ՕՐ 31.		ՀՈԿՏԵՄԵՐ ՕՐ 30.		Տաճի Գրառվ.
14	1	ԲԵ. ղկ. Սրբն Դաւթի Գլխեցուն և վայելցն Լամբդասի Լամբդասայն: ՅՆ. Առաջաշ առաջելուն: ՀԲ. Թիսասան (29 էջ):			1 175
15	2	ԳԵ. ամ. Սրբոյն Աստուծոյ, և կնոյն Թէփիսեայ և երկուց որդեացն: և կուսանայն Երանեայ և Ներսարեանայ: ԼԲ. Թէփիսայ իւրեան:			1 175
16	3	ԳԵ. ակ. Գանթ:			1 172
17	4	ԵԵ. քմ. Սրբոյ իշխանացն Սամալայ և Լամպասայայ:			1 170
18	5	ԱՌԲ. քկ. Գանթ: ԼԲ. Դաւթաւ առաջաշելուն: ՏՃ. Գանթ և իշխանայն:			1 173
19	6	ԵՐ. զմ. Սրբոյ համանաւան և երկու աշխերաւոյ Գրիստոսի: ՅՆ. Թաւաշի առաջելուն:			1 173
		13 Տար. Կան. Գարդու Ա. Թաղաւորին Փորձուկայն:			
20	7	ՋԵԿԲ. ղկ. Գ. Ձկնի Խաչի: Բ. Կէտի-ի Եօթն լուծի-ն: ԼԶ. Եւթն: Տաւ. Սաշ (30 էջ):			1 174
		3 Առաջին Քառորդ մաս 21, րայի 49: Փոխախական օդ:			
21	8	ԲԵ. ղմ. Սրբոյն Փոխաւո հայադպեան, և Երանտի հետեւոյն առաքելոյ: ԼԲ. Ուրաշայ իւրեան:			1 174
22	9	ԳԵ. ղկ. Սրբոյ կուսանացն Թեկեայ, Վազմանայ և Գեղացեայ: ՅՆ. Յաւիթայ Տեաւ Եղբոր:			1 175
23	10	ԳԵ. ամ. Գանթ: Սաշ (30 էջ):			1 173
24	11	ԵԵ. ակ. Սրբոյն Գանդակեան թղթին, և Երանդայ քաւանայն, և Եւգրասեայ կուսին: ԼԲ. Ուրաշայն հիշաւ իւրեան:			1 175
		Ը Ի Կարմին մաս 12, րայի 12: ՏՃ. Գանթի Աղաւթ:			
25	12	ԱՌԲ. քմ. Գանթ:			1 175
26	13	ԵՐ. քկ. Սրբ. Յարցանայայ վարդապետացն ձերոյ՝ Մ'Անդրապատ, Եղիշի, Մովսէսի քմ. Պաղին, Դաւթի անպղծ փխիւտայնայն, Դրդիդրի Ներսեցեայն, և Ներսիսի կուսեցեայն:			1 173
27	14	ՋԵԿԲ. ղմ. Ե. Ձկնի Խաչի: Գ. Կէտի-ի Եօթն լուծի-ն: ԼԶ. Եւթն: Տաւ. Սաշ (30 էջ):			1 176
28	15	ԲԵ. ղկ. Սրբոյն Դրդիդրի Աղաւթի Կամպիկայն. (յիւրաքանչեւ իւրեան իւրեանցն): և արքայ ճարցն՝ Թամիլոյ, Լաւրայի, Բոսիմասու, Անանի և Կրմեկեայ, և Եանի Խաւանարացեայն: որք յիմանեան փանե կատարեցան: ԼԲ. Առաջաշելուն Սիւնի-ն Եւգրասեայ:			1 173
		Ը Խաւան Լուսնի մաս 00, րայի 36: Փոխախական օդ:			
29	16	ԳԵ. ղմ. Սրբոյ առաքելոյն Անանիայ, Մատամիայ, Բաւնարայ, Փիկիպատի, Յովնանու, Երկայի և Սիւրամանի: ՅՆ. Դաւթաւ առաջաշելուն:			1 174

Լսմ. Օր	ՔՐԵՐԻՆԻԷՎԷԼ ՕՐ 31.		ՀՈԿՏԵՄԵՐ ՕՐ 30.		Տաճի Գրառվ
30	17	ԳԵ. ղկ. Գանթ: Ա. Գաւաշ (30 էջ):			1 174
31	18	ԵԵ. ամ. Սրբոյն Դիմեմիտի Արիստապետայն, և առաքելոյն՝ Տիմոթէոսի և Տիմոթի: ՅՆ. Դաւթաւ առաջաշելուն: ՏՃ. Գաւաշ (30 էջ):			1 174
1	19	ԱՌԲ. ակ. Գանթ: ՅՆ. Յաւիթայ Եւգրասեայ և Գեղացեայն: ԼԲ. Եւթն: Տաւ. Սաշ (30 էջ): Ն 174			
2	20	ԵՐ. քմ. Սրբոյ աւանարանացն Մատամիոսի, Մարտիրոսի, Դակասու և Յովնանու: ՅՆ՝ Մարգարայ իւրեան. Գանթ և Մարգարայ: ԼԲ. Յիւրաշ հիշաւ իւրեանցն:			1 174
3	21	ՋԵԿԲ. քկ. Զ. Ձկնի Խաչի: Գ. Կէտի-ի Եօթն լուծի-ն: ԼԶ. Եւթն: Տաւ. Սաշ (30 էջ): Ն 175			
		7 Տար. Կանախարեան Նիգոլայ Բ. Կարյի Մուսիլոյ: Ը Վերջին Քառորդ մաս 22, րայի 4: Խաւանակ օդ:			
4	22	ԲԵ. ղմ. Սրբոյն Դակասուի հայրապետեան, և Յովնայ Աստուածաւորն, և Յովնիկայ Արեւմտեացեայն, և քարեկանին Կրիստոսի Լաւրայ, և քրջ նորայ Մարմարի և Մարմարու:			1 175
5	23	ԳԵ. ղկ. Սրբոյն Թէոփիսի քաւանայն, և Զեմեանի գրեմարին, և Մարմարի, և Եւգրասեայ, և Ռամեկայ:			1 175
6	24	ԳԵ. ղմ. Գանթ:			1 175
7	25	ԵԵ. ղկ. Սրբոյն Խաղիմեանց, և վայելցն Արանեայ և Քրիստոփորի, և երկու կամանցն Կարիսիկեայ և Ակիլիանայ:			1 175
8	26	ԱՌԲ. ամ. Գանթ: ՅՆ՝ Դեմեթրի ձկնայն: ՏՃ. Մէլեք և իւրեանցն: ԼԶ. Եւթն: Տաւ. Սաշ (30 էջ): Ն 176			
9	27	ԵՐ. ակ. Սրբոյ երկուստեան վարդապետացն՝ Ռեմեմիտի, Դիմեմիտի, Մեղիմարի, Անանիոսի, Կարիսի Արեւմտեացեայն, Եփիմի խորին Աստուծոյ, Բարսի Կատարացեայն, Դրդիդրի Ներսեցեայն, Դրդիդրի Աստուածաւորն, Եղիսիման Կիլիկեայն, Յովնանու Ոսկերեանին և Կարի Արեւմտեացեայն:			1 176
10	28	ՋԵԿԲ. քմ. Ե. Ձկնի Խաչի: Գաւաշ Խաչ: Գ. Կէտի-ի Եօթն լուծի-ն: ԼԶ. Եւթն: Տաւ. Սաշ (30 էջ): Ն 176			
11	29	ԲԵ. քկ. Սրբոյն Անատոսայ քաւանայն, և Լաւրայի, և Թէոփիսեայ, և որդեայ նորայ. և որոյ ընդ նմայ կատարեցան:			1 176
		32 Տար. Մեղի. Վիքորի Եւնանու և Գ. Թաղ. Խաւիլոյ: Ը Մեղի Լուսնի մաս 17, րայի 2: Անանիոսի Կարման:			
12	30	ԳԵ. ղմ. Սրբոյ Զիւրիկեանց որք ի Մատուտ կատարեցան, և Մեղիմարի Սեբաստացեայն և Բարսիլոյ ձերոյն, և Եանան և լորից աշխերաւոյ նորին: ՏՃ. Եւթն: Տաւ. Սաշ (30 էջ): Ն 176			1 176
13	31	ԳԵ. ղկ. Գանթ:			1 176

[illegible]

Լուսն. Օր	ՔՐԵՏԻՆԻ ՍԱՆԻ ՕՐ 30.	ՆՈՅՄԵՐԵՐ	ԲԱՍՏԱՆ ՕՐ 30.	Տափ Գրառվ.
28 15	ԵՃ. դձ. Սրբոյն Դուրեանայ, Սամանայ, Արիքայ սարկա ապին, Սամանայ միանայեցին, Մանկան խառնապե տոյն և Հուրիքոյ գիւնաւորին ՅՆ. Սիւնը քառանկէյ դուրն ինքեւն քէնաւն:			19 51
20 16	ԱՌԲ. զԿ. Գարն. Ա. Զէշայ (30 ք) ՅՆ. Մարտիստ - եւորեալն:			18 57
30 17	ԵՃ. դձ. Սրբոյ սարկոյն Անդրէի և Փիլիպպոսի. ԼԳ. Տիւրքի - - - - -:			19 57
1 18	ՏԵՄԵ. զԿ. Ժ. Հինի խաչն Բաղնիկն ապին Յիւնա կայ. ԼԳ. Դէպի Եփէ, և Ա. Կէտիկ Գուրեւն, քէ սիւնը խառնապե տնայն քէնաւն:			9 52
2 19	ԱՃ. աձ. Ա. ք. պարն Յիւնակայ:			9 56
	55 Տարեկոյն Գանալարիւսեան Ֆրանկ-եղեկի Ա. Կայսեր Աստրոյ-Հուրաբոյ:			
3 20	ԳԵ. ալ. Բ. ք. պարն Յիւնակայ:			9 57
	Շ Վերին Գառնիք ժամ 12, քայկ 51: Պարզ եւ մեր անձին:			
4 21	ՏԵՄԵ. քձ. Դ. ք. պարն Յիւնակայ, Միշայուն Ս. Աստա մանի երկն ապին ի տանայն ՅՆ* Լէշայուն Ս. Աստ մանի:			9 57
5 22	ԵՃ. զԿ. Դ. ք. պարն Յիւնակայ:			9 58
6 23	ԱՌԲ. զԿ. Ե. ք. պարն Յիւնակայ, ԼՂԲԻՆԱՅ. ԼԳ. Նիւն կայսի Կայսերի քէնաւն քէնաւն: ՏՃ. Եւթ դէն քէնաւն քէնաւն: ԼՂ. Սամանայ, քէ Դան քիւ Կայսեր:			9 59
7 24	ԱՌ. զԿ. Սրբոյն Դուրեան քրանկապոյնին, Նիկողայոսի Տարաբոյնին և Միշայուն կայսերայուն. ԼԳ. Արքայստ իւնաւորեալն:			9 59
8 25	ՏԵՄԵ. դձ. Ա. Յիւնակայ. ԼՂԲԻՆԱՅ. ՅՆ. Մարտիստ իւնաւոր ԼԳ. Սաւաւն Ս. Աստմանայ ինքեւն:			9 59
9 26	ԱՃ. զԿ. Սրբոյ կուսանայն Յուրանայ և Վարդանայ:			9 59
10 27	ԳԵ. աձ. Սրբոյն Դուրեանայ քանաւնին, Տարաբոյ Պարսի, և Անդրանիկոյ վրայն, և Սանտանայ և այլոյ ապինքոյն ապինքոյն Տարաբոյ:			9 59
	36 Տար. Գան. Արարտ Բ. Փազմարին Պէնիկայի:			
11 28	ԳԵ. ալ. Գարն. ԼՂ. Քէշէք (29 ք):			9 59
	● Մեանայ Լուսնի ժամ 12, քայկ 27: Քարեի կողմնին:			
12 29	ԵՃ. քձ. Սրբոյն Կեկ խա Տարաբոյնին, և Քաղաքայ Տա մանայ կայսերայուն. ՏՃ. Բաւաւն (30 ք):			9 59
13 30	ԱՌԲ. զԿ. Գրն. ՅՆ* Արքայի - - - - -: ԼԳ. Լուսնի խաւն:			9 59

[illegible]

Համ. Օր	ԲԵՄԵ. ԷԿԷԼԷ	ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ	ԵԿԷԿԼԷ		Տվում.	Գումար
			ՕՐ 31.	ՕՐ 30.		
26	13	եւ. ած. Գրք. Սրբոյ վկայեցն Շառառաւորոսի, Օրնեաւորի, Եւսեբիոսի, Ռիքեաւսի և Մարգարեայի: Լ* Սեփե- ն-է Եւթ-իւնիս:			Տվում.	Գումար
		56 Տար. Մնաց. Եղիշխա Ա. Թագ. Յաճառաւոր:				
27	14	տե. ակ. Գահր: Լ* Յեմանա- աւերաւորեմ:			17	2
28	15	տե. ակ. Սրբոց Յակոբայ Մկրչայ հայրապետին, Մարտ- գրէի ճգնաւորին և Միկիտայ եղիշխաւորին: Լ* Սմա- ն-նի Ռեբեղէֆ:			17	3
29	16	Ջուսե. թկ. Դ. Յիմաւկոյ Ա. Աւ* (39 Եր):			18	5
30	17	տե. զծ. Սրբոյ Հայրապետաց Իգնատիոսի և Աղգէի, և Մա- րտնայի եղիշխաւորին: Եւ. Դանէլ- չաբեղեմ:			18	6
31	18	եւ. զկ. Սրբոց Ռիչարդայ եղիշխաւորին, և Ռեմոնայ վկային, և Եսթի ցնդաւորաց Բաւարի, Էւսեբի, Էւսեբի և Բաւիլիոնայ: Լ* Սեփե-ն-է Լուսնայ Հայրապետին:			18	7
1	19	Դե. զծ. Գահր: Լ* Յանաւ և Եղիշխ 1902 Բա- ն-ի Եւ Չաբեղէֆ և * Եւ Եղիշխ-Բեմ Տեաւ:			19	8
2	20	եւ. զկ. Սրբոյ Կոստանդնոս Ռոցոյի և Դանիւսի և Գրեգորիոս քանաւկայի, և երկուք յիշուցն որք այլեցան յեկեղեցին Եկիւմոնացոյ:			19	9
		Շ Եղիշխ Բառադ Ժամ 5, րայի 36: Փափխակամ եղանակ:				
3	21	տե. ած. Գահր:			20	9
4	22	տե. ակ. Սրբոց Բարսի Հայրապետին, և Եսթի Գրեգորի Դիւսապոյն, և Աղգէաւորոս Լուսնայ Հայրապետին և Ար- քայ Եղիշի Խաբին Առաջ:			20	10
5	23	Ջուսե. թծ. Յ. Յիմաւկոյ:			20	11
6	24	տե. թկ. Սրբոյ Դանի Ժարգաբէին և Յակոբայ առաքելոյն:			21	1
7	25	Տե. Ջեփեղ- լու Մնացեմ: Լ* Յայնաւ-Բեմ Տեաւ:			21	2
8	26	եւ. զկ. Սրբոյ Ռիքեաւորոս Դաւաղաւորապետին և առա- քելի ժարգաբէրին: Եւ. Դանի Ժեմ- թեմ- Եւսեբի և Եսթի-Բեմ և Եւ Յանաւ: Տե. Բաբ- լու Տեաւ:			21	3
9	27	եւ. զկ. Գահր: Եւ. Բ. Եր Դանիւս:			21	4
10	28	եւ. զկ. Սրբոյ առաքելոց Պետրոսի և Պոլոսի: Եւ. Եր- մեղեմ: և Սեփե-ն-է Եւթ-իւնիս: Լ* Սեփե-ն (30 Եր):			21	5
11	29	տե. զկ. Գահր: Տե. Անէֆե:			21	6
		Շ Եղիշխ Լուսնի Ժամ 6, րայի 23: Հազմ: 68 Եւ աճաւոր:				
12	30	տե. ած. Սրբոյ Սրբոց Ռոմանոս Յակոբայ առաքելոյն և Յովնանոս աւետարանչին: Բարեկեանս պառն Մնաց- եմ: Տե. Եւթ-իւն (29 Եր) և Գաբ- լու Եւթ-իւն:			22	1
13	31	Ջուսե. ակ. Զ. Յիմաւկոյ Ա. Օր պանդ Մնացեմ:			22	2
14	1	տե. թծ. Բ. Եր պանդ Մնացեմ:			22	3

ԱՆՒՒՍԱԿ ՇԱՐԺԱԿԱՆ ՄԱՍԱՆՅ ՍՈՒՌԻՅ

ՅՈՒՆԻՍԿ					ՄԱՍԱՆՅ					ՍՈՒՐԻՅ																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																		
Օ	Դ	Ա	Կ	Օ	Դ	Ա	Կ	Օ	Դ	Ա	Կ	Օ	Դ	Ա	Կ																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																													
1	14.23	7.21	9.37	1	9.28	4.52	14.32	1	11.17	5.46	12.43																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																	
7	14.14	7.11	9.46	7	9.16	4.47	14.44	7	11.33	5.55	12.27																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																	
13	14.3	7.16	9.57	13	9.6	4.42	14.54	13	11.49	6.5	12.11																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																	
19	13.51	7.4	10.9	19	8.58	4.37	15.2	19	12.5	6.11	11.55																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																	
25	13.38	6.58	10.22	25	8.15	4.35	15.9	25	12.21	6.20	11.39																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																	
ՓՆՏԻՍԿ					ՅՈՒՆԻՍԿ					ՄԱՍԱՆՅ																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																		
Օ	Դ	Ա	Կ	Օ	Դ	Ա	Կ	Օ	Դ	Ա	Կ	Օ	Դ	Ա	Կ																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																													
1	13.21	6.49	10.39	1	8.46	4.33	15.14	1	12.37	6.28	11.23																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																	
7	13.6	6.42	10.54	7	8.44	4.32	15.16	7	12.53	6.37	11.7																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																	
13	12.50	6.34	11.10	13	8.44	4.32	15.16	13	13.9	6.43	10.51																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																	
19	12.35	6.26	11.25	19	8.47	4.33	15.13	19	13.24	6.51	10.36																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																	
25	12.19	6.17	11.41	25	8.51	4.36	15.9	25	13.38	6.58	10.22																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																	
ՄԱՍԱՆՅ					ՅՈՒՆԻՍԿ					ՄԱՍԱՆՅ																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																		
Օ	Դ	Ա	Կ	Օ	Դ	Ա	Կ	Օ	Դ	Ա	Կ	Օ	Դ	Ա	Կ																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																													
1	12.8	6.12	11.52	1	8.58	4.38	15.2	1	13.53	7.1	10.7																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																	
7	11.51	6.3	12.9	7	9.6	4.42	14.54	7	14.5	7.12	9.55																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																	
13	11.30	5.56	12.30	13	9.16	4.47	14.44	13	14.16	7.17	9.44																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																	
19	11.14	5.47	12.46	19	9.28	4.52	14.32	19	14.25	7.22	9.35																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																	
25	10.58	5.38	13.2	25	9.40	4.58	14.20	25	14.32	7.24	9.28																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																	
ՄԱՍԱՆՅ					ՅՈՒՆԻՍԿ					ՄԱՍԱՆՅ																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																		
Օ	Դ	Ա	Կ	Օ	Դ	Ա	Կ	Օ	Դ	Ա	Կ	Օ	Դ	Ա	Կ																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																													
1	10.39	5.29	13.21	1	9.56	5.7	14.4	1	14.39	7.27	9.24																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																	
7	10.24	5.22	13.36	7	10.11	5.14	13.49	7	14.39	7.28	9.21																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																	
13	10.8	5.13	13.52	13	10.26	5.20	13.34	13	14.39	7.28	9.21																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																	
19	9.54	5.5	14.6	19	10.42	5.26	13.18	19	14.36	7.27	9.24																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																	
25	9.40	4.58	14.20	25	10.58	5.37	13.2	25	14.32	7.25	9.28																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																	
ՀԱՅՈՑ					ՀՈՐՈՎԱՍՅ					ՏԱՀԿԵՐԱՅ					ԱՋԱՐԱՅ					ՀՐԷՏ																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																								
Հառաքյոց	30	Ճաճիճ	31	Քեանուռ. սա	Եանու	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	30	Քայիք	3

ՍՐԲՈՑ ՏՈՆԱԿԱՄԲՈՒԹԻՒՆԻՐ

ԱՅՐՈՒԹԵՆԻ ԿԱՐԳԱՒ

Արգար	Գեկաներ	14	Առաժ	Յուրապ	29
Արգար	Յուրա	24	Արգար	Յուրա	16
Արգար	Փարապ	5	Արգար	Յուրա	21
Արգար	Յուրա	19	Արգար	Փարապ	6
Արգար	Յուրա	19	Արգար	Գեկաներ	6
Արգար	Յուրա	15	Արգար	Փարապ	8
Արգար	Յուրա	16	Արգար	Փարապ	8
Արգար	Յուրա	19	Արգար	Փարապ	25
Արգար	Յուրա	29	Արգար	Փարապ	23
Արգար	Յուրա	2	Արգար	Փարապ	6
Արգար	Յուրա	19	Արգար	Փարապ	13
Արգար	Յուրա	17	Արգար	Փարապ	11
Արգար	Յուրա	29	Արգար	Փարապ	29
Արգար	Յուրա	4	Արգար	Փարապ	7
Արգար	Յուրա	19	Արգար	Փարապ	16
Արգար	Յուրա	17	Արգար	Փարապ	18
Արգար	Յուրա	28	Արգար	Փարապ	13
Արգար	Յուրա	10	Արգար	Փարապ	19
Արգար	Յուրա	4	Արգար	Փարապ	18
Արգար	Յուրա	6	Արգար	Փարապ	27
Արգար	Յուրա	2	Արգար	Փարապ	21
Արգար	Յուրա	19	Արգար	Փարապ	15
Արգար	Յուրա	13	Արգար	Փարապ	22
Արգար	Յուրա	8	Արգար	Փարապ	5
Արգար	Յուրա	24	Արգար	Փարապ	12
Արգար	Յուրա	10	Արգար	Փարապ	10
Արգար	Յուրա	24	Արգար	Փարապ	20
Արգար	Յուրա	6	Արգար	Փարապ	16
Արգար	Յուրա	16	Արգար	Փարապ	6
Արգար	Յուրա	29	Արգար	Փարապ	19
Արգար	Յուրա	6	Արգար	Փարապ	3
Արգար	Յուրա	17	Արգար	Փարապ	29
Արգար	Յուրա	27	Արգար	Փարապ	13
Արգար	Յուրա	18	Արգար	Փարապ	31
Արգար	Յուրա	20	Արգար	Փարապ	14
Արգար	Յուրա	18	Արգար	Փարապ	20
Արգար	Յուրա	18	Արգար	Փարապ	29
Արգար	Յուրա	20	Արգար	Փարապ	27
Արգար	Յուրա	30	Արգար	Փարապ	15
Արգար	Յուրա	30	Արգար	Փարապ	16
Արգար	Յուրա	30	Արգար	Փարապ	16
Արգար	Յուրա	30	Արգար	Փարապ	16

Գրգռորիս	Յուլիս	21	Թեոփանի	Յուլիս	20
Դավիթանուս	Սեպտեմբեր	6	Թեոփանի	Փետրուար	17
Դանան	Հոկտեմբեր	13	Թեոփանի	Գիկտեմբեր	18
Դանիել	Յուլիս	19	Թեոփանի	Գիկտեմբեր	18
Դավիթ	Մայիս	11	Թեոփանի	Յունիս	13
Դավիթ	Գիկտեմբեր	24	Թեոփանի	Հոկտեմբեր	2
Դեմետրի	Նոյեմբեր	13	Թեոփանի	Սեպտեմբեր	30
Դիմետրի	Հոկտեմբեր	18	Թեոփանի	Յուլիս	21
Դանուս	Սեպտեմբեր	3	Թեոփանի	Օգոստոս	25
Եդիկե	Օգոստոս	24	Թեոփանի	Փետրուար	17
Եդիկե	Հոկտեմբեր	13	Թեոփանի	Գիկտեմբեր	17
Եդիկե	Օգոստոս	28	Թեոփանի	Մարտ	3
Եդիկե	Սեպտեմբեր	4	Թեոփանի	Յունիս	19
Եդիկե	Մայիս	29	Թեոփանի	Յունիս	19
Եդիկե	Յունիս	23	Թեոփանի	Գիկտեմբեր	3
Եդիկե	Հոկտեմբեր	13	Թեոփանի	Յունիս	9
Եդիկե	Յունիս	28	Թեոփանի	Սեպտեմբեր	16
Եդիկե	Յունիս	28	Թեոփանի	Սեպտեմբեր	16
Եդիկե	Յունիս	19	Թեոփանի	Հոկտեմբեր	25
Եդիկե	Յունիս	12	Թեոփանի	Մարտ	21
Եդիկե	Հոկտեմբեր	8	Թեոփանի	Փետրուար	9
Եդիկե	Օգոստոս	23	Թեոփանի	Սեպտեմբեր	6
Եդիկե	Ապրիլ	29	Թեոփանի	Օգոստոս	27
Եդիկե	Գիկտեմբեր	10	Թեոփանի	Յունիս	6
Եդիկե	Հոկտեմբեր	11	Թեոփանի	Սեպտեմբեր	3
Եդիկե	Գիկտեմբեր	6	Թեոփանի	Յունիս	25
Եդիկե	Գիկտեմբեր	13	Թեոփանի	Օգոստոս	2
Եդիկե	Հոկտեմբեր	23	Թեոփանի	Յունիս	15
Եդիկե	Հոկտեմբեր	18	Թեոփանի	Գիկտեմբեր	27
Եդիկե	Հոկտեմբեր	2	Թեոփանի	Յունիս	13
Եդիկե	Հոկտեմբեր	13	Թեոփանի	Յունիս	28
Եդիկե	Հոկտեմբեր	18	Թեոփանի	Նոյեմբեր	29
Եդիկե	Հոկտեմբեր	22	Թեոփանի	Յունիս	4
Եդիկե	Ապրիլ	4	Թեոփանի	Սեպտեմբեր	6
Եդիկե	Յունիս	26	Թեոփանի	Հոկտեմբեր	13
Եդիկե	Գիկտեմբեր	15	Թեոփանի	Յունիս	12
Եդիկե	Հոկտեմբեր	23	Թեոփանի	Հոկտեմբեր	13
Եդիկե	Հոկտեմբեր	2	Թեոփանի	Գիկտեմբեր	11
Եդիկե	Փետրուար	2	Թեոփանի	Հոկտեմբեր	15
Եդիկե	Յունիս	6	Թեոփանի	Հոկտեմբեր	4
Եդիկե	Յունիս	3	Թեոփանի	Մայիս	10
Եդիկե	Գիկտեմբեր	24	Թեոփանի	Փետրուար	10
Եդիկե	Յունիս	14	Թեոփանի	Հոկտեմբեր	30
Եդիկե	Հոկտեմբեր	15	Թեոփանի	Նոյեմբեր	15
Եդիկե	Յունիս	14	Թեոփանի	Փետրուար	8
Եդիկե	Յունիս	14	Թեոփանի	Հոկտեմբեր	22

Պարթևոս	Յունիս	21	Պարթևոս	Յունիս	20
Պարթևոս	Սեպտեմբեր	6	Պարթևոս	Փետրուար	17
Պարթևոս	Հոկտեմբեր	13	Պարթևոս	Գիկտեմբեր	18
Պարթևոս	Յունիս	19	Պարթևոս	Գիկտեմբեր	18
Պարթևոս	Մայիս	11	Պարթևոս	Յունիս	13
Պարթևոս	Գիկտեմբեր	24	Պարթևոս	Հոկտեմբեր	2
Պարթևոս	Նոյեմբեր	13	Պարթևոս	Սեպտեմբեր	30
Պարթևոս	Հոկտեմբեր	18	Պարթևոս	Յունիս	21
Պարթևոս	Սեպտեմբեր	3	Պարթևոս	Օգոստոս	25
Պարթևոս	Օգոստոս	24	Պարթևոս	Փետրուար	17
Պարթևոս	Հոկտեմբեր	13	Պարթևոս	Գիկտեմբեր	17
Պարթևոս	Օգոստոս	28	Պարթևոս	Մարտ	3
Պարթևոս	Սեպտեմբեր	4	Պարթևոս	Յունիս	19
Պարթևոս	Մայիս	29	Պարթևոս	Յունիս	19
Պարթևոս	Յունիս	23	Պարթևոս	Գիկտեմբեր	3
Պարթևոս	Հոկտեմբեր	13	Պարթևոս	Յունիս	9
Պարթևոս	Յունիս	28	Պարթևոս	Սեպտեմբեր	16
Պարթևոս	Յունիս	28	Պարթևոս	Սեպտեմբեր	16
Պարթևոս	Յունիս	19	Պարթևոս	Հոկտեմբեր	25
Պարթևոս	Յունիս	12	Պարթևոս	Մարտ	21
Պարթևոս	Հոկտեմբեր	8	Պարթևոս	Փետրուար	9
Պարթևոս	Օգոստոս	23	Պարթևոս	Սեպտեմբեր	6
Պարթևոս	Ապրիլ	29	Պարթևոս	Օգոստոս	27
Պարթևոս	Գիկտեմբեր	10	Պարթևոս	Յունիս	6
Պարթևոս	Հոկտեմբեր	11	Պարթևոս	Սեպտեմբեր	3
Պարթևոս	Գիկտեմբեր	6	Պարթևոս	Յունիս	25
Պարթևոս	Հոկտեմբեր	13	Պարթևոս	Օգոստոս	2
Պարթևոս	Հոկտեմբեր	23	Պարթևոս	Յունիս	15
Պարթևոս	Հոկտեմբեր	18	Պարթևոս	Գիկտեմբեր	27
Պարթևոս	Հոկտեմբեր	2	Պարթևոս	Յունիս	13
Պարթևոս	Հոկտեմբեր	13	Պարթևոս	Յունիս	28
Պարթևոս	Հոկտեմբեր	18	Պարթևոս	Նոյեմբեր	29
Պարթևոս	Հոկտեմբեր	22	Պարթևոս	Յունիս	4
Պարթևոս	Հոկտեմբեր	13	Պարթևոս	Սեպտեմբեր	6
Պարթևոս	Հոկտեմբեր	2	Պարթևոս	Հոկտեմբեր	13
Պարթևոս	Փետրուար	2	Պարթևոս	Յունիս	12
Պարթևոս	Յունիս	6	Պարթևոս	Հոկտեմբեր	15
Պարթևոս	Յունիս	3	Պարթևոս	Հոկտեմբեր	4
Պարթևոս	Գիկտեմբեր	24	Պարթևոս	Մայիս	10
Պարթևոս	Յունիս	14	Պարթևոս	Փետրուար	10
Պարթևոս	Հոկտեմբեր	15	Պարթևոս	Հոկտեմբեր	30
Պարթևոս	Յունիս	14	Պարթևոս	Նոյեմբեր	15
Պարթևոս	Յունիս	14	Պարթևոս	Փետրուար	8
Պարթևոս	Յունիս	14	Պարթևոս	Հոկտեմբեր	22

Պարթևոս	Հոկտեմբեր	1	Պարթևոս	Յունիս	19
Պարթևոս	Փետրուար	6	Պարթևոս	Յունիս	19
Պարթևոս	Հոկտեմբեր	20	Պարթևոս	Սեպտեմբեր	6
Պարթևոս	Հոկտեմբեր	22	Պարթևոս	Օգոստոս	30
Պարթևոս	Յունիս	19	Պարթևոս	Օգոստոս	21
Պարթևոս	Յունիս	23	Պարթևոս	Յունիս	24
Պարթևոս	Գիկտեմբեր	6	Պարթևոս	Նոյեմբեր	1
Պարթևոս	Յունիս	24	Պարթևոս	Հոկտեմբեր	29
Պարթևոս	Սեպտեմբեր	24	Պարթևոս	Յունիս	15
Պարթևոս	Հոկտեմբեր	13	Պարթևոս	Յունիս	24
Պարթևոս	Յունիս	29	Պարթևոս	Հոկտեմբեր	22
Պարթևոս	Մարտ	10	Պարթևոս	Յունիս	21
Պարթևոս	Յունիս	21	Պարթևոս	Յունիս	6
Պարթևոս	Հոկտեմբեր	16	Պարթևոս	Յունիս	6
Պարթևոս	Հոկտեմբեր	20	Պարթևոս	Յունիս	19
Պարթևոս	Յունիս	15	Պարթևոս	Հոկտեմբեր	13
Պարթևոս	Յունիս	13	Պարթևոս	Հոկտեմբեր	19
Պարթևոս	Նոյեմբեր	8	Պարթևոս	Յունիս	24
Պարթևոս	Հոկտեմբեր	20	Պարթևոս	Հոկտեմբեր	6
Պարթևոս	Գիկտեմբեր	17	Պարթևոս	Փետրուար	8
Պարթևոս	Հոկտեմբեր	15	Պարթևոս	Յունիս	9
Պարթևոս	Նոյեմբեր	8	Պարթևոս	Հոկտեմբեր	13
Պարթևոս	Յունիս	27	Պարթևոս	Հոկտեմբեր	8
Պարթևոս	Նոյեմբեր	12	Պարթևոս	Սեպտեմբեր	30
Պարթևոս	Գիկտեմբեր	15	Պարթևոս	Յունիս	19
Պարթևոս	Յունիս	19	Պարթևոս	Յունիս	22
Պարթևոս	Յունիս	6	Պարթևոս	Յունիս	22
Պարթևոս	Յունիս	30	Պարթևոս	Նոյեմբեր	12
Պարթևոս	Յունիս	21	Պարթևոս	Հոկտեմբեր	16
Պարթևոս	Նոյեմբեր	8	Պարթևոս	Օգոստոս	25
Պարթևոս	Հոկտեմբեր	3	Պարթևոս	Հոկտեմբեր	13
Պարթևոս	Հոկտեմբեր	13	Պարթևոս	Նոյեմբեր	29
Պարթևոս	Հոկտեմբեր	10	Պարթևոս	Յունիս	18
Պարթևոս	Յունիս	19	Պարթևոս	Փետրուար	1
Պարթևոս	Նոյեմբեր	24	Պարթևոս	Նոյեմբեր	1
Պարթևոս	Նոյեմբեր	10	Պարթևոս	Յունիս	29
Պարթևոս	Մայիս	20	Պարթևոս	Յունիս	24
Պարթևոս	Յունիս	15	Պարթևոս	Գիկտեմբեր	13
Պարթևոս	Յունիս	4	Պարթևոս	Յունիս	21
Պարթևոս	Յունիս	19	Պարթևոս	Փետրուար	5
Պարթևոս	Փետրուար	6	Պարթևոս	Յունիս	26
Պարթևոս	Յունիս	31	Պարթևոս	Հոկտեմբեր	11
Պարթևոս	Հոկտեմբեր	15	Պարթևոս	Հոկտեմբեր	28
Պարթևոս	Հոկտեմբեր	24	Պարթևոս	Մարտ	19
Պարթևոս	Հոկտեմբեր	29	Պարթևոս	Յունիս	18
Պարթևոս	Հոկտեմբեր	3	Պարթևոս	Հոկտեմբեր	27
Պարթևոս	Ապրիլ	1	Պարթևոս	Հոկտեմբեր	6

ԱՒՈՒՐԲ ՏՕՆԱԽՐՈՒԹԵԱՆՑ

ԵԿԵՂԵՑԵԱՅ ՄԱՅՐԱՔԱՂԱՔՈՒ ԵՒ ԵՐԱԿԱՅ ԳԻՒՂՐԷԻՑ

Փետրուար	8	Սրբոց Վարդանանց զորավարաց ի Ֆերի գիւղ:
Ապրիլ	4	Սուրբ Եսայի խն, ի Բերա-Թաքսիմ և ի Գում գարու:
»	8	Նոր Արթուրի. Ս. Եսայի խն, Գում գարու զուր:
»	15	Աշխարհամարտն. Ս. Սահակոս, ի Խազիւղ:
»	29	Երեման Խաչ, ի Գումու չեյմէ:
Մայիս	10	Համբարձում Խն. Ս. Փրկիչ Ազգային Հիանդանցի:
»	20	Ամենասուրբ Ներսիս խն, ի Բերա:
»	27	Ս. Եղիա, յէյուպ:
»	28	Ս. Հակոբյանի կոչո, ի Պէտլիք տփ:
»	31	Ս. Յովհաննէս Արարկոս, ի Սրեմիս:
Յունիս	2-3	Են ի վերապէն Ս. Լուսաւորչին, ի Գում գիւղեմուք և ի Բերա-Թաքսիւքի:
»	16-17	Գիւտ Նշխարաց Ս. Գրիգոր Լուսաւորչին, ի Ղալաւ-րիս և ի Գիւնալը կղզի:
»	19	Սրբոց Երեց Մանկանց, յէմիլիլէ:
»	24	Գիւտ Տփոյ Ս. Աստուածածնին, յենի գիւղ և յէյուպ:
»	30	Սրբոց Առաքելոց, ի Գումուլլի:
Յուլիս	8	Վարդապետ. Ս. Նարայեան յիւսկիւտար:
»	14	Ս. Սանդուխտ, ի Բուսկի Հիւտար:
Օգոստոս	12	Վերափոխում Ս. Աստուածածնի, Մայր Եկեղեցի ի Գում գարու, Ս. Աստուածածնոյ յիւսկիւտար, Գրիգոր Թաղաւոր ի Գումու գիւղ, և Ս. Նշան յիւսկիւտար:
»	19	Ը. օր Վերափոխում, ի Միլագիւղ:
»	31	Գիւտ Գումու Ս. Աստուածածնի, ի Պէշիքբաշ:
Սեպտ.	8	Միւսնոյ Ս. Աստուածածնի յիւսկիւտար, ի Մագրիլիլի:
»	16	Խաչգիւրաց. Ս. Խաչ յիւսկիւտար, և Ս. Նշան ի Գարբալ:
»	29-30	Ս. Դէպոյ, ի Սամարիս:
Հոկտ.	20-21	Ս. Յովհաննէս Առաքաւորին, ի Նարըր գարու:
Նոյեմբ.	1	Ս. Յովհան Ոսկերեւոյն, ի Գարա կեմրիք (Պալար):
»	10-11	Ս. Հրեշտակապետ, ի Պալար:
»	24	Ս. Նիկողայոս, ի Թփ գարու և ի Պէյթոյ:
Դեկտ.	1-2	Ս. Թալէա և Բարթուղիմէոս, յենի գարու:
»	15-16	Ս. Յակոբ, ի Գումուք բաշու և ի Զեյթին պոքուն:
»	25	Ս. Սահակոս, յիւսկիւտար:
»	29	Ս. Յովոր Առաքել, յիւսկիւտար. և Ս. Յովհաննէս ի Պէտլիք բաշու:

ՃԱՆԱԶԱՆ ԳԻՏԵԼԻՔՆԵՐ

Ա Շ Խ Ա Ս Ո Ւ Ր Ե Ց

Հ Ր Ա Ն Ց Ա Ս Ա Ց Ո Ւ Ր

ԸՆԹԵՐՅՈՂՆԵՐՈՒՆ

1900ի *Ընդարձակ Օրացոյց*ին գտած ընդունելութեան քաջաւերուած, Ազգ. Հիւանդանոցի Հոգաբարձութիւնը այս տարի աւելի նոյն պարունակութեամբ հրատարակ կը հանէ այս հասօրը, բազմաթիւ պատկերներով եւ ընտիր տպագրութեամբ:

Տումարի բաժնին մէջ դրուած *Սրբոց տօնախմբութիւն* հասուածը, ուր այբուբենի կարգով կ'երեւան բոլոր սուրբերու եւ սրբունիներու տօնախմբութեան օրերը, պատաստուած է բարձրաստիճան եկեղեցականի մը կողմէ, որ *Վիճակագրական տեղեկութեանց* բաժնին համար ալ գրած է էջմիածնի Կաթողիկոսութեան յաշուդրութիւնը, այս տարի նոր ձեւով եւ նոր մանրամասնութեամբ ներով:

Գալով *Չամազան Դիտելիներու* բաժնին, շանացիներ այս տարի բոլորովին նոր նիւթեր ներկայացնել մեր ընթերցողներուն: ԺԸ. եւ ԺԹ. դարերու հայ տարեգրութիւններէն քաղուած *Թուականներու* մասը պանեցիմք, մեծապէս նոխացնելով զայն. կցեցիմք անոր նաեւ այբուբենական ցանկ մը, որուն միջոցաւ կարելի պիտի ըլլայ դիտութեամբ գտնել նշանաւոր անձերու մահուան բուականները, եւ ժամանակակից քանի մը անձնաւորութեանց ձեռնդրեալ բուականները: Կ. *Պոստոյ Հայերը եւ իրենց Պատերազմները* հասուածը երկար ուսումնասիրութիւն մըն է, որուն ընդարձակութեան ներգրամիտ պիտի ըլլան անուշ ընթերցողները՝ երբ ի նկատ առնեն նիւթին կառուցութիւնը: 1900ի *Ընդարձակ Օրացոյց*ին մէջ դրուած

սումարական տեղեկութիւնք մէջ յիշուած քանի մը նոր կէտեր բացատրուած են ժամանակին ըստանուած և չափը հասուածին մէջ: Արեգակնային դրոշմներ և Նոր գիւտեր հասուածները դիւրամբունելի ձեւի մը ասի կը բովանդակեն կարգ մը գիտական ծանօթութիւններ: Գործի մարդոց բաժնին մէջ դրած ենք նաեւ մասեր՝ ինչպէս Տասանորդի տարին, Դադարականներու նոր դրոշմաւորին, Հարիւրիւն վեցի յաւելածական նոր տարին, Քրիստոս եղեկանաւոր, Հանազան տնտեսանք չափերու և կշիռներու վրայ տեղեկութիւններ, և Դրոշմատարին ու Հնոսարին վրայ նոր ուսումնասիրութիւններ: Նոյնպէս, Ընթանիքին համար բաժինը բոլորովին նոր նիւթեր կը պարունակէ այս տարի:

Վիճակագրական բաժնին մէջ ամփոփեցինք, ի մէջ այլոց, զոսմը նոր տեղեկութիւններ մեր երկրորդական վարժարաններուն, մեր նախադրարաններուն, Նպաստից Յանձնաժողովին, Ազգ. Հիւանդանոցին և ուրիշ ազգային բարեկեցական հաստատութեանք վրայ, զորս մեր ծովովուրդը պէտք է մօտեն նայնայ, չղանալու համար անոնց իր նիւթական և բարոյական օգնութիւնը:

Հ. Ա.

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ, ԴՊՐՈՑԱԿԱՆ, ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ,

ԳՐԱԿԱՆ, ԳԻՏԱԿԱՆ ԵՒ ԱՐՈՒԵՍԱԳԻՏԱԿԱՆ

ԹՈՒՄ ԿԱՆՆԵՐ

(ԺԸ. ԵՒ ԺԹ. ԴԱՐԵՐՈՒ ԼԱՅ ՏԱՐԵԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԷՆ ՔԱՂՈՒԱՄ)

— 300 —

Հանազան տնտեսանք

ՅԱՆՎԱՐԱՐ Զ. — 1839. Իզմիլի մէջ կը տօնէր հրատարակելու Եւսեփանի հանգէլը: Դադարած է 1854ին — 1851. Կ. Գոլայ առաջին հայ հանգէլը, Բանասեր, կը տօնէր հրատարակելու Յովնանի և Հիսարեանի ձեռքով Դադարած է 1852ին — 1857. Տէրոյնք կը տօնէր հրատարակել Երևակ հանգէլը Կ. Գոլայ մէջ, Դադարած է 1866ին — 1858. Ստեփանոս Նազարեանց կը տօնէր հրատարակել Հիսարեանի հանգէլը: Մարտայի մէջ, Դադարած է 1864ին — 1860. Մարտա Աղաբեկեան կը տօնէր Կառնիկ հանգէլը հրատարակել Քիթիլի մէջ, Դադարած է 1863ին վերջը — 1866. Սիւն ամառային կը տօնէր հրատարակելու Երուսաղէմի միաբնակեան ձեռքով Դադարած է 1878ին — 1871. Արեւելեան Մամուլ հանգէլը կը տօնէր հրատարակելու Իզմիլի մէջ — 1883. Երկրամաս ամսընդուն կը հրատարակուի իբր ամառային զրատէր խմբի մը կողմէ, անօրէնաձեւով Յակոբ Պարոնեանի, որուն յաջորդած է իբր անօրէնաձեւով խմբադրացեալ Եփես Տէմիրճիպաշեան 1884ին Դադարած է 1888ին վերջը — 1883. Եղիա Տէմիրճիպաշեան կը տօնէր հրատարակել Գրական և Իմաստասիրական հանգէլը, ամառային իր խմբադրակեանը Դադարած է 1888ին:

ՅԱՆՎԱՐԱՐ Զ. — 1777. Երևանից Սիւնի Կաթողիկոս կը հրատարակէ զործարկեան զինք իր պատարաստ Նոր Տնայոյցը — 1863. Ստեփան Փաթաղեան կը տօնէր հրատարակել Կ. Գոլայ մէջ ժամանակ հանգէլը, Դադարած է 1869ին — 1869. Մաք Արմատիկա Ալթուն Տիւրքիի, 113 — ԸՆԳ. Օր—այս, 1901

Դարկին պաշտամատար Եզիդացի, ինչուսգէտ, խնջաղիր Եզիդատար պաշտամանքներն, յետոյ Պոլսոյ մէջ Գիւրացոցն ժողովի և Պատրիարքարանին ուրիշ ժողովներու գործն ոնցաւ: Ընած էր 1804 ճարտ 18ին: — 1884. Արեւելք քառեմքը կը սկսի ճրատարութիւն Կ. Պոլսոյ մէջ: — 1899. Նուարս փաշա կը մեռնի Բարդիսի մէջ: Ընած էր 1825ին:

ՅՈՒՆՈՒՄԸ 3. — 1834. Նոր Դուլէի Ազգ. Հիւանդանոցի հիմնադիր Թարսմիւն ամիրա Պէզնեան կը մեռնի Կ. Պոլսոյ մէջ և կը Թաղուի Դուժ Գաղտի Մարտ Եկեղեցին: Ընած էր 1771 օտոկի 10ին: — 1855. Աւետարներ կը սկսի ճրատարութիւն Կ. Պոլսոյ մէջ: — 1870. Շահնագարեան Վարժարանի աշակերտները Խաչնախի մէջ կը սկսին ճրատարակել Երկրագունք ճանդէսը: Դադար է 1871ին:

ՅՈՒՆՈՒՄԸ 7. — 1824. Վիկենցոյ Միթմարեանց արքի Աբրահայր Է. Արսէն արքեպիսկոպոս Աբրահեան, մասնադիր, ճնուտ ճաչկարան և բանասէր, կը մնի Կ. Պոլսոյ մէջ:

ՅՈՒՆՈՒՄԸ 8. — 1863. Թաքիկի Պէպոսեան կը սկսի ճրատարութիւն Կ. Պոլսոյ մէջ, խմբարարեանոր Երկրորդ Արհամանան, յետոյ Երկրորդ արքեպիսկոպոս Արհամանան: Դադար է 1866ին:

ՅՈՒՆՈՒՄԸ 9. — 1858. Մահ Մանուկ թոխի Եաչիեանի, որ 1775 Դեկտ. 26ին մեռաւ և ժիւ. գրաստն սկիզբէն Քառուայի թոխիկանն ճառարանէն փոխաւաւ է: Նորիտարանաւ եղած է 1836ին Բանդալթիի Ս. Յակոբայ Անիւստեան հիմնարկութեան:

ՅՈՒՆՈՒՄԸ 12. — 1846. Ռաստմայոյ երկրորդ լրագիրը, Կովկաս, արեւա ճրատարութիւն թիֆլիսի մէջ, զբոսար խմբարարեան Յակոբ փարժապետ Կորինեանց և Գ. Միքայէլէ: Դադար է 1848ին:

ՅՈՒՆՈՒՄԸ 13. — 1832. Կ. Պոլսոյ առաջին ճայ Սիմէոն Լըյո Կիբ Միմի Տերուքեան Ռամանեան (Թաղվիթի Վազայի) կը սկսի ճրատարութիւն: Դադար է 1833ին: — 1888. Գրիգոր Մարտեան, 1852ին ճրատարանալոյ Եդեսիա Աղայիկ ճանդէսին խմբարարներէն, և 1860ին առաջին Պոլս. ժողովին առնանապետ, ինչուսգէտ և ուսումնասիր, կը փութանան Կ. Պոլսոյ մէջ: — 1893. Մահ Սարգիս Կիւրճեանի, որ իր եղբորը՝ Սեւրովի Կիւրճեանի հետ առատար է Ազգ. Հիւանդանոցի վերաշինութեան, և հիմնած Զատիկի ինչեղեցին, ինչուս Դեան Կիւրճեան Քառու գիւղի աշխանց փարժարանը՝ որան ծայրերը կը ճարան իրենց գրասենիքը: Ընած էր 1836 յունւար 28ին:

ՅՈՒՆՈՒՄԸ 14. — 1897. Մահ Վիկենցոյ Միթմարեան փարժարանէն անդամ բանասէր Է. Ղևոնդ Վ. Յովնանեանի, իր ամենէն կարեւոր երկը եղած է ուսումնասիրութիւն մը ժողովնոց ուսմարդէնի փայտ: Ընած էր Կ. Պոլսի 1817 ձկտեմբեր 28ին:

ՅՈՒՆՈՒՄԸ 17. — 1824. Մահ Արծն Դիւլէր արքեպիսկոպոս, մասնադիր, արքանայր Վենտիկի Միթմարեանց: Ընած էր 1740 օտոկեր 20ին: — 1869. Կ. Պոլսոյ Պատրիարք Թարսմիւն Պոլս արքեպիսկոպոսի ճրատարանակը կ'ընդունուի և Արքիմանապոսոյ առաջնորդ Արքիտակէս արքեպիսկոպոս Կ. Պոլսոյ Պատրիարքարանի անդաւազ կը կտրուի:

ՅՈՒՆՈՒՄԸ 20. — 1838. Մահ Տ. Սուան Նարեան արքեպիսկոպոսի, որ 1830էն ի վեր կը փայտը Զոռմեան Զայոց Նորիտարանի պաշտնար:

ՅՈՒՆՈՒՄԸ 24. — 1872. Պետրոս Դուլեան, բանաստեղծ ու Թատերադիր, կը մեռնի 21 օտոկեան և կը Թաղուի Սկիւտար: Ընած էր 1854 ճայի 20ին:

ՅՈՒՆՈՒՄԸ 25. — 1885. Մեքենցի աղիկը, Տիկին Թաղուր Մեքենցի Ազարեանց (Սրիգոր Մեքենցի), Նորահա գրագիտակ, կը փութանան 25 օտոկեան:

ՅՈՒՆՈՒՄԸ 26. — 1826. Մահ Յովսէփ Լազարեանցի, որ իր եղբոր՝ Յովսէմէս Լազարեանցի փայտը զորժադրելով կառուցած է Մասկուայի Լազարեան ձեռնարանը 1815ին: Ընած էր Զապա, 1743 օտոկ. 5ին:

ՅՈՒՆՈՒՄԸ 28. — 1855. Կ. Պոլսոյ Պատրիարքարանը պաշտաման յայտարարութեանը կ'արդիւն Բուսեանի Ուղղափառութեան և Տարեցոյցին ազգային փարժարաններու մէջ գործածութեանը, զատապարտելով անոնց Նորիւրի ոճը և սրտաւիրելով ճայ հարցներում՝ աշխարհաբար մասցնել ժողովնոց բուն ինչուրիւ: — 1885. Երրորդը Նարիկեան առաջնորդ Տ. Յարութեան արքեպիսկոպոս Վենտիկեան (հիմա Պատրիարք երաւատէր): Կ. Պոլսոյ Պատրիարք կ'ընտրուի:

ՅՈՒՆՈՒՄԸ 29. — 1837. Կ. Պոլսոյ Խառնայր գիւղին եկեղեցուն մէջ կը մկրտուի Պոլսոյ Վարժապետեան, որ յետոյ եղաւ Ենթա Պատրիարք Կ. Պոլսոյ:

ՅՈՒՆՈՒՄԸ 31. — 1856. Միտար ամիրա Միտարեան, սեղանաւոր, որ միտոյ մը միւրեկէլի եղած է Ազգ. Հիւանդանոցի և ազգեցիկ զեր Լանցան և Պատրիարքարանի գործարան մէջ, կը մեռնի և կը Թաղուի Պոլսոյ գիւղի իր կառուցած եկեղեցուն շրջափակին մէջ: Ընած էր 1790ին:

ՓԵՏՐՈՒՄԸ 1. — 1882. Բալլաւ Այնժապի Վարդանեան փարժարանին:

ՓԵՏՐՈՒՄԸ 2. — 1852. Կարապետ Իւնիւսեան կը սկսի ճրատարութիւն Կ. Պոլսոյ մէջ Մասիս լրագիրը իրը Զարմանները, աշխարհեանոր Եկեղեցայն Զորացները:

ՓԵՏՐՈՒՄ 3. — 1840. Ման Տ. Յովան Միրզա Վանանդեզի թաճանային, հետո հայերան և բանաստեղծ, որ գրած է գրաբար ընդարձակ թերթաւաններն Մնած էր Վան 1772ին

ՓԵՏՐՈՒՄ 4. — 1900. Ման Յովաննէն Կուրանի, որ Պատրիարքարանը՝ ժողովներուն մէջ գործած զեր ունեցած է և վարած Քաղաքական ժողովի տանտապետական պաշտօնը Մնած էր 1839ին

ՓԵՏՐՈՒՄ 5. — 1754. Ման Աննի Սեդրա ամիրային, որ իր ժամանակին աղջեկի զեր ունեցած է Պատրիարքարանի գործերուն մէջ և Նշանաւոր գրարանի իր քարտեղրութիւններով

ՓԵՏՐՈՒՄ 6. — 1858. Կան Յովաննէն Լազարանց, որդի Յովանի Լազարանցի, կը վախճանի Պետական խորհրդական և տառիմաստաւոր Ստանոյ, իր հոր և հորեղբոր հիմնած Լազարան անտարանին նոցաբարձու կարգում է 1815 մայիս 3ին և այդ պաշտօնը վարած մննելն իր մահը մնած էր 1786 դեկտեմբար 1ին

ՓԵՏՐՈՒՄ 7. — 1771. Լալանից Ս. Լաւաւորիչ եկեղեցին, որ հիմնուած էր 1391ին և 1733ին վերադին շինուած հիմնը, կ'այլի

ՓԵՏՐՈՒՄ 8. — 1887. Սեւակ Սամանից Ս. Ինորդ եկեղեցոյն, որ վարեմի յանական եկեղեցի մըն է, յանից այրած և վերաշինուած:

ՓԵՏՐՈՒՄ 9. — 1841. Սամանից Ս. Ինորդ եկեղեցոյն Պատրիարքարանը կ'այլի: Արտեղ կը մտնէին Կ. Պոլսոյ Պատրիարքները Դաւ Դաւաթու փոխարտեղէ առաջ, այնինքն մինչև 1611 — 1855. Բաշում Բուրիչի Արեւելեան վարժարանին որ յետոյ կոչուեցաւ Լայիկական վարժարանը ^{հիմնուած էր 1772ին}

ՓԵՏՐՈՒՄ 10. — 1828. Լինապոլսեան Կ. Պոլսոյ Մայր եկեղեցին ^{հիմնուած էր 1772ին}

այն, որ այրած էր 1826ին և որ նորէն կառուցուեցաւ Պէղճեան Յարութեան ամիրայի ջանքով և նոցապէս — 1886. Ման Սեթրէ Կիւրճեանի, նոցարարտու Արչ. Ղեւոնդանային, տանտապետ Սոկեղոյ Յաննա ժողովին: Իր եղբորը Սարգիս Կիւրճեանի մէտ տաւարած է Արչ. Ղեւոնդանայի վերաշինուած և հիմնած Զատիկայի եկեղեցին, ինչպէս նաև Կեսարիոյ Բաղաս գիւղի աղկանց վարժարանը՝ որուն ժախերը կը նոցան ջարդիրենց զաւանդները մնած էր 1833ին — 1900. Ման Սրտաւորէ միարան Առաւածաւաւոր եպիսկոպոս Յովաննէսեանի, պատմագիր Երուսաղէմի հայ Պատրիարքութեան:

ՓԵՏՐՈՒՄ 11. — 1841. Կ. Պոլսոյ Պատրիարք Աննի Տ. Մարտիրոս Օրմանեան կը մնի Կ. Պոլսոյ, Ռեքու — 1874. Կ. Պոլսոյ Պատրիարքական տեղապահ Ներկայտ եպիսկոպոս կը վախճանի 18 տարեկան, և կը Սաղաթի Դուրա Ջէւիշի եկեղեցոյ թաղը:

ՓԵՏՐՈՒՄ 12. — 1721. Գրիգոր Նիմայայիկի որ 1715ին Պատրիարք կարգուած էր Երուսաղէմ, վաճառք մեծաքանակ աղաբոր վճարե-

լու համար վիշէն շրմայ անցածք տարինեով նոցատ հաւաքելէ ետքը կը համի երեսուցէն, և կը թաղի Պատրիարքական ամուր: Միարանու թեան պարտքը վճարած, նոր շինութիւններ շրտ և թարեկարգութիւններ ձեռնարած է Ս. Յովորայ վանքին մէջ: Վախճանու է 1745ին

ՓԵՏՐՈՒՄ 13. — 1741. Կ. Պոլսոյ Պատրիարք Յովաննէն Կալուս կը վախճանի և կը Սաղաթի Լալանից Ս. Լաւաւորիչ եկեղեցին: Պատրիարք ընտրուած էր 1715ին — 1857. Ման Ներսէս Ս. Աղաւորեկցի Կաթողիկոսին, որ մնած էր Երեսուցայ մաս, Աղաւորայ գիւղին մէջ, 1771 պոստաւ 13ին — 1873. Գիւրճեանի վարժարանի հաստատուելով Արմաշու վանքին մէջ, թոյցան հանգէլը տեղի կ'ունենայ:

ՓԵՏՐՈՒՄ 14. — 1706. Աւետիք Պատրիարք կը հրամարնուցուի Պոլսոյ Պատրիարքական ամուրէն:

ՓԵՏՐՈՒՄ 15. — 1741. Յակոբ վարդապետ Կուրան Կ. Պոլսոյ Պատրիարք կ'ընտրուի — 1830. Կարտիական Բրաւելով Լաւանական Լաւորիչ, Լայոյմէ անշտ հասարակութիւն մը կազմած, ժողով կը գումարեն Կ. Պոլսոյ, Ֆէնէն Սաղը և ազգապետ կ'ընտրեն Կուրան Անան վարդապետը:

ՓԵՏՐՈՒՄ 16. — 1884. Ման Տ. Անան Լաւաւորիչ, Պատրիարք Լաւանական Լայոյն մնած էր 1800 յունիս 1ին

ՓԵՏՐՈՒՄ 17. — 1888. Ման Ինքեկցի (Տղթ. Յովսէփ Նիքանեան), Թիֆլիսի մէջ, վերապետ և նրապարտագիր, ուշացաւ տեղ մը գրաւու է հայ գրականութեան մէջ մնած էր Կ. Պոլսոյ 1822 սեպտ. 15ին

ՓԵՏՐՈՒՄ 18. — 1887. Ման Զեքան Կաւոլըմի (Նոր Տոմար 2 Տարա), գերան պիսական որ գրագրած է հայ տնտեսութեամբ մնած էր 1831ին

ՓԵՏՐՈՒՄ 19. — 1854. Ման Միխայիլեան հետո միարան Լ. Միկորի Ազգերանի, որ Լայիկական Բաւորիչի երեք ենդիարներէն մէկն է և Սաղաթի աղիկ կարտու աշխատատիրութիւններ այլ մնած էր 1782ին — 1889. Ստեփանոս Պալատեանեան, առաջնոյ նշանաւոր առաջին, բանասէր, պատմագէտ և բնագետ, կը մտնի Էլմալանայ մէջ:

ՓԵՏՐՈՒՄ 20. — 1851. Կ. Պոլսոյ Պատրիարքարանին մէջ եկեղեցականներ, ամիրաներ և առաւանականներ ժողով կը զուարեն բնաւու համար թէ Եանազարան Կարապետ վարդապետ որ 1850ին Պոլսոյ եկած էր, իրապէս Լայ. եկեղեցոյ զուանութեան հակառակ կարծիքներ յայտնած է, ինչպէս կը պնդէին զիստորարար Տէրոյնց պատմելին և Յովաննէն եպիսկոպոս Սեմեան ժողով Եանազարան վարդապետին ճշտատաւոր որդաւոր կու տայ:

ՓԵՏՐՈՒՄ 21. — 1837. Լանդիտար թոյցան Էլմալանայ Միխայիլ Պոլմէնիայի հաստատութիւնէն ետքը:

ՓԵՏՐՈՒՄ 23. — 1872. Տառան Յովհաննէս Պէյի որդի Ներսէս
պէյ, որ մեծի քանի մը գրասաներ, կը մեռնի:

ՓԵՏՐՈՒՄ 24. — 1853. Կարապետ ամիրա Ազնաւորեան, սեղա-
նաւոր, կը վախճանի 108 տարեկան: ԺԹ. զարաւ առաջին կէտին ազդեցիկ
զեր ունեցած է Պատրիարքարանի զործերուն մէջ, նայ հասարակութեան
կարեւոր ժառանգիւններ ստացանելով:

ՓԵՏՐՈՒՄ 25. — 1886. Գրիգոր վարդապետ Էմիլիէան, Հալա-
հատեան կառնկցածեան վարիշներէն, հրապարակապէս և պերճափա-
քաբոյից, կը վախճանի Կ. Պոլսոյ մէջ:

ՓԵՏՐՈՒՄ 26. — 1799. Ման Ֆրանսայի նայապետ Սիմեոն Լաւ-
տէի (Ն. Տ. 9 մարտ), որ 1785-86ին մկրտեալ տարի Վենետիկ Ս. Գա-
զարու վանքը ընտելած և ուսումնասիրած է հայ լեզուն: Ծնած էր 1729ին —
1899. Եարածին Մերեմ-Գալի, Պատրիարքարանի ժողովներուն զոր-
ծած և խառն անդամ, քանիցս առնձնացան, կը վախճանի Կ. Պոլսոյ մէջ —
1900. Յորերեան առաջանայ Սեղարկ Մանգիներանի քանդիկոցանայ
մանկավարժական զործունեութեան:

ՓԵՏՐՈՒՄ 27. — 1726. Ուլնեցի Կարապետ եպիսկոպոս Էջմիած-
նայ Կաթողիկոս Կ'ածուի Կ. Պոլսոյ մէջ, և քանի մը որ ետքը եպիսկոպոս կը
ձեռնադրէ Յովհաննէս Պոլոս վարդապետը որ տանըմէ կ'տարիէ ի վեր Կ.
Պոլսոյ Հայոց Պատրիարքն էր արգէն: — 1858. Ման Նիկողոս Պալեանի
արքանի նարարապետու Տաղանդաւոր արքանապետէտ, նման էր հայ և
ստոր գարեթեանց: Ծնած էր 1826 նոյեմբեր 19ին:

ՓԵՏՐՈՒՄ 28. — 1852. Սասնի Էֆէնտի Ազար և Գրիգոր Մար-
կոսեան կը տնիսն հրատարակել Կ. Պոլսոյ մէջ Նոյան Ազակի նաւորտը
Դաղրած է 1853ին:

ՄԱՐՏ 4. — 1832. Արքանի վառագոյտեան Սիմեոն ամիրա Տառան,
հայ Տառան Պոլոս պէյի և եղբայր Տառան Յովհաննէս պէյի, կը վախ-
ճանի Կ. Պոլսոյ մէջ: Երնած է Ալ-Սէֆիանդի Ս. Ստեփաննոս եկեղեցին:

ՄԱՐՏ 5. — 1862. Ե. Տէր-Եարածինեան Կալիֆաթայի մէջ կը տնի-
սն հրատարակել Եղբայրամար տառնեայ ըրարից, Գիմանդալ, Դաղրած է
1863ին: — 1870. Ման Ֆրիդրիխ Նոյան նշանաւոր գերման նայապետին
(Ն. Տ. 17 մարտ), որ ծնած էր 1790ին Անգլիերէն և զերմաներէնի վե-
րածած է հին հայ մտանայորիքաւ քանի մը երկրորդ:

ՄԱՐՏ 6. — 1857. Ման Ռուբեն Անդրէաս Փափազեանի, նայիս-

րան և լեզուագէտ: ԺԹ. զարած սիլիքները Խապիս կ'մեռան, Իզմիրի
Ս. Մերապան վարժարանին արքինաւոր ուսուցիչը եղած է 26 տարի:
Ծնած էր 1806 ապրիլ 11ին:

ՄԱՐՏ 7. — 1882. Սկզբնաւորածին Թիֆլիսի Հայեանց Բարե-
գործական Ընկերութեան:

ՄԱՐՏ 8. — 1892. Սրապիմե Հէրինեան, բանաստեղծ և լեզուագէտ,
կը մեռնի Կ. Պոլսոյ մէջ: Ծնած էր 1832ին Դրած է տարի և Թարեղու-
թիւններ: — 1899. Ստեփանակ օրամէրը կը տնիսն հրատարակել: —
1900. Դիւրոյ պէյ Երամեան, Նախկին սեղանաւոր Եղիպատի Խոփիլին,
անդամ Գերագոյն Ժողովին և ապա Դաղարքան Ժողովին, կը վախճանի
Բարիքի մէջ: Ծնած էր 1816ին:

ՄԱՐՏ 9. — 1889. Ման առաջանայ ուսուցիչ և կրօնական գիրերու
հեղինակ Պետրոս Եաննանդի: Ծնած էր 1819 օգոստոս 13ին:

ՄԱՐՏ 10. — 1898. Տիգրան Զախանեան, հայ երաժշտագետ, որ
հեղինակած է չորս օրեւէր և զանազան երաժշտական նախաձեռններ, կը
մեռնի Իզմիրի մէջ:

ՄԱՐՏ 11. — 1709. Ազարեղեղոս կը տնիսն սուրբապետի, առաջին
անգամ ըլլալով Կ. Պոլսի, Գրիգոր զպիկ սուրբանի մէջ, Աստուածատու
վարդապետի շանթով: — 1799. Ման Կ. Պոլսոյ Պատրիարք Կաթողիկոսեան
Զարարիս արքեպիսկոպոսին: Ծնած էր 1719ին: — 1836. Ռուս կառավա-
րութեան կը հաստատէ Պարոնիան, որ օրէնքն է Ռուսիոյ մէջ Հայ. Նկե-
ղեցոյ վարչական զործերուն:

ՄԱՐՏ 12. — 1839. Ստեփաննոս Ազարի Պատրիարք Կ. Պոլսոյ,
որուն օրով շինուած են Ներսիս Իոյէի Աղբ. Հիւանդանոցը և Կ. Պոլսոյ
Եկեղեցիներէն ունեւ: կը բաշտի իր առաջին Պատրիարքութենէն և
իրեն կը յաջորդէ Յանգրոս Պատրիարք: — 1891. Պետրոս Մազարեան,
նարարտ զերմանաւոր, կը վախճանի Կ. Պոլսոյ մէջ:

ՄԱՐՏ 15. — 1891. Խաչատուր Մխարեան, նշանաւոր գրագէտ, կը
վախճանի Սիւստաթ, 80 տարեկան:

ՄԱՐՏ 16. — 1831. Յովհաննէս Կարբեցի Կաթողիկոս Կ'ընտրուի
Էջմիածնայ մէջ. իր օրով հաստատուած է Գողովներն: — 1888. Ստե-
փան Փափազեան, ծանձն ուսուցիչ և հեղինակ, խմբագիր Ժամանակի,
կը վախճանի Կ. Պոլսի Իործն զեր մը ունեցած է Պատրիարքարանի ժո-
ղովներուն մէջ:

ՄԱՐՏ 18. — 1849. Ման Միսաէլ ամիրա Փիլադիլեանի, սեղանա-
ւոր, առաջին միլիթիկի Աղբ. Հիւանդանոցին Եղբորած է Սիւստաթի
Ս. Խաչ եկեղեցին: Ծնած էր Անդալ Ապուլէի զիւղը, 1788ին:

ՄԱՐՏ 19. — 1801. Յովսէփ արքեպիսկոպոս Արշակեանց, որ Կա-
Կարապետ

Պաղկոս ընտրուած էր, Էջմիածին զայսմ պահուն Թիֆլիսի մէջ կը վարեա
նանի՝ զեռ լծուած:

ՄԱՐՏ 20. — 1700. Երուսաղէմի Պատրիարք Մինաս տրքեպիսկոպոս
Նաբեկը տղաբեր կու տայ Կ. Պոլիս, Աստուածատուրի տղաբանին
մէջ: Նաբեկի տրաղապան առաջին տղաբում ինն է աւա:—1764. Մահ
Նիկիտիոյ առաջնորդ Ղափանցի Փետրոս եպիսկոպոսի, բամաստեղծ և
առաջարան երթելու ~~պաշտօն~~:

ՄԱՐՏ 21. — 1763. Մահ Եամսիանցի Եփորե Ե. Կամպիկոսին, որ
1759ին թագմած էր Էջմիածնայ աթոռ:

ՄԱՐՏ 22. — 1793. Առաջին անգամ ըլլալով Ղազար Փարսեցի կը
սկսի տղաբումիլ Վենետիկի մէջ: — 1878. Թարս Ղազարեան, հայազէտ,
թագմաբղին ուսուցիչ, կը վախճանի Կ. Պոլիս 47 տարեկան:

ՄԱՐՏ 23. — 1753. Մինաս Ա. Արեւելի, Կամպիկոս Ամենայն Հա-
յոց, կը վախճանի Էջմիածնայ մէջ: Ընտրուած էր 1751 տարեմեծին:

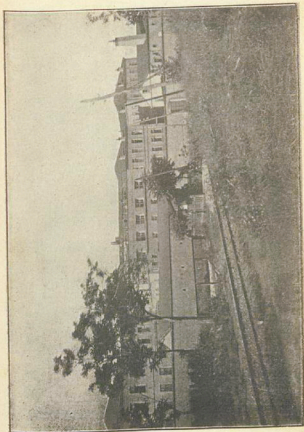
ՄԱՐՏ 24. — 1777. Մահ Կիլիսի Վիլիստա Ֆրանսացի հայազէ-
տին (Ե. Տ. 4 ապրիլ), որ կարեւոր ուսումնասիրում իննեք հրատարակած
է հին հայ մեկտիքներու վրայ: Ծնած էր 1690ին:

ՄԱՐՏ 25. — 1809. Մահ Արմաշու և Նիկիտիոյ առաջնորդ Բաբ-
Պաղիսի տրքեպիսկոպոս Կապուտիկեանի, որ նորէն շինած է Արմաշու
վանքը, կանանուք միարանում ին և ուսումնարան հաստատելով հուն
Ծնած էր 1749ին և առաջնորդ նշած 1786ին:

ՄԱՐՏ 26. — 1750. Առեփամնու Մելքոնեան Արքանայ Կ'ընտրուի
Վենետիկի Միաբարեանց, յաւորդելով Միաբար Արքայի, և այդ պաշտօնը
կը վարէ մինչև 1800: Իր օրով, այսինքն 1773ին մահ մը միարաններ
զառուեցան Վենետիկի Միաբարեաններէն և Թրիւսի հաստատեցին ան-
շատ միարանում ին մը որ 1811ին Վիեննա փոխադրուեցաւ: — 1842-
Յովնանէն Ը. Կարեցի Կամպիկոս կը վախճանի Էջմիածնայ մէջ: Ծնած
էր 1761 մարտ 23ին:

ՄԱՐՏ 26. — 1879. Նշանաւոր հրապարակիչ Ղազան թուա (Յով-
սէփ Վարդանան) կը վախճանի: Ծնած էր 1816 տեղականեր 26ին:

ՄԱՐՏ 31. — 1863. Առաջին պատարաւը կը մատուցուի Մանչես-
թըրի նորահաստատ հայ մատուին մէջ, Կարապետ վարդապետ Եանու-
զարեանի կողմէ:

Հիւանդանոցի սրահին մօտէն երկարաւոր պիկի կողմէն ուսումնարան

ԱՊՐԻԼ 1. — 1861. Մհրաթէ ամիրս ձէզալիքեան, անգամաւոր, նիմնադիր, Խապիւղի ներսէսեան վարժարանին, կը վարձանին և կը ծաղ-
ուի Խապիւղ, մնաւ էր 1805ին:

ԱՊՐԻԼ 2. — 1860. Սարգիս Միլզա Վանանդեցի կը սփի հրատա-
րակէ Իզմիրի մէջ կիտանեայ հանդէս մը: Գարաւ է ըիշ մանանակէն:
— 1889. Բրաթէսէօր Քերտրէ, *առաւմայ հմուտ* քանաւէր և հնարէտ, որ
1858էն ի վեր հայ լեզուի ուսուցիչ էր Քենքերազլիկի համալսարանին մէջ,
կը վախճանի: Գրաւ է հմախոսական ուշադրաւ երկեր: Մնաւ էր 1838
մայիս կին, նոր նախիջեանի մէջ:

ԱՊՐԻԼ 4. — 1820. Ե. Ս. Օձմարն Տ. Տ. Մհրաթի Ա., Կաթաղիկոս
ամենայն Հայոց, կը մնի Վանայ մէջ:

ԱՊՐԻԼ 5. — 1880. Միլզալէ Միմանարեանց, *առաւմայ գրող* որ
ունի *առաւրէն* և *հայերէն զանազան գրութեան*, կը վախճանի 51 տա-
րեկան:

ԱՊՐԻԼ 6. — 1853. Ստեփաննոս արքեպիսկոպոս Աղանի որ եր-
կնոյ Կ. Պոլսոյ Պատրիարք եղած է, և վերջին անգամ 1841ին հրատարակւ
էր, 80 տարեկան կը վախճանի Նիկիոմիդիոյ մէջ, ուր կը նստէր իբր ա-
ռաւորաց: Թողուած է Նիկիոմիդիոյ Մայր-Եկեղեցւոյն զուխՅը: — 1888.
ՍիզընուարտՍիւն Ս. Էջմիածնայ Մայր Տաճարին նորոգանեան, և նիմ-
նարկութիւն նոր տալարանին:

ԱՊՐԻԼ 7. — 1845. Հրամայանեցաւ Թուրքիոյ հայ եպիսկոպոսնե-
րուն և վարդապետներուն կրել մանիշակադոյն ծախիչէ փակել և հայ քա-
նանեանքան՝ տես չտալու: — 1864. Ման Կարապետ Գաղաթեանի, Վա-
նեցի վանաստեան որ կրտսւցած է Գահրէի ազգային վարժարանը 1843ին,
և ընդարձակ նորեր կտակած է անոր իբր կալաւած:

ԱՊՐԻԼ 9. — 1880. Գարրիէլ Արքեպիսկոպոս Աջազափեի, հմուտ
դաստարան և լեզուապէտ, կը վախճանի Թիֆլիսի մէջ: Ունի բազմամիւ
կարենոր երկեր: Մնաւ էր 1812 մայիս 10ին Խէղոթոյն մէջ:

ԱՊՐԻԼ 9. — 1812. Տիգրեան Յովհաննէս Ալէլեպի, տեսուչ տրքունի
փոքրամոյն, կը վախճանի Նիւմապէտ տառարան է հայ դպրութեանց
մնաւ էր 1749 ապրիլ 24ին: — 1845. Տառեան Յովհաննէս պէլի մատու-
ցած խնդրանքին վրայ՝ Երջանկայիշատակ Սուլթան Ապա-Իւլ-Մէհիտ Կալա-
րը՝ Իզմիրի չուխիոյ նորահաստաւ զործարանը զանաւոր միջոցին, կը բա-
րեւանի հրամայել որ օրական 37½ օխա հոցի պետական պարէն յատկա-
նայ Ազգ. Հիւանդանոցին: — 1892. Յորեկան Սմբատ Եանադիգեանի
մանկավարժական և գրական երեսնամեայ զործունէութեան:

ԱՊՐԻԼ 10. — 1764. Նզիշէ առաջին անգամ կը սփի տպագրութիւ
Կ. Պոլիս, Աստուածատուրի տպարանին մէջ: Էջմիածնայ միարան և Իզ-

միրք նախկին առաջնորդ Աբրահամ վարդապետի ժամերով: — 1812. Սոս գոման (Մալան) անդլիսեցի նայազէտ, կը ծնի (Ն. Տ. 22 ապրիլ): Կարեւոր ուսումնասիրութիւններ ճրտաւարարած է Հայ. եկեղեցւոյ պատմութեան, զանաւանդեալ է ծէններու հասին:

ԱՊՐԷԼ, 18. — 1820. Հրատարակեալն Հրատէր Սիրոյն, Աղբիւր-նուարդեցի Գրոցա Պատրիարքի կարգադրութեամբ: — 1876. Ման Գէորգ Արքեպիսկոպոս Հիւրիւրզեանի, Աբրահայր Վենետիկի Միաբնակացոյ Բարդուանս է կարեւոր երկեր ծնած էր 1797ին:

ԱՊՐԷԼ, 18. — 1900. Օտանայի մէջ կը վախճանի Շամսիեցի Ննորի Բաշազեան, ուսումնայ վաճառական, որ 855,000 թուայի կտակած է 90,000 թուայի կ'ենդանութեան նուիրած է (ընդամենը գրեթէ 82,000 տալ, ասիկ) զանազան բարեկեցատեան հաստատութեանց, մեծ մասամբ Հայ-նը նպաստաւորելով:

ԱՊՐԷԼ, 18. — 1878. Ման տիրացու Արիստակէտ Յովնանճեանսին, նշանուոր երաժիշտ, որ 40 տարիի շատ զատաբաւած է, բազմաթիւ երա-ժիշտ աշակերտներ նստցնելով: — 1884. Յովսէփ Իզմիրեանց կը կտակէ 20,000 թուայի որուն կէտը յատկացած է իբր գրաւադպիւս Իզմիրեանց զրախան մրցանակին, և միւս յանկէ ասկտը սահմանուած է Հրդրուսի կամ Մշոյ աշխանց վարարարանին:

ԱՊՐԷԼ, 18. — 1891. Վանան էֆէնտի (Յովնանճե Վանանեան), օրէնադէտ, երկուր տարիներ զատական նախարարութեան խորհրդական, կը վախճանի Կ. Պոլսոյ մէջ:

ԱՊՐԷԼ, 18. — 1749. Ման Միաբնակ Աբրայ Սեբաստացի, հիմնա-դիր Միաբնակացոյ Միաբնակութեան, որ ծաղած է ստատուարարութեան և ուսումնական գրուածներ ծնած էր 1676 փետր. 7ին: — 1891. Ման Մա-կար Կոմսիկոսի, էջմիածնայ մէջ, ծնած էր 1813 ապրիլ 6ին:

ԱՊՐԷԼ, 18. — 1843. Ներսէս Ն. Աշտարակեցի Կ'ընտրուի Կամոյի-կոս Ամենայն Հայոց:

ԱՊՐԷԼ, 18. — 1737. Ման Կրեանցի Աբրահամ Բ. Կամայիկոսին որ օտուած էր 1734 նոյեմբեր 24ին: — 1869. Տառած Յովնանճե պէ, արքունի վառադպեալ, բարերար Ազգ. Հիւանդանոցին, կը վախճանի Կ. Պոլսոյ մէջ: ծնած էր 1795 փետրուար 14ին: — 1899. Ռուսոնայ ծանաժ վրդայիր Պերճ Պաշեանցի թաւանամանց զրախան զրոյնսնութեան յո-րեկանը կը ստուի Թիֆլիսի մէջ:

ԱՊՐԷԼ, 18. — 1843. Վենետիկի Միաբնակացոյ Միաբնակութեան կը անդի ճրտաւարար Բազմապիւղ հանդէսը (Ն. Տ. մայիս 1): — 1880. Տ. Երեմիա տապ թափանջ, հանդրածանաժ տախարէտ, կը վախճանի Իտալիայի մէջ: — 1899. Ման Տ. Ստեփան Ապրահամ Պատրիարքին

Հռոմէական Հայոց ծնած էր 1826 դեկտեմբեր 19ին և ընտրուած 1881 յուլիս 24ին:

ԱՊՐԷԼ, 20. — 1816. Ման հնգկանայ Սաւուէ Աբարաթի, որուն կտակած գրուարով Միաբնակացոյ հիմնած են Մալաթիան վարարարան, հիմայ միացած Ռափայէլեան վարարարանին՝ Մալաթ-Ռափայէլեան անա-նով, ծնած էր Թորոս, 1780 զոտուս 6ին: — 1900. Խրիմի մէջ կը մեռի հանրածանաժ ժողովարար Յովնանճե Արվազպիսի ծնած էր 1817 յուլիս 17ին:

ԱՊՐԷԼ, 21. — 1880. Կ. Պոլսոյ Պատրիարք Գէորգ արքեպիսկոպոս կը հրատարի: — 1878. Օրդէն Ռոմաթարեան, ծանաժ ճրտաւարար, Սրազիլի և յետոյ Նոր-Կարի խորագիր, կը վախճանի Սաւանիոյ մէջ, 45 տարեկան: — 1878. Ման Ֆրանսացի նայազէտ էֆէն Գաէի, որ ծնած էր 1809ին. Ֆրանսերէն ծարքմանած է հին նայ մատնադրութեան հաս-տատմեր և ճրտաւարարած է ուղեւորական ապարարութիւններ Հայոց վե-րաբերումը:

ԱՊՐԷԼ, 22. — 1868. Գրիգոր Աղամն, տաղանդաւոր անանազէտ, լեզուադէտ, պատմանայ Ում. Պետութեան, կը վախճանի Բարդի մէջ, թուրքիոյ հանրային շինութեանց նախարար ընտրուելէ յիշ ետքը: Անի Ֆրանսերէն գիտական գրուածներ Մաւանցած է Պատրիարարանի մո-թիւններէն գիտական գրուածներ Մաւանցած է Պատրիարարանի մո-թիւններէն: ծնած էր 1823 յուլիս 1ին: — 1874. Յարաթիւս Ամանեան, երգիչ, խորագիր Միւղու ծաղումներին, կը վախճանի 43 տարեկան:

ԱՊՐԷԼ, 23. — 1858. Հարարագի Եռչի թաղարին մոտ զանուղ Ա-մարտու վանքին նախարարեան պատմու, Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի Յաւ Ս. Գրիգորի Պարթև նայարարանի գերեզմանը և նշխարներ կը գոմուին:

ԱՊՐԷԼ, 24. — 1871. Ման Յարաթիւս ազա Խալիպեանի, հիմնադիր Թէպախոյ իտալիական ուսումնարանին:

ԱՊՐԷԼ, 25. — 1861. Չախարանեան Գէորգ պատմելի, նայարան, ծանաժ առաջիկ, կը վախճանի Ազգ. Հիւանդանոցին մէջ: — 1888. Քեղեցա-պարիկ և Մալաթիայի նայ եկեղեցիներու հոգարարու Սիմէն Արամելիք Լազարեանց կը վախճանի:

ԱՊՐԷԼ, 26. — 1798. Տէր Յովնան Միքայ Վանդիգի ռուսցից կը կարգուի Իզմիրի նայ վարարարանին: — 1801. Դաւիթ Կալիպապոս Կրդանեան րանտեանը ինքնինը Կամոյիկոս օտել կու տայ Էջմիածնայ Կրդանեան րանտեանը ինքնինը Կամոյիկոս օտել կու տայ Էջմիածնայ մէջ: — 1871. Ման Իզմիրից հրապարակագիր Սարգիս Միքայ Վանա-դեցի: — 1874. Ներսէս Կալիպապոս վարարարեան Կ. Պոլսոյ Պատ-րիարք կ'ընտրուի:

ԱՊՐԷԼ, 27. — 1879. Բրաթիւտը Ստեփանոս Կալիպապոս, ուս-տանայ մատնադիր, խորագիր Հիւսիսապիւղ հանդէսն և արարելին ու

պարսկերէնի ուսուցիչ Լազարեան ձեռնարկին մէջ, կը վախճանէ Մամուլաւս Մնած էր 1810ին:

ԱՊՐԻԼ, 29. — 1888. Ման Յովնանէս Ստեփաննոս Յովնանեանցի, հինապիր Թիֆլիսի Յովնանեան ակօղանց վարժարանին:

ՄԱՅԻՍ 1. — 1705. Բերս, Պետրոս տապանին մէջ, երկրորդ անգամ կը սերտ տապալաւոր Սուրբ Դիրքը (ճին և Նոր Կտակարան), որուն առաջին տապալաւորին ուսարած էր Ոսկան վարդապետ 1668 Նոյեմբեր 13ին, Սեպեմբրտան — 1788. Ներսէս Ենթալայի Ընդհանրականը առաջին անգամ կը սերտ տապալաւոր Բեղիբալաբի, Գրիգոր Խոջաւայեանի տապանին մէջ — 1850. Արարմատ Մարտանեան, տասներեւոթամեայ պատանի, Իգմիրի մէջ կը սերտ հրատարակել շարժամեքմը մը, զոր ինք կը խմբագրէր. կը շարք և կը տպէր առանց մամուլի — 1858. Էջմիածնայ Արարմատ կրճատեքմը կը սերտ հրատարակուի — 1872. Ռուսահայ բանաստեղծ Պետրոս Մամուլեանց (Սէլեսոյ) կը վախճանէ Կ. Պոլսոյ մէջ: Մնած էր 1810ին:

ՄԱՅԻՍ 2. — 1860. Աղբիւսնապոլսեցի Սարգիս Լախիմպուտա Պատրիարք կ'ընտրուի Կ. Պոլսոյ — 1869. Ման Նշանաւոր հայազն Վիգ-Յու Լանկուայի (Ն. Տ. մայիս 14), որ Տիբրի մէջ մնած էր 1823 մայիս 8ին. հրատարակած է հին հոյ մատենագիրներու թարգմանութիւններ և կտրեւոր ծառայութիւններ մատուցած հայ բանասիրութեան:

ՄԱՅԻՍ 3. — 1887. Բերայի Արուստամեանցի բացման հանդէսը տեղի կ'ունենայ:

ՄԱՅԻՍ 4. — 1853. Աղբիւսնապոլսեցի Պոլոս արքեպիսկոպոս որ 1815ին 1823 Պատրիարք եղած էր Կ. Պոլսոյ և 1828ին երեսուցեմի Ս. Փրկիչ վանքին ծաղկադոյն կոտալարիչս կարգուած, կը վախճանէ ՅՈՒ տարեկան: Ունի կրճատեան երկսիրութիւններ: Մեծ ծառայութիւններ մատուցած է երեսուցեմի վանքին, որուն պարտքերը վճարելու յաջողած է:

ՄԱՅԻՍ 5. — 1815. Մամուլայի Լազարեան ձեռնարկին բացումը տեղի կ'ունենայ — 1892. Ն. Ս. Օժմարճան Տ. Տ. Միքայիլ Ու. Կոմոզիկոս կ'ընտրուի Էջմիածնայ մէջ:

ՄԱՅԻՍ 7. — 1715. Առուստամուր արքեպիսկոպոս Կամպիլիոս կ'ընտրուի Էջմիածնայ:

ՄԱՅԻՍ 8. — 1829. Վերայի մէջ կը մեռնի Յովնանէս Զեքարպեան՝ Միխմարեան գիտնական վարդապետը, որ ունի կարեւոր բանասիրական հրատարակութիւններ: Մնած էր 1760ին:

ՄԱՅԻՍ 9. — 1847. Կարեանեան հրատարակով կը հաստատուն, Մամուլեա Պատրիարքի օրով, Կ. Պոլսոյ Ազգային Հոգեւոր և Դերագլխ ժողովները:

ՄԱՅԻՍ 11. — 1878. Նշանաւոր հոգեւոր Է. Կղնէս Սիդիկեան, Միտան Վիկենայի Միխմարեանց, կը մեռնի Սեւերեկ, Տիարալէրքի մաս:

ՄԱՅԻՍ 13. — 1869. Ման Տոքմ. Յովսէփ Թորոսեանի, հինապիր Լէւոնթիկ Թորոսեան հաստատութեան ուր կը կրթուին հայազգի մանուկներ — 1898. Ման հիմանաւ հայազն Տիարիկ Միլլէրի (Ն. Տ. 25 մայիս), որ մնած էր 1834 փետրուար 21ին Պոնտիֆոյ մէջ: Պրտւ է լեզուագիտական ուշադրաւ ուսումնասիրութիւններ հայերէնի վրայ — 1899. Զարայր Մանեանց, առաւել խմբագիր, որդի Ման Մանեանցի, կը վախճանէ Մանկուայի մէջ:

ՄԱՅԻՍ 14. — 1844. Յովսէփ Թալուգեան, եւրոպական լեզուներու հմուտ ուսուցիչ, որ Պոլսոյ տախտակաւոր մեղիկ անդրանիկ դրացեւին մէկը եղած է, կը մեռնի Կ. Պոլսոյ մէջ: Մնած էր 1808ին:

ՄԱՅԻՍ 15. — 1813. Կոտալեան պոլսեցի Յովնանէս Պատրիարք, որ 13 տարեկ ի վեր կը պաշտամուրդէր, մերացած, կը հրատարի Կ. Պոլսոյ Պատրիարքական տնտէն, և ինք իրեն յաջորդ կը կարգէ Արարմատ Պատրիարքը որ կ'ընտրուի:

ՄԱՅԻՍ 16. — 1860. Կ. Պոլսեցի Յովնանէս Լախիմպուտա կ'ընտրուի Պատրիարք Կ. Պոլսոյ — 1856. Միխմարեան Միտանեաններ Է. Սարգիս վարդապետ Բեւոյրեան, Է. Գարրիկ վարդապետ Ալփադուրի և Է. Արքեպիսկոպ վարդապետ Պաշխանեան կ'ընտրուին Հայ. Եկեղեցւոյ գլուխութիւնը — 1858. Մամուլեա արքեպիսկոպոս, նախկին Պատրիարք Կ. Պոլսոյ, Էջմիածնայ Կամպիլիոս կ'ընտրուի:

ՄԱՅԻՍ 19. — 1890. Մկրտիչ ազա Սամաթարեանց. հինապիր Սամաթարեան վարժարանին, կը վախճանէ Բարեգի մէջ: Մնած էր 1818 ապրիլ 10ին:

ՄԱՅԻՍ 20. — 1737. Յամախալապուրի առաջին տապալաւոր Մարտի Կ. Պոլսոյ, Առուստամուրի տապանին մէջ — 1799. Մնածը Յովնանէս Լախիմպուտա Եւսիմանեանների, որ դրած է Էջմիածնայ և շրջակայ գլուխներուն տեղադրութիւնը:

ՄԱՅԻՍ 21. — 1864. Աղբիւսնապոլսեան Բարդի Հայոց Մարգարեարքան ընտրութեան:

ՄԱՅԻՍ 22. — 1891. Գրիգոր Բալուկեանեան, հոռոգարանայ երեւելի թիֆլի, կը վախճանի Մնած էր 1830ին, Եղիարեւելապոլսոյ մէջ:

ՄԱՅԻՍ 24. — 1834. Յարաթիւս վարդապետ Ալանդարեան, առաւել բանաստեղծ, ուսուցիչ, տեսուչ Ներսէսեան վարժարանին, կը վախճանէ:

ճանի Կոր Նախիջևանու մնած էր 1796ին — 1870. Մեծ հրդեհ Քերայի մէջ, ուր կ'այրի Հայոց Ս. Երրորդութիւն եկեղեցւոյ կալուածներուն մեծ մասը:

ՄԱՌՍԻ Ձ5. — 1763. Ման Ղազար ամիրայի, սեղանադններու պետ, որ իր ժամանակին ազգեցիկ զեր ունեցած է Պատրիարքարանի գործերուն մէջ: — 1802. Դանիել Կամպիլի կ'ոճաի, Ալաշիբաի Իշ-Քիլիսէ վանքին մէջ. Ազմարայ Կարապետ Կամպիլիսէն. 45 եղբորդոս, 28 վարդապետ և 23 թանաւոյ կը ժամանակն օժանդակարարութեամբ:

ՄԱՌՍԻ Ձ6. — 1859. Մարգարանի Ս. Սահակեան վարժարանին հիմնադրութիւնը տեղի կ'ունենայ: — 1886. Առաքել Ալման Տիգրբի որ Խաղիկի հայ ժողովուն հիմնած է 1850ին քանի մը ընկերներով ու յետոյ Քերայի Արեւելեան ժողովուն, կը վախճանի Կ. Պոլսոյ մէջ: Ծնած էր 1840ին Նիկարատու:

ՄԱՌՍԻ Ձ7. — 1891. Գալուստ Գարեհնան, տաղանդաւոր երգիչ-արուեստագէտ, կը վախճանի Կ. Պոլիս Օրմազդէն: Ծնած էր 1842ին:

ՄԱՌՍԻ Ձ8. — 1878. Իզմիրի Արշալոյսին խորագիր Լուիսա Պաղապարեան կը վախճանի. 38 տարի իր Թեմը յարասեւ եկեղեցի հրատարակած է:

ՄԱՌՍԻ Ձ9. — 1859. Մազուտ ամիրա Սարիսեան, սեղանաւոր, կը վախճանի Կ. Պոլիս Փաղապար:

ՄԱՌՍԻ Ձ0. — 1827. Արսիստ ամիրա Թէրզեանց, ճորգբայր Քարաթեհնա Դէորդ և Կարապետ Եղեբեւ, որ ապարան հաստատած է Կ. Պոլիս 1824ին և մեծամասն նպատակ է Խաղիկի Ս. Սահակեան եկեղեցւոյ շինութեան, կը վախճանի:

ՌԱՌՆԻՍ 1. — 1816. Պէր հայադէտ Յէլիսա Նե կը մին Պերճիպալի մէջ (Ն. Տ. 43 յունիս): Մեռած է 1893 յայնիւն: Ուսումնասիրած է հայ եկեղեցական դաստիարակութիւնը և շարժարանները: — 1855. Արծիւ տես-Սերմը կը տփս հրատարակուի Պոլիս և յետոյ կը փոխադրուի Վարդա-Դադրած է 1863ին: — 1885. Ճերիսեի Շարգիլի կը տփս հրատարակուի Կ. Պոլսոյ մէջ:

ՌԱՌՆԻՍ 2. — 1891. Ման Նշանաւոր զերասան և բանաստեղծ Պետրոս Ազմանի, որ 1840ին ծնած էր Էնկերքի մէջ:

ՌԱՌՆԻՍ 3. — 1837. Պերճ Պաղեանց, ուսումնայ ծանօթ վիպագիր, կը մին Երեւանայ մաս, Աշտարակ գիւղը: — 1845. Քիմ աղբի Մարգար,

Պոլսոյ հայ գրականամեծերուն նախնադէտ, կը վախճանի Ծնած էր 1789ին: — 1854. Երկաթգործութեան դաստիարակ Սիմէ կը հաստատուի Հիւանդանոցի մեծարանին մէջ, ուսուցչութեամբ Կրկնեանի հողատիրական վարժարանէն վերադառնալէ ետք: — 1877. Սարգիս Վրդ. Թէրզորեան, որ գրած է Մալասեան վարժարանի պատմութիւնը, կը վախճանի Քարիզ և կը թաղուի Քիւ Լաշէի գերեզմանատանը: Ծնած էր 1783ին, Քաղէշի մէջ:

ՌԱՌՆԻՍ 4. — 1889. Երեւանի Սեմական հոգեւոր զբոսայիտ յանձնաւոր յարկերն էր անձախ:

ՌԱՌՆԻՍ 5. — 1820. Արմաշու վանքին վերաշինութիւնը կ'աւարտի Արմաշու և Նիկոպոլիոյ աւաւնորդ Ղարադէշեան Պաղապարեանի պատի շանքով:

ՌԱՌՆԻՍ 7. — 1886. Նիկոլոս Թիւրլէշեանեան, աշխատակից Սրապիկի և յետոյ խորագիր Լուսիկի, կը մեռնի Կ. Պոլսոյ մէջ 45 տարեկան:

ՌԱՌՆԻՍ 9. — 1847. Նեպոս Ն. Աշտարակեցի Կամպիլիս Կոմ. ուս. — 1855. Կ. Պոլսոյ մէջ կը մեռնի Ֆիդիլիս Պաղապարեանի, բնագիտ և բնագիտագէտ. իր ժամանակին փիլիսոփայի հոգեւոր ունեցած է:

ՌԱՌՆԻՍ 10. — 1858. Մենայոյ Թաղիպեան, հեղինակ է խորագիր, կը մեռնի Պարսկաստանի Շիրակ յաղաքը: Ծնած էր 1803ին:

ՌԱՌՆԻՍ 11. — 1733. Ման Հաննա վարդապետի (Յովնանէ և Եղիսիպոս Երուսաղէմացի), ժամանակագիր և նկարիչ: Դրած է իր ժամանակին անցքերը և նկարած կրօնական պատկերներ: — 1846. Մալասեան վարժարանը Բաւաթայէ կը փոխադրուի Քարիզ: — 1856. Մանասի ճանիկ Ամիրա Փափազեան, սեղանադններու տրեստապետ, 80 տարեկան կը վախճանի և կը թաղուի Կ. Պոլիս Սրմաղիկի մէջ:

ՌԱՌՆԻՍ 13. — 1705. Ման Նախնադէտ Եղեանցի Կամպիլիսին որ ընտրուած էր 1691 օգոստոս 10ին:

ՌԱՌՆԻՍ 14. — 1791. Բախիշէկեան վարժարանի հիմնադիրը, Եղուարդ Բախիշէկ Ղարապետ, կը վախճանի առաջատանաւոր մը մէջ: Հնդկաստանէն լինած եկած ասուն: Ծնած էր Կոր Ջաղա 1734ին: — 1848. Մալասի մէջ կը տփս հրատարակուի, վիճաբան, Բանասեր հանդէս, խորագիր Թեմի Ս. Յովնանէսի: Կը գաղթի 1840 յունիսին:

ՌԱՌՆԻՍ 17. — 1847. Երուզա հանգեւոր կը տփս հրատարակուի Վիշնայի Միսիմարեանց ձեռքով: Դադարած է 1863ին: — 1869. Քաղաւ Թիւրքիսի Ս. Դանիսեանց աղբիւն վարժարանին:

ՌԱՌՆԻՍ 18. — 1881. Մալէկեան Յովնակի պատուէին, ճարտարան, ծանօթ ուսուցիչ, կը վախճանի 80 տարեկան:

ՅՈՒՆԻՍ 19. — 1847. Հայերին Քէլցըր, գերման հայազէտ, կը մօր Պերլինի մէջ (Ն. Տ. յուլիս 1): Գրուածքներ ունի հայ գիշարամեծեան և Հայ. երկրեցւոյ վրայ: — 1848. Հ. Հիւպընան, գերման հայազէտ, կը մօր Բրաւիոյ մէջ (Ն. Տ. յուլիս 1): Լեզուաղիտորէն քննած է հայ լեզուն: — 1855. Ստեփան Ռահան Բարիզի մէջ կը սիրի հրատարակել Արեւելի սոմոզէտը (Ն. Տ. յուլիս 1): — 1858. Հովհանն Երկոջու աղա, քանաւոր, երկու տարիներ Բազիլիկի Ենթանան վարժարանին հոգարարու, կը մեռնի 62 տարեկան և կը Թաղուի Բազիլիկ:

ՅՈՒՆԻՍ 20. — 1833. Ման Հ. Դուկաս Քոնֆանան վարդապետի, աշխարհագիր, հնարես և ընթող, միտան Վենետիկի Միխնարեանց: Ունի բազմաթիւ երկարիրութիւններ: Մեռած էր 1758ին: — 1840. Երկրաշարժ Մասիս լեռան շրջանները: զոտ միջոցին Մասիսի կողերէն ժայթքած սրկրանառակ կարծրացոյն վէժն մը զանաթիմելով, կը կորզէ իր հիմունքէն Ս. Յակոբոյ վանքը որ կը Թաւայի Ակոսի գիւղին վրայ և հիմնադրանակ կը կործանէ զայն:

ՅՈՒՆԻՍ 21. — 1817. Միլլիան Մանուկ տէյ կը վախճանի:

ՅՈՒՆԻՍ 22. — 1888. Յովնանէս Տէրցոնց պատուելին, կրօնագէտ, լեզուագէտ, բաղժամիւ երկարիրութեանց ճեղհնակ, խմբագիր, կը վախճանի Սկիւտար, ուր կը Թաղուի Մեռած էր 1800ին:

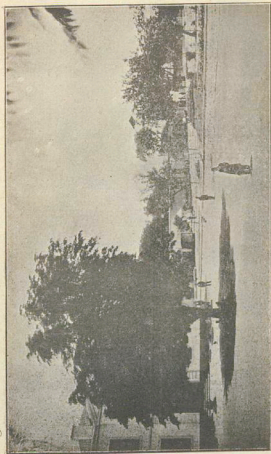
ՅՈՒՆԻՍ 23. — 1876. Գուրբէշ ազգային հաստատութեանց բարեբար կարագետ Անդշէան կը վախճանի:

ՅՈՒՆԻՍ 24. — 1858. Սէրվէրեան Յովնանէս ամբար, արքանի անարարագետ, ուսումնաւոր և բարեգործ, կը վախճանի Կ. Պոլսոյ մէջ 72 տարեկան: Պաշտան կարագետ ամիրայի հետ պատճառ եղած է Սկիւտարի ձեմարանին հիմնադրութեան, 1833ին, և միջոց մը հոգացած անոր մատակարարութեան ժամերը: Երևած է Գուգիւնեաթի եկեղեցին ու զարդը:

ՅՈՒՆԻՍ 25. — 1848. Մաքսուս վարժապետ Պարանանց, բաղժամիրին ուսուցիչ Արտաշ, որ քաջ հմուտ էր հայերէնի, արաբերէնի և լատիներէնի, կը վախճանի Մեռած էր 1801ին: — 1884. Մենմուայի Աիւաթը Սեմը կը սիրի հրատարակուի Կ. Պոլսոյ մէջ:

ՅՈՒՆԻՍ 27. — 1865. Բարիզի հորահաստատ ուսմանայ մատուռին մէջ առաջին պատարայը կը մատուցուի Տ. Յովնանէս Հիւնքերաթէլէնեանի կողմէ:

ՅՈՒՆԻՍ 30. — 1873. Յովնանէս եպիսկոպոս Սեմեան, որ ձեմարանի վէճերուն տանն Էսենաթներուն չերժ կուտակիցը եղած է, քանիցս անդամ Հայեւոր և Կրօնական ժողովներուն, կը վախճանի և կը Թաղուի Գուգիւնեաթի Ս. Լուսաւորի: Եկեղեցին մէջ:

Հիմնականը և հիմնականը

ՅՈՒՆԻՍ 1. — 1844. Առաջին անգամ Պատրիարք Կ. Պողոս հրա-
ժարած ըլլալով քանի մը որ առաջ, իրեն յաջորդ կ'ընտրուի Մամէկոս
Պատրիարքը: — 1849. Առաջին անգամ լրացիր, վիճադար, կը սկսի հրա-
տարարուի Անկախութի մէջ, իմացալով Պատրիարք Կ. Պ. Պատրիարքանի,
Դպրատ է 1853ին: — 1861. Դրոշմը Զիլինիքեան կը սկսի հրատարակել
Մաղիմը Իզմիրի մէջ: Դպրատ է 1867ին: — 1882. Բիւրակի նաեղեալ
կը սկսի հրատարակուի Կ. Պողոս մէջ:

ՅՈՒՆԻՍ 2. — 1839. Կ. Պողոսի Դրոշմը վարդապետ, գրադիր
Աւետարանի մը յիշատակարանը կարգաւոր, Խարիւրի Ղուկ վանքին մէջ
կը գտնէ Ս. Վերջի և ուրիշ տարբեր մատեններ և Ս. Միսակոս պա-
րանակող շէշ մը, Ներսէս Ներսիսի Կամոցիկոսէն կրտսած:

ՅՈՒՆԻՍ 3. — 1762. Կը սկսի տպագրուի, առաջին անգամ ըլլա-
լով, Եզնիկ Կողբացիի Եզնիկ Աղանդը՝ Իզմիր, Մարտիր տպարանին մէջ,
Յակոբ Նալեան Պատրիարքի սրբալոյս Սեանք, և Իզմիրի առաջնորդ Ար-
ժանտ վարդապետի իմացալով: — 1832. Ման Ան Մարմէն Գրանտի
նաեղեալին (Ն. Տ. յուլիս 16), որ մնաւ էր 1791ին Դրատ է նայ ժամա-
նակարանին և աշխարհադպրական յիշատակարան մը և ֆրանսերէնի
նաեղեալուն քանի մը հին նայ մատենադպրական երկեր: — 1847. Յակոբ
Զիլինի Տիգրան, արքանի ակերջապետ, ազա փոքրանոցի առաջ, կը
վիճալին: Իր յորդորանով և ձեռնադրուեալ հրատարակուած է Խա-
րաղա նաեղեալ: Մնաւ էր 1793 յաւառար Յին:

ՅՈՒՆԻՍ 4. — 1781. Մնաւ իր Սեանքի Վերջի, չափազեւ ու
տառադպետ, որ Արքանտ պողոսի Պողոս Պատրիարքի օրով, ԺԻ. դարուն
սկիզբները, Յոնայ Պատրիարքարանին տառադպետներուն նկատմամբ,
և վերջ առաւ է Մաղապետի անդառնաւեանց: Մեկուս է
1830ին: — 1846. Տեղեկացի և Մեկուսի Աղանդի իմացալով շարանա-
ճերմը կը սկսի հրատարակուի Կ. Պողոս մէջ: — 1889. Սրբաշին Մա-
րտիրոս Գալիսեան, որ 1865ին հիմնած է Խաղաղութի Սրբանոցը, կը վախ-
ճանի: Մնաւ էր 1822ին Կ. Պոլսի Դարմաղ զիւղը:

ՅՈՒՆԻՍ 5. — 1820. Զ. Ղեւնդ Ալիշան, Միսիմարեան բարձրա-
դին միարան, պատմադէտ, բանասէր, բանաստեղծ, մատենադիր, կը մնի
Կ. Պողոս մէջ: — 1900. Գրադիրներէն Յովնան Սեկերեան և Կեղեկցի,
ուրառանցի որ մնաւ է Գորգիկ Արմաշո անուանով, Կ'այրի:

ՅՈՒՆԻՍ 6. — 1756. Ման գերեւան նաեղեալ Եփեսոս Երեւոյրի (Ն.
Տ. յուլիս 19): Մնաւ էր 1680ին: Հրատարակուած է նայ լեզուի վրայ ու-
սումնասիրութիւն մը՝ ընթացականութեան: Թոյսով է նաև բառարան մը
նայ լեզուի որ կը նայ ձեռագիր Բաւէլի (Դերանիս) մատենադարանին
մէջ:

ՅՈՒԼԻՍ 9. — 1752. Մահ Աննի Եսայույ ամիրայի, որ իր ժամանակին ամենեւնեւ ուղեւորել էր Երզնէի և Պոլսոյ Գաղաթաղաքացիներէն զորեւելուն մէջ:

ՅՈՒԼԻՍ 10. — 1711. Տաղեղու Աւետիք Գաղաթաղաքի կը վախճանի Քաղաքի մէջ և կը թաղուի Մէնայի լիւրի եկեղեցւոյ դամբարանը: Մնած էր Թարատ, 1657 տարիէ յին:

ՅՈՒԼԻՍ 11. — 1706. Յայամուրըը առաջին անգամ կը սկսի ապսիլ Գրիգոր Մարգարանիսի ապարանին մէջ, Կ. Պոլսոյ:

ՅՈՒԼԻՍ 15. — 1860. Մ. Գ. Տէլիթիմեան և կը սկսի Պոլսոյ մէջ հրատարակել Արեւիկեան Մար երկշաբաթամեկը: Դարձած է 1862ին:

ՅՈՒԼԻՍ 16. — 1835. Եփրեմ Կամոզիկու Չորացեղցի, հրատարակել, կը վախճանի Էփեսոսնայ մէջ: — 1887. Մահ Եւրոպացի արեւելագետ Յովնաննէ Լանուշի, որ հրատարակած է ռուսամատերու մը Լեւահայոց լեզուին վրայ: Երկուստարց ծառայելն մէջ մեռած է կամոսածէ, Քաղաք:

ՅՈՒԼԻՍ 17. — 1817. Երեւոյ Չառնաւոր հայ եկեղեցի Յովնաննէ Արքեպիսկոպիտ: — 1841. Մեծ հրդեհ Իզմիրի մէջ, ուր կ'այրին Ս. Ստեփաննոս եկեղեցին և ազգային վարժարանը: — 1884. Մահ տիկին Նազըը Վանսի, զորածն խնամակարուհի Օրմազկուչի Լորիտիմեանց վարժարանին: — 1900. Գրիգոր Զանգեան, ռուսաճայ գրագետ, որ ունի ռուսերէն զրուած կարեւոր հեղինակութիւններ և ժամեմ է Թուրքիոյ Զառոյ իր աղբարատէրի անդուլ գործունէութեամբ, կը վախճանի Մոսկուայի մէջ:

ՅՈՒԼԻՍ 18. — 1863. Երկազգուս կը սկսի հրատարակուիլ Մանչեսթրի մէջ, Կարապետ վարդապետ Շահազադեանէ խաղաղութեամբ: Դարձած է 1864ին:

ՅՈՒԼԻՍ 19. — 1764. Յակոբ արքեպիսկոպոս Նաչիւան, որ 20 տարի Գաղաթաղաքի մը բրած է Կ. Պոլսոյ մէջ, կը վախճանի և կը թաղուի Բուլտիթի զերեզմանատունը: Աւելի կրօնական երեւոյթութիւններ:

ՅՈՒԼԻՍ 20. — 1856. Բաշատուր Գաղաթաղաքացիներ, ժամեմ ռուսացի, լեզուագետ, չափագետ, կը վախճանի Կ. Պոլսոյ: Մնած էր 1809 Նոյեմբեր 24ին:

ՅՈՒԼԻՍ 21. — 1891. Քրիստոստուր Դազարտեան, հինաւոր և երկար տարիներ անձնուր ռուսացի Դաւթիոյ կիրանդարայ վարժարանին, հաղարարու Ազգ. Լեզուագետցին, անորոք Գաղաթաղաքացիներէն ժողովներուն, կը վախճանի Կ. Պոլսոյ մէջ:

ՅՈՒԼԻՍ 24. — 1842. Տատեան Յովնաննէ պէլի խոգիրքով, երբ չանկայիշխաւայ Սոսման Ապու-Իւ-Մէհմա Կայսրը կը թափեաճի հրատալել որ օրական 15 օխոս միտի պետական պարէն յատկանայ Ազգ. Լեւահայոց:

զանոցին: — 1858. Չեարս եպիսկոպոս Պիլպիլէ Ազմանայ Կամոզիկու կ'անուի:

ՅՈՒԼԻՍ 25. — 1792. Յովսէփ արքեպիսկոպոս Արքեպիսկոպոս, որ 1800ին Ամենայն Զառոյ Կամոզիկու ընտրուած է, կը հինէն Գրիգորապոլս թաղարը:

ՅՈՒԼԻՍ 26. — 1780. Երեւանցի Սիմէոն Կամոզիկու, Նորոգի Տաշաղցին և ժառանգորդ, կը վախճանի Ընտրուած էր 1763ին: — 1817. Տաշաղցեան Յովնաննէ Գաղաթաղաք կը վախճանի Սկիւտարի: — 1882. Լ. Արեւի Սիւրբեան երեսարայ վարդապետ, միաբան Վենետիկի Միթիարեանց, հմտա հայաբան, լեզուագետ, պատմագետ, կը վախճանի:

ՅՈՒԼԻՍ 27. — 1900. Յովնաննէ Էփեսոսի Լուսան, որ իր եղբորը Լուսան Միթիլի էփեսոսի հետ ծառայած է Կեսարիոյ Ս. Կարապետի Ժառանգաւորաց զպրոցը, չինած է Լուսան վարժարանը և վերալինած է Քեսայի Ս. Յարութիւն եկեղեցին, կը մեռնի Ֆրանսա, Պուլսը-Սիւս Մէա:

ՅՈՒԼԻՍ 29. — 1846. Պեարս ամիրա Եւստափ, տեղաւոր և Երզնայի իրարարային Թրիւնցի գործակալ: Դարձած է Սեկնեան, կը մեռնի Կորինայի մէջ և կը թաղուի Իզմիր, ուր մնած էր 1780ին:

ՅՈՒԼԻՍ 30. — 1844. Անուրա Եղիս Կամոզիկուր կը պատարագէ Քեսայի Զառոյ եկեղեցին մէջ, և Մամուկու Գաղաթաղաք այդ եկեղեցոյին կ'ը մատուրը կը յատկանէ Անուրա, որոնք այն ատեն եկեղեցի չունէին զեւ Կ. Պոլսոյ:

ՅՈՒԼԻՍ 31. — 1801. Երեւոյ զերեւան հայազետ Քղզըրեանի (Ն. Տ. օրոտատ 12), որ մեռած է 1876ին: Աւելի թանախարկութե զրուածներ հայ լեզուի և ժամանակագրութեան վրայ: — 1850. Մահ Կ. Պոլսոյ հրատարակ Կոստանդնուպոլսեցի Կարապետ Գաղաթաղաքին, որ թաղուած է Սկիւտար:

ՕԳՈՍՏՈՍ 1. — 1612. Կիւսակ Քիւզանդեան կը սկսի հրատարակուիլ Եւստան Վենետիկի Միթիարեան Միաբանութեան: Դարձած է 1816ին: — 1862. Սրբոց Ե. Կ. Տ. Լաւրիոսի կը սկսի հրատարակել Կիւսակ հանդէսը, որ պարագէ է քանի մը ամիսէն: — 1864. Արմաշու միաբանութեան կը սկսի հրատարակել Յոյս հանդէսը:

ՕԳՈՍՏՈՍ 2. — 1873. Մահ Մաղախուր Մանրեանց, հմտա աստուածագետ: որ 25 տարի կրօնագիտութե զատախանէ և Լազարեան ձեմարանին մէջ, հեղինակած է շատ մը կարեւոր երկեր և խաղաղութե ձեռագրող հանդէսը, կը մեռնի Մարցարայի մէջ: Մնած էր 1808 մայիս 16ին Իզմիր:

միջոց — 1887. Հրդեհն Սկիւտարի մէջ, ուր կ'աղբին Ս. Կարապետ եկեղեցին և ձեւարանը:

ՕԿՈՍՏՈՍ 6. — 1825. Արմաշու վանքին վանահայր և նորակոչ Գոթա արքեպիսկոպոս Դարոյիսեան կը վախճանի: Ծնած էր 1751ին:

ՕԿՈՍՏՈՍ 7. — 1890. Դաշամիկ Ազգ. Մասնակարգարէն հիմնադիր Յակոբ Արշակ կը վախճանի: — 1893. Տիգրան Կիսիւնիքիտան, զոր ծննդն անորարարու Սեպ. Հիւսնդանոցին, կը վախճանի Բարիքի մէջ:

ՕԿՈՍՏՈՍ 10. — 1840. Դուստ Գաղապարեան կը սկսի հրատարակել Իզմիրի Արշակունյ լրագիրը: Վերջնական դադարէն է 1886ին: — 1860. Զարեմայր Մեհրապետ Մարտաշի մէջ կը սկսի հրատարակել Համաքաւարի անուն երկարամամբերը: Դադարէն է 1864ին:

ՕԿՈՍՏՈՍ 12. — 1869. Մահ Կ. Գոյալ Նորձնարի Գառիարք Իգնատիոս արքեպիսկոպոս Վազմանեանի որ 12 որ առաջ ընտրուած էր:

ՕԿՈՍՏՈՍ 14. — 1834. Մուստան վաղարանը կը հիմնուի Բաւառայի մէջ, ուրիշ Բարիք Կոնստանդնուպոլս 1816ին: — 1854. Եւայի վարդապետ Կարապետեան կ'ընտրուի Նրուստայի Գառիարքի Ազգ անուան չորս տարիէն ի վեր Յափար մնացած էր շինքակն դաշակնի վէճերուն հետեւեանքով: — 1878. Սիմեոն Միլայէլեան, քանդակագետ, ուսուցիչ և հեղինակ, կը վախճանի 52 տարեկան: — 1887. Գրիգոր Յոսեան կը վախճանի Բարիքի մէջ: Ծնած էր Սկիւտար 1834 զեկտեմբեր 9ին: — 1898. Գոյալու Կոստանդեան, Իզմիրիցի հայ գիտնիչ, կը վախճանի Իզմիրի մէջ:

ՕԿՈՍՏՈՍ 15. — 1899. Գրիգորիոս արքեպիսկոպոս Ալէքանեան կը վախճանի Սկիւտար: Ծնած էր 1840ին:

ՕԿՈՍՏՈՍ 16. — 1845. Մեհարդ Բաղիսեանցի կը սկսի հրատարակել քաղաքական և տնտեսական շարամամբերը մը որ դադարէն է 1852ին:

ՕԿՈՍՏՈՍ 18. — 1826. Մեծ հրդեհ Կ. Գոյալ մէջ, ուր այդեցան Գոստ Գառաիկ Մայր Եկեղեցին և Ազգ. Գառիարքարանը: Այս հրդեհին այդեցան Գառիարքարանին հին արձանադրամիւսները և ուրիշ ճիւղ ու Յանդալցի ձեռագիրները: — 1898. Եւայի Գուգէ Ազգ. Հիւսնդանոցի նոր շէնքին հիմնարկէր տեղի կ'ունենայ հանգիստուր քննարկով:

ՕԿՈՍՏՈՍ 19. — 1851. Միքայէլ արքեպիսկոպոս Սալյանեան, երբեմն անդամ Անտանու Միջառնուժեան, տեսու: Մարտաշի Լուչարեան ձեւարանին, առուստագրանուժեան ուսուցիչ և տաղանդաւոր հեղինակ, կը վախճանի:

ՕԿՈՍՏՈՍ 20. — 1898. Գրեմոյ, նալոյ առաջին կատակերկրայի դերասանը, կը վախճանի Կովկասի մէջ: Ծնած էր Կ. Գոյալ 1810ին:

ՕԿՈՍՏՈՍ 21. — 1898. Ն. Կ. Վեհափառութիւն ՍՈՒԼԱՆ ԱՊՏԻԼ-ԱՍԻՏ ԽԱՆ Բ. Բ. քաղաքային Երեսօտ, Ազգ. Հիւսնդանոցի միակ

պարէնը որսկան 51 տարեկն կը բարձրանայ 150 տարեկ և հաջի պարէնն ալ 340 տարեկն 600 տարեկն:

ՕԿՈՍՏՈՍ 22. — 1835. Մահ Մամուէա Ա. Կամոյիկոսի, առուստարան և մասնաւորի, որ ծնած էր 1802ին Կ. Գոյալ մէջ: Բարեկարգիչ էր իրանայ ճառեանդարանը: — 1880. Մահ Ֆրանսոյի Նշանուոր հասցեալ Գրաիկ (Ն. Տ. տեղա 3), որ ունի լայնամիկ ֆրանսերէն գրականներ հայ լեզուի ու հնախառնեան վրայ: Ծնած էր 1802 յունուար 24ին:

ՕԿՈՍՏՈՍ 23. — 1830. Յրանալի Նշանուոր հայապէս էր վայեան տը ձորիկով հայ լեզուի ուսուցիչ կը կարգուի Բարիքի Արեւելեան լեզունքու վարժարանին:

ՕԿՈՍՏՈՍ 24. — 1862. Մահ Յովսէփ Էֆէնդեանցի, որ 60,000 բուլլի կտակած է Թիֆլիսի Ներսէսեան վարժարանին: — 1865. Մաշարեան Տ. Ստեփաննա Արքեպիսկոպոս, առաջնորդ Նիկոմիդիոյ և վանահայր Արմաշու վանքին, ուր ապարան հաստատած է և Գառիարքարան Տեղապատ 1861էն մինչեւ 1863, կը վախճանի Գառիարքի մէջ: Ծնած էր 1801ին:

ՕԿՈՍՏՈՍ 25. — 1860. Ասալին Կրճական և առաջին Քաղաքական Ժողովները կ'ընտրուի Գառիարքարանի մէջ:

ՕԿՈՍՏՈՍ 26. — 1836. Կ. Գոյալ տիֆլիսեանքէն ունան հուարեւոյլ Գառիարքարան, մօղով կը ջուհարեն Ստեփաննա Ալուսի Գառիարքի նախադառնութեան և կ'որոշեն հիմնել Սկիւտարի ձեւարանը:

ՕԿՈՍՏՈՍ 27. — 1717. Վենետիկի Երեսօտը Միխայիլեան Միխայիլեան կը նուիրէ Վենետիկի Ս. Դաւադ կղզին: — 1870. Մահ Յուրիքի Մամուէլեան, 1838 զեկտեմբերին քաղաք ան ձեւարանին անտրէն, որ կարեւոր զեր ունեցած է 1840—41ի ձեւարանի վէճերուն մէջ: Ծնած էր 1802 զեկտեմբեր 14ին:

ՕԿՈՍՏՈՍ 29. — 1865. Կարապետ վարդապետ Շանապարեան, պատմագետ, հեղինակ և հրատարակիչ, հիմնադիր Շանապարեան վարժարանին, կը վախճանի Խաղաղից և կը Յաղաթի գիւղին զերեկանաւանը: Ծնած էր Գառիարքարանի Համառան քաղաքը 1810 յուլիս 14ին: — 1885. Մահ Նրուստայի Գառիարք Եւայի արքեպիսկոպոսի, որուն յաջորդած է Տ. Յարամիւն Գառիարք Վեհապետեան:

ՕԿՈՍՏՈՍ 31. — 1812. Մահեան Աւարի ճառեան բարեգործ աւարին, առաջին վաղադպետ, կը վախճանի Կ. Գոյալ մէջ: Ծնած էր 1753 զեկտեմբեր 20ին:

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 1. — 1861. Դարբիէլ Յ. Մրանեան և Նիկողոս Ս. Թաշեան ծանօթ երաժիշանքը կը սկսին հրատարակել Կ. Պոլսոյ մէջ Գիւրոյ երաժշական երկշարամանքը: Դադարած է 1863ին: — 1866. Ղալաթիոյ Կեդր. վարժարանին դատաւարութիւնները կը սկսին *Կեդր. վարժարան*:

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2. — 1837. Բազում Երեսնայոյ Հայոց հոգեւոր Ցեմական գործընդին:

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 4. — 1831. Կարապետ Գառիբաբեկ Կ. Պոլսոյ հրամարած ըլլալով, իրեն կը յաջորդէ Մոսկովանոս Աղաւնի Գառիբաբեկ: — 1869. Մկրտիչ արքեպիսկոպոս Թրքման, այժմ Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց, Կ. Պոլսոյ Գառիբաբեկ կ'ընտրուի:

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 5. — 1855. Ռուսահայ պատմադէտ և քանաւոր, պետական խորհրդական Կարապետ Եղեանց կը մեռի:

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 6. — 1869. Օրսզկը, որուն խմբագիրն էր Օսթէն Խանապարեան, կը սկսի հրատարակուիլ Կ. Պոլսոյ մէջ:

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 7. — 1835. Սմիտ Գոլաթու Ս. Հրեշտակապետ եկեղեցւոյն, հին յանձարն տաճար որ 1631ին Հայոց յանձնուած և քանիցս վերաշինուած է: — 1857. Արմենակ Հայրունի կը սկսի հրատարակել Մուսաբ Յաւարական շաբաթամանքը Կ. Պոլսոյ մէջ: — 1891. Յակոբ փաշա Բաղդադեան, երկտեղեւ, նախարար Կաթ. Ամենական Դանձու, կը վախճանի 60 տարեկան: *Բաղդադեան*

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 8. — 1701. Մխիթար Արք. Կ. Պոլսոյ մէջ կը մեռնէ Մխիթարեան Մխարանուիւնը, զոր վերահաստատող 1717ին, Վենետիկի Ս. Ղալաթու կղզիին մէջ: — 1860. Առաւոյ ձեւադիրեան կը սկսի հրատարակել Կ. Պոլսոյ մէջ Արք երկշարամանքը:

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 9. — 1872. Կ. Պոլսոյ նախկին Գառիբաբեկ Պոզոս արքեպիսկոպոս Թաթմարեան կը վախճանի Իգլիրի մէջ 78 տարեկան: — 1885. Նիկողոս Թաշեան, երաժիշակու, կը վախճանի:

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 10. — 1898. Ման Բրոքսեւոր Անդրէաս Արժուների, ռուսահայ գիտուն, որ համբարանումին դատարանած է գերման համալսարաններու մէջ և ունի 50է ավելի գիտական աշխատանքութիւններ, գիտաւորաբար գերաններէն: Մնած էր 1817 նոյեմբեր 15ին, Մարտայի մէջ:

ՍԵՊՏԵՄԵՐ 11. — 1836. Բազում Վենետիկի Ռաֆայէլեան վարժարանին: — 1848. Ման Վենետիկի Մխիթարեան Մխարան Շ. Ռոյոս Թովնաննի, նայիրաւն, հեկլենադէտ և Սաղմանիչ: Մնած էր 1777ին:

ՍԵՊՏԵՄԵՐ 15. — 1840. Կ. Պոլսոյ Յակոբոս Գառիբաբեկ կը հրատարի և Մոսկովանոս Աղաւնի գիտական Գառիբաբեկ ընտրուի: — 1855. Յաղաթման Սվանան կը սկսի հրատարակել Մեղուն, որ Հայոց առաջին պատմաբանագրայ ծաղկանքները եղած և մեծ յաջողութիւն գտած է: Դադարած է 1874ին սկիզբը:

ՍԵՊՏԵՄԵՐ 16. — Յովնանէս Կորտ Կ. Պոլսոյ Գառիբաբեկ կ'ընտրուի: Երեսնակէի Գառիբաբեկ Գրիգոր Եղմալակիի հետ աշխատած է Երեսնակէի վանքին պարտը վճարու. պաշտնակութարած է քաղաքի գաբէ ակելի, վախճանելով 1741ին:

ՍԵՊՏԵՄԵՐ 17. — 1858. Տորթր Անդրէաս Փոփոխիչ, հմուտ բժիշկ, հեղինակ առողջապահութեան վրայ հրատարակուած խմանաւ աշխատանքութեան մը, կը վախճանի Խաղվալ: Մնած էր Մուշովա, 1803ին: — 1866. Դեղող արքեպիսկոպոս, նախկին Գառիբաբեկ Կ. Պոլսոյ, կ'ընտրուի Կաթողիկոս Էջմիածնայ մէջ:

ՍԵՊՏԵՄԵՐ 18. — 1889. Բազում Արմաշու Դպրեվանքին:

ՍԵՊՏԵՄԵՐ 19. — 1841. Մոսկովանոս Աղաւնի, որ երկրորդ անգամ Կ. Պոլսոյ Գառիբաբեկ եղած էր, հրամարած ըլլալով, իրեն կը յաջորդէ Առաւածատուր Գառիբաբեկ:

ՍԵՊՏԵՄԵՐ 20. — 1893. Էտեան Եղբայրներուն Բերայի մէջ կառուցած վարժարանին հիմնադիրը կը կառարուի կրօնական հանգումով: **ՍԵՊՏԵՄԵՐ 25.** — 1864. Արմաշուայ միաբանութիւնը և Ցեմականները ապրիլին կերպով Խաչատուր եպիսկոպոսը Արմաշուայ Կաթողիկոս կ'անեն իր նախորդին կենդանութեանը: — 1899. Բանդերեղանայ յորեկան Էջմիածնայ Դեղողեան ձեռնարանին հիմնադրութեան:

ՍԵՊՏԵՄԵՐ 26. — 1893. Ն. Ս. Սմոնիկ Ս. Կլարիի Ա., Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց, կ'անուի Էջմիածնայ մէջ:

ՍԵՊՏԵՄԵՐ 27. — 1888. Արմաշու վանքին վարժարանը, հիւրանոցը և ուրիշ շինութիւններ կ'այլորին:

ՍԵՊՏԵՄԵՐ 28. — 1864. Ման Արմաշուայ Կաթողիկոս Կրտսե Կոս Եղմալակայ Եղմալակի Յովն Կորտի Ք. Արմաշուայ:

ՍԵՊՏԵՄԵՐ 29. — 1888. Խորէն արքեպիսկոպոս Ալեքսեան Կ. Պոլսոյ Գառիբաբեկ կ'ընտրուի:

ՍԵՊՏԵՄԵՐ 30. — 1889. Յովնանէս քանաւայ Մովսեան, Արմաշուին, նայիրաւն, արքեպիսկոպոս ռուսիչի, կը վախճանի Արմաշի մէջ: Թաշեան է երկտարանութիւններ, մեծ մասը ձեռագիր: Մնած էր 1813ին:

ՆՈՎԵՄԲԵՐ 1. — 1846. Վերաբաշում Մկրտաբի ձեռնարանին որ փակուած էր 1841 հոկտ. 3ին: — 1848. Մատենա Գառիբաբեկ կը հրատարակի Կ. Պոլսոյ Գառիբաբեկան ամսուէն: — 1865. Բազում Մեղունայեան աղկանց վարժարանին, Հաւոր Տիպի, ուրիշ 1879ին փոխադրուած է

Աղիւտարփախում և 1895ին—1866. Միսման կը տնոյ հրատարակիլ խմբադրութեամբ Կարապետ Զախանեանիս:— 1876. Բացում Պէրպէրեան վարժարանին Դաւղլիյի մէջ, ուրի փոխադրում և Աղիւտար 1878ին:— 1881. Բացում էրդրումի Մանասարեան փարժարանին:

ԶԱԿՏԵՄԲԵՐ 2. — 1729. Աննեցի Կարապետ Կամաղլիկոս կը վախճանի: — 1827. Էմիսմին կ'անցի Պալտինբերկէ Թուսաց իշխանութեան տակ:

ԶԱԿՏԵՄԲԵՐ 3. — 1897. Ման Տորթ. Ալփիշէնի, որ երկար տանն ազգեցիկ ձայն ունեցած է Պատրիարքարանի ժողովներուն մէջ, Անի բռնկոյմն աշխատախիտութենէն Մեծ էր 1815ին Կ. Պոլսոյ մէջ:

ԶԱԿՏԵՄԲԵՐ 3. — 1868. Ման Տորթ. Բաբունակ տէր Ֆէրուհիանի, բմիշի, զրազէտ, անդամ և քանիցս տաննապետ Պատրիարքարանի ժողովներուն:

ԶԱԿՏԵՄԲԵՐ 6. — 1838. Վիկնայի Միսիսարեանց վանքին հիմնադրութիւնը տեղի կ'անենայ:

ԶԱԿՏԵՄԲԵՐ 7. — 1848. Յակոբ արքեպիսկոպոս, առաջնորդ Անտաիոյ և Մարզոտանի, կը վերընտրուի Պատրիարք Կ. Պոլսոյ Տառն տարածան պաշտնաւարութենէն ետքը, ձերութեան պատճառաւ կը հրաժարի և Պրուսայի առաջնորդ Դէորդ արքեպիսկոպոս Կ. Պոլսոյ Պատրիարք կ'ընտրուի 1858 հոկտեմբեր 17ին:

ԶԱԿՏԵՄԲԵՐ 8. — 1830. Եփրեմ Կամաղլիկոս Զորացեղցի, որ 1809ին ընտրուած էր և յաջորդած Դանիէլի, վերջնապէս կը հրաժարի:

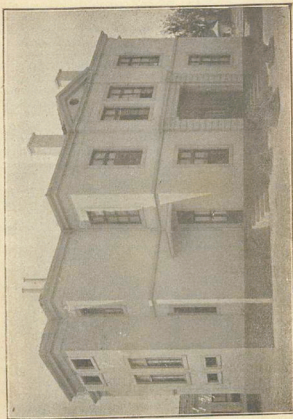
ԶԱԿՏԵՄԲԵՐ 9. — 1808. Դանիէլ Կամաղլիկոս Սուրբանեցի կը վախճանի Էմիսմանց մէջ: — 1873. Կ. Պոլսոյ Պատրիարք Միսիսիլ արքեպիսկոպոս Խրիսեան, հիմայ Կամաղլիկոս Աննայե Զայոց, կը հրաժարի իր Պատրիարքական պաշտնէն:

ԶԱԿՏԵՄԲԵՐ 10. — 1725. Աստուածատուր Կամաղլիկոս Զատեանցի, կը վախճանի Սլանոն գիւղին մէջ, լուսնին խաւարումը դիտած պահուն տանիքէ մը վար իննույթի Ընտրում էր 1715ին:

ԶԱԿՏԵՄԲԵՐ 12. — 1858. Բացում Խալիպեան ուսումնարանին, Թէրապոնի մէջ, հայազգի վանատական Պ. Յարութիւն Խալիպեանի նպատակով: — 1899. Մ. Գալամիրեանց, ուստանայ հրատարակիլ վեցամեայ զեկարունաւանան պատկերազարդ հանդէսի մը, կը վախճանի Երեւանի մէջ:

ԶԱԿՏԵՄԲԵՐ 13. — 1862. Գարբիէլ Երանեան, հետա երամիշտ, որ Նիկիոյոս Թաշեանի հետ հրատարակած է Փնար երաժշտական համագէտը, կը վախճանի 35 տարեկան:

ԶԱԿՏԵՄԲԵՐ 14. — 1828. Թեոօլ Դուռ Դարուի Մայր Եկեղեցւոյն:

Վիկնայեանի կիւրանոցը

— 1865. Մահ Յակոբ Կրճիկեանի, որ մեռած էր 1806ին, 1847ին ընտրուած էր լուղթիքի (առեհապետ Դերաշայնի ժողովին) քաղաքացիաւ, լեզուապետ, իր ժամանակին կարեւոր գէմերէն մէկը եղած է:

ՀԱՅՏԵՄԲԵՐ 15. — 1863. Կ. Պոլսոյ Պատրիարք Կ'ընտրուի Իզմիրի առաջնորդ Թարմաքեան Պօղոս արքեպիսկոպոս:

ՀԱՅՏԵՄԲԵՐ 16. — 1794. Հայերէն առաջին Յերմը, Ազդարար, կը սկսի ճրատարակուիլ Մատաթի մէջ, խմբագրութեամբ Յարութիան Եմաշեանեան Երեւոյցի աւագ քահանային, որ 1789ին տարաւ մը հաստատած էր հոս, Գաղթած է 1796ին: — 1874. Էքովիմոյ նորաշէն ձեռնարանը մէկէն կը քանկի և շէնքը հաստատւի Կ'ապրի: — 1879. Մահ Սարգիս եպիսկոպոս Զաւղաշեանի, որ հայ ուսումնարաններու կոսակած է 25,600 բուլլի, պոյնան գնելով որ այդ դուռտը, իր նպատակին յատկացրնելէ առաջ 125 տարի շահացուցաւ գրաստան մը մէջ:

ՀԱՅՏԵՄԲԵՐ 17. — 1884. Յովնանէն Չափը, անտեսողէս և ելմտողէս, որ Թուրքիոյ համբային շինութեանց նախարար եղած է, կը վախճանի: — 1899. Մամուլէս Մահարեանի յիմամեայ գործունէութեան յորեկները կը ամուսնի Իզմիրի մէջ:

ՀԱՅՏԵՄԲԵՐ 18. — 1823. Ազրիանուդոյցեցի Պօղոս Պատրիարք կը ճրատարի Կ. Պոլսոյ Պատրիարքական աթոռէն:

ՀԱՅՏԵՄԲԵՐ 19. — 1892. Վենետիկի միաբաններէն Հ. Արքանտով. Հ. ձորեան, որ քալաւիս գործեր Երազմանած է գրարարի, կը վախճանի Վենետիկ 74 տարեկան:

ՀԱՅՏԵՄԲԵՐ 20. — 1886. Ճանիկ Եազընեան, երիտասարդ քահանայ, որ գրած է ֆրանսերէն քերականներ, կը վախճանի Կ. Պոլսոյ մէջ 27 տարեկան: — 1873. Մահ Քաղէաս Միհրդատեանի, բանասէր, որ առաջին անգամ Կ. Պոլսոյ մէջ ճրատարակած է Սերէսը 1851ին, և ունի շատ մը տղտած ու անտիպ գրուանքեր իր ժամանակին յուզուած կրօնական խնդիրներուն վրայ: Մեռած էր 1816 մայիս 29ին:

ՀԱՅՏԵՄԲԵՐ 21. — 1827. Մեռնող գերեան հմուտ նայապետ Բ. Տըլախատի (Ն. Տ. Նոյմերկ 2), որ մեռած է 1894ին 1000ի չափ հայ քառերու առաջարանութիւնը ըլլած է և լեզուաշխատկան ուսումնարարութիւններ ճրատարակած է հայ լեզուի վրայ: — 1882. Մահ Տոքթ. Յ. Քեանթիկեանի, բարեխոյս և հմուտ բժիշկ, վկայեալ Բարիգի բժշկական համալսարանէն: Երկու տարիներ առաջնակարգ դիրք ունեցած է Պոլսոյ բժշկական դասուն մէջ:

ՀԱՅՏԵՄԲԵՐ 22. — 1853. Պատրիարքարանի Դերաշայնի ժողովը Կ'ընտրէ առաջին Ուսումնական Խորհուրդը, որուն անդամակցած են Ստեան, Սաւրեան, Արիտոյ Պալեան, Խաչատուր Պաշտօնդարեան, Եւալին:

ՀԱՅԿՏԵՐՆԵՐ ԶԶ. — 1896. Հանքազխուսկ հանդէսը կը տօնէ ճրատարակել Կ. Պոլսոյ մէջ:

ՀԱՅԿՏԵՐՆԵՐ ԶԳ. — 1801. Մահ Յովհաննէս Լազարեանցի, որ յիմած է Քեղեցադարիկի մէջ երկու ծաղ կեկեղեցի և կտակաւ է 200,000 թուղլի Մատաւայի մէջ ձեւարած մը հիմնելու համար: Ծնած էր Կար Զուլա 1735 յոյններ 23ին: 1862. Գրիգոր Սահակի նաչըր, Սահակ Պոլսոյ ազա, ուսումնասէր և թարգմարծ ժուրը, որ 75,000 զրշ, կտակած է Գարահէտրիկի եկեղեցւոյն, կը վախճանի 70 տարեկան:

ՀԱՅԿՏԵՐՆԵՐ ԶԵ. — 1866. Ալմենակ Նախընի, ծանձ հեղինակ և և թարգմար, կը վախճանի Կ. Պոլսոյ մէջ:

ՀԱՅԿՏԵՐՆԵՐ ԶԶ. — 1823. Կարապետ եպիսկոպոս կ'ընտրուի Կ. Պոլսոյ Գաղտարար: 1861. Մարգիտ արքեպիսկոպոս կը ճրտարար Կ. Պոլսոյ Գաղտարարունենէն: 1884. Մահ Ներսէս Գաղտարար Կարապետեանի որ ծնած էր 1837 յուսիսարմի: 1899. Խորեն Աղջեան, Նախկին Գաղտարար Կ. Պոլսոյ, կը վախճանի Մարտիբէյ:

ՀԱՅԿՏԵՐՆԵՐ ԶԳ. — 1871. Մարաշի Մկրտիչ եպիսկոպոս Կիլիկիոյ Կաթողիկոս կ'ընտրուի Ատանայի մէջ:

ՀԱՅԿՏԵՐՆԵՐ ԶԴ. — 1840. Խաչատուր Ոսկանեան կը տօնէ ճրատարակել Կ. Պոլսոյ մէջ Ազգարար Քիզանդիսեան: Գաղաթ է 1841ին: 1875. Յակոբ Պարեան, ճարտարապետ, արտեստապետ և մեկնեալ ծաղ Յատրանին, կը վախճանի Քաղցիկի մէջ:

ՀԱՅԿՏԵՐՆԵՐ ԶԵ. — 1880. Տօրմ. Ներսէս Միգլուբեան, Նախ ուսցի՛ք յետոյ թիփէր, կը վախճանի Եմած էր 1842ին:

ՂԱՅԵՐՆԵՐ Զ. — 1869. Եփրատ քաղցիբ կը տօնէ ճրատարակել Կ. Պոլսոյ մէջ: Դաղար է 1872ին:

ՂԱՅԵՐՆԵՐ Զ. — 1847. Կարաբակեան Իրաւէօփ Հայ Թարգման. ները կը ծանցեալին իբր անդառ հատարակութիւն: 1862. Մինէնի Աղջանիկ ազա, Սամսիլ Սահակեան և Էմենեան վարդարաններուն անխանջ հոգարարներուն, որուն շանդիք ի ըսոյ եղած է Բուլաւատան Ա. Սահակեան հանդէսը, կը վախճանի 58 տարեկան:

ՂԱՅԵՐՆԵՐ Զ. — 1704. Մահ Աղջուտ Աղջուտ Նշանաւոր արեւելապետի (ն. Տ. Նոյններ 15), որ ծաղ լեղած ուսումնասիրող առաջին Գերանաւային եղած է: 1892. Խորեն արքեպիսկոպոս Կար Փէյ, լեղապետ, քանաստեղծ և մատենագիր, կը վախճանի: 1895. Լօրս շա-

քանաստեղծ կը տօնէ ճրատարակել Կ. Պոլսոյ մէջ: 1896. Քիզանդիսեան արեւելապետ կը տօնէ ճրատարակել Կ. Պոլսոյ մէջ:

ՂԱՅԵՐՆԵՐ Զ. — 1810. Եփրեմ Զորապեղցի Կաթողիկոս կ'անուի Էջմիածնոյ մէջ: 1862. Կ. Պոլսոյ Գաղտարար Յակոբ արքեպիսկոպոս, որ ճրտարած և ուխտի դաշած էր Երաւաղէմ, ծնծ կը վախճանի 82 տարեկան: 1896. Ամենապատիւ Մաղաքիտ արքեպիսկոպոս Որմանեան Կ. Պոլսոյ Գաղտարար կ'ընտրուի: 1897. Մահ Պաթմուզալ Միքայէլ փաշայի, Կայս. Ամենական Գանձուն Նախարար, հմուտ երեստեղտ, անտեստեղտ և քանաստեղ:

ՂԱՅԵՐՆԵՐ Զ. — 1899. Մարգիտ Կէյ Պալեան, արքունի ճարտարապետ, կը վախճանի Դուրաշէմ, իր կողմակին մէջ:

ՂԱՅԵՐՆԵՐ Զ. — 1831. Յովհաննէս Կարաբէյ Կաթողիկոս կ'անուի Էջմիածնոյ մէջ: 1877. Մարիանեան Յովհաննէս աղջկանց վարդարանը կը թաղուի Քիլիկիոյ, Յովհաննէս Յովհաննէսի ծախրով:

ՂԱՅԵՐՆԵՐ Զ. — 1734. Արաբմաթ Բ. Կաթողիկոս Խոջաբէյի, որ նաղապատ է Էրմիանոյ վանքը, կը վախճանի: 1880. Տիկիտ Կատարինէ Լազարեանց որ 70,000 թուղլի Նախարար է Լազարեան ձեւարանին և Քեղեցադարիկի ու Մատուտի ծաղ եկեղեցիներուն, կը վախճանի Քեղեցապուրի մէջ: Ծնած էր 1809ին:

ՂԱՅԵՐՆԵՐ ԶԵ. — 1854. Վենեանի Միխայէլեան Մարաշեաններն Զ. Յարութիւն Աղջեան, Եղապետ, կը վախճանի Եմած էր 177ին:

ՂԱՅԵՐՆԵՐ ԶԶ. — 1842. Բանալեանը Կանալեան ժուրը կը ճրտարար վերջապետ և անխանքա ձեռքը կ'անցնի Նորէն Գաղտարարանի վարդարանը:

ՂԱՅԵՐՆԵՐ ԶԳ. — 1704. Երաւաղէմի Գաղտարար Միքիտ վարդապետ Տիարալէրիբի, որ դաշած է ժամանակագրութիւն մը Երաւաղէմի (անտիպ), կը վախճանի Իրմէ Երբը 1 1/2 տարի Կ. Պոլսոյ Գաղտարարները վաղեցին Երաւաղէմի Գաղտարարութիւնն ալ, մինչև Գրիգոր Եղապետի:

ՂԱՅԵՐՆԵՐ ԶԴ. — 1775. Իզմիթի Մեհարաբեան վարդարանը կը ճարտարապետ: 1851. Միխայէլեան Միխարաններն Զ. Միքիտ վարդապետ Քեղեցեան որ ունի պա անտիւն և լեղապետական արեստարաններ, կը վախճանի Եմած էր 177ին: 1866. Արքունի ճարտարապետ Կարապետ անխր Պալեան Աղջ. Զիւանդանոյ թարգմար, որ Նշանաւոր հանդիպապատ է աղջին մատուցած իր ժաղապետութիւնով և իր թարգմար կեանքով, կը վախճանի: 1881. Կովկասի Հայոց Թարգմարանեան Քեղեցապետը կը հիմնուի: 1883. Յովսէփ Էղմիթեան, որ ճարտարապետ է Սահակ Մեհարաբեան միջանապետ, և Նշանաւոր եղած իր թարգմար կեանքով կը վախճանի: 1894. Մկրտիչ Մարաշի, Կաթողիկոս Կիլիկիոյ, կը վախճանի:

ՆՅՅԵՄԲԵՐ 17. — 1861. Ման առաջնայ ճրատարակիչ Դեորգ Ախ-
վերտանյի: — 1892. Գորնդին Եպիսկոպոս Սրտանձաննայ, գորնունայ
Եկեղեցական և խաղաղոյ գրադէտ, Կը վախճանի Ազգ. Հիւանդանոցի մէջ
52 տարեկան: Ծնած էր Վան, 1840 ղեկտեմբեր 12ին:

ՀԱՅԵՐԵՐ 19. — 1847. Կ. Վոյսի, Ուսմանի մէջ կը հաստատուի վերածնունդի խնայարարները, որոն նպատակն էր ընդհանրացնել իւր տարածել լոպոլիդի մէջ : — 1853. Տառնան Պորոտ Ելէ, արքային գաւառապետը, լաւերար Ազգ. Հիւանդանոցի մէջ մեռելի Քարիկի մէջ և Կ. Վոյսի բերանով կը մտորի Գոռ Գալարի լիայր եկեղեցւոյ գաւառ:

ՆՈՅՆՄԱՐԻ 21. — 1821. Թիֆլիսի մէջ կը հիմնուի Ներսէսեան վարժարանը, որ այսօր հնագոյնն է Երկրորդական կրթութիւն տալու համար:

ՆԱԾԵՐՄԵՐ 22. — 1714. Մահ Աղբառանգր Ա. Զուգայեցի Գաթն-
դիկտան որ ընտրուած էր 1706ին: — 1827. Ծնանգ Մխիթարեան Մխա-
րան 2. Գարեգին Վ. Զարբանանդեանին, որ ուսումնասիրութիւններ հրա-
տարակած է հին հայ գրականութեան վրայ:

ՆՈՅՆԵՐԸ 23. — 1890. Ազատական Միություն, ընդունազեւ, խմբագիր,
Գլխավոր արարանի գործան Վերականգն, կը գախանանի Միությունի մէջ, 70
տարեկան:

ՆՈՅՆԻՄԱՆԵՐ ԶԷ. — 1836. Իմունդ Տ. Մեկրիսեղեկ արքեպիսկոպոս
Մալաթիանցի, կրօնագէտ և մատենագիր:

ՆԱՅՏԱՐՈՒՆ 26. — 1876. Եղուարդ արքայականպետ Հիւսիս, Վե-
նետիկի Բիթարանի Բիթարան, տաղանդաւոր զբաղէա և տաղանդաւոր, կը
վարձանիւն: Երես էր 1793ին:

ՆՈՅՆԱԲԵՐ 27. — 1858. Ղ. Ռաֆայէլ Վ. Թրեանց, ըզուազէտ և
զիտուն, Վեննաիկի Ռիսիթարեան, կը վախճանի Բարիքի մէջ:

ՆԱՏԵՄԵՐ 28. — 1773. Կաղզումնյի Զարարիա արքեպիսկոպոս
Փարզեանն, Պատրիարք Կ' ընտրուի Կ. Պոլսոյ: 1871. Կիւսիսեցի Կ. Կոնստ.

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԶԳ. — 1868. Մահ Մկրտիչ Պէշթապաշեանի, բանաստեղծ և Ստանբուլի, ծնած էր 1827ին։— 1896. Մահ Տաթև. Նահապետ Ռուստումեանի, լեզուաբան, դատաբան և ինքնատիպ ներշնչանք։ Դարձած անհայտ ինքնաթիռի էղած է Պատրիարքարանի մոտ Պէշթապաշեանի, ծնած էր 1819 ականական 28ին։

ՆՈՅԵՄԲԵՐ 30. — 1859. Նիկողոս Զարաթեան, Ճառենասգիր, տոն-

[illegible]

ԴԵԿՏԱԲԵՐԱՆ — 1883. Հայաստան խորհրդակցական տարաձայն է ստացել, որ ունի ամենախորհրդակցական գրասենյակը, կը խախտեն ին. Գրուպպան, 45 տարեկանը — 1889. Տարք. Միլեն Օրմանեան, եղբայր ի. Գրուպպայի Գործարարը Օրմանեան Սրբազանի, հետևա ի խոչընդոտ թոճիկապառն Ալլը Լիւմանայտեանը, որուն թոճիկապառն հնչող թոճիկապառն 45 տարեկանը — 1894. Տարք. Տիգրան Գալաշ Փեշապուշեան, հետև թոճիկ, որ Տիգրան Թոճիկապառն գրասենյակը, կը սնունդ 57 տարեկանը

ԳԵԿԵՆՔԵՐԸ Զ. — 1870. Բեկողայի խախտման վարժարանը կը փակուի. — 1892. Ֆրանսայի հայտնա Գ. Շրոմբի կը փոխանանի (Դ. Տ. 16 դեկտ.). Մնած էր 1844 յառնար 25ին: Գրած է պատմութիւն այն ռուսաւորացիութեանց որոնք եղած են Արեւմտայի մէջ հայ լեզուի և մատենութեան վրայ:

ԴԵՏԵՆՄԵՆՏ Ծ. — 1826. Հիմու հայադէտ Շահան Զրպետ, Ներաւ
Աղապարակեցի Տրաւէրով, Բարիզէն թիֆլիս կ'երթայ իրոյ ուսուցիչ Ներ-
սէնանն վարժարանին:

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 6. — 1882. Մահ Դէոքս Դ. Կոստանդնուպոլսեցի Կաթողիկոսին՝ Էքրաթնայ մէջ:

ԴԱՆՔԱՆՔԱՐ Դ. — 1885. Ամենապատիւ Տ. Յարության արքեպիսկոպոսը Լենտեպետան, Գառախքի Կ. Գրչյա, Երեւանիցի Գառախքի կ'ընտրաւ, երբ տաղանքներ չմիայնեցաւ պատմաւսուս — 1888. Տիգրան Մամուկոն, ձայ տալովէ եւ զյոյ, կը ժողանան Կ. Գրչյա մէջ 47 տարեկանս — 1898. Յարության Քրիշտոս (Միլտո Քաղաղ), ծանօթ քանդակազետ եւ բազմաթիւն ուսուցիչ, կը ժողանան Կ. Գրչյա մէջ. Մնած էր 1832 տարեկէ 22ին:

[illegible]

րէնի ուսուցիչ էր Բաքիի Արեւիկան կնիքների լեզուներու վարժարանին մէջ: Հրատարակած է հայերէն ուսումնասիրութիւններ հայ գրականութեան և հետազոտման վրայ: Մեռած էր 1807ին:

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 10. — 1860. Պաշտոն Խորանանձան, որ թաղայեցոց եղած է հայ լրագրութեան, Պատրիարքարանի ժողովներու անդամ և հմուտ տասնկազմ, կը վախճանի 51 տարեկան:

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 11. — 1798. Շահան Զրգուտ հայ լեզուի գտնաբերութեան կը տօնի Բաքիի Արեւիկան լեզուներու վարժարանին մէջ: — 1830. Փիղղաշէման Հեանդ վարդապետ, ըստման, կը մնի վանայ մէջ:

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 12. — 1841. Պաշտոնապէս կը հաստատուի 27 Խաւովներու ժողովք որ հոյուսք որ վաղից Պատրիարքարանի գործերը: — 1866. Վենետիկի Միխայիլան Միարամութեան անդամ 2. Արտն վ. Բաղրատան, նշանաւոր հայկարան, ըստման, տաղաշատ, լեզուապէս և մասնաւոր, կը վախճանի:

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 13. — 1876. Մասնէս Արխանտ, խմբագիր, կը վախճանի 4. Պոլսոյ մէջ և կը ժողովի Հայաստանի երկրաշարժ շրջապահին մէջ: — 1890. Ման ուսումնայ Բաքիէն Մկրտիչ Էմինի, պատմագետ, ըստման: Անի կարեւոր երկարաւորութիւններ հայերէն և ռուսերէն: Մեռած էր 1815 նոյեմբեր 25ին Նոր Զուգայի մէջ:

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 14. — 1876. Ման Արէշ արքեպիսկոպոս Միխայիլանի որ անի կրօնական երկարաւորութիւններ: *Կնիքներ*

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 15. — 1815. Աղբիւրաւորացեցի Պոլսոյ Պատրիարք կը յաջորդէ Արքանաթ Պատրիարքին *Դաւթ Բաղրատ*: — 1876. Արքանաթ Պարսկան, նշանաւոր նկատիչ, կը վախճանի Սիւնաւոր, ուր ժողոված է:

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 16. — 1879. Ման արքեպիսկոպոս Մարմանիկ: *Կնիքներ*

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 19. — 1772. Յակոբ Շահան Զրգուտ, ուսուցիչ և բանասէր, կը մնի Սեփոյի մէջ: — 1878. Մանուկ աղա Մանուկան, որ հայ վարժարանի մը հիմնադրութեան հետեւ, կարեւոր գտնաւոր մը կտակած է, կը վախճանի և կը ժողովի Ստամբուլ Ս. Գեղորդ եկեղեցին, որուն շինութեան համար ալ 500 ոսկի կտակած էր:

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 20. — 1858. Ստեփան Սոլման կը տօնի Բաքիի մէջ հրատարակի Արեւմուտք անդադր (Ն. Տ. 1 յունար 1858), որ վերջնապէս զտրած է 1865ին: — 1886. Վիկտորի Միխայիլան Միարամութիւն կը տօնի հրատարակի Հանդիս Ամսօրնա պարբերականը (Ն. Տ. 1 յունար 1887): — 1891. 2. Արտն վ. Տէրփիլան, Վիկտորի Միխայիլան, հմուտ ըստման և լեզուապէս, կը մեռնի 4. Պոլսոյ մէջ: Մեռած էր 1846 յունար 10ին:

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 22. — 1835. 2. Մանուկ վ. Զարիստեան, Վենետիկի Միխայիլան վարդապետ, մասնաւոր, ըստման և լեզուապէս, կը վախճանի: — 1887. Իգմիրիչ հայ լուսնաւոր Յովնանիկ Սպարապետ, որ էր կըրոր՝ Յովոր Սպարապետի հետ նորին կառույցով է Իգմիրի Աղջ. Հրանգանդը: կը վախճանի Մեռած էր 1831 յունար 10ին:

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 23. — 1860. Աղջ. Հրանգանդայի Տիկնայ տաղին իմաստակարարութիւն, որուն գլխաւոր գործին էր Տիկնի Էպոս. Երանան, կը կազմուի: — 1860. Ման Երուսաղէմի Յովնանիկ Պատրիարքին, որուն յաջորդին ընդունման տալիս ծագեցաւ ընդունի զուրեմի վէճ: — 1886. Եղիկ կը տօնի հրատարակուի 4. Պոլսոյ մէջ:

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 24. — 1837. Ման Փեշտիմանի Պրիգոր վարժապետի, հայկարան, կրօնապէս, ըստման և մասնաւոր: Մեռած էր 1773ին:

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 25. — 1859. Փարիզ շարժանքը կը տօնի հրատարակի Բաքիի մէջ խմբագրութեան Արքանաթ Մարտանի (Ն. Տ. 6 յունար 1860): Դաւթած է 1863ին: — 1868. Յարման Տէտեան, Իգմիրիչ ապաւանդուցեալ, խմբագիր, հեղինակ և ժողովանի, կը մեռնի 28 տարեկան:

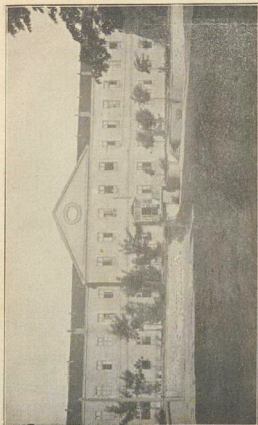
ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 26. — 1882. Թիֆլիսի մէջ հրատարակուող Մեղու օրանքներն ըստմանից յոյեանի կը կառուարի:

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 27. — 1799. Ման Դուկաս Կարնեցի Կամպիլոսին որ ընտրուած էր 1780ին:

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 28. — 1881. 2. Սովետի վ. Դամբան, վարդապետ Վիկտորի Միխայիլանի, հմուտ մասնաւոր, կը վախճանի:

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 29. — 1843. Ման Պոլսոյ ալ Էրուսի, որ վարժած է Կոնստանդնուպոլսոյ Պոլսական Եպիսկոպոսի մէջ: Մեռած էր 1768ին: — 1894. Տ. Յովնանիկ Հանքերաշէյկան, նախկին ուսուցիչ, լեզուապէս որ զրապած է հայ լուսնաւոր. առաջարկութեան, կը վախճանի Մեռած էր 1818 նոյեմբեր 25ին:

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 31. — 1779. Երուսաղ Ռաֆայէլ Հարանան, հնդկանայ վաճառական, կարեւոր գտնաւոր մը կը կառուի, որով կը հիմնուի Ռաֆայէլեան վարժարանը: — 1882. Իգմիրիչ հայ լուսնաւոր Յովոր Սպարապետ, կը վախճանի: Մեռած էր 1825 նոյեմբեր 25ին:

Արտիկ կառուար անը, ծերանոցը եւ իմաստանոցը

Ե.

Նազընեան ձանիկ	Հոկտ. 20
Շաղուպ աւիլոս	Յուլիս 9
Նզեւայի Նաճապետ ԿԹ.	Յունվ. 13
Նզեւանց Կարապետ	Մ. Սեպտ. 5
Շառաֆ Պետրոս ամբրա	Յուլիս 29
Շառաֆ Պաշա պէյ	Սեպտ. 29
Շապի Պ. Կ.	Օգոստ. 29
Շրամեան Դէորդ պէյ	Մարտ 8
Շրամեան Դարբիէլ	Հոկտ. 13
Շրեմիա առաջ բնոյ.	Ապրիլ 19
Շրեւանցի Սիւնն Կաթ.	Յուլիս 26

Զ.

Ջարբանէլեան Հ. Դար. Մ.	Նոյեմ. 22
Ջարբան Նիկողոս	Նոյեմ 30
Ջոհրպեան Հ. Յովն.	Մայիս 8

Է.

Էմին Մկրտիչ	Դեկտ. 13
Էնիկէնեան Հ. Պրիգոր	Փետր. 25
Էստեան Յովնանէս	Յուլիս 27
Էֆէնարեանց Յովնէփ	Օգոստ. 24

Ք.

Քաղիպոսեան Մկրտոյ	Յունիս 10
Քաշնեան Նիկողոս	Սեպտ. 9
Քալուգնեան Յովնէփ	Մայիս 14
Քարաթաթեան Պաշա Պ. Կ.	Սեպտ. 9
Քեղեանց Աբր. ամիրա	Մայիս 30
Քեղարեան Հ. Սարգիս	Յունիս 3
Քիւլեան Յարութեան	Դեկտ. 7
Քիւլպէնեան Նիկողոս	Յունվ. 7
Քովնեան Հ. Եղիա	Սեպտ. 11

113 — ԸՆԳ. Օգոստ. 1901

Քորսեան Տորթ. Յովնէփ Մայիս 13
Քրեանց Հ. Ռաֆայէլ Նոյ. 27

Բ.

Բզմիրեանց Յովնէփ	Նոյ. 15
Ինճինեան Հ. Դուրա	Յունիս 20
Ինէրնեան Համբարձում	Դեկտ. 3

Լ.

Լազարեանց Խաչատուր	Դեկտ. 9
» Կոն Յովն.	Փետր. 6
» Յովնիկոս	Յունվ. 24
» Յովնանէս	Հոկտ. 24
» Ս. Արամիէր	Ապրիլ 25
» Կատարիկ	Նոյ. 11
Լանկլուս Վիքթոր	Մայիս 2
Լուստէ Սիւնն	Փետր. 26

Խ.

Խալիպեան Յարութեան	Ապրիլ 24
Խոշարեցի Արամ. Կաթ. Նոյ. 11	
Խրիսեան Միկրտիչ ԿԹ. Մ.	Ապրիլ 4
Խոնասարեան Սգաէն	Ապրիլ 21
Խորասունեան Պետրոս	Դեկտ. 10

Մ.

Մեկնեց (Տրթ. Եղեանեան) Փետր. 17	
---------------------------------	--

Կ.

Կազգուանցի Ջար. Պ. Կ. Մարտ 11	
Կապուտիկեան Բ. արք. Մարտ 25	
Կարբեցի Յովն. Կաթ. Մարտ 26	
Կարբեցի Դուրա Կաթ. Դեկտ. 27	

Մյուսիկան Լ. Կղեմէ	Մայիս 11	Տիգրանի Յովն. Չէլչէպի	Ապրիլ 9
Մուրբան Լ. Արաւն	Յուլիս 26		
Սուրբաւեցի Դանիէլ ԿԾ.	Հոկտ. 9	Փ.	
Սպարապետի Յատոր	Դիկտ. 31		
» Եղոնաւուն	Դիկտ. 29	Փափաղեան ճնկ. ամբար	Յունիս 11
Սլոանեան Եսայր Սար	Ապրիլ 22	» Իր. Անդր.	Մարտ 6
Սրաւանձ. Գար. Ջրա.	Նոյեմ. 17	» Ստեփան	Մարտ 16

4.

Վանան Քիչեմտի	Ապրիլ 14	Փերզազեման Հեանդ վր. Դեկտ. 11
Վանան Տիկին Նաղլը	Յուլիս 17	Փորձազալ Միքայէլ բշ. Նոյեմ. 6
Վննդեքի. Յովան Միքայ	Փետր. 3	Փոփոխիչ Տործ. Անդրեան Սեպտ. 17
Վարդան Միքայ	Ապրիլ 26	
Վարդան րաչա	Մարտ 28	Ք.
Վարդան. Ներսէս Գ. Կ.	Հոկտ. 26	
Վիգորուս Կիւսմ	Մարտ 24	Բազազեան Յակոբ րաչա Սեպտ. 7

3.

Տատեան Առաքել ամիրս	Օգստ. 31	
» Յովհաննէս պէշ	Ապրիլ 18	0.
» Ներսէս պէշ	Փետր. 23	
» Գօղա պէշ	Նոյեմ. 19	Օսեան Գրիգոր Օգստ. 14
» Սինան ամիրս	Մարտ 4	» Գօղա Հոկտ. 24
Տէրյոնիմ Յովհաննէս	Յուլի 22	Օրմանեան Գաղարայր Դ. Փետր. 11
Տէ աղեան Յարութիւն	Դիկել. 25	Օրմանեան Տօթք. Ղէշէն Դիկել. 3
Տէրյոնիան Տ. Անթովթ	Դիկել. 20	
Տըլաղաւոս Բ.	Դ. Հոկտ. 21	Ֆ.
Տխարպէ բրիգէր Մինաս	Նոյեմ. 14	
Տիլաղիս Լուստա	Դիկել. 9	Յէրէմիան Տօթք. Բ. պէշ Հոկտ. 5
Տօնեան Յովհան Չէլչի	Յուլիս 4	Յիգիւս Պօղոս պատմիչ Յունիս 9

4. ՊՈԼՍՈՅ ՀԱՅԵՐԸ

上ト トルヒニ

ՊԱՏՐԻԱՐԳՆԵՐԸ

Կոստանդնուպոլսի Նայ ընտիրիւներ ունեցած է բիւզանդեան կայսրութիւնն առաջին տասններեկն. առնեք յունական ձեւին հետեւելով իբր առանձին հասարակութիւն չէին նկատուեր, Բայց ԺԲ, դարուն Կ. Պապոյ մէջ կային արդէն Նայ. եկեղեցւոյ զաւակ բազմաթիւ Նայեր, որոնք սկսեալ էին իբր առանձին մարտին նկատուիլ, այնպէս որ երբ 1197 ին Ծոռազատիկ պատահեցաւ եւ Նայերը Յոյներէն շարաք մը ետքը առնեցին Ս. Զատիկը, Յոյները, որոնք արդէն կը հայտնէին յունածէս չեղող Նայերը, սկսան նեղել զանոնք եւ թռնադատել որ Յունաց առնեիր եւ ձեռներ ընդունին, Գրիգոր Ապրիատ կաթողիկոսը նոյն տարին Պոլսի գլխից ներսն Լաւերտացին, սակայն չկրցաւ այդ կրօնական հալածանքը վերջացնել առջ. չառ Նայեր յունածէս եղան, եւ չառեիր այդ հարկադրուեցան հեռանալ Իսկ երբ Պաշտօնոյնները բիւզանդեան մայրաքաղաքը 1261 ին վերստին առին Լատիններուն ձեռքէն, որոնք գրաւած էին զայն 1204 ին, ալ չչարաշակեցին կրօնական հալածանքը Նայոյ զեւ, եւ ԺԴ. դարուն սկիզբները Կ. Պապոյ մէջ կար արդէն Նայ զազկեականութիւն մը, Եղիսիոպոս մը ունենալու չափ կարեւոր և Արարեւ 1307 Մարտ 19 ին, Սոսոյ Կ. Ստիպալ եկեղեցին գլխաւորաւ մոլոտին մէջ, որուն եւ Կոստանդնուսի 26 Նայ եպիսկոպոսներ, կը գնան ըր նախ

Տէր Յուսիկ, « եպիսկոպոս Ստիւպոլայ Հայերուն »⁽¹⁾ : 1360 թին Հայերը արգէն ունէին Կ. Պոլսոյ մէջ Ս. Սարգիս եկեղեցի մը, իրողութիւն զոր կը հաստատէ Մխիթարեանոյ Վիկենայի վանքը պահուած ձեռագրի մը հետեւեալ յիշատակարանը⁽²⁾ : « Արդ եղև գրու գրութեան սորոս ի քաղաքս Կոստանդնուպոլիս, ընդ հովանեաւ Ս. Սարգիսի, ձեռամբ Ասատուածատուր Արեղայի, ի թվականն ՊԹ (— 1360) » : 1391 թին Վիկենայի Հայ մը, Կոստանդնուպոլսի Կոյսմաս, Դալաթիոյ Ս. Կրիստոս Լուսաւորիչ եկեղեցին կը շինէր, զոր վերաշինած են Քէֆէցի հայ վաճառականներ 1436 թին, յաճումն նախնական⁽³⁾ : 1433 թին, Յովաննէս եպիսկոպոս մը կաթողիկոսէն կարգուեալ էր Ասաջնորդ Կ. Պոլսոյ կողմերը գրտնուած Հայոց, եւ ետայի եպիսկոպոս մը յանձնուած էր Կ. Պոլսոյ Հայոց եկեղեցւոյն հոգը : Կը յիշուի նաեւ թէ 1443 թին Տիարպէքիբի Ասաջնորդ Մկրտիչ Նազալ եպիսկոպոսը, նկարիչ եւ քերթող, Կ. Պոլիս եկած է եւ օղակ գաղած է Խրիմ. Նոյնպէս այդ թուականներուն Կ. Պոլիս ապրած է միջոց մը՝ Արարամ Անկիւրացի, որ քերթուածի մը մէջ պատկերացուցած է

(1) Զ. Աղբրեանցի Պաշենանի Պատմութիւն կաթողիկէ վարդապետութեան ի Հայոց, էջ 281.

(2) Զ. Յ. Տաշեանի Յուցոյի հայերէն ձեռագրաց Մատենադարանին Մխիթարեանց ի Վիկենայ, էջ 782.

(3) Նրեմիա Չէլէպի Քէօմքիւրեան, առ Վարդան վարդապետ ձեռած է 1681 թին գրուած ընթերցած մը՝ ուր կը նկարագրէ Կ. Պոլսին ու Վոսիփորայի անոյի գրուածքին մէջ. որով մէկ մէկ օրինակ կը գտնուի Աղաթէգեան Մարտիոս եւ Տոր. Վահրամ Թորգոմանի քով, եւ զոր պիտի կոչենք Պոռոյս մը Կ. Պոլսոյ մէջ կամ պարզապէս Պոռոյս, այս եկեղեցւոյն նամար ձեռեւեալ տպըրը կը կարգանք.

Զատ շինեն Կոստանցի Պաղթիկեանքն յանուն նախնական, Թիւն ուր հարիւր ութսուն ճիւղ, ընդ Յունաց յիշապատմութեան.

օսմանեան յաղթական բանակին կողմէ Կ. Պոլսոյ առման (1453) պարագաները :

Ձ. ՅՈՎԱԿԻՄ ԵՊԻՍԿՈՍՈՍ ՊՐՈԻՍԱՅԻ (1461—1478) առաջին հայ Պատրիարքը եղած է Կ. Պոլսոյ Թաթիւն Սուլթան Մէհմեթ II, Կ. Պոլսոյ առումէն առաջ, Պրուս գանուած ժամանակէն, ճանչցած էր այդ քաղաքին հայ եպիսկոպոս Յովակիմը իբր հոգեւոր գլուխ հայ զաղթականութեան : Նոր 1461 թին Պրուսս գնաց, արքունի հրովարտարով Թուրքիոյ թուր Հայոց Պատրիարք հռչակեց զայն եւ Պոլիս փոխադրեց Յովակիմի հետ Կ. Պոլիս զաղթեցին Պրուսայի պիտուոր հայ ընտանիքներէն մէկ քանին, ըստ ոմանց վեց տուն Եւ երբ 1475 թին օսմանեան բանակը նուաճեց Խրիմի Քէֆէ քաղաքը, հնդկ ալ շատ մը Հայեր փոխադրուեցան Կ. Պոլիս, եւ անգլաւորուեցան Սալմաթիւստի կողմերը, էտիրնէ Գափուսի մօտ, ուր կը գտնուէր Ս. Նիկողայոս Լատինական եկեղեցին : Հէօթիմքի քաղաքացիներէն, Կ. Պոլիս զաղթ կատարած էր այդ եկեղեցին ժԲ. դարուն, Յունաց հին Մանուէլի Մենաստանին տեղը կամ մօտը : Ըստ Պէլէրի, որ Կ. Պոլսոյ Լաւրիոնքեան պաշտօնաթիւն⁽¹⁾ անուն երկին մէջ կը խօսի այդ եկեղեցւոյն վրայ, մինչեւ ժԷ. դարուն սկիզբը այդ եկեղեցին Լատիններուն ձեռքն էր, եւ զօմիքիկեան կրօնաւորները կը քնակէին հին : Իսկ Գրիգոր Պարոն Տէր Նրուսազէմի Պատրիարքը, յիշատակարանի մը մէջ, կ'ըսէ թէ « Սուրբ Նիկողայոս եկեղեցւոյն կէսն ձրապէս էր եւ կէսն մեր Հայոց ազգին ի հնուց հեռւ » : 1474 թին Հասիբը այդ եկեղեցւոյն մէջ աղօթմամբ ունէին արգէն. այդ տարին Կոստանդնուպոլսոյ մէջ գրուած է ձեռագիր մը

(1) Histoire de la Latinité de Constantinople, par M. A. Belin.

«ընդ հովանեաւ Ս. Նիկողայոսի Աքանդեազորմէն» (1) ։
Երբ Քէֆէէն գաղթող հաղարաւոր Հայերը 1475 ին այս
կողմերը հաստատուեցան , այս եկեղեցւոյն կարեւո-
ւածութիւնը մեծցաւ : Հայոց համայն Անտր շուրջը կարեւոր
հայ բնակչութիւն մը կար ժե. եւ ժ.Ձ. դարերուն մէջ ,
ինչպէս նաեւ ժե. դարուն սկիզբները «Ընդ հովանեաւ
Ս. Նիկողայոս եկեղեցւոյն» հաստատուած է Կ. Պոլսոյ
ստաւթին հայ ապարանք . հոն գրուած են շատ մը եկե-
ղեցական ձեռագիրներ , եւ հոն է եղբր նաեւ ստաւթին
օթեւանը Երուսաղէմի միաբաններուն , ինչպէս կը վկայէ
Գրիգոր Պարոն Տէր Երուսաղէմի Պատրիարքը իր վերա-
յիշեալ յիշատակարանին մէջ ։ Այդ եկեղեցւոյն շուրջը
բնակող Հայերը Կ. Պոլսոյ կարեւոր հայ գաղթականու-
թեանց ամէնէն շինը կը կազմէին ։ Տակաւին ժԹ. դա-
րուն սկիզբները , այդ խաղը կը կոչուէր Հայոցմէ ։ Բա-
ղամազեոց քաղ , որովհետեւ Քէֆէէն գաղթող Հայոց
բնակած թաղը եղած էր . եւ յայտնի է թէ Քէֆէցի Հա-
յերը Պոլսոյ ստաւթին հայ գաղթականները ըլլայուն հա-
մար կը կոչուէին քաղաքացի կամ ճեղքացի ։ Պրուսպէ եւ
Քէֆէէ եկած հայ գաղթականներէն զատ , Զաթին Սուլ-
թան Մէհմէտ Բ. ուրիշ անգիրէ ալ Հայեր ընդլս առած
եւ Պոլսոյ զանազան կողմերը բնակեցուցած է (2) ։ Այս-
պէս , Ստամպուլի մէջ վեց հայ թաղերը կազմուած են Կ.
Պոլսոյ ստաւթին ետքը , եւ մինչեւ վերջին առանձնե-
րը :

հայ Պատրիարքներու արուած Զեքեմներուն մէջ հայ
ժողովուրդը վեց խումբի բաժնուած կը նկատուի . եւ կը
կոչուի Այքը Զեքեմք : ԺԷ. դարուն վերջերը այդ վեց
խումբերուն հետքերը կը տեսնուէին զեռ Պոլսոյ վեց օ-
սաղաքներուն մէջ (1) ։

2. ՆԻԿՈՂԱՅՈՍ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ (1478—1489) յաջոր-
դած է Յովակիմի ։ Իր Պատրիարքութեան երկրորդ տա-
րին , 1479ին , նոր եւ կարեւոր հայ գաղթականութիւն
մը հաստատուեցաւ Սամաթիա ։ Զաթին Սուլթանը
1465ին Գարամանայ քաղաքները նուաճած էր եւ 1479ին
հրաման րրած էր որ հոն զանուղ Հայերը Կ. Պոլիս
հաստատուին ։ Ամիրտուլաթի Սադրնային (2) յիշատակա-
րանին մէջ գրուած է թէ Գարամանի Հայերը Զիմ
(=1479) թուականին եկած են Պոլիս ։ Զեռազգրին գրիչը
Մարտիրոս , Կ. Պոլսոյ մէջ կ'աշակերտէր «առ սոս» Տէր
Մատթէոս վարդապետ Սեբաստացւոյ եւ Տէր Աբրահամ
վարդապետ Տրապիզոնցւոյ , եւ այդ Սադրնայը գրած էր
ի թվ. Զիմ (=1480) ի յամանեա Յուլիս Ը , մեծահաւ-
րաւ կայսերանիտ յաղաքս Ստամպուլ , ի զուան Զար-
խափան Ս. Աստուածածնին ։ Ան աւրիշ հայ եկեղեցի-
մէն ալ , Զարխափան Ս. Աստուածածնին , որ 1480ին գոյու-
թիւն ունի Պոլսոյ մէջ , հաւանաբար օտարներուն կող-
մերը ։ Զաթին Սուլթանն Մէհմէտ Բ. Գարամանէ ընդ-
առած Հայերուն իրր բնակավայր յատկացուց Սամաթիան :

(1) Երկրագուն 1884, էջ 553 :

(2) Աբրահամ Անկիրացի կը վկայէ Թէ 1453 հոկտեմբեր 28ին Էն-
կիւրքիւն Կ. Պոլիս ընդառնած է Հայեր , որոնց անունները էին .

Աստուածատուր Սաթլը Միշին ,
եւ Սիմէն Փարա Քաշին
եւ Պարայիս որդի Ալփան
եւ Պարոն Գորգն Էշիմ Հաճին :

(1) Ըստ Ինճինեանի , այդ օսաղաքները էին . 1. Բաթիկօմրիւկ օ-
սաղաքի , 2. Մարա օսաղաքի , 3. Չաշամցա օսաղաքի , 4. Թեֆիկ օսա-
ղաքի , 5. Բեօմբուրճի օսաղաքի , 6. Օսաղաք մը Ախրա Գոփուրի մաս : Ին-
ճինեան կը իշէ նաեւ . եաներորդ օսաղաք մը Դալաթիլ մէջ :

(2) Այդ զրազիր Սադմաւր կը վերաբերի Տօթ . վարմա Թորգոմ-
եանի , որ անոր յիշատակարանը ճրատարկած է Հանգեա Անտրեայի
մէջ (1895, էջ 246-248) :

Ըստ Խնճիճեանի, արդի Ս. Գէորգ եկեղեցւոյն տեղն է որ կը բարձրանար հաւանօրէն Ղապղրիս մենաստանը, զոր կառուցած էր Մեծն Կոստանդիանոսի մայրը՝ Ս. Հեղինէ, Գ. զարուհ տկիկըրը ։ Այդ մենաստանին եկեղեցին կանգնուեալ էր դեռ ԺԵ. դարուն ։ Կը պատմուի թէ անոր առջեւ գտնուած անաստին մէջ նախ լիւանի ասկ բնակեցան Գարամանէ բերուած Հայերը եւ քիչ քիչ եկեղեցւոյն շուրջը տուններ շինեցին ։ Իսկ թէ երբ Հայոց յանձնաւորացաւ այդ յայն եկեղեցին, շատ որոշ չէ ։ Երեմիա Ձէլէպի իր Պատգմին մէջ գրած է թէ այդ եկեղեցին Գառնունի Սուլթան Սելիմանի օրով (1520-1566) յանձնաւորացած է Հայոց ։ Սակայն ձեռագրի մը մէջ, որ կը գրուի Տէր Մկրեան Հօր քով, բանասէր Նիկողոս Հովսեփեան կը վկայէ թէ ինք տեսած է Նին գրչագիր մը Զեմբի (=1493) թիւին գրուած «Ի Սուլու մանասդէրս, ընդ հովանեաւ Սրբոյն Գէորգայ զաւրափարին ։ » Հաւանական է ուրեմն որ նոյն իսկ Ֆաթիմ Սուլթան Մէհմեդեան Հայոց շնորհած ըլլայ Ս. Գէորգ եկեղեցին, որ Պատրիարքարան եղաւ մինչեւ 1641 ։

3. ԿԱՐԱՊԵՏ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ (1489-1509) յաջորդեց Նիկողայոսի ։ Իր Պատրիարք եղած տարին իսկ Կիլիկիոյ Կաթողիկոս կ'ընտրուէր Յովնանէս Բ. Թիւրքմենցի, նշանաւոր ոսմարայան երգիչը, որ մինչեւ 1525 նստաւ Կիլիկիոյ Կաթողիկոսական աթոռը Կարապետ Պատրիարքի օրով, 1496 զեկտեմբեր 8ին Կ. Պոլսոյ մէջ վախճանեցաւ ։ Ամբրսովաթ բժշկապետ, որ արարեւելէն, թուրքերէնի, պարսկերէնի, յունարէնի եւ լատիներէնի հմուտ ունի բժշկական կարեւոր աշխատասիրութիւններ եւ որ ԺԵ. դարուն Հայոց ամենէն ուշագրաւ գէմքերէն մէկը եղած է (1) ։

(1) Ը. Ղեւոնդ Սնովանեան, Հետգոտարիւնք մախնեաց ռապիօբեհի վրայ, էջ 339-375 ։

4. ՄԱՐՏԻՐՈՍ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ (1509-1526) յաջորդեց Կարապետի ։ 1513ին Եաթուզ Սուլթան Սէլիմ Ա. յաղթեց Պարսից թաղաւոր Շահ Իսմայիլի եւ գրաւեց Գաւրէժը, ուրիշ բազմաթիւ արուեստագէտներ զրկեց Պոլիս, որոնցմէ շատը Հայեր էին ։ Սուլթան Սէլիմ 1517ին գրաւեց նաեւ Երուսաղէմը, եւ Հայոց Սարգիս Պատրիարքին նոր հրովարտակ տուաւ, հաստատելով Ս. Տեղեաց մէջ Հայոց ունեցած բազմադարեան իրաւունքները ։

5. ԳՐԻԳՐ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ (1526-1537), որ եղբորորդին էր Զաքարիա Վաղարշապատցի Կաթողիկոսին, յաջորդեց Մարտիրոսի 1534ին Գառնունի Սուլթան Սիւլեյման պատերազմի դնաց Պարսից դէմ, եւ օսմանեան յաղթական բանակը կարգ մը աթախան քաղաքներու հետ տիրեց նաեւ Վան քաղաքին եւ չքականներուն ։ Այդ միջոցին Աղթամարայ Կաթողիկոսն էր Գրիգոր Աղթամարցի, նշանաւոր ստղասաց, որուն «նախնեաց ռապիօբեհի» գրած տաղերը ԺԶ. դարու հայ քերթողներուն մէջ առաջին տեղը կու տան իրեն՝ Թիւրքմենցիին հետ ։

6. ԱՍՏՈՒԱՆԵՍԻՐ ՎԱՐՊԱՊԵՏ (1537-1555), որ աշակերտն էր Դերմանցի Մաղաքիա վարդապետին, յաջորդեց Գրիգորի ։ Իր օրով, 1547ին Կ. Պոլսի եկաւ Ստեփաննոս Սարմատեան Կաթողիկոս, որ օսմանեան ուսումին մէջ ապրած էր երկու աստիճան Կաթողիկոսանայէ առաջ ։ Պատրիարքը մեծ ընդունեութիւն ըրաւ Կաթողիկոսին, որ իմաստուն եկեղեցական մըն էր, հմուտ օտար լեզուներու, մասնաւորապէս լատիներէնի եւ պարսկերէնի, եւ հեղինակ հրձեական գրութեանր ։ Ստեփաննոս Կաթողիկոս Կ. Պոլսէն 1548ին մեկնեցաւ Եւրոպա, այցելեց Լեհաստան ալ եւ 1551ին զարձաւ Էջմիածին ։

7. ԱՍԵՓԱՆՆՈՍ ՎԱՐՊԱՊԵՏ (1550-1561) յաջորդեց Աստուածատուրի ։ Ասոր պատրիարքութեան միջոցին

Պարսից թագաւորը՝ Շահ Թահմասպ, յառաջացաւ մինչեւ Երզնկա (1551)։ Սուլթան Սիւլէյման մեծ ընտանեակ գնաց նորէն Պարսից դէմ՝ որոնց յաղթեց (1554) . տիրեց նաեւ Երեւան եւ Նախիջևեան հայաբնակ քաղաքներուն , որոնց բնակիչներէն մեծ մասը Կ. Պոլսի բերուեցան։ Ստեփաննոս Պատրիարքի օրով, 1555ին, Մուսուխոյ մէջ, որ Թուրքիոյ հարկատու իշխանութիւնն մինչ էր, Ստեփան Վարդապետ ջանաց իր երկիրը դաժնած Հարկեր յունահայտան ընել ։ Թաթարներէ Միւստա Սարկաւազ, որ ականատես էր այդ մտկանց հալածանքին, հետաքրքրական քերթուածի մը մէջ նկարագրած է դայն (1) ։ Նոյնպէս Ստեփաննոսի օրով, 1555ին, Երուսաղէմի Հայոց Անդրէաս Պատրիարքը Երուսաղէմէն Կ. Պոլսի եկաւ Երուսաղէմի Յունաց Պատրիարք Գերմաս նոսի հետ, Ս. Տեղեաց խնդիրներու վերաբերեալ դատի մը տալիս ։

8. ՏԻԲԱՏՈՒՐ ՍՍԵՑԻ (1564—1563) յաջորդեց Ստեփաննոսի ։ Ասոր օրով, Միքայել Կաթողիկոս Սերաստացի 1562ին եկաւ Սրբազ եւ հոն բնակեցաւ տարիի մը չափ ։ Կաթողիկոսին փախչելէն էր հայ ազգաբուսիւնը ծաղկեցնել, ուստի Սրբազէն 1562ին Եւրոպա ղրկեց Արքաթ Թօթաթցին ։

9. ՅԱԿՈԲ ԵՊԻՍԿՈՓՈՍ (1563—1573) յաջորդեց Տիբատուր Սսեցին ։ Իր պատրիարքութեան միջոցին՝ Արքաթ ղսիր, որ Հռոմի մէջ հայ պիրեր ձուլել տուած եւ 1564—1566ին ապագրած էր Սաղմուստան մը, Կ. Պոլսի եկաւ իր որդւոյն հետ եւ ընդ հովանեաւ Ս. Նիկողայոս եկեղեցւոյն՝ ապարան մը հաստատեց ։ 1567ին ապաքրեց փոքր Բերականուքիւն մը (այրբնարան) «սու տաւ Յովհաննէս եպիսկոպոսին», 1568ին Պարգաւունար մը,

(1) Հանգստեան, 1838 էջ 37 եւ 62.

ժամացոյցի մը եւ Պատարագամատոյց մը, եւ 1569ին Մաշտոց մը (1) ։ Այդ քանի մը հատորներու հրատարակումէն ետքը այլ եւս հարկեր տարիի չափ հայ ապագրութիւն չկայ Կ. Պոլսոյ մէջ։ Երեմիա Չլէկչի՝ իր ժամանակագրութեան մէջ՝ ասոր պատճառ ցոյց կու տայ եղբր «այդտալութեան եւ նախապաշարման» Արքաթու եւ իր գիւտին դէմ հանած հալածանքը, ու ինչուան եկեղեցական իշխանութեամբ զանիկա խափանելու ջանաքը (2)։

10. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԵՊԻՍԿՈՓՈՍ ՏԻԱՐՔԷՔԻՐԻ (1573—1581) յաջորդեց Յակոբի Գառուին Սուլթան Սիւլէյմանի թոռը, Սուլթան Մուրատ Գ. , 1577ին մեծ ընտանեակ Պարսից վրայ ղրկեց Մուսուխա փաշան, որ գրաւեց Նախիջևեան եւ Գաւրէժ քաղաքները ։ այդ միջոցին հազարաւոր Հայեր այդ տեղերէն գաղթեցին դէպ ի Կոստանդնուպոլսի եւ շրջակաները ։ Երկու տարի ետքը, 1579ին, նոյն տեղերը ժամտախա ծաղկեցաւ ։ Յովհանն Ծարեցի վարդապետը նկարագրած է այդ ժամտախաը, որուն պատճառու հազարաւոր մարդիկ մեռան ախտաւարակ ։

11. ԹՈՎՄԱՍ ԵՊԻՍԿՈՓՈՍ ԳԱՂԱՏՈՅ (1581—1587) յաջորդեց Յովհաննէսի ։ Իր օրով, 1584ին, մեռաւ Խաչատուր Կիլիկիոյ Կաթողիկոսը, եւ անոր յաջորդեց, 1584 Փետր. 25ին, Զուղայեցի Ալաբիա եպիսկոպոս, որ յետոյ 1591ին Կ. Պոլսոյ Պատրիարք եղած է ։ 1586 Մարտ 20ին Կ. Պոլսոյ նախկին Պատրիարք Տիբատուր Սսեցի ալ ապրելն կիրպով Կաթողիկոս ձեռնադրուեցաւ Սոյո մէջ ։

12. ՍԱԳՐԻՍ ԵՊԻՍԿՈՓՈՍ ՈՒՆԻՈՅ (1587—1590) յաջորդեց Թովմատին Իր օրով, 1588ին, Յովհաննէս անու-

(1) Պատմութիւն հայ պաշտօնքան, էջ 47էն 55։

(2) Պատմութիւն Նոր Մասնագրութեան 2. Գ. Զարբանէլեանի, էջ 278։

նով եպիսկոպոս մըն ալ Կիլիկիոց Կաթողիկոս կը ձեռնադրուի : անանկ որ մէկ օրինաւոր եւ երկու հակաթոք Կաթողիկոս կ'ունենայ Սոս ամբար :

13. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ (1590-1594) կը յաջորդէ Սարգիս Պատրիարքին եւ տարի մը միայն պաշտօն կը վարէ :

14. ԱԶԱՐԻԱ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԶՈՒՂԱՅԵՅԻ (1594-1599), որ Սոս ամբար թողած էր Տիրատարի եւ Պոլիս կը նստէր, Պատրիարք կ'ընտրուի Յովհաննէս Թեղ շահուի տարի մը կը մնայ Կ. Պոլիս եւ կ'երթայ Սիւս քաղաքը Կաթողիկոսական ամբարն վրայ Աղարիս ասոր տարիի չափ Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւն ըրած եւ մնած է 1601 յունիս 2ին :

15. ՍԱՐԳԻՍ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ (1592-1596) Պատրիարք կ'ընտրուի Աղարիսի Թեղ եւ չորս տարի կը պաշտօնավարէ :

Տ.Ր. ՏԻՐԱՏՈՐԻ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ՍՍԵՅԻ (1596-1599), որ Կ. Պոլիս եկած էր, յաջորդեալ կրկին անգամ Պատրիարք ընտրուի, իր առաջին Պատրիարքութենէն 35 տարիի չափ ետքը : Իր Պատրիարքութեան վերջին տարին, 1599ին, Դաւիթ Դ. Վաղարշապատացի Կաթողիկոսին ամբարակից Մեղիքիսեղի Կաթողիկոս Գառնեցի Կ. Պոլիս եկաւ, յաւաքով Էջմիածնայ վանքին 50,000 դրամ զարարքին վճարման համար միջոց մը գտնելու Կ. Պոլսոյ մէջ լաւ ընդունելութիւն ըրին իրեն հայ երեսելիները եւ քանի մը ամիս ետքը Տիրատար Պատրիարքը հրաժարեցնելով Թեղը դրին զայն :

16. ՄԵԼԻՔԻՍԵՂԵՅԻ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԳԱՒՆԵՅԻ (1599-1600) հաջիւ տարի մը կրցաւ վարել Պատրիարքութեան պաշտօնը : 1600 ին գնաց Էջմիածին Դաւիթ Կաթողիկոսին քով : Երկու Կաթողիկոսները հեռացան Էջմիածնէն որպէս զի վանքին պարարք վճարելու համար միջոցներ

գտնեն : Մեղիքիսեղի 1603 ին Սպահան գնաց այս նպատակով, 1605 ին դարձաւ Էջմիածին, 1613 ին Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի աջին հետ տարակցաւ Պատրիարսան ուր մնաց մինչեւ 1618. 1624ին իր ազգական Սահակ Գառնեցի եպիսկոպոսը Կաթողիկոս օժեց, եւ ինք Թեղով որ իր պահանջատէրերուն ձեռքէն չի կրնար ազատիլ, փախաւ Էդորուս. անիկ եկաւ Կ. Պոլիս, ուր ժողովուրդը լաւ ընդունելութիւն չըրաւ. այս անհարակ եկեղեցականին : Մեղիքիսեղի գնաց Լեւոնտան Իւով քաղաքը, ուր պատուով ընդունուեցաւ. հին, 1627ին, ժողովրդեան փափաքին հակառակ, Հանկատար Աստուածածին վանքին մէջ Կաթողիկոս ձեռնադրեց Նիկող Թորոսովիչը Ապագ գնաց Կոստնից, ուր մնաւ 1628ին :

17. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԵՊԻՍԿՈՍ ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՏԵՅԻ (1600-1601), յաջորդեց Մեղիքիսեղի Գառնեցիին եւ տարի մը պաշտօնավարեց :

18. ԳՐԻԳՐՈՐ ԿԵՍԱՐԱՅԻ (1601-1610), առաջնորդ Կեսարիոյ, յաջորդեց Յովհաննէս Թեղի : Գրիգոր Պատրիարք փառաւոր կերպարանքով, խիստ մարդ մըն էր : «Աւագ աշակերան» էր Ուսանցիկ Սրապիւն եպիսկոպոսին, խնամաւոր եկեղեցական մը որ Կաթողիկոս ալ եղաւ, Գրիգոր Գ. անուամբ, եւ որ աշակերտած էր իր կարգին՝ աստուածարանութեան եւ «արտաքին գիտութեան» հմուտ Ղուկաս Կեղեցի գաղաղապետին : Գրիգոր Կեսարացիի Պատրիարքութեան ժամանակ, Շահաբուս, գրաւել ետքը Դարբէք, Վանը, Նախիվեանը, Դանձակը, Զուղան, լսելով որ Ճղպղատէ Սինան փաշան օսմանեան հօգը բանակով իր վրայ կու գայ, Պարսկաստան քչեց իր օրերած քաղաքներէն ուսնաց հայ ընտանիները (1605), որոնց մէկ մասը հիմնեց նոր Զուղան : Նոյն տարին, պարսկական բանակին անցած անգիւրէն շատ Հայեր գաղթեցին Կ. Պոլիս, ինչպէս նաեւ Ռուս

պես (1) : Այդ աստեղներն էր որ Գրիգոր Պատրիարք մեծ հանդէսով վարդապետ ձեռնադրեց Կոստանդնուպոլսոյ մէջ Մովսէս Տաթևացին , որ աշակերտած էր նախ իր ուսուցչին՝ Ռուհայեցի Սրապիոն եպիսկոպոսին , եւ ապա իրեն : Մովսէս սրբակրօն կեանքով կ'ապրէր , «ոչ պաճառահիւ եւ վարկիւ հանդերձիւ» , ինչպէս արդէն սկսած էին ապրիլ Պոլսոյ մէջ ուրիշ եկեղեցականներ , այլ «խոշորագեղատ եւ պահեցող» , բոս վկայութեան Առաքել Դուրբմեցիի : Մովսէս ինքզինք սիրելի բրած էր Պոլսոյ եկեղեցականներուն եւ աշխարհականներուն , ինչպէս եւ Շահին Չէլէպիին , որ այն ատենուան ամէնէն ազդեցիկ Հայերէն էր : Այն ժամանակ Պոլսոյ մէջ բազմաթիւ Զուգայեցի հայ վաճառականներ կային , հարուստ եւ բարեպաշտ : Մովսէս անոնց ալ սիրելի եղած էր Յետոյ Մովսէս վարդապետ՝ Գրիգոր Պատրիարքի արտօնութեամբ՝ զնաց Տաթևու վանքը քիչ ետք իբր քարոզիչ սկսաւ քաղաքէ քաղաք շրջիլ եւ իր բարի համբաւը առաջնորդեց զինքը մինչեւ Էջմիածնոյ աթոռ :

17. Գ. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԽՈՒԼ ԿՈՍՏԱՆԳՆՈՒՊՈԼՍԵՑԻ (1621—1623) երրորդ անգամ Պատրիարք ընտրուեցաւ Կ. Պոլսոյ . իր այս պատրիարքութեան միջոցին , 1622ին , Ներսէս Մովսեցի վարդապետը , որ խոզած է ոտանաւոր զրուածներ , զնաց վանայ ծովակին մէջ դռնուած Լիւմկզին , եւ նորոգելով նոն զմտած վանքը , անապատ մը հիմնեց . իր աշակերտներէն ռմանք քիչ ետք հիմնեցին Կոստե կղզիին անապատը :

18. Գ. ԳՐԻԳՈՐ ԿԵՍԱՐԱՅԻ (1623—1626) երրորդ անգամ ըլլալով յաջորդեց Եսէնանէն Խուլի , որուն հակառակորդն էր : Գրիգոր Կեսարացի յաջողած էր Եով-

(1) Ամեն. Թրմանեան Սրբազանի Երանչու պատմութիւնը , ձեռագիր :

հաննէս Պատրիարքը հարկադրել որ Պրուսա քաղաքի, եւ ինք նստած էր անոր ամբար: Ապա, իրեն փոխանորդ թողլով Երզնկացի Յովհաննէս եպիսկոպոսը եւ Էրզրումացի Մինաս վարդապետը, ինք հեռացած էր Պրսէն⁽¹⁾: 1626ին Ջաքարիա Վանեցի Պատրիարք կ'ընտրուէր եւ Գրիգոր կ'ընտրուէր Լեւոնտան: 1628ին Կամենից էր, ուր Նիկիոյ Թորոսովիչը նշգրտեց, Հայ. եկեղեցւոյ աւանդութիւնները չարագիւտն համար: Ապա, զարծաւ կհասարիա, որուն առաջնորդն էր. հոն էր 1629—1630ին. այն առեւններն է (1631) որ Գրիգոր Կեսարացի նամակ գրեց Մովսէս Տաթեւացի Կաթողիկոսին՝ հռոմէականութեան խնդրոյն առթիւ: Գրիգոր իր ժամանակին զարգացած եկեղեցականներէն էր, զբարբրի հմուտ եւ բանաստեղծ: Վիէնայի Միտիմարեան վանքը կը պահուէր զեւ այդ Պատրիարքին զրէին արտադրութիւններէն մէկ թանկն, իր վարժարանին՝ Սրապիւն Կաթողիկոսին († 1606 տարի 24) վրայ գրուած, Կեսարիոյ մէջ, 1607 եւ 1608ին⁽²⁾: Առաքել Դաւրեթեցի կ'ըսէ Գրիգոր Պատրիարքին համար թէ «էր այդ ահարկու, եւ յոյժ խրոխտ եւ զմտարահաւան», եւ Գրիգոր Դաւանադցի ալ «առեւծ» կը բազդատէ զայն: Իր կենսութիւն վերջին տարիները Պոլիս անցուցած կ'երեւայ: Երբեմն Չելեպի, իր Պոչոյսին մէջ, կը գրէ թէ Ղալաթիոյ Ս. Գրիգոր Լուսաորիչ եկեղեցւոյն պատին քով թաղուած է Գրիգոր Կեսարացին եւ թէ անոր մահը տեղի ունեցած է 1627 (= 1635)ին: Շահին Չելեպի պէտք եղած դիմումները ընելով ձեռք բերած էր Պատրիարքը այդ եկեղեցւոյն մօտ թաղելու արտօնութիւնը. զմարտաշար ալդ գերեզմանին տեղը անշայտ կը մնայ այսօր:

(1) Յիշատակարան Գրիգոր Պարոն Տէրի:

(2) Հ. Յ. Տաշեանի Յուշակ. էջ 732:

19. ԶԱՔԱՐԻԱ ՎԱՆԵՑԻ (1626—1631) յաջորդեց

Գրիգոր Կեսարացիին: Գործունեայ եկեղեցական մնն էր. իր քանքով ու հոյածութեամբ շնորհած էր 1617ին Սկիւտարի Ս. Կարապետ եկեղեցին, որուն չուրջը Մշեցի հայ գործաւորները ընտելութիւն հաստատած էին արգէն: 1577էն ի վեր, բոտ աւանդութեան⁽¹⁾: Ջաքարիայի օրով, 1629 Յունուար 13ին, ամենայն Հայոց Կաթողիկոս օծուեցաւ Մովսէս Տաթեւացի: Դաւիթի եւ Սահակի Կաթողիկոսութեան հեռացուցումէն ետքը, եպիսկոպոսներէ եւ վարդապետներէ տնանք, պահ մը չուղեցին ընդունիլ Մովսէս Կաթողիկոսութիւնը եւ Պօղոս Սեւցի վարդապետը զրկեցին Պոլիս Ջաքարիա Պատրիարքին՝ աջակցութիւն խնդրելով: Ջաքարիա Պատրիարք ալ Սահակի կողմը հակեցաւ, խորհուրդ տալով անոր Մշայ Ս. Կարապետի վանքը նստիլ իրր Կաթողիկոս Թուրքիոյ Հայոց Սահակի գնաց Տիարպէթի, ուր կը գտնուէր Մեծ-Եպարքոսը, որուն հաւանութիւնը առնելու քանաց չաջողեցաւ: Խօսա Ռուհիբան, Մեծ-Եպարքոսին հայ Գիւրգէն պաշին, Մովսէսի կողմն էր. իր միջամտութեան վրայ, Սահակ Դաւանեցի ստիպուեցաւ Վրաստան թաղուիլ († 1639). իսկ Մովսէս Կաթողիկոս († 1632) էջմիածինը պարտքէ եւ հարկէ ազատեց, վանքը եւ եկեղեցին նորոգեց, միաբանութեան նոր կանոններ դրաւ եւ զպրոց հաստատեց Յովհաննիսովանքին մէջ: Նոյն առեւնները, 1630ին, Կ. Պոլսոյ Ս. Նիկողայոս

(1) Մարգարէ զոյր Յովհաննէսեան, որ ժիւ. զարուն տիկնոջը զրած է տակաւին անաղի մնացած Տեղապրուրիւն մը Կ. Պոլսոյ, կը տառնէ Թէ Ջաքարիայի շինած եկեղեցիէն առաջ մատուա մը կար արդի եկեղեցւոյն դուրսի դրան մօտը: զէկի նախկին ձեռնարկն տեղը: Մարգարէ զոյր յայ Տեղապրուրիւնէ մէջ մէկ օրինակ ունին Տ. Մկրեան Հայր եւ Տօթմ. Վ. Թորգոմեան, ճշգրտակն իսկ ձեռքով գրուած:

եկեղեցւոյ թաղէն մաս մը Հայեր, Պալատու կողմերը դաւաճով, ծովեկեղեցւոյ դրան մօտերը գտան շին բնականոց-եան տաճար մը, որուն տեղը կը վերաբերէր Եօրկի առանձնով Յոյնի մը։ Եօրկի պարտական էր, եւ ստիպուեցաւ ըստ օրինի փոխանցել այդ տեղը իր պահանջատէրին, որմէ Հայերը դնեցին (1) Յետոյ Մեծ-Եղարքոս ԲՆՃԵՂ Փաշայի օրով, պաշտօնապէս այդ տաճարը յանձնուեցաւ Հայոց, 1631 փետրուար 23 չորեքշաբթի օրը։ Յոյները, երբ լսեցին զայս, դիմումներ ըրին ամէն կողմ Իրենց Պատրիարքն էր այն տանն Կիրիլլոս Լուքարիոս, ժեղ գարու ամենէն նշանաւոր յոյն Պատրիարքը, որ իր ազգին մէջ կալվածականութիւն տարածել փորձած է (2)։ Սակայն Յոյները ստիպուեցան տեղի տալ։ Եկեղեցին պատկէ էր, միջին եւ աւեր. հարկ էր նորոգել զայն, եւ Տիմիթիէյի Աստուածատուր Պոլսպօճի, ժամանակին ազգեցիկ եւ ճարտարախօս Հայերէն, օսմանեան աւագանիին սիրելի, օտաջու նորոգութեան արտօնագիրը։ Շինութեան գլուխ կեցաւ Խարբերոցի Արխատակէս վարդապետը, որ այս գործին համար Պոլիս եկաւ յատկապէս Պրոսպէն, ուր առաջնորդ էր Շինութիւնը սկսաւ անմիջապէս փետրուար ամսուն մէջ. ճարտարապետներն էին երկու Հայեր, Մուսա եւ Սալեր։ Ծիւղ այդ օրերը Կ. Պոլիս եկաւ Երուսաղէմի Պատրիարքը, Գրիգոր Պարոն Տէր, որուն Սկիւտար ընդ առաջ զայցին Պալատու քահանայները եւ ժողովուրդը Գրիգոր Պարոն Տէր անցաւ Խաղպիւղ, ուր բնական Հայեր, մա-

(1) Յիշատակարան մը, որուն ընդարձակ կը գտնուի Էջմիածնայ Մատենադարանը եւ որուն օրինակը պահուած է Պալատու Ս. Հրեշտակա գետ եկեղեցին, կը հաստատէ այս կէտը։

(2) Belin, Histoire de la Latinité de Constantinople.

նաւանդ Անդրիներ, սկսեալ էին հաստատուել։ Ինք ալ աջակցեցաւ Խարբերոցի Արխատակէս վարդապետին Շինութիւնը աւարտեցաւ օգոստոսին եւ եկեղեցին օծուեցաւ Քանի մը օր ետքը, հրդեհ մը, որ եկեղեցւոյն շուրջը գտնուած տունները մոխիր զարձուց, եկեղեցւոյն ալ վնասեց. խիստն Խաղպիւղ գանուող Անդրի հայ ֆիւհմիստ-գործները, ինչպէս կը գրէ Պարոն Տէր, հարկ եղած օգոստիսնը ըրին եկեղեցին նորոգելու համար։ Նուիրաւ տալուներն մէջ կը գտնուէր նաեւ Խաղպիւղ բնակող Անդրի Խօճա Վահրամի անունը, որուն զաւակը, Յակոբ զպիր, մագաղաթի վրայ գրած է 1634ին Յայաւաւուրք մը, կարեւոր յիշատակարանով։ Այդ Յայաւաւուրքը, զոր Խօճա Վահրամ նուիրած է Պալատու Ս. Հրեշտակապետ եկեղեցւոյն, իր գեղեցիկ նկարներով ամէնէն ընտիր ձեռագիրներն են, կը կրկնուի այսօր այդ եկեղեցւոյն մասնադարանին, որ աւելի յիշուի չափ զըշապիւրներու Գաւով Գրիգոր Պարոն Տէրի, Երուսաղէմի այդ նշանաւոր Պատրիարքը քիչ ետք իր պաշտօնաւեցին վերադարձաւ, վճարեց Ս. Յակոբայ վանքին պարտքերը եւ նոր շինութիւններ ու նորոգութիւններ ըրաւ նա (3 1645)։

13. Վ. ՅՈՎԷԼԱՆՆԷՍ ԽՈՒԼ (1631-1636) յաջորդեց Զաքարիա Վանեցիի, եւ չորրորդ ու վերջին անգամ ըլլալով, Պատրիարքութիւն ըրաւ 6 տարի։

19. Վ. ԶԱԲԱՐԻԱՍ ՎԱՆԵՑԻ (1636-1639) նորէն Պատրիարք եղաւ յաջորդելով Յովհաննէս Խուլի, եւ 3 տարի պաշտօնավարեց։ Զաքարիա Պատրիարք, որ կը կուսէր նաեւ Զաքէոս կամ Զաքիկոս, թաղուած է Սկիւտարի գերեզմանատունը, ուր կ'երեւայ դեռ իր գերեզմանը Սարգիս զպիր Յովհաննէսեան, իր Կ. Պոլսոյ Տեղագրութեան մէջ, կը պատմէ թէ Զաքարիա Վանեցիի տապանաքարը նորոգել տուած է Դանիանցի Գէորգ վարդապետ, որ Կ. Պոլսոյ Պատրիարք եղած է 1751ին։ Գէորգ Պատրիարք

տապանաքարին վրայ սխալմամբ նշանակել սուսած է ՌԿԶ (=1617) թուականը, իբր Չաքարիա վարդապետի մահուան թուականն : ատրկա թուականն է արժանիայ խաչի մը դրր Ս. Կարապետ եկեղեցւոյն նուիրած է Չաքարիա՝ եկեղեցւոյ շինութեան տարին իսկ : Իսկ իր մահուան բուն թուականը կը մնայ անձանօթի :

20. ԿԱԽԻԹ ԱՐԵՒԵԼՅԻ (1639-1644), Էջմիածնայ նուիրակ եպիսկոպոսը, յաջորդեց Չաքարիայի : Այդ միջոցին, օսմանանն-պարսկական հաշտութենէն ետքը (1639 տեղ. 19), Էջմիածին սկսաւ վերստին շէննալ, շնորհիւ Փիլիպպոս Աղբակեցի Կաթողիկոսին, որ 1633ին յաջորդած էր Մովսէս Տաթևացիին եւ 1638ին վերկերը՝ Պարսկաստանէն Էջմիածին վերադարձաւ ցած Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի աջը - Փիլիպպոս Կաթողիկոս չառ մը նորոգութիւններ եւ շինութիւններ ըրաւ Էջմիածին, ուր 1640ին զոյրոց մին ալ հաստատեց, ուսուցիչ կարգելով նոն Սիմոն Զուղայեցին :

21. ԿԻՐԱԿՈՍ ԵՐԵՒԱՆՅԻ (1641-1642), հեղափոխիչ եւ բարեմիա վարդապետ մը, յաջորդեց Դաւիթ Պատրիարքին : 1641ին է որ Պատրիարքարանը փոխադրուեցաւ Ստանօթիայէն Գուճաղափու : Նոյն տարին, Պոլիս կը գտնուէր Կղեմէս Գալանտոս լատին կրօնաւորը, որ քիչ շատ հայերէն ալ ուսած էր եւ որ Ղարաթիոյ մէջ հայ մանուկներ հաւաքած կը դաստիարակէր անոնց : Կիրակոս Պատրիարք, Յովհաննէս Աւետիսեցի վարդապետը փոխանորդ թողլով, դնաց Պրուսա եւ Անատոլիոս ուրիշ քաղաքներ՝ այցելել իր հօտին : Այդ միջոցին, Պատրիարխանորդը հաւանած էր որ Կղեմէս Գալանտոս հայ վարդապետ հաղուստ հազած դաստիարակ Պատրիարքարանը, ինչ որ զայնակղեցուց Կ. Պոլսոյ շայրեն : Պատրիարքը վերադարձաւ Կ. Պոլիս, ուր մանաւանդ մեծաւ քաջի մը օրէն, տարի մը եւ երեք ամիս Պատրիարքու-

թիւն ընելէ ետքը : Կիրակոս Երեւանցի թաղուած է Պալազը, ինչպէս կը գրէ Երեմիա Չէլէպի իր Պոյոյսին մէջ :

22. ԽԱԼԱՍՏՈՒՐ ՍԵՐԱՍՏԱՅԻ (1642-1643), զոր կը կոչէին Միհեհրաօն, յաջորդեց Կիրակոս Պատրիարքի : Ասոր օրով Կղեմէս Գալանտոս շարունակեց իր դաստիարակութիւնները : Դաւիթ Ղարաբեցի նախկին Պատրիարքը, որ Պոլսէն հեռացած էր, լսելով Կիրակոս Երեւանցիի մահը, վերադարձաւ եւ յաջորդեց յաջորդել Խաչատուր Սերաստացիին, որ տարի մը վեց ամիս Պատրիարքութիւն ըրած էր, եւ որմէ Սողոմոնոյր ամպոս էր արդէն՝ Գալանտոսի պատճառաւ : Խաչատուր Սերաստացի 1658ին Կաթողիկոս եղած է Կիլիկիոյ :

20.Բ. ԿԱԽԻԹ ԱՐԵՒԵԼՅԻ (1643-1644) Պատրիարքարանէն հեռացուց Կղեմէս Գալանտոս, որ ապստամբեցաւ հայ բարեկամի մը՝ Իսկէնտէր Չէլէպիի սուներ : Քիչ ետքը, հակառակ ֆրանսական զեւոյան Պ. Ժանսը Լա Ղէի միջամտութեան, Կղեմէս եւ իր համախոհներն ոմանք օտարուեցան Եւրոպա մեկնել, եւ այսպէս անհետանաք մնաց Կ. Պոլսոյ շայրոց մէջ Հովհանգուստանութիւն տարածելու այս առաջին փորձը, որուն կօշկէին Կիրակոս Երեւանցի եւ Խաչատուր Սերաստացի Պատրիարքները, իրենց հօտին մէջ ուսում ստանձնելու փափաքով. իսկ Դաւիթ Արեւելցին, հինգ ամիս Պատրիարքութիւն ընելէ ետքը, հարկադրուեցաւ քաշուիլ Կիոյրոս :

23. ԹՈՎՄԱՍ ԲԵՐԻԱՅԻ (1644) յաջորդեց Դաւիթ Պատրիարքի, սակայն հազիւ երկու ամիս կրցաւ պաշտօնավարել եւ դնաց Հոռո :

20.Գ. ԴԱԽԻԹ ԱՐԵՒԵԼՅԻ (1644-1649) Կիոյրոսէն վերադարձաւ Պատրիարքական աթոռը : Ասոր օրով, 1645ին մեծ հրգեհ մը մոխիր դարձուց Գուճ Գափուի-

խաղը եւ Հայոց Ս. Աստուածաման Մայր եկեղեցին, որ տարի մը ետքը 1646ին վերաշինուեցաւ։ Տիմբիկեցի Պօղոս վարդապետը, զոր Երեմիա Չէլչյի կը մշտնադիմէ Պալըզլը թաղուած եկեղեցականներուն մէջ, գլուխ կեցաւ շինութեան, որուն աշխատեցան ծեր եւ տղայ, այլ եւ կին՝ իրը գործաւոր շինուածքի նիւթերը կրելով։ Նորաշէն եկեղեցին զարդարուեցաւ մեծադին սպամանրով, Երկու տարի ետքը, 1648 ասպիւր Ջին Վանայ կողմերը ստակալի երկրաշարժ մը պատահեցաւ. վրան շատ մը վանքեր եւ եկեղեցիներ, որոնցմէ շինուեցան միայն Վարազայ երկու վանքերը, եւ ուրիշ երկու վանք՝ Վանայ եկեղեցիներուն կառուարան հրամանը առաւ Վանեցի իժծա Ռուհիման, որ Կ. Պոլիս հաստատուած էր։ — 1649ին, Դաւիթ Արեւելցի ինկաւ Պատրիարքութենէ։ Իր յաջորդին ընտրութեան մասին կարելի չեղաւ համաձայնութիւն գոյացնել, եւ աշխարհական տեղակալներ (1649-1650) վարեցին Պատրիարքարանի գործերը 11 ամիս։ Այդ ատենները Պոլսոյ Հայոց մէջ նշանաւոր էր Տիարպէփրոցի Չէլչյի Մազաքիւն, որ սիրելի էր Մեծ-Եղարքոս Մէլէքէ Անմալ վաշտի, եւ որ 1649ին շատ օգտակար եղած է իր ազգակիցներուն⁽¹⁾։

20. ԴԱՒԻԹ ԱՐԵՎԵԼՑԻ (1650-1651) գիտութեան ընկելով յաջողեցաւ Պատրիարքական աթոռը վերադառնալ, ուր մնաց չորս ամիս միայն, եւ նորէն աշխարհական տեղակալներ քանի մը ամիս վարեցին Պատ-

(1) Երեմիա Չէլչյի Պալըզլ թաղուած Հայերն մէջ կը յիշատակէ այլ Մազաքիւն Չէլչյի, և նետուելը կը գրէ անոր մասին իր Պոլսոյն մէջ։

Մեծ յիշատակ իրող տա իւր նախնեացն համայն,
Որ պատուց միայն ստացեալ Չէլչյիս Դատարար պատգամ,
Չոր յարեալոյ լսեմի հաւաքոս նախնեաց իւր նման։

րիարքարանի գործերը։ Այս միջոցին Կ. Պոլիս կը գրտնուէր Եղիազար վարդապետ Անթապցի, հարտար եւ գործն եկեղեցական մը, որ տեղակալներուն սիրելի էր։

21. ԵՂԻԱՋԱՐ ԱՅՆԹԱՊՅԻ (1651-1652) տեղակալներուն համաձայնութեամբ Պատրիարք եղաւ։ 1651ին Փիլիպպոս Կաթողիկոս բազմաթիւ ուղեկիցներով գնաց Երուսաղէմ, ուր Պատրիարք էր Աստուածատուր Կաթակապոս եւ ուր կը դանուէր Կիլիկիոյ Ներսէս Կաթողիկոսն ալ. շրջակայ դաւառներէն հոն գտցին 20 եպիսկոպոս ու վարդապետ, եւ 1652ին սկիզբները եկեղեցական ժողով կազմուեցաւ Երուսաղէմի մէջ։ Այս ժողովը 13 կանոն սահմանեց, որոնց կը վերաբերին էշմիմանայ եւ Սոյ աթոռներուն համաձայնութեան, եպիսկոպոսական ձեռնագրութեանց, վարդապետներու եւ քահանաներու ընտրութեան, նշանաւորութեանց, եւն.։ Փիլիպպոս Կաթողիկոս չորս ամիս Երուսաղէմ անցուց եւ եկաւ Պոլիս իր գալուստէն ետքը։ Եղիազար Անթապցի հրաժարեցաւ Պատրիարքութենէ եւ, Փիլիպպոսի ջանքով, անոր յաջորդեց Յովհաննէս վարդապետ Մուշեցի։

22. ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ ՄՈՒՎՆԵՅԻ (1652-1655) Պատրիարք ըլլալէն ետքը, Փիլիպպոս Կաթողիկոս աշխատեցաւ վերջ տալ Կ. Պոլսոյ Հայոց վէճերուն, Պոլսոյ բնիկ Հայերը «բարձրամիտ բարձրասն պարծանօք» իրենց ձեռքին մէջ առած էին եկեղեցական եկամուտները, եւ Անատոլիոյ դաւառներէն նոր գաղթողները կը նկատէին իրր «դոհնիկ», ինչպէս կը գրէ Դաւիթեանցին։ Հայիւ չէին տար անոնց եւ ինքնագլուխ կը գործէին։ Այս վերջինները կը բողոքէին։ Փիլիպպոսը առաջնութիւն մը արժանացած էր անոնց որովհետեւ մէջ, եւ ասոր հետեւանքը եղած էր Պատրիարքներու յաճախակի փոփոխութիւնը, այնպէս որ տասը տարուան մէջ, 1641էն 1650, եօթը անգամ Պատրիարք փոխած էին. նոյն պատճառով Պոլսոյ վեց զինա-

ւոր հայ եկեղեցիները, Գուսմ Գափուր Ս. Աստուածա-
ծին, Սամաթիոյ Ս. Գէորգ, Պաւսիմ Ս. Հրեշտակա-
պետ, Ղաւթիոյ Ս. Լուսաորի, Հիսար Տիդիի Ս. Նի-
կողոս, եւ Ջինլիի զոյաքոս Ս. Սարգիս, 40,000
պարտքի մը բնան տակ էին : Փիլիպպոս Կաթողիկոս,
ամէն կողմ քարոզելով, հրապարակային կամ մասնա-
ւոր խրատներ տալով, յաջողեցաւ հաշտեցնել հակաա-
կողմները : Ապա ձեռնարկեց զճարել եկեղեցիներուն
պարտքը : հոգարարձուներ կարգեց նաեղանակութեան
համար, եւ ութը ամսուան մէջ, շնորհիւ իր քարոյա-
կան ազդեցութեան, այդ կարեւոր պարտքը ամ-
բողջապէս հատուցուեցաւ : Այս միջոցին Կ Պոլիս եկան
Նիկիոյ Թորոսովի, եւ իլլուքի Հայոց ներկայացուցիչը՝
Խաչէր զատուոր : Կաթողիկոսը լսեց երկու կողմն ալ
եւ համաձայնութիւն գոյացուց անոնց միջեւ : Փիլիպպոս
տարի մը մնաց Պոլիս, այցելեց նաեւ Պրուսա (1) եւ
գարձաւ Էջմիածին, ուր 1654ին շինեց զանգակատունը :
Այս շէնքին ծախքը կը հոգար Պրուսայի մեծահարուստ
հայ վաճառական մը, Անտոն Չէլչոյի (2), որ բնակու-
թեան տուն ունէր նաեւ Պոլիս եւ իլլոքի, եւ զոր Կա-

(1) Երեմիա Չէլչոյի կը պատմէ թէ իրն ընկերացած է փիլիպպոս
Կաթողիկոսին՝ Պրուսա գալստ միջոցին : ձամբուն վրայ, Սիլվրի տառար
(այն կղզին ուր ըստ աւանդութեան նշանով է Եսայի Կաթողիկոս) կը հան-
դիպին. հոն քարի մը վրայ պատարազ կը մատուցանէ փիլիպպոս Կաթո-
ղիկոս :

(2) Երեմիա Չէլչոյի իր Պոռչքին մէջ կը խօսի Անտոն անուն հարուստ
Հայոս մը վրայ. որուն տնիկանութիւնն է եղիւր երբեմն այն տունը որ Հո-
ւստատի գեաղանատունն է հիմա, Բենա, Սիւն փողոցին վրայ : Երեմիա Չէ-
լչոյի կը պատմէ թէ այդ Հայը հարստացած է եւ այդ գաղթով Լիվոնոս,
աւանդ ու է օգնութիւն մը ընելու իր ազգակիցներուն. ճիշդիւյ յարա-
մին Նյանն կը զրէ Չէլչոյին Կարելի չէ հաստատագէտ ըսել թէ վերջիւ-
եալ Անտոն Չէլչոյին եւ Երեմիա Չէլչոյի յիշած հարուստ Անտոնը նոյն են :

թողիկոսը ճանչցած էր Պոսպ մէջ : Փիլիպպոս Կաթո-
ղիկոս հետեւեալ տարին, 1655 Մարտ 25ին, վախճա-
նեցաւ եւ իրեն յաջորդ ընտրուեցաւ Զուղայեցի Յակոբ
Կաթողիկոս, որ օծուեցաւ Ապրիլ 8ին : Երբ Պոսպ մէջ
լսուեցաւ փիլիպպոս Կաթողիկոսի մահը, կարգ մը ազ-
գեցիկ աշխարհականներ, որոնց զլուխը կը գտնուէր
Վանեցի Խօճա Ռուհիւն, մտածեցին Յովնանէն Սուղ-
նեցին հրամարեցնել, եւ Ներկայար վարդապետ Անթիպպոյի
աջակցեցաւ անոնց, զորմակից ունենալով Քէֆէցի Մար-
տիրոս վարդապետը : Յովնանէն առիպուեցաւ թողուլ
Պատրիարքական տիտղոսը. քանի մը տարի ետքը քա-
ուեցաւ Էջմիածնայ վանքը, որուն միաբնակութեան ան-
գամ էր եւ ուր կ'ապրէր զեռ 1664 ին : — Յովնանէն
Սուղնեցիէն ետքը, աշխարհական տեղակալներ (1655-
1667) վարեցին Պատրիարքարանի գործերը երկու
տարիի չափ : Պատրիարքական տեղապահ կը նկատ-
ուէր Մարտիրոս վարդապետ Քէֆէցի : Այդ միջոցին
Հոսմէն Պոլիս գարձած էր թովմաս վարդապետ Բերիա-
ցի, որ նորէն հետամուտ էր Պատրիարքութեան, իրեն
կողմնակից ունենալով զեազանատուններու հայ թարգ-
մանները Կ. Պոլիս կը գտնուէր նաեւ Երուսաղէմի Աստ-
ուածատուր Պատրիարքը, որ 1645ին յաջորդած էր Գրի-
գոր Պարոն Տէրի, եկած էր գառ վարելու. երեսուցէմի
Եունաց Պատրիարք Դոսիթիոսի զէմ, Հայ Պատրիար-
քին կրօնական իրաւասութեան տակ գտնուող Հայկէսց
յատուկ սրբատեղիներու եւ երկու վանքերու մասին :
Աստուածատուր Պատրիարք փոխանորդ կարգեց
Անթիպպոյի Ներկայար վարդապետը, որ, տեղակալնե-
րուն զորմակից Խօճա Ռուհիւն վանեցիին աջակցու-
թեամբ, Հայոց՝ երեսուցէմի մէջ ունեցած վագեմի ի-
րաւունքները վերահաստատող նոր նշովարտականեր ձեռք
բերաւ : Ներկայար տառնցմով երեսուցէմ գնաց եւ, երբ

անոնք դորձադրուեցան, Դոսիթիոս անձամբ Պոլիս եկաւ, զիմեց Բէօրիւլի Մէնձաւ փաշային, որ Մեծ-Էդարքոս եղած էր քիչ առաջ, և յատուկ զատական յանձնաժողովի մը յանձնուեցաւ նորէն՝ զատին նախաքննութիւնը Այգ Մանաթօղլովին առջեւ ներկայացան, իր փոխանորդ, Խօճա Ռուհիջանէն զատ, Խօճա Դաւիթ, որ տեղակայներուն առջեւ ազգեցեկն էր, և ուրիշ երկու Հայեր, Արարձամ և Խարաթիան։ Այգ փոխանորդները անտեղեակ էին երուսաղէմի գործերուն և Յունաց Պատրիարքը չաճեցաւ զատը իրեն նոր հրովարտակ մը տրուեցաւ (1656) որ Յոյներուն կը տեղահանէ Հաղէններուն վանքերն ու սրբատեղիները՝ ինչպէս կը մնայ մինչեւ այսօր։ Յոյները 1657 ին գրաւել ուղեցին Ս. Յակոբայ վանքը։ Աստուածատուր Պատրիարք Պոլիս եկաւ, և Եզրազար Անթիսոյցին Շամ գնաց այս գրաւման դէմ միջոցներ ձեռք առնելու։ Այգ առնիները՝ Պատրիարքական բնարտիկան մասին անհամաձայն էին Պոլսոյ Հայերը։ Կարենոր մաս մը կ'ուզէր նորէն Յովնան և Նէս Մուսիկցին բազմեցնել Պատրիարքական տիմարն վրայ, սակայն տեղակայները կ'ընդդիմանային, իրենց հետ ունենալով Մարտիրոս վարդապետ Բէֆէցին և Դազար արեղայ Սեբաստացին, որ էմիրանին Պոլիս եկած էր և զոր Մարտիրոս Բէֆէցի վարդապետ ձեռնադրած էր Այս երկու վարդապետները քիչ ետքը հետացան Պոլսէն։ Դազար գնաց Կիլիկիա, և Մարտիրոս Բէֆէցի գնաց իր ծննդավայրը, Երբմ։

23.Բ. ԹՈՎԱՐԱՍ ԲԵՐԻՍԷՒ (1657), տեղակայներուն կամքին հակառակ, 1657ի սկիզբները, զարձեակ Պատրիարք եղաւ։ Ազրիանուպոլսէն՝ ուր դաշրած էր, կոնդակ մը զրկեց Պոլիս, որ կարդացուեցաւ եկեղեցիներուն մէջ։ այդ կոնդակով կը յայտնէր թէ փոխանորդ կարգած է Նիկիոյայոս եպիսկոպոս Թուլկուրանցին և անոր գոր-

ծակից նշանակած Դաւիթ վարդապետ Բերիսոյցին, և Վանեցի երէց մը՝ Թըթըլ Աստուածատուր։ Երբ այս կոնդակը եկաւ Պոլիս, աշխարհական տեղակայները իրենց համախոհներով և յանի մը երեցներով ժողով կազմեցին։ Տեղակայներու թիւը բարձրացաւ 24ի, և անոնք որոշեցին ընդգրկմանալ Թովմաի Պատրիարքութեան։ Խօճա Ռուհիջանէն էր միշտ տեղակայներուն ձեռնառն։ Խօճա Դաւիթէն զատ, որ անոնց գլուխն էր, կը միշտին Սիմէոն երէց, Խանճի Սէֆեր, Արաջայի Շէհրի, Էմիլքճի Պէկէր, Քերէստէի Դրիզոր, Եաղճի Յարութիւն, Հաճի Կասիկ, Պատու Սիմոն, Մկրտիչ, Մուրատ, Էխիթիկ, Յարութիւն Պալի, Ֆէրհատ Օղլու, և այլն։ Ասոնք մերժեցին Թովմաի զրկած փոխանորդը և իր գործակիցները, 1657 մայիս 13ին, Թովմա Պատրիարքը անձամբ եկաւ Պոլիս, սակայն չհամարձակեցաւ երթալ Մայր-Եկեղեցին, որուն կից էր փոխադրուած արդէն Պատրիարքարանը, այլ գնաց նստիլ Սամաթիայ Ս. Գէորգ եկեղեցին։ Տեղակայները շարունակեցին նվառանալ իրեն։ Այգ միջոցին էր որ Պոլիս եկաւ նաեւ երուսաղէմի Աստուածատուր Պատրիարքը՝ աշխատելու որ Ս. Յակոբայ վանքը աշտտէ, սակայն Պոլսեցի Հայերը ժամանակ չունէին երուսաղէմով գրաւելու։ Տեղակայները ամբաստանադիր մը պատրաստած էին՝ որով յայտնի կ'ըլլար թէ Հայ. Եկեղեցւոյ օրէնքներուն և աւանդութիւնաց հաւատարմ չէ Թովմա։ այդ ամբաստանադիրը կնքուեցաւ նաեւ Աստուածատուր Պատրիարքի կնիքով, և կարդացուեցաւ Պոլսոյ բոլոր հայ եկեղեցիներուն մէջ։ 1658 օգոստոս 1ին Թովմա յանկարծամահ եղաւ, տասնուերեքը ամիս անուանական Պատրիարքութիւն մը ընելէ ետքը։ — Աշխարհական տեղակայները (1657-1659), որոնք Թովմա Բերիսոյցիի Պատրիարքութեան միջոցին երբեք չէին ճանջուած զայն իրր Պատրիարք, շարունա-

կեցին վարել Պատրիարքարանի գործերը: Իսկ Ասատու-
ձատուր Թըլթըլ երէց եւ իր համախոնները, որոնք Թըլ-
թըլեան կը կոչուէին եւ Ս. Սարգիս եկեղեցւոյ ծխա-
կաններէն էին, հակառակեցան անգղականերուն եւ ամ-
բաստանեցին զանոնք: 1658 նոյեմբերին եղիազար ե-
պիսկոպոս Այնթապցի Պոլիս եկաւ. երկու երեք ամիս
առաջ ալ Մարտիրոս վարդապետ զարձամ էր Քէֆէէն
եղիազար ինքզինքը փոխելի ընել տուաւ Պոլսոյ Հայե-
րուն, եւ քանաց անգղականները նսնամցելու անոնց աշ-
քին. ամբաստանեց մանաւանդ Մոճա Թուշիճանք, որ
Երուսաղէմի Փոփանորդն էր: Պոլսոյ Հայերը, անգա-
կայներէն ձանձրացած, ուղեցին Նեղիազար եպիսկոպոսը
Պատրիարք ընտրել. բայց անկեա մերժեց եւ առաջար-
կեց որ Քէֆէցի Մարտիրոս Պատրիարք նստի:

26. ՄԱՐՏԻՐՈՍ ՔԷՖԵՅԻ (1659—1660) Պատրիարքա-
կան կապան (1) զգեցաւ 1659 մայիս 25ին: Տեղակալ-
ները իրենց պաշտօնաւարտութեան միջոցին 14,000 դր.
գարաք ըրեր էին, որ վճարուեցաւ: Այլ ամուհնաւ
Նեղիազարին կը մնար զատակ Ս. Յակոբայ վանքը՝
1659ի խաչի տօնի առնները՝ Նեղիազար Այնթապցի
գնաց էտիրնէ, եւ իր խնդիրքին վրայ՝ նոր հրաժարակ
մը հրամայեց յանձնել Հայոց իրենց սեփական սրբա-
ւայրերը: Նեղիազար զարձաւ Պոլիս, յատուկ պաշառ-
նագրով ինքզինքը փոխանորդ կարգել տուաւ Ասատու-
ձատուր Պատրիարքին, ապա գնաց Երուսաղէմ եւ Յոյ-
ներէն ետ առաւ Ս. Յակոբայ վանքը, որ զարեւել ի վեր
սեփականութիւնն էր Հայոց: Մարտիրոս Քէֆէցիի օրով

(1) Սովորութիւն էր որ երբ Պատրիարքի մը ընտրութիւնը վաւե-
րացաւր Պետածեմէն, Պատրիարքը Բ. Ղուսի կ'ընթար, ուր կը պա-
տուէր կապալաժ կամ խելալաժ (Պատրիարքական մուշակ կամ վե-
րարկու):

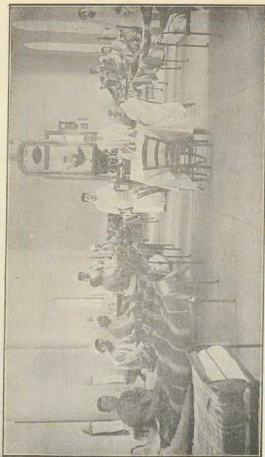
էր որ, 1660 յուլիս 14ին, հրդեհ մը մտիր զարձուց
Ջինիլի Համամի Ս. Սարգիս եւ Հիսար Տիպիի Ս. Նիկո-
ղայոս եկեղեցիները, ինք յայն եկեղեցիներու հետ. Գուս-
թափուի մեր Մայր-Եկեղեցին հազիւ կրցաւ ազատիլ
այդ զարհուրելի հրդեհէն, զոր նամակի մը մէջ նկա-
րագրած է անանաստեա Ստեփաննոս վարդապետ Մուգ-
նեցի՝ յետոյ Պատրիարք Կ. Պոլսոյ: Այդ առններն էր
որ Ղազար Սեբաստայի, Մարտիրոս Պատրիարքի նախ-
կին յարեկամը եւ զործակիցը, որ կրկնիկա գտցած էր,
հեն ինչաւոր Կաթողիկոսէն Տիփրիկի վրայ եպիսկո-
պոս ձեռնադրուելէ քիչ ետքը զարձամ էր Պոլիս: Սա-
կայն հիմայ հին յարեկամութիւնը թշնամութեան փոխ-
ուած էր, որովհետեւ Ղազար եպիսկոպոս հետամուտ էր
Կ. Պոլսոյ Պատրիարքութեան. իր կողմն էին Նեղիազար
Այնթապցի, որ գտած էր Մարտիրոս Պատրիարքին հետ,
Հիսար Տիպիի Ս. Նիկողայոս եկեղեցւոյ երէցները, բոլոր
Տիփրիկիի Հայերը, որոնք այն միջոցին շատ հարստա-
ցած էին, եւ մանաւորապէս Երփան անուն Տիփրիկցի
մը, որ քանք չէր խնայեր յաջողցնելու համար Ղազարի
ընտրութիւնը: Պատրիարք Քէֆէցի տախտակեցաւ խոզու
Պատրիարքական սեփառ եւ Ղազար եպիսկոպոս իրեն
յաջորդեց. Քէֆէցին մեկնեցաւ Էջմիածին՝ ուր Յակոբ
Կաթողիկոսէն իրիմի վրայ եպիսկոպոս ձեռնադրուեցաւ
եւ գնաց իր ծննդավայրը: Ապա Երուսաղէմի Պատրիարք
ընտրուեցաւ, եւ 1683ին մեռաւ եպիսկոպոս, ուր թաղ-
ուեցաւ:

27. ՂԱԶԱՐ ՍԵՒԱՍՏԱՅԻ (1660—1663) Մովսէսի
զաւակ էր, սակայն Պոլիս մնած եւ Պոլիս անցուցած էր
իր կեանքին առաջին տարիները. միջոց մըն ալ Էջմիած-
նայ վանքը գտնւած էր Փրկիպոս Կաթողիկոսի օրով,
բայց հիմայ բոլորովին գժտուած էր Էջմիածնայ միա-
բաններուն հետ: Իր օրով, Էջմիածնէն Պոլիս եկած էր,

երբ նուիրակ, Յովհաննէս վարդապետ Թութունճի, որ հետամուտ եղաւ Պատրիարքութեան. անոր կողմն էին Թըլթըլեանները, որոնք Ղազարի հետ իշնամացիք էին եւ որոնց աջակցութեամբ յաջողեցաւ Պատրիարք ըլլալ:

ՉԹ. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԹՈՒԹՈՒՆՃԻ (1663-1664) Ղազար Սերաստացիի յաջորդեց 1663ի Փետրուարին Յովհաննէս իր քարոզներով սա զազախարը տարածել ուղեց թէ ինք բարեկամ է Էջմիածնայ, մինչդեռ Ղազար հակառակօրոյ է Մայր Աթոռին: Այս խմատով հանրադրութիւն մըն ալ պատրաստել տուաւ, զոր կնքեցին երկու Արեւելցի հարուստ վաճառականներ՝ Նախիջևանի Զահակ գիւղէն ⁽¹⁾, Միրզէ եւ Խոսրով, բայց զոր հուզեցին ստորագրել ընդի Հայոց երեւելիները որովհետեւ Յովհաննէս Թըլթըլեանց մարդն էր, եւ ալ ձանձրացած էին Թըլթըլեաններէն: Միրզէ եւ Խոսրով ուրիշ աննշան բնիկներու ստորագրել տուին այդ հանրադրութիւնը, որ ուղղուած էր Յակոբ Կաթողիկոսի անոր օրհնութեան կնիգակը ինդրելով Յովհաննէսի համար: Ղազարի բարեկամ Տիմրիկցիներուն ջանքով այդ գիրը հասաւ Կաթողիկոսին ձեռքը, սակայն Կաթողիկոսը նամակներու միջոցաւ լսեց իրողութիւնները. եւ որովհետեւ նեղացած էր Յովհաննէս Թութունճիին գէմ, որ նուիրակութեան հասցեյիները խրացուցած էր եւ պարտական մնացած էջմիածնայ աթոռին, զիր պրեց իր Պոլսոյ ծանօթներուն՝ զանգատելով անոր անհաւատարիմ վարմունքէն: Կաթողիկոսին այս յայտարարութիւնը բոլորովին ակարացուցոց Պատրիարքին հեղինակութիւնը Այս միջոցին, Կիւրիկոյ Խաչատուր Մինաւրճի Կաթողիկոսին հակառակորդներէն մէկը՝ Դաւիթ վարդապետ Բերիացի, որ Յովհաննէս Պատրիարքի բարեկամութիւնը չհամ էր կան-

(1) Զախարիս սարկուսաց, Բ. Հատոր, էջ 72:

Uredig blundersatb mætti blundersatb umby

խառն, ինքզինքը կ'աթոռոյի տառա կ'իլ-
կիւղ : Խաչատուր, Պոլիս զիմեց բազմաբաւ : Հոն եկաւ
նաեւ Դաւիթ, որուն կողմն էին Պատրիարքն ու Թըւ-
թըրեանք : Խաչատուր՝ տեսնելով որ կարելի չ'դիտի ըլ-
լայ Դաւիթը՝ ըստրտով ինչ հնազանդ կ'իլկիկայէր, հաւա-
նեցաւ որ ինք նստի Սիւն եւ Դաւիթի Հայէջ, երկուքն
ալ կ'աթոռոյի տառնար կրելով : Ետհաննէս Թաթեան
ճիշդ պատրարքութեան օրով, Երուսաղէմէն Պոլիս եկած
վարդապետ մը՝ Սարգիս Թէրլիտազցի՝ Աստուածատուր
Պատրիարքի աշակերտներէն՝ յաջորդեց Ետհաննէս Թա-
թեանին, որ մէկ տարի եւ մէկ ամիս պատրիարքու-
թիւն ըրած էր :

29. ՍԱԼԻԴԻՍ ԹԷՐԻՍՏԱՂՅԻ (1664-1665) Մեղքե-
սեղեկ Կաթողիկոսի ճակատադիրը ունեցում քիչ մը . իր
պահանջատերերին մինչև վերջը նեղուեցաւ : Իր յա-
րադեմըն ախորժեցաւ . ժողովուրդը թէն, և հետզհետեւ
իր բարեկամները կը չամսային , ու նիւթական օգնու-
թիւններ ալ կ'ըլլային իրեն , սակայն իր պարտաւոր մեծ-
էնն , ծանր տոկոսներով , և յաճախ սփայում էր կե-
րակիր իր պահանջատէրերը որոնք կու գային հօր մնալ-
իրենց պարտատէրին տունը , ծառաներով և երիվար-
ներով : Սարգիս Թէքիսապօղլի բնորոթեան տարին
չլիազար Անթիսպլի , Սոյո Խաչատուր Կաթողիկոսին
ձեռքով , ինքզինքը թուրքացի Հայոց Կաթողիկոս ձեռ-
նագրել տուաւ Հալէպի մէջ , և ապա եկաւ Նրուս-
դէս , ուր Ս. Յակոբայ մանքին կից շինել տուած էր
եկեղեցի մը՝ Էջմիածին կոչելով զայն , և հայրապետա-
կան գմբեթադ աթոռ մը , զոր 1661ին ստատարէ և
խեցիկ դրուածներով զարդարած էր ճարտար հայ աբ-
եղեստապէս մը՝ Մելիստի : Սակայն Աստուածատուր
Պատրիարք , տեսնելով որ Նիկիազար Անթիսպլի իր
պատրիարքական իրաւունքները կ'սղէ կապած , զայն

Ս. Յակոբայ վանքը շինողներու միջոցը գտաւ ։ Միայն թէ Անթաթայցին , իբր Կաթողիկոս , օրհնութեան կոնդակ զրկած էր Թուրքիոյ հայաբնակ քաղաքները , խոտաւնայով միւսանը ձրի բաշխել , մինչդեռ Էջմիածնայ Կաթողիկոսները նուիրակներ կը զրկէին Թուրքիա , ինչպէս օւրիշ անդեր , վանքին համար դրամ հաւաքելու եւ այնպէս միւսան բաշխելու ։ Եղիազար Անթաթայցիի օրհնութեան կոնդակները անակնկալ մը եղան Թուրքիոյ Հայոց համար . ոմանք ընդունեցան Եղիազարի հեղինակութիւնը , անանք մերժեցին ։ Դադար Սերառտոսցի՝ նախկին Պատրիարքը , Մարտիրոս վարդապետ Քէֆէցի , որ Պոլիս դարձած էր Խրիմէն , Միրզա եւ Խոսրով եւ զըխաւորաբար արեւելեան գուսաններէ դաղթողներ օրոնք Միլլադայի եւ Խոսրովի ծննդավայրին անունով Զահուկեան կոչուեցան , Էջմիածնայ կողմն էին , իսկ Արաշան Սպր Չէլէպի , ժամանակին Կ. Պոլսոյ ամենէն ազգեցիկ Հայը , օւրիշ կարգ մը երեւելիներու հետ , Անթաթայցիի կողմը Այս միջոցին , Յակոբ Կաթողիկոս Զուղայեցի , Յովհան վարդապետ Արշնցիւն զրկեց Եղիազարի , համոզելու համար զայն , որ ետ կենայ Կաթողիկոս առթինէ , սակայն վարդապետը չյաջողեցաւ իրեն յանձնուած պաշտօնին մէջ , ինչպէս իրով առաջ չէր յաջողած Քէօմիւրճեան Երեմիա Չէլէպին , ժամանակին պատմիչը եւ հմուտ լեզուապետը , իսկանի եւ լեզուանի անձ մը , զոր Պոլսեցիները զրկած էին յատկապէս ետ կենցիլու համար Եղիազար Անթաթայցիին իր ծրագրէն ։

29. Բ. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԹՈԹՈՒՆՅԱՆ (1665-1667) յաջորդեց Սարգիս Թէփրտապցիի եւ այս երկրորդ անգամ պաշտօնավարեց 2 տարի եւ 2 ամիս ։ Իր օրով Հայաստանուցաւ Յակոբեանց Եղիազարեանց վէճը Եղիազար Անթաթայցիի հուսկ օւրեւն հաստատուեցաւ իբր Պատրիարք Երուսաղէմի եւ Կաթողիկոս Թուրքիոյ Հայոց , եւ

Կ. Պոլսոյ մէջ եօթը հալիսկոպոս ձեւնայրեց . ապա Երուսաղէմի համար նուէրներ հաւաքելով ժողովուրդէն , 1666ի օգոստոսին մեկնեցաւ Երուսաղէմ , 250 ուխտաւորով , նոյն միջոցին Յակոբ Զուղայեցի Կաթողիկոսը Էջմիածնէն Երուսաղէմ եկած էր Աստուածատու Պատրիարքի հետ իրաց վիճակին վրայ խորհրդակցելու ։ Երբ լսեց թէ Եղիազար Երուսաղէմ կու գայ , ինչ քաղ ճամբայ ելաւ Պոլիս երթալու , ուր հասաւ անպրոքմբերին ։ Յակոբ Զուղայեցի խմաստուն եւ առաքինի եկեղեցական մըն էր ։ Իր հեղութիւնը ամենուն համակրանք ազդեց ։ Ապրո Չէլէպի , Երեմիա Չէլէպի եւ օւրիշ ազգեցիկ Հայեր , այցելեցին զինքը . ասոցմէ Հատերը Եղիազարի կողմն էին նախ , սակայն երբ ճանչցան Հայոց Հայապետը՝ իսկոյն Անթաթայցիին անդ Երուսաղէմի Պատրիարք ընտրեցին Մարտիրոս Քէֆէցի վարդապետը , յարելով Էջմիածնայ Կաթողիկոսին ։ Յակոբ Զուղայեցիի Պոլիս գտնուած միջոցին նախորդ Պատրիարքը , Սարգիս Թէփրտապցի , յաջորդեց Յովհաննէս Թոթմունճիին ։

29. Բ. ՍԱՐԳԻՍ ԹԵՓԻՐՏԱՊԵՏԻ (1667-1670) օրով , Մարտիրոս Քէֆէցի գնաց Երուսաղէմ , օւրիշ հեռացաւ Եղիազար , Միաբաններուն որդեամբ , Մարտիրոս Երուսաղէմի մէջ փոխանորդ անունը կրեց , զի զեռնկալքեր Աստուածատուի Պատրիարք ։ 1670ին մեռաւ Սարգիս Թէփրտապցի եւ թաղուեցաւ Խորինէ Գափուի գերեզմանատունը (1) ։ Իր օրով , 1668ին , ճիւղախմբները Էրզրումի մէջ առաքելութիւն մը հաստատեցին , որ երկու ճիւղի բաժնուեցաւ . առաջինը կը գործէր Դերբան , Հասան Բալէ , Կարս , Պարաքլա . երկրորդը կը գործէր Սպեր , Բարեղոյ , Տրապիզոն , Կիւմիւշխանէ ։

(1) Պոլսոյ Երեմիա Չէլէպի ։

30. ՍՏԵՓԱՆՆՈՍ ՄԵՂՐԵՑԻ (1670-1674), Էջմիածնայ միաբան վարդապետ մը, որ քիչ շատ զրիչ շարժող մըն էր ևւ որուն 1660 ի Պոլսոյ հրդեհին վրայ գրած նկարագրութիւնը յիշեցինք արդէն, յաջորդեց Սարգիս Թէփրեսացցին ։ Ասոր օրով, մնաւ Երուսաղէմի Աստուածատուր Պատրիարքը (1671) խոր ճիւղութեան հետեւ ։ Իր մահէն ետքը Եղիազար զարծաւ Երուսաղէմ՝ Կաթողիկոս-Պատրիարք տաղտոտով, մինչ Մարտիրոս Քէֆէցի զարծաւ Պոլիս ։ Իսկ Ստեփաննոս Մեղրեցի, չորս տարւան պատրիարքութենէ ետքը, 1673 ին վերջերը վախճանեցաւ ևւ թաղուեցաւ Պաւլուս (1) ։ Հին կերուայ գետ իր գերեզմանը, որ նորոգուած է 1856 ին ։

31. ՅՈՒՀԱՆՆԷՍ ԱՐՄԱՍՒԱՅԻ (1674-1675), Թօփայ կոչուած երէցը, Ստեփաննոս Մեղրեցիէն ետքը տարի մը պատրիարքութիւն ըրաւ ևւ իրեն յաջորդեց Ստանգուլցի Անդրէաս երէց ։

32. ԱՆԻՎԷՍՍ ՍՍԱՄՊՈԼՑԻ (1675-1676), ձեռննեմ վիճակէն կոչուած երէցը, նշանաւոր եղած է Յակոբեանց ևւ Եղիազարեանց ղէճերուն մէջ, աշակցելով Մարտիրոս Քէֆէցիին՝ Եղիազարի ղէմ, Այս նախկին Թլմկեանը հիմայ սակայն հակառակորդ զարծած էր Քէֆէցիին, որ Երուսաղէմի Պատրիարք ընտրուելու համար ըրած ամուլ ճիւղերէն ետքը, Ս. Աստուածամայ եկեղեցւոյն մէջ՝ Եղիազարէն անկախ՝ Առաջնորդ Երուսաղէմի տաղտոտով, յանուն Երուսաղէմի գրած կը ժողվէր ։ Անդրէաս երէց ընդգիմացաւ, ևւ ասիկա սուղի նստաւ իրեն, որովհետեւ Մարտիրոս Քէֆէցի ևւ իր կողմնակիցները անոր տեղը ընտրեցին Կարապետ Կեսարացին ։

33. ԿԱՐԱՊԵՏ ԿԵՍԱՐԱՅԻ (1676-1679) Կրպո կոչուած ազաւ քաճանայ մըն էր, զոր Մարտիրոս ձեռնադրեց վարդապետ ։ Ասոր օրով, երկրորդ անգամ ըլլալով հայ սպարաւն հաստատուեցաւ ։ Կ. Պոլսոյ մէջ, բայց այս երկրորդ փոխին ալ, ստալինին պէս, վաղանցուկ եղաւ ։ Տպարանը հաստատողն էր Երեմիա Չէլէպի Քէօմիւրեան, այդ ժամանակին Կ. Պոլսոյ Հայոց ամենէն գիտնականը ։ Շատ աշխատանքով կրցած էր հաստատուլ այս սպարանը, ինչպէս կը վկայէ երեսուն տարի ետքը, 1706 ին, Գրիգոր Մարգուանցի սպարադիշը՝ Յայրաւարտի տաղլին տպագրութեան յիշատակարանին մէջ ։ Երեմիա Չէլէպի 1677 ին տալով է տեսարակ մը, որ կը պարտահանէ կրօնական քերթուածներ, ևւ 1678 ին նկարագրութիւն մը Ս. Տեղեաց, նորնպէս քերթուածներ զոր Երեմիա գրած է ևւ կը 1665 ին ։ Երեմիա Չէլէպիի գիրքը անհարկ էին ևւ մանր, ևւ որովհետեւ այն տանն Ոսկան վարդապետի գեղեցիկ գիրերով շատ գրեքեր տպուած էին Եւրպայ, Երեմիա չուղեց հաւանորէն չարունակել այդ անարուեստ տպագրութիւնը ։

34. ՍԱՐԳԻՍ ԷՒՄԷԷՔՃԻ (1679-1680) յաջորդեց Կարապետ Կեսարացիին ։ Սարգիս հաջադարձ աշխարհական մըն էր, ևւ խիստ քաճանայ ձեռնադրել տուաւ ինքզինքը ։ Յալկոր Կաթողիկոս Ջուլիպեցի 1679 զեկտեմբերին Կ. Պոլիս եկաւ, որպէս զի վերջ տայ Պոլսոյ Հայոց պատրիարքական յարստեւ փոփոխութեանց, ևւ Եղիազար Անթիսպոլի հետ տեսակցելով՝ անոր հետ համաձայնութիւն մը գոյացել Կաթողիկոսական խնդրոյն վրայ ։ Յալկոր Կաթողիկոս Պոլիս հրախրեց Եղիազար Անթիսպոլին, որ խոտացաւ զայ Զատիկ ամենէն ետքը ։

35. ԿԱՐԱՊԵՏ ԿԵՍԱՐԱՅԻ (1680-1681) երկրորդ անգամ եկաւ պատրիարքական ամուր, յաջորդելով Սարգիս Էւմէքճիին ։ Յալկոր Կաթողիկոս, որ, Երեմիա Չէլէ-

(1) Պոլսոյ Երեմիա Չէլէպիի

այլի խորհրդով, այդ օրերուն Մարտիրոս Քէֆէցին Երուսաղէմ դրկած էր Եղիազար Անթիսեպոլի հետ հաշտուելու եւ Զատիկէն ետքը միասին Պոլիս գալու համար, վախճանեցաւ 1680 Օգոստոս 2ին եւ թաղուեցաւ Բերայի գերեզմանատունը, ուր կը պաղպաղէ իր շիրմիմբը ուխտաւեղի։ Եղիազար Անթիսեպոլի Պոլիս եկաւ քանի մը օր ետքը, եւ երբ լսեց թէ Յակոբ Զուգարացի վախճանած է, խելոյն դարձաւ Երուսաղէմ։ 1681ին Հայերը բաւական կարեւոր ընտելութիւն մը կազմած էին արդէն Կ. Պոլսոյ մէջ։ Երեմիաս Չէլէպիի գրած Պոյնջէն կը հասկցուն թէ 1681ին Կ. Պոլսոյ Հայոց բնակիչներէն զլիսաւոր կեդրոններն էին. 1. Գումա-Գափու, Վլանկա եւ Ենիի Գափու՝ առնելն բազմաթիւ կեդրոնք, Ս. Ասատուածմին Մայր-եկեղեցեցիով. 2. Սամաթիա, ուր հազարէ աւելի հայ տուն կար, Ս. Գէորգ եկեղեցեցիով. 3. Էտերնէ Գափու եւ Պալաթ, Ս. Հրեշտակապետ եկեղեցիով. 4. Դաւաթիա, Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցեցիով. 5. Սկիւտար Ենիի մահալլէ, Ս. Կարապետ եկեղեցիով, Ասիէ զատ Հայեր սկսած էին հաստատուիլ Էյուսպ եւ Սաղարիզ, որոնք չունէին դեռ հայ եկեղեցիք եւ ուրոնց ընտելիները կը բաժնախէն դեռ Պալաթու Ս. Հրեշտակապետը. Քէլիթմաչի մէջ կային «փոքր մի Հայք ժամատամբ», Օրթնաղեղի մէջ «փոքր մի Հայք ժամատամբ», եւ Գուրուշէմէ «Հայք ժամատամբ»։ Սակաւաթիւ Հայեր կային նաեւ Ենիի Գիւղ, առանց ժամատան։ Գլխաւոր գերեզմանատուններն էին Պաղլուրի, Բերայի եւ Էտերնէ Գափուի գերեզմանատունները, որոնց մէջ թաղուած կարուօր անձնաւորութիւնաց աշունները կը լիցատակէ Երեմիաս Չէլէպի, մեծ մասը հիմայ մեղի համար նշանակութիւնէ զուրկ անձանքով աշուններ։ Այդ թուականէն քանի մը տարի առաջ, 1673ին, Ֆրանսացի մը, Պ. ար լա Գուռա, քարտուղար

Ֆրանսական գեապանատուն, գրած է՝ Թուրքոյ յրկունսնաներուն վրայ խօսելով, թէ Հայերը հինգ եկեղեցի ունին Պոլսոյ մէջ, Ս. Գէորգ, Ս. Ասատուածմին, Ս. Հրեշտակապետ, Ս. Լուսաւորիչ, Ս. Կարապետ, եւ թէ, ըստ իրեն հազարգում հաշուոյն, այն տուն Պոլսոյ մէջ 8,000 Հայու տուն եւ 50,000 ոչ-քրիկ Հայեր կային։

35. ԹՈՐՈՍ ՍՍԱՄՈՒՆԻ (1681), անկարող երեք մը որուն վրայ խօսելով «մօրսն այն» կը գրէ Երեմիաս Չէլէպի, յաշորցի Կարապետ Կեաթապցիին, սակայն հազիւ 40 օր կրցաւ պարտիրաքութիւն ընել։

36. ԿԱՐԱՊԵՏ ԿԵՍԱՐԱՆԻ (1681-1684) վերադարձաւ պարտիրաքական աթոռը, եւ պաշտնաւարեց նորէն 2 տարի 8 ամիս։ Էլիմիածնոյ միաբանները, Յակոբ Զուգարացիի մահէն ետքը, երկու տարիի չափ չէին կրցած Կաթողիկոս մը ընտրել։ 1682ին սկիզբները չափ խելացի կերպով վարուեցան Ամենայն Հայոց Հայրապետ ընտրելով Եղիազար Անթիսեպոլին, որ Պոլիս եկաւ նոյն տարուոյ մարտին, ուր առաջաւ իր ընտրութիւնը հաստատող կայսերական հրովարտակը. ապա, եպիսկոպոս ձեռնադրեց Կարապետ Պարտիրաքը։ Յունիսի մէջ մեկնելով Պոլսէն, Եղիազար Անթիսեպոլին Էլիմիածին հապաւ օգոստոս 22ին, նստաւ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ աթոռը եւ 10 տարիի չափ խնամատնեամբ վարեց Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութիւնը (†1691 օգոստոս 8)։ Մարտիրոս Քէֆէցի, որ Պոլիս եկած էր Եղիազար Անթիսեպոլի Պոլսէն մեկնելէն ետքը, Երուսաղէմի Պատրիարք ընտրուեցաւ։ Արաղէս, Կ. Պոլսոյ այս երկու նախկին Պատրիարքները, Անթիսեպոլին եւ Քէֆէցին, որոնք, երբեմն բարեկամ, երկար տանն հակառակորդ եւ մրցակից եղած էին եւ տեղի տուած այնքան զգոտութեանց, իրենց նպատակէն օրինաւորապէս կը հանձնէին երկուքն

ալ՝ մէկը ընդհանուր Հայոց Հայրապետ ըլլալով եւ միւսը երեսօսդէմի Պատրիարք :

36. ԵՓԷՄ ՂԱՓԱՆՑԻ (1684—1686), էջմիածնայ նոյնիսկ վարդապետը, 1684 օգոստոս 15ին յաջորդելով Կարապետ Կեառարացիին, մէկ տարի եւ ութը ամիս պատ-
րիարքութիւնն ըրա :

33.Դ. ԿԱՐԱՊԵՏ ԿԵՍԱՐԱՆՑԻ (1686—1687) չորրորդ անգամ ըլլալով բազմեցաւ. պատրիարքական աթոռին վրայ եւ պաշտօնավարեց տարի մը :

35.Ե. ԹՈՐՈՍ ՍՍԱՄՊՈՒՆԻ (1687—1688) յաջորդեց Կարապետ Կեառարացիի եւ հաջիւ տարի մը պատրիարք-
ութիւնն ընելէ ետքը հրամարեցաւ :

37. ԵԱԶԱՍՈՒՐ ՃԼԵՑԻ (1688) յաջորդեց Թորոս Ստամպուլցիին եւ 7 ամիս պատրիարքութիւնն ըրա :

33.Ե. ԿԱՐԱՊԵՏ ԿԵՍԱՐԱՆՑԻ (1688—1689), հինգե-
րորդ անգամ նստաւ. պատրիարքական աթոռը եւ հինգ ամիս ետքը աշխարհական տեղակալներն սխանն վարել Պատրիարքարանի գործերը : Ասոնց օրով (1689—1692) նախ Թորոս երեց Ստամպուլցի փոխանորդ եղաւ : Ապա Սախա Սղլու անունով զերծակ մը միայն աշխարհական-
ներու գործակցութեամբ պաշտօնավարեց, մինչդեռ իրմէ ետքը Շահին Համամճի աշխարհական տեղակալը «վէ-
քիլ երկեց» վարեց Պատրիարքարանի գործերը : Այս միջոցին երեսօսդէմի Պատրիարք Յովհաննէս Նօթուտճի, որ 1683ին յաջորդած էր Մարտիրոս Քէֆէցիին, Կ. Պոլիս զրկեց երեսօսդէմի պատրիարքութեան վեհիչ Պապա Մինասը, որ 42 տարիէ ի վեր կը պաշտօնավարէր : Երե-
սօսդէմի աթոռը 200 քանկ պարտքի տակ ինկած էր, եւ Պապա Մինաս այդ պարտքին վճարման դարման մը գտնելու համար զինած էր Պոլիս. պատրիարքական վէ-
ճերը անկարելի բրին հանդանոսութիւնը, եւ պարտքը

անվճար մնալով հետզհետէ անեցաւ. մինչեւ Գրիգոր Շղթայակրի օրերը :

38. ՄԱՏԹԷՈՍ ԿԵՍԱՐԱՆՑԻ (1692—1694), Սարը կոչուած, Պատրիարք ընտրուեցաւ : Իր օրով շինուեցաւ Պապիւս. Ս. Հրեշտակապետ եկեղեցին, որ այրած էր 1692 սեպտեմբեր 28ին, խնդու կը վկայէ Պապիւս եկեղեցւոյն մէջ գտնուած ձեռագիր յիշատակարան մը : Մատթէոս, երկու տարի պատրիարքութիւնն ընելէ ետ-
ք, Կլիւիկի Կաթողիկոս ընտրուեցաւ (Աստուածատուր Նարին Կաթողիկոսին կենդանութեան իսկ, եւ գնաց Սիւս :

36.Ե. ԵՓԷՄ ՂԱՓԱՆՑԻ (1694—1698) յաջորդեց Մատթէոս Կեառարացիին եւ պաշտօնավարեց 3 տարի եւ 6 ամիս : Ասոր օրով, 1695ին, 60 տարեկան մեռաւ Երեմիա Չէլչիի Քէօմիբճեան, որ իր ժամանակին Հա-
յոց կարեւորագոյն ղեւթերէն է : Պատմագէտ եւ լեզ-
ուագէտ, գրած է իրեն ժամանակակից ղեւթերը, որոնց մէջ մասին խառնուած է ինք ալ. բայց իր այդ գործը կը մնայ անտիպ՝ Վենետիկի Ս. Ղազարու վանքը : Ուշի
Նահե ուրիշ չառ մը երկասիրութիւններ, հայերէն եւ թուրքերէն, արձակ եւ ոտանաւոր : Երեմիա Չէլչիյի իր ժամանակագրութեան մէջ խօսած է եղեր ան կրօ-
նական վէճերուն վրայ, որոնք իր կեանքին վերջին տարիները ծագած էին Կ. Պոլսոյ Հայոց մէջ, առաջին անգամ ըլլալով : Եփրեմ Ղափանցիի պատրիարքութեան միջոցին է, 1697ին, որ Աբրահամ քահանայի ջանքով հիմնուեցաւ Սիւստաթի Ս. Ռայ եկեղեցին. այս քահա-
նան վախճանած եւ թաղուած է Սիւստաթ, ուր զեռ կ'երեւայ իր չիլիմը՝ այդ եկեղեցւոյն մօտ : Նոյն տարին (1697) կը մահնի երեսօսդէմի մէջ Յովհաննէս Նօթուտճի Պատրիարքը, Կ. Պոլսոյ Հայերը ժողով կը գումարեն եւ

կընտրեն անոր տեղ Գաղառա Կայանին վարդապետը, որ 1703ին Պատրիարք եղած է Կ. Պոստյ :

39. ՄԵԼՔԻՍԵՂԵԿ ՍՈՒՊԷԻ (1698-1699) որ քերթող ըլլալով Սոպանի շայիւր կուռած էր, մայիսին յաւ-
ջորկելով Եփեսո Ղափանցիի, պատրիարքական կապաց
զգեցաւ եւ պաշտօնավարեց 14½ ամիս : Մեղքիսեղեկ
թղլատուիկեանը վարուեցաւ Հայ-Հռոմէականներուն
հետ : Իր օրով Բրտալանտայի (¹) աշակերտ մը՝ խաչա-
տուր վարդապետ Ասատկանեան Երզրումցի (1661-1740),
որ հրատարակած է բազմաթիւ կրօնական գործեր Վենե-
տիկի մէջ (²), կը քարոզէր Գում Գափուի Մայր եկե-
ղեցոյն եւ Սամաթիոյ Ս. Գէորգ եկեղեցոյն մէջ :

40. ՄԵԼԻՍԻՍ ՔԻՒՐՏԻՍԱՆԵՅԻ (1699-1700) յա-
ջորդեց Մեղքիսեղեկ Սուպիի յուլիս 23ին : 1700ին Պո-
ւլիս եկաւ Միտիմար վրդ. Սեբաստացի, Միտիմարեանց
միաբանութեան հիմնադիրը, որ քարոզիչ կարգուեցաւ
Ղաթիմիոյ Ս. Լուսաւորիկ եկեղեցոյն : Այդ միջոցին է
նաեւ որ Սրտառդէմի Պատրիարք ընտրուեցաւ Ամեցեի
Մինաս վարդապետը՝ յաջորդելով Գաղառա Կայանիին,
որ Հալէպ, Թօքատ, Սյուսի, Տիարաճէքի եւ Երզրում
գտցած, զորսմ հաւաքած էր Սրտառդէմի համար, եւ
այդ գրամները իւրացնելով չէր գտցած իր պաշտօնա-
տեղին : Միտիմար Քիւրտիսանցի, որ Մեղքիսեղեկի պէս
թղլատու սղի ցոյց տաւաւ, Հայ-Հռոմէականներուն հան-
գէպ, 18 ամիս պատրիարքութիւնէն ըրաւ :

(¹) Բրտալանտա քիսե կամ Հաւաքի օտարման ժողով հիմ-
նուած է Հոսի մէջ 1622ին Գրիգոր ԺԵ. Պապին կողմէ Գրիգորի յաջորդը
Ռարոնտ Ը., այդ հաստատման միակուց օտարազգի ընկալացունեքու
համար առաքելական ուսումնարան մը, Բրտալանտայի Գորացը, ուր
Կառնդուին նաեւ արեւելեան ընդունըրը :

(²) Եղիշէ Վ. Գալեան, Պատմութիւն հայ մասնագործութեան, էջ 85 :

39.Բ. ՄԵԼՔԻՍԵՂԵԿ ՍՈՒՊԷԻ (1700-1701) զեկ-
տեմբեր հին յաջորդեց Միտիմար Քիւրտիսանցիին եւ
պատրիարքական աթոռին վրայ մնաց նորէն 9 ամիս :
Մեղքիսեղեկի օրով, լատիններէն թարգմանուեցան կրօ-
նական գիրքեր. անոնցմէ երկուքը, Մեկնութիւն Յայ-
նութեան Յովնանէս Աւետարանիկն եւ Բանայի շեմե-
ռանդուկեց, թարգմանած է Թիֆլիսեցի Պետրոս վար-
դապետ, եւ Մեղքիսեղեկի մասնաւոր արասնութեանը
տպագրուած՝ յանձնու. Ս. Էջմիածնի քաղաւած տպարանին
մէջ, 1701ին : Այդ տպարանը նոր հիմնուած էր Ռսկան
վարդապետի գործածած գիրքով, որոնք Պոլիս փոխադ-
րուած էին (¹). Միտիմար վրդ. Սեբաստացի, որ հապաղած
էր վերադիւեալ Մեկնութիւն Յայնութեան գրքին տպա-
գրական ծախքը, 1700ին հրատարակած էր նաեւ Թով-
մաս Գեւորացի, տպա Մատարական Աղօրքի գիրք մը,
ինչպէս նաեւ Սողոմոնի Երզնց Երզնց Մեկնութիւնը(²),
զոր գրած էր Ասաքիւնեան խաչատուր վարդապետ, ա-
մէնքն ալ նոյն տպարանը տպուած : Իսկ 1701ին Պոստյ
մէջ լայս կը տեսնէր Աստուածատու իր տպարանէն Մա-
կեղոյի խոստովանարանը, զոր լատիններէն թարգմա-
նած էր Կ. Պոստեցի նշանաւոր հայ վարդապետ մը՝ Յով-
հաննէս Հոլով (³) : Այդ միջոցին Լափուէի մէջ երեք հայ

(¹) Երեմիա Չելպիկի փորձն ի վեր (1678), թան տարի հայերէն
գիրք տպուած չէր Պոստյ մէջ, ուր 1698ին հայ տպագրութիւնը վերական-
1700ին Կ. Պոլիս երկու տպարան կար արդէն՝ Ս. Էջմիածնի տպարանը
ուր Միտիմար վարդապետի գիրքերը տպագրուած են, եւ Աստուածատու
տպարանը, որուն գլխաւոր հրատարակութիւնը եղած է Նարեկի առաքին
արքայական տպագրութիւնը (1700), նոյնպէս 1701ին Սարգիս հիմնեց իր
տպարանը, որ յիսուն տարիի չափ գործած է :

(²) Պատմութիւն կենաց եւ վարտո Միտիմար արքայի, էջ 143 :

(³) Յովհաննէս Հոլով ծանօթ է իւր բազմաթիւ հրատարակութիւննե-

քահանաներ յարեցան Առաքելեան Խաչատուր վարդապետի քարոզած սկզբունքներուն : Կ. Պոլսոյ նախկին Պատրիարքը, եփեմ վարդապետ, որ Էտերնէի առաջնորդ էր, նշովեց զանոնք եւ զրկեց Մեքիսեղեկի որ հարկ եղած պատմութեանցին : Մեքիսեղեկի ներդաստն ունի վարուեցաւ անոնց հետ, եւ քիչ ետքը ստիպուեցաւ խողով պատրիարքութենէն :

36. ԵՓԵՄ ՂԱՓԱՆՅԻ (1701-1702) նորէն Պատրիարք ընտրուեցաւ սեպտեմբեր 1ին, եւ Էտերնէն եկաւ Պոլիս : Ինք ծերացած էր արդէն, սակայն շատ խառն թիւում վարուեցաւ Հայ-Հռոմէականաց հետ : Միտմար վրդ. Սերատացի եւ Խաչատուր վրդ. Առաքելեան ոչ եւս կրցան քարոզել : Այն միջոցին Պոլսոյ մէջ նշուանաւոր էր Ֆէրիօ Ֆրանսայի դեսպանը, որ եկած էր 1689ին : Ֆէրիօ 1701ին հրատարակեց երկու կողմերու զբխաւորները եւ հաշուեցուց զանոնք, ինչպէս կը զրկէր նամակներուն մէջ : Միտմարեան զիր մը խմբագրուեցաւ, զոր լատին մեծաւորը՝ Հ. Պրաքանիէ չուղեց ստորագրել (1) : Այս առթիւ շատեր տեղի մնացին եփեմ Ղափանցիին, եւ ժողով դուռնաբերով Պատրիարք ընտրեցին Եւզոկիմայի Աւետիք վարդապետը, կորովի եւ զործունեաց եկեղեցական մը, որ նշանաւոր եղած էր Երզրումի մէջ : Այդ օրերը՝ ճիշդ խմբերը ստիպուած էին

րով, որոնց կարեւորագոյններն են Պարգարանուրիւն Սաղմոսացը, աշխարհիկ թարգմանող զրում ամենն ճին երկերէն մէկը եւ տպուած 1687ին, եւ զբարտի Քեռանուրիւրիւր (1674) որով ուղեց զտախն ընդ ուր աղեղնութեան տակ ձգել եւ կերպով մը անոր ծառայեցնել նախնան թորաւոր, ինչպէս կը զրկէ Հ. Քարանիւնի իր Նոր Մատենագրութեան մէջ, էջ 425 :

(1) L'homme au masque de fer, par Marius Töpfer, 1869ին տպուած, զոր մատմար նախնի թարգմանած է Կարապետ ԽՅԻՆՅԱՆՈՒ

հետեանալ Էրզրումէն, փակելով իրենց վարժարանը, ուր կը յաճախէին 300 հայ աշակերտներ (1) : Աւետիք 1701 զեկեաններին եկաւ Պոլիս, եւ իջաւ Սամաթիա, Ս. Գէորգ եկեղեցին : Ապա գնաց Էտերնէ, եւ ամիս ու կէս ետքը յաջորդեց եփեմ Ղափանցիին, որ Էջմիածին քաղաքացաւ եւ հան մնաւ քիչ տանն ետքը :

37. ԱԵԿՏԻՓ ԵՒԳՈՒԼՅԻ (1702-1703) ծնած էր 1657 ապրիլին սիրիքներէ Քօթաւ : Հայրը, Պապատար, ջուհակ էր : Իր պապն էր Տէր Սարգիս անունով քահանայ մը, որուն քով կարգաւ սովորեցաւ մինչեւ 7 տարեկան : 1664ին իր պապը 110 տարու վախճանելով, Աւետիք ուսաւ իր կնքանօր Տէր Պետրոսի քով : հօրմէն ալ ջուհակութիւն տրվեցաւ : 1672ին Պէլենցի Յակոբ անունով վարդապետ մը եկաւ Քօթաւ, եւ Աւետիք, որ 15 տարու էր, ուղի վարդապետին քով փոքրաւորութեան մտաւ, որովելով կուսակոծն ըլլալ : 1675ին տարկաւաղ, 1681ին արեւելի ձեռնադրուեցաւ, եւ առաջնորդ կարգուեցաւ : Սեպտեմբերին Ս. Յակոբայ վանքին : Յետոյ գնաց Երզնկա, ուր շինեց Կապտաւ Ս. Յակոբայ վանքը եւ նորոգեց Տիրանալինու վանքը : Ուղեւով կատուցանել նաեւ Երզնկայի Ս. Աստուածածին եկեղեցին, որ մեծ երկրաշարժին փլած էր, Աւետիք Պոլիս կու գայ, շինութեան հրամանը ձեռք կ'անցընէ, եւ Երզնկա զանալով կը շինէ եկեղեցին : Կը շինէ նաեւ Բասնի Պապաքէլի (Տէլի պապայի) եկեղեցին : Ապա կ'երթայ Կիւմիւշլիանէ՝ ուր Սահակ վարդապետ ծայրագոյնութեան աստիճան կու տայ իրեն : 1691ին Էջմիածնայ մէջ եպիսկոպոս կը ձեռնադրուի Եդիսգար Կաթողիկոսին : Կը դառնայ Երզնկա, ուր կը հաստատուի : Աւետիք կը դառնուի Երզրում, երբ 1701ին իր Պատրիարք ընտրուե-

(1) Lettres sur la Turquie, II. par M. A. Ubicini, էջ 255 :

լուսն որովուրդ հաղորդեալ էր իրեն՝ Պոլսի զաւուս պաշտօնական հրամանագրին հետ։ Այս ամէնը երկարորէն կը պատմէ ինքն իսկ՝ ինքնաւարտն ոճով մը՝ իր Ինքնակենսագրութեան մէջ, զոր Խառաւ Տիւրքիէ ֆրանսացի հայազէտը գտած է Ֆրանսայի Արաւարին Գործոց Դիւանին մէջ, եւ զոր հրատարակած է Մալսիս 1874ին։ — Աւետիք պատրիարքական կապան զգեցաւ Խափրնէ, եւ իրեն փոխանորդ կարգեց Կ. Պոլսոյ մէջ Ամատիայի Յովհաննէս վարդապետը։ Նոյն տոնները Պոլսի եկան Երուսաղէմէն և վարդապետներ եւ սկսան ամբաստանել Ամգեցի Մինաս Պատրիարքը թէ չ'օգնէր վճարել միաբաններուն հաղուստի եւ ուստի մտաւ, թէ և որն առեւ եկեղեցական թանկացին օպանան զրկած է Պոլսի, որոնք զրաւի զրուած են, եւ թէ 100,000 դրոշ պարտքի տակ մնացած է վանքը։ Ասոր վրայ Աւետիք եղաւ Երուսաղէմի Պատրիարք, 1702 յուլիս 10ին (25 սեպտեմբեր 1114), պահելով Կ. Պոլսոյ պատրիարքութիւնը, իր կողմէ նախընտրեց Երուսաղէմ Կարապետ անուն անձը, որպէս զի քննէ Մինաս Պատրիարքին հաշիւները եւ վարել Երուսաղէմի գործերը։ Աւետիք զարծաւ Պոլսի, ուր հայ մտղավորդք փառաւոր ընդունելութիւն ըրաւ իրեն։ Սակայն այս Պատրիարքը հակառակորդներ ալ ուներ. Սահապայ Եսոր Երեմիայ, Թիւթիկ Օղլու Յովհաննէս, Թիւթիկ Օղլու Յարութիւն եւ Էլիկ Օղլու Նիկողոս, քահանայի մը ձեռքով բողոքագիրք մը ներկայացուցին եւ քանցին հրաժարեցնել Պատրիարքը, բայց չ'պջողցան։ Այդ միջոցին՝ ֆրանսական զեապանին խարդամանը, որ Հայ մերն էր, Սարգիս Սահաթնի, յանուն Պ. Ֆերիոյի դիմեց Աւետիք Պատրիարքին եւ խնդրեց որ Եփրեմ Ղափանցիին նշոված եւ պատճել տուած երեք Խափրնէցի քահանաներուն համար միջամտէ։ Աւետիք յաջողեցաւ իր մօտ բերել տալ զանոնք։ Ապա,

մտերմացաւ Գարուչիննիւր վանահայր Հ. Յակնիթոսին հետ, եւ իր մօտ հրաւիրեց նաեւ Մխիթար վրդ. Սեբաստացին, որ Խափրնէցի երեք քահանաներուն հետ Գարուչիննիւր վանքը պահուցեալ էր. երեք քահանաները զացին Աւետիքի քով, սակայն Մխիթար վանասականի ծպտումով խոյս տուաւ Իզմիր, անկէ անցաւ Մոսա, ապա Վենետիկ։ 1701 սեպտեմբեր Տին Մխիթար Պոլսոյ մէջ քանի մը ընկերներով միաբանութիւն մը կազմած էր, որ ապա կոչուեցաւ Մխիթարեան, եւ այնքան կարեւոր դեր մը կատարեց մեր մատենագրութեան մէջ։ Աւետիք Պատրիարք, որ աւելի յաճախ Խափրնէ կը գտնուէր քան Պոլսի, Ամատիայի Յովհաննէս վարդապետը Երուսաղէմ զրկեց իր փոխանորդ, եւ Կ. Պոլսոյ պատրիարքական փոխանորդ կարգեց Իզմիրցի Յովհաննէս վարդապետը, որ խառութեամբ վարուեցաւ Հայ Հռոմէականաց հետ։ Եւսամիր Օղլու Ասաթը, Ոսկերիկ Սրապիան, եւ Չալուզ Աբրահամ, որոնք՝ Աւետիքի Պատրիարքութիւնէն առաջ՝ Պոլսոյ մէջ Երուսաղէմի գործակալներն էին ուրիշ քանի մը անձներու հետ, գտաւ քաջին Աւետիք Պատրիարքին դէմ, վերջին տարւոյ Երուսաղէմի վանքին հաշիւները պահանջելով, սակայն զատը կորսնցուցին։ Քիչ ետքը յուլիս 14ին Պատրիարքը Խափրնէն զարձաւ եւ դնաց Սիւլաւար, իր սեփական տունը, ուր կը բնակէր մայրն ալ, սակայն յուլիս 22ին հարկադրուեցաւ երթալ Ելէփ Գուլ եւ սեպտեմբերի սկիզբները հեռանալ Պոլսէն։

12. ԳԱԼԻՈՍ ԿԱՏԵՂԱՆ ԱՄԼԱՍԻԱՅԻ (1703-1704)

Սեպտեմբեր 8ին բազմեցաւ պատրիարքական աթոռը։ Աւետիքի կողմնակիցները, որոնց ամենէն գործունէաներն էին Արզումանեան Աբրահամ վարդապետ, եւ Աւետիքի դրացիք՝ Պետրոս վարդապետ, կ'աշխատին վերստին ընտրել տալ զայն։ Նոյն միջոցին Երուսաղէմի նախ-

զէմի Պատրիարքը պէտք է զճարէ ։ Աւետիք չ'ընդունիր
 ևւ զատր կը տնւէ տարի մը ։ Այդ միջոցին երեւմաս կը
 մեռնի , ևւ միւս երախտւորները կ'երթան ոտուարա-
 ցնել Պատրիարքին հակառակորդներուն խումբը ։ Այդ
 խումբին մէջ կը մտնեն ուրիշ երկու նորեր ալ , պատ-
 րիարքական փոխանորդ Մարտիրոս վարդապետ Երզնկա-
 ցի , ևւ դրսի քննեա (1) Պալքէ-Վրցի Հայրապետ, որոնք
 զրաւ իւրացուցած էին Պատրիարքարանի հասցիներէն
 ևւ սրանցմէ հախւ կը պահանջուէր ։ Այդ խումբին մէջ էր
 նաև Կիլիկիոց նախկին Կաթողիկոսը , Մատթէոս Սարք՝
 որուն Երուսաղէմի Պատրիարք ըլլալուն արդեւք եղած
 էր Աւետիք ։ Պէտք է ըսել սակայն թէ Յրանապի գե-
 պան Պ. Յէրիօյի 1705 տարւոյ մէջ իր կառավարութեան
 զրաւ նամակները , որոնց պարունակութիւնը Մատիւս
 Թօփէն մտաամբ համառօտած է իր երկաթէ դիւնակով
 մատրը զորմին մէջ , կը յայտնեն թէ Աւետիք մեծ խո-
 նեմութեամբ ևւ չ'ընդունաւ իր կողմէն կը պաշտօնավարէ ։
 Սեպտեմբեր 26ին կ'այցելէ Պ. Յէրիօյին , ևւ կարգ մը
 պայմաններ կ'առաջարկէ , որոնք կը մերժուին ։ Վերջա-
 պէս իր հակառակորդները կը զօրանան . 1706 փետրուար
 14ին կը հարկադրուի թողուլ պատրիարքական աթոռը ,
 ևւ երթալ Պօճա տառաշին ։ Ապրիլ 20ին կ'անցնի Գիւսս,
 փոքրաւորի մը հետ ։ Հուն Պ. Յէրիօյէն վարձուած նաւ
 մը կը մտնէ անդիտակցարար , որ կը տանի զայն Մեթի-
 նա ։ Ապա կը տարուի Մարտիրոս , ևւ հանկէ Մօն Սէն
 Միշէլի մենատանը՝ Յրանապի հիւսիսային կողմը ։ 1709
 զեկտեմբեր 7ին Պատթիլլի բանար կը փոխադրուի , ուր
 կը զրէ իր Ինքնակենսագրութիւնը , ևւ ուրիշ կ'ելլէ 1710

(1) Աւետիք Պատրիարքի Ինքնակենսագրութեան մէջ զօրանաւած
 այդ բառը նուանաբէն կը նամակատարածէ մեր արդի ցոփու լեհնախ
 բառին ։

սեպտեմբեր 11ին՝ հումաւագաւանութիւն ընդունելէ ետ-
քը ։ Աւետիք իր կեանքին վերջին օրերը կ'անցընէ Բա-
բելդ, Ալէն Սիւլբիս եկեղեցւոյ մօտերը Ֆիքսո փողոցը,
եւ 1711 յուլիս 10ին հոն կը մեռնի հազիւ 56 տարեկան,
իրեններէն հետո, օտար հողի վրայ ։ Այս նշանաւոր
Պատրիարքը թաղուած է Ալէն Սիւլբիս եկեղեցին, սա-
կայն իր վրայ գրուած տապանաքարը անհետ եղած է
ԺԼ՝ դարու վերջերը ։ Աւետիք իր ժամանակին նշանա-
ւոր ղեմքերէն մէկն էր ։ Գործօն, յանգուիւն, եւ միան-
գամայն խոնհմ ու շրջանայեաց, կրօնացած է արտակարգ
ազդեցութիւն մը ունենալ իր հօտին վրայ, եւ շատ
սիրտիլ անկէ ։ Ինքնակենսագրութեան զատ, Տիւբօրիէ
գտած է անոր սաղերը, աղօթքները, կոնդակները, մատ-
եանի մը մէջ՝ որ կը պահուի Ֆրանսոյի արտաքին գոր-
ծոց գիւսնատան մէջ, Աւելի նաեւ սաղեր, հոն հոն ձեռ-
նագրերնու մէջ՝ ցանուցիր ։ Իր արձակը ժամանակին
նկարագրել լեզուն է՝ գրարարի եւ աշխարհարարի խառ-
նուրդ մը՝ շատ մը թուրքերէն բառերով ։

44. ՄԱՐՏԻՍԻՍ ԵՐԶՆԿԱՅԻ (1706-1707), Բիւզ-
նանքի կոչուած վարդապետը, որ Աւետիքի փաշրուորն
ու ձեռնառուն էր, Պատրիարք եղաւ 1706 փետրուար
11ին, երբ Աւետիք Պոլիս էր գնաւ ։ Նոյն օրերը՝ Մատ-
թէոս Սարը Սոյս Կաթողիկոսն ալ իրր Երուսաղէմի
Առաջնորդ նստաւ Պոլիս ։ Մատթէոս Սարը պաշտպան-
եալն էր Ֆէրիօլին ։ Ինք եւ Մարտիրոս Երզնկացի թըւ-
նամբուն վարուեցան Աւետիքի կուսակիցներուն զեմ՝
որոնց մէջ՝ նշանաւոր էին Տէր Մանուէլ եւ Տէր Յով-
հաննէս քահանաները եւ աշխարհականներէն՝ Մարգար
Պարթեաւոն եւ Խօժա Սահակ ։ Բիւզ ետքը, 1706 ապ-
րիլ 8ի կիրակի օրը Մատթէոս Սարը, իրր Կիլիկիոյ Կա-
թողիկոս Մայր եկեղեցւոյ մէջ երեք եպիսկոպոս ձեռ-
նագրեց, որոնցմէ մէկն էր Պատրիարք Պատրիարքը ։

ԺԸ՝ դարու սկիզբները գրուած ձեռագիր յիշատակարան
մը (1) կը պատմէ թէ Մայր եկեղեցւոյ դռնի բակը աս-
տիճաններ շինուեր են եւ հոն կատարուած է ձեռնա-
գրութիւնը ։ «Չարմանալի բան մի եղեալ է նոյն տե-
սարան, որ տեանոցան ասուշ մնացեալ հրացալ էին,
որ չէր տեսնուած ի քաղաքն», կ'ըսէ յիշատակարանը ։
Սակայն այս ձեռնագրութիւնը զփգոտութիւն պատճա-
ռեց շատեալ, որովհետեւ Ամենայն Հայոց Հայրապե-
տին միայն իրաւունք կը ճանչնային եպիսկոպոս ձեռ-
նագրել ուղղակի իր կրօնական իրաւաստիքեան տակ
գտնուած տեղերը, ինչպէս էր Պոլսոյ թեմը, եւ ո՛չ Կի-
լիկիոյ Կաթողիկոսին ։ Յունիսի սկիզբները Աւետիք Պա-
տրիարքէն նամակ ստացան Կ. Պոլսոյ Հայերը, եւ տեղե-
կացան թէ Մեանիս կը գտնուի ակամայ ։ ասոր վրայ,
ամէն կողմ մարդ զրկեցին զայն գանելու համար, եւ
հրաժարեցուցին Մարտիրոս Երզնկացին ։

45. ՄԻՔԱՅԷԼ ԵԱՐՄԵԼԻՍԻ (1706-1707), երեց,
կը բազմէ Կ. Պոլսոյ պատրիարքական աթոռին վրայ,
իրր Տեղապահ Աւետիքի, յունիս 9ին, Ս. Լուսաւորչի
կիրակին ։ 1706 դեկտեմբեր 20ին Պոլսոյ Հայոց Կիլիսա-
ւորները խնդրագիր ուղ կրցին Աղեքսանդր Ջուզա-
յեցի Կաթողիկոսին ուղղուած, որ 1706ին լաջորդած էր
Նահապետ Կաթողիկոսին († 1705 յունիս 15) ։ Այդ վա-
ւերագիրը (2) կը պարտաւիճ պատմական ստույգ տեղե-
կութիւններ ժամանակին կրօնական ղեկներուն վրայ ։
Կ. Պոլսոյ Հայերը կը խնդրեն Աղեքսանդր Կաթողիկոսէն
Պոլսին քով միջամտել ի նպատակ Աւետիքի, եւ միան-
գամայն կ'աղաչեն որ Պոլիս զրկէ Իզմիրեցի Յովհաննէս

(1) Այս ձեռագիրը կը գտնուի Տոքթ. Վահրամ Թորգոմեանի քով ։

(2) Կառնի, 1863, էջ 662 ։

վարդապետը, որովհետև Պոլսոյ մէջ այն միջոցին քաղաքէ վարդապետներ կը պահային⁽¹⁾ :

16. ՍԱՀԱԿ ԱՊՈՒԶԷԽՅԻ (1707) յունուար 22ին նստաւ պատրիարքական տիտղոս եւ պաշտօնաւարեց 9 ամիսի չափ : Այդ միջոցին Կ. Պոլիս հասաւ Իզմիրցի Յովհաննէս վարդապետը՝ զոր Աղեքսանդր Զուլպայեցի Կաթողիկոս զրկած էր՝ Կ. Պոլսոյ ժողովրդեան խնդրանքին համեմատ պատրիարքութեան համար, եւ իբր նուիրակ Էջմիածնի՝ Ասատաճատուր Աղաւնի Զուլպայեցի ուսումնական վարդապետը, որ աշակերանիւ հասցուցած եւ զրբքեր ապեղ տուած է Կ. Պոլսոյ մէջ :

17. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԻԶՄԻՐՅԻ (1707-1708) օնգոստեմբեր 26ին յաջորդեց Սահակ Աստուշեցիին, եւ խիստ վարժունք ունեցաւ : Հայ Հոռոմեակնաց զէմ, որոնց մէջ նշանաւոր էին Տուրսուեան Մանուկ, Մանսուր Արրահամ Բարա օղլան, Թէրճիման Մուրատ, Շահա-միրեան Ասաբեղ, Տիրացոյ Դաւիթ, Պէնկի Եարու-թիւն, Թիւթէրեան Եարութիւն, Զաքար Նորտունկեան եւ Միսլաքիման, իսկ եկեղեցականներէն՝ Կիլիկիոյ նախկին Կաթողիկոս եւ Կ. Պոլսոյ նախկին Պատրիարք Մատթէոս Սարը, Երեմիա Չէլչիլի եկապոյր՝ Քէօմլիբնեան Տէր Կոմիտաս (1656-1707)՝ Սամաթիոյ Ս. Գէորգ եկեղեցւոյն երէցներէն, որ Դործք Առաքելոցը ստանաւորի

վերածած էր եւ հրատարակած 1705ին, եւ Սամաթիոյ երէցներէն Ճամճի Օղլու Տէր Կարապետ : Յովհաննէս Իզմիրցի հաջեւ տանըդորս ու կէս ամիս կրցաւ պաշտօնավարել եւ ստիպուեցաւ թողալ պատրիարքական ասթոր :

18. ՍԱՀԱԿ ԱՊՈՒԶԷԽՅԻ (1708-1714) զեկտեմբեր 7ին նսրէն Պատրիարք եղաւ յաջորդելով Յովհաննէս Իզմիրցիին, եւ առանց միջնադէպի պաշտօնաւարեց 4 տարի 3 ամիս : Պոլսոյ մէջ 4 տարան հաստատուած էր արգէն վերջին տարիներուն մէջ. Գրիգոր Մարգարտանցիի, Աստուածատուր զպրի, Սարգիս զպրի եւ Պէօղլուի ապարանները մինչեւ 1714 հրատարակած էին 40 հատորի չափ զրբք՝ դրեթէ առնէն ալ կրօնական, եւ նախնեաց մատենագիրներէն Ագաբանցեղապը, զոր Էջմիածնայ նուիրակ Զուլպայեցի Աղաւնի Աստուածատուր վարդապետ 1708ին ապաղելով տուած էր : Աւետիք Եւզոկիցիի պատրիարքութենէն տուա՞լ եւ մանաւանդ ետքը Երուսաղէմի Ս. Փրկիչ վանքը շատ տխուր վիճակի մը ենթարկուած էր : Պոլսոյ Պատրիարքին կողմէ, որ միւսանգամայն Երուսաղէմի Պատրիարք էր, աշխարհական ներկայացուցիչներ կ'երթային Երուսաղէմ, որոնք կը կոչուէին պրպա, վիհիլ, նազըր կամ դապղիմալ, եւ որոնց մէջ կը զանաւէին յամախ խարզախ մարդիկ : Ասանք, ինչպէս կը պատմէ Հաննա վարդապետ՝ ժամանակից Երուսաղիմականը, ուխտաւորներէն զոյացած հասցիները կ'էլաքցնէին, եւ որպէս զի վճարեն Պոստէն քաչուած փոխանակադիրները, վանքին կալուածները՝ ինչպէս նաեւ տիւնդէն, արծաթեղէն եւ ոյղնձեղէն իրերը գրաւի կը զնէին կամ՝ նոյն իսկ կը ծախէին : Միտրանաներուն մէջ մարք հնուցած էր վանքէն եւ անոնց տեղ վանքին ծախքով կը անանէին պապաներուն կնիքներ եւ զանաւորներն ու ազգականները : Պոլսոյ մէջ՝ Երուսաղէմի

(1) Խնդրադրել կնքող 448 անձերէն, որոնք ձխականներ են Կ. Պոլսոյ Ս. Աստուածածին, Ս. Լուսաւորիչ եւ Ս. Գէորգ եկեղեցիներուն, հազիւ մէկ քանիքն անունները յայտնի են. հռի կը գտնենք ամենէն վեր իսմա Մարգար Պարմեսեզի անունը, որ Կ. Պոլսոյ ամենէն ազգեցեկ Հայն է ժամանակէն՝ Աւետիքի կուսակիցներուն մէջ : Այդ խնդրադրել մէջ կը յիշուին 200ի չափ հոռոմեադանուկներ ընդգրկած հայ եկեղեցականներու եւ աշխարհականներու անուններ :

վանքը ուներ աշխարհական զանձապետ մը ⁽¹⁾, որ յա-
նուն Պատրիարքին Պոսեցի ուխտաւորներուն դարպասան
և քառասնիցը ընկալազդի տալով կը գանձէր՝ զեռ ա-
նոնք Պոսէն չանկնած : 1711ին Ջուար Ճիլէրճի Օզլու-
քանանն այցելած է Երուսաղէմ եւ իր ժամանակի Ե-
րուսաղէմին վրայ շատ հետաքրքարահան տեղեկութիւն-
ներ կը հաղորդէ ⁽²⁾ զուարթ խոհերով՝ ատենին զրական
ընդունլը՝ գրաբար, աշխարհաբար եւ թուրքերէն խառն
Իսկ Հաննա վարդապետը երկարորէն կը նկարագրէ պա-
պներուն զեղծումները եւ վանքին ողորմելի վիճակը :
Այդ միջոցներուն՝ Մշոյ Ս. Կարապետի վանքին ի նպաստ
հանդամակութիւն ընելու համար Պոլիս կու գալ Բաղի-
շեցի վարդապետ մը՝ Յովհաննէս Կոլոս : Կոլոս Երու-
սաղէմ կը գրկուի իրր ամբոսակալ եւ փոխանորդ : Երբ
կը հասնի Ս. Փրկչի վանքը, զործերը ծանր հանգամանք
ստած են, սակայն Կոլոս կը յաջողի արդիւնէ կաշուած-
ներու վաճառումը : 1714ին Կ. Պոլսոյ մէջ՝ Սահակ Ա-
պուշէիցի՝ Թէփրիսաղի առաջնորդին հետ իր ունեցած
մէկ անհամաձայնութիւնն հետեւեալերով կը ստեղծուի հե-
ռանալ պատրիարքական աթոռն :
**18. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԳԱՆՁԱԿԵՅԻ (1714-1715) յա-
ջորդեց Սահակ Ապուշէիցիին, մարտ 21ին : Զարաթա-**

⁽¹⁾ ԺԸ. զարուն տէրերը զրուած այն ձեռագիր յիշատակարանին
մէջ, որ կը գտնուի ՏոթՍ. Վահրամ Թորգոմանի քով. հետեւեալը կը կար-
դանր. «Սուրբ Օղոսն Պապն, զմահուի Մուրատ Սրբոյն Երուսաղէմի
զանձապետ զրին, մեծ արննողաւն ի Սուրբ Աստուածածնի եկեղեցին,
ի Թաթն Հայոց ԹճմԴ (1705). տես զհրաշքն որ առաւրանէ շատ ՅԼքիթի
ըրին չէր կամեցեր, յետոյ յայն օրն փետրուար 2, շարամ, փրճակ ձեցցին.
Վիճակն նմա՞ն էրու, որ զարմաշաւ բոլոր ժողովորդն. և վախճանեալաւ
ԹճմԴ (1710) նոյեմբեր 28 :

⁽²⁾ Բաղմապէտ, 1887 էջ 129, 180, 202, հայեր :

խօս եւ խտտակեաց եկեղեցական մըն էր Յովհաննէս :
Իր օրով, Հայ-Հոմախանները փորձեցին յատուկ պատ-
րարքութիւն ունենալ՝ զրգմամբ եւ առաջնորդութեամբ
Մեղքոն, Յովհան, Երեմիա եւ Սարգիս եպիսկոպոսնե-
րու, Յովսէփ վարդապետի եւ Տէր Աստուածատուր քա-
հանայի, իսկ աշխարհականներէն Մեղքոն Պապիցիի եւ
Չախմախ Օղլուի. առկայն այս փորձը չհաջողեցաւ, ինչ-
պէս զրած է Մաղաքիա զարի ձէվա՛նիւրճեան, որ նկարա-
ցած է՝ Վենետիկի վանքը պահուած ձեռագրի մը մէջ՝
ժամանակին զէպրերը եւ մասնաւորապէս կրօնական վե-
ճերը, 1695էն 1715 : Յովհաննէս Գանձակեցի Երուսա-
ղէմ կը զրկէ, իրր պապաւ կամ դապցի մնալ, չորս անձեր՝
որոնց մէկն էր Յովհաննէս Պաղքէտէրցիին, նախկին
պապա մը որ 1711ին պատմութեւն կը իր զեղծումներուն
համար : Ասոնք վանքին վերադարձաւ ինչքեր կը ծա-
խէին եւ նոր պարտքեր կ'ընէին, անանկ որ պահան-
ջատները յաջողած էին իրենց պահանջքին փոխարէն
Երուսաղէմի կալուածներուն վաճառման վերջնական
ժեռութիւնը ընել : Կոլոս միջամտելով կրպակ 4 առիթ
յետաձգել վճարի գործադրութիւնը . ինք անձնապէս,
զատարանի հեռձեռքով երաշխաւոր եղաւ. պարտքին
վճարման, ապա զատարանէն դարձաւ վանք, ուր կու-
տարունց օրքայի մեծեմիտ ըստած կնիքը, որով առկա-
կարծերը պարտաւորեցան իր կնիքին : Ապա, եկաւ
Պոլիս, եկեղեցիներուն մէջ քարոզեց, նկարագրեց Ե-
րուսաղէմի Ս. Յակոբայ վանքին խեղճութիւնը՝ եւ ա-
ռաջարկեց բաժնել Երուսաղէմի եւ Պոլսոյ պատրիար-
քութիւնները, որովհետեւ անոնց միացումը աղիտարե-
կեալ էր : Մահտոփ Յարութիւն Մուրատեան եւ մահ-
տոփ Յարութիւն Թէվէթեան, երկուքն ալ Ապուշէի-
ցի, Կեսարացի մահտոփ Սարգիս, Կոստանդնուպոլսեցի
մահտոփ Բարաշէլ, մահտոփ Լուիթի եւ ուրիշներ խոր-

հուրդ բրին դարձան տանիք այս վիճակին, ինչպէս կը գրէ Հաննա . մահտեօի Յարութիւն Մարտտան խորհրդակից առաւ նաեւ Երեւանինց մահտեօի Սեղբարտար, մեծահարուստ սեղանաւոր, որ ծանօթ է Սեղբաւ ամիրա անունով, ի՞նչեւ իր ժամանակին տակաւն աւիրաւ տիպար յատկացուած չլլայ հայ երեւելիներուն : Ասոնք միացած, իրենց հետ ունենալով համակարծիքներու խումբ մը, Յովհաննէս Կոլոտ գնաց ասպարեկեցին Կ. Պոլսոյ պատրիարքարքային ընտելոյ : Այսպէս, Յովհաննէս Գանձակեցի թիպուեցաւ հրաժարիչ :

19. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԿՈՒՍՏ ԻԱԿԻՇԵՑԻ (1715-1741), սեպտեմբեր 9ին Նաաւ Կ. Պոլսոյ պատրիարքական աթոռ . հետեւեալ օրը պատարակց եւ իրր Պատրիարք Երուսաղէմի լիատակեց Գրիգոր Ամրաղցի վարդապետը, որ այսպէս կոչուեցաւ Շղթայակիր : Թէ՛ Յովհաննէս եւ ի՞նչ՝ Գրիգոր վարդապետները աշակերտներն էին Աւլարդայ վանքին վանահայր Վարդան վարդապետին (¹) . Գրիգոր վարդապետ յետոյ վանահայր եղած էր Մչլայ Ս. Կարապետի վանքին : Յովհաննէս Կոլոտ գնաց Էսթրնէ հայեցիւ . համար ի՞նչ՝ իր եւ ի՞նչ՝ Գրիգորի ընտրութեանց պաշտօնական վաւերացումը . իրեն հետ Էսթրնէ գալցին Կեսարացի Մահտեօի Մելիտան Արապ Օղլու հարաբաւ պետը, որ իր ժամանակին ամենէն ազդեցիկ Հայրեջն էր, Հովսեփանց մահտեօի Յարութիւն, եւ ուրիշներ : Երկու Պատրիարքներուն ընտրութիւնը Կայսերական Ի-

րատեով վաւերանայէ ետքը, Կոլոտ վերադարձաւ Պոլիս, որ հասաւ Գրիգոր Պատրիարք 1717 օգոստոսին : Երկու Պատրիարքները ձեռք ձեռքի առած սխում աշխատիլ : Երուսաղէմի պարտքը 800 փաւկի բարձրացած էր . Գրիգոր Պատրիարք չգիտայ մը անցույց վիզէն, եւ եկեղեցիէ եկեղեցի պտտելով սխաւ գրամ հաւաքիլ : Շղթայակիր Պատրիարքը ախտած էր որ այդ չգիտան վիզէն հանէ, մինչեւ որ Երուսաղէմի պարտքը վճարուի(²) : Ամէն տօնի օր մէջ մէկ եկեղեցիի դրամ առնէւ կը կենար եւ օգնութիւն կը խնդրէր Երուսաղէմի համար . նուէրներ կը տեղւային . այրերը իրենց քաակները, կիները իրենց դժոյրները կու տային . Գրիգոր Շղթայակիր քիչ աստեղան մէջ՝ մեծ դուար հաւաքեց . — 1718 յուլիս 6ին Մայր եկեղեցին այրեցաւ, եւ հետեւեալ տարին խիչ, 1719ին, եկեղեցւոյն վերաշինութեան ձեռնարկուեցաւ . Կոլոտ եւ Շղթայակիր Պատրիարքներուն աջակցեցան մահտեօի Սեղբաւ, մահտեօի Մելիտան Արապ Օղլու, եւ Սարգիս Խաթիան : Հիմնարկութիւնը տեղի ունեցաւ եւ 70 օրուան մէջ շէնքը աւարտեցաւ . Գրիգոր Շղթայակիր օժեց եկեղեցին : — 1719ին Քրանտական դեսպան Պօնաքի մարգիդը հրաման խնդրեց որ Լատինացիք նորոգեն Երուսաղէմի Ս. Յարութեան տաճարը, ինչ որ արտօնուեցաւ : Կոլոտ եւ Շղթայակիր ալ զիմուք բրին Հայոց մասին նորոգութեան համար եւ արտօնութիւն տին . Հաննա վարդապետ, որ Շղթայակիւն Աթոռակալ դրուած էր Երուսաղէմ, խիշմ կատարեց հարկ եղած նորոգութիւնները : Իսկ Գրիգոր եւ Յովհաննէս Պատրիարքները կը չարուանէին հանգստակութիւնը Պոլսոյ մէջ : Ասոր արդիւնքով Ս. Յակոբայ վան-

(¹) Բազմիկ Ամրաղայ կամ Ամրոտայ վանքին զոյրտան մէջ ուսում տաւ էր նաեւ Սարգիս զեմական վարդապետը, որ հետեւ էր նաեւ մազկարտութեան արուեստին . այս վարդապետը 1684ին Պոլիս գալով, հետը բերած էր իր աշակերտը, Մարգուսեցի Գրիգոր զոյր, որ ինչ ետքը հասաւ իմանք իրր տղաքորէ (Տե՛ս 1730ին Կ. Պոլիս տպուած Յայմանուիթի յիշատակարանը) :

(²) Գրիգոր Պատրիարք այս շղթան կրեց ուժը տարի եւ 1726ին միայն հանեց զայն վիզէն, Կարապետ Ունեցի Կամաթիկոսին հրամանով :

քին պարարը մասամբ զճարեցին եւ Յոպսէի մէջ գնեցին բազմաթիւ հասութարի կաշւածներ : Ապա, Գրիգոր Շղթայակիր Պոլոս մէջ երուսաղէմի Պատրիարքական փոխանորդ կարգեց Յովհաննէս Կողոտ եւ ինք մեկնեցաւ Երուսաղէմ, ուր հասաւ 1721 փետրուար 12 ին — 1722 ին նորոգուեցաւ Սամաթիայ Սուլտ Մանասղըրի Ս. Գէորգ եկեղեցին, վերակացութեանս արքունի ճարտարապետ Արապ Օղլու Մեկրատինն : — 1725 հոկտեմբերին Աստուածածնայ Կաթողիկոս զախճանած ըլլալով, Կողոտ ժողով գումարեց Ս. Աստուածածնայ եկեղեցին, ուր ներկայ էին Պոլս զանազոյ եպիսկոպոսներն ու վարդապետները, եւ երեւելի աշխարհականները . Էնկիր բիբի առաջնորդը, Կարապետ Ռէնեցի, բնարուեցաւ Կաթողիկոս . ապա, Կ. Պոլսի հրաւիրուելով, Ս. Աստուածածնայ եկեղեցւոյն մէջ 12 եպիսկոպոսով Կաթողիկոս օծուեցաւ 1726 փետրուար 27 ին : Հետեւեալ օրը Յովհաննէս Կողոտ վարդապետս եպիսկոպոս ձեռնադրեց Քանի մը օր ետք Երուսաղէմի աթոռակալ Հաննա վարդապետը, Կողոտի աշակերտ Քովմաս վարդապետը եւ Քէօթահեայի առաջնորդ Մարտիրոս վարդապետս եպիսկոպոս ձեռնադրուեցան : 1726 ին աւարտեցաւ վերաշինութիւնը Օրթոքսէոյ եկեղեցւոյն որ օծուեցաւ յանուն խնդրակատար Ս. Աստուածածնայ : Հաննա վարդապետ կը պատմէ թէ Կարապետ Կաթողիկոս ներկայ էր օծման, եւ իր հրամանով Կողոտ Պատրիարք հետեւեալ նշովքը կարդացեր է նոյն օրը եկեղեցւոյ բեմին . «Նշովեալ ըլլայ . 1. Ո՛վ որ բնագունի Երուսաղէմի պատրիարքութիւնը՝ առանց նոն մօտ ըլլալու եւ առանց մօտէն աւսումնասիրած ըլլալու Աթոռին երեւութեայ եւ գործերը . 2. Ո՛վ որ աշխարհական մէկը պապալ կամ նազըր կամ ուրիշ անունով Երուսաղէմ զրկէ իրը վերակացու եւ զլիաւոր գործակալ . 3. Ո՛վ որ ուղէ միացնել Երու-

սաղէմի աթոռը Կ. Պոլոս աթոռին եւ կամ որ եւ է ուրիշ աթոռի » 1727 ապրիլ 2 ին Հատինաց եպիսկոպոսը Քում Գաթուի Պատրիարքարանը եկաւ այցելութիւն տալու Կարապետ Կաթողիկոսին եւ Կողոտ Պատրիարքին, իր Լուքարի թարգմանին հետ : Հետեւեալ օրը պատրիարքական փոխանորդ Մանուէլ վարդապետ փառադրած այցելութեան գնաց : Քիչ ետքը, առաջարկուեցաւ Կարապետ Կաթողիկոսին որ զիր գրէ Պապին, սակայն Կաթողիկոսը Հանասիրայելով մայրն սկիզբները մեկնեցաւ Պրուսս, անկէ Էնկիրիւ, Ռօքատ, եւ 1728 ի սկիզբները Էջմիածին : — 1727 ին՝ Կողոտ արքունական հրաման տուցաւ Երուսաղէմի Ս. Յակոբ վանքը նորոգելու համար, եւ Սեղրոս ամիրա, որ ուխտի կ'երթար Երուսաղէմ, անձամբ յանձնեց հրամանագիրք Գրիգոր Շղթայակիր Պատրիարքին, որ անմիջապէս ձեռնարկեց նորոգութեանց : Հաննա կը վկայէ թէ Սեղրոս ամիրա նիւթապէս ստատրեց ծախքերուն . մեծ խաւն մը գնեց Յոպսէ եւ ուրիշ կաշուեղանք, եւ պաշտօնական հեռճեքով վազք ըրաւ Ս. Յակոբայ վանքին ալքաններուն : — Սեղրոս ամիրա Երուսաղէմ կը գտնուէր տակաւին, երբ Յովհաննէս Պատրիարք արածուեցաւ հիւն շինել Սկիւսարի Ս. Կարապետ եկեղեցին, որ նիւցած էր. Սարգիս արքունի խալֆային ճարտարապետութեամբ շինուեցաւ փառապետ եկեղեցի մը եւ օծուեցաւ 1727 ին . նոյն տարին նորոգուեցաւ նաեւ Սկիւսարի Ս. Քալէ եկեղեցին : Ս. Կարապետ եկեղեցիէն քիչ հեռու կը զբաւնուէր Երուսաղէմի վանքը, որ ապա ձեռնարան եղաւ, եւ որ այն ատեն կը կոչուէր «Հոգեատուն» : Հոգեատուն, զոր հիմնած էր Քէֆէցի Մարտիրոս վարդապետ Ժւ. դարուն մէջ, եւ զոր նորոգած էին Շղթայակիր եւ Կողոտ, յատկացած էր Էջմիածնի Կաթողիկոսներուն՝ երբ Պոլս գալին, եւ անոնց նախարաներուն, ինչպէս նաեւ Պոլս

զանուող երեսնազեմի միաբաններուն և Նոյնպէս 1729ին շինուեցաւ եւ օծուեցաւ փայտաշէն եկեղեցի մը Խաւս-
զիւզի մէջ, որուն հրամանը տաացած է ԹէվէշէԱի Օղլու Հաճի Գարու թաղին ։ Արքայնմ գլխի Խաւսզիզի
գորատան՝ դրած է ձեռագիր յիշատակարանի մը մէջ, որուն մէջ անփոփոխմը հրապարակեց Սուրհանդան, թէ այդ եկեղեցւոյն տեղին մէջ մասը երբեմն Տ. Խաչատուր քահանայի բնակարանն էր, ուր այդ քահանան աղոյ կը դատաստէր ։ Տ. Խաչատուր ժամերգութիւն ալ ընել սկսած էր 1704ին ։ — 1729 ին Յոյները Զատիկը տօնեցին աղբիւր Գին եւ Հայերը աղբիւր 13ին, սակայն կանխապէս Յովհաննէս Կոյտփի եւ Խրիստոսիոս երեսնազեմի Գաւառքի միջեւ փոխանակուած համաձայնութեան համեմատ կատարուեցան արարութիւնները, առանց զէճերու, որոնք սովորական էին անկէ առջի Ծուպատիկներուն աստեւ ։ միայն թէ հայ եւ թոյն ուխտաւորները իրենց տեղերը գտնուող կը վիճէին թէ որո՞ւն տնած Զատիկն է ճշմարիտ, ինչ որ թշնամացուց Քայսերի, Թօքաթի, Մարտունի, Ամաթիոյ եւ ուրիշ քաղաքներու Հայերն ու Յոյները ։ — 1730 ին առաջուրն երեք անգամ աւելի ընդարձակ շինուեցաւ ։ 70 օրուն մէջ Պալատ Ս. Հրեշտակապետ եկեղեցին, որ այրած էր 1729 յուլիս 16 ին 13 յոյն եկեղեցիներու հետ, եւ այս շինութեան մէջ Կոյտփի գործակեցեան Սեղբոս աւորա, եւ Արապ Օղլու Մեկրանի Խալիս (1), որ Պալատ եկեղեցւոյն մօտ շինեց քարակիր փառաւոր տուն մը, «առ ի բնակիլ ի նմա, բայց մանաւանդ վտան ապահովութեան եկեղեցւոյն ի հրդեհական պատահաւրայ» (2) ։ 1732 զեկտեմբեր 13 ին ձեռնարկուեցաւ շինել

(1) Համնա վարդապետ ։

(2) Տեղագրութիւն Սարգիս զոյր Յովհաննէսեանի, որ խաղաղ

Ղալաթիոյ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցին որ այրած էր նախորդ ասորին ։ շինութեան համար աշխատեցան Կոյտ Պալատք եւ Սեղբոս աւորա, հարաւարակուն էր Սարգիս խալիս ։ Կամարակապ եւ կապարածակոյթ, Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ ժամանակին հայ եկեղեցիներուն ամէնէն փառաւորը եղաւ ։ Ներքին պատերը զօրգարուեցան սրագան պատկերներով զոր նկարեց Կեսաբայի Եսայեան ծաղկարար, եղբայր հաշկաւոր արքունի նկարիչ Բարսեղին (1) ։ 1735 ի ակդցները Քրտասահան զեպան վիճնէալ մարդիկն եւ Բերայի լատին եւ պիակուպան խորհուրդով, Հոռոմեան Հայերը, որոնց զլուսաւորներն էին Մուրաթա (հաւանքէն նշանաւոր մատնագիր Մուրաթա ա'Սոսնի հայրը) եւ Յովհաննէս Յընտրիս, 60,000 դրոշ կը հաւաքեն եւ կը յանձնեն Քրտասահան զեպանին, որպէս զի Հայ Հոռոմեան եկեղեցի մը հաստատուի Բերայի մէջ ։ սակայն վիճնէալ մարդիկը, որուն կ'աջակցէր Գերմանիոյ զեպանը, չի յաջողիր իր ձեռնարկին մէջ, որովհետեւ լատին կրօնաւորները կ'ընդդիմանան առարկելով թէ լատին եկեղեցիները պիտի գտարկանան երկէ Հայ Հոռոմեան եկեղեցի հաստատուի ։ — 1733 յունիս 11ին երեսնազեմի մէջ վախճանած էր Հաննա վարդապետը, որ Գրիգոր Շղթաշակոյն զլուսաւոր խորհրդականն էր եւ զօրծակիցը, եւ հեղինակ Ս. Տեղեացի միայ զրուած կարեւոր

Պալատ եկեղեցւոյ 1730ին շինութեան վրայ, հետեւեալն ալ գրած է. «նա այն ամենայն եղեւ ձեռնադրուող աշխատութեամբ Տէր Կարապետ ընտիր քահանայի Մարտէջ Օղլի կոչեցաւ, որ էր այդ գործուեցաւ, և փոխանորդ աւագրիսան Պալի Օղլի Տէր Կարապետ» ։

(1) Աշխատագրութիւն Իմէնիեանի, Եւրոպիա, Հատոր եւ, էջ 483 ։

երկաւորութեան մը ⁽¹⁾ ։ Այս մա՛ք մեծ զիշտ պատճառեց Գրիգոր Պատրիարքին։ Այդ միջոցին Յոյները սկսեցին նորէն ջանքեր քնել Ս. Յակոբայ վանքը Հայոց ձեռքէն առնելու համար, սակայն Յովհաննէս Կոյտօ եւ ժամանակին ամէնէն ազդեցիկ երկու Հայեքը, Մեկիտան խաչքա, եւ Սեղբոս ամիրա զոր մեծ աղա ⁽²⁾ կը կոչէր Շղթայակիր, կ'աշխատէին իրենց կողմէ Հայոց այդ սեպահակաւորութեան իրաւունքը պաշտպանելու համար ըստ օրինի ։ 1736 մայիս 6ին Գրիգոր Պատրիարք Երուսաղէմէն կը մեկնէր Կ. Պոլիս, անձամբ ներքեւ համար Յունաց պահանջումները ։ Գրիգոր Շղթայակիր գրած է իր այս ճամբորդութեան Օրագրութիւնը, որ կը պարտաւանկէ կարեւոր տեղեկութիւններ ժամանակին զէպքերուն վրայ եւ որ հրատարակուեցաւ Սիօնի մէջ 1866 ին ։ Գրիգոր յուլիս 23 ին հասաւ Պոլիս, եւ օքտեանեցաւ Սկիւտարի վանքը ։ Ֆրանսական զեական Վիլնէօվ մարգիվը 1737 յունուար 24 ին ճաչ մը տուաւ ի պատիւ իրեն եւ Կոյտօն, որ ներկայ էր նաեւ Այնթապցի Պետրոս Բիւթիկը Եպիսկոպոսը՝ նուիրակ Էջմիածնի, որ քիչ ետքը փորձեց Կ. Պոլսոյ պատրիարքութիւնը առնել Կոյտօ ձեռքէն առանց յաջողելու ։ Նոյն տարին, ապրիլ 17ին, Արքայաւոր Կրետեցի պատանգիր Հայրապետ վաթահանելով, Էջմիածնայ միտաններուն կողմէ Թովմա, Մկրտիչ եւ Պետրոս Բիւթիկը վարդապետները եկան

առաջարկել Շղթայակիրին Էջմիածնայ Կաթողիկոսութիւնը, եւ երբ անկա մերսեց, հրաւիրեցին Իզմիրի նուիրակը, Ղազար Զահեցցին, որ գնաց Էջմիածն եւ անկէ անցաւ Էջմիածին 1738 ի սկիզբները ։ Գրիգոր Շղթայակիր գնաց Սկիւտարի այգիին կէս բամբին ալ, եւ Սկիւտարի վանքը նորոգեց եւ ընդարձակեց ։ Գում Գափու ալ, Ս. Աստուածածնայ եկեղեցւոյ մօտ իր ծախքով շինեւ տուաւ երկարիւնի փոխանորդարան մը, արդի Երուսաղէմատան հոգին վրայ ։ 1739 զեկտեմբեր 23ին Կայսերական հրովարտակ մը նուիրագործեց զարեւել ի վեր Ս. Տեղեաց վրայ Հայոց ունեցած իրաւունքները, եօթը ամիս ետքը Գրիգոր Պատրիարք ճամբայ ելաւ Պոլսն եւ 1740 սեպտեմբեր 15ին մասաւ Երուսաղէմ ։ Գալով Յովհաննէս Կոյտօ, այս նշանաւոր Պատրիարքը քանի մը ամիս ետքը կը վախճանէր, 1741 փետրուար 18 ին եւ կը թաղուէր Ղազարիկայ Ս. Լուսաօրիկ եկեղեցին ։ Կոյտս իր եպիսկոպոսական մեծագին զգեստը կտակեց Երուսաղէմի վանքին, եւ Սեղբոս ամիրան 1741ին ուխտի երթալով Երուսաղէմ, անձամբ յանձնեց զայն Գրիգոր Շղթայակիր Պատրիարքին ։ Անպիտի ժամանակ մը ուր Կ. Պոլսոյ Պատրիարքները իրարու կը յաջորդէին կարճ միջոցի մը մէջ, Կոյտս գրեթէ 26 տարի պատրիարքութիւն ըրաւ, եւ պատրիարքական աթոռին վրայ մնաւ ։ Մորամանց, ինչպէս կ'անուանէ զայն Սիմէօն Երեւանեցի Կաթողիկոսը իր աշխատատիրած Զամբրին մէջ, խռնեմ, գործածեաց, Կոյտս Հայ Հառնականաց հետ խաղաղ ու հաշտարար ոգիով վարուեցաւ, ինչպիսիք սիրելի ընելով նաեւ իր հոգին ։ Ինք եղած է որ Սկիւտարի մէջ հիմնած է Կ. Պոլսոյ առաջին հայ դպրանոցը, իր պատրիարքութեան առաջին տարիներն իսկ, ինչ իրմէ զատ կը դաստիարակէր նաեւ խարրերցի Ղազար վարդապետը, որ Եւրոպա

⁽¹⁾ Իբրի պատմութեան արդէ եւ մեծի Գաղափա Աստուծոյ Երուսաղէմի եւ արդոյ սօթիւնիկանաց տեղեաց Տեառն մեղոյ Յիսուսի Քրիստոսի, տղաւծ առաջին անգամ 1727 ին, ապա 1763 ին եւ 1782 ին ։

⁽²⁾ Ժամանակին ցրտածներէն յայտնի է Քէ ապալին ամիրա բառը գործածուիլ սկսած չէ ։ Կոյտօն որով նոյն իսկ նախնի օրով, առաջ ախտաւոր կը տարւէր ցրտքեանց մէջ ամենէն հարստաւ Հայերուն իսկ ։ Անիւրա բառը կը գտնենք 1760էն ետք յիշատակարաններուն մէջ ։

ուսած էր լատիներէն եւ զոր ոյէտք չէ շփոթել անոր
ժամանակակից Ղուկաս օր. Վանանդեցիին հետ, նույնպէս
Եւրոպա ուսած լատինացիէս մը, որուն թարգմանած
գիրքերը տպուած են Ամստերտամ Թովմա Վանանդեց-
ւոյն տպարանին մէջ, 1698էն յետոյ : Հաննա մի առ
մի յիշատակելէ հաքը Խարերդցի Ղուկաս վարդապե-
տին բաղմանատար կրօնական եւ գիտական թարգմա-
նութիւնները լատիներէնէ, ամէնքն ալ ձեռագիր (1),
կ'ըսէ թէ այդ գիրքերէն տմանք թարգմանուած էին Ղա-
կաս վարդապետին հակադեմետր եւ անոր աշակերտ-
ներուն միջոցաւ : Կոչու այդ աշակերտները հաւաքած
էր զանազան քաղաքներէ եւ գիւղերէ, եւ «Տոխայու-
ցանէր պնտաս կրկնակի գիտութեամբ, այսինքն փիլի-
սոփայականօք եւ աստուածաբանականօք», կը գրէ Հան-
նա : Գովհաննէսեան Սարգիս զորի մէկ ձեռագիր տեա-
րակին մէջ (2), որ կը պարունակէ ԺԸ. դարու Կ. Պոլսոյ
պատմութեան վերաբերեալ շահեկան տեղեկութիւններ,
կը կարգանք անունները այդ աշակերտներէն 23 վար-
դապետ եւ 4 ասրկաւագի, զորս ձեռնագրած է Կոչու :
Իր առաջին աշակերտները եղած են Թովմա եւ Երեմիա,
յետոյ կու գան Յարութիւն Պալաթցի, Գալոյ Նալեան
Զմեալապի, Սահակ Անագին Բեկեցի, Սարգիս Սարաֆ-
եան, Սամուէլ Երզնկացի, եւ խն. : 1734ին Կ. Պոլսոյ մէջ
տպուած է Տաղաւաճ մը, ուր դրուած տպերուն հե-
ղինակներն են Կոչուի աշակերտներէն Թովմա, Յարա-
թիւն, Գալոյ վարդապետները, եւ Գովհաննէս, Պօղոս,
Աղամ եւ Ստեփաննոս արեղաները : — Կոչուի պատ-
րիարքութեան միջոցին 80ի մաս գիրքեր տպուած են

(1) Այս ձեռագիրները մեծ մասամբ պահուած են Ազգ. Մատենա-
դարանին մէջ :

(2) Պահուած Տըքթ. Վանքում Թորոմեանի բով :

Առաջին ծնունդի պատկերասրահներ

Պոլիս⁽¹⁾, ամենամեծ մասը կրօնական, գլխավորապես Գրիգոր Մարտանյանի, Աստուածատուր զպրի եւ Սարգիս⁽²⁾ ապարաններուն մէջ: Մարտանյանի Գրիգոր զպրի 1734էն ետքը գործէ քաշուած կամ վախճանած է, եւ երկու նոր ապարաններ բացուած են Պոլիս՝ առաջինը Բարսեղի եւ Յակոբի (1735) եւ երկրորդը Աբրահամու (1737): Նախնայ մասնակցներէն ապուած են այդ միջոցին Պոլսոյ մէջ, առաջին անգամ ըլլալով, Ջենեոք Գրակ (1719), Բիզանդ (1730), Մեհրապ երեց (1737), Յանախապասուլ (1737): Հրատարակուած են նաեւ Պոլսոյ մէջ, Կոլտի օրով, Աւագել Սինեցիի Աշուս գիրքը (1731), Յովհաննէս Թլիւրանյանի Աշարածքը (1724), Սիմոն Զուղայեցիի Քերականութիւն (1725) ու Տրամարանութիւնը (1728), եւն: Քերականութիւն մըն ալ 1736ին Պաղտատար զպրիը հրատարակած է, Կեսարացի մը որ ԺԼ. զարուն սկիզբները՝ Աստուածատուր Ալանի զարդասկանին աշակերտած եւ յետոյ իր ժամանակին Պոլսոյ գլխավոր հապաղեալ-քերականը եղած էր, ուսուցիչ եւ ապարաններու սրբադրիչ⁽³⁾: Այսպէս, Յովհաննէս Կոլտի պարտադրութիւնն ժամանակամիջոցը կրօնայ նկատուիլ իրը սկզբնաւորութիւնը Կ. Պոլսոյ Հայոց կրթական եւ դրական զարգացման:

(1) Այդ միջոցին Միսիմար ալ բաղնաթիւ զիրբեր հրատարակած է Վենետիկի մէջ. առանց այդ ճիշդամանրութեան եւ քաղաքամիտութեան մէջ կը հանդիպենք կի՛ն ճշգրտակի մըն ալ, Պոլսեցի Մարմա՛ն Բարապաշեան կոյսին, որ գրած է Ակն Հազույ. 1728ին ապուած Վենետիկ:

(2) Սարգիս մահէն ետքը՝ զպրին, Մարտիրոս Սարգսեան, շարունակած է հօրը սկսած գործը:

(3) Յովհաննէս Կոլտի օրով եւ հրամանով Պաղտատար զպրի նախքան Մաշտոցի մը տաղադրութեան, ճիշդ վեց հնաշուն ընտիր օրինակներ համեմատելով, նոյնպէս արտաշած է Պաղտատար Գիրք (1718). Ջենեոք Գրակ (1719), Հատանց վարք (1721), Յայտաւարք (1730), եւն:

50. ՅԱԿՈԲ ՆԱԼԵԱՆ ԶՄԱՐԱՅԻ (1741-1749). Յովհաննէս Կոյտաբ մահէն երկու օր ետքը, փետրուար 15ին, յաջորդեց անոր ։ Յակոբ Նաչեան Ակնայ Զմմարայ գիւղը ծնած էր 1701ի առեւնները եւ Կոյտաբ աշակերտար ու ձեռնասուռն էր ։ Իրը գրազէտ, լեզուազէտ եւ առատաւածարան՝ իսկոյն առաջին տեղը զբաւած էր իր բնական երեսերուն մէջ ։ 1732ին Յակոբ վարդապետ երուսաղէմ դացած էր, եւ Շղթայակոբին սիրելի դարձած ։ 1734ին Կոյտա նոցէն զրկած էր զայն երուսաղէմ, միտիթարեւոյ Գրիգոր Պատրիարքը, զոր չափազանց վշտացուցած էր իր սիրելի ախտակալին եւ խորհրդակցանին՝ Հաննալի մահը ։ Հեռեւեալ տարին՝ Պոլիս դարձած էր եւ Առաջնորդ կարգուած Էնիկերիկի Հայոց, որոնք մեծամասնութեամբ հռոմէականութիւն բնոյդրկած էին արդէն ։ 1740ին Գրիգոր Շղթայակոբ, Յովհաննէս Կոյտաբ հաճութեամբ, Կ. Պոլսոյ մէջ երուսաղէմի փոխանորդ կարգած էր զայն ։ Երբ Կ. Պոլսոյ պատրիարքական աթոռը բազմեցաւ, Յակոբ Նաչեան հեռեւեցաւ իր նախորդին խոնկ վարձանքին, ի վէճ Էնիկերիկի թեմը, իր պատրիարքութեան առաջին տարիներն իսկ, զերծ չմնաց կրօնական վէճերէ ։ Նաչեան՝ Քառնդարաշեան Քոմմաս վարդապետը առաջնորդ զբաւ Էնիկերիկ, սակայն ժողովուրդը նախընտրեց Պետրոս Պաշտաութեանը ։ Նոյն միջոցին Պոլսոյ մէջ Հռոմէականները սկսած էին առեւերը պատարագ ընել՝ ծնծղալով եւ քոչոլով ։ Զօքնի խանին մէջ ալ, որ կեդրոնն էր գաւառացի Հայ-Հռոմէականներուն, պատարագ կ'ըլլար ։ Նաչեան տախտեցաւ խրատութեամբ վարուիլ մասնաւոր Էնիկերիկներուն հետ (1744) ։ — 1746ին Կ. Պոլսոյ եկաւ Պետրոս վարդապետ Քիւթիւր, որ ծանօթ էր Պաշտեցիներուն իր նախկին նախարակ Էջմիածնայ, եւ պատմեց ինչ Զահկեցի Ղազար Կաթողիկոսը զեղծութիւն կ'ընէ Էջմիածնայ մէջ, ինչ տանա-

ջանքի մասնած էր զինքը, եւ ինչ չարաչար կը վարուի վանքին միարաններուն հետ ալ. 1747ին Էջմիածնայ միարաններէն Յակոբ Շառիսեցի եւ Յովհաննէս Շիրաշի վարդապետներն ալ բողոքագիրներ կ'ընեցին առէն կողմ՝ Զահկեցիի դէմ ։ 1748ին Նաչեան ժողով գումարեց Գումրի Գաւառի Մայր եկեղեցին, ուր որդուեցաւ Էջմիածին զրիկը Պետրոս Քիւթիւր եւ Սահակ Ահագին վարդապետները, պաշտոն յանձնելով անոց բարեկարգել Էջմիածինը եւ ի հարկին Ղազար Զահկեցիի յաջորդ ընտրել տալ ։ Երբ պատուիրակները հան հասան, Ղազար զրիկուեցաւ Սեւանայ վանքը եւ Պետրոս Քիւթիւր նստաւ Էջմիածին, Կաթողիկոս օծուելով, տասր ամիս ետքը 1749ի սկիզբները Ղազար վերադարձաւ իր աթոռը, եւ Պետրոս Քիւթիւր զնաց Զահկեցի՝ ուր մնաւ ։

51. ՊՐԻՍԿՈՐՆ ՍԷԼԻՍՏՐԷՑԻ (1749), որ քանի մը ամիս առաջ՝ Պոլիս եկած էր երուսաղէմէն, մարտ 26ին Զատիկ առաւուն Ս. Առատաւածնայ եկեղեցին զնաց բազմիչ պատրիարքական աթոռը, ուրիկ հռացաւ Նաչեան եւ զնաց Գումրի Գաւառ, եւ տառափեան զերգաստաւ նին մեծ պապ՝ Սահակին Սուրուֆի առեւր։ Այս ընտրութեան համակարծիք չէին հայ երեսելիներէն մեծ մասը, եւ Պրոխորան ապիպուեցաւ հեռանալ պատրիարքական աթոռէն, հեռեւեալ չարաքին իսկ, ապրիլ 1ին, եւ մեկնելի Սաման ։

52. ՄԻՆԱՍ ԱՆԿԵՑԻ (1749-1751), Մշտ Ս. Կաթողիկոս վանքին առաջնորդը, յաջորդեց Պրոխորանի, բայց որովհետեւ Էրզրում կը գտնուէր այդ միջոցին, անոր փոխանորդ կարգուեցաւ Յովհաննէս Կոյտաբ աշակերտներէն՝ Յարութիւն Արքեպիսկոպոս Պապիցի ։ Այդ օրերը (1749) մեռաւ Գրիգոր Շղթայակոբ Պատրիարքը եւ Պոլսոյ Հայերը երուսաղէմի Պատրիարք ընտրեցին Յակոբ Նաչեանը, որ Պրոտոս դացած էր իրը առաջնորդ

ևւ որ իսկոյն եկաւ Կ. Պոլիս եւ մեկնեցաւ Երուսաղէմ՝ 1751ին մեռաւ Զահկեցի Ղազար Կաթողիկոսը⁽¹⁾ եւ իրեն յաջորդ ընտրուեցաւ Կ. Պոլսոյ Պատրիարք Մինաս Ակնեցին, որ Էջմփածին գնաց եւ օծուեցաւ սեպտեմբեր 15 ին ։

53. ԳԵՌՈՒ ՂԱՓԱՆՑԻ (1751-1752), որ Էջմփածնէն նուիրակ զապած էր զաւանդեալը⁽²⁾, յունիս 15ին յաջորդեց Մինաս Ակնեցիին ։ 1751ին Երուսաղէմ տխտի կ'երթայ նոր մատենաներու մէջ եազուպ ամիրա անունով ծանօթ անձ մը Պապիրեանս պաշի Ակնցի եւաղուպ Ալա Յովհաննէսեան, որ մեծագին նուէրներ կ'ընէ Երուսաղէմի վանքին ։ Իր կէնը, Սողովմէ, նորոգել կու տայ Ս. Յարութեան տաճարին կանանց վերնատունը Յակոբ Նալեան մեծ յարգանք կ'ընծայէ Եազուպ ամիրայի, եւ կը յայտնէ ի՞նչ կը փափաքի նորէն Պատրիարք ըլլալ Կ. Պոլսոյ ։ Եազուպ ամիրան կը դաժնայ Պոլիս իր հետ ունենալով Նալեան Յակոբ Պատրիարքը . այն աւանի՝ Գէորդ Ղափանցի կը հրաժարի պատրիարքութենէ եւ իբր ասաջնորդ կ'երթայ Պրուսա, ուր մեռած եւ թաղուած է 1756ին ։ Յակոբ Նալեան նորէն կ'ընտրուի Կ. Պոլսոյ Պատրիարք, եւ կը յաջորդէ իբր Երուսաղէմի Պատրիարք Շղիթայակրի աշակերտը՝ Թէոդորոս Եպիսկոպոս Խորենացի ։

(1) Ղազար Զահկեցի Կ. Պոլսոյ մէջ տաղարեւ տուած է երեք ձեղի-նակաթիւներ, որոնք իր ժամանակին զրիշ շարժող եկեղեցականներուն մէջ իրեն ալ տեղ մը կու տան . աստուածաբանական զիրք մը՝ Դաւիթ Յանկայի, տպուած 1735ին, ոտանաւորներու ճատոր մը՝ Նոքարաճ Ղազարու Զահկեցոյ, տպուած 1737ին, եւ աքաժարիք մը՝ Ասեղաժողոտս 1742ին տպուած ։

(2) 1746ին Կ. Պոլիս տպուած Ոսկեփորիկին մէջ Գէորդ Ղափանցի կը յիշուի իբր Դազաւտոյ նուիրակ ։

50. ՅԱԿՈՐ ՆԱԼԵԱՆ (1752-1764) երկրորդ անգամ կը զգնեալ պատրիարքական կապան, մայիս 16ին 1752ին է որ Աթմանա վարդապետ, Նալեանի ձեռնաստեղծներուն անդրանիկը, ասաջնորդ կ'ընտրուի Նիկիոմիդիոյ, եւ Արմաշու վանքին՝ զոր կը նորոգէ, Նոյն աս-րին՝ յունիս 3ին՝ կը մեռնի ժամանակին հարուստ Հայեթին Զարպիսանէ սարաֆի Յիւսն ամիրա, որուն յաջորդեց Հայ Հոռոմ մը՝ Ապուշէկցի Բեզրաքի Չէլէպին ։ Ամիս մը ետքը, յուլիս 9ին, կը մեռնէր Եազուպ ամիրան ալ, որ այդ միջոցներուն ամէնէն ազգեցեցիկ եւ հարուստ Հայն էր Պոլսոյ, եւ որուն վրայ երկարօրէն կը խօսի Դաւապասուճ, մասնաւորապէս գրուածաւորով անոր բարերար օրին ։ — 1753 մայիս 12ին Էջմփածնայ մէջ վախճանեցաւ Մինաս Ակնեցի Կաթողիկոսը, եւ միաբանները գրեցին Յակոբ Նալեանի, խնդրելով որ ինք երթայ Էջմփածին թաղով Լուսաւորչի աթոռին վրայ, իսկ եթէ ինք չ'ընդունիր, Սահակ Ահագին եպիսկոպոսը զրոյէ ։ Նալեան ժողով գումարեց Գում Գափուի Մայր-Եկեղեցին ։ Ինք կը հրաժարէր, ուստի նոր ընտրուի՞նս կատարուելով Կաթողիկոս եղաւ Աղեքսանդր Բիւզանդացին ։ — 1754 փետրուար 5ին մեռաւ Կ. Պոլսոյ մէջ Սեղատ ամիրան ալ, որ Երուսաղէմի վանքը պահուած հրովարտականներու եւ ճեփեմքներու մէջ կոչուած է «Սեղատ օրդի Մինասայ, պաշ պապիրեանս մեծ վէզիրին, եւ խարզման Անպիոյ զեսպանին ։» — 1755ին Աղեքսանդր Բիւզանդացի Կաթողիկոսը վախճանելով, Էջմփածնայ միաբանները նորէն զրեցին Կ. Պոլիս, եւ պահանջեցին որ Նալեան կամ Սահակ Ահագին Կաթողիկոս ընտրուի . ասոր վրայ Մայր-Եկեղեցիին մէջ ժողով գումարուելով, Սահակ ընտրուեցաւ ։ 1756 ին Սիմէոն Երեւանցի գոշ վարդապետը, որ քիչ ետքը Կաթողիկոս պիտի ըլլար, իբր նուիրակ Էջմփածնայ եկաւ Կ. Պոլիս, ուր արդէն քանի մը

տարի կեցած էր անկէ առաջ : Էջմիածնայ միաբան ուրիշ երկու եկեղեցականներ ալ այդ միջոցին թուրքիա կը դաժնուէին , Աբրահամ Աստապուտացի որ առաջնորդ էր Իզմիրի եւ Յարութիւն Բասնեցի՝ առաջնորդ Թօքաթի : Ասոնցմէ երկուքը, Սիմոն եւ Աբրահամ եպիսկոպոսները, շատ դժ չէին արդէն Սահակի ընտրութենէն, քայքայուելի հակառակեցան անոր երբ անոան թէ չ'ուզէր երթալ Էջմիածին , որովհետեւ Սահակ 21 ամիս Պոլսոյ մէջ մնաց իր ընտրութենէն ետքը , եւ լուսական ժամանակ ալ Էրզրումի մօտ Ս. Լուսաւորչի վանքը : 1759ին ժողով դաւաճուեալով Մայր եկեղեցին , Յակոբ Շամսիեցի ընտրուեցաւ Կաթողիկոս Սահակ Անադոյնի տեղ , որ օծուած չէր զեռ եւ որ մնաց Ս. Լուսաւորչի վանքը , ուր վախճանեցաւ 1763 փետրուար 22ին եւ թաղուեցաւ : — Նալեան կրօնական հաւատալիքներու մասին աւանդապահ թէ եւ , սակայն չէր սիրեր խառնամբր վարժութեանն ունեց հանդէպ որոնք Հայ. եկեղեցւոյ ծոցէն դուրս կ'ելլէին : Այս վարժութեան ունեց հանձնի չէր : Մասնաւորապէս անհանդարտ քահանայ մը , Բաղդէի Տէր Մանուէլ , իրեն գործակից ունենալով Տրապիզոնի Տէր Սարգիս երեցը եւ Յովհաննէս անուանով սակրիչ մը , ինչո՞ւմական վարժութեան տեսչեաց շատ մը Հայ-Հռոմէականներու զէմ , որոնց մէջ կը գտնուէին արքանի ոսկերչապետ Տիւղեան Միքայէլ Զէլէպիի աները՝ Պաղատատր Սըրմաքէ , սակրիչ Յովհաննէս Թաւմազանեան , եւ ուրիշներ : Յակոբ Նալեան պախարակեց Տէր Մանուէլի եւ անոր գործակիցներուն վարժութիւնը , որ վերջ գտաւ 1762ին : Այս թուականէն քիչ առաջ , 1758 ին , Հայ-Հռոմէականները Լեհաստանի զեպան Բողոքի կոմսին գիր մը ներկայացուցած եւ թողգած էին Պատրիարքարանի զէմ , բնելով , ի մէջ ալից , թէ կ'ուզէ հարկադրել զիրենք որ նոյովն Բողոքիցնի ժողովը , չընդունին Քա-

ւարանը , Մնունքը յաճուար 6 ին տօնեն , եւ ին (1) : — 1763 մայիս 24ին մեռաւ Կ. Պոլսոյ նշանաւոր հարուստներէն մէկն ալ , Ղազար ամիրա , որ Մեծ-Եղարքոս Բաղիւ Մէնձալ փաշայի հայ պազիրիկեան պաշկներէն մէկն էր , այն Բաղիւ փաշային որուն շատ սիրելի էր նաեւ Նալեան Յակոբ Պատրիարքը : — Նոյն օրերը (1763 մարտ 21) Յակոբ Շամսիեցի վախճանած էր . իր տեղը Կաթողիկոս ընտրուեցաւ Սիմոն Երեւանցի , որ թողալովն իրողեց Էջմիածինը , թաղապետ եւ նիւթապետ : Այս նշանաւոր Կաթողիկոսը Պոլսոյ մէջ շատ բարեկամներ ունէր եւ յաճախ կը թղթակցէր անոնց հետ . Աղանեան Տէր Փիւտ քահանայի Դիւանին մէջ (Գիրք Դ.) կը զրուենէք իր թղթակիցներուն անունները , որոնց զիմաստրաներն են Մուրատեան Պաղատատր , զաւակը Մուրատեան Փառապար որ Տէր Մանուէլի բարեկամներէն էր (2) , Հովհանն Մարտիրոս որ հաւանորէն զաւակը կամ թոռն էր Կոյտի ժամանակ նշանաւոր Հովհանն մահտեօի Յարութիւնի , հայազորմ մահտեօի Պետրոս Պառտաւապետի որ ժամանակին աղբեցիկ Հայերն էր , մեծ պոպ Պարտաւապետի ընտանիքին , Մուրատ Օլլու Մուրատ (†1765 զեկտեմբեր 30) եւ Փիլիպպոս (†1771 հոկտեմբեր 28) , որոնք թոռներն էին 1705ին վիճակով Երուսաղէմի դաժնապահ ընտրուած Մահտեօի Մուրատին , եւ ուրիշներ , որոնք հետզհետեւ անհետացած աւելի նշանաւոր զէմերու , Աղբոսի , Եղարքի , Ղազարի , Միքայի եւ Յակոբ Նալեան Պատրիարքի ժամանակակից՝ եւ Պատրիարքարանի գործերուն մէջ ծայն ունեցող աղբեցիկ Հայերուն կարեւորապաշտներն էին : — Յակոբ Նալեան , յոգնած , ծերացած , հիւանդ , 1764ի սկիզբները քաջուած էր ար-

(1) Համէր , Պատմութիւն Թուրքիոյ , Հատոր Է , էջ 408 :

(2) Զեապիր տեսարկ Յովհաննէսեան Սարգիս զարկ :

զէն Սկիւտար, Երուսաղէմի վանքը, զոր 1746ին նորոգած էր (1)։ Սարգիս վարդապետ, պատրիարքական փոխանորդ, կը վարէր գործերը, ապաւն նալեան ուղեց որ իր կենդանութեան իսկ յաջորդ մը ունենայ։ Առաջակեց ընտրել Կոստի ուրիշ մէկ աշակերտը, Սամուէլ Երզնկացի, որ Պրուսայի վրայ եպիսկոպոս ձեռնադրուելով հոն իրը առաջնորդ յաջորդած էր Գէորգ Դափանցիին՝ 1756ին, Սամուէլ ընտրուեցաւ, բայց մեքմեց իրեն եղած պատիւը, եւ մնաց Պրուսա մինչեւ 1780, որմէ ետքը եկաւ հաստատուեցաւ Խապուզ, ուր մեռաւ 1786ին եւ ուր կը դաժուի զեռ իր գերեզմանը։ Այն ատեն նալեան իրը պատրիարքական ընտրելի առաջակեց Կ. Պոլիս նստող՝ Երուսաղէմի փոխանորդ Պատմահեան Գէորգ վարդապետը, որ ընտրուեցաւ մայիս 13ին։ Իսկ Յակոբ Նալեան, մարմնով չափազանց ակար, Սկիւտարի վանքը մեկուսացած, կը ապստըր մեռուան։ Իր կենդանութեան իսկ իր եկեղեցական ապաներէն մաս մը նալեանց էջմիածնայ Բասենցի Յարութիւն եպիսկոպոսին ձեռքով։ Մտացածները զրկեց մասամբ Երուսաղէմ, մասամբ Մշոյ Ս. Կարապետ վանքը, եւ մասամբ ալ Գուժ Գափուի Մայր եկեղեցին։ Նալեան մեռաւ 1764 յուլիս 13ին, Վարդապետի երկուշարթին Լեռուեալ օրը՝ Թաղուեցաւ Բերայի գերեզմանատունը, Յակոբ Կաթողիկոսի շիրմին մօտին։ Յուդարկաւորութիւնը, որուն նախադանեց Գրիգոր Պատրիարք, շատ փառաւոր եղաւ։ Օծողը եւ զերեզմանատան կարգը կատարողն էր Բասենցի Յարութիւն եպիսկոպոսը։ Գերեզմանատան մէջ, Սարաֆեան Սարգիս վարդապետը, բարձր գերեզմանաքարի մը վրայ ելած, խօսեցաւ զամբանականը՝ Գրիգոր Պատրիարքին

(1) Նալեան Յակոբ Պատրիարք Սկիւտար Սէլամնուլի մէջ հիմնած է աղբիւր մը, որուն վազիք ըրած է կողք մը միւլը կողաւանքի։

հրամանով (1)։ Այսպէս հողին յանձնուեցաւ Նալեան Յակոբ Պատրիարքը, որ այնքան կարեւոր զեր ունեցած է ժԸ դարաւ Թրքահայոց քաղաքակրթութեան տեսակէտով։ Նշանաւոր ալ միայն վարչական կարողութիւններով, զորս ի յայտ ածեց իր երկարամեայ պատրիարքութեան միջոցին, այլ եւ անուանի իրը հմուտ աստուածաբան եւ իրը կրօնական երկերու հեղինակ, Նալեան կարեւոր զեր մը կատարեց իր ժամանակին մէջ, թէեւ ունեցաւ հակառակորդներ ալ որոնք թոյլ կը նկատէին զինքը Լայեկեղեցւոյ վարդապետութեանց հաւատարմ չեղողներուն հանդէպ։ Հեղինակեց եւ հրատարակեց շատ մը կրօնական գիրքեր. պատրիարքութենէն առաջ՝ Վեմ հաւաստոյ 1783ին, եւ Քրիստոնեական մը 1787ին՝ վերատպուած 1747ին Պատրիարք Բալաշէ ետքը հրատարակեցած առաջին հեղինակութիւնն է Մեկնութիւն Նալեկի 1745ին. անկէ ետքը կու գան Հոգեշահ (ոստանաւոր) 1746ին, Ճրոյց ճշմարտութեան 1756ին, Ձեռն հոգեւոր 1757ին, Գանձաւան ժամուցման 1758ին, Գիրք աղօթից 1760ին։ Ինչ որ դրած է նաեւ յառաջորդան մը՝ 1762ին առաջին անգամ Բալաշէ Բալաշէ Եղեկին, որուն իրը օրինակ ծառայած միակ զրչադիրը կորուսած է հիմայ։ Իսկ Նալեանի մահուանէն շատ ետքը, 1805ին, Կաղզուանցի Պօղոս յաճախան հրատարակած է անոր մէկ լեռնութեամբ՝ Չուանյաւրեքեկ կենցաղոյալ Գրապէա Պատրիարքը իր գրումաներէն սմանց մէջ՝ զորածած է յատակ դրաբար մը, իսկ անանցմէ մէկ քանին ալ ժողովուրդին համար դրած է, դրաբար եւ աշխարհաբար խանութիւններէն բառեր ալ շատ անգի Նալեան Գուժ Գափու հաստատած էր պատրիարքական Մայր Գիւրատունը, ուր կը

(1) Ձեռագիր տետրակ Յովհաննէսեան Սարգիս զարկի։

Գ. Կ. 1850
Ք. - 1859

դատախօսէր (1)։ Հին կը դատախօսէր նաեւ Պաղտատար զոյրբը։ այս նշանաւոր վարժապետը ունեցած է բազմաթիւ աշակերտներ, եկեղեցական, վարժապետ եւ հարուստի զաւակ։ Իր երկհատոր Քերականութիւնէն զատ (1737), գրած եւ հրատարակած է Կ. Պոլսոյ մէջ Տաղարան փոքրիկ տպւած 1723ին, 1734ին եւ 1768 ին, Շահաւէս 1750ին, Յանկոյիք 1753ին, Համառոտ Քերականութիւն 1760ին. իր մասնաւոր թուականը ծանօթ է, թաց 1767էն վերջը ըլլալու է, որովհետեւ այդ թուականին Սիմէոն Կաթողիկոս նամակ գրած է իրեն (2)։ Պաղտատար զոյրի ընդարձակ հմտութիւնէն օգտուած են, ինչպէս կը գրէ ձերանի Գալրիէլ քահանայ իր Ծաղկաբաղին մէջ, Նալմ իսկ Սիմէոն Երեւանցի, Յովսէփ Արզումանց, Յարութիւն Բաանցի եւ Պետրոս Ղափանցի աստուածաբան ու գիտնական վարդապետները, որոնք ճանչցած են զայն Կ. Պոլսոյ մէջ։ Սիմէոն Երեւանցի, որ էջմիածնոյ «ակադեմիային մէջ» ուսած եւ հին դատախօսած էր, 1748ին Պոլիս եկած էր։ Եղաւոյ տախրա շատ համակած էր այդ տերձախօս վարդապետին եւ 1751ին հետը Երեստաղէ մտած էր զայն։ Գարձին, 1752ին, կը գտնենք զայն Պաղտաթ. Ս. Հրեշտակապետ եկեղեցւոյ «քարեայ խուցը», ուր Պետրիկոբի հինգ ձայնը՝ Կաւանդէր հասակաւոր աշակերտներու, որոնք իր շուրջը հաւաքուած էին (3)։ Սիմէոն Երեւանցի էջմիածն

(1) Զ. Յ. Տաշեանցի Ցագսփը, էջ 118։

(2) Դիւան Տ. Գիւտի, Գիրք Գ., էջ 730։

(3) Այդ միջոցին ճանչցած ըլլալու է զայն Մեղրեակեցի քանտէր, որ ընդ նմանաւ Պաղտաթ Ս. Հրեշտակապետ եկեղեցւոյն 1761ին գրած է Իսկուրիւն քանի գրքոյկը. այդ ամօրոյ գրուածը կը յիշէ Տ. Գիւտ իր Դիւանի Գ. հատորին մէջ, և կ'ըսէ Յ. Մեղրեակեցի քանտէր Սիմէոն Երեւանցի և անոր մասնաւորակց քանի մը եկեղեցականներու վրայ առած է գննադատական տեղեկութիւններ։

մին զացած եւ ապա վերադարձած էր Պոլիս իբր նուիրակ, իր հետ ունենալով իր խելանի եւ ասմիկ աշակերտը, Յովսէփ վրդ. Արզուման, որ ետքը այնչափ նշանաւոր պիտի ըլլար։ Իսկ Յարութիւն Բաանցին, որ 1763 հոկտեմբերին Պոլիս եկած էր իբր նուիրակ էջմիածնոյ, իր ժամանակին ամէնէն նշանաւոր աստուածաբաններէն եւ քաղաղիչներէն մէկն էր, Կաթողիկոսական թեկնածու, որ ապա 1781ին Ղուկաս Կաթողիկոսի թարգմանեալ ժամանակին, էջմիածնոյ թողուց եւ զնաց Թրիէստէի Միսիթարեանց վանքը, ուր բարոյական աստուածաբանութեան ուսուցիչ էր եւ ուր հարիւրամեայ մեռաւ 1796ին։ Գալով Պետրոս Ղափանցի, այդ նշանաւոր աստուծագետ, 1754ին, ընտրուած էր Խրիմի եւ Բուսէլիի նուիրակ եւ ապա եկած հաստատուած էր Կ. Պոլիս։ 1764ին Սիմէոն Կաթողիկոս հրաւիրեց զայն էջմիածին, սակայն Ղափանցին մերժեց երթալ։ Էջմիածնոյ այս նշանաւոր միաբաններուն հետ, սկսեց է յիշել նաեւ Իզմիրի առաջնորդ Աստուծապետ Արքանաթ եպիսկոպոսը, որ տպարան հաստատել տուած է Իզմիր, մասնաւոր Մարկոսի տպարանը, ուր երեք զիրք տպուած է 1759ին 1762։ Կ. Պոլսոյ մէջ, Նալեանի օրով, 23 տարւան միջոցի մէջ, 60ի չափ զիրք տպուած է, ամենատառար մտոր կրօնական։ այդ միջոցին է որ 1761ին տպուեցաւ Կ. Պոլսոյ մէջ հրատարակուած առաջին Օրացոյցը զոր պատրաստած էր Սիմէոն եպիսկոպոս Երեւանցի (1)։ Իսկ նախնեաց մատենադպրութիւնէն հրատարակուեցան Գրիգոր Մագիարտիի Տաղարացոյթիւնը 1746ին տպուած, Լամբրանցիի Ասեմարանութիւնը 1750ին տպուած

(1) Առաջին հոլերէն Օրացոյցը հրատարակեցին վենետիկի Միսիթարեանը 1757ին, և կամեմատաւորեալ կը շարունակեն հրատարակել մինչև այսօր։

և և Ստեփաննոս Ուսպելեանի Հալիսապոլիսները : Նալեանի պատրիարքութեան առաջին տարիները, Կ. Պոլսոյ զիւստոր հայ տպագրիչն է միւս Աստուածատուր, որ 1750էն քիչ առաջ մեռած կ'երեւայ. իր գաւաքը, Յովհաննէս կը շարունակէ նորը գործը: 1752էն առաջ մեռած կամ գործէ քաշուած է նաեւ Մարտիրոս Սարգսեան, որուն տպարանը ալ չի գործեր այդ թեւականէն ետքը : Ասանցմէ զատ Արարամի տպարանը քանի մը զիբք կը տպէ մինչեւ 1746, և Պետրոսեան Ստեփաննոս նոր տպարան կը հաստատէ 1750ին : Իսկ Գարբրէլ զպիրը տպարան մը կը հաստատէ ուր մէկ զիբք միայն կրնայ հրատարակել՝ Նալեանի Մեկնութիւն Նաթեկին, 1745ին : Նալեանի օրով՝ Պոլսոյ հայ գրողներուն մէջ կը յիշուին նաեւ Ճամֆի Օղլու Յակոբ լեղուապէս զպիրը, Շուէտի ղեկավարատան թարգման, որ Ֆրանսերէնէ թարգմանած է Գիւրք Խրատականը, տպուած 1723ին և ևս տպւած 1736ին (թերեւս ֆրանսերէնէ հայերէնի վերածուած առաջին զիբքը), յունարէնէ թարգմանած է 1749ին Օրոյոյիթոն (ժամանակագրութիւն Յունաց) 1800ին տպուած, լատիններէնէ թարգմանած է 1723 ին Գիւրք ուսմանց վասն թարւոյ կենցաղափարեւոյ և 1745 ին Նեւտոնի փիլիսոփայութիւնը, որոնց ձեռագրերները կը մնան երբեք տպելմի վրանք : Գէորգ վրդ. Միլայայմ (1681-1758), հմուտ մայրենի լեզուէն զատ՝ յունարէնի, լատիններէնի, թուրքերէնի և ֆրանսերէնի, որ վեց տարի ուսում առած է Բարլոյի մէջ, և թողած է կրօնական գրուածքներ (1) . տիրացու Մանուէլ Արմաթէ չի Կ. Պոլսեցի, որ

(1) Հետազոտ տեղաբնի մը մէջ, որ կը գտնուի Վահան Զարգարեանի քով, որմնապատ է ՍՊԱԿՈՒՅԻ Միլայայմ Դորդի անպատկանը, որմէ կը տեսնականք Թէ մեռած է Հայոց ՌԲԻ (=1758) Զուականին, 6 յունարար, 77 տարեկան:

գրած և անձամբ շարած ու տպած է Գաւազան կրկնագոր 1750ին, երգարան մը 1752ին, Լուծիչ տարակուսանաց 1754ին, և Ակն շուստու հայ տառերով և թուրք տառերով, որ տպուած է 1782ին : Նալեանի ժամանակակից Կ. Պոլսեցի Հայերէն համբաւ հանած էին նաեւ չնորհա իրենց հմտութեան և արուեստին՝ Աթիքէ Յովհաննէտի որդի տիրացու Կարապետ բմիկը, որուն ծախքով տպուած է 1760ին Նալեանի Գիւրք աղօթիցը և և որ կը ժամանակին համագործին հայ բմիկը կ'երեւայ, Կեսարացի Բարսեղ հաշկաւոր արքունի նկարիչը, իր եղբայրը Կեսարացի Բարսեղ ծաղկարար, Ռաֆայէլ «պատկերանկար» որ զերեզմաններու արձանագրութիւններ կը փորագրէ (1), և Էւոյ Ինչ որ զարմանալի է սակայն այս զարգացման շրջանին համար՝ սա պարագան է որ Նալեան ուսեալ աշակերտներ հասցուցած չէ : Իր ձեռնագրած տաւը վարդապետները, որոնց անունները կը յիշատակէ Սարգիս զպիր Յովհաննէտեան ձեռագրի մը մէջ, զրիթէ ու և է նշանակելի արդիւնք ունեցած չին : Ասանց մէջէն առնելն ծանոթին է Աթմանս եպիսկոպոս, որ Արմաշու և Նիկոմիդիոյ առաջնորդ եղած է 1752էն 1766 . միւսները զրիթէ թուրքոյին աննշան մնացած են:

ԾԱ. ԳՐԻԳՈՐ ՊԱՍՄԱՃԵԱՆ ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍԵՑԻ

(1764-1773) Յակոբ Նալեանի կենդանութեան իսկ, մասին 15ին, յաջորդեց անոր : Ինիկ Կոստանդնուպոլսեցի, երեսնալեւոր տարեան, Գրիգոր Պատրիարք՝ իր զրիթէ տաննամայ պաշտօնափարութեան միջոցին՝ զիտցաւ զգուշաւոր ընթացք մը ունենալ Հայ-Հռոմէականներուն հանդէպ, և Տէր Մանուէլին հետ խառնութեամբ վարուեցաւ, որովհետեւ այդ քահանան կրօնական աններողութեան ջատագով էր, և հանդարտ չէր կենարար — Սիւնն

(1) Տեղացուութիւն Սարգիս զպիր Յովհաննէտեանի

Կաթողիկոս Երեւանցի 1764 Նոյեմբեր 27ին գրեց Կ. Պոլսի որ Պատրիարքը եւ ազգին երեւելիները խորհրդակցելով՝ Էջմիածնայ փոխանորդ մը ընտրեն, որուն պաշտօնը պիտի ըլլայ Կ. Պոլսոյ մէջ և Այս միջոցին Իզմիրի նախկին Առաջնորդը, Արքանաւ մը լիք. Առաջնորդացի, որ թեկնածու էր այդ պաշտօնին, Կ. Պոլսի կը գտնուէր մուգով գումարուեցաւ. Արեւելիներու խումբը ընդունեցաւ Կաթողիկոսին առաջարկը, իսկ ուրիշներ յայտնեցին թէ Կաթողիկոսին փոխանորդը Պատրիարքն է Կ. Պոլսոյ մէջ. խնդիրը բաւական ձգձգուելէ ետքը, երեւելիները եւ եկեղեցականները նորէն մուգով գումարեցին եւ ձերուոյն Բարսեղ վարդապետը մխրթակելի ընտրեցին Էջմիածնայ և Կաթողիկոսը առժամանակ կերպով հաստատեց այս ընտրութիւնը, օգնական զրկելով Բարսեղ վարդապետին մասնակի Գօնան անունով աշխարհական մը: Քիչ ետքը, Գրիգոր Պատրիարք, որ տակաւին վարդապետ էր, գրով մը խնդրեց Ս. Հայրապետին որ արտօնէ զինքը Պոլսոյ մէջ եպիսկոպոս ձեռնադրուի՝ ինչ որ գտնուող եպիսկոպոսներէն և Սիմէոն Կաթողիկոս մերժեց թաղարձակապէս, յայտնելով թէ այս մասին Հայ. Եկեղեցւոյ օրէնքները թուրքու են եւ թէ անկարելի է հասնիլ եղած առաջարկութեան: Կաթողիկոսը 1766ին զրկեց կոնդակ մը որ կը հրամայէր իրը կրօնակի տանել Ս. Գրիգոր Լուսաւորի երեք տանըրը, Մուսնի վերտօն, Ենի ի վերտօն, Գիւտ նիկարայ, նոյնպէս Ս. Թադէոս ու Ս. Բարթոլոմէոսի, եւ Ս. Թադէոս ու Ս. Սանդուխտի տաները: Սոյն կոնդակը կարգադրուեցաւ Կ. Պոլսոյ Ս. Հրեշտակապետ եկեղեցւոյն մէջ 1766 յուլիս 8ին ⁽¹⁾ և Սիմէոն Երեւանցի 1768ին Յարութիւն Բա-

(1) Ձեռագիր տեսակով Սարգիս զպիր Յովնանէանի:

անցիլի տեղ Կ. Պոլսոյ նախկին զրկեց Կաթողիկոսն Զաքարիա եպիսկոպոսը, վերջապէս իւր նաեւ Բարսեղ վարդապետի մխրթակելիութեան պաշտօնը, որ օգտակար չէր եղած: — Գրիգոր Պատրիարքի օրով Կ. Պոլսոյ մէջ տեղի ունեցած նշանաւոր զէպքերէն մէկն է 1766 մասիս 11ի երկրաշարժը, որ շատ մը շէնքեր փլուց. Վեղի խանն ալ փլաւ, եւ հոն ընտկող շատ Հայեր մեռան, որոնց մէջ էր «Տիրացու Քեդրոն Կեաւարեան, խնոտատէր յայտ եւ զպառլիմանց անանց ազգաց իսկ տեղեակ» ⁽¹⁾ և 1771 փետրուար 7ին Դարաթիւս պատահած հրդեհ մը մոխիր դարձուց Ս. Գրիգոր Լուսաւորի եկեղեցւոյն երկու կողմի փայտաշէն տաճարները եւ մնաց միայն մէջանդի աղիւսաշէն տաճարը: — Գրիգոր Պատրիարք, Տէր Մանուէլէն նեղուած, հրամարեցաւ 1771ին, սակայն հայ երեւելիները չընդունեցան իր հրամարեկանը: 1772ին Պատրիարքը նորիցադրեց Տէր Մանուէլը եւ Պատրիարքարանի Գափու Օղլանի Արքանաւ մը՝ քառուիկ Ամասիա. ասոր վրայ Տէր Մանուէլն համախոնները նորէն անհամդկութեւ բռնի Պատրիարքը, որ վերջնապէս հրամարեցաւ եւ քառուեցաւ Սիւնտար Երուսաղէմի վանքը. 1774ին առաջնորդ եղաւ Կիւրքանի, ուր մնաց 11 ամիս. ապա զնաց Եւրպա եւ դարձաւ նորէն Պոլսի: 1787ին Պոլսի էր, եւ նոյն տարին Ներսէս Առաքակեցիկն հետ զնաց իր միառօնի, ինչպէս իր վկայէ Տէր Գարրիէլ քահանայն իր Մաղխապալին մէջ:

55. ԶԱՔԱՐԻԱ ՓՈԳՈՒԶԵԱՆ ԿԱԴԱՅՈՒՆԵՍԻ (1773-1784) որ իր իր կողուէր շատ մաքուտ ըլլալուն, նոյեմբեր 28ի ուրբաթ օրը Պատրիարք ընտրուեցաւ, յաջորդելով Գրիգոր Պատմանեանի: Զաքարիա, որուն Կենսագրութիւնը գրած է իր եղբորորդին, Կաթողիկոսն Պո-

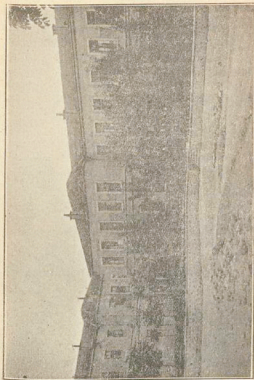
(1) Տեղագրութիւն Յովնանէանի Սարգիս զպիր:

դու քահանան⁽¹⁾ ծնած էր 1719 Կարսի վիճակին մէջ, Կաղզուան դիւղը։ Իր հայրն էր Բարիւլայ Փօքուպեան՝ Կաղզուանի հարուստներէն՝ եւ մայրը՝ Նազէ, որ Կարսի վիճակին երեւելիներէն մէկուն աղջիկն էր։ Էջմիածնայ վանքին մէջ կրթուելով, 1755ին վարդապետ կր ձեռնադրուի եւ քիչ ետքը եպիսկոպոս՝ Շամսիսեցի Եպիսկոպոսէն։ Նախ նուիրակ էր Եւդոկիոյ, ապա 1768ին՝ նուիրակ զրկուեցաւ Կ. Պոլիս։ Էջմիածին վերադարձած էր եւ երկրորդ անգամ ալ 1772ին իբր նուիրակ եկած էր Պոլիս եւ Ս. Գէորգ եկեղեցւոյն առաջնորդարանը իւջած⁽²⁾։ Իր ընտրութիւնը տեղի ունեցաւ Մայր եկեղեցին՝ ուր հաւաքուած էին ժամանակին եկեղեցականները, երեւելիները եւ էանաֆններու ծները։ Զաքարիա Պատարիարքի օրով, Սիմէոն Կաթողիկոս վերջապէս յաջողեցաւ սպարան եւ թուղթի գործարան հաստատել 1772ին Էջմիածնայ մէջ։ 1774ին հրատարակեց իր Տօնացոյցը, որով կարգ մը նոր փոփոխութիւններ մտցուց հին Տօնացոյցին մէջ, ամենիկ սուրբերուն շարքը դրանելով Յովհան Օձնեցին, Յովհան Որսանեցին, Գրիգոր Տաթեւացին⁽³⁾։ Այս Տօնացոյցը ամէն կողմ զրկուեցաւ եւ Պոլիս ալ գործադրութեան զրուեցաւ։ Ասկէ զատ Սիմէոն Կաթողիկոս կարգ մը եկեղեցական կանոններ հաղորդեց Կ. Պոլսոյ Հայոց և Հրամայեց որ 1. Եպիսկոպոս չեղող կուսակիցները եպիսկոպոսական թաղ գործածելու իրաւունք չունենան, Պատրիարքէն զատ։ 2. Մասնաւոր վանքերու առաջնորդները իրաւունք չունենան ընդհանրական թուղթ գրել եւ նուիրակ անուանել հանգանակութեան համար։

(1) Այս ձեռագիրը երբու տարի առաջ երեւան եկաւ եւ հիմայ կը վերաբերի Ամեն. Յրամանան Ս. Պատրիարքին։

(2) Զեռագիր տետրակ Յովհաննէսեան Սարգիս զպրի։

(3) Դիւան, Դիւրք Գ. Կենտ. Սիմէոն Կաթողիկոսի, էջ 28։

Կաթողիկոսական տունը եւ ձեռագիրը

3. Առաջնորդ մը իր վիճակին մէջ երեք տարի մնալէ ետքը միայն, վիճակաւորներու խնդրանքին վրայ կառննայ եպիսկոպոս ձեռնադրուիլ — Նոյն օրերը, 1775 Մայիս 18ին, կը վախճանի երուսաղէմի Պատրիարք Պօղոս Վանեցի, որուն Ինքնակենսագրութիւնը, ձեռագիր, պահուած է Ս. Յովորայ վանքը: Երուսաղէմի միաբանները կը գրեն Զաքարիա Պատրիարքին եւ հայ երեւելիներուն՝ Զաքարիա Վանեցիին յաջորդը ընտրել. այդ յաջորդը կ'ըլլայ Յովակիմ Եպիսկոպոս Քանաքեռցի, որ Կ. Պոլսոյ մէջ Երուսաղէմի փոխանորդ էր եւ որ անմիջապէս կը մեկնի իր պաշտօնատեղին, Երուսաղէմի դործակատար թողլով տիրացու Սարգիսը: — Զաքարիայի օրով նշանաւոր է Կ. Պոլսոյ 1778ի ժանտախտը: Սարգիս զոյլը կը պատմէ թէ միայն Պաշտօն թագին ընտելիներէն երեք ամսուան մէջ (մայիսէն օգոստոս) 1000 Հայ զոհ գացած է ժանտախտին: Նոյն տարին Զաքարիա Պատրիարք փետրուար 21ին եւ յուլիս 26ին ժողով կը գումարէ Պատրիարքարան, ուր կը ջանայ համոզել Հայ-Հռոմէականները. երբ չի յաջողիր, խտուրթեամբ կը վարուի անոնցմէ ոմանց զէմ: Իր խտուրթիւնը ի յայտ կու գայ մամուլաբարպէս հարուստ վաճառականի մը զէմ, որ կը կոչուէր Բեդրօ Զաքարի(1): — 1780 յուլիս 26ին Էջմիածնայ մէջ վախճանեցաւ Սիմէոն Կաթողիկոս, փափաք յայտնելով որ իրեն յաջորդ ընտրուի Ղուկաս արքեպիսկոպոս Կարնեցի, Իզմիրի նախկին առաջնորդը: Էջմիածնայ միաբանները ընտրութիւնը կատարեցին հանգուցեայ Կաթողիկոսին վերջին կամքին համաձայն, առանց Կ. Պոլսոյ Հայոց կարծիքը առնելու, եւ օգոստոս 2ին օծուեցաւ Ղուկաս: Այս արդիւնքը հանդիմանեցաւ Կ. Պոլիս, յատուկ «մահաւոր»ով զոր բն-

(1) Զեռացի տեղակ Սարգիս զոյլը Յովնանէսեանի:

բաւ. Անթ եպիսկոպոս ինդարածեան : Զաքարիա Կազ-
գուանցի, որ թեկնածու էր Էջմիածնայ աթոռին, ապո-
րէն նկատեց Ղուկասի ընտրութիւնը եւ ամէն կողմ
գրեց որ եկեղեցիներուն մէջ Ղուկասի անունը իբր Կա-
թողիկոս չընշառաստակուի : Ղուկաս Կարնեցի խոհնեմ ըն-
թացք բռնեց : չուղեց կաթողիկոսական իրաւասութիւն-
ները ի գործ դնել ցորչափ Պոլսոյ Հայերը չվտերացնէին
իր ընտրութիւնը եւ ցորչափ օսմանեան պետութիւնը
հաստատութեան հրովարտել չտար : Եոյնդէս 1780 սեպ-
տեմբեր 7ին գրեց Սարափար քէնեայի Պաղպատնցի
մահտեօի Գարուբիւն ամիրային, որ կ'երեւայ թէ ամէ-
նէն օղղեցիկի գերը ունէր այն ատեն Կ. Պոլսոյ Հայոց
մէջ, թէ ինք պատրաստ էր նապանգել Պոլսոյ Հայոց
որդւանն⁽¹⁾ : Այս խոհնեմ ընթացքը Պոլսոյ մէջ աւելցուց
Ղուկասի կազմակերպները, եւ Զաքարիա Պատրարք Տի-
ւորեքերի առաջնորդ Կարապետ Արքեպիսկոպոսը զըն-
կեց Էջմիածին եւ առաջարկեց Ղուկասի որ 1. Սիմէոն
Կաթողիկոսին փոքրաւորները հեռացնէ վեհարանէն,
ինչ որ դորձադրուեցաւ : 2. Կաթողիկոսին ընտրութեան
համար կանոններ սահմանուին : 3. Կաթողիկոսին խոր-
հրդականներ պրտին : 4. Կ. Պոլսոյ Պատրարքը հաստ-
լայ Էջմիածնայ հայրենեւուն, եւ իրաւունք ունենայ
պատուէրներ առ Էջմիածնայ նուիրակներուն : Էջմիած-
նայ միաբանութիւնը չուղեց եմիսկոպոսի այս առաջի
պայմաններու եւ Ղուկաս Կաթողիկոս գրեց Զաքարիա
Պատրարքին թէ ինք պատրաստ է թողալ կաթողիկո-
սական աթոռ եւ մեկնասնալ, եթէ Զաքարիա կ'ըն-
դունի Ամենայն Հայոց Հայրապետութիւնը : — Այս
միջոցին Զաքարիա Հայ Հռոմեականներուն հանդէպ իր
աններող վարմունքը կը չարանակէր : 1780 տարւոյն մէջ

էր խառութեանց եմիսկոպոս կ'ըլլային 10ի չափ Հայեր,
գրեթէ ամէնքն ալ էնամի գասակարդէ, որոնց մէջ կը
գտնուէր նաեւ Զամպաղեաններուն մեծ պապը՝ մահտեօի
Յարութիւն : 1781 մայիս 20ին Զաքարիա հարկադրուե-
ցաւ քաշուիլ Պրուտ, եւ իրեն յաջորդեց Երուսաղէմի
միաբան եւ Պրուտայի առաջնորդ Յովհաննէս եպիսկոպոս
Համատանցի :

59. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԶԱՄՍԱՆՅԻ (1781—1782) Պրու-
տայն յունիս 2ին զառով նստաւ պատրիարքական աթո-
ռը : Ասոր օրով, Կ. Պոլսոյ հայ երեւելիները դիմում ըրին
Կայս. Կառավարութեան եւ խնդրեցին Ղուկաս Կաթո-
ղիկոսի հաստատութեան փերմանը, որ զրկուեցաւ Էջ-
միածին, եւ Ղուկասի անունը սկսաւ յիշատակուիլ Թու-
քիոյ հայ եկեղեցիներուն մէջ ալ : Յովհաննէս Համա-
տանցի շատ աւելի աններող վարմունք ունեցաւ. Հայ
— Հռոմեականներուն դէմ քան Զաքարիա Կազգուանցի :
Մասնաւոր խառութեամբ վարուեցաւ 12 Հայ—Հռոմեա-
կաններու հետ, որոնց մէջ կը գտնուէին Հանրմեան,
Նալպանտեան, Հիւրմիւզ եւ Թընկեր ընտանիքներուն
պապերը : Սակայն սիրելի չեղաւ ազգին մեհմամանու-
թեան, օրովհետեւ ետմով էր, ինչպէս կը վկայէ Սար-
գիս զպիր Ասիէ դատ ամէն մարդ Զաքարիան կ'ուզէր
Ուստի Յովհաննէս Համատանցի ստիպուեցաւ քաշուիլ
Գարեթալ, ուրկէ Առաջնորդ դնաց Ամասիա :

55. ՋԱՔԱՐԻԱ ՓՈՒՌԻՉԵԱՆ ԿԱԶԶՈՒԱՆՅԻ
(1782—1799) մարտ 31ին յաջորդեց Յովհաննէս Համատան-
ցիին : Իր այս երկրորդ պատրիարքութեան առաջին տարին,
օգոստոս 10ին, ստակալի հրդեհ մը, որ 66 մաս տեւեց,
մոխիր դարձաց Պոլսոյ մէջ հազարաւոր տուներ, հա-
զարէ աւելի մարդոց կիզման պատճառ ըլլալով : Եպի-
սկոս Ս. Գէորգ եկեղեցին ալ, ինչպէս 6 յայն եկեղեցի,
այս հրդեհը նկարագրած են Կազգուանցի Պողոս քահա-

(1) Դիւտեմ, Տէր Դիւտ քահանայի, Գ. Հատար, էջ 30:

նայ իր հօրեղբոր կենսագրութեան մէջ, եւ Սարգիս զպիւր իր ձեռագիր յիշատակարաններուն մէջ (1)։ Պօզոս քահանայ կը պատմէ թէ Ջաքարիա Պատրիարք արիւժահայերուն րաշխել տուաւ մեծագումար նպաստներ։ — 1784 յունուար 26ին ժողով գումարուելով Պատրիարքարան, ուր ներկայ գտնուեցան եկեղեցականներ եւ աշխարհականներ, որոշուեցաւ ինն Տօնացոյցը գործածել փոխանակ Սիւմնի Կաթողիկոսի Տօնացոյցին, եւ ուր որ կը գտնէին Սիւմնի Տօնացոյցներէն կը բերէին Ջաքարիա Պատրիարքին որ այրել կու տար դանձաբ։ Հին Տօնացոյցի գործածութիւնը տեսց մինչեւ Ջաքարիայի մահը, եւ իր յաջորդին օրով գործածուիլ սկսաւ նորէն Սիւմնի Տօնացոյցը։ 1784ին վախճանեցաւ Կիւլիկոյ նշանաւոր Կաթողիկոսը՝ Նիքիոմ Աջապահեան Ստեյն, որ գրած է Կիլիկիոյ Կաթողիկոսաց պատմութիւնը, միանգամայն Մեկնութիւն Յովնանին (2)։ անոր յաջորդեց Թորոս Կաթիկոս Ստեյն որ օծուեցաւ Կ. Պոլսոյ մէջ 1784 սեպտեմբերին Այգ միջոցներուն իշխածունն նուիրակ եկած էր Պոլիս Սահակ վարդապետ, փառանքի կերպարանքով առաջին մարդ մը, զոր Տէր Գաւրիէլ իր «Մարիափաղ»ին մէջ կ'անուանէ Սահակ առաջին Բ. չլիոթիկու համար զայն Սահակ Առաջին Կաթողիկոսին հետ։ Սահակ կ'ատէր Ջաքարիա Պատրիարքը եւ օր մը իշխարանութեան մը պահուան բարխանալով ապտակեց զայն։ Կաթողիկոսը, լսելով իրողութիւնը, անմիջապէս Սահակի տեղ իբր նուիրակ զրկեց Պոլիս նախորդ նուիրակ Մինաս Կաթիկոսայտը, իսկ Սահակ Առաջին (†1792) գնաց Իզմիր իբր Առաջնորդ։ — 1791 յունիս 23ին Ջա-

(1) Սարգիս զպիւր գեղեցիկ նկարագրութիւնը աշխարհաբարի Թարգմանուած եւ 1844ին հրատարակուած է Իզմիրի Առաջոյնին մէջ։

(2) Սիօն, 1866։

քարիա Պատրիարք ժողով կազմեց Մայր եկեղեցին, եւ առաջարկեց ու ընդունել տուաւ 7 նոր կանոններ երուսաղէմի համար, որոնց պիտուորն է սա թէ երուսաղէմի Պատրիարքը պէտք է ունենայ վեց նազար իբր խորհրդական, որոնք պիտի ընտրուին միաբաններէն եւ առանց անոնց հիստութեան բան մը չպիտի կրնայ դործել։ այս կանոնները պարունակող պաշտօնագիրը, որ կը կրէ Պատրիարքին եւ հայ երեսկիներուն ստորագրութիւնը կամ կնիքը, պահուած է երուսաղէմի Ս. Յակոբ վանքին մատենադարանը։ — 1798ին Ջաքարիա Կազդուանցի, իր քրակէն 18,000 դրուշ նուիրելով, շինել տուաւ Գուրուշէմէի եկեղեցին, զոր օճեց փեսայուար 28ին։ Իր ծախքով շինել տուած է նաեւ Մայր եկեղեցւոյ պատը եւ չլիափակին մէջ գտնուած մեծ աւազանը, որուն շինութեան յատկացուց 20,000 դրուշ, եւ իր կարգադրութեամբ առաջին անգամ ըլլալով հաստատուեցաւ անոր մօտ միայուն ջրան մը։ — Ջաքարիա Պատրիարք 1799 մարտ 11ին վախճանեցաւ գրեթէ ութուամեայ, 25 տարիէ տեղի պատրիարքութիւն բնկէ ետքը։ Հետեւեալ օրն իսկ փառաւոր հանգէտով Թաղուեցաւ Գուրուշէմէի եկեղեցին։ Կազդուանցին Մայր եկեղեցիին կաակեց իր ժամարարի զգեստը, որուն ծախսուած էր 35,000 դրուշ։ ասկէ զատ զանազան գումարներ կաակեց բարեգործական նպատակներու։ Իր մահը տեղի տնեցած էր Մեծ Փաշքին, սակայն իր հոգւոյն համար երեք օր «բաց պատարագ» եղաւ ըլլոր Պօզոս եկեղեցիներուն մէջ եւ 40 օր Մայր եկեղեցւոյն մէջ։ Ջաքարիայի չիրմին արձանագրութիւնը մեծ դովեաններ կը շուղէ անոր։ Սակայն Սարգիս զպիւր Յովնանիսեան, զովելէ ետեւ անոր լրջութիւնն ու պատուաւարութիւնը, մեղադրել կ'ուզէ անոր աղետալակտական ձեւերը։ Կ'ընէ թէ երբ քալէր կամ ձի նստէր՝ արձանի կը նմանէր, եւ թէ

իր քարոզը այնքան խրթին էր ևւ. նուրբ որ լսողները բան մը չէին հասկնար: Սարգիս զգլիը կը պարտաւէ նաեւ Չաքարիս Պատրիարքը քանի մը գիտնական վարդապետներու, ինչպէս վերոյիշեալ Սահակ Անադինի և թրակացի Թարութիւնի հետացման պատճառ ըլլալուն: Սակայն պէտք է բռն թէ Կաղզուանցին Կ. Պոլսոյ Հայոց ԺԼԸ գարու բարոյական զարգացմանը մէջ կարեւոր դեր մը կատարեց: Էժմաւ տառաւածարան, իր գլխաւոր արժանիքը եղաւ քիչ չափ ուսեալ հայ եկեղեցականներ նուիրել ազգին: Եակոբ Նայեանի հաստատած է Պոլսոյ Մայր-Դպրատանը կը շարունակուէր իր օրով ևւ հոն վարժապետ էր ինք ալ՝ Նալեանի պէս. իրմէ զատ, իր օրով Մայր-Դպրատան մէջ զառախօտած է նաեւ Տիգրիկցի Պօղոս վարժապետը: Այդ դպրատան աշակերտած են ԺԹ. գարու առաջին կէտին մէջ նշանաւոր հանդիսացող Հայ եկեղեցականներէն շատեր՝ Յովհաննէս Չամաշչեան, ևւ քըր Պատրիարք Կ. Պոլսոյ, Բարձրագիւմնոս Կապուտիկան ևւ Պօղոս Դարբասեան, երկուքն ալ նշանաւոր իրր առաջնորդ Նիկոմիդիոյ ևւ Արմաշու, Թաղէոս Մարտիրոսն (+ 1801) որ հզօր աշակից մը պիտի ըլլար Յովսէփ եպիսկոպոս Աղու թեմանցի Նոր Նախիջեանի մէջ, ևւ ուրիշներ⁽¹⁾: Մայր-Դպրատան մէջ Շնորհք Մկրտիչ ամիրայի ծախբով 1790ին տղարան մըն ալ⁽²⁾ հաստատուեցաւ ևւ անոր անօրէնութիւնը յանձնուեցաւ Մատթէոս զպրին: Շնորհք ամիրա նոյն տարին

յոս կը հիմնէր Կ. Պոլսոյ անդրանիկ թաղային հայ վարժարանը՝ Ֆրչըճի փողոցը. մինչև այն ատեն տղաք ընդհանրապէս փերեզակի խանութներու, խաներու, առւեսներու մէջ կարգալ պրել կը ստովէին ևւ եկեղեցիներու պահարաններուն մէջ՝ զպրութիւն. Պալաթա մէջ կար « Սրբոյն Եակոբայ Մճընայ Հայրապետին մանկատունը », ուր մանկավարժ էր Սարգիս զպրը Յովհաննէսեան 1773ին ևւ թերեւս աւելի առաջ ալ. Մատթէոս զպրի ալ ինչպիսիք « մանկավարժ » կը կոչէ. 1799ին իր աղած զիրքերէն մէկուն իշտակարանին մէջ, ևւ կ'աւանդուէր թէ ինք ալ մանկատուն ունէր Պալաթ⁽³⁾. Տէր Գարիբէլէ իր Մաղիապոլին մէջ կը պատմէ թէ Պաղտասար զպրին աշակերտներէն մէկը, անուանի Թալաթ զարժապետ Աղանեան, Բերտ զպրոց մը ունէր եղեր, որուն աշակերտած է մինչև 1782 Սերաբէ Մինասիպեան ևւ ուր ուսում առած է նաեւ Աշտարակեցի Ներսէս, 1783Կն մինչև 1787: Սակայն Մկրտիչ ամիրայի 1790ին հիմնած Ֆրչըճի փողոցի զպրոցը առաջին հանրային կրթարանն է, որուն ծախքեր կը հոգացուին թուակներով ևւ թաղային անուակի հասովներով. հետը հեռէ կը բացուին թաղային նոր վարժարաններ Պալաթ, Օրթագեղ, Գուրաշէմ, ևւ Սամաթիա, ուր վարժապետ կարգուած էր նշանաւոր Խաչատուր պատուելին, որ Քերակնաշիրէն ալ կը զաստիտէր ⁽²⁾: Սկիւտար Ս. Խաչ եկեղեցւոյն կից ալ 1797ին թաղային զպրոց մը կը հաստատուի, ուր մանկավարժութիւն կ'ընէ եկեղեցւոյն լուսարարը՝ Խարկաւազ ամրացու Մարտիրոս

(1) Կաղզուանցի տաղանաւորին փրց արձանագրուած է Թէ ունեցած է տասնութէկ աշակերտ, 7ը եպիսկոպոս ևւ 4ը վարդապետ:

(2) Ասովէ զատ կար ալ զմրցին Կ. Պոլսոյ մէջ Աստաւածատուրի Ստեփաննայի, Եովհաննէսի ևւ Պօղոթի, ևւ Մատթէոս զպրի տղարանները՝ 1790ին վերջէ տարին բանձնած ալ նոր տղարան մը հիմնեց Դալաթի Ս. Բենեդիկտոս լուսնի եկեղեցւոյն մօտ ևւ նոյն տարին միայն քանի մը հասերէն զիրք հրատարակեց:

(1) Շար հայ կնեագրութեանց Արթուր Արթագեանի, Ա. հատոր, էջ 74:

(2) Կենեագրութիւն Փոքր Միլեհեհիսի, ձեռագիր:

1745—1815) (1); Շնորհք ամիրս օգնեց նաև Բերայի Ս. Յարութիւն եկեղեցւոյն կից Հիւանդանոցին հիմնադրութեան, որ տեղի ունեցած է 1794ին, ճիշդ այն տարին, ուր հիմն էր նորոգուէր Նալըլ Գափուի հիւանդանոցը(2)։ Այսպէս, Շնորհք Մկրտիչ ամիրան, որ մեռած է 1801ին, 1790էն սիսեալ կարեւոր դեր մը ունեցած է Կ. Պոլսոյ Հայոց կրթական զարգացման տեսակետով։ Զաքարիա Պատրիարքի օրով, Կ. Պոլսոյ մէջ գիտնականի համալս. ունէին Պալամիցի Գէորգ զպիր (1737—1812), լեզուագէտ եւ քանասէր, որ խոլած է թարգմանութիւններ պարսկերէնէ, յունարէնէ եւ երբայեցերէնէ, մեծ մասը ձեռագիր, Պարսկանայ քառագիրքի մը 1826ին տպուած, եւ պատմական անմասլ գրուածներ։ Մտաթէոս զպիր (1740—1825) Պալամու բնակիչներէն, մանկավարժ (3), տպագրիչ եւ հեղինակ, որ

(1) Այս Մարտիրոս զպիրն է որ 1779էն 1789 շատ մը ձեռագիր հատորներ, մասնաւոր Գէորգ Պալամիցւոյն գործերն, ամամբ ընդգրկեցեալ իմ նախած է Ս. Քալ զպրոքին, (Հանդէս Ամսօրեալ 1893, էջ 280-3), Մարտիրոս զպիր մեղքով բռնած և միջոտմանց արժանացումը (1791էն սկսեալ) տեսարկ մը ալ կայ Սիւնտարի Ս. Քալ եկեղեցւոյն գանձարանը պահուած, Կաթան Չաղարեանի քով Մարտիրոս զպիր տպանալարերն արժանացումը իմ ընդգրկումովս տեսած ենք, որուն համեմատ մեռած է 1815ին, 70 տարեկան։

(2) Մարգիս զպիր եւ Ռեհեման գրած են Թէ Հայերը 1751ին ճառացան կամ զշինեցին Նալըլ Գափուի Հիւանդանոցը։ Գրեթէ նորէ կը հաստատէ Բրզանդի Քէլեան իր Հիւանդանոցի պատմութեամ մէջ, ուր կ'ըսէ Թէ տեսած է Հիւանդանոցին վերաբերեալ կայսերական երկու հրովարտականք, մէկը 1755 թուականը կրող (որ կը հաստատէ 1748ի ուրիշ հրովարտի մը) եւ միւսը 1792ին տրուած։

(3) Մտաթէոս զպիր քայրն էր Բարբիճն ճոտար (1750—1835), որ աշակերցէ էր իր եղբոր իւր մանկավարժ, եւ որմեկած է քաղաքիս կրօնական մեծագործներ, որոնցմէ մէկը տեսած ենք Պալամու Ս. Հրեշտակապետ եկեղեցին։

1776ին սկսած է Օրացոյց Պատարակեղ առաջնորդութեամբ Աղէնալ Իսաք Հրեային, շարագրած եւ հրատարակած է Նախալորթարաններու շատուկ դասագիրքեր, եւ տպագրած է շատ մը կրօնական գիրքեր իր սեպհական տպարանին մէջ «ընդ հովանեաւ Ս. Հրեշտակապետի, ի խաղն Արթիշէր» (4)։ Մարգիս զպիր Յովհաննէսեան, որ ծնած է 1750ին ստեղծներ եւ մեռած է ԺԹ. դարուն սկիզբները, մանկավարժ Պալամու մէջ, հմուտ թուրքերէնի եւ յունարէնի, գրած է Տեղագրութիւն մը Կ. Պոլսոյ, եւ իր ժամանակին դէպքերուն վրայ զանազան շահեկան տեղեկութիւններ, կոկիկ գրառարով մը։ Զաքարիայի օրով, տարիներ անցուցած են Կ. Պոլսոյ մէջ Պետրոս Լափանցի քանաստեղծ կայսերապետը, որ 1772ին հրատարակած էր իր տաղերը, եւ Պետրոս կայսերապետ Բերքուման, որ իր ժամանակին եկեղեցականներուն մէջ ամենէն բեղմնաւոր գրիչը եղած է եւ որուն տասնէ աւելի մեծ մասամբ անտիպ երկապիտութիւնները կը յիշատակէ Մանր Մտերեանց իր Պաշտոնքիւն Կարողիկոսաց Էջմիածնի գործին մէջ։ 1785ին ստեղծները Կ. Պոլիս եկած է նաև բնիկ Երեւանցի Մարգար Զաքարիա Գեղամեան, որ Ֆեհէրնի Արիւմիճը թարգմանած է հայերէն (1794ին Նախիջևան տպուած), գրած է Համառոտ օրպիտութիւն եկեղեցւոյ (1799) եւ Կսակաղի հոգեշնչեալ քանից (1833ին Երուսաղէմ տպուած)։ Աւետարանը թարգմանած է թուրքերէնի եւ տպագրել տուած Ս. Բեգեքուպուրկ 1819ին։ Մարգար Գեղամեան Անդրիոյ հիւպատոսին թարգման եղած է Բզմիրի մէջ (5)։ Կարծէ՛ք յիշատակիչ նաև Կաղզուանցի Պօղոս քառանասն, Զաքարիա Պատրիարքին եղբորդայն ու կենսագիրը, որ

(4) Ն. Յ. Տաշեանի Յուշանք, էջ 832.

(5) Սիսե, 1866.

ախտառութիւնք է Յուլի քաղաքացի 1793ին սպռած, և զրաձ է քերթուածներ՝ 1805ին սպռած ։ Չաքա՝ ըրայի օրով կը յիշուի նաեւ Կեսարացի Գրիգոր զոյր Գաղաաղապեան . այս երաժիշար 1794ին հրատարակած է Նոսաղարան գիրքը, թուրք երաժշտութեան և հայ աւ յոյն երաժշտական խաղերու վրայ . թէև Գաղաաղապեանն առաջ կը յիշուին ուրիշ երաժիշտներ ալ ինչպէս Պաղտատայր Գովաննէս, Պարիկէտ Տէր Արքանաձ, սակայն Նոսաղարան առաջին հրատարակութիւնն է մեր եկեղեցական երաժշտութեան վրայ . Գաղաաղապեանի աշակերտներն են Մասիսպաճի Գարուիւն, նշանաւոր երաժիշտ և տիրացու Փոխաւ, յետոյ Տ. Պետրոս Մինասիրական աւաղանից Խաղաթիւն յայդ միջոցին իբր երաժիշտ արդէն համրաւ ունէին Պապա Համբարձում (1768-1839), որ երաժշտական խաղեր նսարած է (1), Զէննէ Պօղոս վարժապետ (1746-1826), Վարժապետեան Ներսէս Պաարիարքի պապը, որ Զինճիլլի խանի մէջ կը զատարեսէ եղեր եկեղեցական երաժշտութիւն (2), Տէր Արքանաձեան Տիրացու Գովաննէս (1755-1845), որ զուակն է Պարիկէտ Տէր Արքանաձին (3), և ուրիշներ ։ Կազդեանցի օրով, իրենց հմտութեամբ Պոլսոյ մէջ նշանաւոր հանդիսացող բժշկներէն յիշենք Տօթթօր Պօղոս Շաշիւն, — ծնած 1744ին և մեռած 1814ին կամ 1815ին, — որ 1766ին առնենրը Հոսով բժշկական համալսարանէն ընթացաւարտ կ'ըլլայ և Պոլիս հաստատուելով կ'արժանանայ արքունի բժշկապետի տիտղոսին, և Տօթթօր Գովաննի մօլուլլուխեան, Վիէնայի Համալսարանէն վկայուած, որ 1783ին զրաձ է լաթիներէն

(1) Զ. եղուարդ Հիւրիւզեանի յայտածը, Բազմապէղ, 1873 :

(2) Շտր հայ կենսագրութեանց, Ա. Հատոր, էջ 448 :

(3) Ե. Մ. Տոնեան, Նկարագիր Երոզ Հայ. եկեղեցւոյ, էջ 121 :

Materia medica (Նիւրք բժշկական) և 1785ին Pathologia (Ախտաբանութիւն), որոնց ձեռագիրները պահուած են Վենետիկի վանքի, և որոնց առաջինը ընտիր աշխարհաբար լեռնածուած է նոյն ինքն հեղինակին կողմէ և 1806ին Վենետիկ հրատարակուած (1) : Ժամանակին եւրոպական կրթութիւնն առացած կամ եւրոպականացած Հայերէն պէտք է յիշել Իզմիրի Շուէտական Նիւզատտայն զուակը, հայազգի Մուսաճա աՄօսն (Mouradja d'Ohsson), 1740ին Կ. Պոլիս ծնած և 1807ին Բարիդ մեռած, նշանաւոր արեւելագէտ և հեղինակ, որ Կ. Պոլսոյ Շուէտական զեապան եղած է 1795ին և որուն ֆրանսերէն գրուած մէկ բազմահատոր դարձը Թուրքիոյ բարբերուն, օրէնքներուն և հաստատութեանց վրայ յիշակերտ մին է խորունկ հմտութեան . Կոզմա Քէօմիւրճեան (Cosma de Carbognano), Քէօմիւրճեան Տէր Կոմիտասի թոռը, թարգման Կ. Պոլսոյ Սպանիական զեապանաւան, որ զրաձ է խաղերէն Կ. Պոլսոյ տեղաւորութիւնը և հրատարակած 1794ին . նոյնպէս Մարքելէ Ճօվաննի աէ Սէրցօզ, Հայ մը առ ալ, Գովաննէս Սեղրոսեան, (հաւանօրէն այն Գովաննէս Զէլէյի Սեղրոսեանը որ 1752ին Խորենացին երկրորդ անգամ առաջարկուած է Վենետիկ), որ հրատարակած է խաղերէն ընդարձակ երկօրօրութիւն մը վեց գիրքի բաժնուած և Վենետիկ սպռած 1786ին (2), ուր քանացած է ուղղել Հոսով առատածարաններուն Հայ. եկեղեցւոյ մասին ունեցած կարգ մը կարծիքները — Այս էր ահա Կ. Պոլսոյ Հայոց բարոյական զարգացման աստիճանը ժԼ :

(1) Տօթթօր Գովաննի մօլուլլուխեանի եղբայրն է Գեորգ մօլուլլուխեան, որ զրաձ է 1807-1809ին Կ. Պոլսոյ անցերը, ձեռագիր Վիէնայի Միխայիլանց Մատենադարանին :

(2) Ուսումնասիրութիւն հայ լեզուի և մատենագրութեան յԱՌԷՄԵՆ (ԺԴ-ԺԺ. դար), էջ 362 :

գարուն վերջերը : Գալով անոնց անտեսական վիճակին, Կ. Պոլսոյ Հայերը 66 էմանֆուքիան բաժնուած էին, եւ ունէին արդէն նշանաւոր ամիրաներու խումբ մը : Տառ Առաքել ամիրա, շնորհիւ իր արուեստական հմտութեան եւ տաղանդին, յաջողած էր արդէն վառագապա կարգուիլ : Տիւզեանները արդէն շատ կարեւոր դիրք գրաւած էին : Միքայէլ Չելչայի Տիւզ (1724—1783) փոքրամեծք վերատեսուչ կարգուած էր⁽¹⁾, եւ իր զաւակը, Յովհաննէս Չելչայի Տիւզ, կը շարունակէր հօր յանձնուած կարեւոր պաշտօնը : Կազդուանցի երկրորդ պատրիարքութեան առաջին տարին, 1782ին, Կ. Պոլսոյ ամիրաներուն մէջ նշանաւոր էին, արդէն յիշուածներէն զտա, Սարափար քէհնասը Մարգար աւիրա, Պալզափանցի մահտեօի Յարութիւն ամիրա Խասգիւղցի, Հովեան Պօզու եւ Յարութիւն ամիրաները, Սախայեան Մարտիրոս ամիրա, Մուրատեան Յակոբ ամիրա՝ միաբեկեղի էլմիածնայ վազժներուն, Մինաս ամիրա որ տաղալիւն առած է Գազապաղապեանի Նուսրատեանը, Մուրատ ամիրա, որ տաղալիւն առած է Ճաշոց մը 1793ին Կ. Պոլսոյ մէջ⁽²⁾, եւսլէն : 1799ին առաջնակարգ դիրք ունեցող Հայերէն են նաեւ Փափաղեան Սիմէն, Հովեան, Ալմառեան Գասպար, Տաղէսեան Յովհաննէս, Լիմնեան Յովհաննէս եւ Կիւլլապեան Յակոբ ամիրաները, որոնց առաջինը միաբեկեղի են միւսները նազար կարգուած են Զաքարիա Պատրիարքի կառկաղրին մէջ⁽³⁾ : Կ. Պոլսոյ Պատրիարքարանին բաղարկան հեղինակութիւնը հետաշնակ աճած էր : Պատ-

(1) Հ. Գարբիլ Մէնէվիշեանի Ազգայնաբանութիւն Տիւզեանց, էջ 15 :

(2) Հայ Մատենագիտութիւն, էջ 385 :

(3) ՏէրՊօզու Կազդուանցի, Գեղեցուցութիւն Զաքարիա Պատրիարքի, Զեռագիր :

լիարքին դիմումովն էր որ պաշտօնապէս կը հաստատուէին Առաջնորդները . Ժ.Է. դարուն վերջերը դրուած ցուցակէ մը⁽¹⁾ կը տեղեկանանք թէ առաջնորդութիւններն էին՝ այդ ցուցակին ուղղադրութեամբ՝ «Էպրէնէ, Թէքիրտաղ, Էնկիւրի, Ղալաթի, Ամասիա, Պուրսա, Թօխաթ, Սկրաստիա, Ալն, Շէպէն Ղարաֆաար, Թամարզա, Տրապիզոն, Եզնեա, Տիարպէքի, Ուսփա, Էրզրում, Ղար, Ախլըցա, Ուսուսէլու մոխաթան եւ Արմաշու մոխաթան » : Ինչպէս կ'երեւայ այս ցուցակէն, Իզմիրի Առաջնորդ Կ. Պոլսոյ Պատրիարքին երաւատութեան տակ չէր : Արզարեւ, Իզմիր ճեղքունի վիճակ էր, այսինքն ուղղակի էլմիածնայ իրաւասութեան տակ, եւ Կ. Պոլիս եկած նուիրակները Իզմիր կ'երթային միշտ մնալ երեք տարի իրր առաջնորդ . Կ. Պոլսէն եւ Իզմիրէն զտա, էլմիածին Թարգիոյ մէջ հինգ մեծ նուիրակութիւններ ունէր՝ ըստ վերոյիշեալ ցուցակին՝ «Ուսուսէլի, Էնկիւրի, Թօխաթ, Էրզրում, Տիարպէքի», եւ չորս փոքր նուիրակութիւն «Ղար, Ախլըցա, Վան, Պալադիա» : Պազման ալ տէրունի վիճակ էր, ինչպէս կը տեսնենք Ալմաեան Տէր Գիւսքանեայի հրատարակած մէկ ցուցակին մէջ⁽²⁾ :

53. ԳԻՆԵԼԻ ՍՈՒՐՄԱՆԵՅԻ (1799—1800) մարտ 17ին յաջորդեց Զաքարիա Կազդուանցիին : Դանիէլ եպիսկոպոս 1796ին Կ. Պոլիս եկած էր իրր նուիրակ էլմիածնայ, եւ ըստ ամբողջութեան, առաջնորդ զացած էր Իզմիր : Հոն հակառակորդներ ունեցած էր, եւ Ղուկաս Կաթողիկոս իր տեղը նոր նուիրակ մը գրկած էր Իզմիր, Կեաբաղցի Մարտիրոս եպիսկոպոսը, մինչպէս Դանիէլ Կարդուած էր Ռուսէլիի նուիրակ եւ 1799ին սկիզբները

(1) Զեռագիր տեսարկ Սարգիս զպիր Յովհաննէսեանի :

(2) Դիւան, Հատոր Գ., էջ 801 :

գարձած էր Պոլիս, ուրիշ կը պատրաստուէր երթալ Էջմիածին, երբ Պատրիարք ընտրուեցաւ։ Իր առաջին գործերուն մէջը եղաւ արտօնել Սիմէոն Կաթողիկոսի Տօնացոյցը, որ երկրորդ անգամ տպուեցաւ Պոլիս՝ իր նշանով։ Այս անգամ արտօնուեց վերալինել Ղալաթիոյ Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցին, որ զրեթէ 29 տարի առաջ այրած էր։ Սարգիս զպիր Յովհաննէսեան կը պատմէ թէ եկեղեցականներուն զեղծումները պատճառ եղած են այդքան երկար ատեն եկեղեցւոյն աւերած մնալուն։ Սեպտեմբեր 12ին շինութիւնը սկսաւ, եւ եկեղեցին օծուեցաւ նոյեմբեր 13ին։ 1800 մարտ 26ին ալ Զաքարիա Պատրիարքի աշակերտ Յովհաննէս եպիսկոպոս Չամաչըրճեան օծեց Էյուպի Ս. Եղիս եկեղեցին, որ նոյն ատենները վերաշինուած էր։ — 1799 զեկտեմբեր 28ին Ղուկաս Կարնեցի Կաթողիկոսը վախճանած ըլլալով, անոր յաջորդին ընտրութիւնը անցի տուաւ կարգ մը միջադէպներու, որոնց պատճառով ընտրամանս կերպով գրած է մամանակակից Կիւմրշախանցի Մանուէլ վարդապետ (1)։ Էջմիածնայ միաբանները երկու ընտրելի ներկայացուցին՝ Կ. Պոլսոյ Դանիէլ Պատրիարքը եւ Ռուսաստանի նախարար Եփրեմ եպիսկոպոս Զորազեղցին, ապա, հարկադրուեցան նաեւ իրր ընտրելի առաջարկել Ռուսաստանի առաջնորդ Յովսէփ եպիսկոպոս Արղուիճեանցը, որ սիրուած էր ռուս չրֆանակներու մէջ, եւ որուն համարք ամէն կողմ տարածուած էր շնորհւայն ապարանին եւ ռուս միաբանի, զորս հաստատած էր նոր նախիշեանի Ս. Խաչ Վանքին մէջ։ Այս ընտրելիներուն մասին գրուած գիրքը թերեւս պատճառով, այսինքն իրր «մահարարներ» Կ. Պոլիս եկաւ Դաւիթ Էնէ-

զէթցի փառասէր եւ խորամանկ եպիսկոպոսը, 1800 մարտ 18ին Էջմիածնայ քան միաբանները յատուկ զբով մը խնացուցած էին որ եթէ վերալինալ երեք եպիսկոպոսներուն ընտրութիւնը յարմար չնկատուի, Կեսարիոյ Առաջնորդ Սահականուս եպիսկոպոս ընտրուի Կաթողիկոս։ Ամիրաններ ժողով գումարելով այս վերջինը յարմար գտանցին, սակայն Կեսարացիները ընդդիմացան։ Մայրս 26ին, Պոլիս եկաւ Էջմիածնայ նուիրակ Զուգայեցի Գալուստ եպիսկոպոսը, Կաթողիկոսական ընտրութեան մասնակցելու համար։ Ապրիլ 11ին, ամիրանները Պատրիարքին նախագահութեան տակ գումարուեցան Մեծ Նոր խան, եւ իրր ընտրելի առաջարկեցին Նիկիտիդիոյ եւ Արմաշու առաջնորդը՝ Կապուտարիկեան Բարթեղիմէոս եպիսկոպոս († 1809), որ Զաքարիա Կաղզուանցիի աշակերտներէն էր եւ արդիւնաւոր օրդածնաւորութիւն ունեցած՝ առաջին անգամ 1797ին կանոնաւոր միաբանութիւն եւ ռուս միաբան հաստատելով Արմաշու մէջ (1)։ Հետեւեալ օրը, ապրիլ 12, ժողով գումարուեցաւ Մայր եկեղեցին, ուր ներկայ էին Գալուստ եպիսկոպոս Զուգայեցի, «մահարարներ» Դաւիթ եպիսկոպոս Էնէզէթցի, Յովհաննէս եպիսկոպոս Չամաչըրճեան, Երուսաղէմի փոխանորդ Յակոբ եպիսկոպոս, Զաքարիա Պատրիարքի աշակերտներէն Պետրոս եպիսկոպոս, Շօշուէրցի Թադէոս եպիսկոպոս, վարդապետներ, աւագերէցներ, արհեստկաներ, եկեղեցիներու միութեւկիցիներ, եկեղեցւոյն եպիսկոպոս, ամիրաններ, եւ բոլոր էանաքներու զլուսւոր վարդեանները։ Բարթեղիմէոս Կապուտարիկեան Կաթողիկոս ընտրուեցաւ, սակայն Գալուստ եպիսկոպոս, Դաւիթէն զրդուած, հետեւեալ օրն իսկ, Մայր եկեղեցւոյն մէջ քարոզ մը խօսեցաւ։ Բարթեղիմէոս ընտրու-

(1) Հրատարակուած Թիֆլիսի Կոռնէկ եւ Արմաշու Յոյս հանդէսներուն մէջ։

(1) Ընդարձակ Յայոցոյց 1900ի, էջ 176-177։

խեան դէմ, եւ դուշակելով որ իր քորոզը անհետեւանք
չախախմայ, նախ ցնաց Օրթագեղ Թարապիսանասի Մինաս
ամիրայի տունը, եւ անկէ անցաւ Պէլէրպէլի՝ Յակոբ
Յայֆայի տունը, ուր թաքսեցաւ քանի մը օր։ Բար-
թուղիմէս եպիսկոպոս Կապուտիկեան, տեսնելով որ իր
ընտրութիւնը տեղի կու տայ աղմուկի, հրաժարեցաւ,
եւ հարկ եղաւ կաթողիկոսական նոր ընտրութիւն կա-
տարել։ Ապրիլ 28ին ամիրաները եւ էսնաֆներու գլխա-
ւորները հաւաքուեցան Վէզիր խան Հալուեան ամիրայի
սենեակը, եւ հոն սրտեցին Կաթողիկոս ընտրել Դանիէլ
Պատրիարքը՝ որ առաջին ընտրելին էր Էջմիածնայ միա-
բաններուն, իսկ յարմար դատեցին անոր տեղ Կ. Պոլսոյ
Պատրիարք կարգել Դաւիթ Էնէդէթցին։ Ապրիլ 28ին,
Մայր-Եկեղեցին ժողով դամարուելով, Դանիէլ Սուրմա-
սեցի ընտրուեցաւ Կաթողիկոս ամենայն Հայոց եւ Դաւիթ
Էնէդէթցի Պատրիարք Կ. Պոլսոյ։ Սակայն այս երկու ընտ-
րութիւններն ալ արդիւնքի մը չյանդեցան։ Սահաթնի
Եւսուֆի որդի Բարթուղիմէոս Չէլէպի, ազդեցիկ էս-
նաֆ մը որ արքունի ժամադրածապետ էր, կ'ուզէր Պատ-
րիարք ընտրել առլ Չամաչըրճեան Յովհաննէս եպիսկո-
պոսը։ Ասկէ զատ Դիմացի Աղայիկեան Եւդէի Գէորդ,
թարգման Ռուսոյ դեսպանատան, կ'աշխատէր Կաթո-
ղիկոս ընտրել առլ Յովսէփ եպիսկոպոս Արղուքեանցը։
Պարագաները այնպէս բերին որ Գալուստ եպիսկոպոս
Ջուղայեցի, որ կը փափաքէր Կ. Պոլսոյ Պատրիարք
ընտրուիլ, առիպուեցաւ իր անխռնեմ վարմունքին հե-
տեւանքով, հեռանալ Պոլսէն եւ երթալ Իլիմիա, իսկ
Դանիէլ Պօղոս առասի։ Մայիս 18ին ամիրաներէն եւ
էսնաֆներէն ոմանք, որոնց գլխաւորներն էին Բարթու-
ղիմէոս Չէլէպի եւ Կիւլլապեան Յակոբ ամիրա, Կ. Պոլ-
սոյ Պատրիարք Կ'ընտրեն Պալաթու քորոզիչ Յովհաննէս
եպիսկոպոս Չամաչըրճեանը, որուն գործիքը եղած էր

32
72
76
106

Կամոնց կիսմզարմով արտաբերւած կիսմզարմով արտաբերւած

անդիտակցարար Էջմիածնայ միամիտ նուիրակը, Գալուստեան կաթակոյտոյ Զուգայեցի:

58. ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ ՉԱՄԱՇԵՐՅԱՆ ԲԱՐՍԻՄԻՅԻ (1800-1801), որ Միւլիւք կը կոչուէր, մայիս 19ին զգեցաւ պատրիարքական կոյտն: Առաջին դարձը եղաւ մայիս 31ին ժողով զուարթել Պատրիարքարան, որ կաթողիկոս ընտրուեցաւ Յովսէփ Արղուճեանց եւ այս ընտրութիւնը հաստատուեցաւ կայս. ֆէրմանով: Դաւիթ Էնէղէթցի օգոստոս 2ին Կ. Պոլսէն ճամբայ ելաւ այդ ֆէրմանը Էջմիածին տանելու: Դանիէլ Մանուսեցի ալ, որուն հետ կը զանուէր ժամանակադիր Մանուէլ վարդապետ Կիւմիւշեանցին, ճամբայ ելաւ Պոլսէն Առաքելին եւ եկաւ Պանդոմա, Միխայլըն եւ հասկ ալեմն Թօքատ, 1801 յունուար 22ին. նոյն տաննները Զուգայեցի Գալուստեան կաթակոյտն ալ Իլիմիա կղզիէն կրցաւ երթալ Նիկովիցիա եւ չարտնակել իր նուիրակի պաշտօնը: — 1801 մարտ 10ին Յովսէփ կաթակոյտ Արղուճեանց, որ Էջմիածին կ'երթար Կաթողիկոս օծուելու, կը վախճանի Թիֆլիզի մէջ, եւ Էջմիածնայ միարանները մարտ 16ին ժողով զուարթելով, Դանիէլը կ'ընտրեն նորէն: Սակայն Դաւիթ Էնէղէթցի, Երեւանի Պարսիկ խանին պաշտպանութեամբ, ապրիլ 28ին բռնի կերպով Կաթողիկոս կ'օծուի Էջմիածնայ մէջ եւ Դանիէլ, որ ճամբայ ելած էր Թօքատէն Էջմիածին երթալու, լսելով Դաւիթի օծումը, կը ստիպուի կանդ տանել Պայադիտ մայիս 14ին: Դանիէլ, մայիս 21ին, Պոլիս կը զրկէ Մանուէլ վարդապետ Կիւմիւշեանցին ի նպատակ իրեն աշխատեցու. սակայն Դանիէլի հակառակ է Յովհաննէս Պատրիարք, որ ապրիլ 20ին ժողով զուարթած էր Պատրիարքարան եւ ընդունել ստած Դաւիթ Կաթողիկոսութիւնը. իր գիմուսին վրայ այս ընտրութիւնը կը վաւերանայ Կայս. հրովարտակով, յունիս 14ին: Յուլիս 19ին, Դանիէլի

կողմէ նոր ներկայացուցիչ մը կու գայ Պոլիս, Ներսէս Աշտարակեցի, որ Մանուէլի հետ կը ընտկի Սուլէյման փաշա խանը. երկուքն ալ լաւ ընդունելութիւն չեն դանել Յովհաննէս Պապրիարքէն, որ Յուլիս 30ին Կաթողիկոսի մէկ կոնդակը կարդացնել կու տայ Մայր Եկեղեցին, եւ կը հրամայէ անոր անունը լիշաւասակել Եկեղեցիներուն մէջ իբր Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց: Սակայն Ներսէս եւ Մանուէլ կ'աշխատին ի նպաստ Դանիէլի, որուն կողմն են Փափաղեան (Տէր Մարկոսեան) Մաճանի Սիմոն ամիրս, Սուրենեան Մուրատ ամիրս, եւ ուրիշներ: Ի նպաստ Դանիէլի կ'աշխատին նաեւ՝ Ռուսաստանի մէջ՝ Նուիրակ Եփրեմ եպիսկոպոս, եւ շատ ազգեցելի Հայ մը՝ Աղա Յովհաննէս Լազարեան: Եփրեմ եպիսկոպոս գիր կը գրէ Պոլսոյ Պատրիարքին եւ երեսելիներուն որ չընդունին Դանիէլի Կաթողիկոսութիւնը: Ասկէ զատ Էլմիսնապ միարանները բողոքագիր կը գրեն՝ Դանիէլ լարբարոս վարմունքը նկարագրելով: Այսպէս, Դանիէլի կուսակիցները կը զօրանան. Յովհաննէս Պապրիարք կը հարկադրուի հրաժարել եւ քաջաշի Թօքատ Նովոսմբեր 19ին:

59. ԳԻՒԳՈՐ ԽԱՄՍԵՅԻ (1801-1802) Նովեմբեր 31ին ընտրուեցաւ: Նորընտիր Պատրիարքը Թօքատի Նուիրակն էր եւ այն կողմեր կը գտնուէր, ուստի պատրիարքական փոխանորդ կարգուեցաւ Երուսաղէմի վիկիթ Յակոբոս եպիսկոպոս, որուն մատուցած խնդիրքին վրայ նոր հրովարտակ մը Դանիէլ Էնէղէլեցին պաշտօնանկութիւնը եւ Դանիէլ Կաթողիկոսի ընտրութիւնը հաստատեց Նոյեմբեր 23ին. իսկ Գրիգոր Խամսեցի Պոլիս հասաւ զեկտեմբերի մէջ եւ նոյն ամսուան 19ին զգեցաւ պատրիարքական խիստ: Իսկոյն կոնդակ գրեց ամէն կողմ Դանիէլ անդը յիշատակել տալու համար Եկեղեցիներուն մէջ: Ներսէս Աշտարակեցի 1802

յունուար 16ին մեկնեցաւ Պոլսէն Դանիէլի հրովարտակը տանելու եւ փետրուար 21ին հասաւ Էրզրում: Դանիէլ Սուրմառեցի Կաթողիկոս օժուեցաւ Բաղրեւանդի Իւչ Քիլիսէ վանքին մէջ մայիս 25ին. իր օժման ներկայ գտնուեցան, Ալթիամարայ Կարապետ Կաթողիկոսէն զատ, 15 եպիսկոպոս, 28 վարդապետ եւ բազմաթիւ քահանաներ: Բոլոր այդ կրօնաւորները եկեղեցական ժողով կազմելով բանագրեցին Դանիէլ Էնէղէլեցին եւ իրմէ ձեռնադրուած Գրիգոր Զաքարեան ու Կարապետ եպիսկոպոսները: Իրենց որոշումը հաղորդուեցաւ ամէն կողմ, այս ալն որոշումն է որ այսպէս հրատարակուեցաւ Վճիռ Սխննդոյն տեսակով⁽¹⁾. Դանիէլ Կաթողիկոս՝ այդ վճիռին հետ՝ Գաղատացի Գրիգոր եպիսկոպոսին ձեռքով Կ. Պոլիս զրկեց իր առաջին կոնդակը որ կարդացուեցաւ բոլոր Եկեղեցիներուն մէջ, ի լաջ անեալ Ղալաթիոյ Ս. Լուսաւորիչ Եկեղեցին, որուն աւագերէցը՝ Տ. Պետրոս Մինասիպեան, Դանիէլի կողմն էր⁽²⁾: Դանիէլ Էնէղէլեցի, լսելով Դանիէլի օժումը եւ Սիւնհոգոսի վճիռը, Էլմիսնապ մէջ ժողով գումարեց իրեն կողմնակից եղող Եկեղեցականներէ, որոնց մէջ կը գտնուէր Աբրահամ եպիսկոպոս Գոլեան, որ յետոյ Պապրիարք պիտի ըլլար Կ. Պոլսոյ. այդ ժողովին որոշմամբ ալ Դանիէլ բանադրուեցաւ, եւ Դանիէլ Կ. Պոլիս զրկեց Քուչուրեան Ստեփանոս եպիսկոպոսը եւ Վեցիկեանց Ղազար վարդապետը: Հոկտեմբեր 21ին, Դանիէլեանները յաջողեցան հարկադրել Գրիգոր Խամսեցին որ թողու պատրիարքութիւնը Յով-

(1) Այս տեսութիւնը թիչ ետքը Դանիէլեաններու ձեռքով հասարակած եւ գրեթէ ամէնքն ալ այդուած են:

(2) Տէր Պետրոս՝ ճայրն է թիւի ԲՆաւէին, եւ Մինասիպեան Քերովէի ու Սերովէի, միտը մը Հառովման եղած եւ ապա վերադարձած է այդ եկեղեցւոյ գիրքը: Մեռած է 1817ին:

հաննէս Զամալբրնհան, որ Թօքսաւ էր, ընտրուեցաւ նորին՝ եւ պատրիարքական ժողովանոց եղաւ Զաքարիայի աշակերտ Աթանաս եպիսկոպոս : Կիւմիւշխանեցի Մանուէլ վարդապետ ալ հետացաւ Պոլսէն Նոյեմբեր 2ին, եւ դնաց իրիմ, իր հետ տանելով Դանիէլին կաթողիկոսութեան մասնարը : Իսկ Գրիգոր խաւանեցի իրչ ետքը զնոց Երեսնա եւ անկէ Թիֆլիզ, ուր մնաւ :

ՅԵ.Բ. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՉԱՄԱԶԸՐՃԵԱՆ ԲԱՐՈՒԴԵՐ
(1802—1813) Դեկտեմբեր 3ին նորին զգեցաւ պատրիարքական կապան : Իսկոյն հրամայեց Դանիի անուան յիշատակել իրր Կաթողիկոս : Դանիի Սուրբատեցի տարուեցաւ էջմիածին եւ անկէ Մարտիզ, ուր մնաց մինչեւ 1807 մայիս, որովհետեւ այդ ամսուան 13ին Դանիի ստիպուեցաւ անդի տալ Դանիէլին : Անմիջապէս ետքը Գալլաիկեր Յովհաննէս եպիսկոպոս Կ. Պոլիս եկաւ իրր մասնաբարեր եւ Յովհաննէս Պատրիարք ժողով դուստրեց, ուր Դանիէլ ընդառնուեցաւ իրր Կաթողիկոս : Կայաներական նոր հրովարտակը էջմիածին զրկուեցաւ, եւ քիչ ետքը Դանիէլի օրհնութեան կնիզակը կարգացուեցաւ Պոլսոյ բոլոր եկեղեցիներուն մէջ : Այսպէս վերջ դաւա Դանիի-Դանիէլեան վէճը, որ տարիներով զրացեցաւ Կ. Պոլսոյ Հայերն ալ : Դանիէլ կաթողիկոս վախճանեցաւ 1808 հոկտեմբեր 2ին եւ իրեն լաշորդեց Եփրեմ Զորագեղցի, որ օծուեցաւ էջմիածնայ մէջ 1810 Նոյեմբեր 6ին : — Յովհաննէս Պատրիարքի օրով յուզուած ամէնէն կարեւոր խնդիրներէն մէկն էր Երուսաղէմի Ս. Յակոբայ վանքին Յունացմէ գրաւուելու փորձը, որ այս անգամ ալ անյաջող եղաւ, ինչպէս եղած էր Շղթայակրին օրով : Երուսաղէմի Պատրիարքն էր Թէոդորոս Վանեցի, որ ընտրուած էր 1802ին : 1803ին Յոյնեքը հրովարտակ մը ստացան որ իրենց կը սեփականէր Ս. Տեղեաց ամէն մասերը : Երուսաղէմի Անթիմոս Պատ-

րիարքը 1806ին արձանագրել տուաւ այդ հրովարտակը Երուսաղէմի զատարանին մէջ, զայն գործադրել տալու համար : Թէոդորոս Պատրիարք, լսելով զայս, իսկոյն Պոլիս զրկեց Երուսաղէմի միաբան Անդրիանուպոլսեցի Գրիգորեան Պօղոս վարդապետը՝ անոր յանձնելով Հայոց հին հրովարտակներուն պատճէնները : Երուսաղէմի փոխանորդ Յակոբ եպիսկոպոս եւ Անգրիանուպոլսեցի Պօղոս վարդապետ զիմուսներ կ'ընէին ամէն կողմ : Անշուտուրեան Կարապետ, Չէրէզեան Գրիգոր, Կիւլլապեան Յակոբ ամիրաները եւ Պաշ Պաղրիկեան Յովհաննէս տալ կ'օգնէին անոնց : Սակայն չկրցան արդիւնքի մը հասնիլ, որովմէն եւ ընտղիրները իրենց քով չէր : Երուսաղէմի փոխանորդ Յակոբ եպիսկոպոս հրաժարեցաւ իր պաշտօնէն եւ քաշուեցաւ Սկիւտարի վանքը, ուր մնաւ 1809ի սկիզբները, իսկ Պօղոս վրդ. Անգրիանուպոլսեցի, որ նուիրակ գտցած էր Իզմիր, Յակոբ եպիսկոպոսի անդ փոխանորդ կարգուեցաւ եւ զարձաւ Պոլիս : Պրուսայի առաջնորդ Ղարախոջան Պօղոս եպիսկոպոս, որ այն միջոցին Կ. Պոլիս կը գտնուէր, աջակցեցաւ Պօղոս վարդապետին եւ իրենց զիմուսներուն միայն հրամայուեցաւ որ Հայոց եւ Յունաց Երուսաղէմի խնդիրը քննուի փաշա Ռափուէլին : Առաջին զատաւարութիւնները, որոնք անդի ունեցան 1809 օգոստոսին, Հայոց աննպաստ եղան, ուսկայն երբ Երուսաղէմէն Պոլիս զրկուեցան հին հրովարտակներուն ընտղիրները, նոր զատաւարութիւններ անդի ունեցան՝ ապրիլին եւ մայիսին (1) : Եւ հետոյ ուրիմն 1812

(1) Այդ զատաւարութեանց մէջ, Պօղոս վարդապետէն զատ, ներկայ գտնուեցան Հայոց կողմէ Սարաշյար Բէնեար Աղաուսեան Կարապետ ամիրա, որ այդ միջոցին շատ աշխջիկ էր, Տառեան Ասարէլ, Յովհաննէս Երկանեան, Փափագեան Ճանիկ, Չէրէզեան Գրիգոր ամիրաները, Շնորհք-

գեղեցիկներ 13ին կայս. հրովարտակ մը նորէն նուիրա-
գործեց Հայոց համառայ իրաւունքները Երուսաղէմի մէջ:
Այս խնդրոյն աշխատեցան նաեւ Հոռմէական Հայերը:
Այս ասիկա երկու կողմերու միջեւ առելի մոտեմտիւթիւն
եւ սէր աստիճանով, Հոռմէականները հինգ կրօնական
խնդիր կը ներկայացնեն Պատրիարքարանին՝ յայտնելով
որ եթէ այս մասին Հայ, եկեղեցին համաձայն է, իրենք
պատրաստ են միութեան: Այս կէտերը քննելու համար
հինգ անգամ ժողով կը գումարուի Մայր եկեղեցին,
1810ի սկիզբները. այդ ժողովներուն կը մասնակցին, Յով-
վաննէս Պատրիարքէն զատ, Իզմիրի առաջնորդ Մար-
տիրոս արքեպիսկոպոս՝ Ստեփանն վարդապետի հետ,
Պրուսայի առաջնորդ Ղարաբաշեան Պօղոս արքեպիսկո-
պոս իր երկու ձեռնառններով⁽²⁾, Թոքատի առաջ-
նորդ Երեմիա եպիսկոպոս, Աղլիբանուպոլսեցի Պօ-
ղոս վարդապետ, Մշոյ Ս. Կարապետի փոխանորդ Վար-
դան վարդապետ, Տէր Մեսրոպ քահանայ՝ հայկարան
ստուգելի Մայր-Դպրատան: Աշխարհականներէն կը մաս-
նակցէին Տառեան Առաքել, Չէրէզեան Գրիգոր եւ Սա-
խալեան ամբրանները՝ որոնք քիչ չատ հմուտ էին Հայ.
եկեղեցւոյ կանոններուն, ինչպէս նաեւ Պալատցի Գէորդ
գլխիւր, Սամաթիոյ Խաչատուր վարժապետը, Գում Գա-
փուի Յարութիւն վարժապետը՝ անոր վերոյիշեալ Տէր
Մեսրոպի, եւ ուրիշներ: Այս ժողովներուն իբր արդիւնք,
Հ. Պօղոս Թընկերեան, Հ. Միքայէլ Չամչեանի աշակերտ
Մխիթարեան մը, որ մասնակցած էր անոնց, գրած է

ենան Մանուէլ ապա, եւ Հայ Հռոմէականներ ալ՝ Թընկերեան Միմաս ապա
եւ Գրէնան Առան ապա:

(2) Ստեփաննու Ալաւի եւ Պետրոս Ծերունեան վարդապետները,
որոնք կը թուած էին 1790էն առաջ Ղարաբաշեանի ձեռքով Պրուսա հառ-
ատուած վարժարանին մէջ:

Յայտարարութիւն ողջամիտ դաւանութեան Հայ. Ս. եկե-
ղեցւոյ, ուր այդ հինգ խնդիրներուն մասին կը խօսի:
Սակայն այդ շրջոյցին Հոռմէականներուն հետ միութեան
խնդիրը չի յաջողիր, որովհետեւ եկեղեցականներէն ու-
մանք կ'ընդգրկմանան այն երկու առաջարկութեանց, որով
կ'ուզուէր չիլիէլ պատարագին մէջ Յովաննէս Արտանե-
ցին, Գրիգոր Տաթեւացին եւ Մովսէս Տաթեւացին,
եւ ձեռնադրութեանց պահուն չարտասանել Լուսիի եւ
Քաղկեդոնի ժողովին նպովքը: Յովաննէս Պատրիարք
հրամայեց սակայն չեւրել եկեղեցիներուն մէջ՝ երեք
Ս. ժողովներու տօներուն՝ Ո՛վ Հրաշալի Մանկունք չա-
րականին յետամուտ երեք տաները, որոնց կողքեւմը
Կոլոս Պատրիարքն ալ արգիլած էր արդէն: — Յովաննէս
Չամչըրձեան միտ խնամք տարած է եկեղեցիներու շի-
նութեան. 1804ին նորէն շինուած է 1782ին այրած Սա-
մաթիոյ Ս. Գէորդ եկեղեցին՝ վերակազմութեամբ ճար-
տարապետ Կիլիսպեան Յակոբ ամիրայի եւ Մինաս Խա-
ֆալի. 1807ին նորով Գափուի Հիւանդանոցը նորոգուե-
լով, անոր ժող շինուած է Ս. Յովաննէս Աւետարանիչ
եկեղեցին « Ինչո՞ք քանից Ազնաւուրեան Կարապետ ա-
միրայի, Պաշտպանիւթեան միւսկէլէլի մահտաբի Յով-
հաննէս աղայի, եւն. » 1808ին Դաւաթիոյ Ս. Լուսառու-
րիչ եկեղեցւոյն միւսկէլէլի Չէրէզեան Գրիգոր ամիրոյ
շինեց Բեքայի Ս. Երրորդութիւն եկեղեցին⁽³⁾. 1811ին
շինուեցաւ Գաւաթ Փաշայի Ս. Յակոբ եկեղեցին՝ վերա-
կացութեամբ Տօնիկ ամիրայի: — Յովաննէս Պատրիարք
չափազանց գէր էր. 1757ին ծնած, չատ ծեր չէր տա-
կալին, սակայն իր գիրութիւնը հիւանդութիւն մը դար-
ձած էր, եւ առանց օգնականի չէր կրնար չարմիլ. նոյն

(1) Չեւոպիր յիշատակարան Բեքայի Ս. Երրորդութեան եկեղեցւոյն
մէջ պահուած:

խակ սկսաւ նստել պատարագ ընել, ինչ որ զպիտակեցուց Ժողովուրդը: Պատրիարքին հեղինակութիւնը սկսած էր պակսել, և ամիրաներէն շատեր պազած էին իրմէ: 1813 ականսմբեր 1ին ամիրանները հաւաքուեցան Պատրիարքարան՝ երեսօղէմի հաշիւները քննելու համար. նոյն օրը Պատրիարքին բաժնի որ պէտք է հրամարի և խոտառացան վճարել անոր պարագքերը, յատկացնելով ամսական 250 դրուշ, որպէս զի հանդիսա ընէ Սկիւտարի վանքը: Յովհաննէս Պատրիարքի յաջորդ ընտրուեցաւ Արքանաթ եպիսկոպոս Գօլեան, ինչմիտմանի նուիրակը: Նախկին Պատրիարքը քաշուեցաւ Սկիւտար, ուր իր քով իրը փոքրաւոր ծառայութեան մասաւ Աւետիս Պէրպէրեան, որ այդ ժամանակի զէպքերը զրի առած է նոյն իսկ իր աշխին տակ և իր թիւղորութեամբ: Յովհաննէս Չամաչըրճեան 1817 յուլիս 26ին վախճանեցաւ փաշեզնի հիւանդութենէ, վախճուեալ տարեկան, և թաղուեցաւ Սկիւտարի գերեզմանատունը, ուր կ'երեւայ դեռ իր շիրիմը: Յովհաննէս Պատրիարքի օրով, Պոլսոյ Հայերը գրեթէ ամէն թաղի մէջ ունէին վարժարաններ. Բերա Ս. Երրորդութեան եկեղեցւոյն կից Գրիգոր ամիրա Չըրէզեանի ջանքով զոլորդ բազում էր արդէն 1818էն առաջ⁽¹⁾, նոյնպէս Սկիւտար Ս. Կարապետ եկեղեցւոյն մօտ, և Դալաթիա ու Քարթալ. 1813ին Թուղլաճի Մարտիրոս աղա հիմնած էր Պէթօղի զոլորդը⁽²⁾. Եւսմէն կողմ ձրիարար կրթութիւն կը տրուէր, ինչպէս կը վկայէ Էրզրումցի Տէր Մեարաք քահանայ, աւագերէց Մայր եկեղեցւոյ և Մայր զոլորատան հայերէնի ուսուցիչ, 1808ին հրատարակած իր Քերականութեան յիշա-

(1) Չեաղիր յիշատակարան Բերայի Ս. Երրորդութեան եկեղեցւոյն մէջ պատճառ:

(2) Մատիս, 1853 ժառո 48:

տակարանին մէջ: Ժամանակին ուսուցիչներուն մէջ, Տէր Մեարաքէ զատ, նշանաւորներէն էին Թաղւոր վարժապետ Ապանեան, Սամաթիոյ Քաշատուր վարժապետը, և Գրիգոր Փէշախմաճեան, որ արդէն իսկ մեծ համբաւ չինած էր իրը կրօնագէտ և հայազէտ: Ասոնց մէջ միշտ ամէնէն հմուտն ու յարգուածն էր սակայն Պալաթեցի Գէորգ զպիրը, որ Պալաթ քաշուած կը զբաղէր թարգմանութիւններով և լատնատիրական աշխատութիւններով. իր անունը վերջին անգամ կը յիշուի Հոսմէականներու հետ միութեան խորհրդակցութեանց առթիւ և իր տապանաքարը կը վկայէ թէ 1812ին մեռած է 75 տարեկան: Մատթէոս զպիր Ժ. Գարուն սկիզբները քանի մը պրքեր հրատարակած էր իր տպարանէն, ինչպէս նաև Օրացոյցներ⁽¹⁾. Եւսմէն չատ դործող ապարանները երկուք էին՝ Մայր եկեղեցւոյ Ս. Առաքուածածնի տպարանը, և Յովհաննէսեան Պօղոսի աղաբանը: 1800էն 1813 Պոլսոյ մէջ նշանակութեան արժանի պրքեր հրատարակուած չէն, սակայն Միսիմարեանց Վենետիկ և թրիեստ հրատարակած գրքերը յաջորդ կաւ տալին մտաւոր պահանջութեան և մեծադոյն ապագրական գործունէութեան պէտք չէին թողուր: Պոլսոյ միակ զբաղմանուն էր այն ստեղծ Բիթապէճ Մարգար օր 1805ին Կոստի հիմնած է առաջին հայ գրաւանաստեղծը⁽²⁾, 1813ին Պոլսոյ մէջ կազմուեցաւ առաջին հայ հրատարակչական ընկերութիւնը, որուն ծախքով կը հրատարակուէր Վենետիկի մէջ Դիսակ Բիզանդեան երկարաթիւթիւթիւթ 1812 օգոստոս 1էն սկսեալ. այդ ընկերութիւնը հաստատած էր Յովհաննէս Չէլէպի-

(1) Իր մեռած տարին ալ (1825) Մատթէոս զպիր Օրացոյցը հրատարակուած է Պոլսոյ մէջ:

(2) Եւս հայ կենսագրութեանց, Բ. Հատոր, էջ 14:

Տիւզ (1749—1812), իր ժամանակին Պոլսոյ նշանաւոր գէմ-
քերէն մէկը, որ հիմնած է Խարթալի դպրոցը, Պէզնեան
Յարութիւն ամիրայի աստջարկութեամբ, նոյնպէս Ղա-
լաթիոյ մէջ դպրոց մը, ուր երաժշտութիւն կը դասա-
խառնէր Պոլսոյ Համարարձում։ Ուրիշ նշանաւոր Հայ մըն
ալ, Տատ Առաքել ամիրա, որ իր ճարտարութեան շնոր-
հի համբաւի եւ հարստութեան տիրացած էր, մեծաւ
Յովհաննէս Պատրիարքի օրով, 1812ին. 1758ին ծնած
Ակնայ Կամարակայոյ գիւղը, 1767ին Պոլիս հաստատ-
ուած, 1794ին Ազատլիի վառօղի մեքենան յորինած,
1795ին վաստակաւ կարգուած եւ նետզնեալ բազմա-
թիւ մեքենաներ շինած էր՝ անուաւոր նաւ, նաւէն ջուր
պարպելու ջրանոս, սղիւնն ասփակցնելու գլաններ, չու-
խայ գործելու գործիքներ, եւն. (1)։ Տատ Առաքել ա-
միրայի յաջորդեց իրր վաստակաւ իր անդրանիկ զա-
ւակը, Տատեան Սիմոն սէլ։

60. ԱՊԿԱՀԱՐ ԳՕԼԵԱՆ ՏԱԹԵՆԱՅԻ (1813—1816)
պատրիարքական կապան զոգեցաւ սեպտեմբեր 6ին։ Եփ-
րեմ Զօրագեղցի Կաթողիկոսը Յովհաննէս եպիսկոպոս
Կարբեցին կը զգրէր Պոլիս կարեւոր յանձնարարութիւն-
ներով, որոնք կը վերաբերէին զլիսաւորարար Էջմիածնայ
Կ. Պոլսոյ նուիրակութեան, Եփրեմ Կաթողիկոսի հաս-
տատութեան նրոտրոտակին եւ յանուն Էջմիածնայ Կ.
Պոլսոյ մէջ վարժարանի մը հիմնարկութեան։ Յովհան-
նէս եպիսկոպոս Թօգատ հասնելով իմացաւ Արքանամի
Պատրիարք ըլլալը եւ անցաւ Կեստրիա։ Արքանամ Գոյ-
եան, լսելով թէ Յովհաննէս եպիսկոպոս Պոլիս կու գայ
եւ իր ալ նուիրակութեան հաշիւները պիտի պահանջէ,
զրեց անոր դանախ Էջմիածին, սակայն Կարբեցին կա-
րեւորութիւն չստացաւ, եկաւ Պոլիս, իջաւ Բերա՝ առ-

ասկան զեպանատան առաջին թարգման Պ. Իիզանիի
տունը, եւ հաշիւ պահանջեց Արքանամ Պատրիարքէն,
որ հարկադրուեցաւ ամիրաներէն դրամ առնել, վճարել
իր պարտքը, եւ Էջմիածին դարձնել Յովհաննէս Կար-
բեցին։ — Արքանամ Պատրիարքի օրով Արապեան Պօ-
ղոսի նորահաստատ տպարանէն հրատարակուեցաւ Շա-
րակաթին մէկ նոր տպարարութիւնը, ուրիշ վերցուած էին
Միջ Հոգաշարի երեք յետամուտ առնելը. այդ Շարա-
կաթն հինգ հարիւր տարւածան գրչագրի մը նետեւողու-
թեամբ որոպարուած էր Փեշախմայեան Գրիգոր պատ-
ուելիին կողմէ եւ տպուած էր Արքանամ Պատրիարքի
հրամանով։ Սարափլար լէհեաւոր Աքնաւորեան Կարա-
րապետ ամիրա, Յովհաննէս ամիրա Երկանեան եւ ու-
րիշներ թողութեցին այս յաղաւման գէմ։ Արքանամ Պատ-
րիարք ուրացաւ իր արտոնած ըլլալը, եւ Գրիգոր Փեշ-
ախմայեան պատուելին պիտի պատժուէր իր պատու-
խանատու այդ հրատարակութեան եթէ չմիջամտէր Տիւզ-
եան Գրիգոր Զէլէպին։ — 1814 յուլիս ինն Արքանամ
Պատրիարք փառաւոր հանդէսով օձեց Գառդիկի Ս.
Թադատ որ նարակաւոյց եկեղեցին (1)։ Այս արարողութեան
ներկայ էին բազմաթիւ եպիսկոպոսներ, որոնց մէջ էին
նախկին Պատրիարքը՝ Յովհաննէս Չամաչընեան, ինչպէս
նաեւ Պօղոս Անդրեանապոլսեցի, որ նախ տարին Էջ-
միածին գացած եւ եպիսկոպոս ձեռնադրուած էր, Աստ-
ուածատուր եպիսկոպոս Կոստանդնուպոլսեցի, Յովհան-
նէս Պատրիարքի երկու աշակերտները՝ Յովոր վրդ. Սե-
րովբեան եւ Մաաթէոս վրդ. Զօխաձեան, որոնց չորսն

(1) Սարգիս գրիկ իր Տիւղադուքեան մէջ ԺԺ. զարուն սկիզբները
գրած է Թէ Գառդիկը կը ընտրէր ասորւաթիւ Հայեր, և ունին օր մէջ
Պաղին փոքր եկեղեցի մի Հայոց հմայեալ յոյժ և խորթալ՝ յանուն Ս.
Աստուածամկոյ։

(1) Թադմակեպ, 1849, էջ 7.

ալ օր մը Պատրիարք պիտի ըլլային Կ. Պոլսոյ ։ Ս. Թագաւոր եկեղեցւոյն շինութիւնը տեսնելով, Բերայի Հաշերը, որոնց եկեղեցին այրած էր, դիմում ըրին Արա-համ պատրիարքին՝ խնդրելով որ արժանութիւն տա-նայ Ս. Երրորդութիւն եկեղեցին ալ վերանշինուաւ ։ Արա-համ Պատրիարք դժուարութիւն յարոյց եւ տեղի տուաւ նոր բազմեանքու ։ Արդէն շատեր վերաւերած էր իր քաղա-կացոյտ վարդապետին ։ Իրեն զէմ նեղացողներուն մէջ էր նաեւ Յարութիւն Պէղճեան, որուն օր մը Պատրիարքը անարդական խօսքեր ըրած էր, երբ Պէղճեան կը քարե-խօսէր ի նպաստ Երուսաղէմի միաբան կարգադուրկ եղած Դրիգոր վարդապետին ։ Պէղճեանն առկալին այն տանն փողերանոցին մէջ պարզ պաշտօնակց մին էր թէեւ, սա-կայն արդէն իսկ աղօղեցիկ էր իր հասարակութեան մէջ ։ Պատրիարքը 1815 նոյեմբեր 29ին տօնակեցաւ հրաժա-րել եւ քաշուել Գաղղոյից, ուրիշ գնաց Մարգարան իբր առաջնորդ ։

61. ՊՕՂՈՍ ԳԻՒԴՈՐԵԱՆ ԱՆԴՐԻԱՆՈՒՊՈԼՍԵՅԻ (1815-1823) զեկտեմբեր 1ին Կ. Պոլսոյ Պատրիարք ընա-րուեցաւ ժողովի մը մէջ, ուր ներկայ էին նաեւ Տիւզ-եան Դրիգոր եւ Սարգիս Չէլէպինը, եւ երկու օր ետ-քը, զեկտեմբեր 3ին, զղեցաւ պատրիարքական խիստն Պօղոս եպիսկոպոս ծնած էր 1763ին տաննները եւ կա-նուխէն Երուսաղէմի միաբան եղած ։ Երբ Երուսաղէմի Պատրիարք Եւզղիկացի Պետրոս եպիսկոպոս մեռաւ (1800 յունիս 18), Պօղոս ուրիշ երեք վարդապետներու հետ զրկուեցաւ Պոլսի եւ ուրիշ քաղաքներ Երուսաղէմի վան-քին պարտերուէն թարմանել ի նպաստ հանգանակու-թիւն ընելու ։ Յետոյ նուիրակ եղած էր Իզմիր, եւ 1809ին ի վեր Կ. Պոլսի փոխանորդն էր Երուսաղէմի ։ Իր օրով Հռոմէականներու միութեան խնդիրը տեղի տուաւ երկար խորհրդակցութեանց եւ պահ մը խրադոր-

ծուեցաւ ալ ։ Պօղոս Պատրիարք 1816 նոյեմբեր 9ին Խորհուրդի հրաւիրեց ամբիւնները, եւ նոյեմբեր 23ին Հռոմէական Հայոց երեսկիները՝ որոնց մէջ էր նաեւ Տիւղեան Դրիգոր Չէլէպին, վերջ ապա համար Հայոց միջեւ եղած զաւանական բաժանմանց ։ 1817ին ալ քա-նիցս խորհրդակցութիւններ տեղի առնեցան եւ հոկտեմ-բեր 23ին երկու կողմերու երեսկիները Գուրուչէմէ հաւաքուեցան Պատրիարքին տանը (1) եւ հոն որոշեցին վիճելի կէտերը քննելու համար կրօնադէտ անձնի ընա-րել ։ Պատրիարքը Պոլսի գանուղ եկեղեցականները Պատրիարքարան հրաւիրեց, ուր ընտրուեցան Երուսա-ղէմի նուիրակ «ձերութաւորաց» Մարկոս արքեպիսկո-պոսը, Մշոյ Ս. Կարապետի փոխանորդ Կարապետ «նա-րապետակ» արքեպիսկոպոսը, «հանճարեղ» Պետրոս վար-

(1) Գաղղար մը տալու համար ժամանակէն Պօղոս նշանաւոր Հա-յոց վրայ, կը գնենք ինչ աղջ ժողովին մասնակցութեամբ անուանները քա-ղելով Պատմութիւն Անցից անտարկէն, 1818ին տպուած. մատուցե-լե՛նայ Աղայեան կարապետ ամիրայն, Յովաննէս ամիրա Արի-սաղեան, մահմետի Մոսնաննէս Չէլէպի, մահմետի Յովոր ամիրա Լա-ժիքեան, արքունի ճարտարապետ Դրիգոր ամիրա, Գաղղար ամիրա մահ-մետի Դեղդեան, Դրիգոր ամիրա Զրիքեան, Մկրտիչ ամիրա Արիկար-եան, Աղայ Պօղոս Մարգարեան, ճանիկ աղայ մահմետի Սիմէժեան, Սար-գիս աղայ Արզմանեան, մահմետի Պօղոս աղայ Կէլէքեան, Դրիգոր աղայ Ջեքեան, Յովոր աղայ Մամանեան, մահմետի Աստուածատուր աղայ Թեքեկեան, Թաղատուր աղայ Մարտիրոսեան, Յարութիւն աղայ Նորա-տունեան, Մկրտիչ աղայ Անանեան, մահմետի Յարութիւն աղայ Թեքի, մահմետի Մարտիրոս աղայ Զրիքեան, մահմետի Աստուածատուր աղայ միթլիէլի Մայր եկեղեցւոյ, Բարուակ աղայ, Ենորեան Մանուէլ աղայ, Մանուէլ աղայ Քէրէտօթի, Միքայ աղայ Զարգանաջի, Յարութիւն Չէ-լէպի Կիլլապեան, Աղայեան Չէլէպի, օ իսկ Հռոմէականներէն Զրիգոր Չէլէպի Տիւղեան, Մամաթէտ աղայ մահմետի Աստուածատուրեան՝ Յովոր աղայ Թեքիլըբեան, Առան աղայ Տալուտգաւէ, Եովսէփ աղայ Թեքիլը-բեան, Կաղաթի աղայ, Անանա աղայ, Յովոր Չէլէպի, Մկրտիչ Չէլէպի, Սաղբի Դրիգոր աղայ, Յովսէփ աղայ Փուլճեան, Զէպէրէկի Սիւրուս ։

դասակարգ, Պապիբու Տէր Մելիզան « յարգել » անթոռակարգ, Մայր Եկեղեցւոյ անթոռակարգ « գիւնաւական » Տէր Մեարտապը, Սիւլաւարի « պատուելի » անթոռակարգ Տէր Բարթեղիմէոսը, Պատրիարքարանի « խնամատարի՞ն » տիրացու Թաղւոր վարժապետը, եւ իբր նօտար Ղալաթիոյ Տէր Ջաքարիան եւ Պատրիարքարանի տիրացու Գրիգորը, ինչպէս կը կարգանք 1818 նոյեմբեր 22 թուականով պատրիարքական Կոնգակի մը մէջ (1)։ Սակայն այս անգամ ալ միտքիւնան գործը ելք չունեցաւ։ 1819ին վերջերք նորէն ֆանդեր եղան այս մասին. Յարութիւն Պէղզեան, որ սեպտեմբեր 5ին Փողկերանոցի տեսչ զարգեաւ իր յաջորդելով Տիւղեանց, արքունի ճարտարապետ Գրիգոր ամիրա Պալեան, Աղնաւուրեան Կարապետ ամիրա, Շանիկ ամիրա, Յովհաննէս ամիրա Երեւնեան եւ Յակոբ աղա Մանանեան մեծ եռանդով յարեցան գործին։ Հ. Միքայէլ Չաւեան (+1823), Կաճաճ հաւաքոյ գիրքը գրած էր ջատագովելով Հայ. եկեղեցին, հիւանդ էր արդէն, եւ Կ. Պոլսոյ մէջ Միսիմարեանց գլխաւորն էր Հ. Մ. Աղաջրադեան, որ կու գար յաճախ Գուժ Գափու. Հոսմէական Եծուղեան Յովհաննէս աղայի տունը, եւ որուն նախահռչակեալքամբ համաձայնութեան կէտերը քննելու համար յանձնաժողով մը կազմուեցաւ։ Այդ յանձնաժողովին անդամներն էին Պատրիարքարանի կողմէ՝ Գուժ Գափուի Տէր Մեարտապը, Սիւլաւարի Տէր Բարթեղիմէոս քահանայները եւ Աղանեան Թաղւոր վարժապետ, եւ Հոսմէականներէն՝ Հ. Մեարտապ Աղաջրադեան, Հ. Թովմաս Մաքսէթեան եւ Հ. Սերովբէ Ճէվաճիրճեան։ Իրենց կը նախադասէր Ստեփան եպիսկոպոս Աւգերեան։ Գումարումները, որոնք տեղի կու տնային երբեմն Յարութիւն Պէղզեանի տունը եւ եր-

բեմն Գրիգոր Պալեանի տունը, տեւեցին 1820 յունուարի վերջերէն մինչեւ ապրիլի սկիզբները։ Համաձայնութիւնը զոյացաւ եւ գրի առնուեցաւ։ Ամիրաները տարադրեցին զայն. ապա ներկայացուցին Պօղոս Պատրիարքին եւ ժողովէ հրաւիրեցին Պոլսոյ գտնուող եկեղեցականները, որոնց մէջ էր նաեւ Կիլիկիոյ Կիրակոս Կաթողիկոսը. այդ եկեղեցականներու ժողովը, իլեւ չունէր հարկ եղած ձեռնապատկիւնն ու կրօնական հեղինակութիւնը, որոնց որ Հայ. Եկեղեցին Քաղկեդոնի ժողովը եւ Լիւնոնը չնշովէ ձեռնադրութեանց ստան, Յովհան Որոտնեցին, Գրիգոր Տաթևազցին եւ Մովսէս Տաթևազցին չյիշուին պատարագի մէջ, եւ ցանկացողներուն համար վերջին օժման իւրը կարենայ գործածուիլ։ Ապրիլ 13ին Մայր Եկեղեցւոյ մէջ փառաւոր հանդէս եղաւ եւ Հայ. Եկեղեցւոյ գիրքը դարձան Հ. Մեարտապ Աղաջրադեան եւ ուրիշ վեց Հայ-Հոսմէական վարդապետ։ Նոյն օրը Պօղոս Պատրիարք իր երկու սարկաւաղները վարդապետ ձեռնադրեց, եւ այս ձեռնադրութեան մէջ Լիւնոնի ու Քաղկեդոնի ժողովին նշովքը չկարդացուեցաւ, եւ չյիշատակուեցան Որոտնեցին ու Տաթևազցիները։ Այս համաձայնութիւնը տեղի առաւ երկու կողմերէ ալ կարգ մը զիտուութեանց, որոնց պատասխանեցին յատուկ գրուածներով Հ. Թովմաս Մաքսէթեան, Հ. Սերովբէ Ճէվաճիրճեան Միսիմարեան վարդապետները, եւ Փիշաբնայճեան Գրիգոր պատուեւին։ 1820 մայիս 17ին ապուեցաւ Բան Հրաւեր Սիրոյ տետրակը, որ այս համաձայնութիւնը կը հռչակէր բոլոր ազգին։ Պօղոս Պատրիարք յուլիս 12ին վերջին օժման իւրը օրհնելով զրկեց Կ. Պոլսոյ եկեղեցիները, որպէս զի օծուիլ ուղղով մասնաճիւղ հիւանդները օծուին։ Սակայն օգտատան մէջ, այս միտքիւնան խնդիրը, որ Հոսմէական նայ մեծամասնութեան ընդունուած չէր, տեղի առաւ.

(1) Պատմութիւն Անգից, էջ 261.

Հայ. Երկեղեցւոյ զաւակներն ոմանց կողմէ՝ բռնն
բողոքներու : Հոռմէականաց հետ միութեան զլիաւոր
հակառակորդներն էին Սախաչեան Մարտիրոս ամիրա ութ-
սունամեայ ծերունին , Ակնեցի Թեղեանց Աբրահամ
ամիրա , Կէլէիէան Պօղոս ամիրա եւ Մարգարեան Պօ-
ղոս աղա : Իսկ բողոքողներու թեւադրիչներն էին երկու-
կեսարաղայներ , ապխտաւաճառ Յակոբ եւ սարկուազ
Կարապետ , նաւավար Տէլի Պաղտասար , եւ Սախաչեան
Մարտիրոս ամիրայի ազգականներն պատանի մը Ազա-
րիտ : Ասանցմէ ամանք խտօրէն եւ ամանք թեթեւօրէն
պատժուեցան Գալով Հոռմէականաց հետ միանալու գա-
ղափարին զլիաւոր ջատագովներուն , անոնցմէ Ազնաւուր-
եան Կարապետ զրկուեցաւ Սաքրդ եւ Պէղճեան Յարութեան
Իլիմիա . այս վերջինին յաջօրեայ իբր փողերա-
նոցի տեսուչ Պիլէղիկեան Պօղոս աղա : Իսկ հինգ Մխի-
թարեան վարդապետները , տեսնելով Հրաւեռ Սիրոյի այս
արդիւնքը , Հոռմէական եղան նորէն . անոնցմէ Գաղա-
րաճեան Հ. Գրիգոր հրամարեցաւ Մխիթարեան միաբա-
նութենէն , եւ Բարիդ գնաց ուր ֆրանսերէնի թարգմա-
նեց եւ 1843ին հրատարակեց Եղիշէն : — Պօղոս Պատ-
րիարքի օրով 1816ին հիմնուեցաւ Խորէնեան վարժա-
րանը Պաշաթու մէջ , ուր քսան տարիէ ի վեր թաղային
զայրոց մը կար արդէն : — 1818 օգոստոս 22ին վախճա-
նեցաւ Երուսաղէմի Թէոդորոս Պատրիարքը , եւ Երուսա-
ղէմի միաբանները , 8 եպիսկոպոս , 27 վարդապետ եւ
17 միաբան , զրով մը թախանձանօք խնդրեցին Պօղոս
Անգրիանուպոլսեցիէն ընդունիլ Երուսաղէմի պատրիար-
քութիւնը : Սեպտեմբեր 20ին ժողով զուսարուեցաւ
Պատրիարքարան , ուր Երուսաղէմի պատրիարքութեան
խորհրդական որոշուեցան եօթը եպիսկոպոս , որոնց մէջ
էր փոխանորդ Գարրիէլ եպիսկոպոս , եւ այս ընտրու-
թիւնները ծանուցանելու համար զրկեցին Կոստանդնու-

Կանանց ծերանոցի պատգարիկներ

պօլսէն Յակօբ Կալիկոպօսը, որ 1819 յունուար 13ին հասաւ Երուսաղէմ: 1819ին, 663,000 դրուշի պարսք վճարեց միաբանութիւնը: Նոյն տարին, յուլիս 12ին ժողով դաւաբուելով Պօլսոյ մէջ, երուսաղէմի Պատարիարք քարան, Նիկոմիդիացի Գարրիէլ Կալիկօպօս: 1823 օգոստոս 11ին նոր ժողով դաւաբուելով Պատարիարքարան, Պօղոս Պատրիարքի նախագահութեան տակ, 16 կանոններ սահմանուեցան Երուսաղէմի վանքին վարչութիւնը ճշդող: — 1819ին Պատրիարքին եւ Կ. Պօլսոյ քահանաներուն միջեւ կարեւոր խնդիր մը յուղուեցաւ: Ստօրութիւն էր Պօլսոյ մէջ որ երբ քահանայ մը մեռնէ, անոր ծախսերը Պատրիարքին կողմէ ուրիշ քահանաներու կը յանձնուէին՝ դրամական փոխարինութեամբ: Քահանային ժառանգորդները որ եւ է օգուտ չէին քաղեր այդ փոխարինութենէն: Պօղոս Անդրիանուպօլսեցի իր Կալիկոպօսութեան տեւն խառացած էր բաժնալ այս անիբաւ ստօրութիւնը՝ եթէ Պատրիարք ընտրուէր, եւ ասոր վրայ քահանաներն ալ աշխատած էին ընտրել ապլ զինքը: Ընտրութենէն չորս տարի ետքը, 1819ին, Պալաթու Տէր Գէորգ քահանան վախճանեցաւ եւ Պատրիարքը ուղեց հետեւիլ չին ստօրութեան: Քահանաները բողոքեցին, եւ ջանացին հրաժարեցնել Պօղոս Պատրիարքը. սակայն ոչ միայն չյաջողեցան, այլ իրենց գլխաւորներէն մէկ քանին, որոնց մէջ էին Բերայի Տէր Զաքարիան եւ Պալաթու Տէր Պաղտատարը, երեսուն օր քահանայագործութենէ արդիւուեցան: Նոյն տարին Կ. Պօլսոյ մէջ 121 տարեկան վախճանեցաւ Թէքիթտադի առաջնորդ Յակօբ Կալիկոպօս եւ զօկիացի (1698-1819), որ Նալեանի աշակերտներէն էր — 1820ին Պէդճեան ամիրա հիմնեց աղջկանց արհեստանոց մը Դուժ Դափու, գլխաւորաբար սիւզեկիի եւ թիւլաչի համար. այս արհեստանոցին մէջ կը շինուէին

եկեղեցական զգեստներ : — Պօղոս Պատրիարք ուղեւորով արգիւնել Մոսկապոլիք , որ պիտի պատահէր 1824ին , առաջարկեց Յոյներուն՝ այս մասին համաձայնութիւն գոյացնել , եւրիմ Ջորաղեղցի Կաթողիկոսին հաւանութեամբ : 1820ին որդուեցաւ տօմարաղէտներու յանձնաժողովի մը յանձնել գործին զննութիւնը , եւ Հայոց կողմէ բնարուեցաւ չափազէտ եւ տօմարաղէտ Միւհէն-տիս Գէորգ . այս գիտնական Հայուն զուակը , ապագրիչ Յովհաննէս Միւհէնյանի հոյճը ընդարձակ Կենսագրութիւնը գրած է , կը պատմէ իր ձեռագրին մէջ թէ հայրն է որ այդ մասին համաձայնութիւն գոյացուցած է Հայոց եւ Յունաց միջեւ : — Պօղոս Անդրիանուպոլսեցիի պատրիարքութեան վերջնեմիւր տարին , 1822 սեպտեմբեր 10ին , վախճանեցաւ Կիլիկիոյ Կիրակոս Կաթողիկոսը , որ Մեծ կոյտեցաւ իր քսանամեայ օգտակար գործունէութեամբ եւ որ նորոգած է Սիսի Կաթողիկոսարանն ու եկեղեցին : — 1823 հոկտեմբեր 18ին , Պօղոս Պատրիարք Պատրիարքարանի մէջ ժողով գումարեց եւ հրաժարեցաւ պատրիարքութենէն անձնական տկարութիւն տառարկելով : Հոկտեմբեր 24ին իրեն յաջորդ ընտրուեցաւ Կարապետ եպիսկոպոս Կասանդոնուպոլսեցի , իսկ Պօղոս Անդրիանուպոլսեցի գնաց քաշուեցաւ Սկիւտարի վանքը 1824ին Պատրիարքարանի ժողովը , տեսնելով որ երուսաղէմի Գարրիէլ Պատրիարքին եւ իր խորհրդականներուն միջեւ համաձայնութիւն չկայ , որոնց որ Գարրիէլ Պատրիարք Պոլսի դաշ եւ Պօղոս Անդրիանուպոլսեցի երթայ Երուսաղէմ , իբր ձեռնադրուի կառավարիչ՝ Ս. Յակոբայ վանքին : Կարսեական հրովարտակ մը վաւերացուց այս որոշումը եւ մինչ Գարրիէլ Պատրիարք ձառնաց կ'ելլէր Պոլսի դաշու , Պօղոս եպիսկոպոս ալ ձառնաց եւլաւ եւ գնաց Երուսաղէմ ուրիկ անցաւ եղբարտու 1825ին Աղեքսանդրիոյ էր եւ հանել եկաւ դարձեալ Պոլսի . քանի

մը տարի մնաց հոն , եւ նորէն դարձաւ Երուսաղէմ , ուր հասաւ 1828 դեկտեմբեր 3ին : Պօղոս եպիսկոպոս վանքին 800,000 զրուչի պարտքին մեծապէս մտաւ վճարեց : Գարրիէլ Պատրիարք Երուսաղէմի , որ կը նստէր Իզմիր իբր առաջնորդ , 1834ին դարձաւ Երուսաղէմ , ուր մեռաւ 1840ին , իր խուցը քաշուած , առանց պատրիարքութիւն ընելու , որովհետեւ ամէն բան անօրինակ էր ձեռնադրուի կառավարիչը՝ Պօղոս Անդրիանուպոլսեցի : Գարրիէլի յաջորդեց Ջափարիս , որուն օրով Անդրիանուպոլսեցին իր աշխարհն լոյսը կրանցուց , թէեւ իր խորհուրդով կը անօրինաւոր տակաւին ամէն բան . Ջափարիայի յաջորդեց Կիրակոս Պատրիարք (1847) եւ այս վերջինին Յովհաննէս Պատրիարք (1850) , որոնց օրով Պօղոս եպիսկոպոս ա'լ բոլորովին անար , անկողին ինկած էր : Պօղոս Անդրիանուպոլսեցի մեռաւ 1853 մայիս 4ին , 90 տարեկան , եւ թաղուեցաւ Ս. Փրկչի եկեղեցւոյ մէջ , Երուսաղէմի Պատրիարքնիւրուն կարգը : Պօղոս Պատրիարք խելացի , անտեսաղէտ , միւր եւ զօրձունեայ եկեղեցական մէն էր . քաջ հմուտ էր թուրքերէն , զոր կը խօսէր պիճնախօս կերպով : Գրած է՝ թուրքերէն՝ Պաշտօնիւն Հիւն եւ Նոր Կեսկարանի : Ունի նաեւ զբարար կրօնական գրուածքներ , Բանգարան եւրասեւ եւ Զանազանութիւն հինգ դարուց , երկուքն ալ արդուած : Ըստ վկայութեան հոգեւոր Աստուածատուր Յովհաննէսեան եպիսկոպոսին՝ թողած է եղբի նաեւ ուրիշ ձեռագիրներ , որոնք անտիպ կը մնան Երուսաղէմի վանքին մասնաշաղարանը :

62. ԿԱՐԱՊԵՏ ՊԱՆՈՅԻ (1823-1831), միտան Երուսաղէմի եւ Մարդուան-Ամասիոյ առաջնորդ , հոկտեմբեր 27ին զգեցաւ պատրիարքական խելանու Կարապետ Պատրիարքի օրով անդի ունեցած կարեւորագոյն զէպքն է՝ Բաքոյի միջոքի անուամբ նոր հա-

սարակութեան մը հաստատութիւնը: Թէեւ Հայ Կաթն-
լիւնները ունէին 1742 զեկտեմբեր Տին Հոռմէն Կոնդա-
կով եւ պրալիտով հաստատուած Կլիկիայ Պատրիարք
մը⁽¹⁾, սակայն անիկա հարկադրուած էր քաշուիլ նախ Լի-
բանոն Անտոնեանց վանքը եւ յետոյ իրեն սեփական վանք
մը. այս Պատրիարքը լոկ հոգեւորական հեղինակութիւն
մը ունէր⁽²⁾, եւ կառավարութիւնէն ճանչցուած չէր իբր
Ազգայեան. Հայ-Հոռմէականները կը յամայնէին լատին ե-
կեղեցիները, պառասպազի, խոստովանանքի եւ հազարգու-
թեան համար, սակայն իրենց ամուսնութիւնը Հայոց
Պատրիարքարանէն կ'արանուէր, եւ մկրտութիւնն ու
թաղումը տեղի կ'ունենային Հայոց եկեղեցիներուն մէջ: Կառավարութիւնը զիրենք կը ճանչնար իբր Հայոց Պատ-
րիարքարանի ժողովուրդ: Լիբանոն նստող Միքայէլ
Պետրոս Գ-ի օրով (1753-1780), Կ. Պոլսոյ եւ չրջակա-
ներուն Հայ-Հոռմէականները Հոռմայ կողմէն լատին վի-
սարին հոգեւոր հեղինակութեան ենթարկուեցան, եւ
1758էն ակեակ ունեցան իրենց յատուկ հայ վարդապետ
կամ եպիսկոպոս մը իբր փոխանորդ վիսարին. այսպէս
յաջորդաբար ունեցած էին Սերասեան Աթմանա ե-
պիսկոպոս (1758), Մարգրեան Անտոն վարդապետ
(1779), Սօֆեազեան Սահակ վարդապետ (1784), յետոյ
Աւդէրեան Ստեփաննոս, եւ 1806 ին նորէն Մարգրեան
Անտոն, եպիսկոպոս ձեռնադրուած: Այս վերջինը 1824ին
վախճանած էր, եւ Հայ-Հոռմէականները Աստուածա-
տուրեան Մանուկ ամիրայի սուրբ հաւաքուելով ընտ-

(1) Եկեղեցական պատմութիւն Հ. Ըստփրեանի, էջ 408.

(2) Արքամա Պետրոս Ա. նստաւ 1740ին, իրեն յաջորդեցին Յակոբ
Պետրոս Բ. (1749), Միքայէլ Պետրոս Գ. (1753), Բարսեղ Պետրոս Դ.
(1780), Գրիգոր Պետրոս Ե. (1788), իսկ 1830 ին Գրիգոր Պետրոս Զ-ն
էր, որ պաշտօնավարեց 1812էն 1841:

րած էին, իբր անոր յաջորդ, Անտոն վարդապետ նու-
րիմանը, սակայն լատին վիսար, Եթովպի տրքեպիս-
կոպոս, փոխանորդ նշանակեց եւ եպիսկոպոս ձեռնադ-
րեց Գազասազի Փափազեան Գէորգ վարդապետը⁽¹⁾:
Թարութիւն Պէղճեան, որ 1823ին դարձած էր Իլիմ-
եպէն եւ դարձեալ Փողեքանցի վերաթուուչ կար-
գուած, այդ միջոցին շատ ազդեցիկ էր եւ Պատ-
րիարքարանի գործերուն մէջ ունէր հերակշիւ դեր:
1827ին, Կարապետ Պատրիարքի հետ համախոհ, առաւ-
ջարկեց Հայ-Հոռմէականներուն իրենցմէ վարդապետ մը
փոխանորդ կարգել Հայոց Պատրիարքին, որպէս զի
նոսի Ղապաթիս կամ Բերս, եւ Պատրիարքը անոր մի-
ջոցաւ անօրինէ Հայ-Հոռմէականաց յարաբերական գոր-
ծերը⁽²⁾: Այս նպատակով Պէղճեան գնաց Բերս Պիլէ-
զիկճի Պօղոսի տունը, ուր կը գտնուէին նաեւ Տիւղեան
Յակոբ Սէլէպի, Ելէքէնեան Պօղոս եւ ուրիշներ: Նոն
որդուեցաւ որ Նուրիման Անտոն վարդապետի յանձ-
նութիւն փոխանորդի պաշտօնը, սակայն հետեւեալ օրը,
Թրնկըրեանները, Տալուտեանները, Գլճեանները եւ
ուրիշներ, ժողով կազմուով, այդ պաշտօնին կոչեցին Պօ-
ղոս Մարուշ վարդապետը: Ապիկ ետքն է որ նոր խնդիր-
ներ երեւան եկան Հայոց Պատրիարքարանին եւ Հայ-
Հոռմէականաց յարաբերութեանց վնասող, եւ 1827
հոկտեմբեր 3ին Թրնկըրեան Յակոբ ու Թրնկըրեան Յով-
սէփ, որոնք կարեւոր դեր ունեցած էին այդ խնդիրնե-
րուն մէջ, հեռացան Պոլսէն. ապիկ դատ 1827 զեկտե-
մբեր խիստ միջոցներ ձեռք անուեցան Հայ-Հոռմէա-
կանաց գէմ: Գիշ ետքը պարագաները փոխուեցան, եւ
1830 Յուսեւար Տին որդուեցաւ ճանչնալ Հայ-Հոռմէա-

(1) Հասունեան Փաղտփախեանքիւն, էջ 19:

(2) Սահիան Փափազեան, Կենսագրութիւն Յարութեան Պէղճեանի:

կաննեքը իբր որոշ հասարակութիւն նոյն տարին, Յուլիս 6ին, Պիտ Ը. Կ. Պոլսոյ Հայ-Հռոմէականաց մետրապոլիտ արքեպիսկոպոսի կամ Նախագահի աթոռ մը հաստատեց, եւ Նախագահ ընտրուած Նուրիճան Անտոն զարգացեալ արքեպիսկոպոս ձեռնադրեց, իրաւունք տալով անոր մինչեւ 10 եպիսկոպոս ձեռնադրել իր նախագահական շրջանակին համար։ Այսպէս, Փափազեան Գեորգ եպիսկոպոս իզմիր քաղաքացու եւ Նուրիճան Անտոն եկաւ Պոլիս քաղաքի Նախագահական աթոռը։ Միայն թէ, աւտորիական հպատակ ըլլալուն, իր ընտրութիւնը չվաւերացաւ օտմանեան կառավարութիւնէն, եւ 1830 Դեկտեմբեր 22ին Ազգապետ ընտրուեցաւ Վիեննայի Միֆթարեաններէն Յակոբոս Զուքրեան (կամ Մանուէկեան) զարգացեալ, որուն արուած Պէրաթը՝ 21 րեճեպ 1246 (1831 Յունուար) թուականը կը կրէ (1)։ Այսպէս, Հռոմէականները ունեցան Նախագահ մը եւ Ազգապետ մը միանգամայն. առի՛կ զատ հաստատեցին կանոններ, կազմեցին իրենց Պատրիարքարանի ժողովը, որուն նախագահն էր Տիւղեան Յակոբ 2Էլէպի, եւ անմիջապէս ձեռնադրեցին Դալաթիոյ Յիւսէփ Փրիկի եկեղեցւոյ շինութեան (15 Յուլիս 1831), որ տեւեց երկու տարի։ — Կարապետ Պալաթցիի պատրիարքութեան երկրորդ տարին (1824), Սեւերեկցի Պետրոս անուն արեւոյ մը երգիւնայի մէջ 5 քահանայ ձեռնադրեց եպիսկոպոս ձեռնադրով. Կարապետ Պատրիարք այդ արեւուն կարգադրոյժ ընելէ ետքը, քարձրաստիճան եկեղեցականները ժողովի հրաւիրեց եւ քանի մը կանոններ սահմանեց ձեռնադրութեանց մասին, որոնց զիստաւորն էր սա թէ՛ ամէն ձեռնադրեալ պէտք է ունենայ իր վկայագիրը եւ եպիսկոպոսները պէտք է

սկզբամբ ձեռնադրեն միայն իրենց վիճակին թեկնածուները։ Այս կանոնները հաջորդուեցան վիճակաւոր առաջնորդներուն, 10 Յուլիս 1824 թուակիր կեղեցակով մը, ուր Պատրիարքը կը հրամայէր « հաստատել դպրոցայի կրթութիւն մանկանց եկեղեցւոյ » — 1826 Օգոստոս 18ին Հօճափաշայի հրդեհը մոխիր դարձուց Գումգափուի Մայր եկեղեցին եւ Պատրիարքարանը, եւ կարեւոր « զիւան » մը՝ ուր արձանագորտած էին, ըստ Ա. Պրոպէրեանի, Արքայաժ Փոչեան, Պօզու Անդրիանուպոլսեցի եւ Կարապետ Պալաթցի Պատրիարքներուն օրով պատահած դէպքերը, եւ ժողովներու որոշումները. այս բնական նաեւ հին ձեռնադրութիւններ որոնց մէջ էր 650 տարուան Կաճնեղաղի մը։ Սակայն Պէդէսանի ջանքով եկեղեցւոյն վերաշինութեան հրովարտակը տրուեցաւ 1828 Փետրուար 3ին, եւ խալոյն փառաւոր շէնքեր բարձրացան այրած եկեղեցւոյն եւ Պատրիարքարանին տեղ. երեք մեծ եւ երեք ալ փոքրապիւր եկեղեցիներ շինուեցան, քացի աւանդատուններէն եւ պահարաններէն. եկեղեցւոյն հիւսիսարեւմուտ շինուեցաւ հայ լեզուի գատախօսութեան նախար ուսումնարան մը, եւ հասարակ ընթերցանութեան եւ դպրութեան վարձք մը. ուսումնարանին լոյս մեծ ուսական մը, քովը ջրհաններով եւ ջրհանկիւններու սեւեակներով. խալ եկեղեցւոյն զիմացը շինուեցաւ Պատրիարքարանը. եկեղեցւոյն հանդիսաւոր օժուած տեղի ունեցաւ Նովեմբեր 13ին. Կարապետ Պատրիարքի օրով նորոգուեցաւ նաեւ Սրբմագեղի Քրեդարակատար Ս. Աստուածածին եկեղեցին 1824ին. Տառեան Սիմոն ամիրա 1826ին հիմնեց Այ Սրբէֆանոյի Ս. Ստեփաննոս եկեղեցին. հիմէն շինուեցաւ 1829ին Գաւրակեօմիլի Ս. Յովհան Ոսկերեան եկեղեցին, Պալաթ Տ. Պօղոստար քահանային ջանքով. 1830ին ժողովրդային հանդանակութեամբ եւ Սէրփեան Յովհան

(1) M. A. Ubicini, Lettres sur la Turquie, II, էջ 451.

Նէս ամիրայի ճարտարապետութեամբ շինուեցաւ Սկիւտարի Ս. Խաչ եկեղեցին, զոր Կարապետ Պատրիարք օծեց Նոյն տարւոյ զեկամբերէն : Նոյնպէս Նիմն քաղաչէն կառուցուեցաւ Խապիլի զի Ս. Ստեփաննոս եկեղեցին, որուն փայտէ՝ շէնքը խորիցամ էր արդէն : այդ եկեղեցւոյն 1831ի յնուութեան արտաւժիւնը, զոր զրօծ է Պալաթու քարոզիչ Գրիգոր վարդապետ⁽¹⁾, կը պարտադէպ չաշխարհ մանրամասնութիւններ : Ծնորդն եկեղեցւոյն միւթէվէլլի Թերզեանց մասնակի Աբրահամ ամիրայի՝ Նորեղբայր Բարաքէնեա Գէորգ պէյի՝ եկեղեցւոյն չորս փաղֆ էր, խաթիսպէն զրաթեան միւլլի վերածուեցաւ 1827ի սկիզբները եւ Նոյն տարին, մայիս 30ին, մեռաւ Աբրահամ ամիրա այդ յինուութեան համար մեծ դուժար մը կտակելով : Իր եղբայրը, երամ ամիրա, միւթէվէլլի ընտրուեցաւ : 1830 Նոյեմբեր 9ին Կարապետ Պատրիարք օծեց Նիմն 24 քարերը՝ որոնց իւրաքանչիւրը մէջ մէջ կնքաւայր ունէր : Կնքաւայրերուն մէջ էին Պատրիարքը, ճարտարապետ Գրիգոր ամիրան, երամ, Կէկէլ Պօղոս, Նելփուզ եւ Բարսեակ ամիրաները, Նոյնպէս ամիրաներու մանկահասակ զաւակներն ու թոռներ : ասանցմէ մկեր, միւթէվէլլի երամ ամիրայի զօտակը՝ Բարաքէնեա Կարապետ պէյն էր, այսօր միակ կենդանի մնացողը կնքաւայրերու այդ աշտուպետական խումբին մէջ : Ծննդութիւնը, որուն ճարտարապետն էր Յովհաննէս ամիրա Սէրվիւնան, աւարտեցաւ ու խըր ամիր ետքը եւ օծուց կառարուեցաւ 1831 յուլիս 4ին : Նոյն տարին մարտ 16ին Կաթողիկոս ընտ-

րուած էր Յովհաննէս Ը. Կարեղիս, յաջորդելով Նիքիմ Զորպեղիցիի, որուն օրով Էջմիածին Պարսկիներէն անցած էր Ռուսերուն : — Կարապետ Պատրիարք հրաժարեցաւ 1831 սեպտեմբեր 4ին, եւ իրեն յաջորդեց Ստեփաննոս Աղաւնի, Արմաշու եւ Նիկոմիդիոյ առաջնորդը Հրաժարելով Պատրիարքը յաւտեցաւ Սկիւտարի սեպհական տունը Քընդ Նովանեա Ս. Խաչի, ուր մեռաւ 1850 յուլիս 31ին : Թաղուած է Սկիւտարի զերեզմանատունը : Կարապետ Պատրիարք մեռած էր 1783ին առ տննները : Հմուտ էր գրարարի եւ գրած է կրօնական հատոր մը՝ Լապսէր հոգոյց որ տպուած է Օրթաղից Արապեան տպարանը 1826ին : Կարապետ Պատրիարքի օրով, կրթական դարձը Նոր դարի տաւ : Պէզնեան Յարութիւն ամիրա 1828ին Մայր եկեղեցւոյն մօտ կառուցանել տուած Ռաւմաթարանին մէջ հայերէնի ուսուցիչ դրած էր Փշէտմալեան Գրիգոր պատուելին, ժամանակին նշանաւոր հայագէտը : Պէզնեան 1826ին տներէն տիրացաւ Սերուբէի ներշնչամար Բերայի մէջ ալ աղջըկանց տակընդործութեան վարժոց մը հաստատեց : 1830ին Ճանիկ տիրարի օգնութեամբ Բերայի Գոնա վուլա եւ Սթրաւել թաղերուն մէջ հաստատուեցան մէջ մէջ աղջկանց վարժարան Ս. Հոփիսիմեանց եւ Ս. Գալանեանց, եւ մէջ մէջ վարժարան մասնաբաժն համար, Ս. Էջմիածնի եւ Ս. Լուսաւորի⁽²⁾ : այս չորս վարժարաններուն մօտ շինուեցան նաեւ երկու աղբիւրներ՝ օգնութեամբ Յարութիւն ամիրա Պէզնեանի եւ ճարտարապետ Գրիգոր ամիրա Պալեանի : Այդ վարժարաններուն

(1) Թաղորին ընդօրինակութիւնը գտած ենք Տօթմ. Վահրամ Թորգոմեանի թով Այս Գրիգոր վարդապետը, որ եղբայրն էր Կարապետ Պատրիարքին, Արմաշ անցուցած է իր կնանքին վերջին տարիները վանքը մեռած է 1837ին եւ իր չորսին տղամաշարութեան նկարին է Յովսէփ Կարապետեան (Վարդան փաշա), որ այն տանները Արմաշ կը գտնուէր :

(2) Ասիէ տաւց Պօղոս մէջ աղջկանց մէջ վարժարան միւսն իր յըտի, այն զոր 1821ին Ասմաթիս հաստատած է եղբր Ճանիկ ամիրայի բոլորը, ըստ Ասիւնիքի տրուած տեղեկութեանց, որոնք ընդհանրապէս ստացաղբիւրներէ բաղաւթ են (տե՛ս Lettres sur la Turquie, II, էջ 395)

և ևս պիտի ընդհանրեցնէր հաստատութեան մէջ մեծ դեր ունի Բերայի բանիրուն և ևս գործունակ Տէր Զաքարիա աւագ քահանայն, որուն ջանքով վազգիներ ալ եղան ի նպատակ այդ հաստատութեանց և ևս որոնց զբաւական գրամագլուխ և և կեանքով հայկապետներն ամբարներն ու Էմնաֆները 1830ին⁽¹⁾։ Ամբարն փաշա Ապրանեան, որ 1822ին զեկեանմբեր 25ին ծնած է Բերա և ևս զարմարաններն մէկուն մէջ առած է իր նախակրթութիւնը, կը պատմէ թէ այս յորս կրթական հաստատութեանց նախակական հոգը մասնաւորապէս ստացան Էմնաֆներ յանձնուած էր ։ Կարապետ Պատրիարքի օրով հաստատուած են նաեւ Թափ Գափուի և Գարակիւծի միջին վարժարանները ։ Բոլոր այս նախակրթարաններուն մէջ դաս տրուած զինուորատարականներն էին ընթերցում, գիր, ռախաւ, Բրիտանիէական և Էմնաֆ մէջ քերականութիւն . հայ լեզուն միայն կ'աւանդուէր, և օտար լեզուներու՝ մանաւանդ ֆրանսերէնի ուսուցումը սկսած չէր տակաւին . այն ատենները ֆրանսերէնի քաջանմուտ միակ հայ վարժարանն էր Յովհաննէս Եղեկեան, որ Դաւաթիա կը բնակէր և ևս որով մասնաւոր դասեր կ'առնէին Յակոբ կրթնիկեան, Սերոբէ Վիլենեան (Սիրիլէն) և արիւններ . Եղեկեան (†1843) Հռոմէական էր և Վիեննայի Միսիֆարեանց վանքը ուսում առած ⁽²⁾ ։ Կարապետ Պատրիարքի օրով Կ. Պոլսոյ մէջ զորոք զինուոր հայ տղաներն էր Ապուշիկիցի Պօղոս Արապկաններ, որ 1829ին Իրիւզի ֆեյականացեան տպագրել տուած էր իր Քերա

(1) Բերայից Բէլեան, Պատմութիւն Ազգ. Հիւանդանոցի, էջ 2։

(2) Բայց հայտնի ալ էր Եղեկեան և մանրամասնութեամբ ուսանալու արժանաւորութեանց մասնաւոր իրաւունքէն՝ հայերէն տոմարն ու ժողովրդական էր Մեքսիկայից հայաւաճառարն սիրոյ գործը, որ իր մահէն տար արդի ետը տպուած է Իզմիր։

կանոնքներ՝ ժամանակին քերականութեանց մէջ ամենէն տարածուածը ⁽¹⁾, նոյնպէս կրթութիւն Բաղաւաթաբեկ քեանք, որ Կ. Պոլսոյ մէջ մաքուր աշխարհարարով զբաւած առաջին գիրքն է ։ Պօղոս Արապեանինէն զատ, երկու տպարան կը գտնենք այդ միջոցին Կ. Պոլսոյ, Մայր Եկեղեցւոյ Ս. Աստուածածնի տպարանը, որուն հոգը յանձնուած էր շատ տարիներէ ի վեր Ամբիցի Անդրէաս վարդապետ Երանաներ, և Թեոփիլանց մահաւան Արաբաճաճ ամբարն տպարանը՝ Կ. Պոլսոյ Հասան փաշա խաւը հաստատուած, որ 1824էն 1826 տպուած են ասանի չափ գիրքեր, մեծ մասը կրօնական . Այդ գիրքերուն յիշատակարաններէն կ'երևայ թէ զրաւր ամբարն ծախք չէր խնայեր այդ հրատարակութեանց համար . մահը 1827 ին կտանցուց իր օգտակար ձեռնարկը, որ շատ կարճատեւ եղաւ ։ Կարապետ Պատրիարքի օրով, 1876ին վախճանեցաւ նաեւ Մայր Եկեղեցւոյ տապանքը Էրզրումցի Տէր Մեքարտ քահանայն, ծնած 1766 ին ⁽²⁾, որ նշանաւոր եղաւ Կ. Պոլսոյ մէջ ԺԹ. դպրան սկիզբները իր կրօնագլուխ և հայապէտ ⁽³⁾, և Միւհէնի Գեղդ (†1830), որ իր ժամանակին ամենէն հմուտ հայ չափագէտն ու տոմարագէտն էր ։

63. ՍՏԵՓԱՆՆԻՍ ԱՂԱՆԻ ԶԱՔԱՐԻԱՆ (1831-1838), որ սեպտեմբեր 3ին յաջորդեց Կարապետ Պատրիարքին, ծնած էր 1777ին Պրուսա ։ 1787ին, զեն

(1) Կարապետ Իսիւնեան, Մանկութեան յիշատակներ, 1893ի Մոսկու, էջ 133։

(2) Իր տաղանդաւոր տոմարագլուխն օրհնով կը գտնուէր Վահան Զարդարանի թով օրհնուած մեծագիւղ տնտեսի մը մէջ . մեռած է 1826 մարտ 22ին 60 տարեկան։

(3) Իր Քերականութիւնը, որ աշխարհարար բացառութիւններով է, տպուած է նախ 1808ին և յետոյ 1826ին։

տաճամեայ, աշակերտած էր Ղարախօջեան Պօղոս արքեպիսկոպոսի Պրուսայի մէջ հաստատած վարժարանին, ուր կը գառախօսէր Տէր Աբրահամեան Յովհաննէս ասորկաւաց. ձեռնագրուած էր սարկուսաց 1793ին եւ արեւոյս 1798ին . քիչ ետքն ալ ստացած էր վարդապետի աստիճան : Պօղոս Ղարախօջեան, որուն ամէնէն սիրուած աշակերտն էր, Աղուանի կոչած էր զայն անոր բարեփառ եւ հեղահամորդը ընտառութեանը համար (1) : Ստեփաննոս վարդապետի աշակերտակիցն էր Պեպոս վարդապետ Մերսնեան : 1812ին երբ Պօղոս Ղարախօջեանի առաջնորդութեան տակ Պրուսայի եւ Նիկամիդիոյ վիճակները միացան, Ստեփաննոս Զաքարեան Նիկամիդիոյ փոխ-առաջնորդ կարգուեցաւ, եւ Պեպոս Մերսնեան Պրուսայի փոխ-առաջնորդ : 1816ին երկուքը միասին կոմիտէին զացին եւ յունիս 25ին եպիսկոպոս ձեռնադրուեցան Զորագնդի եփեմ Կաթողիկոսէն : 1820ին Ստեփաննոս եպիսկոպոս փոխանորդ եղաւ Արմաշու վանքին, 1821ին անօրէն եւ ուսուցիչ նորահաստատ վարժարանին մէջ, 1824ին Պանդոսիոյի առաջնորդ, 1825ին Իզմիրի մէջ պատրիարքական փոխանորդ : Ստեփաննոս 1825 ժայիս 11ին հիմնարկէք ըրաւ Իզմիրի Մկարդեան վարժարանին վերաշինութեան : Պօղոս Ղարախօջեանի մահէն ետքը, որ տեղի ունեցաւ 1825 օգոստոս 6ին, Նիկամիդիոյ եւ Պրուսայի վիճակները բաժնուեցան նորէն, առաջինին առաջնորդ մնալով Ստեփաննոս Աղուանի, եւ երկրորդին Պեպոս եպիսկոպոս Մերսնեան († 1836 յունուար 6) : 1825էն 1831 Ստեփաննոս Աղուանի փոխանորդներն են՝ Արմաշու վանքին մէջ՝ Պօղոս վարդապետ Թաքմաքեան, որ ետքը Կ. Պոլսոյ Պատրիարք եղաւ, Աստարազարի մէջ՝ Յակոբ վարդապետ

(1) Ամեն. Օրմանեան Սրբազանի Փառնութիւն Արմաշու :

Սինանեան, եւ Նիկամիդիոյ մէջ, ուր այդ միջոցին վերաշինուեցաւ Հայոց հոյսկապ եկեղեցին, Կարապետ վարդապետ Բէքմէզեան : 1826ին Ստեփաննոս նորէն կադմակերպեց Արմաշու դպրոցը . նոր աշակերտներ ընդունուեցան եւ գառախօս կարդուեցաւ Պրուսայի Զամարեան Տէրայնոյ պատուելին, որ 26 տարու երիտասարդ մըն էր այն ատեն, եւ որ մինչեւ 1828 մնաց Արմաշու : 1828 ժայիս 26ին Ստեփաննոս հիմնարկէք եւսարեց Արմաշու վանքին, որուն շինութիւնը 9 տարի տեւեց եւ աւարտեցաւ 1837ին : 1831ին Արմաշու վարժարանին տուաւ նոր դարձ ուսուցիչ կարգելով ին Պոլսահանց Մուրատ Բերիսցի վարժապետ (1801-1848) որ հմուտ էր հայերէնի, իտալերէնի եւ նիարդալեան, եւ որուն աշակերտացան Ստեփաննոս Մալաքեան (յետոյ Կ. Պոլսոյ պատրիարքական Տեղապալ), Յովհաննէս Մափեան (յետոյ Տէր Յովհաննէս), եւ ուրիշներ : Այդ միջոցին Աղուանի 4-5 եկեղեցի նորոգել կամ շինել տուաւ իր վիճակին մէջ. նոյնպէս հիմնեց 1827ին Նիկամիդիոյ Լուսաւորչեան վարժարանը եւ Աստարազարի Հրեշտակապետաց վարժարանը (1) : — Ստեփաննոս Աղուանի Պատրիարքին իննամեայ պաշտօնավարութիւնը նշանաւոր չրջան մըն է Կ. Պոլսոյ Հայոց պատրիարքութեան մէջ : Պատրիարքութեան առաջին տարիները երիտասարդ խորհրդական մը ունեցաւ՝ Թաքմաքեան Պօղոս եպիսկոպոս, որ պատրիարքական փոխանորդ եղաւ : Պատրիարքարանի ժողովին զլուխն էր մշա Պէշեան Յարութիւն ամիրան : Այսպէս, այդ չրջանը տեսաւ

(1) Ստեփաննոս Աղուանի վրայ տրուած այս կենսագրական տեղեկութիւնները բացած ենք Ամեն. Օրմանեան Սրբազանի Արմաշու Փառնութիւնէն, որուն հեղինակը իր այլեւ առեւ ունեցած է Ստեփաննոս Աղուանի իմ/թիւի նմանգրութիւնը, ձեռագիր Արմաշու մատենադարանին :

փթեթումը կարգ մը կարեւոր արեւելոյցական եւ կրթական հաստատութեանց : 1832ին հիմնուեցաւ Տնանկաց Մատակարարութիւնը , նախաձեռնութեամբ Գարուսիւն ամիրա Պէզնեանի : Մատակարար մարմինը կազմուեցաւ 36 անձերէ , որոնց անունները նշանակուած են Պօղոս Պատրիարքի հաստատած խիւրիկին մէջ⁽¹⁾ . այդ մատակարարութիւնը բաժնուած էր վեց խումբի , եւ անոնց իւրաքանչիւրին զուոյն էին Պէզնեան Գարուսիւն , Գաւփազեան Ճանիկ , Երամ եւ Երկանեան Գարուսիւն ամիրաները , եւ Պետրոս աղա Քիւրքճիկանը : Ասանցմէ զատ կային նաեւ ուրիշ քանի մը ամիրաներ եւ բազմաթիւ էմուֆներ : Արհեստասօրները ամսական տուրք մը կը վճարէին Տնանկաց Մատակարարութեան , որ կը հոգար որբերու , ժերերու եւ ամէն տեսակ աղքատներու պէտքերը⁽²⁾ : 1832ին է որ ձեւանարկուեցաւ նաեւ Ազգ. Հիւանդանոցի շինութեան , եւեթ Իուլէն զուր , Գաղլը Զէչմէ արուարձանին մէջ . Գարուսիւն ամիրա Պէզնեան , հայեթայեւ ծախարին մեծագոյն մասը եւ միացածը հոգացին Ճանիկ ամիրա , Գարուսիւն ամիրա Կէլէկեան , Երամ ամիրա , Միւսք ամիրա եւ Հայ-Հոտմ Սնտոքեան աղա⁽³⁾ . 1833ին Հիւանդանոցին եւ Ս. Փրկչի եկեղեցւոյն շինութիւնը աւարտած էր , ճարտարապետութեամբ Կարապետ ամիրա Պալանքի եւ Եովհաննէս ամիրա Սէրփլեանի : Միւսքիւ ամիրա Փիշմիլեան ստանձնած էր շինութեան ընդհանուր վերակառուութիւնը , որուն կ'օգնէր Գրիգոր Օսեանի հայրը՝ Եսադճը Պօղոս աղա : Այդ միջոցներուն շինուեցաւ նաեւ Ս. Յակոբայ վանքը Զէյթուն Պուստու , հետախօսէ լոնուողներու համար :

Հիւանդանոցի գեանք , Սամաթիոյ աւազերէջ տանկադէտ եւ կալուածական օրէնքներու հմտա Սողամնեան Տէր Գրիգոր քահանայի խորհուրդով , մուգարայի յաւելմամբ , մահլիլի վաճառէն ուղարկին զերծ կապուցուած էր⁽¹⁾ : 1834ին Հիւանդանոցը բացուեցաւ : Հիւանդանոցի միւքթիլիքի Փիշմիլեան Միւսքիւ ամիրա , երկու տարի ետքը , 1836ին , յատուկ հրովարտակով արտօնուեցաւ Հիւանդանոցի մէջ հաստատել մամարան մը , ուր կը թափուի հայ եկեղեցիներու համար հարկ եղած մամը , եւ որ Հիւանդանոցի հասցիքի կարեւոր աղբիւրներէն մէկը կը ներկայացնէ այսօր : 1837ին Հիւանդանոցի նազըրն էր Պալանքու Տէր Պաղտատար քահանան , զաւակը Պաղտաթու աւազերէջ այն նշանաւոր Տէր Մեղիճին , որ աշխարհական եղած ժամանակ ուսուցիչ եղած էր Կարապետ եւ Եսկորտա Պատրիարքներուն⁽²⁾ . եւ որ իր ժամանակին զէպքերուն վրայ յիշատակարաններ թողած է : Փիշմիլեան Միւսքիւ ամիրա իբր միւքթիլիքի վարեց Հիւանդանոցը վեց եօթը տարի եւ բաւական բարեկարգ վիճակի մէջ դրաւ զայն : Այն տանները ամէն հայ եկեղեցի տներ միւքթիլիքի մը եւ եկեղեցւոյաններ ձէն մինչեւ 12 հոգի , ըստ կարեւորութեան թաղին . միւքթիլիքիները կ'ընտրուէին Պատրիարքէն , որուն փոխանորդները կը նկատուէին , որովհետեւ Պատրիարքն է Հայոց բարեկործանին , կրթական եւ կրօնական հաստատութեանց ընդհանուր միւքթիլիքին . պատրիարքական կնդակ մը կը հաստատէր միւքթիլիքի ընտրութիւնը , որ կը վաւերացուէր պետական պերաթով : Միւքթիլիքին որ ցկեանս կը վարէր իր պաշտօնը եթէ չ'ըսածսեր կամ

(1) Բիւզանդ Քէլեանի Պատմութիւն Ազգ. Հիւանդանոցի , էջ 40 :

(2) Պատմութիւն Ազգ. Հիւանդանոցի , էջ 39-40 :

(3) Պատմութիւն Ազգ. Հիւանդանոցի , էջ 17 :

(1) Պատմութիւն Ազգ. Հիւանդանոցի , էջ 19 :

(2) Կարապետ Խալիբեան , Մանկութեան Յիշատակներ , Մապիս 1893ի , էջ 164 :

ծանր պատճառներով չհրաժարեցուցուէր, իր կողմէ
ժամանակաւոր ժողովանոց (Ախլթեղէլի վեհիլի) մը
կրնարէր պատրիարքական կոնդակով հաստատուած ։
1831էն մինչեւ 1839 Վ. Պարսկ մէջ 16 եկեղեցի շինուած
կամ նորոգուած է . 1832ին կառուցուած է Թօփ Գա-
փուի նորահաստատ Ս. Նիկողայոս եկեղեցին, եւ նո-
րոգուած են Սամախիայ Ս. Գէորգ եւ Էյրապի Ս. Եղիա
եկեղեցիները . նոյն եւ հետեւեալ տարին շինուած են
Ազգ. Հիւանդանոցի Ս. Փրկիչ վայրաշէն եկեղեցին եւ
անոր մօտ դանուած Զէյթուն Պարսկի Ս. Եսկոր վան-
քին մատուար . 1834ին նորոգուեցան Ղալախիայ Ս. Գրի-
գոր Լուսաւորիչ, Գուրուշէմի Ս. Խաչ, Պէյքօղի Ս. Նի-
կողայոս եւ Եէնիգիւղի Ս. Աստուածածին եկեղեցիները ,
Պէյքօղինը Փափագեան ճանիկ ամիրայի եւ Եէնիգիւղինը
Նէվրուզեան Յարսիմիւն ամիրայի ծախքով . 1835ին
շինուած է Ազատլըի Ս. Աստուածածին նորահաստատ ե-
կեղեցին, եւ Գուրուշէմի Ս. Լուսաւորիչը զոր հիմնեց
արքունի ճարտարապետ Եովհաննէս ամիրա Սէրվէրեան .
նոյն տարին հիմէն նորոգուեցան Պալախի Ս. Հրէշտա-
կապետ (1) եւ Ալէմ Տաղի Ս. Նշան եկեղեցիները .
1838ին շինուեցաւ Պէյիկիւշի Ս. Աստուածածին եկե-
ղեցին արքունի ճարտարապետ Պալեան Կարապետ ամի-
րայի « ձեռամբ եւ արդեամբ », նոյնպէս Բերայի Ս.
Երրորդութիւն եկեղեցին (2), որուն միւթէվէլլին էր
Գապարեան Պաղտատար ամիրա ։ Սանփաննոս Աղաւ-

(1) Պալախի տապեւէջ Տէր Մելգոն բանակայ այս շինութեան
մանրամասն պատմութիւնը արձանագրած է Յիշատակարանի մը մէջ, զոր
տեսած ենք Պալախի Ս. Հրէշտակապետ եկեղեցւոյ զանաւորանք ։

(2) Այս եկեղեցւոյն շինութեան պատմութիւնը կը գտնենք յիշատա-
կարանի մը մէջ, որ պահուած է Բերայի Ս. Երրորդութեան եկեղեցին, և
զոր զբաւ է այդ եկեղեցւոյն նախկին տապեւէջ Անէմեան Տէր Գրիգոր
բանական ։

Խանութի լիմոնադի մէջ բժշկական բնութիւն մը

նիւի պարտաւարքութեան առաջին տարիներն է որ Երուսաղէմի Աթոռին Կ. Պօլսոյ փոխանորդը, Յովհաննէս վարդապետ, որ ետքը Պատրիարք եղաւ Երուսաղէմի, վերաշինեց Պատրիարքարանի քով գտնուած Երուսաղէմաւանը, աջակցութեամբ Յարութիւն Պէղճեան, Միքայէլ Փիլիպիեան եւ Ճանիկ Փափաղեան ամբիւրանքուն։ Աղանձիկ օրով, բաւական նոր զարդերով ալ հիմնուեցան Կ. Պօլսոյ մէջ եւ ջանքեր եղան այդչէն բացուածները զարդացնելու։ 1832ին Պէղճեան հիմնեց Էյուպի Պէղճեան վարժարանը եւ Գումգափուի զուար Պօղոսեան եւ Վառդապետեան մանչերու եւ աղջկանց վարժարանները յանուն իր հօրն ու մօրը. նոյնպէս վերաշինուեցան Լանկայի Մայր-զարդը եւ Կէտիկ փառայի զարդը⁽¹⁾. նոյն տարին Պալաթու եւ Ֆէնէրի բարձունքին վրայ գտնուող Գանդը Բիլիսէ թաղը նոր զարդաց մը բացուեցաւ, յանուն Ս. Աստաբըլոց, որուն ծախքը հոյ գինեւորաններու կանաճին յանձնուած էր⁽²⁾. այդ զարդոյն մէջ ուսացիչ էր Աւետիս Պէրպէրեան պատուելին, որուն կ'աշակերտէին Կարապետ Իւթիւհեան, Բարունակ Բրթիկեան (ետքը՝ Տօքթոր Բարունակ պէչ Ֆէրուհիան), Արաւստմ Սրէնիկեան եւ ուրիշներ⁽³⁾։ Մայր եկեղեցիին մօտ Պէղճեանի հիմնած ուսումնարանը, որ զվաւարապէս ընծայարանի մը դեր կը կատարէր, բաւական օգտակար եղած էր 1828էն մինչեւ 1832 Գրիգոր Փէշտիմաճեան պատուելին կանոնաւորապէս հայերէն լեզու եւ ճարտասանութիւն ու արամա-

(1) Բիւզանդ Քէլեան, Պատմութիւն Ազգ. Հիւանդանոցի, էջ 3։

(2) Այդ առնձները սովորութիւն էր իւրարանչիւր զարդք ծախքը մէյմէկ էանաճի յանձնել։

(3) Կարապետ Իւթիւհեան, Մանկութեան յիշատակներ, 1893ի Մասիս, էջ 148։

քանութիւն զատարժան էր հոն եւ իրեն աշակերտած էին Գրիգոր Քէրէստէճեան (շեռայ Գէորգ Պարթաբք եւ Կաթողիկոս), Ռաչատուր Միսաքեան, Նիկողայոս Զօրայեան, Թադէոս Հինգետարսէլեանեան (եաքը Տէր Յովհաննէս), Յովսէփ Վարդանեան (եաքը Վարդան բաշա), Գրիգոր Աճէմեան (եաքը Բեռայի աւաղերեց), Յովհաննէս Տէր Պօղոսեան, Գաղուսա Տէր Պօղոսեան, եւն, որոնք օր մը ծանօթ հայադէւաներ պիտի ըլլային։ այդ ուսումնարանը, ուր իտալերէն այ կը դասախոսուէր ուսուցչութեամբ Ռաչատուր Պարթաբայանեանի, 1834ին Պէդճեանի մահուամբ թողորովին խանդարուեցաւ։ Սակայն քիչ ետքը, 1836ին, սկսաւ ծաղկել Մոսկովի Ներսէսեան վարժարանը, ձեզայիրդեան Մկրտիչ եւ Նէվրուչեան Յարութիւն ամբարներուն ջանքով։ Այս վարժարանը, ուր կը յաճախէին 600ի չափ աշակերտներ, կրնայ նկատուիլ իբր Կ. Պոլսոյ առաջին կարեւոր հայ կրթական հաստատութիւնը, ուր կ'աւանդուէին գիտութիւններ, քնադիտական փորձերով, եւ ուր հայերէնէ ու թուրքերէնէ զատ, կը դասախոսուէր նաեւ ֆրանսերէն եւ իտալերէն։ Ներսէսեան վարժարանի գլխաւոր հոգաբարձուն էր Հովսեփեան Նիկողոս աղան (†1858), որ հրատարակած է երկու տեւոր քանասիրական նիւթերու վրայ։ Ուսումնապետն էր Տէր Սահակեան Յովհաննէս սրտաւելին, որ կ'աւանդէր նաեւ քնադատութիւն։ Նոյնպէս վարժարանին ուսուցիչներէն էր Տէր Գէորգ Արծաւնի։ Զրոյց տարածուեցաւ թէ այդ զարթոյն մէջ թողութախնութիւն կը քարոզուի, եւ 1838ին ձեզայիրդեան Մկրտիչ ամբարն ձուգեց այլ եւս ծախքերը հոգալ, եւ գաղափարներ համարուեցան։ Բայց մինչ ներշնչեան վարժարանը կը խանդարուէր, այնպէս, Սկիւտար, կը բացուէր ձեմարանը 1838 զեկտեմբերին, այս գիշերօթիկ վարժարանին

հաստատութեան աշխատեցան գլխաւորապէս Սերովբեան Յովհաննէս եւ Պարեան Կարապետ ամբարները։ 1836 օգոստոս 26ին Աղանի Պարթաբքին նախագահութեան տակ գումարուած ժողովի մը մէջ որոշուած էր Սկիւտար դանում Ս. Երուսաղէմի վանքին տեղ բարձրացնել ձեմարանը, որ շինուեցաւ 2500 կանգուն տարածութեան վրայ, եւ որուն համար Երուսաղէմի վանքը վճարեց 200,000 դրաշ (1)։ ձեմարանին մատակարարութեան աահմանուեցաւ տարեկան 120,000 դրաշի գումար մը, զոր Երուսաղէմի վանքը պիտի վճարէր, եւ որոշուեցան բարեկեցիկ աշակերտներուն առնել 3000 դրաշ տարեկան, ձեմարանին պաշտպան կարգուած էր Երուսաղէմի միտրան Կիրակոս եպիսկոպոս Մնացաւանեան, որ շեռայ Պարթաբք եղաւ Երուսաղէմի ձեմարանին անօրէն էր Յակօրիկ Մանուէլեան, ուսումնապետն էր պատուելի Տէրոյնեց։ Ռաչատուր Միսաքեան հայերէնի եւ Ռաչատուր Պարթաբայանեան ուսուցչութեան ուսուցիչ կարգուած էին։ 1839ի յունուարին ձեմարանը ունէր արդէն 50ի չափ աշակերտներ, որոնց մէջ էին Սահիան Ապրանեան (եաքը Սահիան բաշա), Կարապետ Իսիխանեան, Բարսեանի Գրիգորեան, Յովսէփ Պէլյան, եաքը նշանաւոր բժիշկ, Սիմոն Միքայէլեան (†1878), եաքը ուսուցչութեան գասատու եւ տնօրէն Եանազարեան վարժարանին, եւ ուրիշներ Աղաւնիկ պատրիարքութեան երկրորդ տարին իսկ, 1832ին, մահաւ Կ. Պոլսոյ մէջ հանրածանօթ ամբար մը, Գրիգոր Պայեան, որ իբր պարզ որմնագիր սկսած էր իր ստղանիցը, ինչպէս ինչ որոշուած է Յովհաննէս պէճ Տոտ-

(1) Կարապետ Իսիխանեան, Մանկութեան Գիշտակներ, 1893ի Մասիս, էջ 229.

եանին (1) . Գրիգոր Պաղանի յաջորդեցին իր արքունի ճարտարագետ, իր որդին Կարապետ Պաղան որ ժամանակին ամենէն բարեպաշտ ամիրաներէն մէկը եղած է եւ իր փեսան Սեթկերեան Յովհաննէս զպրոցատէր ամիրան 1832ին մեռաւ նաեւ Տառ Առաքել ամիրայի զաւակը՝ Տառեան Սիմոն ամիրան (2) , որուն յաջորդեցին իրր արքունի վստողապետ Յովհաննէս պէյ Տառեան եւ Պաղտ պէյ Տառեան . Յովհաննէս պէյ որ քիչ շատ ուսեալ անձ մըն էր , իր ճիւղին մէջ կառարկադործուելու համար 1835ին Եւրոպա գնաց եւ դարձին նոր դրութեամբ կաղմակերպեց իրեն յանձնուած գործը . յետոյ իր վերակազմութեամբ կառուցուեցան զանազան գործարաններ Պէյքօղի , Նիկոսիօղի , Հէրէքէի եւ Զէյթուն Պորնուի մէջ : 1835 յունուար 3 ին աւելի կարեւոր անձի մը մահն էր որ կ'ողբային Կ. Պոլսոյ Հայերը . փողերանոցի վերատեսուէչ Յարութիւն Պէյզնեան (Գաղէզ ամիրան) որ ծնած էր 1771ին , կը մեռնէր 63 տարեկան . այս մահը մեծ ցաւ պատճառեց բոլոր ազգին , որովհետեւ Պէյզնեանի բարի գործերը ամէնուն սիրելի ըրած էին զայն : Պէյզնեան , որ թաղուեցաւ Մայր եկեղեցին՝ եկեղեցատէր էր , զպրոցատէր եւ աղքատատէր , եւ իրմէ ետքը կամ առաջ ոչ մէկ Կ. Պոլսեցի Հայ իրեն չայր մեծ բարերարի համբաւ ունեցաւ : Արժանացած էր Երջմանկալիշատակ Սուլթան Մահմուտի բարձր նշանակութեամբ այ՛ն հաստատման 15 տարի մօտ ծառայած ըլլալով Օսմանեան Կայսրութեան իրր Փաղերանոցի վերատեսուէչ : Պէյզնեանի մահէն ետքը , 1834 մարտ 19ին ամիրաները եւ էանաֆնէրու գլխաւորները ժողովուե-

ցան Պատրիարքարան եւ տասը ամիրա ընտրեցին , որոնց պաշտօն յանձնեցին հովել Հիւանդանոցին , Տնանկ Ագփատներուն եւ գորոցներուն վրայ . այդ ամիրաներուն անուններն էին Միքայէլ Փիւմլեան , ծանիկ Փափազեան , Յարութիւն Երկանեան , Յովհաննէս Ազնաուրեան , Պետրոս Յովհաննէսեան , Մէ. Մարտիրոս Պաղտատրեան , Մազաու Սարիմեան , Պաղտատր Դաւադրեան , Յարութիւն Կէլիկեան եւ Յովհաննէս Բինկեանեան : — Ստեփաննոս Աջաւնիի առաջին պատրիարքութեան օրով Կ. Պոլիս մեռած Հայերուն մէջ պէտք է է յիշենք մեծ իւնիքերպէյնեան քահանան (1774—1837) , Պալաթի եկեղեցւոյն աթոռալոյ , հեղինակ թուրքերէն բանաստեղծութեանց որոնք աշուղներու կարգը զստած են զայն Սէլիսի անունով , եւ մանաւանդ Գրիգոր Փէշտիմաշեան պատուելին (1778—1837) , որ իր ժամանակակիցներուն մէջ առաջին տեղը զրաւած էր իրր հայապէտ եւ կրօնապէտ . Փէշտիմաշեանի ինքնագիր գործերուն կարեւորագոյնն է Հայկազեան լեզուի Բաղդիրը , 1844ին տպուած (1) . ունի աշխարհաբար զըրուած քերտ ալ եւ ինք եղած է Կ. Պոլսոյ աշխարհաբար լուսագոյն կերպով զրոգ առաջին Պոլսեցի զրազէտը : Փէշտիմաշեան ձեռագիրներու բազմաթու թեամբ որդարած է նաեւ Շարափանը , ու մանաւանդ Յայանուրտը , որուն վերջին տպագրութիւնը (1834) , իր կարեւոր յիշատակարանով , անոր կր պարտինք : — Արապեան տպարանը 1831էն 1839 Կ. Պոլսոյ մէջ գործող գրեթէ միակ հայ տպարանն է . անոր հիմնադիրը , Պօղոս Արապեան ,

(1) Փէշտիմաշեան զրած է նաեւ Բերտկմետրիւն զարարի (1829) , Դիմաւետրիւն ի լուրտանա Քիւստոսի , զարար քերտուած , (1845ին տպուած) , Լուսաշախ (1848) , Տրամարանդիւն (1854) : Աշխարհաբար զրուածքներէն յիշենք նաեւ Վարժարիւն բարոյ իւրաքանչիւրեան (1843) :

(1) Ինքնակենսագրութիւն Տառեան Յովհաննէս պէյի , ձեռագիր :

(2) Սիմոն ամիրայի կենսագրութիւնը զրած է եղեր իր եղբայրը՝ Յովհաննէս պէյ Տառեան :

մեռած է 1833էն առաջ, թողլով երեք զաւակ, Գաւուտ, որ վարելն էր ապարանին, Աստուածատուր եւ Գէորգ : 1834ի Արապեան Օրացոյցին ետեւը ցանկ մը կայ, որմէ կը հասկցուի թէ մինչեւ այդ տարին Արապեան ապարանին 50ի չափ գիրք լոյս տեսած է : 1831էն 1839, այդ ապարանին հրատարակուած գիրքերուն մէջ կ'արժէ յիշատակել Տէր Յովնան Միլզա Վանանդեցիի (1772-1840) մէկ քերթողական աշխատանքութիւնը 1836ին տպուած . այդ ուսեայ եւ ապաւնդատու քահանայն զրօն է քերթուածներու ուրիշ երկու հատոր ալ, 1840ին եւ 1856ին Իզմիր տպուած իր ժառանգին ետքը . Կ. Պոլսոյ Մայր դպրատան աշակերտ ըլլալով, 1798ին Իզմիր դացած էր իրր ուսուցիչ 1775ին հիմնուած Ս. Մեսրոպեան վարժարանին, եւ հոն երկար առնն պաշտօնավարած ու շատ օգտակար եղած էր : 1838ին հրատարակուած է Արապեան տպարանէն Վանառուսն Յովսէփայ, որուն նկիւնակն է Վանանդի Մարուգէ վարժապետ Պօղոսեան, Գրիգոր Փնշախմաշեանի աշակերաններէն, հմուտ հայագէտ, նեղիմակ ուրիշ գիրքերու ալ (1). Նոյն տարին հրատարակուած է նաեւ Լճրացի հայ դպրութեանց, աշխարհաբար բացատրուած դրաբարի քերականութիւն, զոր աշխատանքորդը, Պրուսացի Տէւրոյնից պատուելին, արդէն զիմնականի համար շինած էր Կ. Պոլսոյ մէջ : Յիշենք նաեւ թիշկ Միքայէլ Բէտտէնի Բժշկական արուեստին կրթութիւնը, հրատարակուած 1833ին, եւ նոյն թիշկին համանուն ընդարձակ զործը վեց հատորով, ամէնքն ալ Արապեան տպարանին . այդ թիշկական երկերուն նեղիմակը իր ժամանակին ամենէն զարգացած անձներէն մէկն էր. 1774էն

1776ի միջոցները ծնած, զաւակն էր Վալաթիոյ աւագերեց Տէր Պետրոս քահանայ Մինասիականի . Վանեակի ուսած, եւ Բիղայի Համալսարանէն վկայուած ժէ. զարուն վերջերը, Բէտտէն, որ բաւական տարիներ Իսպիլա եւ Նիկիտուս թիշկութիւն ըրած էր, 1830ին Աստրազար եկած էր եւ անկէ Արմաշ, ուր մնացած էր միջոց մը. 1833ին Պոլսոյ դասնալոյ, հոս մեծ համբաւ հանած էր իրր թիշկ եւ մեռած 1844ին : Այդ միջոցին Կ. Պոլսոյ մէջ մեծ համբաւ ունէր նաեւ իրր թիշկ Տաքիթ. Մանուէլ Շաշիեան (1775-1858), որ կրթուած էր Վենետիկի Միխիլարեանց քով . ժ.թ. զարուն սկիզբը թիշկ վկայուած Բատուայի Համալսարանէն, Կ. Պոլսոյ դասնալոյ հետեւեալ լսաւ զացած էր ու մինչեւ արքունի թիշկին մեծ պատուին արժանացած : 1831էն 1839, Արապեան տպարանէն զատ մեզ ծանօթ մէկ տպարան միայն հայերէն հրատարակութիւն ըրած է Կ. Պոլսոյ մէջ, Թագվիսի Վազայի լրագիրն տպարանը, ուր կը տպուէր 1831էն ի վեր Մօնիթօռ Օքթօմն Թուրքիոյ առաջին ֆրանսերէն լրագիրը, եւ Թագվիսի Վազայի թուրքերէն անդրանիկ լրագիրը՝ երկուքն ալ Պ. Աղեքսանդր Պլաքի կողմէ հիմնուած Կ. Պոլսոյ Այդ տպարանը 1832 յունուարին սկսաւ տպել Լրագիր Մեծի Տէրութեանն Օսմանեան հայերէն թերթը, որ Կ. Պոլսոյ մէջ հրատարակուած առաջին հայ լրագիրն է եւ որ առեւեց մինչեւ 1833, եւ զանազան անուններով երեւցաւ 1840ին եւ 1847էն 1850(2) Իսկ'Կ. Պալէն զուրկ Թուրքիոյ մէջ ուրիշ երկու տպարաններ ալ հաստատուած էին . առաջինն էր Երուսաղէմի Ս. Յակոբայ վանքին տպարանը, զոր նուիրած էր 1834ին Պետրոս ամիրա Եւստուֆ-

(1) Եղեներդուքիւն շարադանաց Իսթայիսցաւոց (1842) եւ Քիւսիկանուքիւն (1843), երկուքն ալ Արապեան տպարանը տպուած :

(2) Գրիգորի Վ. Գալմբեարեան . Պատմութիւն հայ լրագրութեան, էջ 38-44 :

Կան, և, երկրորդն էր Մայիսյան 1833ին Իզմիր փոխադրւած ըողոքական աղայանը, որ կը հրատարակէր կրօնական գիրքեր, աշխարհաբար և հայտաբան խորագրերէ, և եւր 1839 յունուար 1էն սկսեալ կը տպուէր Շեքնարան պիսանի գիշերանոց հանդիս — Ամերիկացի միսիօնարներուն քարոզութիւնը Հայոց մէջ՝ Պաղեստինէն կը սկսի. 1821ին Պ. Բարսեղն Նրուսպէմի մէջ հանդիպած էր ըողոքականութիւն ընդունելու արամաղիւր Հայերէ. 1823ին Նրուսպէմի փանքին միաբաններէն Դիմենկիստ եպիսկոպոս Կարապետեան և. Յակոբ եպիսկոպոս Լիւստրաքի ինդուցին փանքը և. դաջին Պէրսեմ, որ ըողոքականութիւն ընդգրկեցին և. առնունացան. Դիմենկիստ Կարօլիի աշրտ թեան և. Յակոբ Անգլիոյ հեռաւոր եղան Սպայայի մէջ ։ Պ. Տուալդ, որ դրած է Թուրքիոյ Հայոց մէջ ըողոքականութեան ծագման և. տարածման պատմութիւնը, կը խօսի հասե. Իրիզոր փարզապետի մը վրայ որ ըողոքականութիւն ընդունած է Դիմենկիստի հետ ։ 1829ին ամերիկեան միսիօնարական յանձնախումբը որոշեց Թուրքիոյ Հայոց մէջ ըողոքականութիւն քարոզել կանոնաւոր կերպով ։ 1830ին Պ. Էլքի Սմիլ և. Պ. Տուալդ միսիօնարները ճամփորեցին Թուրքիա ։ 1831ին Պ. Կուտէլ իր ընտանիքով հաստատուեցաւ Կ. Պոլսի. այս միսիօնարը քաջ հմուտ էր խորագրերէն և. հայ տասերով խորագրերէն խարդմանած և. Մայիսյի մէջ ապագրիւ առած էր Աւետարանը ։ 1832ին Պ. Տուալդը այլ ընտանիքով կը հաստատուէր Կ. Պոլսի. 1833ին արքեպիսկոպոս Կ. Իրենց քարոզութիւնները, և. Կ. Պոլսոյ մէջ առաջին անգամ ըողոքականութիւն ընդունող Հայը եղած է Փէշարմայճեանի ապակեքանդերէն Յովհաննէս Տէր Սահակեան. քիչ ետքը Սենեքերիմ Տէր Մինասեան և. Սարգիս Յովհաննէսեան, որ ապա Շեքնարան պիսանի գիշերանոց խորամանիկ աղայան ըլլաւ ։

(1845), կը հետեւէին Տէր Սահակեանի օրինակին: 1834ին հակամարտին միախառնուողը զարդոյ մը հաստատեցին Բերա, Հայ վարժարաններու ժողովը, ինչպէս կը վկայէ Ստեփան փայա Աղաանեան: Բերայի բողոքական դպրոցը կ'ունենայ թիչ աստիճան երեսունի շարի աշակերտ: Հայ աղջիկներ ալ կարգաւ կը սորվէին միօրեանարի մը տանը մէջ: 1834ին Պ. Էնթր Իզմիր հաստատուելով կը ստանձնէր ապարանին անօրէնութիւնը եւ կը ձեռնարկէր հրատարակել կրօնական գիրքեր, հայերէն եւ հայաստան թուրքերէն. 1833ին իւր թարգմանիչ Իզմիր զայցած էին նախկին եպիսկոպոս եւ հրապարակուող Դիմնիստ Կարապետեան եւ 1834ին Սարգիս Յովնանէսեան: 1836ին կը հաստատուի Բողոքականներու առաջին ժողովարանը: Եոյն տարին Տուայոյ թարգրութիւն մը կ'ընէ Անտոնուս եւ իրեն հետ իւր թարգմանիչ իրիկերով: Սինեթրիքով Տէր Մինասեան, որ զրած է իր ծամբողջութեան նկարագրութիւնը եւ 1839ին հրատարակած է Իզմիր՝ Եղնակի Օրացոյցին մէջ (1): Մինչեւ այդ աստիճանը միախառնուողը գործեր էին եւ Պատրիարքարանը չէր միջանում. սակայն հետզհետէ նոր միօրեանարներ եկած էին: Պ. Շնապըր հաստատուած էր Պրուսա (1834), Պ. Ժմովիլը Տրապիզոն (1834). 1837ին Պ. Տուայոյ Իզմիր զայցած եւ համոզած էր երկու քահանայ՝ Տէր Յարութիւն եւ Զրիթիլեան Տէր Վրդանէս, որոնք բողոքական եղան քանի մը տարի ետք, միօրեանարները ապալէս կը սկսէին ամէն կողմ տարածել իրենց կրօնական սկզբունքները եւ ամբարները պէտք կը տեսնէին բողոքականութեան Հայոց մէջ տարածման գէշ

(1) Սենեբերով Տէր Մինասեան յետոյ Նիս քորք երթալով, հոն բժշկիկ վարդապետ տառապող առաջին Հայը եղած է 1844ին, և Պոլիս գալով բժշկութիւն քրտած է մինչև իր մահը (1853):

միջոցներ ձեռք առնել : Սակայն Ստեփաննոս Ազունի թող էր , ուստի կ'որոշեն անոր փոխանորդ կարգել աւելի կորովի մարդ մը՝ Մարգարանի առաջնորդ Սերբուհան Յակոբոս արքեպիսկոպոսը , որ փետրուար 5ին Պոլսն կը հասնի եւ կը սկսի խիստ վարժունք ունենայ Հայ-Բողոքականներուն դէմ , ինչպէս նաեւ անոնց դէմ որոնք համակիր էին Բողոքականներուն : Մարգար ժամկոչին միջոցաւ փետրուար 7ին Պատրիարքարան կը հրաւիրուին Տէր Սահակեան Յովհաննէս պատուելին , Յիզիքա Պօղոս պատուելին , եւ չորս օր ետքը կը գրկուին Կեսարիոյ Ս. Կարապետի վանքը . նոյնպէս Պատրիարքարան կը հրաւիրուի եւ հոն կը մնայ Խաղկադի Տէր Գէորգ Արծրունին (†1894) , որ կը ճանչնար միաթմարները եւ անոնց հետ բարեկամական յարաբերութիւններ ունէր : Տէր Սահակեան բողոքական էր արգարեւ եւ Բողոքականներու կողմէ վերականգնու կարգուած էր Բզմիրի բողոքական սուլարանէն ելած գիրքերու վաճառման (1) : Իսկ Յիզիքա Պօղոս պատուելին (1788-1855) բողոքական չէր ընտելած ոչ ալ միաթմարներու համակիրներէն . Գրդգ-Աղաճ ծնած , աշակերտած էր Բզմիր Յովհան Միրզա քահանային . 1808ին Պոլիս զաւրլ , Անդրիանուպոլսեցի Պօղոս վարդապետէն արժանացած էր Յիզիքա պատուանունին , որովհետեւ հետեւ էր ընտրախառնեան . Պէշեմանի տան մէջ դասախօսած , յետոյ ուսուցչութիւն ըլլած էր Բզմիրի , Օրթապեղի , Պուսայի աղզային վարժարաններուն մէջ եւ միջոց մըն ալ երեսուպէմի վանքին ուսումնարանը . 1830ին տեսնելը Պոլիս դառնալով հաստատուած էր Զուքրօ խան , ուր չուկայի արհեստագործող մասնագործներ կու տար . մեծ համբաւ ունէր իր փրկիւտփայ , եւ հաւանորէն իր դասախօսութեանց

(1) Կեսարիայէն Կ. Պոլիս վերադարձած է 12 մայիս 1840ին :

մէջ յայտնած իմաստափրական կարծիքներն էին որ զինքը շփոթեցին Բողոքականներուն հետ (1) : Ստեփաննոս Ազունի Պատրիարք հրաժարեցաւ մարա Յին , եւ մարտ 19ին քաշուեցաւ իր առաջնորդական վիճակը՝ երկու միջիւս եւ Արմաշ :

61. ՅԱԿՈԲՈՍ ՍԵՐՈԲԱՆ (1839-1840) մարտ 13ին զգեցաւ պատրիարքական կապան Ապրիլ 6ին Տէր Գէորգ Արծրունին զրկեց Արմաշու վանքը , ուր մնաց հիւղ աւիւ . հոն զրկած էր նաեւ , նոյն պատճառներով , Թովմաս վարդապետը : Նոյն միջոցին Կ. Պոլիս կը գտնուէր Մեսրոպ Թադիսպետն Ննզկահայ նշանաւոր դրագէտը (1803-1858) , որ 1838ին եկած , միջոց մը ուսուցչութիւն ըրած էր Սկիւտար Սէրվէրեան Յովհաննէս ամիրայի տունը , եւ յետոյ , չքաւոր մնալով , հարկադրուէր էր զիմնէ ամիրիկացի միաթմարներու օրոնք զիրք ծախելու պաշտօն լանձներ էին իրեն (2) . այս պաշտօնը բուսական եղած էր զինքն ալ հրաւիրելու Պատրիարքարան , միշտ Մարգար ժամկոչին միջոցաւ , եւ Թադիսպետնոց մեկնած էր Պոլսէն Տրապիզոն , 1839 մայիսի սկիզբները : Յակոբ Պատրիարք յետոյ վանք լինակցի որ շեմարանը բարդուած վիճակ ունենայ . երկու աղայ բերել տուաւ Մարգարանէն եւ Ամասիայէն , դուր իր ծախելով շեմարան դրաւ : Բասն ամիրա ալ խոստացած էին երեքական հազար դրուշ առաւով մէջ մէկ պաշտպանեալ ունենալ շեմարանին մէջ , սակայն չգործողութեան իրենց խոստումը , անանկ որ շեմարանին մուգն

(1) Յիզիքա պատուելին Զօղած է բազմաթիւ ձեռագրներ , ճշգրտած լինի միայն Տրամաքաբուրիսն մը (1876) , որուն սկիզբը Յիզիքայի եղբայրը հրատարակած է անոր Կենսագրութիւնը :

(2) Տէր Յովհաննէս Միքիան , Կենսագրութիւն Թադիսպետնի , էջ 110 :

ու. եւքը հաւատարմացութեան մէջ չէին: Պատրիարքը որոշեց որ ամէն անցադրի վրայ 5 դրուշ ստնուի ձեմարանին համար. ասիկ զոտ Մնատէկ մը հաստատեց Պատրիարքարան, ուր պիտի հաւաքուէին ժողովրդին նուէրները գործածուելու համար Հիւանդանոցին, անասկաներուն եւ այլքատ վարժարաններուն: այս Մնատէկին մատակարարութիւնը յանձնեց 24 անձնու, երկուքը սեղանաւոր ամիրաներ եւ միւսները ուրիշ արհեստապետներ: Յետոյ, փոխեց Մուշէ, Էրզրումի, Սըվազի, Թօքատի, Պրուսայի առաջնորդները, յուսալով նոր հասոյթներ այդ սնտուէկին համար: Սակայն այս ամէնը չյաջողեցան. 1840ին Ս. Աստուածածնի տաղուարին՝ 40,000 դրուշ պէտք է վճարեր Մնատէկը եւ այդ գումարը վճարող չկար: ձեմարանը, որուն զարգացման համար ջանքեր կ'ըլլային, իր ծախքը չէր զոյգեր, 1839ին, խաղաղի ճարտարապետի մը, Պ. Բառէլիի խորհուրդով, քանի մը բարեօրոշմներ եղան ձեմարանին մէջ. նոյն տարին՝ ձեմարանին մէջ՝ տպարան հաստատած էին Թաշատուր Միսաքեան եւ Յովհաննէս Միւհէնթիսեան⁽¹⁾, եւ այդ տպարանին հրատարակուած էին 1840ի Օրացոյցը եւ ձեմարանի ինստուպից Յայապարուքիւնը: Սակայն քոյր ծախքերը կը ծանրանային Սէրվէրեան Յովհաննէս ամիրային վրայ եւ անոանելի կը դառնային: Երուսաղէմի 120,000 դրուշի վճարումը յետաձգուեցաւ սեղանաւոր ամիրաներուն զրգուծմով. այդ ամիրաները կը հանէին ձեմարանէն իրենց եւ իրենց բարեկամներուն կողմէ զրկուած թուակաւոր աշակերտները. կ'ուզէին որ խանդարտի այդ հաստատութիւնը, որովհետեւ հակակիր էին ճարտարապետ ամիրաներուն: Յակօր Պաա-

րիարք, այս դժուարութեանց զէմ բաւական մտքառելէ ետքը, վերջին անգամ Պատրիարքարան հրաւիրեց Քրանըրդոսները, որոնք հրաժարած էին, եւ երբ անոնք չեկան, ինք ալ՝ նեղացած՝ 1840 սեպտեմբերի մէջ քառուեցաւ Ազգ. Հիւանդանոց: Ճանիկ Փափաղեան, Յարութիւն Երկանեան եւ Մագուսա Սարկիսեան ամիրաները առիթէն օգուտ քաղեցին եւ Պատրիարք ընտրեցին՝ նորէն Ստեփաննոս Աղաւան, Յակօրոսի տեղ, որ զարծաւ իր նախկին վիճակը՝ Մարդուան եւ Ամափա:

63.Ո՝ ՍՏԵՓԱՆՆՈՍ ԱՂԱՎԱՆԻ (1840-1844) հոկտեմբեր 1ին կը հասնի Պոլիս եւ կը նստի պատրիարքական աթոռը, երկրորդ անգամ ըլլալով: Թաքթաքեան Պօղոս եպիսկոպոս կ'ընտրուի պատրիարքական խորհրդական. ճիշդ այս միջոցներուն, 1840 նոյեմբեր 12ին, ամերիկացի միսիոնարները Պոստ ընկերութեան ծախքով կը հիմնէին Պէպէթի վարժարանը, գիշերօթիկ վարժարանին անօրէնն էր Պ. Համլին եւ այդ հաստատութիւնը, — որուն աշակերտած են Յարութիւն արք. Վեհապետեան՝ հիմայ Երուսաղէմի Պատրիարք, Ստեփան Իւթիւհեան՝ Բիւրակնի ծերունի արտօնատէրը, Յակօր Էֆէնտի Մասնէանեան որ Բողոքականներու ազգապետ եղած է 1868էն 1881, Արմինակ Հայկունի, Մկրտիչ Բիրէճճեան՝ հեղինակ Աշխատհարար ՔերակաՆՈՒՅԵԱՆ (1864), Յակօր Էֆէնտի Պոյաճեան՝ Բողոքականներու արդի ազգապետ, եւ ուրիշներ, — մինչեւ 1860 շարունակեց. այդ միջոցին է որ Տօքթօր Համլին խլած է իր կապակցութիւնները Պոստ ընկերութեան հետ եւ Պ. Բողոքի գործակցութեամբ եւ ծախքով հիմնած է Բուսէլի Հիտարի բարձունքին վրայ Բողոքի Բոյէճը, որ ցարդ կը շարունակէ: Գալով Սիրիայի ձեմարանին, Սէրվէրեան Յովհաննէս ամիրա, չկարենալով զիմանալ ծախքերուն, տախլուած էր հրաժարիլ միւթէվէլլութենէ եւ ձեմա-

(1) Կենսագրութիւն Թաշատուր Միսաքեանի, Յ. Դ. Մըրճըրեանէ. օտո 1898ի Մասիս:

րանք իր նախատգրին թողած . անօրէնք՝ Յակոբիկ Մանուէլեան (1802-1870), 1841 ապրիլ 6ին քննու-
թեան հանդէսին տալիս ծնող-քնեղանքն լացաբարեց իրաց
վիճակը առեւտարանութեամբ մը, և ևս նոյն օրն իսկ ներ-
կաները միանալով որդեկցին չխնայել որ ձեւարանը
խափանուի : Այդ մասին քննարկը բոլին Յակոբիկ Մա-
նուէլեան, Թճաֆին Եղիազար, զինեպան Իսկէնուէր,
Յովհաննէս վրդ. Սեփեան, և ուրիշներ . սակայն չյա-
ջողեցան : Հետև ուրեմն Ստեփաննոս Աղաւնի օգոստոս
3ին մատոյց իր հրաժարականը, որ ընդունու եղաւ սեպ-
տեմբեր 17ին : Նախկին Պատրիարքը քաշուեցաւ իր
Վիճակը և ևս նոր դարկ տուաւ Արմաշու վարժարանին,
ուր Պոյաճեանց Մուրատ վարժապետին յաջորդեց 1843ին
իր արշակները Մովսէս Յովհաննէս պատուելի (1813-
1889) : Պօղոս Բաքբաժեան 1845ին և Ստեփաննոս
Մազաքեան 1847ին Աղաւնիի փոխանորդ կարգուեցան
Արմաշ : Իր ասպնորդութեան վերջին տարիները տկա-
րութեան պատճառաւ գրեթէ զարծէ քաշուեցաւ :
1849ին արտանցեց երկու ամսմտով իւններ որոնք դիտու-
աւթութեանց անգի տուն և ատանց համար դատի կոչ-
ուեցաւ Յակոբոս Պատրիարքէն, ի իւր ներդաժմաւ սղօղ
վարժեցան իրեն հետ իր ձեռութեան պատճառաւ :
Հետզհետէ ակտրանալով, Ստեփաննոս Աղաւնի Պատ-
րիարքը 1853 ապրիլ 6ին վախճանեցաւ Երևոյիցիւ, և
թաղուեցաւ քաղաքին հայ իեկեղեցոյն քաղի Ստեփան-
նոս Աղաւնի թողած է իր Ինկնկնկնսպորտիւնը, հաստատ
գրութիւն մը՝ որ կը պահուի Արմաշու վանքին մէջ :
Երջանկայիշառակ Սուլթան Մամուտ 1834 զեկտեմբեր
19ին իր ներկայութեան ընդունելով պան ուրիշ հա-
տարակութեանց կրօնական պետներուն հետ, քարեւանած
էր Իփքիխաթի պատահանքներ չնորէկ անոր : Երջանկա-
յիշառակ Սուլթան Ապա-Իւլ-Մէճիտ ալ 1844 և 1845ին

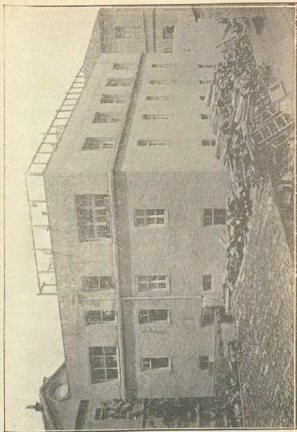
Իզմիտ այցելած ատեն երկից խիւղով պատուած էր
զայն և 1846 յուլիս 6ին նոր պատահանքն մը չնորմա-
նախաննոս Պատրիարք ունեցած էր քաղմաթիւ ձեռնա-
տները, որոնց մէջ ամէնէն նշանաւորներն են Գէորգ
Բէրէստէճեան (յետոյ Պատրիարք Կ. Պոլսոյ և Կաթողիկոս
Ամենայն Հայոց), և Ստեփաննոս Մազաքեան (յետոյ
Կ. Պոլսոյ պատրիարքական Տեղապալտ) : Աղաւնի ճարտար
գործիչ էր . կազմուածքով փափուկ էր, բայց սովորն
աշխատութեան մէջ . ազդեցիկ ծայր ուներ . հանդարտ,
խոհմ, ազնիւ և կեղեցական մքն էր, որ սիրելի կը
դաւնար զինքը ճանչցողներուն (1) :

**65. ԱՍՏՈՒԱՐԱՍՏՈՒ ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼՍԵՅԻ (1844-
1844)** սեպտեմբեր 19ին Պատրիարք եղաւ : Աստուածա-
տուր ծնած էր 1768ին ատենները և Զաքարիա Պատ-
րիարքին վերջին ձեռնաաւանդելն էր : Ամբարները ընտ-
րած էին այս 73 տարեկան ձերտնին, որպէս զի նշու
գործիք ըլլայ իրենց կամքին : Աստուածատուր Պատ-
րիարքի ընտրութենէն երկու շաբաթ ետքը, հոկտեմբեր
3ին, վերջնապէս փախուեցաւ ձեւարանը, ինչպէս սե-
ղանաւոր ամբարները կը փախաքէին : Սակայն ամաւ մը
ետքը արհեստագեանները բողոքեցին ամբարներուն գէմ
ճառեան Յովհաննէս ալէ և Արքումանեան Արքուման
ամիրա, Վէլկր խան հրաւերեցին զանոնք և խորհրդ-
ակցեցան անոնց հետ զեկտեմբեր 4ին . քիչ ետքը, զեկ-
տեմբեր 12ին, 27 արհեստագեաններ կազմուած ժո-
ղովք մը յանձնուեցաւ Պատրիարքարանի երկմուտքին
հոգը . սեղանաւոր ամբարները, յատուկ գրով, խոստա-
ցան չխառնուիլ անոնց գործին : Միայն թէ Պատրիար-
քարանի, Հիւանդանոցի, Տնանկներու, դպրոցներու
մտաքերը ծանր էին, և 27 արհեստագեանները չկրնա-

(1) Պատմութիւն Արմաշու . Երևան . 1927 . Գրականութեան հրատարակչութիւն

լով հողայ գանձք , սեպտեմբեր 25ին հրաժարեցան ,
 և նոյեմբեր 13ին ամիրաները նորէն ձեռք առին Պատ-
 րիարքարանի վարչութիւնը ։ 1842 մարտ 26ին վախ-
 ճանեցաւ Էջմիածնայ Յովհաննէս Ը. Կարբեցի Կաթողի-
 կոսը , հետեւեալ տարին , 1843 մարտ 18ին , Էջմիած-
 նայ մէջ ընտրողական ժողով կազմուեցաւ , ուր Թուր-
 քիոյ Հայերը կը ներկայացնէր Կեսարացի Պետրոս եպիս-
 կոսոս , և հոն Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս ընտրուե-
 ցաւ Ներսէս Ե. Աշտարակեցիին , Թիֆլիզի Ներսէսեան
 վարժարանին հիմնադիրը , նշանաւոր եկեղեցական , ու-
 բուն օրով չառ բարեկարգ վիճակ ունէր Էջմիածին ։ —
 1842 յուլիս 24ին երջանկայիւստակ Սուլթան Աստու-
 Մէճիտ, Տատեան Յովհաննէս պէրի խնդրեցին վրայ, լա-
 բրեանեցաւ հրամայել որ 15 օրս միտի պարէն յատկանայ
 Ազգ. Հիւանդանոցին 1843ին Տատեան Պօղոս պէջ նորէն
 շինեց Այ Սթէֆանոյի Հայոց եկեղեցին . 1844ին ալ Տա-
 տեան Յովհաննէս պէջ շինեց Մաքրիգիւղի Ս. Աստուա-
 ծածին եկեղեցին ։ — Աստուածատուր Կոստանդնուպոլս-
 սեցիին օրով , Պատրիարքարանի գործերուն մէջ գերա-
 կելիս դեր ունեցող ամիրան է Յարութիւն երկանեան ,
 որ միանգամայն զլուխ կարգուած էր 1842 մարտ 26ին
 կազմած Անատոլուի և Բուսթիսի սեղանաւորական
 ընկերութեանց (1) . 1842ի նոյեմբերի վերջերը ժողով
 գումարուելով Պատրիարքարան՝ Յարութիւն ամիրա
 կ'ընտրուի «վերառեսուչ» Պատրիարքարանի եկամուտ-
 ներուն , Միսաք ամիրա «վերառեսուչ» Հիւանդանոցի ,
 և Աշնանեան Պօղոս աղա «սնանկ աղքատաց և որ-

(1) Առաջինն անգամ էին երկանեան Յարութիւն, Քիւրճեփաւսը
 Պետրոս, Միսաք, ձեղաթիւրեան Մկրտիչ, Պաղտատար Չէրէզեան և Պօղոս
 Աշնանեան : Իսկ երկրորդին՝ Ճանիկ , Մաղսուտ , Յարութիւն Կէլէլեան ,
 Արրաճաճ Ալլահփէրաի , Յովհաննէս Թընկըր , և Յովսէփ Տափառեան :

— խանութն ու պարտէզ և Կաթողիկոսարանը —

քեւարիներու խնամածուք⁽¹⁾ : Սակայն ոչ ամբիւնները եւ ոչ էսնաֆները զո՛ւ էին Աստուածատուր Պատրիարքէն որ բարկացաւ էր եւ սիրաշահելու անկարող . ուստի ծեւրունի Պատրիարքը կը առնարուի 1844 յուլիան հրաժարիլ եւ իրեն յաջորդ կ'ընտրուի Իզմիրի առաջնորդ Մատթէոս եպիսկոպոս Չուխաճեանն : Աստուածատուր կը զաւուսի Սկիւտար , ուր իր օրով ու քանքով շինուած է ճէնի Մահալլէի Ս. Կարապետ եկեղեցին . մեռած է Սկիւտար , 1846 յունուար 2ին , եւ թաղուած է Պազլար պաշիի գերեզմանատունը :

66. ՄԱՏԹԷՈՍ ԶՈՒԽԱՃԵԱՆ (1844-1848) Իզմիրէն Կ. Պոլիս գալով յուլիս 17ին բազմեցաւ պատրիարքական աթոռը : Մատթէոս Պատրիարք Կ. Պոլիս ծնած է 1802ին : 1835ին կը գտնենք զինքը Պրուսայի առաջնորդ եւ 1841ին Իզմիրի առաջնորդ : Եպիսկոպոս օծուած էր 1838ին : Երբ Մատթէոս Չուխաճեան Պատրիարք եղաւ , իր առաջին գործը եղաւ հաշտեցնել ամերաններն ու արհեստագետները եւ կազմեց ժողով մը որ 16 ամբիւրս եւ 14 արհեստագետ անդամ էին : Այդ ժողովին օրով , 1844 սեպտեմբեր 14ին , որոշուեցաւ յիշատակել Ներսէս Ե. Աշտարակեցի Կաթողիկոսին անունը Թուրքիոյ հայ եկեղեցիներուն մէջ , ուր 1828էն ի վեր Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին անունը չէր յիշատակուեր : Որոշուեցաւ որ ա'լ բոլորովին զազրիլ Էջմիածնայ նուիրակներուն առաքումը , որ 1828էն ի վեր արդէն գործնապէս զաղորած էր . այն օրէն Կ. Պոլսոյ Պատրիարքին յանձնուեցաւ հաւաքել ի նպաստ Էջմիածնայ եղած նուէրները եւ զրկել զանոնք Կաթողիկոսին : Նոյնպէս որոշուեցաւ որ միւսները Էջմիածնէն ուղղակի Կ. Պոլսոյ Պատրիարքին զրկուի եւ անոր ձեռքով բաշխուի Թուրքիոյ եկեղեցիները :

(1) Իզմիրի Արշաղոյս , Թիւ 114 :

— 1845 ապրիլ 9-ին Երվանդայիչատակ Սուլթան Ապա-խէ-Մէճիս որ Իզմիտ գտցած էր այցելել Յովհաննէս Տառնանի անորդնութեան տակ հաստատուած չուխայի զործարանը եւ զո՛ր Ֆեսացած էր , բարեհաճեցաւ հրամայել որ օրական 37½ օրաւ հացի պէտական պարէն յատկանայ Ազգ-Հիւանդանոցին , որուն միաքիկէյի եղած էր նախորդ տարին Պոզոս պէշ Տառնան : Քանի մը օր ետքը , ապ-րիլ 17ին , Սուլթան Ապա-խէ-Մէճիս իր ներկայութեան ընդունեցաւ Յունաց , Հայոց , Հռոմէական-Հայոց Պատ-րիարքները եւ Հրէից խախամապետը , եւ հրամայեց որ Իֆքիխաշի ապամանցակուս պատուանդաններ տրուին անոնց իւրաքանչիւրին : Յունիս 7ին Հռոմէական-Հայոց Նախագահ Անասի Հաստնեան , որ 1845 ապրիլ 3ին ընտրուած էր , Գուժ Գափու այցելութեան եկաւ : Մատ-թէոս Պատրիարքին , որ յունիս 14ին փոխարինեց : Յու-նիս 4ին Մատթէոս Պատրիարքը գնաց այցելել Արմա-ուսպեղ Յունաց Միլիտոս Պատրիարքին , որ երեք օր ետքը փոխադարձ այցելութեան եկաւ Գուժ Գափու Պատրիարքարանը : Հայոց Պատրիարքը այցելութիւն փոխանակեց նաեւ Հրէից խախամապետին հետ : Մինչեւ այդ տարին՝ հպատակ հատարակութեանց հոգեւոր պետերը իրարու չէին այցելած անձամբ : Նոյն օրերը Մատթէոս Պատրիարքը տննելու եկաւ Ռուսիոյ զահաժտանոց Մեծ Գուքս Կոտանպին , — որուն կ'ուզէկէր Յովհան-նէս Այվազովսիայի , արդէն իսկ նշանաւոր իբր նկարիչ , — եւ Յրաննայի թագաւորին զուակը Մօնրանսիէ դուքսը : — 1846ին բողոքականութեան հոսանքը տատկացած էր արդէն . Աստուածատուրի օրով միաթոնարները լոբի ձեռքից կործան էին , թէեւ ձերտնի Պատրիարքը իր հրա-ժարումէն առաջ քանիցս խիստ քարոզչին խոսած էր անոնց դէմ : Մատթէոս Պատրիարքը ըլլալուն պէս , իսկոյն միջոցներ ձեռք առաւ բողոքականութեան դէմ :

Քննութիւն մը երեւան հանեց թէ հազարաւոր Հայ-Ռո-ղոքականներ կան Կ. Պոլսոյ մէջ . Մատթէոս զանազան միջոցներով անոնց մեծ թաւր զարձուց նորէն Հայ. եկե-ղեցւոյ գիրկը (1) : Հրապարակային վիճարանութիւններ ալ տեղի ունեցան քաջամուտ կրօնապետ Տէրայինցի եւ բողոքական քարոզիչներու միջեւ : Տէրայինցի գրեց եւ հրատարակեց նաեւ , 1845ին , տեսարակ մը Միհրսրոքեան վրայ , եւ ուրիշ երկու տեսարակներ ալ Հաղորդութեան վրայ : Մատթէոս Պատրիարք քաջանայազորութիւնէ ար-գիլեց Իզմիտի Տ. Վրթմանէս քահանայն , որ բողոքականու-թիւնը ընդունած էր եւ առջն կողմ կը քարոզէր , Արմաշ գրեց զայն , յետոյ Կեսարիա , ուրիշ Պոլիս զարմաւ օգոս-տոսին : Նոյն տարւոյ վերջերը Մատթէոս Տէր Վրթմանէսը ջանաց համոզել , սակայն անիկա չուզեց համակերպուլ , եւ բորոտոտացաւ . ասոր վրայ Մատթէոս Պատրիարք Գուժ Գափու հրաւիրեց նախորդ Պատրիարք Կարապետ Պալաթցին , Երուսաղէմի փոխանորդ Յովհաննէս եպիս-կոսոսը (յետոյ Երուսաղէմի Պատրիարք) , Պապիգիւք քարոզիչ ձերտնի Յովհաննէս վարդապետը , եւ անոնց հետ համախորհուրդ պատրաստեց Վրթմանէս Զրկելլեանի դէմ բանադրանքի կոնդակ մը , որ գրուած է 1846 յուն-ուար 12ին եւ որ կարդացուեցաւ Կ. Պոլսոյ բոլոր հայ եկեղեցիներուէն մէջ , հետեւեալ օրն իսկ , կիրակի , յուն-ուար 13 : Ութը օր ետքը կարդացուեցաւ նոր կոնդակ մը , որ կը բանադրէ բողոքականութիւն ընդունած բո-լոր Հայերը (2) : Մատթէոսի երկրորդ կոնդակը , որ ա-

(1) Իր հրաժարումին օրը , 1848 ապրիլ 1ին , Մատթէոս Պատրիարք յայտարարեց Դերասյոն փողովն մէջ Թէ ժախած է իր բաղէն 37,865 դրուշ բողոքականութեան առարձուքը արգիլելու համար :

(2) Մատթէոս Պատրիարք Հայ. եկեղեցւոյ հաւատալիքները յատկ գրի մը մէջ ամփոփած էր , զոր տողադրոյթները վերջ կը մնային բանա-դրանքէ :

առջինին պէս զրկուեցաւ Քուրբիդ բոլոր եկեղեցիները կարգապետելու համար, տեղի սուլա անգլիական դեսպան Սըր Սթրէթֆորդ Բէնինկի բաղժքին։ Նոյնպէս բողոքեցին ամերիկեան դեսպան Պ. Բէր եւ բրուսիական դեսպան Պ. Լը Գոս։ Մատթէոս Պատրիարքին համապարժեք էր եպիսկոպոսական եկեղեցւոյ Կ. Պոլսոյ հովիւ Ստաթիկէ եպիսկոպոսը, որ Բէնինկի ներկայացաւ Մատթէոս Պատրիարքի հետ եւ պաշտպանեց այս վերջինին րոնած ընթացքը։ Այդ կոնգակներուն հետեւանալով, Իզմիտի Տէր Յարութիւն քահանան, որ Տէր Վրթանէտի հետ բողոքականութիւն ընդունած էր, կարգապետիկ կ'ըլլայ։ Ստեփաննոս Աղաւնիի հրամանով այնոր մօրուքը կ'ամիւրտի։ Ասարազար, Տրապիզոն, Էրզրում, նմանօրինակ միջոցներ ձեռք կ'առնուին բողոքականներուն դէմ։ Մատթէոս Պատրիարք կը ջանայ նաեւ փակել տալ Պէտքի զարոյցը, բայց չի յաջողի։ 1846 յունիս Գին լամադրանքի նոր կոնգակ մը կը կարգացուի եկեղեցիներուն մէջ։ Պատրիարքը կը յայտարարէ թէ ամէն տարի նոյն օրը պիտի կարգացուի այդ կոնգակը։ Յունիսի մէջ 40 Հայ-Բողոքականներ կը միանան եւ կը կազմեն «Կ. Պոլսոյ առաջին աւետարանական եկեղեցիին», եւ հովիւ կ'ընտրեն Պ. Արխուղամ Տէր Ռաբատուրեանը (կամ Իւթիւճեան), որ կը մեռնի 1847 փետրուար 28 ին։ Արխուղամի եղբայրը, պատուելի Սիմոն Իւթիւճեան, կը յաջորդէ անոր։ Երկուսն ալ արտասովոր, որ զրոյժ է բողոքականութեան Հայոց մէջ հաստատուելուն պատմութիւնը՝ Բիւրակնի մէջ։ Վերջապէս 1847 նոյեմբեր 3ին, մինչ Սըր Սթրէթֆորդ Բէնինկ Անգլիա կը գտնուէր, եւ Լորտ Գոուէյ առժամեայ կերպով յաջորդած էր անոր, Բողոքականները իբր անջատ հասարակութիւն ճանչցուեցան պաշտօնա-

պէս։ — 1846 մարտ 27ին, Ներսէս Կաթողիկոս, զնահատելով Մատթէոսի գործունէութիւնը, ազատման պարգ զանաակի մը զրկեց, զոր Պատրիարքը արտօնուեցաւ կախել իր կտրծքը։ Նոյն տարին, յունիսի սկիզբները, Սուլթան Ապա իւլ Մէճիտ բարեհաճեցաւ Իֆթիխարի ականակուս շքանշան շնորհել կիլիկիայ Միքայէլ Կաթողիկոսին եւ Իզմիտի, Պրուսայի, Մուշի, Թօքատի եւ Իզմիտի առաջնորդներուն։ — Նոյեմբեր 11 ին Մատթէոս Պատրիարք իր հետը ունենալով Երուսաղէմ փոխանորդ Գէորգ վարդապետը, ինչպէս Ճանիկ եւ Միսսաք ամիրաները որոնք Մատթէոս Պատրիարքի օրով զերանելու զիւրք ունէին Պատրիարքայանի գործերուն մէջ, կ'այցելէ Ֆէնէն՝ Սթրէթֆորդի պէտքն առնելու, ուր կը զանուէին Յունաց Պատրիարքը, Լոզդիթէք եւ երկու յայն եպիսկոպոս։ Այս այցելութեան պատճառն էր այն նեղութիւնը զոր հայ ուխտաւորները կը կրէին երբ կ'երթային Բեթլէհէմի Ս. Դննդեան վանքը, որովհետեւ Յոյները միշտ փակ կը պահէին դուռը, եւ յայն զննադանք ժողարութեամբ կը բանար զայն Հայոց քառակուսի բերին ետքը միայն այս խնդիրը կարգադրուեցաւ, եւ որդուեցաւ զիւրի ցորեկ բաց թողուլ այդ դուռը։ — 1847 մայիս 7ին կայսերական հրովարտակ մը հրամայեց որ Հայոց Պատրիարքարանին գործերը վարելու համար հաստատուի 14 եկեղեցականէ բաղկացած հոգեւոր մեղով մը եւ 20 աշխարհականէ բաղկացած Գերագոյն ժողով մը՝ Պատրիարքին նախագահութեան տակ։ Մայիս Գին՝ Մայր Եկեղեցին՝ Հոգեւոր Ժողովի անդամ ընտրուեցան Օրթոդոքսի քարայրի Յովհաննէս եպիսկոպոս, որ ետքը եղաւ Երուսաղէմի Պատրիարք, Երուսաղէմի Փոխանորդ Գէորգ վարդապետ, Գուգիւնէուքի քարայրի Յովհաննէս վարդապետ Սեթեան (†1873), Պաշլուքարայրի Գրիգորիս վարդապետ Զօրարաթլեան, որ

ևտքը Երզրումի առաջնորդ և եպիսկոպոս Եղաւ (†1859),
 Տէր Գաղուստ Օրթադեղի, Տէր Գէորգ Արծրունի Ռաս-
 ճեղի, Տէր Յովնաննէս Սկիւտարի Ս. Պաշին, Տէր Պաղ-
 տատար Սկիւտարի Ս. Կարապետին, Տէր Զաքարիա
 Բերայի, Տէր Գրիգոր Պէշիկթաշի, Տէր Յարութիւն
 Ղալաթիայ, Տէր Գրիգոր Սամաթիայ, Տէր Պաղատատար
 Պալաթու աւաղեղեցիները ։ Իսկ Գերազոյն Ժողովի ան-
 զամ ընտրուեցան Յովնաննէս պէշ Տառեան, Պօղոս
 պէշ Տառեան, Կարապետ ամիրա Պալեան, Յովնաննէս
 ամիրա Սէրպէրեան, Միքայէլ ամիրա Փիւմլեան,
 Մաղսուտ ամիրա Սարիմեան, Գէորգ ամիրա Երամեան,
 Մկրտիչ ամիրա Ճէզայիրեան, Միսաք ամիրա Միսաք-
 եան, և տասը արհեստագիտներ՝ Յովնաննէս Չլէշպ-
 եան (նացադործ), Յովնաննէս Զօգանեան (տոկերիչ),
 Յովնաննէս Սուրենեան (ժամագործ), Թովմաճան Մար-
 տիրոսեան (լաճառական), Աստուածատար Սարափ-
 եան (չորխաճի), Քերովսէ Պաշ Պապրեկեանեան (խա-
 զագ), Գրիգոր Թլեյսիւզեան (պեղագ), Կարապետ
 Տէր Գրիգորեան (քիւլպլեճի), Սահակ Քիւլիք Եա-
 կորեան (հրէսկաճի)։ Յակօր Կրճիկեան գեանու-
 կան Հայը Լսողմէթ ընտրուեցաւ, որուն պաշտօնն
 էր վարել ժողովին զիւանդ։ Գերազոյն ևւ Հոգեւոր
 Ժողովները տեսեցին մինչև 1860, երկու տարին ան-
 զամ մը նոր ընտրութիւն կատարուելով։ — 1848ի սկիզբ-
 ները Իննուչնդու Յնրիկ արքեպիսկոպոս Կ. Պօլիս
 եկաւ Հոսմայ Պապին կողմէ։ Մատթէոս Պատրիարք իր
 հետ առնելով Տէրպոյնց Պատուկէյն ևւ իր թարգմանը,
 Մկրտիչ Աղաթնի, ևւ իր քարտուղար Աւետիս Պէր-
 պրեան, յաւուար կին այցելեց Յնրիկի Մօսկնեո-
 բին, որ փոխադարձ այցելութեան եկաւ. անկէ ետքը
 Յնրիկէր քանդից տեսակցութիւններ ունեցաւ Հայ-
 եկեղեցւոյ հաւատալիքներու մասին Մատթէոս Պատ-

րիարքի ևւ Տէրպոյնցի հետ. սակայն ոչ Մատթէոս
 Պատրիարք ևւ ոչ ալ Յնրիկէրի դո՛ւ Մապին անոնց ար-
 զիւնքէն։ — Ամիրաները յաւական ժամանակէ ի վեր
 տեղա՛ւ էին Մատթէոս Պատրիարքէն, որ իրենց հլու
 զործիք չէր ըլլար։ Անոնց ամէնէն ազդեցիկները, ճա-
 նիկ, Միսաք ևւ Ճէզայիրի ամիրաները ուրիշ պատ-
 ճառներով ալ նեղացներ էին անոր զէմ։ Ընանկ ամի-
 րայի քոյրը վախճանած ըլլալով, Մատթէոս Պատրիարք
 յուղարկաւ որութեան չէր զայցած իր ակաբութիւնը
 պատճառ բռնելով։ Նոյն օրերուն՝ Միսաք ամիրա, որ
 Միքիքիկիլիէն էր Բերայի Ս. Երրորդութիւն եկեղեցւոյն,
 ուղեց 200 կանդուս հող տանել արդի Սրլանիսի Քապիի
 տեղէն՝ եկեղեցիէն ունեցած պատանջիւն փոխարէն,
 ռահայն Պատրիարքը՝ ընդդիմանալով Բերայի Տէր Զաքա-
 րային միջոցաւ խնդրել իմացուց Բերապոյններուն, ևւ
 Տառեան Պօղոս պէշ յաջորդեց Միսաք ամիրայի իբր միւ-
 թէվէլի Ս. Երրորդութիւն եկեղեցւոյն 1848 Մարտի մէջ
 Միսաք ևւ Ընանկ ևւ իրենց համախոհ ամիրաները հա-
 ւաքուեցան իւսմի իւսն Կլէկիւնեց սննեակը, ևւ Փա-
 յաղեան Գէորգ ևւ Եաղճեան Յովնաննէս աղաները
 պատգամաւոր զրկեցին Պատրիարքին՝ պաշանջելով որ
 հրամարի։ Երբ Մատթէոս մերժեց, հետեւեալ օրը,
 Ապրիլ 1, նորէն ժողով գումարեցին ևւ իբր պատգա-
 մաւոր զրկեցին Պատրիարքին Սկրիկեան Յովնաննէս
 ամիրան ևւ Աշնանեան Պօղոս աղան, Գերազոյն ժո-
 ղովի անդամներէն 6 արհեստագետի հետ. իսկ Պա-
 տրիարքը զարձեալ չուղեց հրամարի։ Այն առնի Քիւրք-
 ճիխանկեան Պետրոս ամիրա քարտարաւց թէ կարելի
 չէ բռնանալ անոր կամքին վրայ ևւ թէ զայն հրաժա-
 րեցնելու ու եւ օրինաւոր պատճառ չկայ։ Մաղսուտ
 Սարիմեան, Միքայէլ Փիւմլէ, Մկրտիչ Ճէզայիրեան,
 Յարութիւն Երկանեան համակարծիք զանուեցան Քիւրք-

ճիւղանդաններն : Քանի մը ամիս ետքը, Եազըճի Պօզոս աղիւս, Գրիգոր Օսեանի հայրը, խոստովանարար 50,000 դրուշ տուաւ Պատրիարքին, խնդրելով որ իր անունը ծածուկ պահելով այդ գումարը յանձնէ Յովնան Ոսկե-րեան եկեղեցւոյն միւթվէլիէ Արզուման աղային՝ պահմանաւ որ անոր տարեկան տոկոսը յատկանայ Գարս-կէմրեկի գաղութին պէտքերուն : Այս բարեգործութիւնը լսուելով ամէն կողմ, Ճէզայիլեան Մկրտչի ամբաս-կուղէ խմանալ, իբր անգամ Գերագոյն ժողովին, թէ ո՞վ է նուիրատուն, սակայն Մատթէոս Պատրիարք կը յայտնէ թէ խոստացած է գաղանի պահել նուիրատուն անունը, ինչ որ կը դադարցնէ Մկրտչի ամբասն : Քիչ ետքը, ապրիլ 13ին Մատթէոս Պատրիարք կը օտարութի հրամարիլ : — Մատթէոս Պատրիարքի օրով Կ. Պոլսոյ մէջ շինուած եկեղեցիներն են Եէշի-Գափուի Ս. Թա-ղէոս եւ Բարթեղիմէոսը (1816), Գումարլիլի Ս. Երկու-տաւան Առաքեալքը (1816), Գարակէօմրեկի Յովնան Ոսկերեան եկեղեցին (1817), Պէօյի-քաէթի Ս. Հովի-սիմէ եկեղեցին (1848)՝ որոն ծախքերը մեծ մասամբ հոգային Գարսըճեհա Գէորգ եւ Կարապետ աղեկըր : Մատթէոսի պատրիարքութեան միջոցին Կ. Պոլսոյ Հա-յոց կրթական եւ բարոյական վիճակը զգալի բարոյքում կրած էր . վերջին տարիները, մանաւանդ 1840էն ի վեր, Իզմիր եւ Կ. Պոլսոյ Հայերը սկսած էին արդէն աշխա-տիլ գրականութեան եւ ջանք տանել գոյրցներու րա-րեկարգութեան : 1810 օգոստոս 10ին, Յակոբոս Պա-տրիարքի ժամանակէն, Իզմիրի մէջ սկսած էր հրատա-րակուել Ղուկաս Պաղագարեանի Արշալոյսը, որ երկ-շարթաթախերի լրացիլը մըն էր իր տեսակին մէջ գնա-հատելի . Ղուկաս Պաղագարեան († 1878), լեզուագէտ ու զարգացած մարդ մը, ուսուցիչ էր Իզմիրի ազգականց Սարգսեան վարժարանին զոր 1838ին հիմնած էր վի-

ճննաւ բնակող Իզմիրցի Հայ մը՝ Յակոբ Սարգսեան . 1841 յունիսին Իզմիրի մէջ կազմուած գոյրցական բն-կերութեան ինք վերապահուչ ընտրուած էր, եւ այդ մարմինն էր որ կը հոգար ոչ միայն Իզմիրի Ս. Մեսրոպ-եան վարժարանը, այլ եւ Մանիսայի, Պալոնարքի, Էօ-սէմիշի, Խասապալի, եւ ուրիշ տեղերու ալ գոյրցները : Մեսրոպեան վարժարանը բարեկարգ վիճակ ունէր . 1831էն ի վեր հոն տեսուչ եւ հայերէնի ուսուցիչ էր Ռուբէն Փափաղեան (1806-1857), Խապլաւ կրթուած Պոլսեցի Հայ մը ⁽¹⁾, որ 1836ին խաղերէն լեզուով ներկայացուած մը կազմակերպած էր Մեալ սպեան վար-ժարանի մէջ, հայ աշակերտներով, — Հայերու կողմէ արուած առաջին ներկայացումը : Վարժարանին հոգաբարձուներն էին Գրիգոր Կոստանդեան, որ ունի հրատարակութիւններ ալ, Ստեփան Պալատանեան եւ Յովհաննէս Նուպրեան : Մինչեւ 1845 Իզմիրի մէջ գործած էր Մեսրոպեան վարժարանի տպարանն ալ, 1840ին նուիրուած Թրիէսէ բնակող Հայ մը՝ Պետրոս ամբասնուստեան (1773-1846), որ կտակած է 20,000 ֆորին Մեսրոպեան վարժարանին, 10,000 ֆորին Սարգսեան գոյրցին, 10,000 ֆորին Իզմիրի Հիւան-դանոցին : 1843ին Հրաքարակցական մէն ալ կազմուած էր Իզմիր՝ զեռահաս երիտասարդներէ, որոնց մէջ էին Տիգրան Սաւարանեան՝ Արշալոյս թարգմանիչը, Արամ Տէպեան եւ Մարտիրոս Ալիբաբեան . այս խումբը տպարան ալ հաստատեց . իսկ Արշալոյս իր սեփական տպարանին մէջ սկսած էր տպուիլ 1844 մայիս 20էն սկսեալ : 1845 յունիս 21ին Իզմիրի մեծ հրգեհը մոխիր զարծուց Պաղագարեանի տպարանը, սակայն անխնջ

(1) Ստեփան Փափաղեան, Կեանքոյրիւմ Ռուբէն Անդրեան Յ. Փափաղեանի, 1855:

խմբագիրը վերականգնելու զորքը : — Առկա Պալատական
եանի օրինակէն ազգուած՝ Ամերիկայէն նոր դարձող
երկրատարդ մը, Պ. Մալատար Ոսկանեան (1) 1840 յոս-
յեմերին Պոլսոյ մէջ հաստատած էր Ազգաւար քիւլզան-
դեան շարաքաթները, որ գաղթած էր 1841ին : 1841
մարտ 1ին Ոսկանեան ընկերութիւնը կազմուած էր
Կ. Պոլսոյ մէջ, որուն նախաւորն էր հայերէն գիրքեր
տպել, եւ որ հրատարակած է գլխաւորաբար Տէրոյնոյի
քանի մը աշխատանքները : Յովհաննէս Տէրոյնոյ
Տէր Կարապետեան Սամուրեան Պրատայի (1800—1888),
որ գլխէր թուրքերէն, լատիներէն, հին յունարէն,
խաղերէն, ֆրանսերէն եւ քաջանմուտ էր հին հայերէ-
նին, ժամանակին ամենէն թեղեմաւոր հայ գրիչն էր Կ.
Պոլսոյ մէջ : Սուր միտք, հզօր յիշողութիւն եւ աշխա-
տելու մեծ տակաւնութիւն ունէր : 1843ին հրատարակած
է հաս մը « Առաջին ժամանակի մարդոց կրօնական,
մտաւորական ու բարոյական կրթութիւնը վրայ », որ
հաւանութիւն աշխարհիկ լեզուով Պոլսոյ հրատարակուած
խառնատարական անդամիկ աշխատանքներէն է,
զմարդկարար յետմահաց գաղափարի մը պաշտպանու-
թեան յատկացած : 1843էն սկսեալ հնազանդ հրատա-
րակած էր հեղինակուած եւ թարգմանուած երկեր (2)
կրօնական, խառնատարական, պատմական, քիչ շատ
մաքուր աշխարհաբարոյ. միայն թէ օգտակար պաշա-

(1) Պ. Մալատար Ոսկանեան յետոյ մեղացաւ եղած է Ամերիկա եւ
տալը տարիի չափ առաջ հոն մեռած է :

(2) Ճշտիկ Քաղաքագրութիւնը (1842-1843), Քրիստեանեան
վարդապետութիւն (1843), Փառաշաք Խորհրդածութիւն (1844), Ճա-
նապարհ երթակութիւն (1845), Համապա ճանապարհ (1846),
են : Տէրոյնոյ 1850էն ետքն ալ հրատարակած է թղթամիկ հատորներ,
որոնց մէջ յատուկ յիշատակութեան արժանի են Բանադաս (1866) եւ Իրա-
ւական (1868) :

փառներ չէր որ կը տարածէր անոնցմով, այլ կը յուզէր
ընտանեակական խնդիրներ, եւ կը զբաղէր կրօնական
սխալներով վէճերով : Իր թարգմանած գիրքերն ալ նոյն
ոգիւթով ընտրուած էին (1) : Աստիան անգլին, ազգին օգտա-
կար ծանօթութիւններ աւանդող ուրիշ գրողներ չէին
պակեր : Տղքմոր Սերովլէ Վիլէնեան (1815—1887), որ
շատոյ կոչուեցաւ Տղքմոր Սերովլէն Էֆէնտի, 1844ին հրա-
տարակեց Մանկաստեղծութիւն մը, ուր տառչին անգամ
կաւանդուէր հայ ծնողքներուն թէ ինչպէս պէտք է
մեծցնել տղաքը : Սերովլէն Կ. Պոլսոյ ծնած, 1834ին
Բարիկ գաղթած էր թշկուութիւն ուրբելու, եւ յետոյ Բ-
աղիա անցնելով 1840ին հոն առաջած էր իր վկայագիրը
1842ին գաղանայով Պոլսոյ, իբր թիւիկ մեծ յաջողութիւն
գտած էր իսկոյն, բռնկապետ անուանուելով Սպարա-
պետութեան գրան եւ քիչ ետքը Բերայի գլխաւորական
վարժարանին եւ 1846ին ալ օրէնսդրական թշկուութեան
գասառու եղած էր Կապաթա Սարայի քաղաքային թմը-
կական վարժարանին Սերովլէին պէս գրական միտք մըն
էր Յակոբ Կրճիկեան ալ (1806—1865) : Այս նշանաւոր
մարդը, որ իր ժամանակին օսմանցի գլխաւորականներէն
մէջ գրուած է յատուկ անդ մը, Բերա ծնած էր : 1835ին
Եւրոպա երթալով Բէշլա փառային հետ, գլխաւորապա-
կան կարեւոր պաշտօններ վարած էր Բարիկ, Վիլէնա,
Լճուտն, իբր թարգման եւ քարտուղար ու խորհրդա-
կան օսմանեան զեականներու : Պոլսոյ գաղանայով խոր-
հրդական եւ քարտուղար եղած էր Մեծ-Եպարքոս Բէ-

(1) Տէրոյնոյ ընդարձակ կենտրոնութիւնը գրած է Յարութիւն Գ.
Մըրմըրեան, իղձամիտ ուսումնասիրութեամբ Վերելու ներկայի ըն-
դարձական է իր այլ գրութիւն, որ արժանաւոր Յովսէփ Իգլիկեանի
գրական մշակմանն, եւ շատցած է մանրամասն կերպով պատկերացնել
Տէրոյնոյն ապրած ժամանակն ու ընթացիկը : Այդ գործը զմարդարար
անտիկ կը մնայ գեա :

շխա փաշայի քով ։ Կրճիկեան Յակոբ Էֆենտի իր գիւտանագիտական հոգեւորն մէջ ժամանակ դաւոր էր 1845ին հրատարակելու Մեաֆաքարանութիւն մը , ուր կը խօսէր թիկնիներու մշակութեան , չերումներ աստեղու եւ մեծաքա շինելու արհեստին վրայ , ըստ եւրոպական գրութեան . այս հատորին աշխատակցած էին նաեւ Գրիգոր Աղաթան (1823—1868) , — Խաղիւզի մը , որ ձեռագիրդեան Մկրտիչ ամիրայի ծախքով Կրինեան երկրագործութիւն սորովել ետքը 1847ին Կ. Պոլսի դարձած էր , եւ որ ետքը այնքան օգտակար պիտի ըլլար իրը պետական պաշտօնեայ եւ 1868ին պիտի անուանուէր Թուրքիոյ Հանքային շինութեանց նախարար , — Է. Փեղոյ Սիվաքառնեան որ նոյնպէս Կրինեան ուսած եւ Կ. Պոլսի հաստատուած , սկսած էր արդէն երկրագործութեան վրայ յօդուածներ հրատարակել , ֆրանսերէն լեզուով Պոլսի սպուած լրագրի մը Ժուրնալ զը Գոնքարանքիւնդին մէջ ։ Յակոբ Կրճիկեանի Մեաֆաքարանութիւնը այնչափ ընդունելութիւն գտած էր այն ժամանակ որ թարգմանուեալ էր Թուրքերէնի եւ յունարէնի , եւ յատկան կրթութիւն ստացած այս Կ. Պոլսեցի Հայրական հետ պէտք է լինէր նաեւ Կարապետ Յարութիւն Տափուսեան , երբեմն Պէրլինի օսմանեան պետպանին քարտուղար-թարգմանը , որ 1845ին ֆրանսերէն գրած է Հին Գերմանացւոց օրենսդրութեան պատմութիւնը⁽¹⁾ , որքանակի արժանանալով Բուստից թարգմարէն ու Պէրլինի գիտութեանց ծննդարանէն , եւ որ 1861ին Լիբանանու կառավարելու եղած է . Սինապեան Գառպար պէյ (1814—1872) , հեղինակ թշկական եւ տշ-թշկական տիւթերու վրայ ֆրանսերէն գրուած

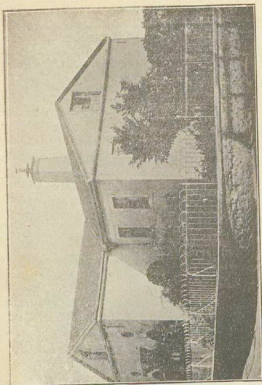
երկերու , որ 1843ին Բարիդի Համալսարանէն թիկնի վկայուած էր , — առաջինը Բարիդէն վկայուած հայ թիկնիներուն , — եւ Պոլսի պատնալով 1854ին . յիշեալը Կալաթա Սարայի թշկական վարժարանին ընդհանուր ախտարանութեան եւ ընտելանութեան ուսուցիչ եղած էր . Տաքնոր Յակոբ Տափուսեան (†1878) որ 1812—1814ին միջոցները ծնած , Վենետիկի Միսիթարեանց վանքը կրթուած , 1837ին Բիզայի Համալսարանէն թիկնի վկայուած եւ 1846ին Կալաթա Սարայի թշկական վարժարանին մարդակազմութեան ուսուցիչ կարգուած էր . Տաքնոր Անդրէաս Փափովի (1809—1858) Բեշթայի թշկական վարժարանէն վկայուած Աւստրիացի ուսնալ Հայ մը , որ 1840—1842ի աստեղները Խաղիւզ հաստատուած էր Տառեան Յովհաննէս պէրի որդին Յարութիւն Գարիգին Տառեան (հիւսյ Վէղիր եւ յարձրագոյն պետական պաշտօնեայ) , որ ստացած է գիտութեանց պատկառիքի [bachelier ès-sciences]ի աստիճան Բարիդի Սուպոնէն , Եւրոպայէ Կ. Պոլսի դարձած էր 1846 հոկտեմբերին , նոյնպէս Եւրոպայէն դարձած էր 1847ին վերջերը Նիկիոյայոս Զօրայեան (1821—1859) , որ 1844էն ի վեր ստացած էր Բարիդ Է Լեւոսեան , եւ աշխատած էր մանուշանց անտեսական եւ իմաստասիրական գիտութեանց . Զօրայեան իսկոյն առաջնակարգ զրբը մը գրաւած էր ժամանակին հայ գրողներուն մէջ Վենետիկի Միսիթարեան միաբանութեան Բազմապիկային թիւերով հրատարակուած իր քանի մը յօդուածներուն չնորհի , ուր իրը ընկերաբէտ իմաստասէր քննած էր Կ. Պոլսոյ Հայոց նիւթական եւ յարդական զինակը : — Մաթթէասի պատերաքութեան առաջին տարին , 1844ին , Կ. Պոլսոյ մէջ մուսու հայ ուսուցիչ մը , Յովսէփ Թափուզեան , որ 1808ին ծնած , Իտալիա ուսում ստած եւ Կ. Պոլսի գաղով հրատարակած էր քանի մը աշխարհաբար թարգմանութիւն

(1) Histoire de la Législation des anciens Germains, par Davoud Oglou [Garabed Artin], arménien, ancien attaché à l'ambassade turc à Berlin, 2 volumes in 8°, 1845, Berlin, Reimer.

ներ խաղերունէ . Թափուգճեան թողած է նաեւ ձեռագիր մը՝ Նաթղիոնի կենսագրութիւնը, աշխատասիրուած քանի մը օտար ճշգրտակներու հետեւողութեամբ . — 1846 թուիս 5ին, Մատթէոս Պատրիարքի կարգադրութեամբ, Կ. Պոլսոյ մէջ սկսաւ հրատարակուիլ հայերէն շաբաթաթերթ մը, «ազգային, գրական, բանասիրական եւ քաղաքական», որուն խմբագիր եղան Յովհաննէս Տէրոյնց եւ Մկրտիչ Աղաթնի (†1890), այս վերջինը լեզուապէտ եւ զարգացած հայ երիտասարդ մը : Այս շաբաթաթերթին գլխաւոր աշխատակիցներն էին՝ առաջին երկու տարիները՝ Յովհաննէս Հիւարեան, որ զրած է քանի մը գեղեցիկ քրոնիկներ, եւ Սերովբէ Ալ-նաւոր, անգլիկադէտ զարգացած հայ երիտասարդ մը, որ զրած է յօդուածներ ժամանակին Կ. Պոլսոյ հայ ընտանիքներու բարքերուն վրայ : Շաբաթաթերթներ կը արդուէր Յովհաննէս Միսէնտիսեանի ապարանին մէջ, որ 1843էն ի վեր անընդհատ կը զօրծէր : Այդ միջոցին կային նաեւ Կ. Պոլսոյ մէջ Արապեանի, Թալէոս Տիպիտեանի (1840էն), Զըքիլի, Միստեանի ապարանները, երկու վերջինները բողոքական, կար նաեւ Ղազարի Ս. Բենեդիկտոս լատին եկեղեցւոյն կից Հայ-Հռոմէական ապարան մը, զոր 1791ին հիմնած էր Վիկիէ լատին կրօնաւորը, եւ որ երկար տարիներ անգործ մնալէ ետքը վերջին տարիներուն ի լոյս ընծայած էր քանի մը կրօնական գրուածներ՝ Պէպէքի ֆրանսական վարժարանին տնօրէն Էօժէն Պօէ հայադէտ լատին քահանային քանգով, Գալով Կ. Պոլսոյ զգրոյցներուն, անանք մեծ թարգմանած մատաղան Մատթէոս Պատրիարքի օրով. 1847ի Արշաղոյսին մէջ՝ Կ. Պոլսոյ գրուած թղթակցութենէ մը կը տեղեկանանք թէ այդ տարին Կ. Պոլսոյ մէջ կայ 24-25 հայ վարժարան «օրսիմս» 10-20 ին մէջ կ'աւանդուին իտալական եւ ֆրանսական լեզուները .» այդ

վարժարաններուն առջինն թարեկարգն է Սամաթիոյ վարժարանը, զոր հոգալու համար 1813ին հիմնուած էր Ս. Սահակեան խումբը, եւ ուրիշ խումբ մին ալ որ մասենադարան հաստատեց Սամաթիոյ մէջ : Վարժարանին միւթէվէլլին եւ քարերայն էր Երամնան Գէորգ Կէն (†1900), իսկ հոգաբարձութեան գլուխն էր Մինէճի Անգրանիկ Փափաղեան (1804-1862), որուն կ'աջակցէր Քրիստոստոս Ղազարոսեան (†1891) : Այդ վարժարանին հայերէնի ուսուցիչ եղաւ ժամանակին առջինն զարգացած քահանաներէն մէկը, Տէր Եակոբ Պէշիկթաշլեան (†1850), որ գլուէր ֆրանսերէն ալ, եւ որուն աշակերտած են Սգուէն Խօճատրեան եւ Մատթէոս Արքատեան, ետքը երկուքն ալ հանրածանօթ զարձած լրացրական հրապարակին վրայ : Արշաղոյսի մէջ կը կարգանք թէ 1844ին Սամաթիոյ մէջ կար նաեւ Ալապեան տնունով վարժարան մը ալջկանց համար : 1844ին կը հիմնուի Լուսաւորչեան խումբը որ կը հոգայ Մայր վարժարանին ծախքերը . այս վարժարանին հայերէնի ուսուցիչն էր Յովհաննէս Տէր Պօղոսեան (Գրիգոր Փեշտիմալճեանի աշակերտ եւ հրատարակիչ տնօր Հայկազեան Բաղդիրին), եւ երաժշտութեան ուսուցիչը՝ Նուստուր տիրացու Արխատիկոս Յովհաննէսեան (†1878) : 1845ին զգրոյցներու հոգատար Զ մարմին կայ Կ. Պոլսոյ մէջ. Սահակեանէն եւ Լուսաւորչեանէն զատ, կայ Խապիւզի Ներսէսեանը, որուն գլուխն էր միշտ Ճէզգալիլեան Մկրտիչ տիրան, Օրթագեղի Սրբոց թարգմանչացը, Գանտիլլիի Ս. Առաքելացը, ինչպէս նաեւ Սիլւատրի Ս. Կարապետ, Կէտիկ բաշայի Ս. Յովհաննէս, եւ Պաղթու վարժարանին հոգածու խումբերը : 1846ին է որ կը կազմուի կրկնական նպատակով Բերայի մէջ Համազգեաց ակումբը որուն սկիզբները կ'անդամակցէր առին Հայ՝ առանց կրօնքի խորութեան : Այդ ակումբին կողմէ Բերայի մէջ

մատուցուած չէնքը հիմայ յատկացած է «Համազդեաց» ազգիկանց վարժարանին : 1846 մայիս 1ին Բերայի մէջ Հարեկեան խումբը կը սկսի հոգալ տեղւոյն վարժարանը : Հոկտեմբեր 1ին կը վերադադարի Նաեւ : Սիւնտարի Ճեմարանը , զոր կը խնամէ 80 անդամէ բաղկացած խումբ մը 1 նախադասով (Յովհաննէս աղա Հովսեփան), 5 ներքին տեսուչով , 5 արտաքին տեսուչով , 1 ատենադպրով (Մկրտիչ Ալախան), 11 Կորնթականով (Սահակ Փեղախան), 11 զանձապետով (Մկրտիչ Մոմճեան , Յակոբ Պրոնտրդեան , Գրիգոր Ժաֆճաֆեան , Կւն.) , 40 այցելու անդամով (Պետրոս Խորասանճեան , Կւն.) , Կ. 6 պատուոյ անդամով (Գրիգոր Աղախան , Կւն.) : Ժեմարանին ուսումնապետ կը կարգուի Տէրոյենց , որ անկէ առաջ ուսումնապետն էր Սամախիոյ Սահակեան վարժարանին : 1847ին կը կազմուի Պալատի Խորհրդեան խումբը , որ կը ստանձնէ Պալատի վարժարանին հոգը : 1847ին Տատեան Յովհաննէս ամբար Նապրա Գափուի մէջ կը հաստատէ մանչկրու վարժարան մը Կ. ազգիկանց վարժարան մը : 1845էն 1847ի սկիզբները Պէշիկթաշի վարժարանը շատ բարեկարգ զինակ ունէր , որովհետեւ առաջին տնօրէնն էր Խաչատուր Պարտիզպանեան (1809-1856) ծանօթ ուսուցիչը , որ կ'աւանդէր ուսողութիւն Կ. խաչերէն , Կ. որ փափկածաշակ գրող մըն ալ էր , ինչպէս կ'երեւայ իր Բարիդէն Արշաղոյսին ուղղած մէկ թղթակցութենէն . այդ գրուածին մէջ Պարտիզպանեան կը խօսի Այվազովսքիի նկարներուն վրայ , որոնք 1843ի Բարիդի պաշտօնը ցուցադրուած էին : Խաչատուր Պարտիզպանեան 1844ին Նիկողոս Պալատին ընկերացեր էր Բարիդ Կ. զեռ նոր Պոլիս դարձած էր : Պէշիկթաշի վարժարանին հայերէնի դասախօսն էր Խաչատուր Միսաքեան , որ հայագէտի համբաւ չինած էր արդէն իր

Մեծադղով վանքի տաճարը

գրադար ուսանողներով, և Կարապետ Իւթիւճեան, քանդակաքար արհեստագործ մը աշխատեն, որ ուսումնասցես էր հոն և պատմութեան դաստիարակ 1847ի սկիզբները ուսուցիչներու այդ ընտիր խումբը Սկիւտար կ'անցնէր. Պարտիզպանեան ինչպէս որ կը ստանձնէ Ս. Կարապետի անօրէնութիւնը, և Իւթիւճեան Կարապետ հայերէնի և ֆրանսերէնի դաստիարակը կ'ըլլայ հոն. վարժարանին միւրիկիլի և հոգաբարձութեան գլուխն է այդ միջոցին Սարգիս Պօղոս աղան (Օսեան): Պօղոս աղա, իր զաւակներուն խնամուած կրթութիւն մը ստացու զաւթաբով, անոնց համար իր տանը մէջ հաստատած էր յատուկ դասարան մը ուր Իւթիւճեան հայերէն կը դաստիարակէր, Պարտիզպանեան ուսուցութիւն, Միսաքեան ֆրանսերէն և Զաքարեան զեղագրութիւն. այդ դասարանին մէջ կ'ուսնէին Օսեան Նշանէն և Գրիգորիկէն զատ, Թովմաս և Միքայէլ Խորասանճեան, Յարութիւն Սըլվանեան՝ Մեղրի ապագայ խմբագիրը, Թովմաս Տէր Գրիգորեան, որ յետոյ զիւանդակ եղաւ Պատրիարքարանի, Արքանաճ Սաղպեան՝ յետոյ Դանաւոր նկարիչ, Գարեգին Փափագեան, և ուրիշներ: Ճեմարանէն Ս. Կարապետի զբոսըցէն և Օսեանի տան բարձրագոյն դասարանէն զատ, Սկիւտարի մէջ կար նաեւ այդ միջոցին Ս. Խաչի վարժարանը, որ քիչ չափ բարեկարգ վիճակ ունէր, և որուն անօրէնն էր Ս. Խաչ եկեղեցւոյ քանաններէն Տ. Յովհաննէս գլխավոր եկեղեցականը: Սակայն 1848 սեպտեմբերին՝ Միսաքեան, Պարտիզպանեան և Իւթիւճեան կը մեկնէին Պոլսէն, իրենց հետ տանելով չափ մը հարուստի զաւակներ, և աչքատի զաւակներ ալ, որոնց պաշտպան կ'ըլլային բարեգործ ամիրաներ, անոնց մէջ էին Պալեան Սարգիս պէյ (†1899), որ ետքը այնչափ հռչակ պիտի հանէր իրր արքունի ճարտարապետ, 113 — ԸՆԴ. ՅԵՐԵՐ, 1901

Յովհաննէս Վահանեան (եռքը Վահան էֆենտի), Արեգահազով Նեխրեւիւսեան (Արեգիկի էֆենտի), որ երկար տարիներ թարգման պիտի ըլլար սուլտանի հիւպատոսութեան, Գրիգոր Մալեան (եռքը Տըթթար), Խորասանեան Պետրոս ամիրայի երկու զուակները՝ Միքայէլ (հիւսնայ համրաւար թիւիկ) եւ Թովմաս (հիւսնայ զաւաւար), Յովհաննէս Թիւսիւսեան, Խաչիկ Կիսիւսեան եւ ուրիշներ։ 1848 նոյեմբեր 7ին Յակոբոս Սերորեան Պատրիարք ընտրուեցաւ, եւ Մատթէոս քաչուեցաւ Օրթագեղ, ուր քարոզիչ էր հինգ տարիի չափ։ 1851ին Սուլթան Ապաիւլ Մէճիթ քարեհանեցաւ, նոր պատուանշան մը շնորհել անոր։ 1853 մայիս 11ին Նիկովիոյի եւ Արմաշու Առաջնորդ կարգուեցաւ։ Իր առաջնորդութիւնը ազարդիւն եղաւ, եւ 1854ին Կ. Պոլիս զարծաւ եւ հրաժարեցաւ։ 1855ին Առնաւայեա ընտրուեցաւ Հոգեւոր ժողովին, եւ չորս տարի ետքը, 1857 մայիս 17ին, ընտրուեցաւ Կաթողիկոս Ամենայն Եւրոպ. Կաթողիկոսը Էմմանսին տանելու համար Կ. Պոլիս պատուիրակ եկաւ Մակար արքեպիսկոպոս, իր հետը ունենալով երկու վարդապետ, Մատթէոս Կաթողիկոս 1859 փետրուար 1ին պատիւ ունեցաւ ներկայանալու Սուլթան Ապաիւլ Մէճիթ Կայսեր, որ Մէճիթիէի աստօնին պատուանշանը շնորհել անոր։ Ապրիլ 20ին Կ. Պոլիս եկան իւր պատուիրակ, ուսս կառավարութեան կողմէ, Լորիս Մեյիթով եւ Միքայէլ Միսնտարեան։ Կաթողիկոս ընտրանց անոնց աչքերու թիւնը, ապրիլ 23ին, Օրթագեղ, Եւուսիֆեանց ընտկարանը, ուր տանախօսից Տիգրան Եւուսիֆեան, Նաչեան Պատրիարքի ժամանակակից Մատթէի Եւուսիֆին թոռնորդի, Բարիկի առեւտրական վարժարանը տուած երեսասարկ մը, որ ետքը իւր զատուէր եւ իւր Պատրիարքարանի ժողովներուն անդամ համրածանօթ պիտի ըլլար։ Յետոյ ի պատիւ Կաթողիկոսին Բերա,

Օրթագեղ, Պէշիկթաշ կոյուքներ եղան։ Կաթողիկոսը երկրորդ անգամ պատիւ ունեցաւ ներկայանալ Սուլթան Ապաիւլ Մէճիթ Կայսեր, եւ 1859 յունիս 2ին մեկնեցաւ Կ. Պոլսէն Բօթի, իր հետ ունենալով Անդրիանուս պրիսեյի Սարգիս եպիսկոպոսը, եռքը Պատրիարք Կ. Պոլոս, Թէպորեան Սարգիս վարդապետը, Պերպրեան Աւետիս պատուելին, Մարկոս Աղաբէկեանը, որ քիչ ետքը Թիֆլիս պիտի հաստատուէր եւ հոն պիտի սկսէր հրատարակել 1860ին Կոռնիկ հանդէսը, եւ ուրիշներ։ Մատթէոս եօթը տարիի չափ Կաթողիկոսութիւն ըրաւ եւ այդ միջոցին Ռուսահայոց զարդները քարգլուսեցան, անոնց վարդաթիւնը աշխարհականներու ձեռք անցաւ, եւ անոնց համար տարեկան գումարներ տուան հոգուեցան եկեղեցիներէն եւ վանքերէն։ Վասնանեցաւ 1865 օգոստոս 22ին։ Մատթէոս Զուխանեան քաւական խնամուած կրօնական կրթութիւն մը ստացած էր եւ աշակերտը ու ձեռնադրուած էր Զամաքըրեան Յովհաննէս Պատրիարքին։ Երբ 1834ին Փէշաբաշեան Դրեգոր պատուելին Յայամաուրիք սրբազնից տղապրօթեան համար իր օգնականն էր Մատթէոս վարդապետ։ Իզմիրի առաջնորդ եղած ժամանակ դրած է Խորհրդածոյութիւնի շնորհաց եւ նշանաց եւ խորհրդոց Բրիտանական սուրբ եկեղեցւոյ, որ 1842ին ստուած է Իզմիր։ Իր երկրորդ ապագրուած աշխատանքութեան է Հանդիսարան ուղղափառութեան Հայ. եկեղեցւոյ, զոր դրած է իր Պատրիարքութեան ժամանակ, եւ որ ստուած է 1848ին Օրթագեղ։ Իսկ իր զործերուն մէջ ամէնէն աւելի ազմուկ հաւած է Բարի մարդ եւ քարի քրիստոնէայ երկը (1856). Բողոքականները այդ զրքին պատասխանած են համանուն զրքով մը, որ տեղի տուած է Տէրդնեյի Բանադասին հրատարակութեան (1866)։ Կաթողիկոս ընտրուել ետքը հրա-

տարակամ է Դաշնաց քրդոյն ստուգութեան հաստատութիւն, Մոսկուա արտւած, Ներածութիւն ստուածաբանական գիշերեաց, Շուշի արտւած, և այլն:

64. Ե. ԲԱԿՈՐ ՍԵՐՈԲԵԱՆ (1848-1858), որ Մարզոտնի և և Ամասիայ առաջնորդ էր, հակամարտ 7 ին ընտրւած ըլլալով, Նոյեմբեր 1 ին նստաւ Պոլիս և նստաւ որտարիարքական Ախտոր Եպիսկոպոս Պատրիարք՝ իր երկրորդ պատրիարքութեան՝ սկսաւ Եպիսկոպոս ստորագրել: 1849 ին Եպիսկոպոս Պատրիարք սակեցի և Ժամբային շուրջաւ մը նստէր զրկեց Ներսէս Առաքարեանցի Կաթողիկոսին, որ Ս. Փրիկին և Աւետարանիչներուն պատկերներով զարդարուած մենագին հայրապետական կոնքնա մը նստեց Պատրիարքին, օրհնութեան Կնքակալ մը, 1849 սեպտեմբերին: Դիւ իւր Կաթողիկոսը 1000 բոլ էմբելոնայ յատկացուց Բոլսի 1845 ի հրեանէն ալրած Ս. Ստեփաննոս եկեղեցւոյն չիւռնիկան համար: Նոյն տարին (1849) Նիկիոյ շուրջաւ Զօրայեան, որ ինչպէս որ Պատրիարքականեան յաջորդած էր իր անուով Սիկիտարի Ս. Կարապետ վարժարանին, կը թարգմանէ Ֆրանսական դասագիրք մը Յիսուսի վարժարը համապատասխանութիւն, ուր պարզ կերպով նկարագրուած է Բրիտանի կեանքը: Այս համապատասխանութիւնը արտուի Միւսէնթոնեան տպարանը «Հրամանաւ Տ. Եպիսկոպոս Սրբազան Պատրիարքի Կոտանդնոս պատկերացուց:» Մատթէոս Պատրիարք այս հրատարակութեան զէմ կը խօսի Օրթոդոքս եկեղեցին քարոյն մը մէջ, ըսելով թէ Յիսուս հասարակ մահաւանցու մը չէ որ անոր վաղը գրուի, և թէ Յիսուսի կեանքը Աւետարանի միայն պէտք է ստիճանք Երկրորդ կը մեծնայ, ժողով կը գումարուի Պատրիարքարան, և թէպէտ Զօրայեանի զէմ ու է անպատասխան չի արդուի, սակայն Վարժ Յիսուսին չընդունուի ազգային վարժարանները: — 1850 սեպտեմբերին Կ. Պոլիս կու

գայ Կարապետ վարդապետ Շահազարեան (1810-1865). Պատրիարքան մնալ, 1839 ին էջմիածնայ վարժարանին մէջ հայերէնի և ռուսերէնի ուսուցիչ կարգուած, և 1842 ին վարդապետ ձեռնադրուած էր: Թիֆլիզի Ներսէսեան վարժարանին վերադարձաւ հաշուական խնդրոյ մը պատճառաւ Ներսէս Կաթողիկոս կը նեղանայ իրեն, և Շահազարեան՝ առանց Կաթողիկոսէն հրաման առնելու՝ Պոլիս կու գայ: Բանի մը շարքի ետքը Սիկիտարի մէջ Տէրոյեանցի նստ կրանական խնդիրներու վրայ վէճեր կ'ունենայ, և Տէրոյեանցի կը զրկէ Կուսկուստայի քարոյիչ Սեփեան Գովհաննէս վարդապետին թէ «անհաստատութեան նշաններ տեսեր է» իր խօսակցին վրայ: այս խօսքը տարածելով, Կարապետ վարդապետ կը պահանջէ որ ժողով կազմուի և ինք բացատրութիւն տայ: Փետրուար 21 ին Պատրիարքարան կը հաւաքուին Մատթէոս Նախկին Պատրիարքը, աւագերէնցիներ, և աշխարհականներէն Պետրոս Խորասանճեան, Պօղոս Անդան, Նիկիոյ շուրջաւ Զօրայեան և քանի որ պատուիրակներ Այդ ժողովին մէջ, ուր լուսեր են Տէրոյեանցի պատուիրակներ և Շահազարեան վարդապետ, և որուն առնեալութիւնը հրատարակուած է Արեւելեան Մամուլի 1875 հակամարտութիւնով, ամրատանեալ վարդապետը կ'արարացնէ իրարից և կը հռչակուի «եկեղեցւոյ օրինաւոր, հաւատարիմ, կրօնատէր վարդապետներէն մէկը:» 1851 ապրիլ 20 ին նոր ժողով կը գումարուի Տառեան Գովհաննէս ամիրայի տունը, նախագահութեամբ Եպիսկոպոս Պատրիարքի, Նիկիոյ են նաեւ Մատթէոս Պատրիարք, Գովհաննէս վրդ. Սեփեան, Տ. Զաքարիա Բերայի, Տ. Գովհաննէս Սիկիտարի, Տ. Երեմիա Խապիւղի (այս ր ետքը օրացոյցներու մեծաշնորհ ունեցաւ երկար տանը), բազմաթիւ ամիրաներ և ազաներ, և պատուիրակներէն՝ Գրիգոր Տէր Գովհաննէս՝ Գովհան Միկայէ վանան:

դեղին օրդին, Յովսէփ Տ. Սահակեան եւ Գալուստ Տ. Պօղոսեան՝ փէշտօնականներ աշակերտ, որ Պատրիարքարանի քարտուղար էր ։ Երկրպէս էին նաեւ Շահնազարեան եւ Տէրոյնեց ։ Մկրտիչ ձէզպիրլըի, Պետրոս Խորասանեան, Աշոտ Պօղոս, Մկրտիչ Մոմէեան, Երկրպոս Հովսէփեան կը պաշտպանէին Շահնազարեանը, իսկ Կարապետ Պաշեան, Յակոբիկ Մանուէրեան, Յովհաննէս օրդ. Սեփեան կ'աւորատանէն զայն ։ այս երկրորդ ժողովին մանրամասն ատենագրութիւնը հրատարակած է դարձեալ Արեւելեան Մամուլը⁽¹⁾, եւ այդ ատենագրութիւնը որչա՞ղ ազդեալ էր տայ ժամանակին հայ ամիրաներուն եւ առաջնականներուն յարաբերութեանց վրայ ։ Այս երկրորդ ժողովն ալ ուէ է աննպաստ որոշում չի տար Շահնազարեանի դէմ ։ Նոյն միջոցին Տէրոյնեց իր շարափաթերքին մէջ եւ Շահնազարեան, Ումէ ծածկանուտով, Արշաղոյսին մէջ կը վիճարանին կրօնական խնդիրներու վրայ ։ Կարապետ վարդապետ մէկ երկու տարի ետքը կը հետանայ Պոլսէն եւ կ'երթայ Եւրոպա, ուր Երկրագունքն կը հրատարակէ եւ կը լրացոյի հին հայ մատենագրութեան անտիպ երկերը հրատարակելով ։ — 1850 Նոյեմբերին Կայս. Ֆերման մը կը հրամայէ Ազգապետ մը ընտրել Բողոքականներուն, վերջնապէս նուիրագործելով անոնց անվատ հաստատութիւն մը կազմելը ։ Այդ Ազգապետը կ'ըլլայ Ստեփան աղա Սեբերեան, Յակոբոս Պատրիարքին եղբայրը, որ բողոքականութիւնը ընդունած էր Բողոքականութիւնը հետզհետէ տարածուեցաւ Տիարպէֆրի, Մարաշ, Անիթապ ։ 1854ին ակդիր Քուրբան մէջ 15 բողոքական ժողովարան կայ արդէն, 2300 արձանագրուած Հայ-Բողոքականով ։ — 1852 մայիսին կը հրատարակուէր իտայերէն

տեղորակ մը՝ Վենէթիկի Միխիսարեան, որուն վրայ կ'երեւար իրը հեղինակ Տօն Գառապար Վուչին իտալացի քահանայի մը անունը, եւ որ պարտաւարկըք մըն էր Վենետիկի Միխիսարեանց գէմն Այս հրատարակութեան դադարաբար վերագրուեցաւ Հոռմէական-Հայոց Նախագահ Անտոն Հատունեանի, որ 1846ին Ազգապետ ընտրուած եւ 1848 Նոյեմբերին հրաժարած էր, եւ որուն յաջորդած էր իրը Ազգապետ Սելվիեան Յովհաննէս վարդապետ ։ 1849 օգոստոսին Հատուն Հոռմ գնաց եւ քիչ ետքը Պիոս Թ. Պապը, 1850 ապրիլին, հինգ Հայ-Հոռմէական եպիսկոպոսութիւն հաստատեց Էնկիւրբի, Արպուի, Պրուսայի, Էրզրումի եւ Տրապիզոնի համար ։ Հատուն ինք ընտրեց եւ ձեռնադրեց չորս եպիսկոպոս, այդ յաջաքներէն չորսին համար, առանց հաւանութիւնը առնելու Գաղաքական ժողովին ։ այս ժողովին 12 անդամներուն մէջ էին Տիւղեան Միհրան պէյ, Ալլաւձէրտի Արաւստ մամբրա, Սինապեան Գառապար պէյ, որոնք հինգ ընկերի հետ հակառակ էին Հատունին, եւ թընկրը Յովհաննէս էֆէնտի՝ ալտաքին զործոց նախարար Յուստ պէյի սեղանաորդ՝ որ Հատունին վերմ կուսակիցն էր ուրիշ երեք ընկերներու հետ ։ Այս եպիսկոպոսական ձեռնադրութիւնները եւ իտալերէն պարտաւարկըք տեղի տուին երկար վէճերու ։ 1852 սեպտեմբերին Սելվիեան Յովհաննէս վարդապետ հրաժարեցաւ եւ Նոյեմբերին Անտոնեան միաբաններէն Կակրնեան Հ. Երկրպոյս վարդապետ ընտրուեցաւ Ազգապետ ։ Վենետիկի Միխիսարեանները, որոնք Արքայայն էր Հիւրմուշեան Հ. Գլորոյ արքեպիսկոպոս, զուանական յայտարարութիւն մը տուին Հոռմի, եւ Տօն Գառապարի պարտաւարկըքը դատապարտուեցաւ Հոռմին ։ 1854 փետրուար 28ին այդ դատապարտութիւնը ծանուցուեցաւ յատուկ պապական շրջաբերականով, որ կը պարտնակէր նաեւ եպիսկոպոս

(1) 1875 յունիս, յուլիս, օգոստոս, սեպտեմբերի Թիւեր

ասկան ընտրութեան հրահանգ մը . այս շրջաբերականը գրառուած կուտար Ալլահադէրաի Աբրահամ ամիրայի (1791—1861) եւ իր համախոհներուն, սակայն անոնք զարմեալ թողութեցին , թէ եւ Հասուն մնաց միշտ Նախագահ : — 1853 չնդանմանք 29ին Գերագոյն Ժողովը կազմեց Ռուսական Խորհուրդ մը, որուն անդամներն էին Ամասեան Յակոբ «Հոյսագործ», Երաման Աբրահամ «Երեւուազէտ», Իւթիւնեան Կարապետ «Հանրագիր», Հովսեփեան Յարութիւն «Բանասէր», Մաքսուտեան Սարիմ «Երեւուազէտ», Պալեան Երկրպետ «Ճարտարապետ», Պարսիզպանեան Խաչատուր «Քանակազէտ», Ռուսինեան Նահապետ «Բրիչկ», Վահանեան Յովնանդէ «տարբաղէտ», Սերովբէ Վիշնեան «Բրիչկ», Տատեան Ասաքէ «Ճարտարաբուն», Տատեան Յարութիւն «Բնագէտ», Տատեան Սիմոն «Ճարտարաբուն» եւ Օսեան Գրիգոր «գրական» (1) : Ասանկայեալ եղաւ Սերովբէն Էֆէնաբ : Ժողովին անդամներէն Տոքթ. Նահապետ Ռուսինեան, որուն կաշակցէին Հ. Տիմոթէոս Թընկերեան, յետոյ աշխարհական, եւ Գրիգոր Օսեան, — հրատարակած էր նոյն տարին Ուղղախօսութիւնը , «յօրինված ուսմանական խորհրդակցութեամբ» : Ռուսինեան (1819—1876) իր ժամանակին ամէնէն ինքնատիպ միտքերէն մէկն էր . Կեսաբիոյ Էվթերէ գիւղը ծնած , 1831 ին Կ. Պոլիս եկած , 1840ին Բարբիզ Երթնալով հոն բնակութեան աշխատած եւ վկայագիր ստացած ըլլալով զարձակ , այլ ընդհանուր զարգացումով (2) : Իր պարտաւորած Ուղղախօսութիւնը աշխարհաբարի Քերականութիւն մըն էր , զոր կուգէր

ազգային վարժարաններու մէջ աւանդել տալ : Սակայն ընդդիմացողներ եղան , որովհետեւ Ուղղախօսութիւնը կը պարունակէր քանաճ օրէնքներ , նորութիւններ զորս ոչ ոք զործածած էր մինչեւ այն ատեն : Ասոր վրայ այս Քերականութիւնը քննելու համար կազմուեցաւ Յանձնաժողով մը որուն անդամներն էին Գրիգոր Օսեան , Ռուսինեան , Երկրպետ Պալեան , Խաչատուր Պարսիզպանեան եւ Կարապետ Իւթիւնեան : Ասոնք 1854ին քանի մը նիստեր ըրին (3) եւ փորձեցին բարեփոխել Ուղղախօսութիւնը , սակայն զորմը կիսկատար մնաց : Նոյն տարին, Ռուսինեան, իր նորելուկ հայերէնով , հրատարակած է Տարեցոյց մըն ալ , Պարսիզպարարանը 1855 տարեկան 25ին պաշտօնական յայտարարութեամբ մը արդիւնք Ռուսինեանի Ուղղախօսութեան ազգային վարժարաններու մէջ զործածութիւնը (4) : Այսպէս Ռուսեանեան Խորհուրդն ալ զորմէ քաշուեցաւ : — 1856 ժաման Կ. Պոլիս եկաւ Վենետիկի միաբաններէն Հ. Ամբրոսիոս Գալֆայեան : Այդ վարդապետը , Հ. Գարբիէլ Ալլահադէտի եւ Հ. Սարգիս Թէոպորեան վարդապետներուն հետ չէր ուզած ստորագրել խաղերէն պարտաւորութիւն աւելի : Միտքերեաններուն առեւ զստանալին յայտարարութիւնը , եւ բողոքած էր անոր գէւ Մշակ

(1) Այդ նիստերէն երեքին տաննադատութիւնները հրատարակած ենք Արեւիկի մէջ , Ծիւ 3879 եւ 3903 :

(2) Ռուսինեան ունի նաեւ ուրիշ կարեւոր աշխատասիրութիւններ : Հայերէն ոտանոցով Սարգեանած է Վիթթու Հիւսիկի Ռիշ Պատը , ստեղծ 1872ին , եւ արձակ Էմմ Մառմէնի Մաց գրականագիտութիւնը , ձեռագիր : Հեղինակած է Սարգեանած է զոգորիկ ոտանոցներ : Դրած է խոսած է կարեւոր նստեր այլ իր վերջին ցորմ եղած է ֆրանսերէն գրուած Փիլիսոփայութեան զատուցիւր մը , զոր հայերէնի Սարգեանած է Էմմ Ռուսինեան եւ որ հրատարակուած է 1876ին : Գրիգոր Օսեանի մէկ նշանաւոր յայտարարութիւն :

(1) Այս ամսականները Ռուսինեան է որ կը կոչ իր ընկերակիցներուն եւ իր անունը 1854ի Տարեցոյցի մէջ :

(2) 1892ի Մասիս , Ռուսինեան , էջ 216, 244, 257 :

չոյսի մէջ հրատարակուած յօդուածով մը . ստոր հետեւանքը եղած էր նախ Արվազովսքի Հ. Գարրիէլ վարդապետին հետացումը Մուրադեան վարժարանէն որուն տնօրէնն էր ։ Հ. Գարրիէլ (1812—1880) մէկն էր ամենէն հմուտ եւ տաղանդաւոր Մխիթարեաններէն . հրատարակած էր պատմական եւ բանասիրական գործեր , եւ խմբագիրը եղած էր քանի մը տարիներ Բազմավեպ հանդէսին , զոր Վենետիկի միաբանութիւնը կը հրատարակէր 1843էն ի վեր ։ Արվազովսքի 1854ին քառուելով դարձեց , հետացեր էր նաեւ Մխիթարեան Միաբանութիւնէն եւ 1855 յունուարէն սկսած էր հրատարակել Բարիդի մէջ Մասեաց Աղաւնի , պատկերազարդ առաջին հայ հանդէսը ։ Քիչ ետք , 1855ին մայիսին , Հ. Սարգիս Թէոդորեան (1783—1877) ալ կը հարկադրուէր հեռանալ վարժարանէն , Բարիդի քաղաքային դատարանին որոշմամբ . Հ. Սարգիս Թէոդորեան , որ զրած եւ հրատարակած է Մուրաքանէ վարժարանի պատմութիւնը , չորս հատոր , երկարորէն կը նկարագրէ բոլոր այս պարագաները ։ Հ. Սարգիս հոյճին եղած էր Մուրադեան վարժարանին . ինք յաջողցուցած էր Սամուէլ Մուրադի կտակին զորմագրութիւնը , 2,000,000 ֆրանք բերելով Մխիթարեան միաբանութեան . 1834ին Մուրադեան վարժարանը հիմնուէր էր Բատուա , եւ 1846ին հանկէ Բարիդ վախազուած էր . վարժարանը արդէն իսկ նշաւ նստոր աշակերտներ ունեցած էր՝ պարսկահայ գիւնասագէտ Մեկրան խան , Միքայէլ փաշա Փորթուզալ († 1897) եւ Յովհաննէս Էֆ. Սաքրոյ՝ նախորդ եւ արդի նախարարները Կալա Անձնական գանձու , Մտափէտ Մամուրեան , Մարկոս Աղաւբեան , եւ ուրիշներ ։ Հ. Ամբրոսիոս Գալֆայեան ալ , Հ. Սարգիս Թէոդորեանի հետ թողւոյ վարժարանը , Արվազովսքի , Թէոդորեան եւ Գալֆայեան որոշեցին , արտանայել իրենց կրթա-

կան գործը եւ 1856 փետրուարին հիմնեցին Բարիդի մէջ Արեւելեան բազմալեզու վարժարանը , որ յետոյ կոչուեցաւ Հայկազեան վարժարան ։ Այս վարժարանին աշակերտներ տունելու համար էր որ Հ. Ամբրոսիոս Գալֆայեան եկած էր Պոլիս ։ Քիչ ետք , մայիս 18ին , Արվազովսքի , Թէոդորեան եւ Գալֆայեան վարդապետները զարձան Հայ . Եկեղեցւոյ գիրկը ։ Արեւելեան վարժարանի համար Կ. Պոլսոյ մէջ խնամակալներու ժողով մը կազմուեցաւ , որուն նախագահն էր Պետրոս Սորատանճեան († 1860) , իր ժամանակին ամենէն լուսավիտ եւ զարգացած հարուստներէն մէկը , քաջ հմուտ թուրքերէնի , զոր կը գրէր հարաւոր կերպով . Սորատանճեան եղաւ զիսուսը քաջապետող Արեւելեան վարժարանին ։ Հ. Ամբրոսիոս Գալֆայեան մեկնեցաւ Բարիդ , 1856 օգոստոսին , իր հետ տանելով 38 աշակերտներ , որոնց մէջ էր Յովհաննէս Նուրեան ։ Քիչ ետք այդ վարժարանին մէջ ուսուցչութիւն ըրաւ նաեւ Հ. Սարգիս Գալֆայեան Նարպէ († 1892) , որ հեռանալով Վենետիկի վանքէն , իր եղբորը Հ. Ամբրոսիոսի պէս մտաւ Հայ . Եկեղեցւոյ գիրկը 1857 Մայիս 27ին Կ. Պոլիս եկաւ Հ. Գարրիէլ Արվազովսքի , որ զեկտեմբերին Պետարապոյ , Նախիջեւանի եւ Խրիմի առաջնորդ կարգուեցաւ , եւ Խրիմի մէջ հաստատուեց Սարգիսեան վարժարանը , ուր կրթուեցան շատ Կ. Պոլսեցի Հայեր , եւ ապարան մը , ուր լոյս տեսան քաղմաթիւ հրատարակութիւններ ։ Ներսէս Աշարակեցի Կաթողիկոսը 1857 փետրուար 13ին վախճանած ըլլալով , ապրիլին ժողով գումարուեցաւ Պատրիարքարան եւ կաթողիկոսական ընտրելի նշանակուեցան Երուսաղէմի Յովհաննէս Պատրիարքը , Նախորդ Պատրիարք Մտափէտ Չուխանեան , եւ Պրոտայի առաջնորդ Գէորգ Կաթիկոսոյ Քէլէտէճեան ։ 1858 յունիս 18ին ընտրութիւն կատարուելով Էմիսածնոյ մէջ , Կաթողիկոս ընտ-

րուեցաւ Մատթէոս Զուլաճեան : Նոյն տարին հոկտեմբեր 17ին Պատրիարքարան դուժարուած ժողովի մը մէջ, որուն կը նախագահէր Մատթէոս Կաթողիկոսը, Յակոբոս Պատրիարքը, որ այդէն 1856ին հրաժարած եւ սակայն ստիպուած էր նորէն իր պաշտօնին ղյուղը անցնել, վերջնապէս հրաժարեցաւ, իր ծիրութեան եւ տիրութեան պատճառաւ, եւ իրեն յաջորդեց Պրուսայի տառջ-նորդ Գէորգ եպիսկոպոս : Եակոբոս քառուեցաւ Սկիւտար, Ս. Խաչ եկեղեցւոյն մօտ զանուոյզ այն տունը, որ Նալեան Եակոբ Պատրիարքի Սկիւտար Ալեւսերդ հաստատած աղբիւրին վազճի եղած է : Նորոգեց այդ տունը, եւ քանի մը տարի ետքը քարուկէր ինեց նաեւ Ս. Խաչի զոյրոցը որ այրած էր : Կարաւէլին մէջ շինեց նաեւ իր գերեզմանը, սակայն ինք թաղուեցաւ Երուսաղէմ ուր ուխտի գացած էր եւ ուր մնաւ 1862 Տոցեմբեր 6ին Եակոբոս ծնած էր Կ. Պոլսի, Պապի, Թա՛թա Մինարէ թաղը, 1780ին աւանները : — Այս Պատրիարքին որով տուար հայ եկեղեցի շինուած է Կ. Պոլսի եւ իր արուարձաններուն մէջ : 1849ին Նիմէշ շինուած է բոլորովին նոր եկեղեցի մը՝ Կէթիկ Փաշայի Ս. Յովհաննէս Աւետարանիչը : 1855ին Էջմուղի Ս. Աստուածածինը Նիմէշ նորոգուած է եւ շինուած է Բուժ Գործուի գլուխի Ս. Եարութիւն եկեղեցին Պէղճեան Եարութիւն ամբարայն կոտակով, եւ միւսումը հանդանոցաւորութեամբ : 1856ին նորէն շինուեցաւ Բուժիկի Հիտարի Ս. Սանդուխտ եկեղեցին Ճանիկ ամբարայն կոտակին համաձայն՝ Մուպաշեան՝ հան Եակոբ աղայի ձեռքով : 1857ին շինուեցան Սթեան Նիսայի Ս. Կարապետը Միտաք ամբարայն ծախքով, Գարեթայի Ս. Նշանը «օժանդակութեամբ» Նորատունիեան Սիւմնի, Եակոբայ եւ Գրիգորի», Գարաժ Փաշայի Ս. Եակոբը (որուն հողը նուիրած էր Տօնիկ ամբար)՝ մասամբ Նորատունիեան Եակոբ էֆէնդիի օժանդակութեամբ,

եւ Գընայը կղզիի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցին՝ ժողովրդական հանդանոցութեամբ : 1858ին շինուեցաւ նոր եկեղեցի մըն ալ՝ Սամաթիա Եւնի Մա՛պուլէի զլխաղբի Ս. Եակոբը : Եակոբ Սերտեանի որով, 1848էն մինչեւ 1856, Գերազոյն ժողովը Հոգարարձութեաներու ձեռքով վարեց Ազգ. Հիւանդանոցը, որուն հոգ տարած էր 1844էն ի վեր այդ հաստատութեան միւթէվէլի Պօղոս պէյ Տատեան : 1848ին կազմուած Հոգարարձութիւնը, որ պաշտօնավարեց մինչեւ 1852 եւ որուն անդամներուն մէջ ամէնէն գործօններն էին Պետրոս Թիրեաքեան եւ Քրիստոստոս Դադարտեան, Որբանոցի զոյրոցը վերակազմեց Հիւանդանոցին մէջ : Սկիւտարի ձեմարանը զմուարութեամբ կը մատակարարուէր, ուստի Գերազոյն ժողովը որոնց միացնել ձեմարանը եւ Հիւանդանոցի զոյրոցը, որով ձեմարանի մատենադարանը եւ զոյքերը Ազգ. Հիւանդանոց փոխադրուեցան 1850ին : Հիւանդանոցի զոյրոցին յատկացաւ Երուսաղէմատունէն ձեմարանին յատկացած տարեկան նպաստը, որ զեղուած էր 50,000 դրուչի եւ որ անկանոն կերպով վճարուած է մինչեւ 1862 : Հոգարարձութիւնը 1851ին հաստատեց նաեւ Հիւանդանոցին մէջ արհեստանոց մը կոչկակարի եւ գերձակի, ինչ որ նորուսթիւն մըն էր ժամանակին համար : 1851ին Հիւանդանոցին մէջ հաստատուեցաւ նաեւ վարդապետանոց մը, ուր կային 15-16 վարդապետաց, փոքրազոյնը 23 տարու(1) : Այս վարդապետանոցը տեսեց տարիի մը չափ(2) :

(1) Ռեզոլուցի Գէնեան, Պատմութիւն Ազգ. Հիւանդանոցի, էջ 99 :

(2) 1858-59ին նորէն յաշուեցաւ վարդապետանոց մը Ս. Եակոբայ վանքին մէջ, զոր մեծ ծախքով նորոգած էին Կարապետ ամբար Պալեան եւ Պօղոս պէյ Տատեան : Այս վարդապետանոցն ալ 1860ին փոխուեցաւ, հակառակորդ ունեւնալով Սեդիկէն, Խորասանճեան Պետրոս, Օսեան Գրի-

Յակոբ Պարթաւորքի օրով, Կ. Պոլսոյ հայ վարժարան-
ներուն ամենէն բարեկարգն էր Հիւանդանոցի ձեռնա-
րանը, որուն աշակերտներուն մէջ էին նաեւ Տաքթ. Մա-
նուէլ Իւթիւնեան, ետքը խմբագիր Կիլիկիոս հանդէսին,
Համարածուժ Ալաճանեան, ետքը խմբագիր Փռնցի,
Մկրտիչ Մելիքեան, ետքը խմբագիր Հայրենիքի, Բար-
թոյ Թեւեան, ետքը դիւանագետ Աղզ. Պարթաւորքեան,
Մեղպոլեան Մկրտիչ, հիմնադրող Մեղպոլեան աղջը-
կանց վարժարանին 1852ին եւ 1854ին նոր Հոգարար-
ձուլիւններ ստանձնեցին Հիւանդանոցին հոգը 1854ի
Հոգարարձուլիւն օրով, երկրագործական դատարանն
ստեղծեցաւ Հիւանդանոցին մէջ, առաջարկուի խմբի Ու-
սումնական Խորհուրդին եւ որոշմամբ Գեղարդոյն ժողո-
ւիդն(1) ձեռնարանը երկու մաս ունէր այն տանէր Առաջին
մասը նախակրթարան էր ուսուցչու խմբի Թորոս Նազար-
եանի, ապա նշանուոր իր հայկարան Երկրորդ մասը
ուսումնարանը կը կազմէր. այդ մասին մէջ էր որ հա-
տառուեցաւ երկրագործական դատարանը՝ անօրէնու-
թեամբ Յակոբ Ամասեանի, որ 1827ին Ամասիոս ծնած,
1839ին ձեռնարանը աշակերտած, 1847ին ձեղալիլի

գոր, Ասեփան Աղանեան եւ Յարութեան Սըլվանեան, որոնք կը տնօրէնէին Զէ
Հիւանդանոցը պէտք է յատկանայ հիւանդներու ոչ կրօնական

✓ (1) Երկրագործութեան Հայոց մէջ զարգացնելու փափաքը նոր չէր
1818ի ամսակերպին Այ Սեփանցի երկրագործական արքունի դպրոցին
ներքին անօրէնութիւնը Անեքիպոյ Գ. Տէվիթն առնուելով յանձնուած էր
Աղաման Գրիգոր Էփենտիքի Քիւ հաւրը իր հայազգի 15 աշակերտները, ո-
րոնց մէջ էր Կարապետ Փանտեան, ետքը խմբագիր Մանգուսի Էփ-
ենտիքի, հիմնեցին երկրագործական Ընկերութիւն մը նախադասութեամբ
Գրիգոր Աղամանի Ընկերութեան նպատակն էր ժողկենց երկրագործու-
թեանը Հայոց մէջ, երկրագործութեան իրաւ գրիգորի եւ Թերթեւու մէջ յո-
ղատանքը հրատարակել, նայելու Դուրեմ խորհրդական հպած էին Յակոբ
Կրօնիկեան, Սեթիկէն, Դէրոյ Սեփանեան, Մկրտիչ Աղաման, Երկրորդ
Զարայեան եւ ուրիշներ

Մկրտիչ ամբարդի ծախքով Բարեղ զրկուած, Կրիւնեմի
մէջ երկրագործ զիշուած եւ 1853ին Պոլսոյ դարձած էր
Երկրագործութեան տեսական եւ գործնական դասերէն
զատ, Ամասեան կ'աւանդէր նաեւ քնագիտութիւն. դա-
տարաններուն մէջ էին Յարութեան Թիւլեան (1832-1898),
չախազէտ եւ Ֆրանսագէտ, որ ծանօթ է Մեւսիս Բառ-
զալ անունով, եւ Գարբիէլ Մեանեան (†1862), երաժշ-
տութեան դատաւար Կարապետ ամիրա Պոլեան այս վար-
ժարանին համար նուիրեց 1000 տակ, սակայն երկու տարի
ետքը նիւթական պատճառներով զաղկեցան երկրագոր-
ծական դատարանութեանները 1856ի վերջերք Հիւան-
դանոցի մատակարարութիւնը յանձնուեցաւ Տնտեսական
ժողովին, զոր առաջին անգամ ըլլալով կազմեց Գե-
րազոյն ժողովը եւ որ պաշտօնաւարեց մինչեւ 1859 և
1857ի Համարածման ամենի տեղի ունեցաւ ձեռնարանի
երկու հարիւրէ աւելի աշակերտներուն քննութիւնը
Յարութեան Թիւլեան որ իր քանի մը յառաջեղած աշա-
կերտներուն հետ հետագիր մը յօրինած էր, սխառ բա-
նեցնելի զայն, երկրագործութեան եւ հետագրական գոր-
ծողութեանց զրոյ ըստարարութիւններ տալով և Ստեփան
Փափազեան (1839-1888) Ս. Փրիլի ձեռնարանին աշա-
կերտած էր 1850էն 1854. 1858ին հայերէն դատարան
եղաւ հան և Ստեփան Փափազեանէ առաջ ձեռնարանին
մէջ հայերէն դատարանայինքնէն յիշեցը նաեւ Յովսէփ
Մալգուեան պատուելին (†1881) եւ Գէորգ Զափառանեան
միաջին պատուելին (†1861), երկուքն ալ նշանուոր
հայազգեաներ, որոնք երկու տարիներ դատարանած եւ
հայուցած են արձագրութիւն աշակերտներ Յակոբոս Պառ-
րիարքի օրով նոր վարժարաններ հաստատուեցան Սա-
մաթիա (Եւթի մահալլէ), Աղալը՝ Տատեան վարժարանը,
Սիւնիա՝ Ս. Կարապետ վարժարանը եւ Դընդըր Կղզի՝
Ներսէսեան վարժարանը. Բէրա Տօլապտերէի մէջ նոր

վարժարան մը հիմնուեցաւ։ (1852թ. սկիզբները քանի մը պատանիներ միացած եւ կազմած էին Ընթերցասիրաց խումբը. նոյն տարին օգոստոսին, Գումգաբու Բապուճճի խանը փոքրիկ գրասենեակ մը հաստատեցին եւ գեկտեմբերին՝ Մայր վարժարանին մէջ յատուկ տեղ մը տրուեցաւ իրենց։ Նիկողայոս Զօրայեան կ'աջակցէր այս նորոտեղում խումբին, եւ կանոնադիր խորագրեց անոր համար։ Ընթերցասիրացին նորաստեղծ էր «Հասարակութեան մէջ ընթերցման արտօմակ մը տարածելով անոր մասուոր մշակութիւնը զարգացնել», որուն համար ձեռնարկեցին մատենադարանի եւ ընթերցարանի հաստատութեան եւ աման գինով դիրքերու հրատարակութեան։ Ընթերցասիրացին անդամ էին Համարածուժ Ալեքսանճեան, եռանդուն երեսօտք մը որ առնոց աստեղագետ ընտրուած էր, Տիգրան Քարակէօղեան, Տիգրան Կիւմիւշկերտան եւ ուրիշներ։ Պաշեան Նիկողոս շինել կուտայ անոնց համար գեղեցիկ մատենադարան մը որ քիչ ատենէն կը լիցուի 1000ի մօտ գիրքերով։ 1852ին կը յարասուէ նաեւ Օրթագեղի Վերժանդեան քանգարանը որ հիմնուած էր 1847ին վերջերք։ Հինգ տարուան մէջ՝ 500ի չափ ապուած եւ 38 ձեռագիր մատան հաւաքուեր էր հն։ 1854ին կազմուած էր ուրիշ Հրատարակչական մը, Մեւրոպեան, որ թերթ հրատարակած է 1855էն 1856։ 1857ին Գում-Դափուի մէջ կազմուեցաւ Եղբայրսիրական խումբը, չափահաներու ձրի գառախօսելու համար։ Իսկ կազմուեցան քանի մը նոր մարմիններ ալ, որոնց նպատակն էր օգնել վարժարաններուն եւ դասագիրք հայթայթել ազգաւ աղոց։ 1858ին նոր հաստատուեցաւ Մէտրիֆի ժողովը, որպէս զի գարկ արուի հանրային կրթութեան ապ ժողովին հայ անդամներն էին Տօթթ. Սերվիշէն Էֆէնտի, Սինապեան Գասպար պէշ, եւ Տօթթ. Բարու-

նակ պէշ Ֆէրուհիան, որ 1859ին պաշտանական քննութիւն մը կատարեց Կ. Պոլսոյ հայ վարժարաններուն վրայ որոնց թիւը 42ի հասած էր. հնն կ'ուսնէին 4,376 մանչ եւ 1,155 աղջիկ, 197 երկու սեռէ ուսուցիչով, եւ տարեկան ծախքն էր, 1,224,400 դրուշ թղթագործ, այսինքն արծաթ 875,000 դրուշի չափ։ — Յակորոս Պատրիարքի օրով գրահանութիւնն ալ բաւական կը մշակուի Կ. Պոլսոյ եւ Իզմիրի մէջ։ Բասնի չափ լրագիր եւ յազմաթիւ գիրքեր կը հրատարակուին։ Տէրոյնցի եւ Մկրտիչ Ազաթնի չարաթաթիւրէր 1848ի սեպտեմբերին Գերագոյն ժողովի որոշմամբ կը սկսի հրատարակուիլ Պատրիարքարանի Մատուկին հաւուցն։ Բիշ ետքը Տէրոյնց կը քաշուի եւ խումբ մը ուսումնականներ կը ստանձնեն աշխատանցիլ թերթին որուն վերատեսուչ կ'ըլլայ Մկրտիչ Ազաթնի ի գիտոց ազգին։ Աշխատանցուչներուն մէջ են Սերվիշէն, Յակոր Կրճիկեան, Ազաթնի Գրիգոր, Գրիգոր Շաֆանճեան։ Սակայն այդ խումբին մէջ ամէնէն մեծ դործունէութիւն ցոյց առուցն է Նիկողայոս Զօրայեան, որ կը հրատարակէ մանկավարժական եւ անտեսողիտական յօդուածներ։ Այդ միջոցին չարաթաթիւրէր ունի հազիւ 250 լատանորդ։ Յուլիս 2ին Ազաթնի Մկրտիչ կը սկսի իր հաւուցն հրատարակել զայն։ 12 նոյեմբերին կը քաշուի եւ թերթը կը դադրի գեկտեմբեր 17ին։ 1850 փետրուար 6էն Տէրոյնց կ'ըլլայ նորէն խմբագրողեան, Գերագոյն ժողովի որոշմամբ։ 1852 յունուար 21ին Պատրիարքարանի չարաթաթիւրէր կը դադրի, որովհետեւ Միւհնէտիտան 24,000 դրուշ տպագրական ծախք կը պահանջէր 1853ի տարեշրջանին համար։ Գերագոյն ժողովի յունուարի նիստերէն մշկուան մէջ, ուր ներկայ են եղեր Մազաուտ ամիրա, Երամեան Գէորգ պէշ եւ Խորասանճեան Պետրոս աղա, այս վերջինին առաջարկութեամբ այդ թեր-

թին հրատարակութիւնը կը յանձնուի Կարապետ Իւթիւ-
ճեանի, որ 1850ին վկայուած էր Բարիկի առեւտրական
վարժարանէն եւ Պոլիս զարնած էր, եւ Նիկողայոս Զօրայ-
ճեանի : Իւթիւճեան Կարապետ խմբագրողութեան կ'ըլլայ շա-
րաթաթիւրքի, որուն անունը Մալխի կը փոխուի, եւ
առաջին թիւը կը հրատարակուի 1852 փետրուար 2ին :
Առաջին եւ երկրորդ տարին Իւթիւճեանի գլխաւոր աշխա-
տակիցն է Զօրայեան, որ ունի Ս. Բ. (օգնական լատնսեր)
ծածկանունով եւ անստորագիր շատ մը յօդուածներ ման-
կավարժական, առեւտրական եւ անասնապահական կարեւ-
ւոր խնդիրներու վրայ : Մալխի կ'աշխատակցէին 1852էն
1858 խաչատուր Միսաքեան որ 1853ին գրեց Ի ծնէ կոյ-
րեռու վրայ սքանչելի յօդուածներ, Մատթէոս Մամուր-
եան, որ կը հրատարակէր թարգմանութիւններ իբր թիւր-
թօն, Տիգրան Նուստֆեան եւ Մկրտիչ Ճանրման, ու-
րոնք կը զբէին թատերական քրմութիւնը, Արմենակ Հայ-
կունի, Մատթէոս Ալփատեան, եւ ուրիշներ : 1850 մա-
յիս 1ին 17 տարեկան եւանդաւն պատանի մը, Աբրա-
համ Մուրատեան, զաւակը Պօլսճեան Մուրատ վար-
ժարականի, կը սկսի Նիկողայի մէջ հրատարակել երկ-
շարաթաթիւրքի մը, զոր ինք կը զբէր, կը շարէր եւ կը
տպէր առանց մամուլի : 1852ին մամուլ այ կը գնէ, սա-
կայն թիւրքը կը զապրի 1853ին : 1855էն ետքը Աբրա-
համ Մուրատեան գրադարապետ եղած է Կարապետ Իւ-
թիւճեանի, որ նոյն տարին հաստատուեալ Մալխի տպա-
րանը : Աբրահամ Մուրատեան ետքը Ֆրանսա գացած
եւ 1860ին հրատարակած է Փարիզ հանդէսը : հիմալ ծե-
րունի մըն է եւ քաջուած կ'ապրի Այ Սիւլֆանս ու-
այցելու գաւառիս է Ս. Յակոբայ որսնոցին մէջ : 1851
յունուարին Սամաթիոյ Սահակեան վարժարանին անները
սխան հրատարակել Բուրաքսան հանդէսը, որ տեսե-
մինչեւ 1853 : Յովհաննէս Հիտարեան 1851 լունուարէն

ոկտեալ 13 ամիս հրատարակեց ամսաթիւրք մը, Բանա-
ւեքը, ուր տպուեցաւ Կ. Պոլսոյ Հայոց յատուկ տեղա-
կան առաջին վէպը Խառնով եւ Վարդուհի, որուն հեղի-
նակն էր հանդէսին խմբագիրը : Յովհաննէս Հիտարեան,
որ հիմալ քաջուած է լոյրորովն գրական տպագրելէն,
գատարարակուած էր Վենետիկ, Ռաֆայէլեան վարժա-
րանը : իր գրուածները երեւան կը բերէին գրական ճա-
շակ մը՝ որ իր ժամանակակից գրողներուն մէջ ուշա-
գրաւ տեղ մը կու տայ իրեն (1) : Բանասերէն ետքը կու
զայ Նոյնեան Աղաւնի, զոր հրատարակեցին 1852 փետ-
րուար 28ին Գրիգոր Մարկոսեան եւ Սահակ Ապրո Քզ-
միրցի երկուստարները, երկուքն ալ «անգամ թարգ-
մանաւան Բ. Դրան» : Այս շարաթաթիւրքը ունեցաւ իր
սեպական տպարանն ալ, եւ տեսեց հազիւ տարիուկէս
Գրիգոր Մարկոսեան († 1888) քիչ ետքը կարեւոր գիրք
ունեցաւ Պատրիարքարանի գործերուն մէջ եւ 1857ին
Լոյսթիւթ էր Գերագոյն մոպովին : քաջ հմուտ թուրք-
րէնի, անգլիերէնի, ֆրանսերէնի եւ հայերէնի, Մար-
կոսեան է Գնէնտի իր ժամանակին ամէնէն զարգացած
մարդցոյցնէն մէկը եղած է : հայերէն գիրք մը միայն գրած
է, զգրողներու մէջ գաղափարաւոր Քրիստոնէականը, որ
առնէն շատ տպագրուած հայերէն գիրքն է աներկրայ-
լակ Սահակ Ապրո († 1900), որ 1849ին մտած էր օսման-
եան կառավարութեան ծառայութեան մէջ, մինչեւ իր
մահը վարած է զանազան կարեւոր պաշտօններ : հմուտ
թուրքերէնի եւ ֆրանսերէնի, հրատարակած է թուրքե-
րէն լեզուով պատմական եւ անասնապահական գրուածներ
Դեր մը ունեցած է նաեւ Պատրիարքարանի գործերուն
մէջ : Բանի մը աննչաւ եւ վաղամտեակ պարբերական-

(1) 1847ին հրատարակած է Նորդեմնի վարջը, Թարգմանութիւն,
և տպիլ ետքերը երկու անգլիսագոյնի՝ Նեոն (1861) և Դիւան (1871) :

ներէ վերջը, 1855ին կը սկսի Աւետարան բողոքական թերթը, որ շարունակութիւնն էր Պոլսի փոխադրուած Շահնարանին եւ ցարդ կը տեւէ. նոյն տարին Կ. Պոլսի կը հրատարակուի նաեւ, խմբագրութեամբ Մկրտիչ վարդապետին, Արժուի ամսաթիւերով, որ 1858ին կը շարունակուի սպուիլ Վարդապ. վանքին տպարանը: 1855ին Տէրայնոց նորէն լրացրական տպարէզը կ'իջնէ ի իւրս բնագիւղով հայաստան թուրքերէն Չօնալ շարաթիւթերով: 1856 սեպտեմբեր 15ին է որ Յարութիւն Սրվաճեան († 1874) կը սկսի հրատարակել, երկու շաբաթը անգամ մը, Մեղդուն, առաջին հայ գաւեշտաթիւթեր, 1857ին Տէրայնոց կը սկսի Երեւակը, ուր կան բաւական կարեւոր նիւթեր՝ բանասիրական եւ կրօնական: 1857էն 1858 Արիւստակէս Յովհաննէսեան եւ Գարրիէլ Երանեան, ժամանակին ամենէն նշանաւոր հայ երաժիշտները, կը հրատարակեն Քնար Արեւելեան ամսաթիւթը, որ կը պարունակէ արեւելեան եղանակներ եւրոպական խաղերով ձայնագրուած: Արմենակ Հայկունի († 1866) կը հրատարակէ 1857ին թաւարական շաբաթաթիւթ մը, որ 1858ին վերածուած է Մուսայի Մխեւազ ամսօրեայ հանդէսին, ուր կը գտնենք քանի մը խաղերգութիւններ: Հայկունի Պէպէքի ամբիթիկան վարժարանին աշակերտներէն էր. հետոս անգլիերէնի, 1855ին թարգմանի պաշտօն կատարած էր անգլիական բանակին մէջ. իր ժամանակին ամենէն գործունէայ միտքերէն մէկն էր⁽¹⁾: Սակայն թոյլ տալ լրագրութեան հանդէսներուն մէջ գրական տեսակէտով անեղբայր առաջին տեղը բռնեց

(1) Կարգ մը վիճարանական գրածներէ զատ ունի վէպ մը Էլիզա (1861), և քանի մը ամսալրտական գրածներ՝ Գաղսնիք Քնուքեան, Քերեզմանի երեսուորդաց, Գարնան ծաղիկներ, եւայլն: Աշխատակցած է նաեւ Գրիգոր Չիլիկերեանի Իզմիրի մէջ հրատարակած Ծաղիկներ (1861-63):

Ստեփան Ոսկանեանի Արեւելքը, որ 1855էն 1856 հրատարակուեցաւ Բարիդ, ուր գրիչ մըն էր Ոսկանեան, պաշարի մարդ մը, որ ետքը ի յայտ եկաւ Արեւմտեան մէջ ալ, զոր զարմեալ Բարիդ հրատարակեց 1859ին: Ստեփան Ոսկանեան, որ Բարիդ կրթուած Իզմիրցի Հայ մըն է, հիմայ հայ գրականութեան «բողոքած», աշխարհաբարի առաջին վարդանեւերէն մէկը եղած է երբեմն: Բոլոր այս թիւերէնը գրականութեան տեղը կը զիջէինք նաեւ ամէն սիրտեւր մէջ: Թասթոնի տէրն ալ արդէն սողորած էր հայ երթաւարդութիւնը: Մարկոս Ալարէզեան եւ Մատթէոս Մամուրեան 1851ին հիմնած էին մասնաւոր վարժարան մը Իզմիրի մէջ, ուր սկսան հայերէն ներկայացումներ տալ, անկէ առաջ կ'երեւայ թէ Կ. Պոլսոյ մէջ ալ տեղի ունեցած էին քանի մը մեկուսի փորձեր (1): Սակայն 1855էն ետքն է որ կը սկսի թատերաարտութեան անդուստը եռանդը: Առաջին հայ ներկայացումը որուն վրայ կը խօսի Մալիս, Պէպէքի Քրօնական պոլոցին մէջ հայ աշակերտներուն կողմէ 1855 մայիսին տրուած ներկայացումն է, առաջնորդութեամբ Պ. Մկրտիչ Անուշեանի, որ այդ պոլոցին հայերէնի դաստիարան էր: Քիչ ետքը Սիկւտայր ալ, Օտեան Պօղոս աղայի տան վերնաշարքի թատերնի վերածուած էր եւ Օտեան եղբայրները, ինչպէս Տիգրան Փնշտիմաճեան (ետքը տուք՜որ), Էլիաս Չալեան, Գարեգին Փափազեան եւ ուրիշներ կը ներկայացնէին Մոլիէտի կատակերգութիւնները հայերէնի թարգմանուած (2): Նոյն

(1) 1846 մայիս 3ին Յովհաննէս Գապարեան սկսած էր Քնարի մէջ ներկայացումներ տալ լարախաղերու, ուր փորձերու ե մեղիատակի (տե՛ս էջ մը Հայ բողոքնի պատմութիւնէն, Արեւելք, 1899): — 1850ին Սրժանգեզ Շահնեաններու տան մէջ կը տրուէին արդէն թատերական ներկայացումներ:

(2) 1893ին Մալիս, էջ 195:

տարին (1855) փորձեր կ'ըլլան Օրթոգեդ ալ, տուներու մէջ, 1856ին՝ Սրապիտն Հէքիմեան (1832—1892) նախկին աշակերտ Վենետիկի Ռափայէլեան վարժարանին, կը կազմակերպէ առաջին խումբը: 1857ին Օրթոգեդի Հոռոմէական Հայոց վարժարանին մէջ կը ներկայացուին Մկրտիչ Պէշիկթաւեանի (1827—1868) թատերգութիւնները, Կեսարաւ մանր, Սաւուղ, և այլն, որոնք մօծ ընդունելութիւն կը գտնեն (1) : Պէշիկթաւեան ալ, Հէքիմեանի պէս, նախկին աշակերտ մըն էր Ռափայէլեան վարժարանին, ուր ուսանողները վարժուած էին թատերական ներկայացումներ տալու, և ուր թէ՛ Հէքիմեան և թէ՛ Պէշիկթաւեան գրած էին իրենց առաջին խաղերը, սկսնակի փորձեր: Իրր զերատան այդ խումբերուն մէջ նշակ կը նանեն Էքեան, Պետրոս Մաղաքեան, Մնակեան, Չափրաստեան և ուրիշներ: 1858ին կը կառուցուի թատրոն մը Եռագլուզի մէջ, — առաջին հայ թատրոնը, — և ներկայացումներ կը արւոյն հոն. Եռագլուզի թատերասէներու խումբին գլուխն է պատանի մը՝ Առաքել Այվեան Տիւրքի (1840—1886), նոյն տարին Վենետիկէն Կ. Պոլիս եկած են Ռափայէլեան վարժարանի ընթացաւարաններէն Թովմաս Թէրզեան, Մկրտիչ Աճէմեան, Սրապիտն Թղեան որոնք եռանդով կը փարին թատերական գործին իրր հեղինակ, իրր թարգմանելու և նոյն խալ իրր զերատան: Գալով տալարաններու և գիրքերու, պէտք է ըսել թէ այդ միջոցին տաանի չափ հայ տալարան կայ Կ. Պոլսոյ մէջ (2), և նրատարակուած են քիչ շատ ուշագորաւ գիրքեր: 1850ին

Տոքթոր Փոփոլիչ ի լոյս ընծայած է բժշկական ընտիր գործ մը՝ Արուես Երկայնակեցութեան, ուր հեղինակորէն և ընտիր աշխարհարարով գրած է աստղագաւական կարեւոր խնդիրներու վրայ: 1851ին՝ Գրիգոր Օսեան (1834—1886) կը նրատարակէ Առաջարկութիւն աշխարհաբարի վրայ տեսքը. այն ատեն հաղիւ տանընթեր տարեկան պատանի մըն է Օսեան, սակայն զարգացած արդէն. նոյն աշխարհարար մը կը գործածէ, և գրագէտի բոլոր յատկութիւնները կ'ենթադն իր ունին մէջ. այդ միջոցին է որ թարգմանած է Ռափայէլը, որուն ձեռագիրը քանի մը տարի առաջ այրեցաւ: Գաղղիւզի հրդեհին, ինչպէս այրեցան Օսեանի ուրիշ ձեռագիրներն ալ: Իր Առաջարկութեան հետեւանքը եղած է Ուղղախօսութիւնը, որուն քարոզած լեզուական սկզբունքներուն հետեւեցաւ պա՛ մը Օսեան ալ՝ շուտ վերագառնալով Կ. Պոլսոյ ասորական աշխարհարարին, որ իր ձորատար գրչին տակ նոխացաւ, գեղեցիկացաւ: Նիկողոս Զօրայեան 1849ին նրատարակելով Վարժ Յիսուսին զատ, նիստագիր ազգային դաստիարակութեան և Տեսնական հեղեկութիւն, որոնք Մկրտիչ Ազաթնի շարաթախերթին մէջ իր նրատարակած յօդուածներն էին գրի մեւով տպուած, 1851ին Վարժութիւն ընթերցանութեան դնաստեղի գասագիրք մը, և Ընթերցանութիւն, շատ օգտակար նատոր մը, ժողովրդական լեզուով. նրատարակած էր նաեւ քանի մը թարգմանութիւններ: 1853ին Յակոբ Տիվիթեան, որ Եւրոպա ուսում առած էր և որ յետոյ ներքին գործոց նախարարութեան մէջ երկար տարիներ գրաքննիչի պաշտօն վարեց, նրատարակեց Վարչութիւն ընդհանուր ազգաց. նոյն տարին Յովհաննէս Վաշանեան (չ 1891), որ ետքը պիտի կոչուէր Վաշան Էքէնտի, և և երկար ատեն պիտի վարէր Արդարութեան գործոց նախարարի խորհրդականութեան

(1) Տիգրան Եւսուֆեանի և Մկրտիչ Զանժեանի յօդուածները 1856ի Մասիսներուն մէջ:

(2) Արապեանի, Միսնէնտիսեանի, Տէրզեանի, Տիվիթեանի, Միսնեանի, Դիւրեանի, Զրչիւի, Մասիսի, ևն:

պատճառով, ի լոյս ընծայեց գիտական գործ մը, Քիմիական գիշտութեան ակզրոշմէ՛ր 1855ին Պ. Աստուածատուր Զուռդ, իր ժամանակին ընտիր աշխարհաբար գործերէն մէկը, հրատարակեց տետրակ մը՝ Մուրաշեան վարժարան, Ստեփան Փափաղեան Ռուբէն Անդրեաս Փափաղեանի կենսագրութիւնը, և Խաչատուր Միտաքեան ու Ժանիկ Արամեան Ընդունելութիւն Ընծայի գրքովը, որ դաւեչտական առաջին հրատարակութիւնը կրեւայ Հայոց մէջ, Բարիդ տպուած, ի պատասխան Հ. Գրիգոր Գապարճեանի Ընծայ գրքին։ 1856ին Խաչիկ Կիւմիւշեան, որ վաճառականութիւն ուսած էր Ֆրանսա եւ Իւթիւնճեան Կարապետի հետ վիպայգիր ստացած, ապա գրել կու տայ Համառոտ տումարգիտութիւն մը։ 1857ին հրատարակ կ'ելլէ գրական հատոր մը, Արապիոն Հէքիմեանի Տաղի եւ բարեբաղութիւնը, որ նորութիւն մին էր գրականութեան մէջ եւ որ աշխարհաբար չըլլալուն մատչելի չեղաւ ընդհանուրին։ Նոյն տարին կը հրատարակուին երկու մասնագիտական տետրակներ ալ, Ելեկտրական Էլեագիր, զոր զրած է Յովսէփ Վարգանեան (1816-1879), ետքը նշանաւոր հրապարակագիր Վարդան բաշա, և Խաղողի հիւանդութիւնը կամ Ռրքեծաղիկը, որուն հեղինակն է Յովհաննէս Թիւրխաղեան, Կիւմիւշեանի եւ Իւթիւնճեանի գաւթնկերը, անոնց հետ ընթացաւարտ եղած Բարիդի առեւտրական վարժարանին մէջ։ 1858ին ալ Իգմիրի մէջ երկտաւարդ գիտուն մը, Գալուստ Կուստանդեան (†1898), կը սկսի հրատարակել Հասարակաց քանգաւան անունին տակ տետրակներ, որոնք գիտական օգտակար ծանօթութիւններ կը պարունակեն Աստուգմէ զատ կան ուրիշ քաղմաթիւ հրատարակութիւններ, կրօնական, բարոյական երկեր, վիճաբանական գրութեանքներ, գտնադիրքեր։ Հայ լրագրութիւնէն եւ գրականութիւնէն զուրա Յակոբոս Պատրիարքի օրով զանազան ճիւ-

ղերու մէջ անուն շինող Հայերէն յիշենք Տօքթ. Յակոբ պէյ Յովհաննէսեան (1825-1858), Սիլիսապի ձեմարանին առաջին տաներէն, որ 1849ին ուսուցիչ էր Կալս. բժշկական վարժարանին մէջ եւ նոյն տարին բժշկապետ ետի Գուլէի Ազգ. Հիւանդանոցին։ Տօքթ. Յովսէփ Մեղրոնեան Պէլքան (1825-1866) Էտիրնէ ծնած նշանաւոր Հայ մը, 1839ին ձեմարանի աշակերտ, 1850ին Բարիդի Բժշկական Համալսարանէն վկայուած, որ նոյն տարին Պոլիս գալով հաստատուած էր Բերսա, և քիչ ետքը յաջորդած Տօքթ. Յովհաննէսեանի իբր բժշկապետ Ազգ. Հիւանդանոցին։ Տօքթ. Պէլքան զրած է 1854ին Ֆրանսերէն հատոր մը, La Turquie médicale, որ իր առջեւ բացած է զուները Ֆրանսայի Բժշկական Ակադեմիային որուն միակ հայ անդամը եղած է ցարդ. Տօքթ. Պէլքան որ ունի բազմաթիւ բժշկական աշխատութիւններ, Ֆրանսերէն, արժանացած է Պատուոյ Լեգէոնի պաշտօնատարութեան աստիճանին եւ միջոց մին ալ դասախօս եղած է Բարիդի Գործնական վարժարան (Ecole pratique)ին մէջ. Քրթիկեան Բարունակ պէյ (1824-1868) գրագէտ հայ բժիշկը, որ 1849ին ընթացաւարտ եղած է Կալաթիա Սարայի բժշկական վարժարանէն եւ նոյն տարին Անատօլու ձամրողած է, Ուղեւորութիւն ի Բաքոն գրքին մէջ ամբողջելով իր սպասարկութիւնները, գեղեցիկ ռճով, տպուած իր մահէն ետքը, 1876ին։ Բարունակ պէյ ասեւնապետ եղած է 1860ի Ուսումնական Խորհուրդին եւ կարեւոր դեր կատարած Պատրիարքարանի ժողովներուն մէջ (1)։ Տօքթոր Յով-

(1) Այս աշխատութիւնէն մէջ, բոլոր հայ բժիշկներուն վրայ տրուած տեղեկութեանց առնանման մասը բազում ենք Տօք. Վահրամ Թորգոմեանի հրատարակած կենսագրութիւններէն, որոնք արդիւնք են խցմաբան և լուրջ ուսումնասիրութեան։

սէփ Շիշմանեան (1820-1888) որ ետքը այնքան հռչակ
պիտի հանէր Մերենց ծածկանուշով հայ գրական աշ-
խարհին մէջ, 1858ին Պոլիս դարձած էր եւ իր արհեստը
ի գործ կը դնէր։ Այդ ժամանակամիջոցին՝ Պալեան
Կարապետ ամբրա տրքունի ճարտարապետ է միշտ։ Իր
զաւակները դրկած է եւրոպա եւ մարդած է զանոնք
ճարտարապետութեան արուեստին նորութեանց մէջ։
Նիկիոյս, Յակոբ (†1875), Սարգիս (†1899), երեքն ալ
նշանաւոր ասպանդաններ են իրենց ճիւղին համար։ Իրենց
մէջ Նիկիոյս Պալեան մանաւանդ օժտուած էր շքեղ
ձիրքերով եւ Օսմանի, Ռուսիաների խորհրդակիցը եւ
սրտակիցը եղած էր։ 1826ին ծնած, 1858ին մեռած էր
31 տարեկան։ Գեղարուեստի մէջ անուն չիւնած էր նաեւ
հայ նկարիչ մը՝ Արսահամ Սաղայեան (†1876), որ Բա-
րիզ զոյցած եւ կատարեղագործած էր իր արուեստը։

Եսկերսա Սերոբեանէ ետքը, այսինքն 1858էն մին-
չեւ մեր օրերը, Կ. Պոլսոյ Հայերը ունեցած են ուրիշ
տաւր Պատրիարքներ ալ։ 1858էն 1900ի այդ 42 տա-
րեան շրջանը կրնայ նիւթ հայկեայինէ յատուկ աշխա-
տասիրութեան մը։

ԺԱՄԱՆԱԿԻՆ ԲԱԺԱՆՈՒՄԸ ԵՒ ԶԱՓԸ

ՏԱՐԻ

Արեւին շուրջը երկրիս բրած շրջանին վրայ հիմնուած է քաղիին
հաշիւը։ Արեւադարձային քաղիին 365 օր, 5 ժամ, 48 վայրկեան եւ 46
երկվայրկեան կը հաշուուի։ Տարին յաւուար 1ին կը սկսի հիմա, ի՞նչ
Պրիզօրեան եւ ի՞նչ Եռլեան տոմարով։ Եսկայն միշտ այնպէս եղած
է, Միայն եւրոպայի վրայ խօսելով, Աշխարհակալ Ուրիւքմի ժամա-
նակ, 1066ին տեսնենք, տարին զեկտեմբեր 25ին կը սկսէր։ Անգղիոյ
Բողոքականները 1731ին ի վեր յաւուար 1ին կը սկսին տարին։ Սրա-
նայի մէջ, միշտեւ 1564, տարին Զատիկէ կը սկսէր։ Կարողա Թ-ի մէկ
հրովարտակը հրամայեց սկսիլ զայն յաւուար 1ին։

ԱՄԻՍ

Ամիսը ծագում առած է նախ Լուսնին ինք իր վրայ եւ երկրիս
շուրջը բրած շրջանէն, որ կը աւել 27 օր, 7 ժամ, 43 վայրկեան եւ 11
երկվայրկեան։ Սակայն լուսնային ամիս կը կաուի 29 օրուան, 12 ժամ
ուսան եւ 44 վայրկեանի միջոց մը, որ լուսնին փոխըսուն վրայ հիմնու
է։ Արեւադարձային ամիսը, տարւոյն 12ի բաժանմամբ, գոյացած է
յաւուար, մարտ, մայիս, յուլիս, օգոստոս, հոկտեմբեր, զեկտեմ-
բեր 31 օր են, իսկ ապրիլ, յունիս, սեպտեմբեր, նոյեմբեր 30 օր-
քան։ Բնական ամիսը 28 օր է արդարական տարիները եւ 29 օր նահանջ
տարիները։ Ամիսներուն այս անունները հին Հռոմայեցիներէն ժա-
ցած են։

ՕՐ

Օրուան տեւողութիւնն է երկրիս իր առանցքին վրայ բրած
շրջանին տեւողութիւնը, այսինքն 24 ժամ։ Եթէ՛ք օրուան միացու-
ման շարքը մը կազմելու գաղափար անցնու երկրագնդները, անոնց
ծանօթ էին մարտականներէն Փայլած ուն, Արեւ սեպտեմբեր, Լուսնի տ-
գը, երեւակը միայն որոնց վրայ աւելցնելով։ Արեւ ու երկիրը ու-
նեցան եթէ՛ք անուն։ Այդ է պատճառը որ Հռոմայեցիք շարժուան
օրերուն անունները այդ մարտականներուն անուններէն առին, եւ զեւ
այսօր եւրոպական լեզուներուն մէջ անոնց հետքը կ'երեւայ։

ժԱՄ

Լաին համաժողովուրդումը ևս քաղաքի երկրորդական ամսագրում զուգահեռ են ետադրվում ժամ մը, Կրկնիկի միջնակարգական դպրոց հիմնադրումը, Բոլոր ևս քաղաքի երեք մասի բաժնուհանձն և այլ տեսակետով։ Առաջին մասին մեջ, Արևմտեան ևս քաղաք (Անգլիա, Անգլիա) ևս քաղաք, Պեկինգ, Կրկնիկի միջնակարգական ժամը ընդունալով են ևս քաղաքի մասին մեջ, Կեղևանական ևս քաղաք (Նուստ, Գերմանիա, Աստորիա, Ջուրջուրի, Բադի, Անգլիա, Տանըմարյան), ժամադրությունը Կրկնիկի ժամին վրայ մեկ ժամ առաջ կը թաղեն։ Երրորդ մասին մեջ, Արևելյան ևս քաղաք (Ռուսիա, Ռուսմանիա, Պուլկարիա, և Ռուսիյի), ժամադրությունը Կրկնիկի ժամին վրայ երկու ժամ առաջ կը թաղեն։—Արևմտա, Արևմտա, Բաթմուկալ, Բուսնաստան, Եսթոնիկա և Իսլանդիա իրենց ժամը կը ճշգրտեն հետևապես իրենց իրենց գլխավոր Գերմանիան միջնակարգական։ Միացնալ նաև հանգանքը և Կանադա Կրկնիկի միջնակարգական հետևապես իրենց ժամը կը ճշգրտեն։ Ասիկա զատ կեն գիշերին կը սկսին համարել որսան 24 ժամեր, դուրս իման մը որ վերջին ընդունուցան։ Նաև Իտալիայի մեջ, —Երկրի զանազան կետերուն վրայ ժամը կը տարբերվեն ընդունու երկրորդական տարիներին համաժողով, Ասիայի, Եսթոնիկա և Կ. Պոլսի, կեն գիշեր և Ուկրաինայի հուսալիկ կողմի, որ Կ. Պոլսի համարանային վրայ կը գտնուի։ Հետևելով երկու ժամադրությունը շուրջ կու տան ևս քաղաքական մայրաքաղաքներուն և ուրիշ քանի մը կարևոր կեն գիշերներու ժամը, ընդունալ նաև Թուրքիայի գլխավոր քաղաքներին ուսման ժամը ևս Կ. Պոլսի մեջ կեն օր է։

Ա. ՅՈՒՅԱԿ

Առաջին ժամ վայր.		Առաջին ժամ վայր.	
Պեկինգի մայր	12 49	Հոսո	10 55
Սան-Պաուլո	1 54	Պեկին	10 58
Ուստինգր	4 54	Վիեննա	11 40
Նիս-Նայր	5 8	Սիստոլ	11 45
Պոսթրի	5 20	Ամսթեր	11 39
Լիսպոն	9 28	Եվրոպական ժամ վայր.	
Մադրիդ	9 49	Բեկլերապուր	12 5
Լոնդոն	10 4	Բեկլերապուր	1 30
Բարսելոն	10 13	Պոսթրի	2 55
Պոսթրի	10 21	Պոսթրի	3 57
Ամսթեր	10 21	Բեկլեր	7 50
Պեկին	10 34	Պոսթրի կողմի Սանտուր	
Գերմանի	10 53	կողմի երան մեջ	11 16

Բ. ՅՈՒՅԱԿ

Առաջին ժամ վայր.

Ժամ վայր. երկր.		Ժամ վայր. երկր.	
Եսթոնի	11 12 37	Տրան	11 40 46
Բեկլերա	11 26 16	Պոսթրի	11 41 45
Նուստ	11 27 57	Լոնդոն	11 50 26
Բեկլեր	11 27 59	Կեղևան	11 50 37
Բեկլեր	11 29 9	Մայրաքաղ	11 53 23
Սեյնթ	11 35 53	Ռուսման	11 54 43
Ամսթեր	11 38 25	Հոսո	11 56 48

Ամսթերական ժամ վայր.

Ժամ վայր. երկր.		Ժամ վայր. երկր.	
Տարանտ	11 49 34	Տեկոն	12 0 53
Մոսկով	11 50 2	Պոստ	12 0 53
Եսթոնի	11 52 9	Պեկին	12 5 4
Եսթոնի	11 52 37	Բեկլեր	12 5 17
Ասթեր	11 54 29	Ամսթեր	12 6 53
Եսթոնի	12 7 9	Պոստ	12 30 83
Բեկլեր	12 14 45	Հոսո	12 32 25
Բեկլեր	12 15 21	Սեյնթ	12 32 31
Բեկլեր	12 19 53	Ուստին	12 39 25
Բեկլեր	12 20 25	Տրան	12 43 30
Բեկլեր	12 23 0	Եսթոնի	12 43 37
Բեկլեր	12 23 37	Տրան	12 43 39
Բեկլեր	12 23 57	Եսթոնի	12 49 13
Բեկլեր	12 24 45	Սեյնթ	12 50 5
Բեկլեր	12 24 50	Սեյնթ	12 56 51
Բեկլեր	12 25 13	Վան	12 56 57
Բեկլեր	12 25 21	Պոստ	1 0 49
Բեկլեր	12 28 45	Պոստ	1 1 34
Եսթոնի	12 29 31	Պոստ	1 15 30

ՎԱՅՐԱԿԱՆ ԵՒ ԵՐԿՎԱՅՐԱԿԱՆ

Ժամը 60 վայրերին բաժնուհանձն և քաղաքի 60 ամենեկնա-
մանական թիվերն մեկն են, 2, 3 և 5 արտաքրեաններ կազմուհան
ընդամենը, վայրերին ալ բաժնուհանձն և 60 երկրորդականի։ Երկրորդ-
ականը կը լավագույն կարգուհանձն ժամադրությունը մը համաժողովի
ամբողջական համաժողով։

ԱՐԵՎԱԿԱՆԱՅԻՆ ԴՐՈՒԹԻՒՆԸ

Մեր արեգակնային գրութիւնը կազմուած է բոլոր այն մարմիններէն որոնք Արեւին շուրջը կը զահնան (այսինքն Փայլածու, Արուսեակ, որոնք արբանեակ չունին, Նեկիրը, Հրաս, Լուսնազ, Նեւեակ, Ուրանոս, Նեպտոն, Երեւնի արբանեակներով), 850է աւելի փոք մոլորակներ, գիսաւորներ, ասուպներ, պոլիսներ, երկնամարեր :

Բազմաաստանի հովիւ ժողովուրդները յիշուն դար առաջ արդէն դիտած էին մեծ մոլորակներուն շարք . 1781ին Հերշել գտաւ Ուրանոսը, 1845ին Լըվելլէ գտաւ Նեպտոնը, իսկ 1801 յունուար 1ին Բիւսսանի գտաւ առաջին փոքր մոլորակը՝ Դեմետր, որ հեռագիտակով միայն կը տեսնուի . անկէ ի վեր հեռագիտակ գտնուեցան ուրիշ փոքր մոլորակներ :

ԱՐԵՎԸ

Արեւն է որ կը պահպանէ կեանքը մեր աշխարհին մէջ : Արեւին յոյսը կը համապատասխանէ՝

1.575.000.000.000.000.000.000.000

մոմերու յոյսին . երկրին արեւէն ունեցած միջին հեռաորութիւնն է 148,491,880 քիլոմէթր, այնպէս որ երկաթուղւոյ արագընթաց կառախումբ մը երկրէն մեկունելով 350 տարիէն միայն արեւին կրնայ հասնիլ : մինչ արեւին յոյսը գրեթէ 8 վայրկեանէն մեզի կը հասնի : Արեւը երկրէն 1,283,744 անգամ աւելի մեծ է : Արեւին քննադատական աստիճանին վրայ գիտունները համաձայն չեն . 10,000 աստիճանէն մինչեւ 5,801,846 աստիճան ենթադրողներ կան :

ԱՐԵՎԻՆ ԿԱՅՄՈՒԹԻՒՆԸ . — Զօրաւոր հեռագիտակ մը մեր աշխին տեսանելի կ'ընէ Արեւին մակերեսային , այսինքն լուսագունեկն վրայ զանազան ձևերով բազմաթիւ փայլուն ու անփայլ հատիկներ : Մէօտանի դիտարանին մէջ՝ 1878ին Պ. Ժանսէնի առած լուսանկարները ցոյց կու տան թէ այդ հատիկները բնականապէս գնդաձեւ են . անոնք կը նմանին ամպերու որոնց վրայ առկախ կ'երեւան հաստատուն եւ հասնուտ փողկներ : Լուսագունեկն վրայ կայ լուսաւոր կազի վարդազոյն խաւ մը, որ կ'երեւայ խաւարումներու պահուն, եւ որ Զրածինէ կազմուած կը տարածուի 1,800 միլիոն բարձրութեան մը վրայ : Աւելի վեր կը տեսնուի Զրածին կամ աւելի թեթեւ կազ մը, որ կը կազմէ Արեւին պսակը : Կազի վարդազոյն խաւին վրայ է որ կ'երեւան Արեւին հակադական բոցերը (Պասկեր 1) . վարդի, ծիրանիի, եղ-

Պսակեր 1

Արեւին հակադական բոցերը

բուսանիի գոյնով լուսափաղտի բուսներ, հարիւր հազարաւոր քիլոմէթր բարձրանալով վերէն մեծասքանչ ձևեր կ'առնեն այդ բոցերը . կրակէ կամարներ, որաներ, գունտեր, անհունութեան մէջ կախուած բոցի անձրեւներ, հակադական բոյսեր, որոնք վարդազոյն աղիքներէ գոլոր կը ժայթքին :

մաստեղութիւնը կը սկսի, եւ այն ատեն Գարնան Գիշերահաւասարն է, այսինքն ցորենն ու գիշերը հաւասար են: Արեւը կ'անցնի ինչ, մայ, Երկուսը համաստեղութիւններէն եւ յունիս 20ին կը հասնի ինչպէսն Ք. կէտին, այսինքն Ամառուան արեւադարձն. այս պահուն ցորենը ամէնէն երկարն է՝ 16 ժամ եւ 7 վայրկեան, իսկ գիշերը ամէնէն կարճ՝ 7 ժամ եւ 53 վայրկեան: Այն ատեն Արեւը կը սկսի դառնալ զէպի վար ինչպէսն Ք. կէտէն, կ'անցնի Ասիւ՝ ձէն եւ կը հասնի այն կէտին ուր Կոյս համաստեղութիւնը կը վերջանայ, եւ ասիկա կը պատահի անպատեմբեր 21ին որ Աւան Գիշերահաւասարն է: Կը շարունակէ իջնել անցնելով Կէտէն, Կարիճէն, Աղեղնաւորէն եւ Կեկոսեմբեր 21ին կը հասնի Այծեղջիւրի Դ. կէտին, այսինքն Զմեռուան արեւադարձն. այն ատեն ցորենը 8 ժամ եւ 10 վայրկեան է, իսկ գիշերը 15 ժամ եւ 50 վայրկեան: Արեւը նորէն կը սկսի բարձրանալ, կ'անցնի Զրնաէն, Զուկէն եւ կը հասնի ինչ համաստեղութեան սկսած կէտին ուրիշ կը սկսի հասնեալ տարւածն նոր շրջանը:

ՄՈՒՐԱԿՆԵՐԸ

Մուրակները իրենց յատուկ լոյս եւ տաքութիւն չունին. պարզ հալլիներ են որոնք կ'անդրադարձնեն այն լոյսը զոր Արեւէն կը ստանան: Մուրակներէն երկուսը՝ Փայլածուն եւ Արուսեանը, աւելի մօտ են Արեւին քան Երկիրը, եւ ասոր համար կը կոչուին Նեբիլն մուրակներ, մինչ միւսները աւելի հեռուն են եւ ասոր համար կը կոչուին Արաֆին մուրակներ:

ՓԱՅԼԱՄՈՒ. — Պարզ աչքով դժուարութեամբ կը տեսնուի: Իր մակերեւոյթին ջերմութեան աստիճանը Երկրին

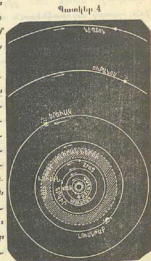
մակերեւոյթին ջերմութեան աստիճանին $6\frac{1}{4}$ անգամ աւելի է: Ունի ամպոտ միջնորոտ, բարձր լեռներ: Արեւը հոնիէ երեք անգամ աւելի մեծ կ'երեւայ քան Երկրի վրայէն:

ԱՐՈՒՍԱՆԱ. — Այս մուրակը շատ պայծառ լոյս մը ունի եւ երբեմն ցորենի ատեն իսկ կը տեսնուի: Երկրիս ջերմութեան աստիճանին կրկինն է իր մակերեւոյթին ջերմութեան աստիճանը: Ունի ծովեր եւ լեռներ. իր բարձրագոյն լեռները մինչեւ 44 քիլոմէր բարձրութիւն ունին: Միջնորոտ մը ունի, որ մեծան կ'երեւայ Երկրիս մըթնալորտին: Արեւը Երկրէն տեսնուածէն $1\frac{1}{2}$ անգամ աւելի մեծ կ'երեւայ Արեւսեակէն:

ԵՐԿԻՐ. — Տե՛ս վար:

ԼՐԱՏ. — Այս մուրակը կարմիր լոյս մը ունի եւ ատեն ատեն կը պղպղայ: Երկրին աստղած ջերմութեան կէտին չափ ջերմութիւն կը ստանայ Արեւէն: Կենթադրուի որ իր քեւեռներուն վրայ երեւցած ձեռնակ բիւծերը ձիւնի կոյտեր են: Իր հողերը կանաչ են, իր ջուրերը կարմիր. ունի ծովեր, ցամաքներ, գետեր, կղզիներ, եւ երկու արբանեակ զորս դտու. Զօյ 1877ին:

ՊՋՏԻԿ ՄՈՒՐԱԿՆԵՐ. — 350է աւելի են թուով: Ատենց մէկը միայն, Վէստա, զոր Օլլըրս դտած է 1807ին,

Արեւադարձի դրութիւն

պարզ աչքով կրնայ տեսնուիլ երբեմն. Վէտտայի կը վերադարձի 300-էն 500 քիլոմէրը տրամագիծ, մինչ միւս պզտիկ մոլորակներուն մէջ 100 քիլոմէրէ աւելի տրամագիծ տեսնցող չկայ:

ԼՈՒՆԱԹԱԳ. Այս մոլորակը Հրատէն նուազ փայլուն է: Մեզմէ 27 անգամ պակաս քերտութիւն կ'ընդունի Արեւէն: Ամպոտ միջնորոտ մը ունի: Յաւիտենական դարուն կը ամրէ հոն: Սրտան տեսողութիւնն է հոն 9 ժամ 55 վայրկեան: Արեւը երկրէն տեսնուածէն հինգ անգամ աւելի պզտիկ կ'երեւայ հոնէ: 5 մոլորակ ունի:

ԵՐԵԻԱԿ. — Այս մոլորակը կայսրը լոյս մը ունի. երկրէն 90 անգամ պակաս քերտութիւն կը ստանայ Արեւի տէքէն: Մանեակով մը շրջապատուած է: Օրը 10 ժամ 14 վայրկեան է հոն: Արեւը հոնէ 10 անգամ աւելի պզտիկ կ'երեւայ քան երկրէն. ութը արբանեակներ ունի, որոնցմէ մէկը, Տրտան, Հրատին չափ խոշոր է:

ՈՒՐԱՆՈՍ. — Այս մոլորակը կրնայ ստանց դիտակի տեսնուիլ երբեմն: Մեզմէ 360 անգամ պակաս քերտութիւն եւ լոյս կը ստանայ Արեւէն: Իր վրայ կ'երեւան ճերմակ բիծեր, որոնք Միւնակոյտեր կը կարծուին: Օրը տասերկու ժամ կը աւել հոն, եւ եղանակը 22 երկրային տարի: Արեւը 19 անգամ աւելի պզտիկ կ'երեւայ հոնէ քան երկրէն: Ունի չորս արբանեակ:

ՆԵՊՏՈՆ. — Գ. Լըվելիէ 1846 օգոստոս 31ին այս մոլորակը դասու հաշուով, եւ ծանոց իր գիւղար դիտական աշխարհին: Կալ գերման աստղագէտը այդ մոլորակը դիտակով տեսաւ. Լըվելիէի նշանակած կէտին վրայ: Նեպտոնի մակերեսովին վրայ լոյսն ու քերտութիւնը 900 անգամ աւելի պակաս են քան երկրին վրայ: Օրը կը տեւէ 11 ժամ եւ եղանակը 41 երկրային տարի: Ունի մերթնէն բոլորովին տարբեր կազային միջնորոտ մը: Մէկ արբանեակ միայն կ'ընկերանայ իրեն:

ՔԱՂԱՏԱՍԻՆ ՅՈՒՑԱԿ ՄՈՒՐՈՒԱԿԵՐՈՒ

Մոլորակն անունը	Առեւիկ Խաչոյ քաւ օրհանի սխառութիւնը	Հեռաւորութիւն արեւէ (Միլիոն փոք. Ի կետով)			Ծաւալ՝ քաղաքամար եւ- րիւ ձաւակն
		Կուս- լարայն	Միջին	Միմա- քսն	
Փայլածութիւն	87 րո. 23 ժամ, 15 վ. 22 Ե.	45	57	69	16 անգամ աւելի պզտիկ
Արեւմտային	224 րո. 16 ժամ, 49 վ. 26 Ե.	106	107	108	Գրեթէ նուազ
Երկիր	365 րո. 6 ժամ, 9 վ. 9 Ե.	146	148	150	»
Հրատ	1 տարի, 321 րո. 23 վ. 30 վ.	205	226	247	Երկրի նուազ 1/2
Լուսնով	11 տարի, 314 րո. 20 ժամ.	735	772	809	1279 անգամ աւելի մեծ
Երեւի	29 տարի, 165 րո. 23 ժամ.	1,387	1,416	1,495	718 » » »
Ուրանոս	84 տարի, 7 րո.	2,716	2,818	2,980	69 » » »
Նեպտոն	164 տարի, 280 րո.	4,423	4,463	4,503	55 » » »

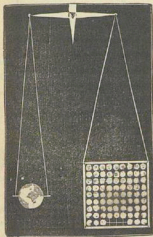
ԵՐԿԻՐԸ

Իր ծագումն մէջ, երկիրը, որ դնտաձեւ մարմին մըն է, հրափառ դուռնա մըն էր: Հեռոյնտէ պաղելով այդ դուռնը հողային կեղեւ կապած է, որ քառ ամայ

հազիւ 20 քիլոմէդր թանձրութիւն ունի : Պ. Յայ մինչեւ 80 քիլոմէդր կ'ենթադրէ այդ թանձրութիւնը : Երկրին մակերեսային խտացած է, սակայն ներքին խտւերը կը պահեն իրենց նախկին վիճակը : Այսպէս, ներքին հտրին ազդեցութիւնն սակ է որ կազմուած են լեռները եւ Երկրի կեղււին ճեղքերը : Զերմութեան աստիճանը հետզհետէ իջնելով, չողին խտացած եւ անձրեւի ձեւին տակ թափելով կազմած է ծովերը, լիճերը, գետերը, գետակները : Զուրկն ազդեցութեան տակ կազմուեցան ցամաքները, եւ բոլորն ու անասունները երեւան եկան :

ԵՐԿՐԻՆ ԵԱՐՈՒՄՆԵՐԸ. — Երկիրը տարւած տեղաւորներ չարժուիմներ ունի : Կը բաւականապէս անոնց երկուքը միայն իշխելով :

Պատկեր 5

Երկրին կշիւը հաստատ է 78 լուսնի կշիւին

1. Իրեքլինքին վրայ հողի մը պէս կը դառնայ 23 ժամ, 56 վայրկեան, և երկվայրկեանը անպատմ մը. այս չարժուիմն է որ յառաջ կու գայ օրը, այսինքն ցօրեկն ու գիշերը :

2. Արեւին չարջը կը դառնայ 365 օր, 6 ժամ, 9 վայրկեան, 1 երկվայրկեանը անգամ մը, օրը 643,000 ճամբայ քիլոմէդր կտրելով : Այս չարժուիմը յառաջ կը բերէ Զարին իր և եղանակներով : Երկիրը ձմեռուան մէջ 6,100,000 քիլոմէդրի չափ կը մտնուի նայ արեւին. յունուար 1ին

հետաւորութիւնն է 145,700,000 քիլոմէդր, իսկ յուլիս 1ին 151,800,000 քիլոմէդր :

ԵՐԿՐԻՆ ԶԱՓԵ ՈՒ ԿԵՒՈՐԸ. — Երկրին մակերեսային չափն է 510 միլիոն քառակուսի քիլոմէդր, որոնց 126,740,000ը միայն ցամաք է եւ մնացածը ջուր : Երկրիս ծաւալը 1,000 միլիոն խորանարդ քիլոմէդր է : Գալով իր կշիւին հաշոււած է թէ Երկրիս ծանրութիւնն է 5,875 վեցիլեոն քիլոկրամ, զոր աշխարհի $1\frac{1}{2}$ միլիոն բնակիչները հազիւ 52,000 տարւան մէջ պիտի կրնային համարել : Երկիրը կը կշռէ 78 լուսնի (Պատկեր 5), կամ 52,5 Եւրոպայի, կամ 11,5 Ասիայ, կամ 13,7 Ամերիկայի եւ կամ 17,5 Աֆրիկէի չափ :

ԵՐԿՐԻՆ ՄՔԱՆՈՒՄՆԵՐԸ. — Երկիրը միջնոցրտով չրժապատուած է : Միջնոցրտը, այսինքն օրը, կազմուած է բորակածին եւ թթուածինէ. երկու անդրիացի քիմիա-գէտներ գտան վերջերս տրիւ կապ մը, զոր արկուն կու չեցին եւ որ 1 տո 100 համեմատութեամբ կը զբաւնուի օդին մէջ : Հաւանօրէն միջնոցրտին ամէն կողմն ալ օդին բազալպրութիւնը նոյն է, որովհետեւ Կէյ Լիւսաք օդաչափով 6000 մէդր բարձրութենէ օդ բերած եւ անոր բազալպրութիւնը նոյն գտած է : Հաւատարմ չափով, օդը 773 անգամ ջուրէն սուելի թեւ թեւ է :

ՄԱՐԱԶԱՍՓ. — 1614ին, Թօրիէլլիօ գտաւ թէ ջուրին բարձրացումը ջրանի մը խողովակին մէջ՝ հետեւանքն է օդին ճնշման, եւ թէ 10 մէդր 50 սանդիմէդր ջուրի սիւն մը կը հակակշռէ նոյն տարաւոգձով մինչեւ միջնաւորաբար վերին սահմանը բարձրացող օդէ սիւնի մը : Թօրիէլլի հոտտասեց իր գիւտը կարեւոր փորձով մը. առաւ մէկ մէդր երկայնութիւն ունեցող խողովակ մը մէկ կողմէ գոցուած : անոր մէջ սնդիկ լեցուց եւ անոր բաց ծայրը խօթեց սնդիկով լեցուն ամանի մը մէջ : սնդիկի

սխնը իջաւ եւ կեցաւ 76 սանդիմէզր բարձրութեան մը վրայ : Այդ գործիքն է որ ձաքնալափ կոչուեցաւ : Արն-
դիկն սխնին բարձրութիւնը կը փոխուի ամանին
վրայ օդին ունեցած ճնշման փոփոխութեանց հետ .
այսպէս , ծանրաչափը օդին ճնշման տատիճանը ցոյց
կու տայ :

Մարդ մը միջին հաշուով 17,500 քիլօկրամ օդի
ճնշում կը կրէ . բայց որովհետեւ այդ ճնշումը իր վրայ
ի գոյծ կը գրուի ամէն կողմէ , միանգամայն մարմնոյն
բոլոր մասերուն վրայ , մարդ չի զգար զայն :

Փոթորիկի ատեն , ծանրաչափը կրնայ 3էն 6 սան-
դիմէզր բարձրանալ կամ իջնել : Այդ , 6 սանդիմէզրի
նուազումի մը հետեւանքն է պակսեցնել մարդուն վրա-
ջէն 1,300 քիլօկրամ օդի ճնշում : Արտաքին եւ ներ-
քին ճնշումներու հաւասարակշռութեան այդ ընդհա-
տումն է որ տեղի կու տայ յաճախ հիւանդութեանց ,
պարզ անգարէ մը սկսեալ մինչեւ ամէնէն ծանր ախ-
տեր :

Ջերմաստիճան. — Ջերմաչափը գործիք մըն է որ կը
չափէ օդին բարեխառնութիւնը : Ապակիէ խողովակ մըն
է որ մասամբ ընցուած է ալցաղով կամ մոլիկով , եւ ու-
րուն վարի մասին վրայ կայ կտր կամ զլանածեւ ուռու-
ցիկ մաս մը : Երբ օդը տաքնայ , սնդիկը կ'ընդլայնի եւ
կը բարձրանայ խողովակին մէջ . ընդհակառակը ցուրտէն
կը քաշուի եւ վար կ'իջնէ : Այն թիւերը , որոնք նշանակ-
ուած են խողովակին քովէն , ցոյց կու տան տարբեկան
աստիճանը : Այն կէտը ուր ստաց կը հալի նկատուած է
1 աստիճան եւ այն կէտը ուր ջուրը կ'եռայ նկատուած է
100 աստիճան Սանդիկիլուս Ջերմաչափին մէջ , որ հա-
րիւր աստիճանի բաժնուած է : Ռեոմիւր Ջերմաչափին
մէջ ջուրի եռացման աստիճանը 80 է . եւ Ջերմաչափը 80
մասի բաժնուած է : Կայ նաեւ Ֆահենհայդի Ջերմա-

չափը որ տարբեր բաժնուած մը կ'ընդունի : Ամէնէն
գործածականն է Սանդիկիլուս Ջերմաչափը :

Օդի ԳՈՒՇԱԿՈՒԹԻՒՆ. — Կարելի է օդը գուշակել երկու
կերպով .

1. Կարճ պայմանաժամով . — Երբ քննուի միջնորդ-
ապին երեւոյթներու ընդհանուր ընթացքը , կարելի է
նախատեսել այն արդիւնքները զորս անոնք կրնան ու-
նենալ հետեւեալ օրուան մէջ : Եւրոպական դիտարան-
ներու այս կերպով բրած գուշակութիւնները 100ին 95
անգամ ճիշդ են :

2. Երկար պայմանաժամով . — Այս գուշակութիւն-
ները աւելի ենթադրական են , եւ ընդհանրապէս Լուս-
նին մեր միջնորդարին վրայ ունեցած ազդեցութեամբ կը
բացատրուին : Ոմանք կը կարծեն թէ լուսնաշրջանի մը
օդը կրնայ գուշակուիլ լուսնային ամառան այս ինչ օր-
ուան օդէն : Ուրիշներ կը կարծեն թէ 18 տարուան եւ
240 օրուան շրջանը , որ արեւը , լուսինը եւ երկիրը նոյն
գիրքերուն մէջ կը գնէ իրարու հանդէպ , կրնայ իրը հիմ
ձուռայի նոր շրջանի մը օդին գուշակութեան : Ոմանք
կը կարծեն թէ այդ շրջանը ճշգրտապէս 375 տարուան վրայ
կը հաշուուի : Կան դեռ ուրիշ տեսութիւններ , որոնք օդին
փոփոխութիւնները կը վերագրեն լուսնին զանազան փու-
լերուն ազդեցութեան , ասուպներուն ազդութեան , ա-
րեւին բիծերուն , եւայլն :

ԵՐԿՐԻՍ ԿԵՂԵՐ. — Երկրիս կեղեւը կազմող հողերը
երկու դասի կը բաժնուին .

1. Այն հողերը որոնք ջուրերուն ազդեցութեան
տակ խոնուած են գուղահեռական խաւերով , ինչպէս
աւաղ , գալլարուղ , կաւ , եւայլն : Ասոնք կը կոչուին
ճեպսոցեւան ճողեր :

2. Այն տարրերը որոնք երկրագոյնային ներքին
ժայթքող հողերէ կազմուած են , այսինքն պարզ ժայ-

ռեր, ինչպէս քուսարք, եւայլն եւ բաղադրեալ ժայռեր, ինչպէս կրանիտ, պազարդ, պորֆիր, եւայլն : Ասանք կը կոչուին պղուստեման հողերն : Պղուստեման հողերուն մէջ, որոնք նախնական հողերն են, ու եւ է կենդանի արարածի հետք չկայ : Իսկ նեպտունեան ամէնէն խորին խաւերուն մէջ (12,000 միջր խորութիւն) կը սկսին սեւ-նուիլ հետքերը բուսական կեանքին եւ անասնական կեանքին՝ նախաարարական վիճակի մէջ :

ՁՈՒՐԸ. — Երկրագունտին Յ/ճը ֆուրքով ծածկուած է : Հիները յատուկ տարր մը կը նկատէին ֆուրք, սակայն Ապուսագին 1783ին հաստատեց թէ ֆուրքն 1/3ը թրթուածին կազ է եւ 2/3ը քրածին կազ :

Ֆուրք երբեք մըքսուր չէ բնականէն . նոյն իսկ երբ զտոցէ անցած է, կը պարունակէ կազեր, մետաղային նիւթեր, եւ երբեմն ալ շատ մետաղաւոր միքրոպներ, որոնք ժամատակնդի, հնաթախի եւ ուրիշ շատ մը հիւսանդութեանց նախապատճառ կ'ըլլան : Ամէնէն մաքուր ֆուրք զտոցէ անցած անձրեւի ֆուրքն է . անկէ ետքը կու գան աղբիւրներու, գետերու, լիճերու ֆուրքերը : Զրանցքներու ֆուրքեր եւ լճացած ֆուրքերը միշտ մետաղաւոր են :

Ֆուրք զտոցէ անցուելով քիչ շատ կը մաքրուի : Կարելի է զտել ֆուրք խիճի եւ ածուխի բաղմամբ խաւերէ եւ կամ ծակափակէ քարերէ անցընելով դալն : Նոյնպէս երբ ֆուրք 100 աստիճանի տաքութեան կը հասնի եւ կ'իտայ, տաք վայրեան ալդ եռացման վիճակին մէջ պահելով կարելի է ամպցնել դալն, եւ ապաղէս քնջել անոր պարունակած ախտաբեր սերմերը : Հասկնալու համար թէ ֆուրք մը կրնայ խաւիլ թէ ոչ, պէտք է անով լեցնել չիլ մը, չաքարի կտոր մը հալցնել անոր մէջ, փակել չիլը եւ զննել զաճ տաք տեղ մը երկու կամ երեք օր : Եթէ ֆուրք տրդ-

մտաի, կամ նոյն իսկ պղտորի միայն, մետաղաւոր ֆուրք է :

ԿՐԱԸ. — Կրակը որ ֆուրքն պէս երբեմն կը նկատուէր յատուկ տարր մը, ինքնին դոյութիւն չունի : Երբ մարմին մը այն աստիճան տաքնայ, որ օդին թթուածինին հետ տարրակցի, արտադրած լույսն ու քերտութիւնը կը կոչուին կրակ : Ամէն մարմին նոյն աստիճան տաքութեամբ կրակ չ'առներ . լուցկին այն աստիճան վտան էրք անոր ծայրի փոսփորը օդին թթուածինին տարրակցելու աստիճան տաքնայ չ'ուսմով : Նոյնպէս սոսնձանեւ ապակիի մը միջոցաւ թուղթի մը կտորին ուղղուած արեւի ճաճանչները այն աստիճան կրակ կու տան՝ երբ տաքութեան մասնաւոր աստիճանի մը հասած է այդ թուղթը :

ԵՐԿՐԱՄԱՐԹՆԵՐԸ. — Երկրաշարժները կը վերագրուին կեդրոնական հուրին : Ընդհանրապէս կը կարծուի թէ անոնք հետեւանքն են այն քիմիական փոփոխութեանց զորս կը կրին Երկրին կեդրոնը գտնուած հրավառ նիւթերը, որոնք հաստատուն վիճակէ հասանուտի կը վերածուին եւ աւելի սեղ կը բռնեն կազային վիճակի մէջ : Դիւրին է ըմբռնել թէ այդ փոփոխութիւնները ուսիցն ցնցումներու տեղի կու տան, մինչեւ որ հասանուտը ելք մը գտնէ, ուրիշ ետքը հաստատութեամբ թիւնը կը վերահաստատուի : Ասկէ դատ երկրաշարժներու տեղի կու տան նաեւ երկրին ներքին մասին մէջ գտնուած ժայռային զանդուածներու փուլումները, ֆուրք չղցնելու կուտակումն : Երկրին ներքեւ յատկէ կը խալան խալան թափումները եւ մանաւանդ երկրալիւն կեղեւին խալանները եւ քրեւոյթները : Այդ զանազան պատճառները տեղի կու տան շատ անոգամ բուսական բարձրացումներու եւ ճեղքումներու, որոնք արտաքին մակերեսոյթին վրայ զգալի կ'ըլլան երկրաշարժներով : Այսպէս կան հրաբխա-

յի՛ն եւ ոչ-հաբխայի՛ն երկրատարճներ : Յիշենք էսնայի՛ն (60,000 մետեալ 1698ին) եւ Վեռնայի հարաբերական երկրաշարժները . իսկ Ալպանան լեռները, որոնք ս եւ է հրաբուխ չունին , յաճախ ենթակայ են երկրաշարժներու :

Երկրաշարժի ցնցումը կրնայ ուղղահայեաց ըլլալ , հորիզոնական կամ ծածանուտ . այդ շարժումները ուսումնասիրելու համար հնարուած է գործիք մը որ կը կոչուի սիսմոկրաֆ . այդ գործիքն է ճօճանակ մը , որուն վարի ծայրը շատ նուրբ է , եւ որ կախուած է բարակ աւազէ հարթ մակերեսոյթի մը վրայ . երբ երկիրը շարժի ճօճանակին սուր ծայրը աւազին վրայ կը գծէ թելի եւ աղտ մը , որ ցոյց կու տայ ցնցման ուղղութիւնը :

Երկրիս այն մասը , որ ամէնէն աւելի ենթակայ է երկրաշարժներու , Ամերիկայի հարաւային կողմը կ'երեւայ . 1586էն 1868 խմա (Բերուսի մէջ) տասնըմէկ անգամ կ'ործանեցաւ :

ԼՈՒՍԻՆԸ . — Երկրին արբանեակը , Լուսինը , Երկրիս չորրորդ , ինչպէս նաեւ ինք իր վրայ , չլրան կ'ընէ 27 օր , 7 ժամ , 43 վայրկեան եւ 11 երկվայրկեանը անգամ մը : Լուսինը , ինչպէս մոլորակները , հալլիկ պէս կ'անդրադարձնէ արեւին լոյսը : Լուսինն Երկրէն հեռաւորութիւնն է 384,445 քիլոմէթր : 18 1/2 օրը անգամ մը Լուսինը նոյն փուլերով կ'երեւայ մեզ , եւ այդ ժամանակամիջոյն է որ կը կազմէ լուսնային ամիսը : Լուսինն ծաւալն է Երկրին 2/100Ը , այսինքն 22,105,740,000 խորանարդ քիլոմէթր . Լուսինը ոչ ֆուր ունի եւ ոչ միջնորոտ , ուստի հասանալան է որ չոր անապատ մը ըլլայ որ կը դառնայ մեր չորրորդ , Երկու նշանաւոր աստղագէտներ , Բարիլիի Դիտարմանին անօրէն Պ . Մօզիս Լէվի , եւ Պ . Բիւրլէօ , մեր մոլորակին միջնորոտային պայմանները քննելով ստ եզրակացութեան յանդեցան

թէ Լուսինն վրայ երբեք գործարանաւոր մարմին չի կրնար դառնալ , մինչդեռ շատ գիտուններ կ'ընդունին թէ մոլորակները կրնան բնակիչներ ունեցած ըլլալ : Լուսինն վրայ կ'երեւան ճեղքուածներ , որոնք ծովաւորաններ առած են , նեկտարի ծով , չղկիներու ծով , եւ այլն : Կ'երեւան նաեւ շատ բարձր լեռներ , որոնցմէ նշանաւորներուն մասնաւոր անուններ գրուած են : Կարելի եղած է լուսինի լեռները չափել եւ անոնց խաւքանչիւրին բարձրութիւնը յայտնի է այսօր գիտական աշխարհին : Լուսինի վրայէն երկիրը կ'երեւայ 14 անգամ աւելի մեծ քան ինչ որ մեզի կ'երեւայ Լուսինը :

ԽԱՒԱՐՈՒՄՆԵՐ . — Արեւի խաւարում առիկ կ'ունենայ երբ Լուսինը Երկրին եւ Արեւին միջեւեղը մանկելով արգիլէ Արեւի լոյսին Երկրէն տեսնուիլը : Լուսինի խաւարում առիկ կ'ունենայ երբ Երկիրը Լուսինն եւ Արեւին միջեւեղ մտնէ . Լուսինը բնականէն լոյս չունենալով եւ Արեւին լոյսէն զրկուելով , կը խաւարի : Այս խաւարումները կարելի է աստֆուրէն հաշուել : 18 տարի 28 օրը անգամ մը Արեւը եւ Լուսինը իրարու հանդէպ գրեթէ նոյն գիւղին մէջ կը գտնուին . այս ժամանակահատիւները կը կոչուի Միթոնի չրլան :

Գ Ի Ս Ա Լ ՈՐ Ե Ն Ի

Կան գիտաւորներ որոնք կ'երեւան որոշ պայմանաւ ժամէ մը ետքը եւ կը կոչուին ԵՐԿԱՆԱՐ , եւ կան որ չեն վերադառնար երբեք :

1897ին պատրաստուած հետեւեալ պատկերը ցոյց կու տայ չրլանաւոր գիտաւորներէն 10ին վերջին չրլանին տեսողութիւնը , Երկրէս ունեցած աստեղագոյն հեռաւորութիւնը եւ վերջին երեւման թուականը .

Գիտատեղի անունը	Շրջանի սեփականացումը	Առաջագրված նախադրյալի միջին թիվը	Վերջին երեւում
Էնթ	3 տարի 4 ամիս	611	1895 փետրուար
Բրեյլ	5 » 2 »	695	1894 ապրիլ
Պրոպան	5 » 6 »	836	1899 փետրուար
Արիս	5 » 9 »	832	1892 յունիս
Պիլա	6 » 6 »	921	1852 սեպտեմբեր
Տ'Արեդ	6 » 8 »	860	1899 սեպտեմբեր
Ֆել	7 » 7 »	890	1881 յունուար
Բրեյլ	13 » 10 »	1562	1885 սեպտեմբեր
Բնա Պրոպ	71 » 6 »	5017	1884 յունուար
Հալլեյ	76 » 5 »	5276	1839 նոյեմբեր

Կան երկարատև չրջան ունեցող գիտաւորներ ալ որոնք երկրորդ անգամ գիտաւած չեն գետ : Այսպէս , 1845ի գիտաւորը 249 տարիէն տրաի վերերեւի , 1860ինը 1000 տարիէն . 1780ի գիտաւորը 75,358 տարիէն , իսկ 1864ինը 2,800,000 տարիէն : Պիլա գիտաւորը , որ 1772ին գիտաւած է նախ , 11րդ անգամ վերագտնաւուան (1816) , երկու քի բաժնուած էր , սակայն լոյսի աղեղ մը կը միացնէր գետ զանոնք : 1852ին , Պիլա երկու գիտաւորի բաժնուած էր բոլորովին , որոնք նայն շաւղին կը հետեւէին , իրարմէ 2,000,000 քիլոմէր հաստարտութեամբ : 1859ին եւ 1865ին չվերագարաւան աւանք . 1872ին Մատրատի մէջ նշմարուեցան , եւ անկէ ի վեր ալ եւս չերեցան երբեք :

Պ. Գոնճիա 1874ին դառաւ նոր գիտաւոր մը որուն չրջանին տեսողութեան կ'ենթադրուի 310 տարի 1882ին հրաբխային կիսագնդաւորի մէջ երեւցաւ . Ֆինլէյի գիտաւորը , ուրիշ մը 1882ի սեպտեմբերին երեւցած է , այնքան փայլուն որ ցորեկն իսկ կը նշմարուէր , ինչպէս

Քրիստոսէ 43 տարի տաւջ տեսնուած գիտաւորը , զոր Հոմայեցիք կիսարի հոյսն կարծեցին :

Հիները չառ նախագաղարուներն ունէին գիտաւորներու մտայն : Նեւտոն (1642-1727) ցոյց տուաւ գիտաւորներու շարժման օրէնքը : Թինապ կ'աւանդէ իւր գիտաւորները չոգիներ եւ զորս կը լուծէ Արեւին լոյսը . անոնց կորիզը , վարը եւ պղը յառաջ եկած են այդ տարագաղարութեանն : 1798ի եւ 1805ի գիտաւորներուն կորիզները 50 քիլոմէր արամագիծ ունէին , իսկ 1811ի գիտաւորները 2,000,000 քիլոմէր արամագիծ : 1845ի եւ 1847ի գիտաւորներուն պղին երկայնութիւնն էր 12,000 քիլոմէր : Գիտաւորներուն պղը միշտ արեւին հակառակ կողմը կ'երեւարի : 1472ին գիտաւորը երկինքին Վլ կը կարելոմէ օրուան մէջ , եւ 1739ին երկինքին Վլ կը կարելոմէ օրուան մէջ , եւ 1739ին երկինքին մէջ 550 քիլոմէր ճամայ կ'ընէր . ընդհանրապէս 1680ինը մէկ երկվայրկեանի մէջ հինգ մէր միայն կը յառաջանար :

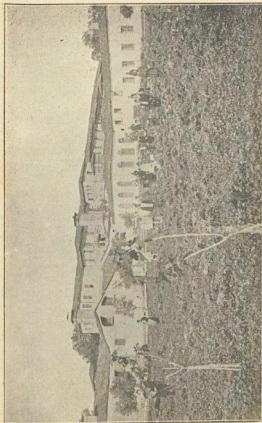
ԱՍՈՒՊԵՐ

Աստղերը կ'երեւան ընդհանրապէս օդատոս 9ին եւ 14ին , նոյեմբեր 13էն 14 , յունուար 2ին , ապրիլ 15ին , յուլիս 27ին , նոյեմբեր 28ին եւ դեկտեմբեր 10ին (Ը. Ե.) : Աստղերը միշտ հաշուով երկրէն 80 քիլոմէր վեր կ'երեւան , իւրեւ հեղանակներ կան որոնք 226էն մինչեւ 942 քիլոմէր կ'ենթադրեն այդ հետաւորութեանը : Իրենց շարժումի արագութիւնն է 164ն 48 քիլոմէր : Լարատ , Պէրէլլուս եւ ուրիշներ կարծեցին թէ աստղերը յառաջ կու գան Լուսինի հարաւորներէն , սակայն այս տեսութիւնը հիմայ ի բաց թողուած է :

ՊՈԼԻՏՆԵՐԸ

Կենթադրուի թէ պոլիտները տարբապատկան
մէջ գտնուող երկնային մարմիններէն անջատուած մաս-
նիկներ են , որոնք կը շարունակեն իրենց նախկին շըր-
ջանը : Մերթ ընդ մերթ այդ մասնիկները կ'իյնան երկ-
րիս վրայ , ինչպէս կրնան իյնալ ուրիշ մոլորակի մը
վրայ : Պոլիտները մեր մթնոլորտին կը հասնին հակադա-
կան արագութեամբ , 30էն 35 քիլոմէր մէկ երկվայր-
կեանի մէջ : Հասկնալու համար այս արագութեան մե-
ծութիւնը , բաւական է դիտնալ թէ ամէնէն արագըն-
թաց կառախումբ մը 20 մէր , ձայնը 340 մէր , իսկ
Լըպէլ հրացանին դնտակը 650 մէր միայն ձայնայ
կ'աւնէ մէկ երկվայրկեանի մէջ : Պոլիտը մթնոլորտին
շփուելով կրակ կ'աւնէ , կտոր կտոր կ'ըլլայ , եւ իր
կտորուանքը , որոնք կը կոչուին երկնաւառ , կը ցրտնուին
ամէն կողմ : Երբ պոլիտը մթնոլորտին հասնի , ահագին
ձայնիւն մըն ալ կը լսուի :

Չինական տարեգրութիւնները կը խօսին պոլիտի մը
վրայ որ Քրիստոսի 616 թուականին 10 մարդու մահ-
ուան պատճառ եղած է : Արաիօ կը պատմէ թէ 1673ին
կրակի գունտ մը ինկաւ նստւ մը վրայ եւ երկու նա-
ւատիւ մահուան պատճառ եղաւ : Հոմագող կը յիշէ
1650ի պոլիտը , որ Միլանի մէջ լստին քահանայի մը
մահուան պատճառ եղաւ : 1748ին պոլիտ մը նստւ մը
երկու կայմերը ջախջախեց մեծազորոյ պայթիւնէ մը
հաջը . հինգ հոգի մեռան , Վերջին ԺԹ . դարուն մէջ
պոլիտ անկումներ կը յիշուին 1803ին , 1831ին , 1865ին ,
1867ին , եւայլն : Վերջին պոլիտներէն նշանաւորագործը
1896ին ինկաւ Մատրիտի կողմերը : Նախ մեծ լոյս մը
տեսնուեցաւ . յետոյ ահագին պայթիւններ լսուեցան , եւ

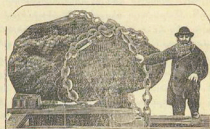
Պոլիտները ցեղերի մէկ մասը

ամբողջ երևալից անեց երկու լճայրկեան ։ Բիշ ետքը Մատրիտի շուրջը տեղ տեղ դանուեցան երկնաքարեր ։

Ե Ր Կ Ն Ա Ք Ա Ր Ե Ր

Երկնաքարերը բնականա ժայտերու ձևերը ունին ։ Անոնցմէ ամանք երկաթ կը պարունակեն եւ ամանք չեն պարունակեր ։ Նորաձեւաբայտ 1870ին Կրօնդանաի մէջ գտած է խոյր երկնաքար մը , համակ երկաթ , որ կը կշռէ 20,000 քիլոկրամ (Պաշկեր 6) ։

Պատկեր 6

1870ին Նորաձեւաբայտ գտած երկնաքարը

Մանօթ մեծագոյն երկնաքարն է Բիրի տեղակային Կրօնդանաի մէջ գտածը , որ կը կշռէ 40 թոնո ։

Երկնաքարերը երբեմն բաժանքներ կը նկատուէին ։ Այսօր , գիտութեան համար , խորհրդաւ որ մասնիկներ են միան , որոնք անտեսանելի աշխարհներու անձանօթ սաշմաններէն կու գան մեզի ։ Երկնաքարին ինկած պահուն , իր արտաքին մասը տաք է , ինչ որ հետեւանք է մթնոլորտին հետ ունեցած իր բուռն շփման . բայց ներքին մասը պաղ է , որովհետեւ երկնաքարը ճամբորդած է եթերին յաւիտեական ջրտաթեան մէջէն ։

ՆՈՐ ԳԻՒՏԵՐ

ԿԵՆԴԱՆԻ ԼՈՒՍԱՆԿԱՐԸ (Photographie animée).—

Պ. Ժառանգն առաջին անձը եղաւ որ երեւակայեց լուսանկարներու շարք մը տանել, շատ կարճ ժամանակամիջոցներու մէջ, Արտասեակ մոլորակին՝ Արեւին սկսածառակին վրայէն անոյման զանազան երեւոյթները ճշգրիտ համար : Պ. Մարէ նոյն սկզբունքին հետեւելով լուսանկարներ հանեց եւ ուսումնասիրեց թռչուններուն թռիւշին շարժումները : Այս վարժերը առաջնորդեցին զայն հնարելու գործիք մը որով բարակ մաշկէ շերտի մը վրայ յաջորդական լուսանկարներ առաւ մէկ երկվայրկեանի մէջ 100 հատ, 1000 հատ եւ նոյն իսկ 25,000 հատ :

Այն ատեն երեւան եկան այնպիսի շարժումներ, որոնք պարզ աչքով չեն տեսնուիր . քառասունքին, վազուածքին եւ ցատկուածքին դիրքերը, թռչուններու եւ միջատներու թռիւքներէ շարժումները մտան զիստուելով, իրենց զանազան երեւոյթներուն տակ զարմանք ազդեցին :

Պ. Մարէ վերլուծեց այս կերպով այն շարժումները գործ կ'ընէ կատու մը, օրինակի համար, պատուհանէ մը փողոց ձգուած ժամանակ, միշտ չորս ոտքի վրայ իջնալով, ինչպէս կ'ընէ սողավրդային առածը : Կատուն օր կունակն ի վար կը ձգուի անջրպետին մէջ, իսկոյն քանք մը կ'ընէ հակառակ կողմը դառնալու . քիչ ետքը դարձած է արդէն, դուխը գէպ ի վար եւ կունակը գէպի վեր, եւ իրեն կը մնայ միայն իր թմաթները ուղղաձայնաց դիրքի մը վերածել :

Պ. Ժորժ Տէմընի ալ հնարուած նոր գործիքով լուսանկարեց խոտոյ մարդու մը շրթները . լուսանկարը այնչափ արտայայտիչ եղաւ որ Բարիզի Խուլ-Յամերու Վարժարանին աշակերտները, որոնք շրթներէ շարժումներուն ուսումնասիրութեամբ խօսիչ կը ստղծին, լուսանկարը տեսնելով, կրցան հասկնալ թէ լուսանկարուող մարդը ըսած էր ֆրանսերէն . «Կեցցէ՛ Ֆրանսա» եւ «զձեզ կը սիրեմ» :

Պարտօք. — Մեր աչքը գրեթէ մէկ երեսունքորոյ երկվայրկեանի պէտք ունի պատկեր մը նշմարելու համար . ուստի երբ մեր աչքին ներկայացուի միեւնոյն լուսանկարին երեսուն զանազան օրինակները մէկ երկվայրկեանի մէջ, մեզ այնպէս կ'երեւայ թէ միակ օրինակ մըն է որ կը ներկայանայ մեզի, եւ չենք զգար անոնց ընդհատական ըլլալը : Երբ լուսանկարները միեւնոյն անձին զանազան շարժումները ներկայացնեն, այն ատեն մեր աչքին պիտի երեւայ անձ մը որ շարժումներ կ'ընէ, ու չպիտի զգանք բնութեւ չարիւքաւոր ասորեր պատկերներ եւ որոնք իրարու կը յաջորդեն : Պարտօքը, զոր հնարած է Պ. Տէմընի, կը հաստատէ մեր ըսածը . տեսարանի մը Զձ յաջորդական լուսանկարները առնելով, Պ. Տէմընի կը փակցնէ զանոնք ապակիէ սկաւառակի մը շրջագծին վրայ եւ այդ սկաւառակը կը դնէ լուսանկարչի գործիքի մը մէջ . լուսանկարները հետեւէն լուսաւ որուած են . սկաւառակը մասնաւոր աւազուցութեամբ իր ցարձակով, իրարու յաջորդող լուսանկարները գործիքին ապակիէ ծակէն կ'երեւան, եւ կենդանութեան ու շարժումի տպաւորութիւնը կը թուի :

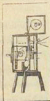
Բիկեքտօք. — Էտիւսն հնարած է փիկեքտօքը : 15 մէդր երկարութեամբ բարակ մաշկէ շերտ, որուն վրայ քաշուած են լուսանկարներ, կ'անցնի արագու-

թեմայի աշխույժ առջև, փաթեթներով ինք իր վրայ և ծորալորին, կատարելագործումն է առկա :

Սինեմաթոգրաֆ. — Այս գործիքին պատկերը կը դնենք հաս (Պատկեր 7) :

Բարակ մաշկէ շերտի մը վրայ, որուն երկայնութիւնն է 15 մէղր եւ լայնութիւնը 3էն 5 սանդղակէ :

Պատկեր 7

լուսանկարուած է տեսարան մը վայրկեանը 800էն 900 լուսանկար. այդ շերտը փաթեթուած է Ս կէտին վրայ եւ կը քակուի հետզհետէ. լուսանկարները որոնք կ'անցնին ետեւի կողմէն լուսաւորուած բացուածքի մը առջևէն, կը պատկերանան դիմացը պատն ի վեր գրուած լաթի մը վրայ՝ մութ սենեակի մը մէջ. մէկ երկ-

Սինեմաթոգրաֆ վայրկեանի միջոցին 30 պատկեր կ'անցնին արագութեամբ աշխույժ առջևէն, անընդհատ շարժման տպաւորութիւնը թողու համար :

ԱՆՏԵՍԻՍԵԼԻՒՆԻ ԼՈՒՍԿԱԿԱՐԸ. — Գրուած 1874ին գտաւ ի՛նչ երբ ասպիկէ խողովակի մը օդը կատարելապէս պարպուի եւ այդ խողովակէն անցնին Ռումֆորթի ճախարակի եւեկտրական հոսանքը, ճառագայթներ կը գոյանան, որոնք հաստատուն մարմնոյ մը՝ օրինակի համար ասպիկին ընդհարելով, փափորականութիւն յառաջ կը բերեն : Լէնսա գտաւ ի՛նչ այդ ճառագայթները օպիմիւրիմ կոչուած մետաղին մէջէն կ'անցնին : Տոթթոր Ռէօնթիէն (ծն. 1845), զասպաս Վիլհելմուրիկի Լաւուայարանին, սեւ թուղթով շրջապատեց Գրուքսի ապակիէ խողովակը եւ տեսաւ ի՛նչ այդ սեւ թուղթին հակառակ՝ լուսանկարչական տախտակին վրայ առարկաները կը նկարուին : Ռէօնթիէն շարունակեց իր փորձերը եւ հաստատեց որ այդ ճառագայթները, զորս անուանեց Ք ճառագայթներ, կը թափանցէին փայտէն, հաստ գիրքէ

մը, մարդոց եւ անասուններու միտէն, եւ թէ ընդհակառակը չէին թափանցեր օսկորներէն, մետաղներէն, ասպիկին, ինչ որ կարելի էր ընէ լուսանկարումը այս վերջին առարկաներուն : Այս գիւտը տեղի ունեցաւ 1895ի վերջերը, եւ հռչակուեցաւ 1896ի սեպտեմբեր : Հետզհետէ կատարելագործուեցաւ, այնպէս որ հիմայ ոչ միայն կարելի է Ռէօնթիէնի բուլղական լուսանկարներ ձեռք բերել, այլ եւ ռադիոակտիւ կոչուած տախտակի մը վրայ պատկերացած տեսնել՝ Ք ճառագայթներուն ազդեցութեան տակ՝ ծածկուած եւ հետեւաւոր աշքով անտեսանելի մարմիններ :

Ռեօնթիէնի զխիւք կիրաւումը բժշկութեան մէջ. — Կարելի է այսօր լուսանկարել մարդուս օսկորները, տեսնելու համար ի՛նչ հրացանի կամ բրդօլէրի գնդակ մը մարմնայն որ կողմը դացած իրած է :

Սակորներու վիրաբուժութիւնը մանուսնոց օգտուեցաւ այս գիւտէն : Ռադիոակտիւ անիթիլալէս ցոյց կու տայ ի՛նչ բժիշկը կտարուածքի մը առջեւ կը գտնուի ի՛նչ պարզ ճովածքի մը. յետոյ ոսկորներու հիւանդութեանց մէջ սքանչելի միջոց մըն է քննութեան եւ արտամանուշաւթի հիւան համար :

Ամէնէն առաջ Պ. Պաշտո Քրանտացի բժիշկը Ռէօնթիէնի գործիքով քննեց մարդուս իրանին գործարանները : Սիրաք շատ աւելի անթափանցիկ կ'երեւայ քան թոքերը. առողջ մարդու մը թոքերը ձերանկ կ'երեւան, անոնց վրայ ստուեր կը ձգեն միայն սղնայտը, լանջուսկը. բայց կոպտատուի տեսն (սուրտ քաթիճան, pleurésie), երբ լանջամաշկերէն մէկուն մէջ հոտու գոյանայ, այդ հոտումը ի յայտ կու գայ նոր ստուերներով : Ք. ճառագայթները կրնան նաեւ օդտաղարակու կիրարկուիլ քննելու համար թոքախոր, սրտին ծաւալին եւ ձեւին փոխութիւնները, բնաշնչերակայն ուղղոյց, շըն-

չեքաններուն կարծրացումը, ստամոքսին քաղցկեղը, եւ այլն :

Մաքար եւ Բաշխոֆորը . — Վերջերս Բաշխոֆորը կը կիրարկուի մաքսերու մէջ : Այս կերպով կարելի է քննել թղթատարական կապոցները (Յօդի քօսքայը) եւ հասկնալ թէ անոնք մաքսէն բան փախցնելու կը ծառայեն թէ չէ . մուժ սենեակին մէջ, հիմայ բոլոր այդ կապոցները կը քննուեն յատուկ գործիքով (Պասկեր 8) :

Պասկեր 8

Փնտրելու քղրատարական կապոցներու ներքը :

ԲԱՍԻԷՆՈՒԻ ԴԱՄԱՐԱՆԱՏՈՒՆԸ . — Բարից՝ Վժժիռաօփ կողմերը Տիթօ փողոցին մէջ է որ կը բարձրանայ Բասդէօփ դարմանատունը : Հոն Բասդէօն անցուց իր կեանքին վերջին տարիները եւ հոն է նաեւ իր դերեզմանը : Բասդէօնի դարմանատունը 1888ին հիմնուեցաւ հանրային հանգանակութեամբ (2,586,000 ֆրանք) :

Վասաղուքիւն . — Բասդէօն գիտած էր թէ երբ ճագարի մը զանկը բանանք եւ անոր ուղեղին մէջ ներարկենք կատաղութենէ բանուած շան մը ուղեղէն մաս մը, այդ ճագարը կատաղութենէ կը րանուի 15 օրէն . եթէ հետզհետէ երկրորդ ճագարի մը, երկրորդէն երրորդի մը,

երրորդէն չորրորդի մը ներարկումներ կատարենք, կը տեսնենք որ կատաղութեան ժաշըր հետզհետէ կը զօրանայ, եւ 100րդ ճագարը 7 օրէն կատաղութենէ կը րանուի : Բասթէօն գիտեց նաեւ որ եթէ 100րդ ճագարէն ուղեղէն մաս մը առնենք եւ դնենք չոր օգին մէջ, կատաղութեան ժաշըր հետզհետէ կը տաքանայ, եւ 13էն 15 օր ետքը ժաշըր ալ ու եւ է աղգեցութիւն չ'ունենար : Բասդէօն 14րդ օրուան ժաշըր ներարկեց շան մը ուղեղին մէջ, հետեւեալ օրը 13րդ օրուան ժաշըր, օր մը ետքը 12րդ օրուանը եւ հետզհետէ 11րդը, 10րդը, եւ ընդամենը եկաւ մինչեւ աստի՛ն օրուանը, այսինքն ամէնէն զօրաւորը . եւ անստ որ շունը այլ եւս եթեմկայ չի կրնար ըլլալ կատաղութեան : Աստի՛ն անգամ իր դուար փորձեց Մէյարէն անուն հօլիւի մը վրայ որ խածուած էր 1885 յուլիս 4ին : Այնուհետեւ հազարաւոր մարդոց վրայ նոյն գեղը գործածուեցաւ . 1885էն մինչեւ 1895ի վերջը, 17,840 անձեր պատուաւորուած են այս կերպով եւ մահուան համեմատութիւնը հետեւեալը եղած է .

1886, 0,95 առ 100	1891, 0,25 » »
1887, 0,79 » »	1892, 0,22 » »
1888, 0,55 » »	1893, 0,36 » »
1889, 0,38 » »	1894, 0,50 » »
1890, 0,32 » »	1895, 0,43 » »

Բասթէօնի գիտէն ստաջ մահուան համեմատութիւնն էր 15էն 160/0 :

Վեղմուսի . — Գալով կեղծմաշկին, այս հիւանդութիւնը յատա՛յ կու գայ մասնաւոր միջբողէ մը որ կը կոչուի Լիօփիլի պատիլ . այս միջբողը, ինչպէս հաստատած են Տոքթոր Ռու. եւ Տոքթ. երաէն, դուրս կու տայ թոյն մը, որ կը կոչուի քոֆալին, եւ կը տարածուի մարդկային մարմնոյն մէջ, չառ անգամ մաշ յատա՛յ ընթելով : Գարելի է կեղծմաշկին միջբողը չառցնել միտի ջուրի

մէջ, և ևս 3 քարեր 3 կամ 4 շարքաւորում մէջ այն-
չափ քոքսին որ 20է 30 հազար հնդկախող միոցնելու կա-
րող ըլլայ: Եթէ այդ հեղուկը տաքցուի մինչեւ 58 կամ
60 աստիճան, թոյնը կը տկարանայ: 100 աստիճանին բո-
ւրոյթին կը ջնջուի: Պէհրին և Քիթաթի օ հատասանցին
որ եթէ այդ թոյնէն պզտիկ քանակութեամբ ևս հետցնեմէ
ներարկուի անասունի մը, այդ անասունը ալ ևս չի կրնար
ենթակայ ըլլալ կեղծմաշկի: Հատասանցին նաեւ թէ իր ա-
րեւը ուրիշ անասուններու կամ մարդու ներարկուելով
կը պահպանէ զանոնք այնչիս հիւանդութիւնէն կամ նոյնիսկ կը
բժշկէ: Եթէ արդէն քանակաւ են, որովհետեւ անիկա արեւին
մէջ կը կազմէ հակաքոքսին կոչուած հիւթ մը: Տօքթ.
Ռու օգուտ քաղեց Պէհրինի զիտէն, և Բասթէտի
գործանասան մէջ՝ ուր կը գտնուէր՝ նոր փորձեր ըրաւ:
Ձին յատկացուց այս գործողութեան 100էն 200 նե-
րարկուած ընելով ձին կը հասնի անխտի վիճակի մը որ իր
արեւնէն մաս մը կը ծանրութեան 1/10,000 մասը կրնայ
չէզոքացնել այնքան թոքսին՝ որքան բաւական է 24 ժամ-
ուան մէջ ձի մը մեղմելու: Համար: Հակակեղծմաշկա-
ւին չիճուկին գործածութիւնը փաղուռն արդիւնքներ կու-
տայ: հիւանդին տաքութիւնը կ'իջնայ իսկոյն, զարկը
կ'ամօքի և կ'երրոյցին մէջ զոյցած կեղծ մաշկերը կը
թափին: Ըստ Տօքթոր Պուշարի, եթէ չիճուկի ներար-
կուած առջի օրը տեղի ունենայ, 100ին 100 ապաքի-
նում կայ, 2րդ օրը 100ին 97, 3րդ օրը 100ին 87, 4րդ
օրը 100ին 77, 5րդ օրը 100ին 60, 6րդ 100ին 51, ևս այլն,
մինչդեռ 1876ին Բարիզի Հիւանդանոցներուն մէջ կեղծ-
մաշկէ բնուածոցներուն 100ին գրեթէ 80ը կը մեռնէին:

Այսպէս ահա տղոց պատուհասը եղող կեղծմաշկը
ոչ ևս առաջուան նախնիները կրնայ ընել, չորհր-
դիաւններուն, որոնք անցուլ անցազար կ'աշխատին
գտնելու համար քոքսին և խաղցկեղի չիճուկներն ալ:

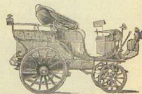
ԻՆՔՆԱՇԱՄԻ ԿԱՌՔԻՒ. — Նիւթըն 1680ին չինեց
ինքնաշարժ առաջին կառքը, և իրմէ ետքը Գիւնտո
1770ին: Մարսըրան 1833ին չինեց ինքնաշարժ կառք մը որ
ժամը 6էն 8 մին ճամբայ կ'ընէր: 1875ին Պ. Պոլէ և 1884ին
Պ. Տիօն Բարիզի մէջ չրջեցան ինքնաշարժ կառքերով:
Ինքնաշարժ կառքերը քանի մը անասի են:

Բեղրլով շարժող կառք. — Շարժիչ գործիքը այս
կառքին ստեղծը դրուած
է: Կառքը կրնայ երեք
հարիւր փրլովը ճամ-
բադուրեան համար
Բեղրլով պաշար պարու-
նակել: 10 փրլովը
համար կ'երթայ մէկ լիւր
բեղրլով, այնպէս որ մէկ
փրլովը ճամբան կա-
րելի է երթալ գրեթէ 5
սանթիմ ծախքով: Կարելի է ժամը 6էն մինչեւ 18
փրլովը ճամբայ ընել:
Շոգիով շարժող կառք.

Բեղրլով շարժող կառք

— Ետեւի կողմն է որ
ածուխը կը վառի. ջու-
րի անուկը առջեւի կող-
մն է, նստելու տեղին
տակը դէպի ձախ: շար-
ժիչը նստի տեղը ալ կողմն
է: Միանելովը հորիզո-
նական ձեւ ունի:

Շոգիով շարժող կառք

Նիկիտակաճ կառք. — Այս կառքը (Պատկեր 11)
երկար ճամբադուրեանց համար չեն կրնար օգտակար ըլ-
լալ, որովհետեւ հարկ է նորոգել կարճ միջոցներու մէջ
եւեկարականութիւն յառաջ բերող բարդիւններ:

Ելեկտրական կառք

Ինքնաշարժ կառքերը կ'արժեն 5000—7000 ֆրանք ։
 ԵԼԵԿՏՐԱԿԱՆ ՎԱՅՐԱՇԱՐԺ.— Տեղ տեղ երկաթու-
 ղինքու ընկերությունները Եւրոպայի եւ Ամերիկայի մէջ
 սկսած են ելեկտրական վայրաշարժներ գործածել ։ Հաս-
 կը դնենք օրինակը ելեկտրական վայրաշարժի մը զոր
 1897ին կառուցած է Պ. Հէյման Ֆրանսացի ճարտարա-
 զէտը . ժամը 100էն 110 քիլոմէրը ճամբայ կ'ընէ . եր-
 կարությունն է 19 մէրը , ծանրությունը 128000 քիլո-
 կրամ . 15000 ձիու ուժ ունի ։

Պատկեր 12

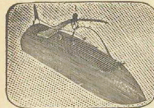

Պ. Հէյմանի ելեկտրական վայրաշարժը

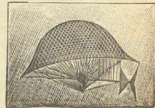
ԴԵԿԱՎԱՐՆԵԼԻ ՕԳԻՊՈՒՐԻՎՊ. — Շատոնց Ի վեր Եւրո-
 պայի եւ Ամերիկայի գիտունները կ'աշխատին չինել օդա-

շարժի մը զոր կարելի ըլլայ ուղուած կողմը ուղղել
 օդին մէջ ։ Առաջին անգամ 1852ին Պ. Ժիֆու չինեց
 օդապարիկ մը որուն մէջ չօդեւարժ մեքենայ մը կար եւ
 որը 3 մէրը ճամբայ կ'ընէր մէկ երկվայրկեանի մէջ ։
 1881ին Պ. Թիսանտիէ առաջին անգամ ելեկտրականու-
 թիւնը կիրարկեց օդապարիկներու ։ Հազար խորանարդ
 մէրը ծաւալով օդապարիկ մը չինեց որ 3 մէրը ճամբայ
 կ'ընէր մէկ երկվայրկեանը ։ 1883ին Պ. Ռշուա առաջին
 անգամ ըլլալով կրցաւ օդապարիկը վերադարձնել հան-
 ուրիկ մեքենաւ իր արագութիւնն էր 6 1/2 մէրը մէկ երկ-
 վայրկեանը , այսինքն ժամը 22 քիլոմէրը Դեկավարիկի
 օդապարիկի նորայայտ փորձերն են հետեւեալ երկուքը .

Պատկեր 13

Պատկեր 14

Տանկեւաքի օդապարիկը

«Արիսթը» օդապարիկը

Տանիւկեւաքի օդապարիկը , երկար եւ զիւնածեւ ,
 փորձուած է Ռուսիոյ մէջ . «Արիսթը»-ը փորձուած է
 Ամերիկայի մէջ ։ Սակայն զեռ կարելի չէ եղած զոռա-
 ցուցիկ արդիւնքներ ձեռք բերել , եւ զեկալարելի օդա-
 պարիկի դիտը Բ. դարուն բաժինը պիտի ըլլայ հաւա-
 նօրէն ։

ԵԼԵԿՏՐԱԿԱՆ ՓՈԽԻԻ. — Պ. Մուսսան յաջողած է
 Բարիզի մէջ չինել ելեկտրական փուռ մը որուն շնորհիւ
 մինչեւ 3000 ատոմձան եւ աւելի տաքութիւն յառաջ կը
 բերէ ։ Այս հակայական քերութեան մէջ ամէնէն զիմաց-

կուն մնացողները կը հային, ինչպէս կիրք, հանքածուխը, եւայլն : Պ. Մուսասան յաջողած է ցնդելու վիճակին բերել նոյն իսկ փաւթինի, պղինձի, ոսկրի, երկաթի, մանկանէղի, ալիւմինիումի պէս մնացողներ :

Ասեղիլին.—Եթէ Պ. Մուսասանի եղեկորական փութին մէջ գնենք, հաւասար մասով, կիր եւ քոք, ձեռք կը բերենք քաղաքիւն զքաղաքիւն . Զուրին մէջ դրուելով քաղաքիւն զքաղաքիւն կ'արտադրէ կապ մը, ասեղիլներ, որ սովորական ամուրի կազէն 15 անգամ աւելի ուժով կը լուսաւորէ : Կը հաշուուի թէ եղեկորականութիւն յառաջ բերելու համար Զուրի հասանքները գործածելով, կարելի պիտի ըլլայ 10 ֆրանսով 100 փղօ քաղաքիւն զքաղաքիւն ձեռք բերել, որ Զուրի մէջ տարբարութեամբ կուտայ 30 խորանարդ մէջր ասեղիլներ . այս կերպով կարելի պիտի ըլլայ մէկ խորանարդ մէջր ասեղիլներ արտադրել 30 սանթիմով : Ասեղիլներ գործածութիւնը հետզհետէ սկսած է ընդհանրանալ :

ՊԱՋԷՆԻ ՇՈՒԿԵՆԱՒԻ.—Յորտապի ճարտարագէտ մը, Պ. Պազէն, հնարած է շողեհաւ մը որ ութը խոշոր անիւներու վրայ կ'ընթանայ, ծամը 65 քիլոմէր արագութեամբ : Բարեգի մէջ Ալէն գետին վրայ իր փորձ այս շողեհաւին մէկ պզտիկ նմոյշը տեսնուեցաւ արդէն 1896 օգոստոսին . շողեհաւին երկայնութիւնն էր 46 մէջր եւ լայնութիւնը 11 մէջր 80 : Ահա օրինակը .

Պազէն 15

Պազէն շինած շողեհաւը

ՆՈՎՈՒՆ ՎՐԱՅԷՆ ԳԱԼՈՂ ԹՐԱՄՈՒԷՆ.—Պրայմբեշէն Ռոթինկամ (Անգլիա) 4,800 մէջր երկայնութիւն ունեցող իրամուէյ մը շինուեցաւ քանի մը տարի առաջ, Թրամուէշէն կառքը, որ կը բարձ-

Պաուկեր 17

Մովի վրայ քաղաքիւն

բանայ չորս հաստատուն սրունքներու վրայ, երկաթէ գլխերէն եօթն ու կէս մէթր բարձր է : Երբ մոկընթացուեցաւ կայ, ճամբան 4½ մէթր Զուրով ծածկուած է, եւ այդ Զուրին վրայէն կ'ընթանայ իրամուէշը, որուն շարժում կուտան կառքին մէջ գտնուող երկու ելեկտրական շարժիչներ :

ԱՆԹԵՆ ԷՆԵՍԻՒԻ.— Իտալացի երիտասարդ բնագէտ մը, Պ. Մարքանի, 1897ին փորձեր կատարելով Անգլիա, Սալզպըրի եւ Գարտիթ քաղաքներուն մէջ, եւ Իտալիա Սըկիւս քաղաքին մէջ, սպայացուց թէ կարելի է առանց թելի հաղորդակցիլ հեռագրով 2էն 15 քիլոմէր հեռու տեղերու միջեւ : Պ. Մարքանիի այս գիւշը հիմնուած է Պոն բնակող Պ. Էնէրի Էնթի մէկ գիւշին վրայ . Էնթ հաստատած էր թէ երկարականութիւնը անջրպետին մէջ կը տարածուի վէտովէտամներով, ճիշդ լոյսի վէտովէտամներուն պէս եւ անոնց արագութեամբ, այսինքն մէկ երկվայրկեանի մէջ 300,000 քիլոմէր : Պ. Մարքանիի գործիքը երկու մասէ կը բաղկանայ. հեռագիրը կը զրկուի հաղորդիչ գործիքով եւ կը հասնի ընդունիչ գործիքով : Հովը, անձրեւը, ձիւշը արդէն չեն ըլլար երկարական ալիքներուն ընթացքին Պ. Մարքանի իր փորձերը յաջողութեամբ կրկնեց, 1899ին, Ուայլ եւ Պոլսմաուզ կղզիներուն միջեւ, որոնք իրարմէ 23 մղան քիլոմէր հեռու են : Պ. Մարքանի, զոր այս արդիւնքէն, որունց հաղորդակցութեան դնել անթել

հետագայում, մէկ կողմէն Վիստաի Պալատին մտա, Ֆրանսական հողին վրայ, եւ միւս կողմէ Սան-Մարկարէն, անգլիական եղերքին վրայ : 1899 մարտ 20ին առաջին անգամ հետագայի գործունեցող անգլիական եղերքէն, եւ

Պատկեր 17

Պ. Մառքոնի եւ իր զինած անդիմապի գործիքը

հաղորդակցութեան համար Պ. Մարքոնիի հետեւորդ մը Պ. Տիւբրըթէ, նոյն փորձերը կրկնեց Բարիլի մէջ՝ լաւ օգտութեամբ Վիստայի մէջ ալ փորձեր կատարեցան երկու օդայարկի միջեւ, որոնց մէկը 1600 մէր բարձրացած էր եւ միւսը 150 մէրը եւ որոնք իրարմէ 10 քիլոմէր հեռու էին : Հետագայները մեծ ճշգրտութեամբ փոխանակեցան :

Հելմոլի ՕԴ. — Բայր կազմը, առանց բացառութեան, կրնան հեղուկի եւ նոյն իսկ հաստատուն մարմնի վերածուի ճշմամբ եւ ցրտացմամբ : 1871ին Գայնըգէ եւ Բիքըէ հեղուկի վերածեցին թթւածինը Պ. աւԱրածուլ, Բարիլի Գոլէմ որ Ֆրանսի մէջ, հաստատած է հիւսալ գործիք մը որով ժամը մէկ լիզր հեղուկ օդ ձեռք կը բերէ : Օղը հեղուկի վերածեցու համար հարկ է 200 աստիճան գրոյէն վար ցրտութիւն մը յառաջ բերել : Գազախար մը ունենալու համար այս ցրտութեան առաջնանին վրայ, բաւական է գիտնալ թէ րեւենները՝ 50 աստիճանէն աւելի ցուրտ չ'ընեն : Հեղուկ օդը, որուն գոյնը կապոյտի կը զարնէ, կ'եռայ, կը չորխանայ 191 աստիճան ցրտութեան՝ ստեղծելով ինչ որ կայ իր

շուրջը : Այսպէս, կարելի է վայրկեանովս ստեղծել հեղանի մը վրայ գտնուած ջուրը կամ ուրիշ ուեւ ուստելիք, հեղուկ օդ պարունակող երկրի մէջ տրակի մը ընթանը բանալով : Կաթիլ մը հեղուկ օդով կարելի է բաւական քանակութեամբ նստեցնել եւ խմել առանց փոխելի. բայց հարկ է զգուշանալ շատ դրժածեղ այս միջոցը, որով հետեւ հեղուկ օդէն գոյացած գոլորշիները ստամբար պէտք եղածէն շատ աւելի կ'ստեղծեն անմիջապէս :

ՄԻՔՐՈՅՈՒՆՈՎԱՅ. — Յայտնի է թէ ձայնալիքը (ֆոնետիք), որը Էսթրան հնարեց 1878ին, բաւական ճշգրտութեամբ կը ձեռնայն մարդկային ձայնը, խոսուած կամ երգուած : Ժնդէլիլ քննարկ մը, Պ. Տիւբր, պղտիկ գործիք մը հնարած է, որ կը կոչէ միքրոֆօն, եւ զոր աւելցնելով ձայնալիքին վրայ, լուսած ձայն կը զօրացնէ կամ կը մեղմացնէ ըստ կամոց : Զօրացած ձայները բնիկ կ'ըլլան նոյն իսկ խուրճէն, բաւական է որ անոնք իրենց արանջին կցեն ձայնալիքին խաղաղալը :

Հելմոլի ԳԻՒ ԳԻՒ. — Պ. Հօֆման հնարած է գործիք մը, որուն վրայ ստեղծաշար մը կայ եւ անձնիւր ստեղծ կը համապատասխանէ զրի մը, թաւանջանի մը, կամ ուրիշ նշանի մը, որոնք կը գրաւին թուղթի մը վրայ : Հետագրական թիւին հաղորդակցութեամբ մարդ կրնայ քաղաքէ մը ուրիշ քաղաք գիր գրել : Բաւական է որ մասը զնէ ստեղծներուն վրայ, իր ուղած գլխերը կ'արձանագրութիւն հետաւոր քաղաքին մէջ, հետագրական գործիքին սակ հրուած թուղթին վրայ : Այս գործիքը կը կոչուի քեյքսիքիքիքիքի :

ԳՆՈՒԳԻՆԶ ՀԵՄԱՆԻՒՐ. — Այս գործիքին հնարին է Ամերիկացի մը, Պ. Հիւմբը : Նիւ Եօրք ամերիկեան նշանաւոր թերթը առաջին անգամ գործածեց զայն Միացեալ-Նահանգացի եւ Սպանիոյ պատերազմին ժա-

մանակ : Այս գործիքով կտրելի է փոխադրել , քա-
ղաքէ քաղաք , պատկերի մը շրջագլծերը եւ նոյն
իսկ շուքերը , իրարու շատ մօտ քաշուած գիծերու մի-
ջոցաւ : Պատկերը գծուած պէտք է ըլլայ ալքովի մէջ
թրջուած մետաղէ թերթի մը վրայ : Այդ մետաղէ

Պատկեր 18

Օղապարիկ և երկա-
թուղի միանգամայն

թերթը գործիքին մէջ կը դրուի ,
եւ պատկերին գիծերուն վրայէն
կ'անցնի ելեկտրական ասեղ մը ,
հորիզոնական չափումով : Այդ
ասեղին հօտած անձնիւր գիծը հե-
ռազրական թելին միւս ծայրը
կը կրկնուի , հոն զետեղուած ու-
րիշ գործիքի մը շնորհիւ , եւ այս-
պէս անմիջական կերպով կը փո-
խադրուի պատկերը :

ԵՐԿԱԹՈՒՂԻ ԵՒ ՕԴԱՊԱՐԻԿ
ՄԻԱՆԴԱՄԱՅՆ.— Թիրօլի մէջ , Հօլ-
թանդիէն կոչուած տեղը վերջերս
շինուած է միապիծ երկաթուղի
մը . 20 մէդր արամագիծ ունեցող

օղապարիկ մը պիտի քաշէ այդ գծին վրայէն կառք մը
դէպի վեր , սեպտեմբ. լերան մը նկարագեղ կատարը :

ՊՈՐՇԻ ՄԱՐԴՈՅ ՀԱՄԱՐ

ՏԱՍԱՆՈՐԴԻ ՏՈՒՐԲԸ

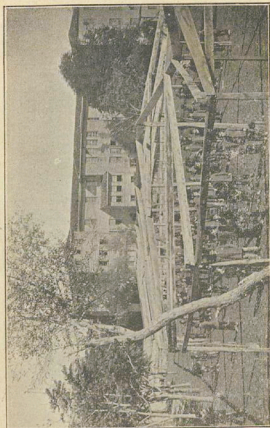
Տասանորդի Եւր օւղեր. — Այս օրերը 1890 յաճախ 10 կմ փափկացած է Կոստանտնուպոլսի Եւրօլի:

Տասանորդի Եւրօլի քերի. — Տասանորդի Եւրօլի քերի են հոյի քերիքը (Յօղ. 1), ինչպէս ջրին, զորի, եղիպոստոն, բանակի, ժախտաւ, այն բանակիքները (Յօղ. 3) որոնք շուտ չեն կորսնցներ իրենց ժառանգիւրը կամ աղաքը զրուելու կը յարմարին (օրինակի հասարակ, սօսի, սօսար, բանար, լոյի), ամեն տեսակ միւր, ափիւն, մետաք, մեղր, և այլն: Ամենաք մը սեփականութիւնը եղող առաջաններուն մէջ առաջ եկած կնիւններն (սագ). Նոյնպէս ամենաք մը վերաբերող ամենաանհրաժեշտ մէջ առաջ եկած ամեն տեսակ քերիքներն տասանորդ կ'առնուի:

Տասանորդի Եւրօլի չեղող հողային քերի. — Տասանորդի Եւրօլի չեն փայտը և ամուրիւ, ինչպէս այն բանակիքները որոնք շուտ կը կորսնցնեն իրենց ժառանգիւրը և աղաքը զրուելու ալ չեն յարմարիւ, ինչպէս մոլոշ (կոյի կնիւնի), ամենաքի (սեփիգոր), հազար (մեղուշ), պրաւ (փրաւ), շախ (ըսպանակ), և այլն: Նոյնպէս տասանորդ չ'առնուի այն քերիքներն, որոնք յառաջ եկած են բանակիւր և զիւրիւր առնելուն կից գտնուած և շուրջը պատմ, ցանկով և կամ բարիշ մանաւոր նշանով մը շրջապատուած այն տեղիքուն մէջ, որոնք տան բարիք կը համարուին և որոնց տարածութիւնը մէկ հին արտափարկն (913 բանակարի կանոն) պահաւ է (Յօղ. 2):

Ինչպիսի վերաբերող հողի. — Տասանորդը վերաբերու պարտական է այն զիւրը, որուն կը վերաբերի քերի առաջ քերող հողը, առանց նկատարութեան առնելու: Սէ իւր կայ հողան են այդ քերիքը, Անտարտաներու (կաշիգ), Հանարտաներու (գրշիգ) և կնիւն արտադրող վարիւրու տասանորդն ալ կը գտնուի: Այն զիւրին որուն տանանին կը վերաբերին այդ արտաներն ու վարիւրը (Յօղ. 5):

Տասանորդի գտնու. — Տասանորդը կը գտնուի կնիւն բուն իւր քերիքն մաս մը առնելով (չայնիւ), ինչպէս ժիւապատիւր, բանակիւր, և այլն: Կնիւն զրաձով (մագիւն), ինչպէս մեղրը, միւրը, և այլն: Երկու պարագային մէջ ալ պէտք է զիւրայ քերիքն ցանակութիւնը, որ երբեքն իրապէս կը իշտուի կամ չափուի, երբեքն ալ Եւրօլի Եւրօլի կ'որոշուի:

Հիւանդանոցի նախկին օրհանգի օճեց

Յանագան բերեալն. Սասանադին գանձման եղանակը. — Երեսօրագիր, մեծախի, և անձամբ մը անվանումով ինն եղող անասուններէ զոյ աչած ստացմանը. սասանորդները իրենց յատուկ օրէնքներուն համաձայն կը գանձուին: Հնաժողով և խորթ կապակաւ սովորութիւնը ընդունուած ցորենին և ցարիին սասանորդները խորթ վիճակով մէջ կ'առնուին. սօխայն եմէ թերթին տէրերը զանոց կաւ ընելէ ետքը չարիքով առ ազնեւ, այդ կերպով ալ կը գանձուի: Բանագիրը նոյնտեղ կ'առնուի ցարդանները մոյգ զուլէ և ամբարներու մէջ զտուլէ ետքը կ'առնուի, և կամ թերթը արտին մէջ գանձուած միջոցին եմնապարտքը չարիքով: Միեղին սասանորդը դրամով կը գանձուի, խալաքանչիւր փեմակի համար գնահատուելիք արծաթէքն համեմատ: Արիւտը և խաչխաչը արտերուն մէջ եմնապարտքը չարիքով սասանորդին կ'ենթարկուին: Թաղաղոյն սասանորդը դրամով կը գանձուի ապրիներու արտու լաթին հաշուով, և կամ արքի նաշիններով ըստ անհոյն. սակայն կամ տեղի ար խաղաղը չորոցուէլէ ետքը սասանորդը կ'առնուի, դրամով կամ խաղաղով: Տասանորդին եմնակի զանազան զանգեղները և խաչոյնն զատաւ, բոլոր միջոցները ըստ անհոյն սասանորդին կ'ենթարկուին: Զմեայուտ, խալաքանչիւր տեղոյ մէջ ընդունուած դրամեանց համեմատ կամ չարիքով, կամ կ'առնուի, կամ եմնապարտուեալ, այնքն ևս կ'առնուի:

Խնրադու քանով ցանկանալի եղաւ. — Երբ եմնապարտեմանը նշուած ըրեմտեման տարին համեմատեման չորայնայ, զատաւելին վարչական մարդը երկու երեւոյց զնախաջ կը դրմէ, որոնց յայտնած կարծիքին եմէ երկուտեք չնախաջ, զատաւելին վարչական մարդովն անդամներն երկու մարդ ալ կը դրուին նմ, և անոնց կողմէ կատարուելիք ընտելեանց վայոյ, նոյն ժողովէն արեւելիք որդուսը վերջնական հանգամանք կ'առնուին: Բայց այս գործողութիւնները տեղոյ և կատարուելիք թերթը տեղէն վերջուկու սովորական և կարեւոր եղած ժամանակամիջոցին մէջ (Յօդ. 7):

Իրամով գանձում. — Այն բերքերը որոնց սասանորդը դրամով կը գանձուի, երբ համեմատ ըլլան, զատաւելին վարչական մարդին մէջ տեղական արքէքն համեմատ գինեկներն կ'որոշուի: Նահանգներուն և ուղղակի ներքին գործոց նախարարութեան իրաւասութեանը եմնարկուած գտաւորութեան երջանը կողոյգատարաններու մէջ չբարդապահուական մարդիկը կ'որոշեն թերթու գիները: Բայց այս պարագաններուն մէջ խորացուած տեղեկացոյցին վստեղութեամբ մէկ օրինակը կը մատուցուի զեղինք Նիթիկնար Մէշիկոյին, և վստեղութեամբ մէկ օրինակը ալ սասանորդը ստանձող վարչականներուն, կամ եմն սասանորդը կատարութեան կողմէ կը մատուցուի:

կարարուի, մայ մեմուրներուն: Տեղեկացոյցին պարտաւած որոշման շտապող կողմը պարտաւոր է տեղեկացոյցին մատուցման ժամկէտէն տեսնող տաւը օրում մէջ իր դիտողութիւնը պարտաւորող տեղեկացոյցի մը պարտաւոր. այդ ապիտացոյցին մէկ օրինակը կը տրուի Գալմաշաքին, եմէ գիները զատաւելին մէջ որոշուած են, Միթեալարքին, եմէ զատաւելին մէջ որոշուած են: Տրուելիք տեղեկացոյցին օրինակը՝ առ ստաւէն երեք օրուան մէջ միւս կողմին կը մատուցուի, և շարաթուան մը միջոցին անոր ալ տալիք պատասխանարկը՝ այդուստ տեղեկացոյցին բնաղոյն և իշխող տեղեկացոյցին միտցուելով եմէ զատաւելին է, զատաւելին վերջնական զատաւելին եմէ զատաւելին է նահանգներ կը ներկայացուի պարտաւորական գրութեանը: Դատարին կամ նահանգին վարչական մարդը նոյն եղած ընտելեմանը կատարելով կամ կը վստեղութեամբ որոշուած գիները, կամ կը չարիքով և կամ կ'առնուին. այս որոշումը վերջնական հանգամանք ունի (Յօդ. 8):

Տասանորդի արմիւրն փոխադրութեան. — Հաշարդները իրենց արմարներուն սասանորդը, երբ այնքն կ'առնուին տեղեկութեան եմնապարտաւոր, եմէ յաջաբէն են, հոն գտնուած արարք, իսկ եմէ զիսէն են հոն գտնուած սասանորդի արարք, և եմէ այն զիսէն սասանորդի արարք չգտնուի, մտքը գտնուած սասանորդի արարքը, որ կաշի տեղէն նաշուելով առ ստաւելին մէկ ժամէն անկի հետադարձութեան չարիք ունենայ: Հաշարդները զիսէրու արարքներուն մէջ զիսէրու իր սասանորդի արմարը մերձակայ յաջաբներէն ամէնէն մաս յաջարը կամ նահանգապետը փոխադրուել պարտաւոր են, անոնց ամէն նոր գրիւն (Տիլ) համար տեղայն վարչական մարդէն որոշուելիք գնով, միւս փոխարարութեանը կրնայ ընտելեմել Գարաքէն ետքի, որքան զի զիսէն ընտելեմելը իրենց հաշարդման մշակութեանը շղակցեմուն: Բայց նոյններէն ետքը այս փոխարարութեան խնդիրը հաշարդներուն հաւանութեան կարմու ունի (Յօդ. 9):

Պանուած բերք. — Առանց սասանորդի հաւաքին լուր պատեւել տալէն կամ կաշի տեղէն վերջուած, և սասանորդը չարիքուի համար զաղտնի պատեւել թերթը՝ փախչուած կը նկատուի, և անոնցմէ կատարութեան համար երկու պատիկ սասանորդ կ'առնուի: Եմէ սասանորդը վարձակալներու (միւլիքեզմ) արտած է, անոնցմէ կրկին սասանորդի կեւը վարձակալին, և միւս կէտին կէտն ալ լարներէն կը արուի: Եմէ տէրը բերքին սասանորդէ փախչուած ըլլալը չխառնովանի, զատաւելին զիմու կ'ըլլայ:

Տասանորդի վարձակալները (միւլիքեզմ). — Խալաքանչիւր զիսէն սասանորդին գանձուել վարձակալներու կը յանձնուի, որուն հա-

մար ածաւոր անդի կ'ունենայ. այս ածաւորի ու յանձնում զորոգումնան վերադրեմալ օրինական տրամադրութիւնները մանրամասնօրէն ճշգրտած են աստանդորդի արժեքին 11րդ յօդուածէն մինչեւ 51րդ յօդուածը: Կրնայ պատահիլ սակայն որ անգղայ մը տասնամորթին մատակարարութիւնը կատարաւ թաւանակէ մնայելի մնայ:

ԿԱՌՈՒԱԾԱԿԱՆ ՏՈՒՐՔԸ

1293 Մարտ 1էն ի վեր (Քրիստոսի Յուսկան 1874) կալուածական տուրքը սկսած է զանազակ կալուածներու տարէրէն վրայ 4 առ հազար, եւ կալուածային հաստքներէն 4 առ հարիւր: Այս դրամիւնը տեւած է մինչեւ 1295 տարւոյ վերջը:

1296 Մարտ 1էն սկսեալ, կալուածային հաստքի տուրքը վերցուած է եւ կալուածական տուրքը բարձրացած է հազարին Տի' հաստքները բոլոր կալուածներուն համար: Իսկ սեփականատէրէին բնակութեան յատկացած կալուածները եմարիւրստ են հազարին 4ի' երբ իրենց տրէքը 20,000 դրուշէն պակաս է, եւ հազարին Տի' երբ տրէքն 20,000 դրուշէն անկէ վեր է:

1303ին հաստքները կալուածներու տուրքը բարձրացած է հազարին Տէն հազարին 10ի:

1305ին 20,000 դրուշէն պակաս արծող եւ սեփականատէրոյ ընտելութեան յատկացուած կալուածներու տուրքը բարձրացած է հազարին 1էն հազարին 5ի:

Մշակութիւն հողերը՝ զատեմբուն մէջ կը վճարեն 4 առ հազար, որովհետեւ եմարիւրստ են նաեւ աստանդորդի տուրքին. իսկ Կ. Պոլսոյ մէջ իբր հաստքները կալուած կը վճարեն 10 առ հազար, առանց եմարիւրստ ըլլալու տասնամորթի տուրքին:

1300 Յուսկանէն սկսեալ զանազան կալուածային տուրքերուն վրայ տեղեւած է այդ սուրբին խանութիւնն հարիւրի մ վիցի, կրճական նախարարութեան օգտին: Այս կրճական տուրքը (սկստիք) 1303ին իշած է հարիւրին 5ի:

Հաստեցման եղանակին զալով, մինչեւ 1299 տարուն վերջը անվճար մնացած տուրքերը կարելի է վճարել թաղիկի եւ արծեմաղձով, այսինքն հաշտակելի այդ տարեմբուն յատուկ սեղիկներով, կամ 100 դրուշի փո

խարէն 25 դրուշ հեշուն դրամ վճարելով: Եղեպէս ամանաւորակի տէրերը իրենց եւ իրենց կալը մը ազգականներուն կալուածական տուրքերը պիտի կրնան հատուցանել իրենց անվճար մնացած ամանաւորակներով:

Իսկ 1300էն մինչեւ 1314 փետրուարի վերջը անվճար մնացած կալուածական տուրքերուն համար, 1899 յուլիս 30ի պաշտօնական զեկոյցին մէջ հետեւեալ վճարման ձեւը նշանակուած է.

Ա. Մինչեւ 1315 ելմական տարւոյն փետրուարի վերջը (1900 Փետր.) հարիւրին 50 հեշուն դրամ եւ մնացած 50ին համար ալ կատարաւորման պաշտօնատեղանքուն յատուկ ամանաւորակի, որուն անունով օր ըլլայ եւ ճիւ տարին ալ վերաբերի:

Բ. Եթէ այդ յետեւեալ տարիներ մինչեւ 1315 տարւուն վերջը չհատուցուին, 1316ի Մարտին մինչեւ փետրուարի վերջը հարիւրին 75 հեշուն դրամ եւ մնացած 25ին համար ամանաւորակ:

Գ. Եթէ 1315 տարւուն մինչեւ փետրուարի վերջը այդ տուրքերը անվճար մնան, մը արեւհետեւ հեշուն դրամով միայն պիտի կրնան հատուցուիլ:

Դալով 1315 տարին սկսելով բանած եւ քանելիք կալուածական տուրքերուն, եթէ բանած տարւոյն մէջ հատուցուին, հարիւրին 50ին համար հեշուն դրամ եւ մնացածին համար ալ նոյն տարւուն յատուկ ամանաւորակ պիտի ընդունուի: Իսկ չայդոյ տարիին մնացած կալուածական տուրքերուն համար հարիւրին 75ի հեշուն դրամ եւ մնացածը ամանաւորակ պիտի ընդունուի. եթէ երկրորդ տարիին մէջ ալ չհատուցուի, այն պարագային ամրագրութեան հեշուն դրամով պիտի հատուցուի:

Կրճական տուրքը եմարիւրստ չէ այս պարտեմներուն, եւ ըստ առաջնոյն հեշուն դրամով պիտի զանձնուի:

1899 Օգոստոս 1է սկսեալ Ելմական նախարարութիւնը ըստ այս զեկոյցին կը զանձն տուրքերը:

ԴՐՈՇՄԱՏՈՒՐՔԸ

ԴՐՈՇՄԱՏՈՒՐՔԻ ԵՆԹԱԿԱՑ ԹՈՒՂԹԵՐԸ. — Իրաւաւոր բերք երկրակայ են ընդ հանրապետ յայտ տն թուղթի երբ որքան Օսմանեան Կոյսութեան դատարաններուն ու փայտներուն տեղեւ իբր պատշաճը ներկայացուելու երկրակայ են, ինչպէս պարտաւոր հատկեր, ըն-

կերտվեան պայմանագիրները, փոխանակագիրները, պլանները, ստատուցադիրները, անդադրագիրները, բաժանելու գիծերը, պարտավորագիրները, լիքեր, ծանուցագիրները, տեղեկագիրները, խնդրագիրները, վճարագրները, ևն, ևն, (ՏՀ՝ 8/20 մարտ 1894-ի Գրքամատուցարի օրենքը, Ընդդատման Օրոգոյն 1900-ի, Յօդ. 1):

Գրքամատուցար բաժնատերն ազատ կացուցանած են կարտուկայներու, ագրառներու, վաճառարաններու, աղօթատեղիներու և բարեգործական հաստատութեանց տրուած նպատակ լիւսնապէրները, մարգտ մը աղքատութիւնը հաստատելու, համար տրուած փոխադիրները, ևն (Յօդ. 2):

ԴՐՈՇՄԱՏՈՒԹԻ ՏԵՍԱԿՆԵՐ. — Դրոշմի տուրքը երկու կարգի բաժնուած է.

1. Արդիւպ տուրք, որ կը գանձուի այն թուղթներէն, որոնց տեսակները ջնջ տրուած են Ա. Յօդակին մէջ (էջ 305-306):

2. Համեմատական տուրք, որ Ա. Յօդակին մէջ Ընշանկուած ա՛յն մարհաններուն վրայ կը տրուի, որոնք որոշ արժեքի մը կամ զու մարի մը համար գրուած են:

Համեմատական տուրքն ալ երկուքի կը բաժնուի.

1. Աստիճանաւոր համեմատական տուրք, որուն ենթակայ են տակէ տեսակ պարտագիրները, ի հրամանի գրուած մարհանները, փոխանակագիրները, վաճառականներու և ուրիշներու միջեւ առնուած ծախսած մարհանները, փոխառուութեան հեռագիրներ (իստան հեռագիրի), ժառանգուած գոյքերու և անոնց բաժանման պայտանկան ցուցակներ (Կասառ տեղիքի), և այլն (Յօդ. 3): Աստիճանաւոր համեմատական տուրքը կ'առնուի մարհաններուն պարտանկած գումարներուն համեմատութեամբ ըստ 1. Յօդակին (էջ 306-07):

2. Բուն համեմատական տուրքը, որ կ'առնուի $\frac{1}{2}$ և 1 տա հարիւր, ինչ ալ ըլլայ գումարին կարեւորութիւնը, Այսպէս $\frac{1}{2}$ օ/օ կ'առնուի ապահովագրութեանց մարհաններէն՝ ա՛յն թէ ապահովագրութեան գումարին վրայ, այլ իր ապահովագրութեան վճարուած գումարին (Յօդ. 8): Կայսպէս $1 \frac{1}{2}$ կ'առնուի կարգ մը բաժնեկնադիրներու նստուցանած գրքամատուցութեան (Յօդ. 10):

ԴՐՈՇՄԻ ՏՈՒՐԹԻՆ, ՀԱՏՈՒՅՄԱՆ ԵՂԱՆԱԿ. — Դրոշմի տուրքին հաստուցանուած գանձումը երկու կնիքով կ'ըլլայ.

1. Արդիւպ տուրքին վճարմամբ՝ քուղիին դրոշմագրովը, տրուած ենթակույն են կարգ մը ընկերութեանց բաժնեկնադիրները և պարտավորագիրները (Յօդ. 10):

2. Թուղթին վրայ դրոշմ վանկուելով:

ԴՐՈՇՄՆԵՐ. — Դրոշմները տարբեր ստատիստներով և յատուկ ձեւերով յարկուած են: Երբ խնդրայ առարկայ գումարին կարեւորութեանը պատճառաւ կարելի ըլլայ մէկ դրոշմ գանձել գումարին համապատասխանօր, պէտք եղածին չափ գրքով պիտի աւելցուի անոր և կուցուի (Յօդ. 18):

Դրոշմները պէտք է որ մարհաններուն կնքուած կամ ստատուագրուած ժամանակը փակցուին, պէտք է որ կնիքին, կամ ստատուագրութեան և կամ թուականին մէջ մտնող գրքովին կամ գրքակնքուն վրայ գրուած ըլլան, անոնց գրեթէ բոլորովին չեղծ անելու պայմանաւ (Յօդ. 18):

Այս գրքակնքը կրնան գործածուիլ (Յօդ. 17):

1. Համեմատական տուրքի ենթակամբուն համար:

2. Արդիւպ տուրքի ենթակամբուն համար:

ՁԱՆԱԶԱՆ ՏՐԱՄԱԿՈՒԹԻՒՆԵՐ. — Երբ մարհանի մը խմբագրութեանը պատճառ, եղող գործածուած թէն մէկ տեղի գումարներ լիքարեութիւն առնին և կը յիշատակուին մարհանին մէջ, խմբագրութեանը Լուպա պատճառ, եղող գումարին համեմատութեամբ է որ մարհանի կ'ենթակուի գրքով տուրքին (Յօդ. 4): Երբ մարհանի մը մէջ յիշատակուած գործածուած թէն մը պարտագր կ'առնուի ա՛յն պարտագրին տեսակետով միայն որ այդ մարհանին խմբագրութեան թան նպատակն է, Իսկ ինք նպատակը նոյն պարտագրներուն առէնքը և կամ մէկ թանին միջամտմանը իր պատճառով, այն տան առէնքն աւելի տուրք առլ տրամադրող պատշաճ մարհանի արդար առնուի, և յիշուող մարհանի այս հաշուով պիտի ենթարկուի գրքով տուրքին (Յօդ. 5): — Կարտամարհաններու և վարձակուրդի ենթա պայմանագիրներուն վրայ ելի երաշխաւոր գումար, համեմատական գրքով միայն պիտի տարագրէ մինչեւ 20,000 դրաշ, իսկ անից վեր 10 դրաշի որոշուող գրքամատուրք, ինչ ալ ըլլայ գումարին կարեւորութեանը:

Այն մարհանները որոնք Ոսմանեան Կայսրութեան երկրներուն մէջ հաստուցանուող պայմանաւ խմբագրուած են ստոր երկրներուն մէջ և կամ Ոսմանեան Կայսրութեան ա՛յն երկրներուն մէջ տուրքով տուրք ի գործ գրուած չէ, ենթակայ են գրքով տուրքին, և ասի երբ այդ մարհաններէն մէկը տեղ մը հասնի, առաջին անգամ ո՛ր անիցն որ ձեռքը անցնի, այդ անը գնա այդ մարհանը չընդունուած, չփոխանցուած կամ չհաստուցանուած, պարտաւոր է գրքով փակցնել անոր վրայ և փակցուած գրքով կնիքով կամ ստատուագրով:

բաղադրւմ են մեր սննդամթերքը. հաստաւոր պարագային մէջ, դրամ չկողմ մուրհանգրայնութեան կարգը պիտի դառնայ (Յօդ. 15 և 19)։

Նոյնպէս երբ օտար երկրներու մէջ հաստացուելու պայմանաւ Օսմանեան երկրներէն փոխանակող լինելու կամ նմանօրինակ առեւտրական թուղթներ քաջաւիտ, քաջաւիտ միջոցներ կամ քաջաւիտ տեղեր իսկ, դրամ պիտի փակցուի անոնց վրայ (Յօդ. 20)։ Օտար երկրներու վրայ քաջաւիտ փոխանակող լինելու պիտի ենթարկուին դրամի աստիճանաւոր համեմատական տուրքին, հազարին կէտի հաշուով ըստ Բ. Յօդակներէ։ Անգլիական սակին 25 ֆրանք և օսմանեան սակին 23 ֆրանք կը հաշուուին. իսկ ուրիշ տեսակ գրամներ փոխանակող լինելու քաջաւիտ օրում հրապարակել տրեւելովն կը հաշուուին (Յօդ. 6)։

Օտար երկրներու մէջէն միւսին վրայ քաջաւիտ այն փոխանակող լինելու՝ որուն օսմանեան երկրներու մէջ միայն պիտի չլրարեւին, հազարին միայն մէկ քառորդ աստիճանաւոր համեմատական տուրքի պիտի ենթարկուին (Յօդ. 7)։

Ստացողներու դրամի տուրքին հաստացումը դրամը գումանգին պիտի պատկանի (Յօդ. 18)։

Կառավարական պաշտօնատեւներու հետ փոխանակուած թուղթներու համար պէտք եղած դրամի տուրքը պիտի հաստացուի անհատներու կողմէ (Յօդ. 13)։

ՊԱՏԺԱԿԱՆ ՏՐԱՄԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ. — Այն մուրհանգրայնորդը համար դրամատուրք չէ վճարուած, դրամական տուրքանքի կ'ենթարկուի երկու կերպով (Յօդ. 22)։

1. Եթէ այդ մուրհանգրայնորդը համեմատական տուրքի ենթակայ տեսակէն են, անոնց պարունակած 9/10 ինն չափ դրամական տուրքանք կ'առնուի։

2. Եթէ այդ մուրհանգրայնորդը որչափ տուրքի տեսակէն են, 1/2 օսմանեան սակին մինչև 3 օսմանեան սակի դրամական տուրքանք կ'առնուի։

Ինչպէս այս առաջաւոր, նոյնպէս օրինական դրամի փոխարէնը պիտի գանձուի և չորսը մուրհանգրայնորդը պարունակող լինելու. առաջաւորին հաստացումը կը պատկանի նախ մուրհանգրայնորդին, երկրորդ փոխանակող լինելու քաջաւիտ, ընդունող և փոխանակողներէն առին մէկուն. ասանց առինը մէկով կու. համեմատաբար պատասխանատու են։ Մուրհանգրայնորդը անհատական լինելու համար անոր տուրքանքը կը չգանձուի և չգանձուի անոնց որոնք աստիճանաւոր են համեմատաբար (Յօդ. 23)։

2 դրամեան կամ դրամ չփակցուած փոխանակողներ կամ չլրարեւում են մէջ գումանգ փոխանականական և ուրիշ թուղթներ փոխարէն երաշխաւորութեանց առաւելութիւնը չեն կրնար վայելել, այսինքն գանձող փոխանակողները երաշխաւորութենէն կ'ազատին (Յօդ. 28)։

Երբ այն անդրում մէջ, ուր, ըստ այս կանոնադրին, դրամի օրէնքը դրամաւոր չէ, չգումանգ կամ դրամ չփակցուած թուղթներու վրայ՝ առնուելու և ծախուելու ընդունականութիւն ունեցող փոխանակողները, նկատել տեսնողներ և վաճառականներու միջեւ չլրարեւում ուրիշ մուրհանգրայնորդ օրում են, աստիճան իրենց պայմանաւոր չհասած և աստիճան տուրքին փոխանակման դրամաւորութիւնը չհաստատուած, ներքին պիտի ըլլայ անոնց վրայ դրամ չփակցուելու. այլ աստիճան այս պարագային մէջ՝ անոնց վրայ փակցուելովք դրամը՝ ըստ օրէնի փակցուելու պէտք եղած դրամին երեքգումանգ տրեւել ունեցող դրամ պիտի ըլլայ (Յօդ. 29)։

Օրինական չափին պակաս դրամ ունեցող մուրհանգրայնորդը մի պակասը որչափ որ ըլլայ, լրացուելու չկողմ, դրամական տուրքանքը միայն պակաս փակցուածին համեմատ պիտի առնուի։

Փոխանակողը գործածուած դրամը գործածողները երեք տրեւել կը բանաւորուին (Պատմական Օրէնք, Յօդ. 147րդ)։

ՅՈՒՅԱԿ Ա.

ՈՐՈՇԵԱԿ ԴՐՈՇՄԱՏՈՒՐՔԵՐ

ՐՈՒՂՔԵՐՈՒ ՏԵՍԱԿԸ

	Դր.	Փր.
Գումարաններ և մողմներ տրուած բոլոր այն զնաւակներ և տեղիկաղ լինելու, որոնք որչափ գումար չեն վճարուելու, նոյնպէս վաճառու մողմներն են. Պիտի կամ ուրիշ տեղեր ուղղուած և դրոշի տեղերուն ձեւեր յանձնուած առին տեսակ տեղիկաղ լինելու.	10	
Գումարաւոր ներկայացուած և կամ չ ներկայութեան գումարաններ տրանսպորտուած փոխանակողներ.	10	
Արձանագրութեանց օրէնքներ.	3	
Զեկուցողներ, բնանակներ, նաւաղէրի պայմանաւորներ և փոխարէնութեանց մուրհանգրայնորդ.	10	
Անհատներու միջեւ փոխանակուած անդորրաղ լինելու (խալտ) և աստացողներ (մողմաւոր)	20	

	Վր. Գր.
Թղթատարական և հեռագրական ստացագիրքներ . . .	10
Աւանդագիրքներ (կամակեր սեմեզերի)	3
Երաշխատարութեան մուրհակներու, առեւտրական պայմանագիրքներու, հաշտարար կարգադրութեան հաւանագիրքներու (ֆորմոսիւս), վաճառականներու և անհատներու միջեւ գոյամանկութեան պայմանագիրքներու, և առեւտրական աւարագրային (կոնցրզ) խցիքներու վերաբերեալ բնիկութեան պայմանագիրքներու ամէն մէկ օրինակը	10
Յոտս Վայոտերական Փահայից մատուցուելիք ուղերսագիրքները	2
Պարզ խցրագիրք	1
Արևանագրութեան, անցագրի, և ուրիշ իշխութեայքներ, վարձակալութեան պայմանագիրքներ	1
Արտանագիրք	10
Դատարական հրամաններ (միտսեղի)	20
Լրագիրքներ և անհատներու կողմէ եղած աղբեր	2
Ձեռք	20
Դատարարական կամ սեմեզի թուղթեր զնելու և վաճառելու յատուկ ցուցակներ (պոստոս), նորաբաւած պաշտօնական երկրագրեր, հաշուեցուցակներ և հաշուեքննացներ	20
Անձնական զօրներու համար պատճենագրեր քրուելիք յայտագիրքներ և տեղեկագիրքներ	3
Ամէն տեսակ բաղադրանքներու (բորքեր) իւրաքանչիւր օրինակը	2
Երկրորդ ուղի իշխութեայքները	20

ՅՈՒՅԱԿ Ը.

ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ԴՐՈՇՄԱԹՈՒՂԹԵՐ

	Վր. Գր.
1 էն մինչեւ 100 դրուշ	10
101 » » 1000 »	20
1001 » » 2000 »	1
2001 » » 4000 »	2
4001 » » 6000 »	3
6001 » » 8000 »	4
8001 » » 10000 »	5
10001 » » 15000 »	7 20

	Վր. Գր.
15001 էն մինչեւ 20000 դրուշ	10
20001 » » 25000 »	12 20
25001 » » 30000 »	15
30001 » » 35000 »	17 20
35001 » » 40000 »	20
40001 » » 45000 »	22 20
45001 » » 50000 »	25
50001 » » 55000 »	27 20
55001 » » 60000 »	30
60001 » » 65000 »	32 20
65001 » » 70000 »	35
70001 » » 75000 »	37 20
75001 » » 80000 »	40
80001 » » 85000 »	42 20
85001 » » 90000 »	45
90001 » » 95000 »	47 20
95001 » » 100000 »	50
100001 » » 110000 »	55

ՆՈՐ ԴՐՈՇՄԱՏՈՒՐԲ

ԳԱՂԱԿԱՆՆԵՐՈՒ ԶԵՆՂԱՄԱՆ ԾԱԽԹԻՆ ՅԱՏԿԱՑԱՄ

(1900) փետրուար 5-ին սկսեալ նոր դրոշմաւարք մը սկսած է գործածուիլ, որուն հաշայթը յատկացած է գաղթականներու զենեղման ծախքին: Այս գրաւման ուղիքը պիտի գործածուին երկու տարի մնալն ըստ հետեւեալ ցուցակին.

	Վր. Գր.
Թեղքերէի Սամոթիներու համար	1
Տեղական անցագիրքներ (Միւրուր յեկեղեկի), տար երկրներու համար անցագիրքներ (Բաւուր), բաղադրանքներ (Բորքեր), և հեղատարարաններ տրուած գրութիւններ	1
Մանուցագիրքներ (Իշխութեայք)	1
Աղբրայիւններ	1
Փաղարային դատարաններ տրուած վճիռներ	10
Պայմանագիրքներ	5
Հեռագրեր	10

Թարախի սեւեռներ	
Պարզ մուրհակներ	
Ի հրամանի մուրհակներ	
Փոխանակագիրներ	
Պարտքեր	
Զեւեր	
Բեռնադիրներ (ֆեկիսներ)	
Փոխադրողներ (նմուշի սեւեռ)	
Պետական Խորհրդի ներկայացուած անհատական գործերու	
և մեռած զինուորականներու ծառայողներ (մուգապար)	20
Հազար դրուշ և անկէ վեր եղած ամուսնական թշուառի սեւեռներու իւրաքանչիւր հազար դրուշէն	1
Կառավարական պաշտօնատեղերէն անհատական գործերու համար արուած անգինակագիրներէն՝ ջրագր. գանձուած տուրքին կէտը	—
Ատոմների վկայականներէն մինչև Միլիոն մուրհակ	100
Անկէ վեր	200
Օսմանեան տէրութեան պաշտօնականներու և հայտատարներու շնորհուրդի օսմանեան պատուանշաններուն համար մինչև երկուց առաջինը	
Երկուց առաջինի համար	100
Առաջին առաջինի համար	200
Ահմադաբադ պատուանշաններու և համարներու իւրաքանչիւր երկուս	500
Հանքերու իւրաքանչիւր երկուս արտադրողներէն	100
Փարս հանքերու արտադրողներէն	10
Տպուած գրքերու և տպագրիչներու արտադրողներէն	10
Հաշուեցուցանողներէն (փայտաւ)	20
Առեւտրական և անձնական ապրանքներու համար մուրհատուածներէն ձրիաբար արուած հաս յիզդիսներէն	20
Մարտատեղերու կողմէ արուած տառադրողներէն	20
Կարուածներու փերայի և ինքիդայի գործողութեանց տուած, մինչև 25,000 դրուշ արժէք ունեցողներէն մեկ կողմ թողուելով, 25,000 դրուշէն մինչև 100,000 դրուշ արժէք ունեցողներէն	10
100,000 դրուշէն վեր արժէք ունեցողներէն	20

Պաշտօնական արտադրութեան իւրաքանչիւր գործարաններէն և արհեստանոցներէն 1 Օսմանեան Ոսկի Հանքի մեռած զինուորականներու Խորհրդի յանձնուած տուած՝ մեկ անգամու ան համար՝ համարին տարածութեանը առհասարակութեանը համար 100էն 150 Օսմանեան Ոսկի Ոսկի վերջը կողմէն ելիք տուած ձառնարհ հաշիւ ընկերութեանը կողմէն գործողութեան իւր Հազարներ կէտ

ՀԱՐԻԻՐԻՆ ՎԵՅԻ ՅԱՆԵՆՈՒԱԾԱԿԱՆ ՆՈՐ ՏՈՐԻԳ

Ձինուորական պետքերու համար 1316 (1900) մարտ 1էն սկսեալ, հարիւրին վեց յաւելում մը եղած է բոլոր տուրքերուն վրայ մինչև որ հարկ եղած ծախքերը զոյսուին։ Այս մասին հրատարակուած Կանոնադրին Ձրոյ յօդուածին համեմատ, այս 6 ¹/₁₀ յաւելումական տուրքը կը գանձուի ոչ իսարի (աղնաւ) տուրքին, կարուածական, զինուորական և քիմիքիքի տուրքերուն վրայ. մեաւրիքի և մեկնափի տուրքերը այս յաւելումէն զուրկ են։ Այս յաւելումական տուրքը կը գանձուի թէ՛ Կ. Պոլսը և թէ՛ նահանգներուն մէջ (Յօդ. 4)։ Այս տուրքը միւսներէն անջատ կերպով կը վճարուի, ինչպէս կ'ըլլան մեաւրիքի և մեկնափի բաժնին ինկած տուրքերը, և ապաւորեալ տառադրութեանը մը կը տրուի տուրքը վճարուին (Յօդ. 5)։ Այս տուրքին առաջին կէտը կը գանձուի ամէն տարի ապրիլ և մայիս ամիսներուն մէջ, իսկ միւս կէտը հոկտեմբերի և նոյեմբերի մէջ (Յօդ. 6)։ Այս յաւելումական տուրքը հարիւրին ճէն աւելի չպիտի գանձուի, և այն պաշտօնատեղերը որոնք հարիւրին ճէն աւելի կ'որոշեն զայն, խիստ պատիժներու պիտի ենթարկուին։

ՔՂՔԱՏԱՐ ՇՈԳԵՆԱԻԵՐ

ՄԵԿԼՈՒՄ 4. ՊՈԼՍԷ

ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ. — Աւստրիական Լոյս . իրիկուան ֆին , աւստրիկոյ օրը անգամ մը . Կերթայ Քրիէստէ՝ հանդիպելով Կէլիպոլու , Տարտանէլ , Իզմիր , եւայլն (զեկտեմբերի , յունուար եւ փետրուար ամիսներէն զատ) : — Իսպանական . իրիկուան ֆին . ձենովա՝ հանդիպելով Տարտանէլ , Իզմիր կամ Սելանիկ (փոխն ի փոխ) , եւայլն : — Մալսուսէ . իրիկուան ֆին . Տարտանէլ , Տէսէպոլ , Մարիպիմ . իրիկուան ֆին . 28 օրը անգամ մը՝ Օսեսա : — Նոյն . իրիկուան ֆին . 15 օրը անգամ մը . Պաթուս՝ հանդիպելով Սաման (փոխն ի փոխ Տրապիզոն) : — Նոյն . իրիկուան ֆին . 28 օրը անգամ մը՝ Պաթուս : — Նոյն . 3 չարաթըր անգամ մը՝ Մարապիլա , հանդիպելով Տարտանէլ , Իզմիր , Սաման , եւլն — Բանքէլիէնի . իրիկուան ֆին . Տրապիզոն՝ հանդիպելով Սաման , Կիրասան , Օրսու : — Ռուսական . իրիկուան ֆին . 15 օրը անգամ մը՝ Սելանիկ :

ԵՐԵՏԱԲԹԻ. — Գուրնի եւ Ընկ . իրիկուան ֆին . Քրիէստէ՝ հանդիպելով Կէլիպոլու , Տարտանէլ , Իզմիր , Քիտ , Պիրէն , Գօրֆու , եւայլն : — Յիսուիէ . (մարտէն նոյեմբեր) իրիկուան ֆին . 15 օրը անգամ մը . Նարայի՝ հանդիպելով Տարտանէլ եւ Պիրէն : — Նոյն . իրիկուան ֆին . 15 օրը անգամ մը . Մարիպիմ՝ հանդիպելով Իզմիր , Նարայի : — Իսպական . իրիկուան ֆին . 15 օրը անգամ մը՝ ձենովա՝ հանդիպելով Իզմիր եւ Մէսինա : — Խըսիլիէ . իրիկուան ֆին . Աղեքսանդրիա՝ հանդիպելով Միտիլի , Իզմիր , Պիրէն : — Մանսուէ . առաւուն . Իզմիմ՝ հանդիպելով Նարայա , Տարքնա , Գարամուսալ ,

եւայլն : — Նոյն . առաւուն . Մուսանիա եւ Կէմէլիկ : — Նոյն . առաւուն . Ռօսօթիօ՝ հանդիպելով Սիլիւրի , Էրէլլի , եւայլն : — Նոյն . առաւուն . Նարայա : — Ռուսական . առաւուն . ֆին . Քէօթիէնէ : — Ռուսական . իրիկուան . ֆին . Օսեսա :

ԶՈՐԵՇԱԲԹԻ. — Գուրնի եւ Ընկ . իրիկուան ֆին . Կրետէ՝ հանդիպելով Կէլիպոլու , Տարտանէլ , Սելանիկ , եւայլն : — Իսպական . առաւուն 10ֆն . Քրիէստէ՝ հանդիպելով Պիրէն , Վենետիկ , եւայլն : — Մալսուսէ . իրիկուան . Պամարա : — Նոյն . իրիկուան . աւլն առաւուն . օրը անգամ մը . Սալաա՝ հանդիպելով Կէլիպոլու , Տարտանէլ , Քենետա , Էարմիա , Ալիպը , Միտիլի , Տէքլի , Իզմիր , Պէրուէ , եւայլն : — Մեամքրի Մարիպիմ . իրիկուան ֆին . 15 օրը անգամ մը . Մարիպիմ՝ հանդիպելով Տարտանէլ , Տէսէպոլ , Սելանիկ , Շիրա , եւայլն : — Բանքէլիէնի . իրիկուան ֆին . Քրիէստէ՝ Տարտանէլ , Միտիլի , Իզմիր , Քիտ , Գօրֆու , եւայլն : — Ռուսական . առաւուն 10ֆն . Աղեքսանդրիա՝ հանդիպելով Իզմիր , Պիրէն : — Նոյն . առաւուն 10ֆն . 15 օրը անգամ մը . Օսեսա՝ հանդիպելով Պուրպալ , Վանա :

ՇԻԿԵԱԲԹԻ. — Աւստրիական . իրիկուան ֆին . Օսեսա՝ ուղղակի : — Նոյն . իրիկուան ֆին . (զեկտեմբեր , յունուար եւ փետրուար ամիսներէն զատ) , Կալաց՝ հանդիպելով Քէօթիէնէ , Սուլիա եւ Պարպիլա : — Գուրնի եւ Ընկ . իրիկուան ֆին . Տրապիզոն՝ հանդիպելով Խնպոլու , Սաման , Օրսու , (կամաւար) Քրիէստէ , Իննա , Ֆաթա : — Իսպական . իրիկուան ֆին . Օսեսա ուղղակի : — Մալսուսէ . առաւուն . Իզմիմ՝ հանդիպելով Նարայա , Տարքնա , Գարամուսալ , եւայլն : — Նոյն . իրիկուան . Էրմէք՝ հանդիպելով Ռօսօթիօ , եւայլն : — Նոյն . իրիկուան . աւլն 15 օրը անգամ մը . Էրէլլի եւ Պարմէն : — Մեամքրի Մարիպիմ .

երեք չարախը անգամ մը . Մարտիրոս՝ հանդիպելով Տարաանէլ, Սելանիկ, Շիրա, Էւայն : — Նոյն . իրիկուան ֆին . 15 օրը անգամ մը . Մարտիրոս՝ հանդիպելով Տարաանէլ, Իզմիր, Պէյրութ, Մէրսին, Խանէսերուն, Լաթաքիա, Թարապուս, ճորհն Պէյրութ, Եաֆա, Բօր Սայիա, Աղեքսանդրիա, Էւայն : — Նոյն . իրիկուան ֆին . 15 օրը անգամ մը . Մարտիրոս՝ հանդիպելով Տարաանէլ, Իզմիր, Պիրէոն, Նարոլի : — Նոյն . իրիկուան ֆին . 15 օրը անգամ մը . Լժառոն՝ հանդիպելով Տարաանէլ, Իզմիր, Սամոս, Պիրէոն, Մարտիրոս, Հոսիս : — Նոյն . իրիկուան ֆին . 15 օրը անգամ մը . Մարտիրոս՝ հանդիպելով Իզմիր և Պիրէոն : — Ռուսական . առաւուն 10ին . Սեփաօտարօյ : ՌԻՐԲԱՅ . ԳՈՐԵՆԻ ԵՒ ԸՆԿ . Շարախը անգամ մը . Էրէլի (Սեւ ծովու), Գօզու և Զոնկուրաք : — Ֆրէսիկ . արշալոյսին . (մարտէն Նոյեմբեր) . Պրալլա՝ հանդիպելով Սուլինա և Կալաց : — Մալսաուս . առաւուն . Մուսանիա և Կէմէլիկ : — Նոյն . իրիկուան . 15 օրը անգամ մը . Սելանիկ՝ հանդիպելով Կէլիպոլու, Տարաանէլ, Տէտաղաճ, Գալալա, Էւայն : — Նոյն . իրիկուան . 15 օրը անգամ մը . Սելանիկ՝ Կէլիպոլու, Տարաանէլ և Լէմնոս : — Նոյն . առաւուն . Եալոփա : — Ռուսական . առաւուն 8ին . 15 օրը անգամ մը . Պաթմոս՝ հանդիպելով Ինչպուր, Սինոպ, Սամոս, Օրոս, Կիրասն, Տրապիզոն : — Նոյն . առաւուն 10ին . Օսեսա : ԵԱՐԱՅ . ԱՆՏՐԻԱԿԱՆ . Առաւուն 8ին . 15 օրը անգամ մը . Թրիէսոս՝ հանդիպելով Ռօտաթիօ, Տէտաղաճ, Սելանիկ, Էւայն : — Նոյն . առաւուն 8ին . 15 օրը անգամ մը . Թրիէսոս՝ հանդիպելով Ռօտաթիօ, Տարաանէլ, Տէտաղաճ, Իզմիր, Չէմէ, Կրեսն, Էւայն : — Նոյն . կէսօրին . Կիրասն՝ հանդիպելով Ինչպուր, Սամոս : ԳՈՐԵՆԻ ԵՒ ԸՆԿ . իրիկուան ֆին . Բլօմարի՝ հանդիպելով

Կէլիպոլու, Տարաանէլ, Թենեսոս, Էարէմիա, Ալիպլու — Մալսաուս . — Առաւուն . Իզմիր՝ հանդիպելով Եալօփա, Պանճէնիկ, Էւայն : — Նոյն . առաւուն . Ռօտաթիօ՝ հանդիպելով Սիրիօրի, Էւայն : — Նոյն . իրիկուան . Պանտրոս : — Նոյն . իրիկուան . 15 օրը անգամ մը . Մալթա՝ հանդիպելով Կէլիպոլու, Տարաանէլ, Միալլի, Իզմիր, Քիոս, Շիրա, Կրեսն, Էւայն : — Ռուսական . իրիկուան ֆին . 15 օրը անգամ մը . Աղեքսանդրիա՝ հանդիպելով Տարաանէլ, Սելանիկ, Իզմիր, Քիոս, Թարապուս, Պէյրութ, Եաֆա, Բօր Սայիա : — Նոյն . իրիկուան ֆին . 15 օրը անգամ մը . Աղեքսանդրիա՝ հանդիպելով Տարաանէլ, Միալլի, Իզմիր, Քիոս, Թարապուս, Պէյրութ, Եաֆա, Բօր Սայիա :

ԿԻՐԱԿԻ . ԱՆՏՐԻԱԿԱՆ . Առաւուն 10ին . սեպտեմբերէն մարտ չարախը անգամ մը . ապրիլէն օգոստոս 15 օրը անգամ մը . Աղեքսանդրիա՝ հանդիպելով Ռօտաթիօ, Տարաանէլ, Միալլի, Իզմիր, Հոսոս, Մերսին, Խանէսերուն, Լաթաքիա, Թարապուս, Պէյրութ, Եաֆա, Բօր Սայիա : — ԳՈՐԵՆԻ ԵՒ ԸՆԿ . իրիկուան ֆին . Պրալլա՝ հանդիպելով Պուրկազ (կը հաղորդակցի Երկաթուղւոյ), Վանոս (կը հաղորդակցի Երկաթուղւոյ), Սուլինա, Թուլա, Կալաց և Պրալլա : — Իսալական . իրիկուան ֆին . Պրալլա՝ հանդիպելով Քէօթէնճէ, Սուլինա, Կալաց : — Մալսաուս . առաւուն . Մուսանիա և Կէմէլիկ : — Նոյն . առաւուն . Եալոփա : — Ռուսական . իրիկուան ֆին . 15 օրը անգամ մը . Քէօթէնճէ :

ՔՂԹԱՏԱՐՈՒԹԻՒՆ

Սովորական նամակներ. — Պէտք է գրել նամակներ հասցէն չառ յատակ կերպով եւ մեղանով: Առհեծովիւն է պահարաններն ետեւը գրել ձեռ իսկ հասցէն: այս կերպով, եթէ այն անձը, որուն ուղղած էք ձեր նամակը, չգտնուի՝ թղթատարութիւնը կը վերադարձնէ ձեզի ձեր նամակը, որ այսպէս կորստեղու վտանգէն դիմը կը մնայ:

Թղթատարական Միութեան (Իրթինաս, Union Postale) մէջ գտնուող երկիրներուն համար 15 կամ կամ աւելի պակաս կշռող նամակի մը վրայ պէտք է դնել 1 դրուշի թղթագրույմ: 15 կրամէն աւելի կշռող նամակներուն վրայ, իւրաքանչիւր 15 կրամի կամ աւելի դասկան քանակութեան համար, պէտք է տեղեցնել 1 դրուշի թղթագրույմ: Նոյնպէս Թուրքիոյ ներքին թղթատարութեան մէջ նամակները ենթակայ են 1 դրուշ թղթագրույմ: իւրաքանչիւր 15 կրամի համար: Բացառիկ են նաւաւանդակաները. այս պարագային՝ 20 փարայի թղթագրույմ միայն պէտք է փակցնել (տե՛ս Յուլյակ էջ 320—321):

Եթէ նամակի մը վրայ թղթագրույմ չդնելով յանձնած ենք թղթատարին, թղթատարութիւնը տեղը կը հասցնէ դայն եւ նամակը ընդունողը կը հարկադրուի վճարել կրկինը. իսկ եթէ դրուած թղթագրույմը պէտք եղածէն պակաս է, պակաս մասին միայն կրկինը կը վճարէ:

Թղթատարական Բարձր (Cartes postales). — Պարզ թղթատարական քարտի մը զինն է 20 փարա, իսկ վճարեալ պատասխանով թղթատարական քարտերու զինը 1 դրուշ:

Վաճառքի նմուշներ (Էմքառի քիւճաւիյէ ճիւմուճկերի, échantillons des marchandises). — Վաճառքի նմուշը կը նկատուին տպրանքի մը այն փոքրիկ մասերը որոնք կը ծառայեն տպրանքին տեսակը եւ յատկութիւնը ճանչցնելու: Եւ որոնք չեն կրնար ինքնին առատաւորի առարկայ ըլլալ իրենց փոքր քանակութեան պատճառաւ: Այսպէս են ցորենի հասիկներ, սերմեր, պղպեղ, աղիւր, քիչի սերեւներ, բամբակ, բուրդ, երկաթ, զինկ, կեղ-պաս, ասուխ, եւ այլն: Հեղուկներն ալ, ինչպէս խոնդը, եւ այլն, կրնան զրկուիլ իրր նմոյ: Ի ըսց տեսալ Ռուսիա, Պարսկաստան, Ամերիկա, Մեծն Բրիտանիա:

Թղթատարական Միութեան համար վաճառքի նմուշներէն կ'առնուի 20 փարա, 1 կրամէն մինչեւ 100 կրամ, եւ 100 կրամէն վեր իւրաքանչիւր 50 կրամի 10 փարա: Եթէ նմուշին ծանրութիւնը 350 կրամը անցնի, կամ եթէ 30 սանդիմէք երկարութենէ, 20 սանդիմէք լայնքէ եւ ասոր սանդիմէքը թանձրութենէ աւելի ըլլայ, կը մերժուի: Թուրքիոյ մէջ վաճառքի նմուշներուն համար նոյն բանն է, սա տարբերութեամբ որ մինչեւ 2000 կրամ կ'ընդունին: Մովեզերեայ քաղաքներուն համար անձնիւր 75 կրամի համար 10 փարա աւելի կ'առնուի, փոխանակ 50 կրամի: Եթէ նմուշին ծանրութիւնը 250 կրամը անցնի, անձնիւր 50 կրամի համար 20 փարա կ'առնուի մինչեւ 2 փելիկրամ (տե՛ս Յուլյակ էջ 320—321):

Եթէ վաճառքի նմուշի մը վրայ թղթագրույմ գրուած չէ, չի զրկուիր: Եթէ պակաս գրուած է, կը զրկուի եւ պակաս գրուածին կրկինը կ'առնուի ընդունողէն:

Տպագիրներ (Էմքաւր մարպուա, imprimés). — Հեռուեւայնները տպագրեւեալ կարգը դասուած են եւ զեղչուած գիներով կը զրկուին. քրագիրներ եւ պարբերա-

կաններ, կազմուած կամ անկազմ զինքեր, շէտրակներ, երաժշտական հասուածներ, այցաբարէներ, սպագրական փորձներ (ձեռագրով կամ առանց ձեռագրի), վիճագրութիւններ, շուսանկարներ, պատկերներ, գծագրութիւններ, յասակագիծներ, աշխարհագրական քարտէսներ, ցուցակներ, զանազան ազդեր, եւ ընդհանրապէս բոլոր ինչ որ սպագրուած է :

Թղթատարական Միութեան մէջ գտնուող երկիրներուն համար կամ առէր պակաս կէսոց տպագիրներուն կը վճարուի 10 փարա . 50 կամ առէր կէսոց տպագիրներուն վրայ անձնուր 50 կամ առէր կամ առէր պակաս քանակութեան համար պէտք է առէր 10 փարա : Նոյնպէս Թուրքիոյ ներքին թղթատարութեան համար տպագիրները ենթակայ են 10 փարա թղթագրութեան, իւրաքանչիւր 50 կամ առէր : Երբ ծրարը 30 կամ առէր պակաս կը կէսէ, 5 փարա միայն կը վճարուի : Եթովպիոյնայ քաղաքներու համար անձնուր 75 կամ առէր 10 փարա կ'առնուի (տե՛ս Յուշակ էջ 320-321) :

2000 կամ առէր կէսոց կամ 45 անգամէն պէ առէր երկպիմութիւն, լայնութիւն կամ թանձրութիւն ունեցող ծրարներ չեն ընդունուիր . 10 անգամէն պէ արամագիծ եւ 75 անգամէն պէ երկպիմութիւն ունեցող պարուած տպագիրներ կ'ընդունուին :

Եթէ տպագրի մը վրայ բնու թղթագրութեան գրուած է, չի գրուիր . եթէ պակաս գրուած է, կը գրուի եւ պակաս գրուածին կրկինը կ'առնուի ընդունողէն :

Երբ տպագիրներու ծրար մը կը պարունակէ նամակ կամ ձեռագիր նոյնպէս գրութիւններ, չի յանձնուիր, եւ ետ կը գրուի : Բացառութիւն . 1. Գրի մը հնդկական կըրուած մը վրայ գրել այդ գրի մը վրայ . 2. Դրկողը կրնայ ստուագրել եւ իր հասցեն գրել ձեռքով . 3. Գրիներու ցուցակի մը կամ ուրիշ անանտիանակ գրուածքի մը վրայ

կարելի է փոխել կամ անջնջել բուսանշաններ կամ քաներ . 4. Կարելի է զիծ քաշելով ուշադրութիւն գրանշ մասնաւոր հասուածի մը վրայ . 5. Ներելի է սպագրական սխալները ձեռքով ուղղել, եւայն :

Գործի քաղաք (Եփրատ մեծապէս, papiers d'affaires) . — Գործի քաղաքը կը կուտան այն քաղաքները, որոնք կամ կ'ընտրուած, որոնք անմիջական թղթակցութեան մը նկարագիրը չունին, ինչպէս դասաւարտութեան քաղաքներ, վիսպագիրներ, կաշուածագիրներ, փոխանակագիրներ, թեմագիրներ (Հէյէ-Էյէ), հաշուեցուցակներ (Հ-Է-Է-Է), անպահովագրական ընկերութեանց վերաբերեալ կարգ մը քաղաքներ, ձեռագիր երաժշտական հասուածներ, զինքներու ձեռագիրներ եւ քաղաքներու յասակացուած ձեռագիրներ անջատարաբար գրուած, եւայն, եւայն :

Թղթատարական Միութեան մէջ գտնուող երկիրներուն համար գործի թուղթերը կը ստացուի 1 գրուած, 1 կամ առէր մինչեւ 200 կամ կէսոց ծրարներ : Իսկ 200 կամ առէր առէր կէսոց ծրարները ենթակայ են առանձին գործի յաւելածքի մը մընչ 50 կամ յաւելածքի . առանձին 2000 կամ կէսոց գործի թուղթերու ծրարներ միայն կ'ընդունուին : Թուրքիոյ ներքին թղթատարութեան համար նոյն բանն է (տե՛ս Յուշակ էջ 320-321) :

Եթէ գործի թուղթերու վրայ բնու թղթագրութեան գրուած է, չեն գրուիր . եթէ պակաս գրուած է, կը գրուի եւ պակաս գրուածին կրկինը կ'առնուի ընդունողէն :

Եթովպիոյնայ մէջ նամակ կամ նոյնպէս գրութիւն չպարունակելու պարմանները, ինչպէս ծրարներու ծանուցիւն եւ ընդարձակութեան պայմանները գործի թուղթերու համար ալ տպագիրներու յար եւ նման են :

Թանկագին ցուցակ . — Արդիւրեւած է թղթատարի յանձնել մաքուր չվճարուած քանակաւն ցուցակ, եւայն :

Իրամի եւ արձեւաւոր ճիւղերու փոխադրութիւն . — Թղթատարական միութեան մէջ զանաւոր երկրորդական համար օտանանան թղթատարութիւնը շէնքերէն արանգ (էմանէթ) , ոչ ալ մանաւ-բարդ :

Թուրքիոյ ներքին թղթատարութեան մէջ ընդունուած է դրամի եւ արժէքաւոր նիւթերու փոխադրութիւնը աւանդի ձեւին տակ : Այս պարագային թղթատարական վարչութիւնը կը ստանայ քանակացիւն նիւթերու համար արժեքին համաձայն սակագին մը , իսկ հասարակ նիւթերու համար ծանոթութեան չափով սակագին մը : Այս սակագինը նիւթ ստանձան է , հետաւորութեան հինգ շրջանակներու համաձայն՝ որոնք հետեւեալներն են .

Ա. Շրջանակ . — Կ. Պոլիս եւ շրջանները . կը վճարուի արժեւատր նիւթերու համար , 1էն 1000 դրամ : 2½ դրամ . 1000 դրամէն 2000 դրամ : 5 դրամ , եւ ամէն 1000 դրամ : 2½ դրամ : Ծանոթութիւն ունեցող նիւթերու համար 1էն 500 կրամի 2½ դրամ , եւ 501էն 1000 կրամի 5 դրամ , եւ ամէն 500 կրամի 2½ դրամ :

Բ. Շրջանակ . — Պրուսա , Ռուսիոյն , Ալպան , Աստանա , Ճէպէի-Լիպան , Հալէպ , Գանիս , Շոթարա , Կարսի Մովի եղբայրներ , Պէնկագի , Քիզա , Արշիպէ-Կարսի Մովի եղբայրներ , Այս վայրերը կը փոխադրուին արժեւատր նիւթեր . 1էն 250 դրամ 2½ դրամ , 251էն 500՝ 3 դրամ , 501էն 1000՝ 7 դրամ . սակի վեր հազարներու համար խրաքանչիւրին վրայ կ'աւելնայ 3½ դրամ : Ծանոթութիւն ունեցող նիւթեր . 1է 100 կրամ 2½ դրամ , 101էն 250 կրամ 3 դրամ , 251էն 500՝ 4 դրամ , եւ 501էն 1000 կրամ 7 դրամ : եւ խրաքանչիւր 500 կրամի 3½ դրամ յաւելում :

Գ. Շրջանակ . — Դամասկոս , Էրզրում , Հիճազ , Էնզարէ , Սլավա , Գոսօփա , Մանասթրը , Ենիճէ , Տիարպէքի , Ռարբիզ : Արժեք . 1էն 250 դրամ 3 դրամ ,

251էն 500՝ 4 դրամ , 501էն 1000՝ 6 դրամ : եւ խրաքանչիւր 1000ի վրայ 5 դրամ յաւելում : Ծանոթութիւն . 1էն 100 կրամ 3 դրամ , 101էն 250 կրամ 4 դրամ , 251էն 500՝ 6 դրամ , 501էն 1000՝ 10 դրամ , եւ խրաքանչիւր 500ի վրայ 5 դրամ յաւելում :

Դ. Շրջանակ . — Վան , Պիլիս , Մուսուլ , Արժեք . 1էն 250 դրամ 3½ դրամ , 250էն 500՝ 5 դրամ , 501էն 1000՝ 8 դրամ : եւ խրաքանչիւր 1000ի վրայ 6½ դրամ յաւելում : Ծանոթութիւն . 1էն 100 կրամ 3 դրամ , 101 էն 250՝ 5 դրամ , 251 էն 500՝ 8 դրամ , 501 էն 1000՝ 13 դրամ , եւ խրաքանչիւր կրամի վրայ 6½ դրամ յաւելում :

Ե. Շրջանակ . — Պաղատա , Պարսա , Արժեք . 1էն 250 կրամ 4 դրամ , 251էն 500՝ 6 դրամ , 501 էն 1000՝ 10 դրամ , եւ խրաքանչիւր 1000ի վրայ 8 դրամ յաւելում : Ծանոթութիւն . 1էն 100 կրամ 4 դրամ , 101էն 250՝ 6 դրամ , 251էն 500՝ 10 դրամ , 501 էն 1000՝ 16 դրամ , եւ խրաքանչիւր 500ի վրայ 8 դրամ յաւելում : Մովիզիքիսայ քաղաքները 1000ին 2 դրամ կ'աւանդի , իսկ երկաթուղի բանձ քաղաքները 1000ին 3 դրամ : Ասանց մէջ երբեք ծանոթութիւնը նկատողութեան չ'առնուիր :

Ընդունելութեան զեկուցագիր (Խաշէ իրմուխապէրի , avis de récéption) . — Ընդունելութեան զեկուցագիր կը կոչուի թուղթ մը՝ զոր կը ստորագրէ այն անձը որուն ուղղուած է նամակը եւ որով կը հաստատուի թէ նամակը իր ձեռքը հասած է : Ընդունելութեան զեկուցագիրը , ընդունողին ստորագրուելէ ետքը , կը վերադարձուի նամակը զրկողին : Ընդունելութեան զեկուցագիրներու , թէ՛ Թղթատարական Միութեան շրջանակին եւ թէ՛ Թուրքիոյ համար , պէտք է վճարել միօրինակ կերպով 1 դրամ , յանձնարարման համար վճարուած մէկ դրամէն զատ :

ՔՂԹԱՏԱՐԱԿԱՆ

ԳԻՆԵՐՈՒ 8ՈՒՑԱԿ

ՆԱՄԱԿՆԵՐ					ՏՊԱԳԻՐՆԵՐ ԵՒ ԳՈՐԾԻ ԹՈՒՂԹԵՐ				ՆՄՈՑԵՆԵՐ				ՏՊԱԳԻՐՆԵՐ			ԳՈՐԾԻ ԹՈՒՂԹԵՐ		
ԾԱՎԵՋՐ		ՆԵՐՔԻՆ ԵՒ ՄԻՋԱՅԳԱՅԻՆ			ԾԱՎԵՋՐ		ՆԵՐՔԻՆ		ՄԻՋԱՅԳԱՅԻՆ		ՄԻՋԱՅԳԱՅԻՆ		ՄԻՋԱՅԳԱՅԻՆ			ՄԻՋԱՅԳԱՅԻՆ		
ԿԱՍՏ	ՂՐԶ.	ՓՐ.	ՂՐԶ.	ՓՐ.	ԿԱՍՏ	ԿԱՍՏ	ՂՐԶ.	ՓՐ.	ԿԱՍՏ	ՂՐԶ.	ՓՐ.	ԿԱՍՏ	ԿԱՍՏ	ՂՐԶ.	ՓՐ.	ԿԱՍՏ	ՂՐԶ.	ՓՐ.
15		20	1		30	30		5	20			20	30		5	10	30	1
30	1		2		75	50		10	100			20	75		10	100	1	
45	1	20	3		150	100		20	150			30	150		20	100	4	
60	2		4		235	150		30	200			10	225		30	200	1	
75	2	20	5		300	200		1	350			20	150		30	200	1	
90	3		6		375	250		1	300			30	225		30	200	1	
105	3	20	7		450	300		1	350			30	225		30	200	1	
120	4		8		525	350		1	30			30	225		30	200	1	
135	4	20	9		600	400		2	10			30	225		30	200	1	
150	5		10		675	450		2	10			30	225		30	200	1	
165	5	20	11		750	500		2	30			30	225		30	200	1	
180	6		12		825	550		2	30			30	225		30	200	1	
195	6	20	13		900	600		3	10			30	225		30	200	1	
210	7		14		975	650		3	10			30	225		30	200	1	
225	7	20	15		1050	700		3	20			30	225		30	200	1	
240	8		16		1125	750		3	30			30	225		30	200	1	
255	8	20	17		1200	800		4	10			30	225		30	200	1	
270	9		18		1275	850		4	30			30	225		30	200	1	
285	9	20	19		1350	900		4	20			30	225		30	200	1	
300	10		20		1425	950		4	30			30	225		30	200	1	
315	10	20	21		1500	1000		5	10			30	225		30	200	1	
330	11		22		1575	1050		5	20			30	225		30	200	1	
345	11	20	23		1650	1100		5	30			30	225		30	200	1	
360	12		24		1725	1150		5	30			30	225		30	200	1	
375	12	20	25		1800	1200		6	10			30	225		30	200	1	
390	13		26		1875	1250		6	10			30	225		30	200	1	
405	13	20	27		1950	1300		6	20			30	225		30	200	1	
420	14		28		2000	1350		6	30			30	225		30	200	1	
435	14	20	29			1400		7	10			30	225		30	200	1	
450	15		30			1450		7	20			30	225		30	200	1	
465	15	20	31			1500		7	30			30	225		30	200	1	
480	16		32			1550		7	30			30	225		30	200	1	
495	16	20	33			1600		8	10			30	225		30	200	1	
510	17		34			1650		8	20			30	225		30	200	1	
525	17	20	35			1700		8	30			30	225		30	200	1	
540	18		36			1750		8	30			30	225		30	200	1	
555	18	20	37			1800		9	10			30	225		30	200	1	
570	19		38			1850		9	10			30	225		30	200	1	
585	19	20	39			1900		9	20			30	225		30	200	1	
600	20		40			1950		9	30			30	225		30	200	1	
615	20	20	41			2000		10				30	225		30	200	1	
630	21		42									30	225		30	200	1	
645	21	20	43									30	225		30	200	1	

ԵՒ ՄԱՆԻՔ

ԱՆՈՒՄ-
ԵՆԻՔ

ԱՆՈՒՄ-
ԵՆԻՔ

ԱՆՈՒՄ-
ԵՆԻՔ

ԱՆՈՒՄ-
ԵՆԻՔ

Յանձնարարութիւն (Քամիւն, recommandation). —

Քաղաքատարի միջոցաւ փոխադրելի բոլոր առարկաները, ինչպէս նամակներ, թղթատարական քարտեր, տպագրութիւն, գործի թուղթեր, ապրանքի նմուշներ կրնան յանձնարարուիլ :

Յանձնարարեալ առարկաներու համար պէտք է վճարել նախ ինչ որ պիտի վճարուէ՝ եթէ յանձնարարեալ չըլլային . յետոյ միտրինակ կերպով պէտք է վճարել 1 դրուշ իրր յանձնարարումն գին :

Յանձնարարեալ առարկաներու համար, յանձնարարման պահուն իսկ պէտք է վճարել փոխադրութեան բաւոր ծախքը :

Երբ յանձնարարեալ նամակ մը կորսուի, եթէ կը վերադառնայ Քաղաքատարական Միութեան, 50 Քրանք փախարկութիւն կը վճարուի թղթատարութեան կողմէ, իսկ եթէ կը վերադառնայ Թուրքիոյ ներքին թղթատարութեան՝ 200 դրուշ :

Մանաւ - բաղ. — Մանաւ բաղնիք գրութիւնը 1900 օգոստոս 1էն սկսած է ի գործ դրուիլ Թուրքիոյ ծովագերեայ քաղաքներու, եւ երկաթուղեայ գիծերու վրայի քաղաքներու նամակատուններուն մէջ : Դրկողին արուելիք ստացադրին վրայ 10 փարանոց դրուշ մատուցի պիտի փակցուի . իսկ մանաւ-բաղերը եւ անոնց յարակից թուղթերը զերծ պիտի ըլլան դրուշ մատուցիէ : — Երկու հազար դրուշէն աւելի դուժարի համար մանաւ-բաղ պիտի չարուի : Մինչեւ 100 դրուշի համար 20 փարա վարձք պիտի առնուի : Իւրաքանչիւր 100 դրուշէն քսան փարայի հաշուով՝ 500 դրուշէն հալիւր փարա պիտի առնուի . իսկ 500էն մինչեւ 1900 դրուշ, իւրաքանչիւր 200ին քանական փարա պիտի աւելցուի, որով 1900էն մինչեւ 2000 դրուշ՝ վարձքը պիտի ըլլայ վեց ու կէս դրուշ :

Արժէք յայտարարած պարտեւակութեամբ նամակներ (Քրոյմեքք մուզասսէրէիք միկեսարիպ). — 1900 տարւոյ

մէջ օսմանեան թղթատարութիւնը, ծովագերեայ քաղաքներու, ինչպէս նաեւ երկաթուղեայ գիծերուն վրայի քաղաքներու նամակատուններուն մէջ, սկսած է ընդունիլ այս կարգի նամակներ . ստանք կը պարտեւակեն պանքսիֆներ, արժէք տղթեր եւ այս նամակները առ նուազն 5 աեղէն կնքուելու են դրկողին անձնական կնիքով եւ կամ մասնաւոր նշան կրող կնիքով մը : Իւրաքանչիւր նամակի պարտեւակութիւնը 50,000 դրուշէ աւելի չի կրնար ըլլալ (սակին 100 դրուշի հաշուով), սակայն միեւնոյն թղթատարով միեւնոյն անձը կրնայ մէկէ աւելի նամակներ դրկել : Այս նամակներուն համար նախ կը վճարուի նամակին ծանրութեան համեմատ թղթագրոյմ, 1 դրուշ ապահովադրութեան համար եւ յայտարարած արժէքին իւրաքանչիւր 1000 դրուշին ու կատարակին համար 1 դրուշ : Այս նամակներուն փախարկէ՝ դրկողին ստացադրի պիտի որուի : Երբ արժէքը յայտարարած պարտեւակութեամբ նամակ մը կորսուի, կամ վնասուի կամ գողցուի, ալ ալմէքին փախարկէն օսմանեան թղթատարութեան կողմէ պիտի վճարուի, ի բաց առեալ անխուսափելի կերպով հարկեցուցիչ պարտադաները (սեֆ ու խզալեսի դայը գապիլ կեսպազը մուկպիլիք, cas de force majeure) : Այս մասին ըլլալիք յայտարարութիւնները առ նուազն մէկ տարուան մէջ պէտք է աեղի առնենան, որովհետեւ անկէ ետքը նկատազուրկեան չեն առնուիր :

ՀԵՌԱԳԻՐԸ

ԿԱՆՈՆԵՐ

Հեռագրին ժամը. — Թուրքիոյ քաղաքներուն միջև թուրք տառերով փոխանակուած հեռագիրներուն համար, թրքական ժամը կը գործածուի Թուրքիոյ հեռագրատուններուն մէջ : Իսկ միջազգային հեռագիրներուն եւ լատին տառերով զարեւուած ներքին հեռագիրներուն համար՝ Կ. Պոլսոյ Միջօրէականին ժամը կը գործածուի, որ 1 ժամ, 47 վայրկեան, 33 երկվայրկեան առաջ է Բարիկի Միջօրէականին ժամէն :

Հեռագրին աւնաքիւր. — Թուրքերէն տառերով քաջուած հեռագիրներուն համար, Թուրքիոյ հեռագրատունները նին առմարը կը գործածեն, եւ լատին տառերով քաջուած հեռագիրներուն համար նոր առմարը :

Հեռագրին ղեզուց. — Միջազգային եւ ներքին հեռագիրներուն համար թուրքերէնէ եւ ֆրանսերէնէ զատ կարելի է նաեւ հեռագրել լատին տառերով եւ արաբերէն, պարսկերէն, հայերէն, յունարէն, սերպերէն, ռումաներէն, պուլկարերէն, ռուսերէն, անգլիերէն, գերմաներէն, իտալերէն, սպաներէն, լատիներէն եւ ուրիշ 22 ծանօթ լեզուներու վերաբերեալ բառերով :

Ստուագրութիւն. — Հեռագրատուններուն յանձնուած հեռագիրները, թէ՛ ներքին եւ թէ՛ միջազգային, պէտք է ոտորագրուած ըլլան, ներքին հեռագիրները իրենց ստորագրութեամբ կը դարձուն, իսկ միջազգայինները կրնան առանց ստորագրութեան դարձուիլ եթէ զրկողը այնպէս ուզէ :

Կարճ կամ պայմանագրական հասցէ. — Այն անձերը որոնք շատ հեռագիր կը ստանան կրնան զիմել իրենց գանձուած քաղաքին հեռագրատան եւ անոր հետ համաձայնութեամբ որոշել կարճ կամ պայմանագրական (*) հասցէ մը. ասոր համար պէտք է վճարել 100 ֆրանք տարեկան, 50 ֆրանք վեցամսեայ կամ 25 ֆրանք եռամսեայ :

Ստացագիր. — Եթէ զրկողը ուզէ, հեռագրատան կողմէ՝ հեռագրին յանձնուած ըլլալը հաստատող ստացագիր կը տրուի : Այս ստացագրին համար 1 զրդ. կ'առնուի՝ եթէ ներքին հեռագիր է, եւ 25 ասնիթմ՝ եթէ միջազգային հեռագիր է : Այս ստացագիրը ենթակայ է 10 փարայի սովորական դրոշմատուրքի :

Հեռագրին յանձնումը. — Հեռագրատան ցրուիչները ստիպուած չեն հեռագիրը յանձնել բուն իսկ այն անձին ձեռքը, որուն ուղղուած է հեռագիրը. կըրնան յանձնել զայն իրեն կամ իր տունը, ազգականներուն, ծառաներու, եւայլն, ստացագիր առնելով :

Սեյպոդական (urgent) ճեռագիր. — Կարելի է ստիպողական հեռագիր մը գարնել, թէ՛ միջազգային եւ թէ՛ ներքին, եռապատիկ գին վճարելով : Ասոր համար հեռագրին վրայ հասցէէն առաջ պէտք է գրել միւսքանիկ սիր կամ urgent բառերը :

Պատասխանը վճարուած ճեռագիր (réponse payée). — Հեռագիր դարձող մը կրնայ հեռագրատան յանձնել իր սպասած պատասխանին գինը մինչեւ 30 բառ, եւ այսպէս վճարուած պատասխանով հեռագիր առացողը կրնայ պատասխանել առանց ու եւ զոմար մը վճարելու :

(*) Օրինակի համար՝ Առաջին Մարգարեանի անդ՝ Առմաթ, Մարթոս Եակոբեանի անդ՝ Յակմաթ, Կայրէ :

Ստացման զեկուցացիր (վիսուս վիմուխապերի accusé de réception) . — Երբ հեռագիր մը զարնողը ուղէ հասկնալ թէ իր զարկած հեռագիրը երբ յանձնուած է աւոր որուն ուղղուած է, կրնայ այս տեղեկութիւնը առնել հեռագրատունէն, վճարելով 10 բառի գին եւ հասցէէն առաջ գրելով վիսուս վիմուխապերի կամ accusé de réception :

Հեռագրի մը գանազան օրինակները . — Եթէ ուղուի մի եւ նոյն հեռագիրը քանի մը օրինակ ընել տալ եւ զանազան անձերու հազօրքել մէկ քաղաքի մէջ, պէտք է վճարել ներքին հեռագիրներու համար իւրաքանչիւր օրինակին (իւրաց առեալ ընադիրը), 20 բառի 2½ դրուշ, եւ 5 դրուշ կրբ սխիտլական են :

Հեռագրատուն չեղած Տեղեր . — Կարելի է հեռագիր գրիկը այնպիսի տեղ մը ուր հեռագրատուն չկայ, տեղւոյն մերձաւորագոյն հեռագրատան ուղղելով . հոնկէ թղթատարութեան կը յանձնուի հեռագիրը եւ առանց ո եւ է ծախքի կը դրուի հասցէին : Ասիայն եթէ հեռագիր զարնողը պահանջէ, կարելի է մասնաւոր թղթատարի մը միջոցաւ հեռագիրը գրիկը տալ իր հասցէին . Թուրքիոյ հեռագրատունները ստիպուած են ընդունիլ այս կարգի ներքին հեռագիրները, զանձնելով հեռագիրը գրիկէն 7 դրուշ իւրաքանչիւր ժամ հեռաւորութեան համար՝ հեռագրատունէն մինչեւ հեռագրին գրիկուած տեղը : Այս հեռագիրներուն մէջ պէտք է նշանակուի, հասցէին առաջ, իրբ մասնաւոր թղթատարի ծախք վճարուած գումարին քանակութիւնը :

ՍԱԿԱԳԻՆԵՐ

Մակագին Կ. Պոլսոյ համար . — Կոստանդնուպոլսոյ հեռագրատանց միջեւ փոխանակուած իւրաքանչիւր հե-

ռագրի համար կ'առնուի 100 փարայ, երբ 20 բառը չ'անցնիր . քանի բառէն վեր իւրաքանչիւր տասը բառի համար կ'առնուի 50 փարա :

Ներքին սակագին . — Մի եւ նոյն նահանգին հեռագրական կայարաններուն միջեւ քաշուած հեռագրի մը իւրաքանչիւր բառին համար պէտք է վճարել 20 փարա, 100 փարա յաւելուածական տուրքով :

Տարբեր նահանգներու հեռագրական կայաններուն միջեւ քաշուած հեռագրի մը իւրաքանչիւր բառին համար պէտք է վճարել 40 փարա, 5 դրուշ յաւելուածական տուրքով :

Այս սակագինը այն հեռագիրներուն համար է, որոնք չեն անցնիր Բաղդադ ընկերութեան ներքին ընդժովեայ պարաններէն . զաւել մանց որոնք այդ պարաններէն կ'անցնին, միեւնոյն նահանգին հեռագրական կայաններու միջեւ՝ բաւր 40 փարա է, 5 դրուշ յաւելուածական տուրքով, եւ տարբեր նահանգներու հեռագրական կայաններուն միջեւ՝ 70 փարա, 7½ դրուշ յաւելուածական տուրքով :

Եւրոպական Թուրքիայէն եւ Ասիական Թուրքիայէն Արեւելեան Րումէլի քաշուած հեռագիրներուն, Մուսթաֆա փաշայի ուղիղ ճամբով, կը վճարուի 60 փարա, առանց յաւելուածական տուրքի :

Կիպրոսի հետ փոխանակուած հեռագիրները ներքին սակագինն ենթակայ են երբ գրիկին Լաթաֆիոյ ճամբով :

Հիճազի, Ղարաթ Թարաղուտի եւ Սէմէին նահանգներուն միջեւ, եւ այդ նահանգներուն իւրաքանչիւրին ու Թուրքիոյ միւս նահանգներուն միջեւ փոխանակուած հեռագիրները ենթարկուած են միջազգային սակագինն :

Միջազգային սակագին . — Եւրոպական եւ Ասիական Թուրքիոյ քաղաքներէն հեռուեալ տեղերը զարնուելիք հեռագիրներէն՝ իւրաքանչիւր բառին համար կը գանձուի .

	Միջանկ միջոցով	Թվական հարկով միջոցով	Խաղ միջոցով
Այճեղիա	0 67	—	1 19
Առնչ, Եւրոպական Թուրքիայէն	4 50	4 50	5 83
» Ասիական	4 00	4 00	5 33
Աւստրիա-Հունգարիա Ե. Թ.	0 34	0 44	0 98
» Ա. Թ.	0 46	0 46	1 00
Բորժուէկայ	0 69	0 69	1 22
Գերմանիա	0 55	0 58	1 00
Եղիպ. Սատրէն	Ազնւոյն Ե. Թ.	1 25	1 40
	Ա. Թ.	1 00	1 90
	Միւս քաղաքներէ Ա. Թ.	1 25	1 65
Եմլն Ե. Թ.	3 75	3 75	—
» Ա. Թ.	3 50	5 00	—
Զուլցեբրիա	0 51	0 51	1 05
Թուրուզ	0 67	0 67	1 19
Իտալիա	0 48	0 48	1 14
Հիճայ Ե. Թ.	2 75	2 75	—
» Ա. Թ.	2 50	3 25	—
Հնդկաստան Ե. Թ.	3 48	5 00	5 18
Հնդկաստան Ա. Թ.	3 23	5 50	5 68
Հոլանտա	0 60	0 60	1 05
Ղարաթ Թարապետ	0 88	0 88	1 40
Ճարտն Ե. Թ.	7 70	9 70	7 70
» Ա. Թ.	8 20	10 20	8 20
Ճիւրապիթար	0 69	0 69	1 22
Մալիա	0 69	0 69	1 30
Մեծն Բրիտանիա	0 71	0 71	1 19
Յունաստան Եւրոպա Եւրպ. Ե. Թ.	0 28	0 38	1 24
» Ա. Թ.	0 38	0 38	1 24
» միւս կղզիները	0 42	0 42	1 28
Նորվեկիա	0 72	0 72	1 08
Շուէտ	0 69	0 69	1 05
Չին Ե. Թ.	5 89	7 00	7 18

	Միջանկ միջոցով	Թվական հարկով միջոցով	Խաղ միջոցով
Չին Ա. Թ.	5 64	7 50	7 68
Պարսկաստան (Պաշտէ դաս) Ե. Թ.	1 75	2 03	2 00
» Ա. Թ.	2 25	2 53	2 50
Պեկինգա	0 60	0 60	1 05
Պուկարիա	0 38	0 54	0 99
Պանա-Հէրսէք Ե. Թ.	0 27	0 51	1 04
» Ա. Թ.	0 38	0 51	1 05
Ռումանիա Ե. Թ.	0 26	0 51	0 73
» Ա. Թ.	0 43	0 51	0 73
Ռուսիա (Եւրոպական) Եւրպ. Ե. Թ.	0 72	0 72	0 72
Սերպիա Ե. Թ.	0 27	0 51	1 00
» Ա. Թ.	0 38	0 51	1 00
Սպանիա	0 65	0 65	1 17
Տանիսարպա	0 60	0 60	1 00
Քարաթայ Ե. Թ.	0 27	0 51	1 05
» Ա. Թ.	0 38	0 51	1 05
Ֆրանսա	0 56	0 56	1 08

Եւրոպական Եւ Ասիական Թուրքիայէն Ամերիկայի
գանազան կողմերը գրիւտած հեռագիրներու, սակագիրները
գանելու համար հարկ է աչքի առնել ունեցող բազմա-
թիւ ցուցակներ, կը բաւականանանք նշանակելով Եւ-
րոպական Թուրքիայէն Նիւ Եորք քաղաքում հեռագիրն
սակագիրը՝ որ է 1 ֆրանք 85 սանթիմ իւրաքանչիւր
բառը :

ՀԱՆԱՀԱՆ ՏԵՐՈՒԹԵԱՆՑ ԴՐԱՄՆԵՐ

Հաս կը դնենք պետականաց զանազան ոսկի եւ արծաթ դրամներուն կշիռները եւ արժէքները : Ֆրանսոս ընդունած է տասնորդական մեդրական դրամները , եւ Պելճիզա , Զուիցերլա , Յունաստան նոյն դրամական դրամները ընդունած են 1865ի , 1878ի եւ 1885ի դրամական զաւոնկցութեանց մէջ : Յունաստանի մէջ 1 մարանին կը համապատասխանէ 1 փրանկին եւ կը ստաբարաժնուի 100 չեքքայի , ինչպէս ֆրանկը կը ստաբարաժնուի 100 նանքիւրին : Սպանիա , Իտալիա , Պուլկարիա , Ռումանիա , Սերպիա նոյն դրամական դրամները ի զօրք կը դնեն . Սպանիոյ մէջ ֆրանքը կը կոչուի թեսերա , Իտալիոյ մէջ լիրա , Պուլկարիոյ մէջ լիւլ (որ կ'արժէ 100 պօրիւնի) , Ռումանիոյ մէջ լեո (որ կ'արժէ 100 պանի) , Սերպիոյ մէջ ժինար (որ կ'արժէ 100 թարա) :

ԻՌԱՆԻԱՆ

ՄԵՏԱՂ	ԴՐԱՄՆԵՐ	ԿԵԻԹ	ԱՐՃԷՓ		ԱՐՃԷՓ	
		Կրամ	Դր.	Փր.	Յրամ	Սնդ.
Ոսկի	Հինգ ոսկիմոց	36,082	500	—	113	92
Ոսկի	Երկուցուկեակնիմոց	18,041	250	—	56	96
Ոսկի	Մէկ ոսկիմոց	7,216	100	—	22	78
Ոսկի	Կես ոսկիմոց	3,608	50	—	11	39
Ոսկի	Քառորդ ոսկիմոց	1,804	25	—	5	70
Արծաթ	Մեծխալի	24,055	20	—	4	44
Արծաթ	Կես մեծխալի	12,028	10	—	2	22
Արծաթ	Քառորդ մեծխալի	6,014	5	—	1	11
Արծաթ	Քառորդ մեծխալի	2,405	2	—	0	44
Արծաթ	Երկու դրուշմոց	1,203	1	—	0	22
Արծաթ	Մէկ դրուշմոց	0,601	0	20	0	11
Արծաթ	Կես դրուշմոց					

ԱՆԿԻՆԻԱ

ՄԵՏԱՂ	ԴՐԱՄՆԵՐ	ԿԵԻԹ	ԱՐՃԷՓ		ԱՐՃԷՓ	
		Կրամ	Շիլլին	Բէցա	Յրամ	Սնդ.
Ոսկի	Անգլիական ոսկի	7,988	20	—	25	22
Ոսկի	Կես անգլ. ոսկի	3,994	10	—	12	61
Արծաթ	Դրառն	28,276	5	—	5	81
Արծաթ	Կես դրառն	14,138	2	6	2	91
Արծաթ	Շիլլին	5,655	1	—	1	16
Արծաթ	Կես շիլլին	2,828	—	6	0	58

ԱՆՍՏՐԻԱ

ՄԵՏԱՂ	ԴՐԱՄՆԵՐ	ԿԵԻԹ	ԱՐՃԷՓ		ԱՐՃԷՓ	
		Կրամ	Յրամ	Սնդ.		
Ոսկի	4 Քրիսթիցոց	13,96	47	41		
Ոսկի	1 Քրիսթից (տուքար)	3,49	11	85		
Ոսկի	8 Ֆիօրին	6,452	20	—		
Ոսկի	4 Ֆիօրին	3,226	10	—		
Ոսկի	20 Քուրոն	6,775	21	—		
Ոսկի	10 Քուրոն	3,387	10	50		
Արծաթ	2 Ֆիօրին	24,690	4	94		
Արծաթ	1 Քուրոն	5,—	0	93		
Արծաթ	1 Ֆիօրին (100 Քեռլ.)	12,345	2	47		
Արծաթ	1/4 Ֆիօրին	3,086	0	62		

ԳԵՐՄԱՆԻԱ

ՄԵՏԱՂ	ԴՐԱՄՆԵՐ	ԿԵԻԹ	ԱՐՃԷՓ		ԱՐՃԷՓ	
		Կրամ	Մարկ	Ֆենն	Յրամ	Սնդ.
Ոսկի	Կրկին Քրոնն	7,965	20	—	24	69
Ոսկի	Քրոնն	3,982	10	—	12	35
Ոսկի	5 Մարք	1,991	5	—	6	17
Արծաթ	5 Մարք	27,777	5	—	5	56
Արծաթ	2 Մարք	11,111	2	—	2	22
Արծաթ	1 Մարք	5,555	—	100	1	11
Արծաթ	1/2 Մարք	2,777	—	50	0	56

Ա. Ա. Ս. Ս. Ս. Ս.

Մեհմը	Գրքի Եր	ԿՆԻԹ	ԱՐՃԻՔ		ԱՐՃԻՔ	
		Կռամ	Բուսի	Կուկ.	Յրամ	Սնգ.
Ոսկի	Էմբրոնալ	12,903	10	—	40	—
Ոսկի	Կեւ Էմբրոնալ	6,452	5	—	20	—
Ոսկի	Հինգ Բուսի	—	5	—	20	—
Արծաթ	Բուսի	—	—	100	4	—
Արծաթ	1/2 Բուսի	10.	—	50	2	—
Արծաթ	1/4 Բուսի	5.	—	25	1	—
Արծաթ	20 Կուկեկ	3.6	—	—	—	40

Յ. Բ. Ն. Ս. Ս.

Մեհմը	Գրքի Եր	ԿՆԻԹ	ԱՐՃԻՔ		ԱՐՃԻՔ	
		Կռամ	Յրամ	Սնգ.	Ղրաւ	Սնգ.
Ոսկի	Հարիւր Յրանքնոց	32,258	100	—	440	—
Ոսկի	Յիսուս Յրանքնոց	16,129	50	—	220	—
Ոսկի	Քսան Յրանքնոց	6,452	20	—	88	—
Ոսկի	Տասր Յրանքնոց	3,226	10	—	44	—
Ոսկի	Հինգ Յրանքնոց	1,612	5	—	22	—
Արծաթ	Հինգ Յրանքնոց	25.	5	—	22	—
Արծաթ	Երկու Յրանքնոց	10.	1	86	8	80
Արծաթ	Մեկ Յրանքնոց	5.	0	93	4	40
Արծաթ	Կեւ Յրանքնոց	2.5	0	46	2	20
Արծաթ	Քսան Սանդիմնոց	1.	0	19	—	88

Պ. Ա. Ս. Ս. Ս. Ս.

Մեհմը	Գրքի Եր	ԿՆԻԹ	ԱՐՃԻՔ		ԱՐՃԻՔ	
		Կռամ	Ղրաւ	Յրամ	Սնգ.	
Ոսկի	Երկու բուսան	5.7	20	47	66	
Ոսկի	Մեկ բուսան	2.85	10	8	83	
Ոսկի	Կեւ բուսան	1.425	5	4	42	
Արծաթ	Ղրաւ	10.	1	0	92	
Արծաթ	Բուսանդատ	5.20	1/2	0	46	
Արծաթ	Աղաթի	2.08	1/4	0	23	

Հ. Ն. Գ. Ա. Ս. Ս. Ս.

Մեհմը	Գրքի Եր	ԿՆԻԹ	ԱՐՃԻՔ		ԱՐՃԻՔ	
		Կռամ	Բուսի	Անոն.	Յրամ	Սնգ.
Ոսկի	Մանիւր	11.66	15	—	36	83
Ոսկի	7/2 Մանիւր	7.77	10	—	21	55
Ոսկի	1/2 Մանիւր	3.89	5	—	12	28
Արծաթ	Բուսի	11.66	—	16	2	38
Արծաթ	1/2 Բուսի	5.83	—	8	1	19
Արծաթ	1/4 Բուսի	2.91	—	4	0	59
Արծաթ	1/8 Բուսի	1.46	—	2	0	30

Զ. Բ. Ն. Ս. Ս. Ս.

Մեհմը	Գրքի Եր	ԿՆԻԹ	ԱՐՃԻՔ			
		Կռամ	Յրամ	Սնգ.		
Արծաթ	1 Բիսաղոր	26.9	5	38		
Արծաթ	1/2 Բիսաղոր	13.45	2	57		
Արծաթ	1/4 Բիսաղոր	5.38	0	98		
Արծաթ	1/8 Բիսաղոր	2.69	0	49		
Արծաթ	Թաւի Հաւրտան	37.5	8	26		
Արծաթ	Թաւի Հաւրտան	34.3	7	43		

Ը. Ա. Բ. Ս. Ս.

Մեհմը	Գրքի Եր	ԿՆԻԹ	ԱՐՃԻՔ			
		Կռամ	Յրամ	Սնգ.		
Ոսկի	20 ԵԼԷ	33.33	103	33		
Ոսկի	10 ԵԼԷ	16.67	51	67		
Ոսկի	5 ԵԼԷ	8.33	25	83		
Ոսկի	2 ԵԼԷ	3.33	10	33		
Ոսկի	1 ԵԼԷ	1.67	5	17		
Արծաթ	1 ԵԼԷ (100 ՈԼԷ)	26.956	5	39		
Արծաթ	50 ՈԼԷ	12.5	2	22		
Արծաթ	20 ՈԼԷ	5	0	89		
Արծաթ	10 ՈԼԷ	2.5	0	44		
Արծաթ	5 ՈԼԷ	1.25	0	22		

ՄԻԱՅՆԱԼ ՆԱՀԱՆԴՆԵՐ						
ԲԵՅԱԿ	ԴԻԱՄՆԵՐ	ԿԵԻՌ	ԱՐՃԻՔ		ԱՐՃԻՔ	
		կառավ	Տօլար	Սենց	Շամկ	Սնց
Ոսկի	Կրկին արծուեղջյւմ	33.436	20	—	103	65
Ոսկի	Արծուեղջյւմ	16.718	10	—	51	83
Ոսկի	Վեւ արծուեղջյւմ	8 359	5	—	25	91
Ոսկի	Երեք տղարեղջյւմ	5 15	3	—	15	55
Ոսկի	Փաւրջ արծուեղջյւմ	4 179	2½	—	12	45
Ոսկի	Տօլար	1.672	—	—	5	18
Արծար	Տօլար	26.729	—	100	5	34
Արծար	Վեւ տօլար	12 5	—	50	2	50
Արծար	Փաւրջ տօլար	6.25	—	25	1	25
Արծար	Փաւսն սենք	5	—	20	1	—
Արծար	Տայմ	2.5	—	10	0	50

ՉԱՆԱԶԱՆ ՏԵՐՈՒԹԵԱՆՆԵՐ ՉԱՓԵՐ ՈՒ ԿՇԻՌՆԵՐ

ԽՈՒՐԴԻԱ

ԿՇԻՌՆԵՐ. — 1 քանար — 44 օխ (բիշ 56,45) — Պարման — 6 օխ (բիշ 7,692) — 1 օխ — 400 տիբեմ (բիշ 1,282) — 1 տիբեմ — 4 տեմ (կրա 3,205) — 1 տեմ — 4 բրաժ կամ կառ — 1 բրաք — 4 ջրեն — 4 փայտի և չարի ճամար կը գործածուի զէքն — 176 օխ (բիշ 225,80) — սակայն հիշադր գործածուած չէրին 250 բիշ և 18714 ի վեր Թաւրիյա ընդունած էր մէջրական զրաժիւնը, սակայն 1898էն ի վեր տօլարական առեւտուքներու մէջ հին օխան կը գործածուի:

ԵՐԱՅՆՈՒԹԵԱՆ ՉԱՓԵՐ. — 1 մէրմար կամ ճարտարապետական արջըն — 24 մատ (սանդիկէր 75,8) — 1 մատ — 12 զիմ (ս. 3,16) — 1 զիմ — 12 կէտ — 1 ջուխանք կամ կերպարի արջըն — 8 լուպ, 16 կիլոն (ս. 68,6) — 1 էնապէ — 8 լուպ, 16 կիլոն (ս. 65,2):

ՄԱԿԵՐԵԻՈՅՅԻ ՉԱՓԵՐ. — Փառակուսի զիւր — 576 բառակուսի մատ (բառակուսի մէջր 0,574) — Փառակուսի արջըն — 64 բառակուսի լուպ (բառակուսի մէջր 0,462) — Փառակուսի էնապէ — 64 բառա-

կուսի լուպ (բառակուսի մէջր 3,423) — Տեօնիմ (արտախար) — 1600 բառակուսի արջըն (բառակուսի մէջր 918):

ՏԱՐՈՂՈՒԹԵԱՆ ՉԱՓԵՐ. — Արմաթիք ճամար կը գործածուի չիլէն — 6 խաթի (1 լիպր 33,158) — Մէկ խառնարդ զիւր — 13,824 մատ (խառնարդ մէջր 0,435) — Կաթի ճամար կը գործածուին օխանոց, կէս օխանոց, ճաշիւր տրաժոց, յիսուն արանոց սոմաններ իբր չափ:

ՅԵՐԱՆԱԼ

ԿՇԻՌՆԵՐ. — 1 քօն (ժողայնի բառ) — 1000 բիշ — Քենքալ — 100 բիշ — Փիլիկը — 1000 կրամ — 1 էքքիկը — 100 կրամ — Տէքանկը — 10 կրամ — Կրամ — 1 խառնարդ մէջր շուր՝ պարապին մէջ նշուած — Տակիկը — 0,1 կրամ — Սանդիկը — 0,01 կրամ — Միլիկը — 0,001 կրամ:

ԵՐԱՅՆՈՒԹԵԱՆ ՉԱՓԵՐ. — Միլիկանդր — 10,000 մէջր — Քիլոմիկը — 1000 մէջր — Էրդոմիկը — 100 մէջր — Տէքանդր — 10 մէջր — Մէկը — Երկրի միջրէականին 1/1000000 մասը — Տէպիկը — 0,1 մէջր — Սանդիկը — 0,01 մէջր — Միլիկը — 0,001 մէջր: ՄԱԿԵՐԵԻՈՅՅԻ ՉԱՓԵՐ. — Էրդուռ — 10,000 բառակուսի մէջր — Առ — 100 բառակուսի մէջր — Սանդիկառ — 1 բառակուսի մէջր:

ՇԱՍՏԱՅՆԱԼ ՄԱՐՄԻՆԵՐՈՒ ՉԱՓԵՐ. — Տէքապէր — 10 մէջր խառնարդ — Սիւռ — 1 մէջր խառնարդ — Տէփապէր — 0,10 խառնարդ մէջր:

ՏԱՐՈՂՈՒԹԵԱՆ ՉԱՓԵՐ. — Փիլիկը — 1000 լիպր — Էքքիկը — 100 լիպր — Տէքալիկը — 10 լիպր — Լիկը — 1 — Տէսիկը — 0,1 լիպր — Սանդիկը — 0,01 լիպր — Միլիկը — 0,001 լիպր:

ԱՆԿՆԱԼ ԵՒ ՄԻԱՅՆԱԼ ՆԱՀԱՆԴՆԵՐ

ԿՇԻՌՆԵՐ. — Քօն (տախտաշափ) — 20 կենդանար (1016 բիշ, 048 կրամ) — Անդիկան — 112 լիպր (50 բիշ, 802 կրամ) — Փաւրջը — 28 լիպր (12 բիշ, 700 կրամ) — Լիպր — 16 տաւ (453 կրամ 593) որ տօլարական ապրանքնր կը կալու կը ծառայէ — Կայ ճան Թոյ լիպրան, որ կը ծառայէ ծանրանքի նիւթնր և զիւր կը կալու և հասարակ է 373 կրամ 242ի — Աւուն — 1/12 Թոյ լիպրայի (31 կրամ 103) — Բենիտալ — 1 կրամ 55:

ԵՐԱՅՆՈՒԹԵԱՆ ՉԱՓԵՐ. — Մալ կամ մոլոն — 1760 կարտա (1609 մէջր 315) — Ֆէրքն — 220 կարտա (201 մէջր 164) — Բալ կամ բրը — 5½ կարտա (5 մէջր 029) — Ֆէրքն — 2 կարտա (1 մէջր 829) —

Եսարուս = 3 ոտք (0 մէդր 944)։ — Ուոք = $\frac{1}{2}$ Եսարուս (0 մէդր 305)։ — Ինչեզ = $\frac{1}{30}$ Եսարուս (0 մէդր 925)։

ՄԱԿԵՐԵՆՈՅԻ ԶԱՓԵՐ. — Էդր = 4840 թատակուսի Եսարուս (4046 թատակուսի մէդր 71)։ — Բուս = 1210 թատակուսի Եսարուս (1011 թատակուսի մէդր 6775)։ — Բուս = 30 $\frac{1}{2}$ թատակուսի Եսարուս (25 մէդր 239)։ — Եսարուս = 9 թատակուսի ոտք (0 թատակուսի մէդր 8361)։ — Փառակուսի ոտք = 0 թատակուսի մէդր 0329։

ՀԱՍՏԱՏՈՒՆ ՄԱՐՄԻՆԵՐՈՒ ԶԱՓԵՐ. — Խորանարդ ֆեդիմ = 6 խորանարդ մէդր 116։ — Մովային տակառաւային = 1 խորանարդ մէդր 132։ — Խորանարդ ոտք = 28 թատակուսի տէսմէդր 315։

ՏԱՐՈՂՈՒԹԵԱՆ ԶԱՓԵՐ. — Հեղուկի նամար. Թոն = 252 կալուն (1449 լիդր)։ — Փուրլոր = 84 կալուն (290 լիդր 7)։ — Տակառ = 36 կալուն (163 լիդր)։ — Արմոնիքի նամար. Պրլը, 8 կալուն (36 լիդր 36)։ — Սեք. 24 կալուն (109 լիդր)։ — Փուրլորը = 64 կալուն (290 լիդր 7)։ — Հեղուկի նամար. Կալա. կալուն = 4 թուրդոր (4 լիդր 543)։ — Փուրլորը = $\frac{1}{12}$ կալուն (1 լիդր 136)։ — Բայք = $\frac{1}{8}$ կալուն (0 լիդր 568)։ — Կիլ = $\frac{1}{32}$ կալուն (0 լիդր 142)։

ՌՈՒՍՏԱ

ԿԵՐԻՆԵՐ. — Լիպրա = 96 ալամնիք (409 կրամ 512)։ — Լոլ = 3 ալամնիք (12 կրամ 7968)։ — Ալորեթ = 96 ալալ (4 կրամ 266)։ — Տալիա = 0 կրամ 044։ — Պերթովից = 400 լիպրա (163 թիւ 805)։ — Բուս = 40 լիպրա (16 թիւ 380)։

ԵՐԿԱՅԵՆՈՒԹԵԱՆ ԶԱՓԵՐ. — Վերսլ = 500 սամէն (1066 մէդր 78)։ — Սամէն = ալշին (2 մէդր 134)։ — Ալշին = $\frac{1}{2}$ սամէն (0 մէդր 711)։ — Վերսլը = $\frac{1}{16}$ սամէն (0 մէդր 044)։ — Ուոք. 0 մէդր 305։

ՄԱԿԵՐԵՆՈՅԻ ԶԱՓԵՐ. — Տեփալից = 2400 թատակուսի սամէն (109 ոտք 25)։

ՀԱՍՏԱՏՈՒՆ ՄԱՐՄԻՆԵՐՈՒ ԶԱՓԵՐ. — Խորանարդ սամէն = 9 խորանարդ մէդր 712։ — Խորանարդ ալշին = 0 խորանարդ մէդր 360։

ՏԱՐՈՂՈՒԹԵԱՆ ԶԱՓԵՐ. — Հեղուկների. Պոչուս = 4 կէար (491 լիդր 947)։ — Վէար = 10 բրուչրա (12 լիդր 299)։ — Շրոֆ = $\frac{1}{8}$ կէար (1 լիդր 537)։ — Քլուչուս = $\frac{1}{12}$ կէար (1 լիդր 230)։ — Չարքա = $\frac{1}{100}$ կէար (0 լիդր 123)։ — Արմոնիք. Ձերվերը = 8 չժվէրի (209 լիդր 902)։ — Սամին = 4 չժվէրի (101 լիդր 950)։ — Ձերվէրիք = 26 լիդր 237։ — Կարեմիլ = $\frac{1}{8}$ չժվէրիք (3 լիդր 280)։

ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆ

ԿԵՐԻՆԵՐ. — Դալեթի պարման = 2 թիւ 790։ — Թազարուկան պարման = 5 թիւ 580։ — Մրսլալ = 4 կրամ 64։

ԵՐԿԱՅԵՆՈՒԹԵԱՆ ԶԱՓԵՐ. — Ջեր = 1 մէդր 20։ — Թէնրանի զեր = 1 մէդր 12։ — Դալեթի զեր = 1 մէդր 04։

ՄԱԿԵՐԵՆՈՅԻ ԶԱՓԵՐ. — Ջերի կոաք (զրդերը չափելու նամար) = 0 մէդր 93։ — Փարսալ = 6 թիւ մէդր։

ՏԱՐՈՂՈՒԹԵԱՆ ԶԱՓԵՐ. — Հեղուկները կշիռով կը ծախսվին։ — Արմոնիք. — Արքապա = 66 լիդր։ — Շեկիքա = 1 լիդր 32։

ՋԱՆԱՋԱՆ, ՊԵՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Գերմանիա, Աստիա-Հունգարիա, Պիշիգա, Տաներմարցա, Սլավոնիա, Ֆինլանդա, Յունաստան, Իտալիա, Հոլանդա, Ռուսիա, Ռումինիա, Սերպիա, Շուեա-Նորվիգիա, Ջուիցերիա, Պրիզիլ, Միսիկա, Շիլի և Կեյրանական և Լատաւային Ամերիկայի Հանրապետութեանց մեծագոյն մասը մէդրական շրջափակը կը զարմածեն։

ՄՈՎԱՅԻՆ ԶԱՓԵՐ

Մովային կամ աշխարհաբանական փաբալի = 5556 մէդր։ — Մովային մոլուն ($\frac{1}{60}$ աստիւն) = 1152 մէդր։ — Անքապիւռ = 200 մէդր։ — Նեո = 15 մէդր 432։ — Դրվալաի = 1 մէդր 624։ — Մովային քառակուսի փաբալի = 30 թատակուսի թիւմէդր. 87։ — Մովային քառակուսի մոլուն = 3 թատակուսի թիւմէդր. 43։

1900ի Ընդարձակ Օրացոյցին Գործի մարդոց բաժնին մէջ օրինական տակելու թիւները արտած են նաեւ Երկրագործական դրամասան, Տոկոսի օրհնիքն և Վազքի կալուածներու ու Արագիի եմիրիկներու ժառանգական փոխանցման վրայ։

ԸՆՏԱՆԻՔԻՆ ՀԱՄԱՐ (*)

ՄԵՐ ՊԻՒՏՃԷՆ

Տարին անգամ մը, դեկտեմբերին, ամէն մարդ իր շահած դրամին համեմատութեամբ պէտք է ճշդէ իր անձնական կամ ընտանեկան պիւտճէն: Այս պիւտճէին պատրաստութեան տեսն՝ պէտք է հաւանականութեանց վրայ հաշուել: Հասոյթի կողմը պէտք է նշանակել այն գումարները միայն, զորս գանձելուն մարդ անպակաս է. յոյսերով բաւականանալու չէ: Անգամ մը որ տարեկան հասոյթը ճշգրտի, պէտք է ճշգրէ ծախքերուն մէջ ինչ գումար որ կարելի է յատկացնել վարձքի, սնունդի, հագուստի, եւայլն: Ծախքը հասոյթին համաձայնեցնելը մեծագոյն խոհեմութիւնն է. եթէ ծախքերը հասոյթէն աւելի լլկան, զգալիառութիւնն է որ կը մանէ տանը դուռնէն, որովհետեւ պարտքէն ընկու կը ստիպուի մարդ, եւ պարտքէն կը դառնացնեն կեանքը: Ծախսելու փութութեանց զէմ զնելու համար լաւ է միշտ աչքի առջեւ ունենալ պիւտճէն: Հարկ է զգուշանալ պղտրիկ ծախքերէն ալ, որովհետեւ անոնք իրարու վրայ բարդուելով ամսական վերջը կարեւոր գումար մը կը կազմեն: Որքան

(*) 1900ի Ընդարձակ Ուղեցոյցին Ընթանիլիճ համար բաժնին մէջ խառնած է Դոտարիներու առողջապահութեան վրայ, լիք խոհանոցը վերանորոգելու տակ, տեղեկութիւններ տրուած են անօրտական կերակուրներու պատրաստութեան եղանակին վրայ:

ալ համեմատ լլկույ շահուած գումարը, կարելի է գտնել 100ին 10ը խնայել, եթէ մեր ծախքերը կարգի դնենք եւ կէտ առ կէտ հետեւինք մեր պիւտճէին:

Ամէն մարդ պէտք է կանոնաւորապէս իր հասոյթներուն եւ ծախքերուն հայելոյ բռնէ: Ենկացութիւնն է մուտքի եւ ելքի կշիռը ճշգրէ գտնել տարբեր անգամ մը, ամսական 10ին, 20ին եւ 30ին: Ամէն ամսական վերջը քննելու է թէ եղած ծախքը կը համապատասխանե՞ ճշգրտած պիւտճէին: Այս կերպով հնար է աւելորդ ծախքերը պակսեցնել հեռագնաէ եւ օր մը բոլորովին զեղչել զանոնք:

ԱՍՈՒՍՆՈՒԹԻՒՆԸ

Խորհուրդներ ամուսնութեան համար. — Ամուսնութեան վրայ դրող հեղինակները շատ մը խորհուրդներ տուած են այս մասին: Անոնցմէ մէկ քանին կը համառօտենք հոս:

1. Պէտք է որ ամուսինները պատկանին միեւնոյն ընկերական միջավայրին: Տարբեր միջավայրերու պատկանողները յաճախ անօրոյց բանեցու մէջ անտակ անտակ յուսախաբարութեանց կը հանդիպին:

2. Պէտք է որ ամուսինները միեւնոյն կրօնքը ունենան. հակառակ պարագային կրնայ ընտանիքին մէջ անհամաձայնութիւն ծագիլ զաւակներու մասին: Յայտնի է թէ Հայ, եկեղեցին ամուսնութիւնը կ'օրհնէ այն առանձին միայն երբ այդ ու կին Հայ, եկեղեցույ դաւակ են:

3. Պէտք է որ այրը իր կնոջմէն 5 կամ 6 տարի աւելի տարիքաւ լլկույ:

4. Պէտք է որ այր ու կոռճ հարստութիւնները համեմատական ըլլան : Տարակոյտ չկայ որ խելացի եւ հրապուրիչ ըլլալը , տաղանդներ ունենալը յաճախ ազգկան մը համար օմիտլին տեղը կը բռնէ , սակայն ազըտտ երիտասարդի մը համար նոյնը չէ :

Ու Պոլսոյ հայ ամուսնութիւնները . — Հայ ամուսնութիւնները , վերջին յիսուն տարիներուն , զարգացած կեդրոններու մէջ , հետզհետէ քիչցած են : Այս երեւոյթի շատ ուշացրու է : Մասնաւորապէս Կ. Պոլսոյ վրայ խօսելով , տարակոյտ չկայ որ սակէ յիսուն տարի տառաջումն բնակչներուն ի իւր նկատուող թեան աճնելով համեմատաբար , շատ աւելի ամուսնութիւն տեղի կ'ունենար : Ըստ Պատրիարքարանի փոխանարդարանին արձանագրութեանց , վերջին երեք տարիներուն ամուսնութիւնները հետզհետէ շատցած են սակայն . այսպէս , 1897ին 349, 1898ին 396 եւ 1899ին 415 ամուսնութիւն արձանագրուած են : 1899ի 415 ամուսնացածներէն 112ը ձրի , մնացած 280ը Ե. աստիճանէ վար «խաչ» ընտրած են , եւ հազիւ 10ի չափ ամուսնութիւններ արձանագրուած են Ե. աստիճանէ վեր «խաչ»ով : Այս 415 ամուսնութիւններէն տեղի ունեցած են 75ը Բեհայի , 71ը Գում գաղտի , 47ը Կէտիկ բաշայի , 46ը Սամաթիոյ , 29ը Սկիւտարի , 23ը Գատըր գիւղի մէջ , եւայլն :

Պատրիարքարան եւ ամուսնութեան ծախսեր . — Նըշանտուտութեան համար փեսացուին կողմէ կը վճարուի Պատրիարքարանի հացագինն , խրդագին եւ կոնդալագին . իսկ հարսնոյսին կողմէ հացագինն եւ կոնդալագինն : Երկու կողմերը կը վճարեն հաւասար գումարներ նշանտուտութեան , ինչպէս հրամանագրի համար : Անա այս վճարմանց դանազան աստիճաններուն ցուցակը .

	Փեսացուին կողմէ		Հարսնոյսին կողմէ	Հարսնոյսին կողմէ	Փեսացուին կողմէ	Հարսնոյսին կողմէ
	Հացագին	Հացագին				
Ա. Աստիճան	Ըստ համոյից	Ըստ համոյից	Ըստ համոյից	Ըստ համոյից	Ըստ համոյից	Ըստ համոյից
Ա. »	1000	500	1500	20	500	500
Բ. »	600	300	900	20	300	300
Գ. »	400	200	600	10	200	200
Դ. »	300	150	450	10	150	150
Ե. »	200	100	300	10	100	100
Զ. »	150	75	225	10	75	75
Է. »	100	50	150	5	50	50
Ը. »	80	40	120	5	40	40
Թ. »	50	25	75	5	25	25
ՃԱ. »	2րի	2րի	2րի	2րի	2րի	2րի

Երբ պատահի որ նշանտուտութեան ետքը մէկ կամ միւս կողմէն ո եւ է պատճառաւ մը նշանը ետ բռնէ հարկ ըլլայ , ըստ որոշման Ազգ. Վարչութեան , նշանտուտութեան օրը երկուստեք վճարուած գումարին չափ տիրի վճարուի իբր ամ գանձ Սաղ. Կեդրոնական Մատուկին :

Զրի կը կատարուին նշանտուտութիւնները միայն այն ազգկանց , որոնց չքաւորութիւնը վկայուած եւ հաստատուած է թաղին եկեղեցւոյն Թաղ. Խորհուրդէն :

Պատրիարքարանը Պոլսէն գուրա գանուող ազգային ներու ամուրիութեան վկայագիրներէն եւ Պոլսէն գուրա գանուող Պոլսեցիներու ամուսնութեան հրամանագիրներէն կը գանձէ , իրենց կարողութեան համեմատութեամբ , 150, 100 կամ 50 դրաշ . նոյնպէս Կ. Պոլսոյ մէջ

տեղի ունեցած ամուսնութեանց ամուսնական վիայագիրներուն համար, նշանախօսութեան աստիճանին համաժառութեամբ, 25 կամ 50 դրուշ :

Հարսնիքի օրեր . Եկեղեցական կանոնները կ'արգիլեն հարսնիք ընել բոլոր տարւոյն մէջ հանդիպող տէրւոնի օրերուն եւ պաշփի օրերուն, որով հարսնիք կատարելու համար կը մնան բոլոր սուրբեւո թօները, որոնք պաշփի չեն զուգարկիր : Այսպէս, բոլոր Մեծ Պաշփի միջոցին հարսնիք չ'ըլլար պաշփի պատճառաւ . Զատիկէն մինչեւ Հոգեգլարտեան ութօրէքը հարսնիք չ'ըլլար տէրւոնի ամսերուն պատճառաւ : Օրացոյցին մէջ Կիրակիի մը առջեւ զրուած « հարսնիք » բառը կը նշանակէ թէ նոյն շաբթուն հանդիպող երկու շաբթի, երեքշաբթի, Հինգշաբթի եւ Շաբաթ օրերը հարսնիք տեղի կրնայ ունենալ, բայց ո՛չ Կիրակին, որ տէրւոնի է, ոչ ալ Ուրբաթի եւ Զորեքշաբթի, պաշփի պատճառաւ : Աստուածածնայ ամսին իններորդ օրը, թէեւ երկուշաբթի, հարսնիք չ'ըլլար . բայց յաջորդ երեքշաբթին կրնայ ըլլալ :

ՇՆԶԱՆԵՂԶՈՒԹԵԱՆ ԴԷՄ ԴԱՐՄԱՆ

Շնչանեղձութիւնը յառաջ կրնայ դալ բազմաթիւ պատճառներէ, ինչպէս երբ մարդ ծովին տակ երկար տանն մնայ չուշէ զուրկ, կամ փակ սենեակի մը մէջ կիսալուս ածուխէ արտադրուած ածխային թթուն շնչէ, եւայն : Շնչանեղձութեան դէմ զլխաւոր դարմանն է առուեսական շնչառութիւնը, զոր քանի մը ժամ յաբատեւ կերպով ի գործ դնելու է . եթէ այդ միջոցին կա-

րելի չըլլայ արդիւնքի մը հասնիլ, այն ատեն միայն ներկիլ է դադարեցնել գործողութիւնը :

Պէտք է չնշանդձը տանիլ օդաւտ տեղ մը, որ շատ ասք չըլլայ . պէտք է հանուցնել եւ պատկեցնել զայն, մարմնոյն վերի մասը քիչ մը բարձր . կզակը բանալ, զոտիլ մը կամ փայտի կտորի մը միջոցաւ բաց բռնել զայն, լեզուն զուրս քաշել եւ օգնականի մը բռնել տալ :

Պատկեր 19

տէն՝ ըրժամտող դէպ ի առաջ, ճնշել երկու կողմէն կուրծքին վրայ անոր բազուկներուն միջոցաւ (Պատկեր 19),

Պատկեր 20

ապա թեւերը զլխաւուն վրայ բերել ապեղումեւ շրջան մը զծել տալով անոնց (Պատկեր 20) . եւ յետոյ վերադառնալ կուրծքին վրայ տանիլ անոր թեւերը, սեղմել, բերել դէպ ի զուրկ, եւ ապա շարունակել : Վայրկեանը 16էն 18 անգամ տեղի պիտի ունենայ այս շարժումը : Մի եւ նոյն ժամանակ, լեզուն բռնող օգնականը կրնայ լեզուն դուրս քաշել արագ արագ, ջանալով որ այդ շարժումները, համապատասխանեն թեւերու շարժմանց : Այն ատեն կը սկսի լստիլ թոքե-

բուն մէջ մանող օդին սուլումը եւ շնչառութիւնը հետզհետէ կը հաստատուի, եթէ ժամանակին ձեռնարկուի այս դործողութեան պէտք եղած զգուշութիւններով :

ԴԵՂԹԱՓՆԵՐ

Եթէ կասկածուի թէ մէկը թունաւորուած է, այն պարագային ուր ծանօթ չլլլայ թունաւորման պատճառ եղող թոյնին տեսակը, հարկւր իրաւն արամ ֆուրի մէջ անուշի զգալ մը մասնանկիսի (հարտաշ) փոշի գնել եւ խմցնել հիւսնդին : Փսխումները փութացնելու համար, կարելի է ապ միանգամայն տաք կաթ կամ ֆուր, որուն խառնելու է ձէթ կամ հալած կարագ :

Եթէ թոյնը ծանօթ է, կարելի է, հետեւեալ քանի մը պարագաներուն մէջ, նշանակուած միջոցներուն դիմել. — Եթէ թունաւորումը զատիկով (սքլան օքս, arsenic) տեղի ունեցած է, կարելի եղածին չտի շուտ փոխել տալու է մանանեխ եւ աղ խմցնել տուով, եւ քաքանչիւրէն մէջ մէկ զգալ. անմիջապէս ետքը առլու է ձէթ, հալած կարագ, կաթ — Եթէ արջաւարով (զան, vitriole) թունաւորուի մաղղ, խմցնել ֆուրի մէջ հալեցուցուած ձերմակ մակնեղիս : — Եթէ պղինձի ժանգն է թունաւորման պատճառ, պէտք է անմիջապէս բոխել ապ մանանեխով, դարիկ գաղջ ֆուր խմցնել եւ հիւսնդին փորին վրայ տաք արքերաներ (շափա) գնել : — Մորֆիումի եւ նախիտով թունաւորման պարագային պէտք է ապ բոխեցուցիչներ, եւ զիմէ հետեւեալ զրդի միջոցներուն՝ պաղ տուչեր, խառնելով դրիսում, ձողկում, արուեստական շնչառութիւն, եւ այլն : — Եթէ թունաւորումը տեղի ունեցած է քուճակի սուղներու

միջոցաւ, պէտք է ապ բոխեցուցիչ դեղեր, 25 կրամ հինդ կաղի, տաքցնել տաքերն ու ձեռքերը, եւ զիմէ զրդի միջոցներու :

ԱՆՈՒՇՆԵՐ

Մասնաւոր գիւնիւի. — Անուշներու համար պէտք է խոշոր կտոր շաքար դործածել :

Մէկ օխա շաքարի համար կէս օխա ֆուր եւ մէկ ապուրի զգալ լեցուն լեմնի ֆուր գնելու է :

Կրակը պէտք է զօրաւոր լլլայ :

Կիսրնի սաւուի անուշ (աղած ցափուք բեհեհ). — Կիտրոնի վրայի մաշկը բարակ բարակ ստիկել ետքը տաշել (բեհեհ), լաթի մը մէջ եփ ֆուրը նետել, երկու երեք եփ զալել ետքը հանել պաղ ֆուրը նետել եւ ֆուրը հետըզհետէ փոխել մինչեւ որ կիտրոնը պաղի. յետոյ թուղու որ չորնայ՝ վրան լիմն ֆուր արակելով : 500 արամ շաքարը կարել է խլլլամի չեկած 100 արամ տաշուք մէջը նետել ու եփել մինչեւ որ թանձրանայ : Յետոյ անուշի ամաններուն տակը պկըրամնդի տաշուք լեցնել ու վրան ալ անուշը պորպուկելը անուշը զգալով պնակին մէջ կաթեցուցած անուշ կաթիլ կաթիլ կենայ, պէտք եղած խլլլամի ասորնանին հասած է : Յետոյ անուշը ամաններու մէջ լեցնելու է, որոնց բերանը զոցնելու չէ մինչեւ որ պաղի :

Կիսրնի կսոր կսոր եփուած անուշ. — Կիտրոնը բարակ բարակ ստիկել յետոյ փոքրիկ քառակուսի կտրներու բաժնելու է անանց մէջի թիւուն առնելու, եւ քիչ մը ֆուրի մէջ խաշել ետքը, ճիշդ տաշուքին պէս չորցրելու է, եւ միւսնոյն կերտով եփելու է : Միայն թէ՛ զար ամուած միջոցին լեմն գնելու է որպէս զի անուշին զոյնը ձերմակ լլլայ :

կրակի անուռ . — Պէտք է նախ շաքարը խրվամբ
ընել լեմնն քամելով ։ Երբ շաքարի կաթիլը անշարժ
կենայ պնակին մէջ , մաքրուած ու լուացուած ելակ-
ները պէտք է մէջը նստել , եւ երկու երեք եփ ելլելէն
հաքը՝ վար տանել , շերտիով (փքըն) ելակները զգու-
շութեամբ հանել , չոր պնակի մը մէջ դնել , եւ շաքարը
պարզուտէ անցնելով նորէն կրակին վրայ դնել որ եփ
ելէ ու առջի խրվամբն դաս ։ Այն տանն ելակները մէջը
նստելու է , չորտանակ տակի կապնէ խառնելով որպէս
զի չալրին ։ Փափաքուած խրվամբն հանելէ հաքը նորէն
լեմնն մը կը քամուի եւ վար կ'առնուի ։ Մէկ օխա շա-
քարին , 300 տրամ ելակ պէտք է դնել , եւ մէկ օխա-
շէն աւելի շերտի մէկ անգամին ։

Նարինջի անուռ . — Միւսնայն կերպով կ'եփուի նա-
րինջը , մէկ օխային համար 3 խոշոր նարինջ դնելով ,
զորս պէտք է կանխաւ սակել , խաշել ու փոքրիկ կտոր-
ներու բաժնել կիտրոնին պէս ։

Յունացի անուռ . — Այսպէս կ'եփուի յունացը , զոր
պէտք է կանխաւ խաշել , վրայի մորթը եւ կուտերը
հանել ։ Շաքարին գոյնը ճերմակի բլլալու համար , կա-
րելի է անուշք եփելէ յետոյ յունացիները շաքարին
մէջէն հանել , եւ ուրիշ խրվամբն եկած շաքարի մէջ
նստել , մէկ եփ մը հանել ու վար տանել ։

Բալի անուռ (փիքն) . — Այսպէս կ'եփուի նաեւ բա-
լին անուշք , զոր սակից պէտք է փոշի շաքարով եփել ,
սանին մէջ կարգ մը շաքար եւ կարգ մը բալ դնելով ,
մէկ օխային մէկ օխա ։

Վարդի անուռ . — Իսկ վարդին անուշք կ'եփուի , վար-
դին մաքուր թերթերով աղէկ մը փետակելով , եւ կարգ մը
փոշի շաքար եւ կարգ մը վարդ շարելով սանին մէջ . 500
տրամ շաքարի համար՝ 100 տրամ վարդի թերթի պէտք
է գործածել ։ Յետոյ թերթերուն շատ կարմրեները ու

աւրուածները խաշելով ու մէջը լեմնն մը քամելով
պէտք է ջուրը պարզուտէ մը անցնել եւ վարդին մէջ
լեցնել , ու անով եփել ։ Վարդին խրվամբն թանձր բլ-
լալու չէ ։

Սերկելիի չորաց . — Հինգ օխա սերկելի պէտք է
սոկել , կտոր կտոր ընել , եւ մինչեւ բերանը ջուր լեցը-
նելով սանի մը մէջ խաշել , յետոյ պարզուտէ անցնելու-
ով ջուրը տանել , երկու չափ ջուր , մէկ չափ փոշի
շաքար լեցնել , առանց լեմնին խրվամբն բերել . խը-
վամբն հասկնալու համար , պէտք է զգալ մը անուշէն
լեցնել պնակին մէջ , յետոյ զգալով մը բաժնել զայն .
եթէ երկու մասերը իրարու չ'ախանան , խրվամբն հա-
սած է ։ Պէտք չէ մտնալ թէ շերտի գործածելու չէ
այս անուշք եփուած սանին ։

Սալորի եւ ծիրանի չորաց . — Միւսնայն կերպով
կ'եփուին սալորի եւ ծիրանի չորացիները , սակայն մէկ
օխա շաքարին մէկ օխա ծիրան կամ սալոր դնելով ։

Սերկելիի փեսիլ . — Սերկելիլը խաշել , քամել ,
մէջը քիչ մը իր ջուրին գնելով ձնել , խոշոր մաղէ մը
անցնել ։ Մէկ օխա սերկելիլին մէկ օխա շաքարի փոշի ,
եթէ կ'ուզես որ թանձր բլլայ մէկ ու կէս օխա շաքար
գնել , քիչ կրակի վրայ փայտէ զգալով մը խառնելով
խառնելով եփել որպէս զի տակը չ'առնէ ։ Աղէկ մը թանձրա-
նալէն հաքը , պէտք է երկու մաս հաստութեամբ ափ-
սելին մէջ լեցնել , արեւուն զոմացը չորցնել , կտոր
կտոր ընել , ամաններու մէջ լեցնել , բերանը զոցնել ։
Կարելի է ասոր մէջ աւելցնել նաեւ սակուած նուշ եւ
քիչ մըն ալ կասի (թարչին) , վար տանելու մաս ։

Միրանի փեսիլ . — Ընդդ այսպէս կ'ըլլայ նաեւ
ծիրանի փեսիլը ։

Ելակի չեփում . — Ելակի չեփումն եփելու համար
մէկ օխա շաքարին 60 տրամ ելակի ջուր պէտք է դնել ։

Նախ շաքարը խրվաւմի բերել առանց լեւոնի, յետոյ երակին ջուրը մէջը լեցնել, և զարձակ խրվաւմի բերել, վար առնել, և հալիւ հինգ վայրկեան անցընելէ ետքը, տաք տաք զարձնել :

Ուրիշ չեփիրմէներ. — Այսպէս կ'եփի բալը, ծիրանը, նարինջը. այս վերջինին փոխանակ ջուրը առնելու, կեղեւը պէտք է առնել, ու բարակ լաթի մը մէջ սեղմելով հիւթը քամել ու դնել :

Այսպէս կ'եփուի պեղրամոդի և պիստակի չեփիրմէն, միայն թէ պէտք է կանխաւ պեղրամոդը բարակ մը տաշել, իսկ պիստակը բարակ մը ձեծել և շաքարը զարձակած միջոցին, երբ ակտի ճերմակիլ, մէջը նետել : Սխալին 100 տրամ : Պէտք է գիտնալ թէ առանց պտուղի ջուր դնելու եփուած չեփիրմէներուն՝ հարկ է 3 արծաթ զգալ լեւոնի ջուր դնել, և առանք պաղեցընելէ ետքը զարձնել :

Միեւնոյն կերպով կ'եփուին նուշին, մանիշակին, յամպարին (ամպեր), փանթիլային, շոփոլային չեփիրմէները :

ՕՇՈՐԱԿՆԵՐ

Լեւոն. — Շաքարը խրվաւմի բերել, քանի մը լեւոնի վրան տաշել և բարակ լաթի մը քամելով հիւթը առնել, յետոյ 120 տրամ լեւոնի ջուր քամել, ու շաքարին մէջ լեցնելով առանց եփի բերելու վար առնել : Մէկ օրա շաքար 120 տրամ լեւոնի ջուրի :

Նարինջ. — Միեւնոյն կերպով եփել. 1 օրա շաքարին 12 նարինջի և 5 լեւոնի ջուր դնելով :

Ելակ. — Շաքարը խրվաւմի բերել, երակները մէջը նետել, երկու եփ բերել, վար առնել և պարզուած անցընել : 1 օրա շաքարին 1 օրա ելակ :

Բալ. — Միեւնոյն :
Հաղաւ (ֆրեճկ իզիւմի). — Միեւնոյն. 1 օրային 100 տրամ :

Արեւայմուր (զմալուշա). — Միեւնոյն :
Միւրան (անցըրը). — Միեւնոյն. 1 օրա շաքարին 1 օրա ծիրան :

Հոյն (բզըրճըր). — Միեւնոյն. 1 օրա շաքարին 300 տրամ հոյն :

ԸՄՊԵԼԻՆԵՐ

Քիւլուսո. — Շիշի մը մէջ պէտք է լեցնել 200 տրամ թուրքինի վրայի կեղեւէն, քանի մը տրամ կտոր, երկու մեխակի հատիկ, և առանց վրայ լեցնել երեք օրա ալճօլ, ապա շիշին բերանը խցելով ամիս մը արեւուն տակ դնել : Յետոյ լաթի մը անցընել, և մէջը մէկուկէս օրա կտրած շաքար խառնել : Նորէն բարակ պարզուած մը անցընել, ու յետոյ սրուակներու մէջ լեցնելով անոնց բերանը խցել : Եթէ թուրքինջ չգտնուի, պարզ նարինջով ալ կ'ըլլայ :

Բազմապտուղ բովելիլ. — Պէտք է առնել 250 տրամ աղէկ բալ, կոթները հանել. առնել նաեւ 250 ական տրամ ելակ, հաղալք և արքայամոր, ամէնքը մէկէն օրա մը լաւ տեսակ քոնեաքի մէջ լեցնել ու արեւուն տակ դնել վեց ամիսի չափ : Յետոյ ջուրը առնել պարզուած անցընելով, և հետը խառնել 125 տրամ կտրած շաքար :

Բայի ըմպելի . — Երեք հարիւր տրամ կտրած շաքարի մէջ քանի մը հաթիկ մեխակ, կտոր մը կտոր եւ երկու օխա քոնեաք կամ ալքոլ խառնել, եւ ամէնքը մէկէն լեցնել մէկ օխա քիչ մը տհաս բայի վրայ . բալեռուն կոթիւրը պէտք է կէս կէս կտրել կանխաւ, եւ արեւուն տակ դնել շիշերուն բերանը լաւ մը խցելէ յետոյ :

Սալորի ըմպելի . — Պէտք է առնել աղէկ տեսակ սալոր ոչ շատ հասուն, խոշոր գնդաձեղով մը կուտերը մէջէն խախտել, եփ ելած ջուրի մէջ նետել, մաղ շեքիով անմիջապէս հանել եւ պաղ ջուրի մէջ լեցնել, եւ անկէ ալ հանելով ջուրը ձծնել աղ լաթի մը վրայ ու շիշի մը տակը շարել, շաքարը կտրել, ալքոլով խառնել եւ վրան լեցնել :

Միւրանի ըմպելի . — Միւրանայ կերպով կ'ըլլայ ծիրանի ըմպելին :

Նարինջի ըմպելի . — Պէտք է նարինջին վրայի կեղեւը շատ բարակ տակել եւ ալքոլի մէջ ձգել քանի մը ամիս, յետոյ կտրած շաքարը եւ ալքոլը փափաքում չափովը իրար խառնելով, մէջը աւելցնել յիշեալ շիշին պարունակած ալքոլէն հարկ եղածին չափ :

Այս կերպով կը պատրաստուին բոլոր իմպերները, ինչպէս մանսարինը, կիսրոնը, պեղրաւորը, միսֆէք շնոնը . գաւով վաղին ու մանիշակին, պէտք է անոնց ծաղիկներուն խերիները ալքոլի մէջ ձգել :

ՓԻՉ ՄԵ ՊԱՆԱՊԱՆՈՒԹԻՒՆ

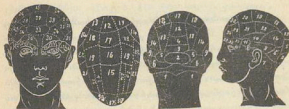
Գանկարանութեան հնարին է ժան-ժօղէֆ Կալ (1758-1828) : Այս գերման բժիշկը ուղեղը կը բաժնէր զանազան մասերու, որոնց կը վերադրէր նոյեկան կտրուովեանց համապատասխանող զանազան պաշտոններու Ըստ իրեն, գանկին գլուխը ցցուած կամ փոսացած մասերը կը համապատասխանեն ուղեղին զանազան մասերուն զարգացած ըլլալուն կամ չզարգացած մնալուն . եւ յանի որ իւրաքանչիւր կարողութիւն, իւրաքանչիւր բնագոյ կը համապատասխանէ ուղեղին զանազան մասերուն, այս կերպով կարելի է գտնել քննելով համկնալ թէ այս կամ այն մարդուն ներքինը ինչ է : Պէտք է ըսել ռակայն թէ Կալի գրութիւնը պարզ ենթադրութիւն մըն է, եւ թէ հակառակ Սթրեյպոյի, Գիւպիի, Սոլէրի եւ այլ Պաուսէի աշխատութեանց, այս ենթադրութիւնը ու եւ զիտական հիմ չունի :

Գաղափար մը առջու համար Կալի գրութեան վրայ, հոս կը դնենք այն զանազան յատկութիւնները, որոնք կը համապատասխանեն թիւ 21 պատկերին մէջ յոյց տրուած գանկի մասերուն :

Ա. Ամստնական կարողութիւններ . — 1. Յիշիքական տէր, որ կը չափուի մէկ ականջէն միւրը : 2. Զուականութեւն, տէր, տկարներու պաշտպանութիւն : 3. Գաղափարներ, զգայութիւններ ինք իր մէջ կեդրոնացնել : 4. Մարդուն յարմար իր երկրուն : 5. Մարդուն յարմար անհասնելու կամ երկուն : 6. Քաջարտութիւն, յարձակումներու զիմացութիւն : 7. Որտորդի տրամադրութիւն : 8. Շատակներութիւն, գինովութիւն : 9. Ռոյա-

մանկութիւն , բան ծածկելու սրամազրութիւն : 10. Սե-
փականութեան սէր : ընչասիրութիւն , ետութիւն : 11.

Պատկեր 21

ճակատ եւ դէմք

Գանգիկի (քաշի)
կողմը

Փշխուն ետեւի
կողմը

Նիստղէ՛՛

Այս պատկերներուն բիւրր կը համապատասխանեն
նշանակում կարողութեանց

Շինելու , կարգադրելու կարողութիւն , նորթիկներէն
սկսեալ մինչեւ քանդակագործները :

Բ. Զգացական կարողութիւններ. — 12. Հղարարու-
թիւն , յարգանք ինքնիշխման համար : 13. Իր անձին
նկատմամբ նշատաւար կարծիքներ բնելու փափաք ,
անաշունտութիւն : 14. Շրջհայեցութիւն : 15. Բարե-
սիրութիւն : 16. Մեծարանք , որդիական կամ կրօնական
երկիւղածութիւն : 17. Նկարագիր (հաստատամասութիւնէ
մինչեւ յամատութիւն) : 18. Յոյս : 19. Արդարութիւն ,
հշտարարութիւն : 20. Գերբնականին ճաշակը : 21. Բա-
նաստեղծական ճաշակ : 22. Վստման սէրը : 23. Զուար-
թութիւն , սրամտութիւն , քանկարծարանութիւն : 24.
Նմանողութեան հակում :

Գ. Մատուցական կարողութիւններ. — 25. Անհատա-
կանութիւն , մանրամասնութեան դիտողութիւն : 26.
Զուեկրու , նմանութեանց յիշողութիւն : 27. Տարածու-

թիւնը հասկնալու կարողութիւն : 28. Կշիւր , մեքենա-
կանութեան մէջ ընդդիմահարութիւնը հասկնալու կա-
րողութիւն : 29. Գոյները ճանչնալու կարողութիւն : 30.
Ճամբորդելու փափաք , տեղերու յիշողութիւն : 31.
Թիւեր , հաշիւ : 32. Կարգ կանոնի սէր : 33. Հետեւու-
թիւն հանող միայն : 34. Ժամանակը չափելու կարողու-
թիւն : 35. Ներդաշնակութեան հասկացողութիւն : 36. Լե-
զուններու համար դիւլութիւն , բուն բառին յիշողու-
թիւնը (այս կարողութիւնը ունին մանաւանդ անոնք
որոնց աչքերը դուրս ինկած են) : 37. Բաղդատութիւն :
38. Արդիւնքներու եւ պատճառներու յարաբերութիւնը
հասկնալու կարողութիւն , իմաստասիրութիւն , բնագիտու-
թիւն :

ՔԻՉ ՄԷ ԳԻՄՍԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

« Դէմքը հոգւոյն հայելին է » , կ'ըսեն : Այս առա-
ծին վրայ հիմնուելով , դիմագիտութիւնը , զէմքին դիմե-
րուն ուսումնասիրութեամբ , կը հետեւցնէ թէ ինչ են
մարդու նկարագիրը , հակումները , բնազդները , կիր-
քերը , եւն : Անաւստիկ քանի մը դիտողութիւններ ,
զորս ըրած են ամէնէն նշանաւոր դիմագէտները .

ՋԱՍՏ , քուեքներու տակ լայն-	Երեւակայութիւն , արուեստագէ-
ցած	տի ճաշակ , նմանար
— բարձր , եւ մեղմեղ	Համարադրութեան կարողութիւն ,
դուրս ցցուած	չափազեւ
— մեծ եւ ուղիղ	Ինքնայի , ուշադիր
— տակի նեղ վերը քան	Նրբամտ , խորամտ , խոր-
վարը	բայ

— լօճքերուն վրայի երկու ու-	երդիճաւէր . բանի չհաւնող .
կորենբը դուրս ցցուած	պարսաւաւէր
— նեղ և՛ ցած . յետախոյս .	Անտաշ մարդ
ԱԶՔ, որ ուղիղ կը նայի . .	Անկեղծութիւն, ուղղամտութիւն.
— պզտիկ և սուր	Երանամտութիւն, տկարութիւն.
— պզտիկ կտր	Նրբամտութիւն, աշխոյժ միտք .
— քուլս	Աշխոյժ միտք, խելացութիւն . .
— պայծառ զոյն և մեծ արաց	Քաղցրութիւն, անխորհրդութիւն.
ՔԻՔ յունական	Քիչ խելք
— մեծ (նեղ և երկայն) . .	Կորով, սխառասիրութիւն . . .
— ծայրը հաստ, քիչ ցըց-	Բարութիւն, տառնց նրբութեան
ուած	և և կորովի
— երբաձև	Երեւոյնութիւն
— կարճ, լայն և շարժա-	Դիտողութեան ողի, զգայնու-
կան ունզուք	թիւն
ԵՐԹՈՒՆՔ, մտտ	Զգայաւէր, զգայուն խառնուածք
— նուրբ	Զորութիւն, կծողութիւն . . .
— վերինը վարինէն դուրս	Տիրակաւութիւն, արհամար-
.	հանք
— վարինը վերինէն դուրս .	Զարամտութիւն, անցաճութիւն,
.	չարութիւն
ԱԿՈՒՆԵՐ, պզտիկ և կարճ .	Զորութիւն, Թափանցող միտք .
— ցլուած	Կծողութիւն, քիչ մը արամտութիւն
— մեծ, բանձը և ձերմակ .	Թանգզնութիւն, ուղղամտութիւն,
.	ազնութիւն
— սուր, ամուր և իրարու	Անվտանգութիւն, անհուստոր-
կից	մութիւն, նայանձ
— անկանոն	Խաբեկայութիւն, խոհեմութիւն.
ԾՆՕՏ, առաջացած	Կտրով, ոյժ, յամառութիւն . .
— երկայն, նեղ	Անտաշութիւն, մտնողութիւն.
— յետախոյս	Համզարտութեան սէր

ՎԻՃԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Մինչև 1 Նոյեմբեր 1900

ՕՍՄԱՆԵԱՆ ԿԱՅՄՐՈՒԹԻՒՆ

ՍՈՒԼԹԱՆՔ

ՕՍՄԱՆԵԱՆ ՀԱՐՏՈՒԹԵԱՆ

Թուական Գաճախարարեալ

Հիմերի Բիւսոսի

1. ՍՈՒԼԹԱՆ ՕՍՄԱՆ Ա. ՂԱԶԻ	699	1299
2. ՍՈՒԼԹԱՆ ՕՐԽԱՆ Ա. ՂԱԶԻ	726	1327
3. ՍՈՒԼԹԱՆ ՄՈՒՐԱՏ Ա. ՂԱԶԻ	761	1360
4. ՍՈՒԼԹԱՆ ՊԱՅԱԶԻՏ Ա. ԵՐԼՏՐԲՄ	791	1389
5. ՍՈՒԼԹԱՆ ՄԷՀԷՄԵՏ Ա. ԶԷԼԷՊԻ	816	1413
6. ՍՈՒԼԹԱՆ ՄՈՒՐԱՏ Բ. ՂԱԶԻ	824	1421
7. ՍՈՒԼԹԱՆ ՄԷՀԷՄԵՏ Բ. ՅԱԹԻՀ	855	1451
8. ՍՈՒԼԹԱՆ ՊԱՅԱԶԻՏ Բ. ՂԱԶԻ	886	1481
9. ՍՈՒԼԹԱՆ ՍԷԼԻՄ Ա. ԵԱՎԱԹԶ	918	1512
10. ՍՈՒԼԹԱՆ ՍԻԼՎԵՍՏԱՆ Ա. ԳԱՆՈՒՆԻ	926	1520
11. ՍՈՒԼԹԱՆ ՍԷԼԻՄ Բ. ՂԱԶԻ	974	1566
12. ՍՈՒԼԹԱՆ ՄՈՒՐԱՏ Գ. ՂԱԶԻ	983	1574
13. ՍՈՒԼԹԱՆ ՄԷՀԷՄԵՏ Գ. ՂԱԶԻ	1003	1595
14. ՍՈՒԼԹԱՆ ԱՀՄԵՏ Ա. ՂԱԶԻ	1012	1603
15. ՍՈՒԼԹԱՆ ՄՈՒՍԱԶԱՆ Ա.	1026	1617
16. ՍՈՒԼԹԱՆ ՕՍՄԱՆ Բ.	1028	1618
17. ՍՈՒԼԹԱՆ ՄՈՒՐԱՏ Դ. ՂԱԶԻ	1032	1622

Թուական Գահակադրեան

Հիմերի Քրիստոսի

18. ՍՈՒԼԹԱՆ ԻՊՐԱՀԻՄ Ա.	1049	1640
19. ՍՈՒԼԹԱՆ ՄԷՀԷՄԵՏ Գ. ՂԱԶԻ	1058	1648
20. ՍՈՒԼԹԱՆ ՍԻԻԼԷՅՄԱՆ Բ.	1099	1687
21. ՍՈՒԼԹԱՆ ԱՀՄԵՏ Բ.	1102	1691
22. ՍՈՒԼԹԱՆ ՄՈՒՍԹԱՖԱ Բ.	1106	1695
23. ՍՈՒԼԹԱՆ ԱՀՄԵՏ Գ. ՂԱԶԻ	1115	1702
24. ՍՈՒԼԹԱՆ ՄԱՀՄՈՒՏ Ա. ՂԱԶԻ	1143	1730
25. ՍՈՒԼԹԱՆ ՕՍՄԱՆ Գ.	1168	1754
26. ՍՈՒԼԹԱՆ ՄՈՒՍԹԱՖԱ Գ. ՂԱԶԻ	1172	1757
27. ՍՈՒԼԹԱՆ ԱՊՏ-ԻԻԼ-ՀԱՄԻՏ Ա. ՂԱԶԻ	1187	1773
28. ՍՈՒԼԹԱՆ ՍԷԼԻՄ Գ. ՂԱԶԻ	1203	1789
29. ՍՈՒԼԹԱՆ ՄՈՒՍԹԱՖԱ Գ.	1222	1807
30. ՍՈՒԼԹԱՆ ՄԱՀՄՈՒՏ Բ. ԱՍԻԼ	1223	1808
31. ՍՈՒԼԹԱՆ ԱՊՏ-ԻԻԼ-ՄԷՃԻՏ Ա. ՂԱԶԻ	1255	1839
32. ՍՈՒԼԹԱՆ ԱՊՏ-ԻԻԼ-ԱԶԻԶ Ա.	1277	1861

**ՎԵՋԱՓԱՌ ՍՈՒԼԹԱՆ
Ա. ՊՏ-ԻԻԼ-ՀԱՄԻՏ Բ.**

ԽԱՆ ՂԱԶԻ

ԲԱՐԵԽՆԱՄ ԿԱՅՄՐ

34րդ Կայսր Օսմանեան հարսուրեան
Էւ 28րդ Կայսր յառմանէ Կոստանդնուպոլ-
սոյ, որդի Սուլթան Ապս-իւլ-Մէնիս Խանի,
ծնեալ ի 16 Շապան 1258 (10/22 Սեպտեմ-
բեր 1846), զահակալէ ի 11 Շապան 1293
(19/31 Օգոստոս 1876)։

ԿԱՅՍԵՐԱԿԱՆ ԱՐԲՈՒՆԻՔ

Մեծ Կերթնապետ, ԱՊՏ-ԻՌԱՎԱՆԻ ԱՂԱՒ,
 Առաջին սենեկապետ, ՀԱՅԻ ԱԼԻՊՈՒՅՑ,
 Երկրորդ սենեկապետ, ԿՈՒՐԲՈՒ ՓԱՇԱ,
 Սենեկապետ, ՄԷՀՄԷՏ ՊԵՏԻ,
 Սենեկապետ, ԲԱՂԱՉՊ ՊԵՏԻ,
 Սենեկապետ, ԷՄԻՆ ՊԵՏԻ,
 Սենեկապետ, ՄԷՀՄԷՏ ԱՐԲՈՒ ՊԵՏԻ,
 Սենեկապետ, ՊԵՏԻՐ ՍԱՏԱՉՊՈՒ ՊԵՏԻ,
 Սենեկապետ, ՇԱՅԻՊՈՒ ՊԵՏԻ,
 Առաջին քարտու զար, ԹԱՀՄԵՆ ՊԵՏԻ,
 Երկրորդ քարտու զար ու սենեկապետ, ԻՋՁԱՐՔ ՊԵՏԻ,
 Մեծ Արարդապետ և Կոյս, Թարգման, ԻՊՐԱՀԻՄ ՊԵՏԻ,
 Առաջին Թիկնապետ, ՄԷՀՄԷՏ ՓԱՇԱ,
 Երկրորդ Թիկնապետ, ՇԱՔԻՐ ՓԱՇԱ,
 Առաջին խարզ մանիչ, ԱԼԻՔԱՆԱԳՐ ԳԱՐՍԻՆՈՏՈՐԻ ՓԱՇԱ,
 Երկրորդ խարզ մանիչ, ԴՇԱՆ ԷՇԱԿՆԻ ՍԷՇԷՐԱՆ,
 Առաջին Իմամ, ԲԱՇԵՏ ԷՇԱԿՆԻ,
 Առաջին ՄիւսաՏիպ, ՃԷՎԱՀԻՐ ԱՂԱՒ,
 Կախարար Կոյս, ԱՆՃԱՆ, Գանձու, ՅԱՉԷԱՆԱԼԻՍ ԷՇԱԿՆԻ ՍԱՐԳՍՏ,
 Վերապետու ծախուց Կոյս, Կանանդայի, ՀԱՅԻ ԱՐԲՈՒՅՑ ԷՇԱԿՆԻ,
 Հրամանատար արտադրական և Կուսարածու, ՍԵՐԱԷՏՄԱՆ ՓԱՇԱ,
 Առաջին բժշկապետ, ՄԱՎՐԱՆԷՆԻ ՓԱՇԱ:

ՆԱԽԱՐԱՐՆԵՐ

Մեծ Եղարթու ԻԱԼԻԱ ԲՈՒՅԱՐՔ ՓԱՇԱ,
 Ներքին Իր. Իսլամ՝ ՄԷՀՄԷՏ ՃԷՎԱԼԻՍՏԻՆԻ ԷՇԱԿՆԻ,
 Դատական ու Կանանկան Կախարար՝ ԱՊՏԻՐԲԱՀՄԱՆ ՓԱՇԱ,
 Եղարթական՝ ՄԷՀՄԷՏ ԲՈՒՅԱ ՓԱՇԱ,
 Իրադային Կախարար՝ ՀԱՍԱՆ ԼԻՍԻՆԻ ՓԱՇԱ,
 Պետական Խորհուրդին Կախարդ ու ՄԷՀՄԷՏ ՍԱՏԻՏ ՓԱՇԱ,
 Արտաքին գործոց Կախարար՝ ԱՀՄԷՏ ԹԷՎԱԽԻՊ ՓԱՇԱ,
 Կերթին գործոց Կախարար՝ ՄԷՀՄԷՏ ՄԷՀՄՏՈՒՆ ՓԱՇԱ,
 Թիկնապետական Թիկնիք՝ ՄԻՌՈՍԹԱՅԱՆ ՋԷՔԻ ՓԱՇԱ,
 Էփրաթին Կախարար՝ ԱՊՏՈՒՆԱՆՆ ԳԱԼԻՊ ՓԱՇԱ,
 Կրթական Կախարար՝ ԱՀՄԷՏ ՋԻԼԱՅԻ ՓԱՇԱ:

Առեւտ. ու Հանք. Նիւսաթ. Կախարար՝ ՄԻՐՈՍԹԱՅԱՆ ՋԻԼԱՆ ՓԱՇԱ,
 Նիւսաթական Կախարար՝ ԲԷՇԱՏ ՓԱՇԱ,
 Եղարթական Խորհուրդական՝ ՄԷՀՄԷՏ ԹԷՎԱԽԻՊ ՓԱՇԱ:

ՄԻՆ՝ ՊԱՇՏՈՆԱՍԱՐՆԵՐ

Կախարդ ու Հաշուակալու թեման Առեւտին, ՀԱՍԱՆ ՇԷՀՄԻ ՓԱՇԱ,
 Վերապետու Հաշուական թեմային Սնուկին, ԹԷՎԱԽԻՊ ՓԱՇԱ,
 Վերապետու Տեղիք Երթանի, ԱԼԻ ԲԱՋԱ ՓԱՇԱ,
 Մարապին Վերապետու, ՆԱՋԻՇ ՓԱՇԱ,
 Կախարար Անտառ. Հանք. և Երկրագործ. ՍԷԼԻՄ ՄԷՀՄԷՏ ՓԱՇԱ,
 Վերապետու Հեռագր. ու Թղթատար. ԼԻՍԻՆԻ ՀԱՍԱՆ ՊԵՏԻ,
 Քաղաքապետ, ԻՍԲԱԽԱԼ ԲԱՇԱՆ, ՓԱՇԱ,
 Ոստիկանական թեման Կախարար, ՇԷՇԻՊ ՊԵՏԻ,
 Կառահանգյալի Վերապետու, ՍԱՄԻ ՓԱՇԱ,
 Ոստիկանապետ ՊՆՋԻՐԻՆԻ, ՀԱՅԻ ՀԱՍԱՆ ՓԱՇԱ,
 Ոստիկանապետ Ստամբուլ, ՍԱՋԱԲ ՊԵՏԻ,
 Կառավարիչ Բերայի, ՀԱՄՏԻ ՊԵՏԻ,
 Կառավարիչ Սկիւտարի, ՀԱՄՏԻ ՊԵՏԻ,
 Հրամանատար Ջրհանկի գործերու, ՋԷՇԷՆԻՆԻ ՓԱՇԱ:

ՆԱՀԱՆՊՆԵՐ ՍԻ ԿՈՒՍԱԿԱԼՆԵՐ

Հիմնադ. — ԱՀՄԷՏ ԲԱՐԻՊ ՓԱՇԱ, ՄԷՐՔԻԼԻ ԷՄԻՐ՝ ՇԷՐԻՍ
 ԱՎԱՆԻՐԷՇԻՊ ՓԱՇԱ, Գաւառներ (սանձաղ)՝ ՄԷՐՔԻԼԻ ու Ջիւսուե.
 4 զաւառակ (զաղ),
 ՄԷՐՔԻՆ. — ԼԻՍԻՆԻ, ՀԻՄԱ ՓԱՇԱ, Գաւառներ՝ Սանաա, Հա-
 աւառ, Ասիւր, 27 զաւառակ, 75 զիւզախու մը (ճանիկ) և
 1333 զիւզ,
 Պառաւ. — ՄԷՀՄԷՏ ՄԻՌՈՒՅԱՆ ՓԱՇԱ, Գաւառներ՝ Պարաւ,
 ՄիւնիքիՔիզ, Կեճա ու Ամուր. 9 զաւառակ, 34 զիւզախու մը և
 197 զիւզ,
 Պառաւառ. — ՆԱՋԻՐ ՓԱՇԱ, Գաւառներ՝ Պառաւառ, Տիւրանիկ
 ու Քերդեկ. 17 զաւառակ, 34 զիւզախու մը և 47 զիւզ,
 Մաւսուլ. — ՀԱՋԻՐ ՊԵՏԻ, Գաւառներ՝ Մաւսուլ, Քերդաք
 ու Սիւլեյմանիկ. 15 զաւառակ, 25 զիւզախու մը և 3331 զիւզ,
 Հալեկ. — ԷՆՎԻ ՓԱՇԱ, Գաւառներ՝ Հալեկ, Արֆա ու Մա-
 բաշ. 21 զաւառակ, 45 զիւզախու մը և 3176 զիւզ,
 Սուրիա. — ԼԻՍԻՆԻ, ՆԱՋԻՐ ՓԱՇԱ, Գաւառներ՝ Սամ, Հա-
 մա, Հորան ու Քերդ. 18 զաւառակ, 13 զիւզախու մը և 1073 զիւզ:

Արուս. — ԲԷՆԻՍ ՎԷՆ Գաւառներ՝ Պերսի, Արեւա, Թաւրապուրը Եւոք, Լաթաքիւն և Նապոլեոն. 16 գաւառակ, 143 գիւղաւաններ և 3057 գիւղ։

Թաւրապուրը Ղարալի. — ԼԱՅԵՐ ՄԷԼՄԷՆ ՓԱՇԱ. Գաւառներ՝ Թաւրապուր, Խուսնա, ձեպէլ և Յիզան. 16 գաւառակ և 23 գիւղաւաններ։

Խուսնալի Գիւղիւն. — ԽՈՐԱՄԻՍ ԽԱՆԻ ՎԷՆ. Գաւառներ՝ Պրատա, Էրզնգուլ, Բէօթաշէն, Գարահարապը Սաշիկ և Գարաի. 24 գաւառակ, 50 գիւղաւաններ և 3450 գիւղ։

Գօնիւն. — ՄԷԼՄԷՆ ՖԷՐՈՍ ՓԱՇԱ. Գաւառներ՝ Գոնիւն, Նիսա, Պարսուր, Համադապաւ և Թէքը. 25 գաւառակ, 35 գիւղաւաններ և 1939 գիւղ։

Էնկիւրի. — ԹԷՎԵՆԻՓ ՓԱՇԱ. Գաւառներ՝ Էնկիւրի, Եօզաւա, Գայեթերի, Գըրէշեր և Զորու. 21 գաւ. 18 գիւղներ և 2765 գ.։

Ալաւն. — ԲԱՍԱՐԻ ՓԱՇԱ. Գաւառներ՝ Իզմիր, Սարաիան, Ալաւն, Մէնթէշէ և Տէնթիլ. 35 գաւառակ, 50 գիւղաւաններ և 2787 գիւղ։

Ասանա. — ՊԱՆԻՐ ՓԱՇԱ. Գաւառներ՝ Ասանա, Մէրին, ձեպէլը Պերէթի, Գաւա և Իշիլ. 15 գաւառակ, 21 գիւղաւաններ և 1632 գիւղ։

Գաւաթի Կիւր. — ԷՆՍՈ ՓԱՇԱ. Գաւառներ՝ Գաւաթի Կիւրի, Պալա, Զադըրը և Անիկ. 17 գաւ. 27 գիւղաւաններ և 3712 գիւղ։

Արվալ. — ԼԱՅԻ ԼԱՍԱՐ, ԼԱՄԻՐ ՓԱՇԱ. Գաւառներ՝ Արվալ, Ամանա, Գարահարապը Եւրդի և Բագմի. 21 գաւառակ, 227 գիւղաւաններ և 3042 գիւղ։

Տիւրպիլի. — ՄԷԼՄԷՆ ԽԱՆԻՍ ՎԷՆ. Գաւառներ՝ Տիւրպիլի, Մարալն և Արշընի. 14 գաւառակ, 58 գիւղաւաններ և 3177 գ.։

Պիրիս. — ԼՈՒՍԻՆ ՎԷՆ. Գաւառներ՝ Պիրիս, Մուշ, Արշիք և Կիւն. 13 գաւառակ, 30 գիւղաւաններ և 2107 գիւղ։

Իրգուլ. — ԵՒՐԵՆ ՄԷԼՄԷՆ ԲԷՆԻՍ ՓԱՇԱ. Գաւառներ, Էրգուլ, Էրզնէն և Կապադու. 20 գաւ. 69 գիւղ. և 2617 գ.։

Մամուրի-Իլի Կիւր. — ԲԷՆԻՍ ՎԷՆ. Գաւառներ՝ Խարաթի, Մալաթի և Տէրթի. 13 գաւառակ, 70 գիւղաւան, և 1890 գիւղ։

Վան. — ԹԱՆԻՐ ՓԱՇԱ. Գաւառներ՝ Վան և Էթքաթի. 13 գաւառակ, 9 գիւղաւաններ և 1594 գիւղ։

Թաւրապուր. — ՄԷԼՄԷՆ ՎԱՏՐ ՎԷՆ. Գաւառներ՝ Թաւրապուր, Զանկ, Լաթիան և Կիւրիշիան. 18 գաւառակ, 24 գիւղաւաններ և 2738 գիւղ։

ձեպալի Պաւր Սէփա. — ՊԱՆԻՍ ՓԱՇԱ. Գաւառներ՝ Ռասա, Միտիլի, Սաղը և Լիճա. 14 գաւ. 19 գիւղ. և 238 գ.։

Կիւն.

Էնկիւն. — ՄԷԼՄԷՆ ԲԷՆԻՍ ՓԱՇԱ. Գաւառներ՝ Էնկիւն, Կիւն, Երզնէն, Գըրգիթի, Տէւն-Աղա, Թէքիթապ և Կիւրպու. 33 գաւառակ, 117 գիւղաւաններ և 1979 գիւղ։

Սէլանիլ. — ԼԱՆԻ ԼԱՍԱՐ ԲԷՆԻՐ ՓԱՇԱ. Գաւառներ՝ Սէլանիլ, Սէրիք և Տրաւա. 23 գաւառակ, 16 գիւղաւաններ և 1840 գ.։

Գոսպի. — ԲԷՆԻՍ ՎԷՆ. Գաւառներ՝ Դուրիկ, Բըրշիմա, Ենի Բաղար, Իրէք, Թաղըն և Բըրգըն. 12 գաւ. 16 գիւղ. 3120 գ.։

Սանա. — ՕՐԱՆ ԶԷՎՋԻ ՓԱՇԱ. Գաւառներ՝ Սանա, Էրզնէր, Բըրժէպ և Պերթի. 15 գաւառակ, 10 գիւղաւաններ և 1597 գ.։

Շուսա. — ԲԱՆԱՐՍ ՓԱՇԱ. Գաւառներ՝ Շուսա և Տուրա. 8 գաւառակ, 10 գիւղաւաններ և 476 գիւղ։

Մանասըր. — ԱՍԻՆԻ-ԲԷՐԻՐ ՓԱՇԱ. Գաւառներ՝ Մանասըր, Սէրֆիլ, Տէպը, Իլճիան և Կէթիկ. 22 գաւառակ, 34 գիւղաւաններ և 1908 գիւղ։

ԳԱՌԱՅՆՆԵՐ ՆԻ ԿԱՌԱՎԱՐԻՉՆԵՐ

(Ուղղակի ներքին զորքը նախարարութեան ենթակում)

Մուսաղի. — ԹԷՎԵՆԻՓ ՎԷՆ. 3 գաւ. 2 գիւղ. և 378 գիւղ։

Պէնկալի. — ԱՄԷՆ ԹԱՆԻՐ ՓԱՇԱ. 3 գաւառակ։

Զօր. — ԱՄԷՆ ԶԷՐԻՐ ՓԱՇԱ. 4 գաւ. 4 գիւղ. և 149 գիւղ։

Բզմի. — ՄՈՒՐԱ ԲԱՆԱՐ ՎԷՆ. 4 գաւ. 10 գիւղ. և 938 գիւղ։

Գալիի Սուլթանիլ. — ԱՄԻՆ ՓԱՇԱ. 6 գաւ. 8 գիւղ. և 514 գիւղ։

Զարալի. — ՄՈՒՐԱՆԱՆ ԱՆՎԱՍ ՎԷՆ. 2 գաւ. 1 գիւղ. 95 գիւղ։

ձեպիլ Լիւնան. — ԼԱՌԻՐ ՓԱՇԱ. 40 գաւ. և 931 գիւղ։

ԱՌԱՅՉՆԱԾՆՈՐԼՅԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՆԵՐ

Եփրատ. — Խաթի, ՊԱՐԱՆ ԼԱՄԻՐ ՓԱՇԱ.։

Թուրք.

Պանի.

Պուլիարի. — Իշիան, ԶԷՐԷՆԱՆ ԻՇԵՆԱՆ (ՄՈՒՐԻՐ)։

Կիւնիլ. Բուլիլի. — Կապադու, ԶԷՐԷՆԱՆ ԻՇԵՆԱՆ (ՄՈՒՐԻՐ)։

Սանա. — Իշիան, ՄԻՆԱՐԻ ԷՆԷՆԱՆ։

**ՕՏԱՐ ՏԵՐՈՒԹԱԿՆԵՅ ԳՈՎ, ԳՏՆՈՒՈՂ,
ՕՍԲԱՆԱԿՆ ԴԵՍՊԱՆՆԵՐ**

Ամզիլիա. — Մեծ դեպան՝ ԴՈՒՍԱՐԻ ԳԱՇԱ ԱՆԹՈՍԻՍԷՍ:
Աւարիա. — Մեծ դեպան՝ ՄԱՆՍՈՒՆ ՆԷՏԻՄ ՊԷՑ:
Դերմանիա. — Մեծ դեպան՝ ԹԱՎԱԴԻՍ ԳԱՇԱ:
Ջուլիցիա. — Դեպան՝ ՍԹԵՃԱԿԱՆԹԻ ԳԱՐԱԹԷՆՏՏՈՐԻ ԷՃԷՆՏԻ:
Բալիա. — Մեծ դեպան՝ ՄԵՌԹԱՃԱՍ ՂԵՇԵՑ ՊԷՑ:
Հոլանիա. — Դեպան՝ ՅՈՎԱԿԻՄ ՄԻՍԱՐ ԷՃԷՆՏԻ:
Միացեալ-Կանազցիներ. — Դեպան՝ ՇԷՐԳՊ ՊԷՑ:
Յունաստան. Դեպան՝ ԲՈՃԱՍՊ ՊԷՑ:
Շուէա-Կորվեկիա. — Դեպան՝ ՇԷՐԻՅ ԳԱՇԱ:
Պորոկաստան. — Մեծ դեպան՝ ՇԷՄՍԷՏՏԵՍ ՊԷՑ:
Պէլիցիա. — Դեպան՝ ԹԻՆԷՃԱԿԱՆԹԻ ԳԱՐԱԹԷՆՏՏՈՐԻ ԷՃԷՆՏԻ:
Ռուսմանիա. — Դեպան՝ ՀԻՌՍԷՍԻՍ ԳՆՁԱՐԻՄ ՊԷՑ:
Ռուսիա. — Մեծ դեպան՝ ՀԻՌՍԷՍԻՍ ՀԻՌՍԵՒ ԳԱՇԱ:
Սերպիա. — Դեպան՝ ԻՊՐԱԼԻՄ ՅԷԹԷՐ ԳԱՇԱ:
Սպանիա. — Դեպան՝ ԻՃԶԷԹ ԳԱՇԱ:
Քարս-Պոլ. — Դեպան՝ ԱԶՄԷՏ ՅԷԼՎԻՐ ԳԱՇԱ:
Յրանա. — Մեծ դեպան՝ ՍԱԼԻՀ ՄԵՌԻՆԵՐ ՊԷՑ:

ԹՈՒՐԻՐԻՍ, ԳՏՆՈՒՈՂ, ՕՏԱՐ ԴԵՍՊԱՆՆԵՐ

Ամզիլիա. — Բերա, Թերեպաշ փողոց. — Սըր Կիւրառ Ս՛ԲՈՒՆԵՐ, Մեծ դեպան, անուանուած 1898ին. — Պ. Պըրնա, Խորթուկան — Պ. Պըր, Ա. Թարզման:
Աւարիա-Հունգարիա. — Բերա, Թորթոս փողոց. — Պառան Հայրիբէ Զոն Բայրէ, Մեծ դեպան, անուանուած 1880ին. — Պառան Զոն Պրառն, Խորթուկան — Պ. Բոկաշէր, Ա. Թարզման:
Բարս-Պոլ. — Գործերը կը զարէ Խաղիկ զեպանատունը:
Դերմանիա. — Այաւ-փաշ, Թապիս, — Պառան Մարաշ Զոն Պրաշէրէպշ, Մեծ դեպան, անուանուած 1897ին. — Պ. Զոն Վանկէնճայժ, Խորթուկան և Ա. Բարսուկար, — Պ. Բարշ Իււթա, Ա. Թարզման:
Իսալիա. — Բերա, Միզարդը փողոց. — Պ. Բառա, Մեծ դեպան, անուանուած 1897ին. — Կոնս Կալլիքա, Ա. Բարսուկար — Պ. Բանճիա, Ա. Թարզման:
Հոլանա. — Բերա, Մեծ փողոց. — Տարթ Վան Վէրէրլէն, Դեպան — Պ. Բէն, Ա. Թարզման:

Միացեալ Կանազցիներ. — Բերա, Մեծ փողոց. — Պ. Օսթար Սթրաւս, Դեպան, անուանուած 1898ին. — Պ. Լյա Սիւրբըր, Ա. Բարսուկար. — Պ. Ալէքսանտր Կարճիւլոյ, Ա. Թարզման:
Յունաստան. — Բերա, Արա Համաւ. — Իշխան Կիւրա Մաւ-բոկորաւթ, Դեպան, անուանուած 1898ին. — Պ. Է. Ջալաշարպաւ, Ա. Բարսուկար. — Պ. Ալէքսանտր Կառաժ, Ա. Թարզման:
Շուէա-Կորվեկիա. — Բերա, Մեծ փողոց. — Կոնս Ոթթօ Սթէնպըր, Դեպան, անուանուած 1890ին. — Պ. Բարշ Զիւրաթ, Ա. Թարզման:
Պորոկաստան. — Սրտոյկ, Պաշր Այի Հասէսի, — Մերզա Մաշմաւիտի, Այա-իւլ-Միւր, Մեծ դեպան, անուանուած 1895ին. — Մերզա Իմալիէ Զոն, Սիւրբ-իւլ-Միւր, Ա. Բարսուկար. — Յովհաննէս Զոն, Մէնթ-իւլ-Սալթանա, Ա. Թարզման:
Պէլիցիա. — Բերա, Բարա փողոց. — Կոնս Էրէնպաշտ աղ Տիւպլէ, Դեպան, անուանուած 1899ին. — Կոնս Յիւրէ Վան տէն Սթէն աղ Էէնպա, Խորթուկան. — Պառան Կիւսթաֆ աղ Հիւպշ, Ա. Թարզման:
Պուլկարիա. — Բերա, Բարաիստան փողոց. — Պ. Իվան Կէշաֆ, Կիւսանպիտական զարմակատար. — Պ. Ժ. Բաաթաֆ, Ա. Բարսուկար — Պ. Տաթլէֆ, Ա. Թարզման:
Ռուսմանիա. — Բերա, Բաղդիստան փողոց. — Պ. Ալէքսանտր Կիւրա, Դեպան, անուանուած 1899ին. — Պ. Տաւսի, Ա. Բարսուկար. — Պ. Ալէքսան Լաշայ, Ա. Թարզման:
Ռուսիա. — Բերա, Մեծ փողոց. — Պ. Հիւնգիլէֆ, Մեծ դեպան, անուանուած 1898ին. — Պ. Էրաշաւէֆ, Խորթուկան. — Պ. Մաթիւսիֆ, Ա. Թարզման:
Սերպիա. — Բերա, Սարիքուգի փողոց. — Պ. Սալա Կրուիշ, Դեպան, անուանուած 1900ին. — Պ. Միլան Առաքիճաֆիշ, Բարսուկար. — Պ. Գարրիշ Խամանճի, Թարզման:
Քարսապոլ. — Էմիլիկիւն. — Պ. Պաթիշ, Դեպան:
Սպանիա. — Բերա. — Մարթէֆ տէ Գաժո Սալիստա, Դեպան, անուանուած 1898ին. — Պ. Մալաշ Սուրէր, Ա. Բարսուկար. — Պ. Բէաթո Սիւպաշ, Ա. Թարզման:
Տանիմարիա. — Գործերը կը զարէ Շուէա-Կորվեկիկ զեպանատունը:
Յրանա. — Բերա, Մեծ փողոց. — Պ. Բանթան, Մեծ դեպան, անուանուած 1899ին. — Պ. Պարթի, Խորթուկան. — Պ. Էտաւար Ռուէ, Ա. Թարզման:

ՕՍՄԱՆՆԱՆ ՏԷՐՈՒԹԵԱՆ ՀԱՅ ԱՍՏԻՃԱՆԱԻՐՆԵՐԸ

(Այլուրեւեական կարգով)

Վեգիբ

(Ամենաբարձր աստիճան)

ԱՐՐԱՀԱՄ ՓԱՆԱ ԵՐԱՍԵԱՆ, Անգամ Ներսիսյոյի և Բաղարական Նիւղի
Պետական Խորհրդոյ, Օսմ. Արամական, Մճ. 1:
ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՓԱՆԱ ՏԱՏԵԱՆ, Խորհրդական Արտաքին գործոց և անգամ
Բաղարական Նիւղին Պետական Խորհրդոյ, Օսմ. Արամական, Մճ.
Արամական, ԻժՖիխար Արամական:

Պալա

(Բարձրագոյն աստիճան)

ԱՐԱԿ ԷՅ. ՌԵՆՃԵԱՆ, Առաջնախորհրդով Աստիճանի 2, Մէ-
նիսի 2:
ԳԱՐԻԲԵԼ ԷՅ. ՆԱՐԱՅԱՆՆԱՆ, Խրատալեւ Խորհրդական Բ. Դրամ,
Օսմ. 1, Մճ. 1:
ԳՐԻԳՐ ԷՅ. ԵՏԵՐԵԱՆ, Անգամ Հաշուաւարութեան աստիճան, Օսմ. 2,
Մճ. 1:
ՄԿՐԻՉ ԷՅ. ՍԵՆԱՊԵԱՆ, Տնօրէն Վերականգնման անձնակի Առեւտր.
և Հանք. Երկ. Նախարարութեան, Օսմ. 3, Մճ. 3:
ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԷՅ. ՍԱԲԵՉ, Նախարար Կայս. Անձնական Դանձում, Օսմ.
2, Մճ. 1:
ՆԵԱՆ ԷՅ. ՍԷՃԻՐԵԱՆ, Երկրորդ Ժաղանկի Կայս. Պալատան և Տնտէ-
րաւոր Մանկ. Դիւանին, Օսմ. 1, Մճ. 1:
ՍԱԲԵՍ ԷՅ. ՀԱՄԱՐԱՃԵԱՆ, Ինժեքի բով Ներկայացուցիչ Ընդհ. Պարտքի
Վարչութեան, Օսմ. 3, Մճ. 1:

Յերիբ

(Զորաբանին զօրապետութեան աստիճան)

ԱՆՏՈՆ ՓԱՆԱ ՆԱՅԻՒՆԱՆ, Առաջին Վերանորոգ Հաշար Գաշայի Հի-
ւանդանոցին, Օսմ. 2, Մճ. 2:

Ուլա Էվլէի

(Առաջին աստիճանի առաջին դաս)

ԱՐՐԱՀԱՄ ԷՅ. ՅԵՆՆԵԱՆ, Անգամ Յանձնաւորոյ անցարդոյ, Օսմ.
2, Մճ. 3:
ԳՐԻԳՐ ԷՅ. ԳՐԻԲԵԼԵԱՆ, Անգամ Նախարար Աստիճանի Բերայի, Օսմ.
3, Մճ. 2:
ԶԱՐԵՀ ԷՅ. ՏՆԻՊԵՐ, Անգամ Պետական Խորհրդոյ Օրէնսդիկ Նիւղին և
անգամ Ընդհ. Գննիչ Յանձնաւորոյ, Օսմ. 1, Մճ. 1:
ԷԼԻԱՍ ԷՅ. ՉԱՏԵԱՆ, Անգամ Պետական Խորհրդոյ Երեւանական Նիւ-
ղին, Օսմ. 2, Մճ. 1:
ԷՐԱՄ ԷՅ., Նախարար Մանաւորաւոր Փողոյն Անտառաց, Հանքաց և
Երկրագործական Նախարարութեան, Օսմ. 2:
ՀԱՄԱՐԱՃԵԱՄ ԷՅ. ՆԱՐԱՅԱՆՆԱՆ, Բիւրի Կայս. Պալատան և Կիւմիւշ-
տայտ Հիւանդանոցին, Մճ. 3:
ՄԵՀԱՐԱՆ ԷՅ. ԳԱՎԱՅԵԱՆ, Ընդհանուր Հիւանդանոց Նիսի և Թուրքի-
ոսմ. 2, Մճ. 1:
ՄԵՀԱՐԱՆ ԷՅ. ՆԱՐԱՅԱՆՆԱՆ, Արտանախարար Սալանք Երազոյ, Օսմ. 2,
Մճ. 1:
ՄԵՍԵՐ ԷՅ. (ՅՈՎԱԷՓ ՄԵՍԵՐԵԱՆ), Օսմ. Դեպան Լաճիկ, Օսմ. 2,
Մճ. 1:
ՄԻՓԱՅԵԼ ԷՅ. ԵՐԱՍԵԱՆՆԱՆ, Բիւրի Կայս. Պալատան և Ուսուցիչ
Բիւրիական Հաշարաւարանին, Օսմ. 2, Մճ. 1:
ՄԻՓԱՅԵԼ ԷՅ. ՄԱՄԻՏԵԱՆՆԱՆ, Տնօրէն Թարգմ. անձնակի Սպարապետու-
թեան, Օսմ. 2, Մճ. 2:
ՄԻՓԱՅԵԼ ԷՅ. ՄԵՍԵՐԵԱՆ, Խորհրդական Ընդհ. Տնօրէնի Հանքային
Պարտքի Վարչութեան, Օսմ. 2, Մճ. 3:
ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԷՅ. ՉԷԻՐ, Տնօրէն Դիւանին Այլուրեւեական Կարգաւոր
Կայս. Դանքան Անձնական Գանձում, Օսմ. 4, Մճ. 3:
ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԷՅ. ՅԱՆՆԱՐԱՅԱՆ, Հարտաւարական Սպարապետութեան
Դրամ, Օսմ. 3, Մճ. 2:
ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԷՅ. ԱԼԻՄԷՎԷՐԵԱՆ, Նախկին անգամ Հաշարաւարա-
թեան աստիճան:
ՅԵՐԵՆԻ ՊԷՅ ՄԱՐԱՅԱՆ, Առաջնախորհրդով Անտառար, Օսմ. 3, Մէճի-
տի 2:
ՍԷՃԻՐ ԷՅ. (ՀԱՄԱՐԱՃԵԱՆ ՍԷՃԻՐԵԱՆ), Տնօրէն օտար Սղմ. Դիւ. Արտ.
գործիչ Նախարարութեան, Օսմ. 2, Մճ. 2:

ՄԻՄՈՆ ԷՅ՝ **ՓԱՓԱՋԵԱՆ,** Օգնական Տեղումեան Օտար Մամուլ, Մէ-
ծիտիկ 2:

ՕՆԱՆ ԷՅ՝ (**ՅՈՊԱՆԱՆԷՍ ՊԱՍՏԱՆԵԱՆ**), Կախիկն Տնորէն Հոգաւոր-
կան Պիւ. Արտ. Գործ. Կախարարութեան, Մճ. 2:

ՊԱՍՏԱՆԵԱՆ

(Բնակչութեան աստիճան)

ՆԱՎԱՐՓԱՆ (ԱՆՏՈՆ ԹԱՆԱՐԱՆԱՆ), Կախիկական Քննիչ Օմ. Հան-
րային Գործքի Վարչական և Սէփի, Մճ. 4:

ՄԻՐԻԿԱ

(Զօրավարութեան աստիճան)

ԳԱՐԻԲԷՆ ԳԱՆԱՆ ՍԵՆԵԱՆ, Կախիկն անդամ Առողջապահական Ժողովոյ
Միջոցին Կախարարութեան, Օմ. 3, Մճ. 3:

ԻՍԱԿԱՆԷՐ ԳԱՆԱՆ (ԿԱՐԱՊԵՏ ԻՍԱԿԱՆԷՐԱՆ), Բժիշկ Սեւանիկի Զօ-
րաւարական, Մճ. 4:

ՄՏԵՓԱՆ ԳԱՆԱՆ ԱՍԿԱՆԵԱՆ, Կախիկն անդամ Զինուորական Բժշկա-
կան Ժողովոյ, Մճ. 3:

ՈՒՐԱ ԵԱՆԻՍԻ

(Առաջին աստիճանի երկրորդ դաս)

ԱՆՏՈՆ ԷՅ՝ **ԱՋԱՆԻՐԵԱՆ,** Արտ. Ժողովոյ Բաղադրականութեան, Օմ.
3, Մճ. 2:

ԱՆՏՈՆ ԷՅ՝ **ԲԷՔԱՐԱՆԱՆ,** Օգնական Կուսակալութեան Նախնային Պիւ-
լիսի:

ԱՍՏԱՆԻՐ ԷՅ՝ **ԳՈՒՇԱՆԱՆԷՐԱՆ,** Անդամ Ժողովոյ Մարտային գերա-
տեղութեան, Մճ. 4:

ԱՍԿԱՆ ԷՅ՝ (**ԳԷՐԳՐԱՆԱՆԱՆ**), Օգնական Տնուշ Խնայիկան և
Կամուրջներու:

ԱՐԱՐ ԷՅ՝ **ՄԱՐԿԱՆԱՆ,** Օգն. Երկամուկեան Տեղումեան և Կամար
Արեւ. Երկամուկ. Ընկերութեան, Մճ. 3:

ԱՐՄԵՆԱՆ ԷՅ՝ **ԿՈՍՏԱՆԵԱՆ,** Կախիկն Տնուշ օտար գործերու՝ Կուս-
ակալութեան Արտիկ Նախնային, Օմ. 4, Մճ. 3:

ԱՆԵՏԻՍ ԷՅ՝ **ՔՈՂԱՆԱՆ,** Կախիկն Փաստարան Ենրիքին գործոց Կախա-
րարութեան, Օմ. 3, Մճ. 3:

ԳԷՐԳՐԱՆ ԷՅ՝ **ԱՐԱՐԱՆԱՆ,** Տնորէն Բնակչութեան և Թարգմ. Դիւանին
Առեւտ. Հանր. Զինու. Կախարարութեան, Օմ. 3, Մճ. 4:

ԳԷՐԳՐԱՆ ԷՅ՝ **ԹՈՒՆԱՆԱՆ,** Երկարործ. Խորնոր. Հանր. Գործ. Վարչ.
և Տնորէն Գրաստի Ենթաւարարական վարչ. Օմ. 4, Մճ. 2:

ԳՐԻԳՐԱՆ ԷՅ՝ **ԵՐԱՆԱՆԱՆ,** Տնորէն Վարչութեան Հանրային Գործքի
Տրայիքներ, Օմ. 4, Մճ. 2:

ԺՈՐԷՅ՝ **ԷՅ՝** **ԿԱՆԱՆ,** Բնակչւոյ Կորն Կախարարական Վեհապալատեան,
Օմ. 3:

ԼԵՆԻՆ ԳԷՐՓԱՆԱՆԱՆ, Կախիկն օգնական-Տնորէն Աղանդութեան
Մասակին:

ԽԱՆԱՆ ԷՅ՝ **ՓԱՓԱՋԵԱՆ,** Դիւանապետ Հաշուակալութեան Դիւանի Ար-
տային գործոց Կախարարութեան, Օմ. 3, Մճ. 2:

ԽԱՆԱՆ ԷՅ՝ **ՕՏԱՆԱՆ,** Կախիկն օգնական Կախարարութեան Խորնորդականաց
Սենեկին Բ. Դրան, Մճ. 3:

ԽԱՆԱՆ ԷՅ՝ **ՔՈՒՐԱՆԱՆԱՆ,** Տնորէն Արեւմտաւարութեան Դիւանի Առեւտ.
և Հանրապետ. Զին. Կախարարութեան, Օմ. 3, Մճ. 3:

ԿԱՐԱՊԵՏ ԷՅ՝ **ԴԱՐԱՆԱՆ,** Կախիկն Անդամ Հաշուակալութեան Առե-
ւոյին Ենթաւարարական Կախարարութեան:

ԿԱՐԱՊԵՏ ԳԷՐՓԱՆԱՆԱՆ, Կախիկն Սեղանաւոր Խորնոր Ենթապետ,
Մճ. 3:

ԿԱՐԱՊԵՏ ԷՅ՝ **ԹԱՆԱՆԱՆԱՆ,** Կախիկն Ընդհանուր Բարոյաւոր Արեւ-
ելեան Բաժնիկի Կուսակալութեան, Մճ. 3:

ՀԱՆԱՆ ԳԷՐՓԱՆԱՆ, Օգնական Դիւանապետի Խորնորդականներու Սենե-
կին Բ. Դրան, Օմ. 4:

ՄԱՆԱՆ ԷՅ՝ (**ԷՏՈՐԱՐ ՄԱՆԱՆԱՆԱՆ**), Առաջին Խորնոր Ենթապետ
սեկին լրացրին:

ՄԱՆԱՆ ԷՅ՝ **ԱՋԱՐԱՆԱՆ,** Օմանեան Ընդհանուր Զինուորական Կախարչի,
Մճ. 2:

ՄԱՏԻՐԱՆ ԷՅ՝ **ՊԱՆԱՆԱՆԱՆ,** Կախիկն Առեւտարական Ժողովոյ և ան-
դամ Բաղադրական Ժողովոյ Ինքնի, Օմ. 4:

ՄԻՐԱՆ ԷՅ՝ **ՊԱՐԱՆԱՆ,** Օգնական Տնորէն Արեւմտաւարութեան Սենե-
կին Օտար Բնակչւոյ. Արտ. Գործ. Կախարարութեան, Մճ. 3:

ՄԻՐԱՆ ԷՅ՝ **ՄԻՐԱՆԱՆ,** Առաջին Թարգման Գրաստոց Վարչութեան
Կ. Գործոց:

ՄԻՐԱՆԱՆ ԷՅ՝ **ԻՆԻՐԱՆԱՆԱՆ,** Տնորէն Արեւմտաւարական Դիւանի
Խորնորդականաց Սենեկին Բ. Դրան, Օմ. 4, Մճ. 2:

ՄԻՐԱՆԱՆ ԷՅ՝ **ՀԱՐԱՆԱՆԱՆ,** Տնուշ Առաւել և Հանրաց Կախ. Անձա-
կան Դանձան Կախարարութեան, Մճ. 3:

ՍԱՐԱՆ ԷՅ՝ **ՊՈՍԱՆԱՆԱՆ,** Աղջակաւ Խորնորական Հաւարարութեան, Օմ.
3, Մճ. 3:

ՍԱՐԱՆ ԷՅ՝ **ՅԱՐԱՆԱՆԱՆ,** Կախիկն Տնորէն Աղանդութեան Մասակին
Կ. Գործոց:

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԷԾ. ԱՍԼԱՆԵԱՆ, Արդարացի Բաղրի Մախառէի Շոգե-
նաւային Վարչութեան, Ում. 4:

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԷԾ. ԽԱՆՏԱՆԵԱՆ, Մարգարամարի Տեղութեան արտա-
տանների անցարկերնու գիւմնապետ:

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԷԾ. ՍԱՐԱԶԵԱՆ, Նախկին անգամ Ժողովոյ Հանրային
Կրթութեան Նախարարութեան:

ՅՈՎ. ՀԱՆՆԻՍ ՊԷՏ ԳՈՒՅՈՒՄՃԵԱՆ, Ա. Բարառու Յոմանեան Դատա-
նաւան Հոռի, Ում. 3, Մճ. 3:

ՅՈՎ. ՀԱՆՆԻՍ ԶԷՐԻՏ ԷԾ. (ՊՅՍԱԶԵԱՆ), Օգնական Կուսակալութեան
Վանայ:

ՅՈՎ. ՍԷՓ ԷԾ. ԹԱԳՈՒՐԵԱՆ, Հարաւարական Կայսրական Պալատան,
Մճ. 3:

ՆԵԱՆ ԷԾ. ԱՅՂԱԶԵԱՆ, Աղամ Բերայի Թաղապետութեան Առողջապա-
նական Ժողովոյ, Ում. 3, Մճ. 3:

ՆԵԱՆ ԷԾ. ԳԱՅԱԶԵԱՆ, Աղամ Ժողովոյ Մարտային Վարչութեան,
Մճ. 3:

ՆԵԱՆ ԷԾ. ՀԻՂԱՆԵԱՆ, Բ. Դրան Իրաւագէտ Խորհրդականի օգնա-
կան, Ում. 4, Մճ. 3:

ԷԼՔԻՊ ԷԾ. (ՅՈՎ. ՀԱՆՆԻՍ ՍԱՐԱԶԵԱՆ), Նախկին Ա. Բարառուար
Պէրլիների Ում. Դատանաւան, Ում. 4, Մճ. 3:

ՊԱՏՐԻԿ ԷԾ. ԿԵՒՊԷՆԵԱՆ, Աղամ Առեւտրական Սենեկի Կ. Պորոյ,
Մճ. 2:

ՊԵՏՐՈՍ ԷԾ. ԱԶԱՐԵԱՆ, Նախագահ Առեւտրական Սենեկին Կուսանա-
ղմաւորոյ:

ՊԵՏՐՈՍ ԷԾ. ՔԷՐԷՍԷՃԵԱՆ, Տնօրէն Բարգմանութեան Սենեկի Ներ-
մական Նախարարութեան, Ում. 3, Մճ. 3:

ՊՅՂՈՍ ԷԾ. ՊԱՆՆԱՍԵԱՆ, Ա. Բարառ. Տաղար. Տեղութեան և անգամ
Քաղաք. Սենեակին Կայս. Պալատան, Ում. 3, Մճ. 3:

ՌՈՊԵՐ ԷԾ. ԵԱԶԷՃԵԱՆ, Օգնական Տնօրէնի Առեւտրական Գործոց,
Մճ. 3:

ՌՈՒԲԷՆ ԷԾ. ԳԱՐԱԳԱԷ, Բարառուար օտար Զղմանցութեանց Դիւանի
Արտաքին գործոց Նախարարութեան:

ՍԱՐԳՈՒՍ ԷԾ. ԹԱԷՃԵԱՆ, Սեղանաւոր և Նախկին արհեստապետ սեղա-
նաւորացի գասաւն:

ՍԵՐՎԱԶԷՆ ԷԾ. (ԳԱՐԱՐԷՆՆԱՍԵՐՎԱԶԷՆ), Տնօրէն Դիւանական Տնիկի
Հանրապետ Նիւնութեան:

ՍՏԵՓԱՆ ԷԾ. ՄԵՆԻՔԵԱՆ, Նախկին օգնական Կուսակալութեան Վանայ,
Մճ. 4:

ՏԻԳՐԱՆ ԷԾ. ՏԷՐ ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ, Առաջին գործակատար Ազգ. Պատրիար-
քարանի, Մճ. 3:

ՏՐԻԱՆ ԷԾ. ԱԷՆԱՆԵԱՆ, Ընդհանուր Դատական Վերաբնիչ Առեւին
Հաղարի, Մճ. 5:

ՏՐԻԱՆ ՊԷՏ ՏԱՏԵԱՆ, Աղամ Բարառային Պալատէից Յանձնաժողովոյ,
Ում. 3, Մճ. 2:

Միւսայ

(Կիւսակալութեան առկիւն)

ԱՂԱՔՍԱՆԴԻՐ ՊԷՏ ԱՐԱՊԵԱՆ, Աղամ Առողջապանական Գննիչ Յանձ-
նաժողովոյ Սարապետութեան, Ում. 4, Մճ. 3:

ԴԱՐԱՐԷՆՆԱՆ ՊԷՏ ԹԱԷՃԵԱՆ, Աղամ Զինուորական Բժշկական Ժողովոյ
Սարապետութեան, Ում. 2, Մճ. 2:

ԿՈՄԻՏԱՆ ՊԷՏ ՄԵՆԱՍԵԱՆ, Իրաւագէտ Բժիշկ Ստիկանութեան, Ում.
3, Մճ. 3:

ՀԻՂԱՆ ՊԷՏ ԱՆԱՆԵԱՆ, Ուսուցիչ Կայսրական Բժիշկ Վարժարանի,
Մճ. 3:

ՅՈՎ. ՀԱՆՆԻՍ ՊԷՏ ԴԱՐԱՐԷՃԵԱՆ, Բժիշկ Է. Զորարանային (Նէմէն),
Ում. 3, Մճ. 3:

ՎԱՀԱՆ ՊԷՏ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ, Բժիշկ Կայս. Պալատան և Ուսուցիչ Կայս.
Համալսարանի, Ում. 3, Մճ. 3:

ՏԻԳՐԱՆ ՊԷՏ ԱԷԼՄԵԱՆ, Ուսուցիչ Անարատութեան Կայս. Բժշկական
Վարժարանի, Ում. 3, Մճ. 4:

ՕՍՄԱՆԵԱՆ ՏԷՐՈՒԹԵԱՆ ՀԱՅ ՊԱԵՏՈՆԱՏԱՐԵՆԵՐ

ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ ՎԱՍՏ. ԱՆՆԱՆԱՆ ԳԱՆՈՐ. — Նախա-
րար՝ Յովհաննէս էֆ. Սոզըզ — Արքունի կալուածոց Դիւանի տեսուչ՝
Յարութեան Զէրի էֆ., Փոխ տեսուչ՝ Յակոբ էֆ. Ճինճեան — Ան-
տառաց տեսուչ՝ Մկրտիչ էֆ. Զէրիեան : — Լէրէքի գործարանին
հաշուակալ՝ Կարապետ էֆ., Գծարիւղ՝ Թովմաս էֆ. :

ԳՏԱՆԱՆ ԽՐԷՈՒԹԻՒՆ. — Բաղաւաղային Տնիկի անդամներ՝ Արա-
րամ փաշա Նրաւան և Յարութեան փաշա Տատեան — Օրենսդիր Տնիկի
անդամ՝ Զարեհ էֆ. Տիւրք — Ելեւմտական Տնիկի անդամ՝ Էլիաս էֆ.
Զայեան — Նախապետ Առեւին Բարառուար՝ Պարառ էֆ. Կարապետեան :

ԳՂԱՎԱՐՈՐ. ՊԱԵՏՈՆԱՆ ԵԱՆԱՆԱԶԱՐԱՎ. — Աղամ Տիրան
պէջ Տատեան :

ՆՈՐԲԱՆ ԳՈՐԾՈՅ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ. — Տպագրական տնտես-
քեան Ա. Բարսուղար՝ Պոլսո էֆ. Պատանան, Հայ քերթեա գրա-
քներէ՝ Մինաս էֆ. Կոստար, Օգնական-ղարքնէ՛ղներ՝ Լեւոն էֆ. Սու-
րենան, Երուանդ էֆ. Կոստան, Տպարաններու քներէ՝ Սիւսէ էֆ.
Անթաթի — Մարտամարի տնտեսական աղատանանէ տնտե-
սական ղեկավարներ՝ Յարութիւն էֆ. Խանտանան — Կոստակի
օգնականներ, Վասայ՝ Յովհաննէս Զէրքա էֆ., Մամուրէր-իւ-Ազիզի՝
Յովհաննէս էֆ. Աստան, Պիլիի՝ Աստան էֆ. Բէրէզեան — Կոստ-
վարի օգնականներ, Ամասիոյ՝ Նազարէթ էֆ., Բաքարի՝ Յակոբ էֆ.
Թընէրքան, Դաւթի՛ի՝ Ալիքան Սերգէթ էֆ., Մուշի՝ Յակոբ էֆ. Համա-
նան, Զանկի՛ի՝ Կարապետ էֆ. Մարտան, Միտիլիի՝ Սմայա էֆ. Տէր
Նեքանան, Բրէվիզայի՝ Յակոբ էֆ. — Փոխ-կառավարի, Կոստարի՝
Յարութիւն էֆ. Արարդեան — Փոխ-Կառավարի օգնականներ՝ Խիտա-
վեաթիկար Կանանգի Բազարբէյ Կատաակիին՝ Նշան էֆ. Ալիքան-
ան և Երոնկ Կատաակիին՝ Մկրտիչ էֆ., Արարի Ուրա Կատաա-
կին՝ Նազարէթ էֆ., Պիլիսի՝ Երվան Կատաակիին՝ Սարգիս էֆ., Էր-
զրումի Փղի Կատաակիին՝ Խաչատուր էֆ. Աթապալեան, Մամուրէր-
իւ-Ազիզի Ջարամանագ Կատաակիին՝ Մինաս էֆ. Ջարարդեան, Վա-
նայ Ետապի Կատաակիին՝ Կարապետ էֆ. և Պասալ Կատաակիին՝
Վարդան էֆ., Էտիքնի Տիմբարա Կատաակիին՝ Յակոբ Կաթէր էֆ.,
և Մալկարա Կատաակիին՝ Կարապետ էֆ., Էդիսի Պարամուս Կա-
տաակիին՝ Մանուէլ էֆ. — Կանանգի քարգմաններ՝ Խիտաթիւնի-
կարի՝ Դէրդ էֆ., Ասապի՝ Աւետի էֆ. Սիւսէան, Էրզրումի՝ Միքա-
ել էֆ. Շէրանան:

ԱՐՏԱԳԻՆ ԳՈՐԾՈՅ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ. — Խորհրդական Յա-
րութիւն փաշա Տատան — Օտար քորանցութեանց ղեկանի տնտե-
սական էֆ. Ալիքան, Բարսուղար՝ Ռուբէն էֆ. Դարաշա, Օգնական
Ջարսուղարներ՝ Դրիգոր էֆ. Զրանան, Անդրեաս էֆ. Հասան, Նեքա-
սիչ Ալլաթիլիսի, Տիգրան պէլ Ջանան — Արձանագրութեանց Անեկի
Գերմարին՝ Միկրայա էֆ. Պարսան, Ա. Արձանագրի՝ Պեարա էֆ.
Պէրդէրեան, Բ. Արձանագրի՝ Յակոբ էֆ. Բարսեան — Հայտակա-
րական ղեկանի Ա. Բարսուղար՝ Խաչիկ էֆ. Փախադեան — Օտար
մամուր ղեկանի տնտե-
սական էֆ. Ալիքան, Օգնականներ՝ Սիւսէն էֆ.
Փախադեան, Միքան էֆ. Փախադեան և Խաչիկ էֆ. Մարտան — Դ-
րապետ խորհրդական՝ Դարբիկ էֆ. Կոստանան, Իրապետ
խորհրդականի օգնականներ՝ Հրաման պէլ Ապրո, Նշան էֆ. Զիվա-
նան, Պոլսո էֆ. Քէրեանան, Կոստար պէլ Մարդեան, Ալամ էֆ.
Աթիլ, Հրաման պէլ Կոստանան, Բարսուղար՝ Միքայէլ էֆ. Կիլլապ-

Ս. Մախոպա ուղանցի քերականութեան արհեստանոց

նան — Գեալան Լա Հէի Յոյակի էջ. Մխար — Կապանաւան առաջին քարաուղար Հոռիի՝ Յովնանէս պէյ Գալստեանն: — Կապանաւան պատուակալ քարաուղար Բարիզի՝ Լեւոն պէյ Նրամեան: — Ընդհանուր նիւպատներ, Կապիի՝ Մանուկ էջ. Աղարեան, Քալնի և Նիսի՝ Միհրան էջ. Գալստեան, Մեսիսի՝ Հրանտ պէյ Տիգր — Հիւսիսատներ, Բարբաի՝ Արամ էջ. Պաշտապեան, Էրիզայի՝ Ջարան էջ. Տէմիրեան, Քարանիսի՝ Լեւոն պէյ Կոստանեան, Անրիվարիի՝ Սարգիս էջ. Պալեան — Փոխ-Նիւպատներ, Արամարիի՝ Յովնանէս էջ. Մամակեան, Ջանբայի՝ Մկրտիչ էջ. , Պարիսպիի՝ Էտուր էջ. Նրամեան:

ՍՊԱՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ԳՈՒՌ. — Քարգմանութեանց սենեակի տնօրէն՝ Միքայէլ էջ. Մամիթեան, Օգեակեաներ՝ Մելլան էջ. Կապիեան և Միհրան էջ. Արիկեան — Առողջապահական երկրորդ ճիւղի տնօրէնի օգնական՝ Դոգապետ Գարրիէլ պէյ Քաշեան: — Առողջապահական ջրնից Յանձնաժողովոյ անդամ՝ Ազիբանդար պէյ Արապեան: — Գուլէիի զինուորական նախազրարանին ֆրանսերէնի ուսուցիչներ՝ Սրապիոն էջ. Թղեան և Պոլոս էջ. Բէրէստէնեան:

ՄՈՂԱՅԻՆ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ. — Մախուսի վարդապետն զանապետ՝ Յարութիւն էջ. Աղանեան:

ԴԱՏԱՆԱՆ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ. — Վճարելի ատենի աղերսագիրներու ճիւղի անդամ՝ Տիգրան էջ. Խառնիւն: — Վերաջեկից ատենի եղեռնազատ ճիւղին անդամ՝ Թովմաս էջ. Խորասանեան, Քաղաքային ճիւղի անդամ՝ Մելլան էջ. Պարանիթեան, Առևտրական ճիւղի անդամ՝ Թադուր էջ. Համանեան: — Առևտրական Ա. դատարանի անդամ՝ Ստեփան էջ. Գարեան: — Առևտրական Բ. դատարանի նախագահ՝ Գարրիէլ էջ. Գարրիէլեան: — Բերայի նուագի դատարանին Ա. ճիւղի անդամ՝ Մարգար էջ. Ունեան: — Բերայի պատմական դատարանի Ա. ճիւղի անդամ՝ Դրիգոր էջ. Բիւրէլեան, Բ. ճիւղի անդամ՝ Յարութիւն էջ. Մասիշեան: — Բերայի ընդհանուր դատարանի Քաղաքային Բժշկի էջ. : — Բերայի հարցաքննից դատարար՝ Յովնանէս էջ. Թորոսեան: — Դատական քննիչներ, Դատաւայի և Մանսաղլըի՝ Ղլիշէն էջ. Լոբոյեան, Դատաւայի և Տրապիզոնի՝ Դէրոզ էջ. Ֆիլիքի, Ալտրիի և ձևգայիքը Պանր Սեֆիլի՝ Մխար էջ. Մակարեան: — Կախազաններ՝ Ալորիի դատաւի առևտրական դատարանին՝ Նշնազար էջ., ձևգայիքը Պանր Սեֆիլի պատմական նախադատ ատենակի՝ Յովնակի էջ. Բէրիզեան, Սազդի առևտրական դատարանին՝ Մէլիքեան էջ. : Լեմեսի պատմական նախադատ ատենակի՝ Թորոս էջ. Սարան, Խոյրենի ձխար-Լրիկէն գատաակի նախադատ ատենակին՝ Դրիգոր էջ. : —

Ընդհանուր դատախազ՝ ձեզայիբը Պանրը Սիփիտի՝ Տիրան էֆ. Աշնան։ — Ընդհանուր դատախազի օգնականներ՝ Պրուսայի Գարրիէլ էֆ. Նէշ-Թէրնան, Էսթիմէի Վիգէ գաւառական՝ Արամ էֆ. Իրիքեան։

ՍԵՆՏՐԱԿԱՆ ԴԱՍԽԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ։ — Օտար քաղաքացիութեան և քաղաքացիութեան զինանէ տնօրէն՝ Պետրոս էֆ. Գէրժաճեան, Ա. քաղաքացի՝ Տիրան էֆ. Սապայեան, Քարաւաղարի օգնական՝ Յարոյ Մէլիք էֆ.։ — Փողերանոցի ձուլարանի պաշտօնակա՝ Մանն էֆ.։ Մեքենաներու պաշտօնակա՝ Յովսէփի էֆ. Պէշման, Օգնական՝ Ստեփան էֆ. Տաշեան։

ՀԱՐԱՐԱՆՈՒ ԳԱՐՏԻՐ ԿԱՐԶՈՒԹԻՒՆ։ — Կայս. կառավարութեան կողմէ քննիչ՝ Եսէյր Բաշա Թընճըր։ — Ռեփիլ քով ներկայացուցիչ՝ Սարգիս էֆէնդի Համանեան։ — Ընդհանուր տնտեսական խորհրդական և պաշտօնատնօրէն Տիւղիս տնօրէն՝ Միքայէլ էֆ. Մարքեան, Ներկայգործական մասնագետ խորհրդական և Պրուսայի շքանշանաւորական վարժարանի տնօրէն՝ Դերոյ էֆ. Թարգման, Քաղաքացի՝ Միքայէլ էֆ. Նրազեան։ — Պաշտօնականներու Տիւղիս դիր-տնօրէն՝ Ալայ էֆ. Արապեան։ — Համարակալութեան Տիւղիս դիր-տնօրէններ՝ Պողոս էֆ. Համան և Լեւոն էֆ. Տէմիրճիպաշեան։ — Թղթակցութեան Տիւղիս տնօրէն՝ Դաւթարոս էֆ. Նրաման (Նազար էֆ.)։ — Ոգելից բնօրէններ՝ Պողոս, մետաքսի և ձկնաբուքեան Տիւղիս տնօրէն՝ Թովմասեան էֆ.։ — Վիճակագրութեան Տիւղիս դիր-տնօրէն՝ Անան էֆ. Փափաշեան։ — Իրաւագիտութեան Տիւղիս տնօրէն՝ Տիրան էֆ. Պետրոսեան, Օգնական՝ Կարապետ էֆ. Համանեան, Փատուարանի Գրիգոր էֆ. Արիքեան։ — Տրապիզոնի վարչութեան տնօրէն՝ Գրիգոր էֆ. Տաղաթեան։ — Կառավարական բնիկներ, Էնկիլիբի՝ Գրիգոր էֆ. Մարգարեան, Պրուսայի՝ Պողոս էֆ. Ալան։

ԱՌԵՆՏԻԱԿԱՆ ԵՒ ՀԱՆՐԱՐՈՒՄԻ ՇԻՆՈՒԹԵԱՆ ԴԱՍԽԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ։ — Վիճակագրութեան տնօրէն՝ Միքայէլ էֆ. Սինապեան։ — Մասնաւոր խորհրդական և Կ. Պոլսոյ քաղաքներու գովախը՝ Գարրիէլ էֆ. Սէրիշեան։ — Երկարաւիթներու տնտեսական օգնական և Արեւելեան երկարաւիթներու կիցի, գովախը՝ Արամ էֆ. Մարգարեան։ — Խնուղիներու և կամուրջներու տնտեսական օգնական և Կ. Պոլսոյ քուրբէրներու քանակութեան գովախը՝ Գէորգ էֆ. Ալանեան։ — Առեւտրական տնտեսութեան օգնական՝ Ռոյալ էֆ. Եռազեան։ — Իրաւագետ խորհրդականի օգնական՝ Պետրոս էֆ. Թորասանեան։ — Առաջին գծաւիթներ՝ Տաճատ էֆ., Գրիգոր էֆ.։ — Թարգմանութեան զինանէ Ա. Քարա՝ Գէորգ էֆ. Բազարաւ։ — Աքմաագրութեան զինանշան տնօրէն՝ Խոյրի էֆ. Քիւրքեան։ — Մասնագիտական զինանէ Ա. քաղաքացի՝

Յարամիւն էֆ.։ — Եւաֆա-Երուսաղէմի երկարաւիթի գովախը՝ Միքայէլ էֆ. Մարմարեան։ — Իգիթի-Դասապիլի երկարաւիթի Ալայէր-Ա. Քիւս Քարաֆաարի Տիւղիս գովախը՝ Դաւթար էֆ. Մարգարեան։ — Պատրիարքի նախնային երկարաւիթի Միքայէլ էֆ., Էսթիմէի երկարաւիթի Ստեփան էֆ., Երուսաղէմի երկարաւիթի Խոստմ էֆ. Խոստմեան, Իգիթի երկարաւիթի Պրուս էֆ. Թորասեան։ — Ապառնութեան տնտեսական արկղակա՝ Լեւոն էֆ. Ենթերեան, Իրաւագետ խորհրդական Յովաննէս էֆ. Պարտաշեան, Թարաւաճ՝ Պետրոս էֆ. Փափաշեան։ — Շիրքեթի նաշրիկի վարչական խորհրդին անդամ՝ Յարամիւն էֆ. Տէրի, Հաշուակալ ու արկղակա՝ Յովսէփի էֆ. Խոստմեան, Ընդհանուր քննիչ՝ Տիւղիս էֆ. Խոյնտէր։ Արկղակալի օգնական՝ Յարամիւն էֆ. Փիւլիշեան, Հաշուակալի օգնականներ՝ Էմանուէլ էֆ. Եսայեան և Պետրոս էֆ. Վապիեան։ — Կ. Պոլսոյ Առեւտրական սննդի նախագահ՝ Պետրոս էֆ. Ալանեան, Առաջին խորհրդական՝ Սենեքրիմ էֆ. Մանուկեան, Անդամներ՝ Պարթիլ էֆ. Կիւլպեշեան, Գրիգոր էֆ. Դաւթէլեան։ — Երկարագործական դրամատան հաշուակալութեան զինանէ Ա. Քարաւաղար՝ Միքայէլ էֆ. Դաւթարեան, Համարակալ՝ Սերոյի էֆ. Կերպեան։

ԿԻՐԱԿԱՆ ԴԱՍԽԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ։ — Գրարները և տպարաններու քննիչ՝ Միքայէլ էֆ. Աշնան։ — Կայս. Համալսարանի ուսուցչութեան ուսուցիչ՝ Յովսէփի էֆ. Խոստմեան։ — Միլլիքի ուսուցիչներ, հայերէնի՝ Յովաննէս էֆ. Հիւսաղեան, Յարմանիքի՝ Թովմաս էֆ. Թէրքեան, Տարաբանութեան՝ Նշան էֆ. Դուկեան, Գծաբանութեան՝ Դաւիթ էֆ. Զրաշեան, Ընդհանուր նախը՝ Մամէճար էֆ. Ենկիշեան, Գանձապետ՝ Ռեմի էֆ.։ — Կեդարանոցի վարժարանին երեքին տնօրէն և ուսուցիչ քաղաքակալութեան տնօրէն էֆ. Ռոյան։ — Կայս. Լիւթի ուսուցիչներ, հայերէնի և ֆրանսերէնի՝ Թովմաս էֆ. Թերքեան, ֆրանսերէնի՝ Սեպուհ էֆ. Թաղաթեան, Պատմութեան՝ Յարամիւն էֆ. Յովաննէսեան, Ներկայի նախը՝ Սարեան էֆ.։

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԱՐԻՆԱՆԻ ԴԱՍԽԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ։ — Անդամ՝ Գրիգոր էֆ. Թորքեան։ ԲԺՇԿԱԿԱՆ, ԶԻՆՈՒՄԻՆԻԱԿԱՆ ԵՒ ԳԱՂԱՎԱՐԱՆԻ ՎԱՐՔԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ։ — Ախտարութեան ուսուցիչ՝ Տորմ. Միքայէլ էֆ. Թորասանեան, Օգնական՝ Տորմ. Վանան պէլ Մամաշեան։ — Ախտարութեան ուսուցիչ՝ Տորմ. Տիւղիս պէլ Անճեան։ — Ակադեմի, քիմի և կոլոլոյի նիւսնարութեան ուսուցիչ՝ Տորմ. Ճիման պէլ Անանեան։ — Տարաբանութեան ուսուցիչներ՝ Նշան էֆ. Դուկեան և Յովսէփի էֆ. Ճէրքեան։ — Յարմանիքի ուսուցիչ՝ Խոյրի էֆ. Սինեան։

ՄԱՐԱՍԻԱՆԻ ԴԱՍԽԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ։ — Վարչական խորհրդին անդամներ՝ Նշան էֆ. Դաւթեան և Ասատուր էֆ. Դաւթարեան։

ԱՆՏԱՌԱՅԵ, ՀԱՆՔԱՅԵ ԵՒ ԵՐԿՐԱԳՈՐԾՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ. — Երկրագործության մասնագիտական խորհուրդին նախագահն և առաջին ճնշին ջննիչը և երկրագործական զբաղմունքի վարչական խորհուրդին նախագահ՝ Էրամ էֆ., երկրորդ և չորրորդ ճնշիչներուն ջննիչը՝ Վստան էֆ. Սուբէննան։ Թարգման նախարարութեան՝ Ամանագինէ էֆ. Արագնան։ — Հալքալի երկրագործական վարժարանին անասաւարանութեան ուսուցիչ՝ Միքայիլ էֆ. Հէրման, երկրագործութեան ուսուցիչ՝ Հայրազն էֆ. Պէկան։ — Փայալայի անասնաբու ժաշկան վարժարանին ներքին անասնաբուական ուսուցիչ՝ Կերգեղապետ Տոքթոր Միքտա էֆ. Պէկան։ — Անտառայ ջննիչներ՝ Հալպի նահանգին՝ Մալաու էֆ., Այտրնի՝ Յակոբ էֆ., Դաւաթմալիի՝ Կարապետ էֆ., Էլալիքի Կիւմուլիէինէ զուառնի՝ Յակոբ էֆ. Հանքման, և Գրք-Քիլիսէ զուառնի՝ Նուանդ էֆ., Գոսովայի՝ Յովսէփ էֆ. Էրչեան, Շքոսպայի՝ Միտրան էֆ. Դալիաթման, Խզմիքի՝ Յովսէփ էֆ. — Երկրագործական ջննիչներ, Սուրիոյ նահանգին՝ Մէլլան էֆ., Էնկիլիքի՝ Մաւուէ էֆ., Այտրնի՝ Յակոբ էֆ. Ջաքարեան, Տրապիզոնի՝ Մանուէ էֆ., Էլալիքի, Բուրնէ էֆ. Քանախեան։

ՀԱՌԱԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ԹՂԹԱՅԱՐԱՐԱԿԱՆ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ. — Օտար քրքակցութեանց դիւանին անօրին՝ Մէլլան էֆ. Նիզապեան։ — Զարտարագետներու դիւանին անօրին՝ Միքայիլ էֆ. Անէման։ — Օտար նաշուակալութեանց դիւանին Տնօրէն Միքայիլ էֆ. Էնդարէլեան։ — Տնօրէն իրաւագիտական դիւանին՝ Դարգին էֆ. Չէրքեան։ — Բնաշխարհի նախագիտական արկղակալ՝ Միլլան էֆ. Քալանան։ — Հեռագրական օտար քրքակցութեանց առաջին պաշտօնեաներ՝ Մէլլան էֆ. Պէրիաւար, Միան էֆ. և Կրան էֆ. Մուսաֆեան։ — Ղալափոյ նահանգապետն անօրին՝ Անան էֆ. Քալան, Օտար երկրները դիւան մասնակերպ տնտեսիկն պետ՝ Տիգրան էֆ. Ասթրեան։

ՈՍԵՒՆԱՆՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ. — Ոստիկանութեան երկրորդ զովսեք և քաղաքային Քննիչ խորհուրդին՝ Պետրոս Սէզայի էֆ., քմիչի՝ Կալիաստ պէյ Միքանան, Առաջին դեղագործ կեղերմական րանտին՝ Խաչիէ էֆ., — Բնաշխարհի օսովկանութեան քմիչի՝ Տիգրան էֆ. Քալան։

ՔԱՂԱՎԱՐԱՅԻՆՈՒԹՅՈՒՆ. — Անդամ քաղաքապետական խորհուրդին՝ Անան էֆ. Ազնաւորեան։

Հայ. Եկեղեցի

ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ԱՔՈՒ

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՈՒԹՅԱՆ ԱՄԵՆԱՅԵ ՀԱՅՈՑ

Ս. ԹԱԴԷՈՍ ԱՌԱՔԵԼԱ. — Քրիստոսի համբաւանալէն յետոյ եկաւ քարոզել Հայոց յամին 35. չրջեցաւ առաքելութեամբ. նահատակեցաւ 48 մարտ 28. զերեզմանն է Մակու. Ս. Թադէոս վանքը

Ս. ԲԱՐԹՈՂԻՄԷՈՍ ԱՌԱՔԵԼԱ. — Ս. Թադէոսի վկայելէն ետքը եկաւ յամին 44. առաքելութիւնը շարունակեց ևւ չրջեցաւ. նահատակեցաւ 60. զերեզմանն է Պաշապէ, Ս. Բարթողիմէոս վանքը

Ս. ՉԱՔԱՐԱ. — Ս. Թադէոսի աշակերտ ևւ Ս. Առաքելոց գործակից, յաջորդեց 60. վարեց 6 տարի, նահատակեցաւ 76:

Ս. ՉԵՄԵՆՏՈՍ. — Աշակերտ Ս. Առաքելոց. վարեց Արտաղեան աթոռը 4 տարի, 77-81:

Ս. ԱՏՐԵՐՍԷ. — Նստաւ 82, վարեց Արտաղեան աթոռը 15 տարի, կառարկեցաւ նահատակութեամբ 97:

ՄՈՒՇԷ. — Պարից աշխարհէն, Արտաղեան աթոռի վրայ պաշտօնավարեց 30 տարի. 98-128:

ՇԱՀԷՆ. — Արտաղեան աթոռը կառավարեց 25 տարի. 129-154:

ՇԱԽԱՐԷ. — Աղուանից երկրէն. Արտաղեան աթոռը վարեց 20 տարի. 155-175:

Ս. ՂԵԻՈՆԴԻՈՍ. — Նստաւ 176. Արտաղեան աթոռը կառավարեց 17 տարի նահատակեցաւ 193: Յաջորդին անունը յնապատկեց մէջ չկայ, ևւ որովհետեւ օրէն չէ գանադան աթոռոց հայրապետներով մէջ յաջորդութիւն

կազմել, լաւագոյնն է համարուող միջոցն մը համար յիշատակները կրօնած եւ անունները մեղ չհասած բոլոր

Ս. ՄԵՀՐՈՒԺԱՆ. — Կը յիշուի Շաղոյ եպիսկոպոս յամին 254, եւ միայն Արտաղեան առաքելական աթոռայն կրնայ պատկանել այս անունը. հաւանաբար իբր 30 տարի պաշտօնավարած է, 230-260: Իւր յաջորդներն դարձեալ անծանօթ կը մնան համարուող միջոց մը:

Ս. ԳՐԻԳՐՈՒ Ա. ԼՈՒՍԱՆՈՐԻԶ. — Վերադէն եղաւ եւ ախաւ թարգմել յամին 301. ձեռնագրուեցաւ եւ Հաւոյց աթոռը վերամտորդեց 302. Էջմիածնի Մայր եկեղեցին հիմնեց 303. նուիրապետութիւնը եւ պաշտամունքը կարգադրեց. Արիստակէս որդին օգնական առաւ 306. ճգնողական կեանքը սկսեց. հանդես Սեպուհ լեւան ճգնաբանին մէջ 325 վերջերը, 86 տարեկան: Նշխարները դանուեցան, եւ փոխադրուեցան Թորգանու վանքը Վրթանէի ժամանակ:

Ս. ԱՐԻՍՏԱԿԷՍ Ա. ՊԱՐԹԵԻ. — Յաջորդեց 19 տարի օգնականութենէ յետոյ 325, վարեց 7 տարի, նահատակեցաւ 333, 69 տարեկան. գերեզմանն է Թիլի վանքը:

Ս. ՎՐԺԱՆԷՍ Ա. ՊԱՐԹԵԻ. — Լուսաւորդի երեց որդին. յաջորդեց 333, վարեց 8 տարի. հանդես 341, 80 տարեկան, գերեզմանն է Թորգանու վանքը: Ս. Լուսաւորդի գերեզմանին տեղը: Մեծ զաւակը Ս. Գրիգորիս Ազուանից կաթողիկոս, նահատակեցաւ 337. 41 տարեկան:

Ս. ՅՈՒՍԻԿ Ա. ՊԱՐԹԵԻ. — Վրթանէի կրտսեր որդին, ընտրեցաւ եւ ձեռնադրեցաւ 337, վարեց 6 տարի, հանդես ի Թորգան 347. 53 տարեկան, թաղեցաւ անդ: Ս. Դանիէլ Ասորի ձերբունդ պաշտօնի չանցած նահատակեցաւ 347. հայրապետաց չարքին չանցաւ:

ՓԱԹԷՆ Ա. ԱՇՏՏԻՇԱՏԵՑԻ մականուանեալ, որ եւ Փաններսէն աշակերտ Լուսաւորդի. ընտրեցաւ 348 Յու-

սիկի զաւակներուն անարման դատուելուն համար. վարեց 6 տարի. հանդես 352 ի խոր ձերբակալուող Աթոր թափուր մնաց 1 տարի. եւ տեղակալեց Շահակ Մահազկերտացի, ուրիշ կաթողիկոս կոչուած:

Ս. ՆԵՐՍԷՍ Ա. ՊԱՐԹԵԻ ՄԵՄՆ. — Յուսիկի թոռ, ընտրեցաւ 353, 27 տարեկան, տակաւին աշխարհական, բարեկարգութեան աշխատեցաւ, զորքէ քաշուեցաւ և տարի 359-363, եւ հայրապետանոցը վարեց Զանակ որ է նոյն ինքն Շահակ Մահազկերտացի: Ներսէս վարեց 20 տարի, հանդես 373 յուլիս 25, 47 տարեկան, թաղեցաւ ի Թիլ:

ՇԱՀԱԿ Ա. ՄԱՆԱԶԻՐՏԱՍԻ. — Յաջորդեց 373 Լուսաւորդի ցեղէն պատրաստ անձ չգտնուելուն, դրութեանց տարբերութեամբ կոչուած է եւս Սահակ եւ Յուսակ եւ Զանակ, Ներսէս առաջ 1 տարի, եւ Ներսէսի ժամանակ և տարի տեղակալութիւն ըրած էր. վարեց և տարի, հանդես 377 ի խոր ձերբակալուած:

ԶԱԽԷՆ Ա. ՄԱՆԱԶԻՐՏԱՍԻ. — Շահակի ազգական, ընտրեցաւ 377, վարեց և տարի, հանդես 381: Շահակ Կործեայ «զլուխ եպիսկոպոսաց» կոչուածը Յաջուկոյորդիսիան յաժմին կրօնական պիտը եղած է:

ԱՍԳՈՒՐԱԿԷՍ Ա. ՄԱՆԱԶԻՐՏԱՍԻ. — Զաւէնի եղբայր, յաջորդեց 381, վարեց 5 տարի, հանդես 386: Աթոռը 1 տարի պարտապէս մնաց անհամաձայնութեանց պատճառով:

Ս. ՍԱՀԱԿ Ա. ՊԱՐԹԵԻ ՄԵՄՆ. — Ներսէսի որդի, ընտրեցաւ 387, 39 տարեկան, գիրի գիւար կատարեց Ս. Մեհրոպի հետ 404, Աստուածաշուշնը եւ մատենագրութիւններ թարգմանեց աշակերտաց զործակցութեամբ: Սուրմակ Մահազկերտացի հակաթու գրուեցաւ 428. մերժեցաւ 429: Իւրփէյոյ Ասորի հակաթու 429, մերժեցաւ 432: Շմաւէլ Ասորի հակաթու 432, մնու-

437: Սաբանկ Մանազկերտացի դարձեալ հակաթու 437: Ս. Սահակ վարեց 52 տարի. հանդեաւ 439 սեպտեմբեր 7, 91 տարեկան, գերեզմանն է Տերիքի եկեղեցին: Հոգեւոր պաշտօնին տեղակալեց Ս. Մեսրոպ 439, վարեց 6 ամիս, հանդեաւ 440 փետրվար 17, 86 տարեկան, գերեզմանն է Օշականի եկեղեցին:

Ս. ՅՈՎՍԷՓ Ա. ՀՈՂՈՅՄԵՑԻ. — Հոգեւորական պաշտօնին յաջորդեց 440, Սաբանկ հակաթու մեաւ 444, եւ Յովսէփ պաշտօնապէս ճանչցուեցաւ: Ժողով Շահապիմանու 445. Ժողով Արատաւաւ 450. քան տարեկեցաւ 451. հրաժարեցաւ 452, նահատակեցաւ ի Պարսկաստան 454 յուլիս 25, իրր 60 տարեկան:

ՄԵԼԻՏԷ Ա. ՄԱՆԱԶԿԵՐՏԱՅԻ. — Ընտրեցաւ 452 Յովսէփայ բանտարկութեան ատեն, վարեց 5 տարի, հանդեաւ 456:

ՄՈՎՍԷՍ Ա. ՄԱՆԱԶԿԵՐՏԱՅԻ. — Ընտրեցաւ 456, վարեց 5 տարի, հանդեաւ 461:

Ս. ԴԻՍԻ Ա. ԱՐԱՆԶԱՅԻ. Ընտրեցաւ 461. տարեկեցաւ ի Տիգրան 471. ատանճառցաւ յՈՒՍԵՍ 472. վարեց 17 տարի, հանդեաւ 478: Բրիտափոր Արժրանի անուն կաթողիկոսի մը զգլովիւնը հաստատուիր:

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ Ա. ՄԱՆԴԱԿՈՒՆԻ. — Ընտրեցաւ 478. եկեղեցին խաղաղեց, ամբար պաշտօնապէս փախաղցրեց ի Դուին 484. վարեց 12 տարի, հանդեաւ 490. իրր 80 տարեկան:

ԲԱԲԳԷՆ Ա. ՌՅՈՒՄԵՑԻ. — Ընտրեցաւ 490, ժողովական թուղթեր գրեց 506 եւ 513, վարեց 25 տարի, հանդեաւ 515:

ՍԱՄՈՒԷԼ Ա. ԱՐՄԵՆԵՑԻ. — Ընտրեցաւ 516. վարեց 10 տարի, հանդեաւ 526:

ՄՈՒՇԷ Ա. ԱՅԼԱՐՔԵՐԵՑԻ. — Ընտրեցաւ 526. վարեց 8 տարի, հանդեաւ 534:

ՍԱՀԱԿ Բ. ՈՒՂԵՑԻ. — Ընտրեցաւ 534. վարեց 5 տարի, հանդեաւ 539:

ԲՐԻՍՏԱՓՈՐ Ա. ՏՐԻԱՌԻԶՑԻ. — Ընտրեցաւ 539, վարեց 6 տարի, հանդեաւ 545:

ՂԵՒՈՆԴ Ա. ԵՌԱՍՏԵՑԻ. — Ընտրեցաւ 545, վարեց 3 տարի, հանդեաւ 548:

ՆԵՐՍԷՍ Բ. ԲԱԳՐԵՒՈՆԴԱՅԻ. — Ընտրեցաւ 548, երկրիւրաւեակը լրացաւ 551. ժողովն Դունայ 555 մարտ 21, ամառով զբաղեցաւ եւ 552 տարւոյ նաւասարդէն նոր թուական հաշուեց: Վարեց 9 տարի, հանդեաւ 557: ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ Բ. ԳԱՐԵԶԵԱՆ. — Ընտրեցաւ 557, վարեց 17 տարի, հանդեաւ 574:

ՄՈՎՍԷՍ Բ. ԵՂԻՎԱՐԴԵՑԻ. — Ընտրեցաւ 574. հինգհարեւրամեակը ընդունեց՝ զուխը 552 տարեկ սկսելով: Յովհաննէս Բագարանցի ատանճինն կաթողիկոսութեանց բանին մէջ 590, որով հայրապետաց չարքին չանցներ: Մովսէս վարեց 90 տարի, հանդեաւ 604 ի խոր ծեւրութեան: Ամբար պարսպ մնաց 3 տարի եւ Վրժանէս փերթոզ տեղակալութիւն վարեց. Վրաց խնդիրը սկսաւ: ԱԲՐԱՀԱՄ Ա. ԱՂԲԱԹԱՆԵՑԻ. — Ընտրեցաւ 607 տարիլ 30, Վրաց բաժանումը կատարեցաւ 608. Յովհաննէս Բագարանցի գերեցաւ 611, վարեց 26 տարի, վախճանեցաւ 615 եւ հակաթուութիւնը վերջացաւ: Աբրահամ վարեց 8 տարի, հանդեաւ 615:

ԿՈՄԻՏԱՍ Ա. ԱՂՅԵՑԻ. — Ընտրեցաւ 615. Ս. Հօխիսիանեց տաճարը նորոգեց 617, վարեց 13 տարի, հանդեաւ 628:

ԲՐԻՍՏԱՓՈՐ Բ. ԱՊԱՀՈՒՆԻ. — Ընտրեցաւ 628. վարեց 2 տարի, հակաապագութեանց պատճառաւ հրաժարեցաւ 630. ճգնադական կեանք անցուց:

ԵԶՐ Ա. ՓԱՐԱԹԵԱԿԵՐՏԱՅԻ. — Ընտրեցաւ 630. միաբանական ժողովը զուարեցաւ 631. վարեց 11 տարի, հանդեաւ 641:

ՆԵՐՍԷՍ Գ. ԻՇԽԱՆՅԻ ՇԵՆՈՂ. — Ընտրեցաւ 641 .
 ժողովներ ղառարեց 645 եւ 648 . առանձնացաւ 652 ,
 դարձաւ 658 . վարեց 20 տարի , հանդեաւ 661 :
 ԱՆԱՍՏԱՍ Ա. ԱԿՈՌԵՑԻ. — Ընտրեցաւ 661 . վա-
 րեց 6 տարի , հանդեաւ 667 :
 ԻՍՐԱՅԷԼ Ա. ՈԹՄՍԵՑԻ. — Ընտրեցաւ 667 . վա-
 րեց 10 տարի , հանդեաւ 677 :
 ՍԱՀԱԿ Գ. ՉՈՐԱՓՈՐԵՑԻ. — Ընտրեցաւ 677 .
 Յոյներէ կալանաւորեցաւ 687 . Դամասկոս աքսորեցաւ
 694 . զառնալուն հանդեաւ 703 . վարեց 26 տարի :
 ԵՂԻԱ Ա. ԱՐՃԻՇԵՑԻ. — Ընտրեցաւ 703 . Աղուանից
 բաժանումը արդիւրեց , վարեց 14 տարի , հանդեաւ 717 :
 Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ Գ. ՕԶՆԵՑԻ ԻՐԱՄՏԱՍԻՐ. —
 Ընտրեցաւ 717 . բարեկարգութեանց աշխատեցաւ , վա-
 րեց 11 տարի , հանդեաւ 728 :
 ԴԱԻԻԹ Ա. ԱՐԱՐԱՆՑԻ. — Ընտրեցաւ 728 . վա-
 րեց 13 տարի , հանդեաւ 741 :
 ՏՐԻԱՏ Ա. ՈԹՄՍԵՑԻ. — Ընտրեցաւ 741 . վարեց
 23 տարի , հանդեաւ 764 :
 ՏՐԻԱՏ Բ. ԴԱՆԱԻՈՐԵՑԻ. — Ընտրեցաւ 764 .
 վարեց 3 տարի , հանդեաւ 767 :
 ՍԻՈՆ Ա. ԲԱԻՈՆԵՑԻ. — Ընտրեցաւ 767 . Պարս-
 տաւայ ժողով 768 . վարեց 8 տարի , հանդեաւ 775 :
 ԵՍԱՅԻ Ա. ԵՂԻՊԱՏՐՈՒՇԵՑԻ. — Ընտրեցաւ 775 .
 վարեց 13 տարի , հանդեաւ 788 :
 ՄՏԵՓԱՆՈՍ Ա. ԴԷԻՆԵՑԻ. — Ընտրեցաւ 788 .
 վարեց 2 տարի , հանդեաւ 790 :
 ՅՈՎԱԲ Ա. ԴԷԻՆԵՑԻ. — Որ եւ Յոր. ընտրեցաւ 790
 ի խոր ձերութեան , վարեց 6 ամիս , հանդեաւ 791 :
 ՍՈՂՈՄՈՆ Ա. ԳԱՌԵՆԵՑԻ. — Ընտրեցաւ 791 ի խոր
 ձերութեան , վարեց 1 տարի , հանդեաւ 792 :
 ԳԷՈՐԳ Ա. ՕՇԱԿԱՆՑԻ ՀՈՅԼՈՐԲՈՒԿ. — Ընտրե-
 ցաւ 792 . վարեց 3 տարի , հանդեաւ 795 :

ՅՈՎԻԷՓ Բ. ՓԱՐՊԵՑԻ ԿԱՐԻՃ. — Ընտրեցաւ 795 .
 վարեց 11 տարի , հանդեաւ 806 :
 ԴԱԻԻԹ Բ. ԿԱԿԱՂԵՑԻ. — Ընտրեցաւ 806 . վարեց
 27 տարի , հանդեաւ 833 :
 ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ Դ. ՈՎԱՅԵՑԻ. — Ընտրեցաւ 833 .
 վարեց 22 տարի , հանդեաւ 855 :
 ԶԱՔԱՐԻԱ Ա. ԶԱԳԵՑԻ. — Ընտրեցաւ 855 տակա-
 վին աշխարհալան , վարեց 22 տարի , հանդեաւ 877 :
 ԳԷՈՐԳ Բ. ԳԱՌԵՆԵՑԻ. — Ընտրեցաւ 877 . վարեց
 21 տարի , հանդեաւ 898 :
 Ս. ՄԱՇԹՈՅ Ա. ԵՂԻՎԱՐԴԵՑԻ. — Ընտրեցաւ 898 .
 վարեց 7 ամիս , հանդեաւ 899 հոկտեմբեր 13 :
 ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ Ե. ԴԻԱՍԿՈՐԱԿԵՐՏՑԻ ՊԱՏՄԱՐԱՆ .
 — Մաշիպից աղջական , ընտրեցաւ 899 . փոխարեցաւ
 ի վան , վարեց 32 տարի , հանդեաւ 931 :
 ՄՏԵՓԱՆՈՍ Բ. ՌԵՏՈՒՆԻ. — Ընտրեցաւ 931 . նըս-
 տաւ յԱղթամար , վարեց 1 տարի , հանդեաւ 932 :
 ԹԷՌԴՈՐՈՍ Ա. ՌԵՏՈՒՆԻ. — Ընտրեցաւ 932 ,
 նոստաւ յԱղթամար , վարեց 6 տարի . հանդեաւ 938 :
 ԵՂԻՇԷ Ա. ՌԵՏՈՒՆԻ. — Եղաբար Թէոդորոսի , ընտ-
 րեցաւ 938 . նոստաւ յԱղթամար , վարեց 5 տարի , հանդ-
 եաւ 943 :
 ԱՆԱՆԻԱ Ա. ՄՈԿԱՑԻ. — Ընտրեցաւ 943 յԱղթա-
 մար , նոստաւ յԱղթնա 959 , վարեց 23 տարի , հան-
 դեաւ 967 :
 ՎԱՀԱՆ Ա. ՍԻԻՆԻ. — Ընտրեցաւ 968 յԱղթնա ,
 վարեց 1 տարի . ժողովով փոխուեցաւ 969 . քաջուե-
 ցաւ վան , ժամանեցաւ 971 :
 ՄՏԵՓԱՆՈՍ Գ. ՍԵԻԱՆԵՑԻ. — Ընտրեցաւ 969 . նըս-
 տաւ յԱղթնա , վարեց 2 տարի . հանդեաւ 971 :
 ԽԱԶԻԿ Ա. ԱՐՇԱՐԱՌԻՆԻ. — Ընտրեցաւ 972 . նըս-
 տաւ յԱղթնա , զաղթականութեանց հայ եպիսկոպոսներ

յգեց, նոր հայրապետանոցը հինկեց 990. վարեց 20 տարի, հանգեաւ 992:

ՍԱՐԳԻՍ Ա. ՍԵՒԱՆՅԻ. — Ընտրեցաւ 992 մարտ 29. վարեց 27 տարի, հրամարեցաւ եւ յաջորդը դրաւ 1019. հանգեաւ 1022:

ՊԵՏՐՈՍ Ա. ԳԵՏԱԴԱՐՁ. — Եղբորորդի Խաչիկի, ընտրեցաւ 1019, քաշուեցաւ ի վան, Դեռուրտոս Սահանկեցի հակաթոս 1036, ընկեցաւ 1038 յունուար 6: Պետրոս աթոռը թողուց 1045, Խաչիկ Անեցի քեռորդին աթոռակից առաւ 1049. վարեց 35 տարի, հանգեաւ ի Սբազ 1054:

ԽԱԶՐԻԿ Բ. ԱՆԵՅԻ. — Յաջորդեց 5 տարի աթոռակցութենէ յետոյ 1054, վարեց 6 տարի, հանգեաւ 1060: Ընտրութիւնը յապաղեցաւ 5 տարի:

ԳՐԻԳՈՐ Բ. ՎԿԱՅԱՍԷՐ. — Աւչի անունը վաճարամ, որդի Գրիգորի Մաղխարտսի, ընտրեցաւ 1065. Գէորգ Գ. Լուսեցին աթոռակից առաւ 1069. ընկէց 1072: Սարգիս քեռորդի Պետրոսի հակաթոս ի Հոնի 1076. վախճանեցաւ 1077: Թէոդորոս Ալախտախի յաջորդ հակաթոս ի Հոնի 1077. ընկեցաւ 1090: Բարսեղ Անեցի քեռորդի Վկայաւերին աթոռակից 1081: Պօղոս Վարդիցի հակաթոս ի Մարաշ 1085. հրամարեցաւ 1087, վախճանեցաւ 1091: Վկայաւեր չբնեցաւ. չարունակ, վարեց 40 տարի, հանգեաւ ի Կարսի վանք 1105 յունի 3, իբր 75 տարեկան:

ԲԱՐՍԵՂ Ա. ԱՆԵՅԻ. — Քեռորդի Վկայաւերին, յաջորդեց 24 տարի աթոռակցութենէ յետոյ 1105. վարեց 8 տարի հանգեաւ 1113:

ԳՐԻԳՈՐ Գ. ՊԱՂԱՍԻՈՒՆԻ. — Քեռորդի Վկայաւերին, ընտրեցաւ 1113, 20 տարեկան: Դաւիթ Թաւրիկեան հակաթոս յԱղթամար 1114. աթոռը փոխադրեց Հոռոմլայ 1147. վարեց 53 տարի, յաջորդը օծեց եւ 3 ամիս յետոյ հանգեաւ 1166 յուլիս:

Ս. ՆԵՐՍԷՍ Դ. ԿԼԱՅԵՅԻ ՇՆՈՐՀԱԼԻ. — Եղբայր Պաշաւունայ, ընտրեցաւ 1166 ապրիլ 17, 64 տարեկան, բարեկարգութեանց եւ մատենագրութեանց աշխատեցաւ, վարեց 7 տարի, հանգեաւ 1173 օգոստոս 13:

ԳՐԻԳՈՐ Դ. ՏՂԱՅ. — Եղբորորդի Շնորհաւոյ, ընտրեցաւ 1173 իբր 40 տարեկան. ժողով Հոռոմլայի 1179 ապրիլ: վարեց 20 տարի, հանգեաւ 1193 մայիս 16:

ԳՐԻԳՈՐ Ե. ՔԱՐԱՎԷԼԻ. — Որ է Վաճարմ քեռորդի Տղային, ընտրեցաւ 1193 իբր 20 տարեկան, վարեց 16 ամիս, հանգեաւ 1194:

ԳՐԻԳՈՐ Զ. ԱՊԻՐԱՏ. — Եղբորորդի Շնորհաւոյն, ընտրեցաւ 1194. 72 տարեկան, Բարսեղ Բ. Անեցի հակաթոս 1195: Վարեց 9 տարի, հանգեաւ ի Սիս 1203:

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ Զ. ՄԵՐԱՔԱՐՈՅ. — Ընտրեցաւ 1203, նստաւ ի Հոռոմլայ: Անանիա Սեբաստացի հակաթոս ի Սբազ 1204, Դաւիթ Բ. Արքայադնեցի աթոռակից ի Սիս 1204. Բարսեղ Բ. Անանիա եւ Դաւիթ վախճանեցան 1206. եւ Յովհաննէս մնաց իսազաղ, վարեց 18 տարի, հանգեաւ 1221:

ԿՈՍՏԱՆԴԻՆ Ա. ԲԱՐՁՐԵՆՐԴԵՐ. — Ընտրեցաւ 1221. վարեց 46 տարի, հանգեաւ 1267 ապրիլ 9:

ՅԱԿՈՐ Ա. ԿԼԱՅԵՅԻ ԳԻՏՆԱԿԱՆ. — Ընտրեցաւ 1267. վարեց 19 տարի, հանգեաւ 1286:

ԿՈՍՏԱՆԴԻՆ Բ. ԿԱՍՈՒԿԵՅԻ ՊՐՕՆԱԴՈՐ. — Առաջնորդ Խորին Վանոց, ընտրեցաւ 1286 ապրիլ 13. վարեց 3 տարի, հակառակութեանց պատճառաւ հրամարեցաւ 1289. մնաց ի Լոմբրոն 4 տարի, յետոյ առաջնորդ Սկիւտայ վանքին, հանգեաւ անդ:

ՍՏԵՓԱՆՈՍ Դ. ԴՈՈՄԿԼԱՅԵՅԻ. — Երզնկայի Խաչիկէն, ընտրեցաւ 1290. վարեց 3 տարի, հանգեաւ յԵրզնկաոս 1293:

ԳՐԻԳՈՐ Ե. ԱՆԱԴԱՐՁՆԵՐԻ ՏՈՒՐՔԵՐԻՑԱՆՑ. — Տեղական Ստեփանոսի հեռանալուն տարին, ընտրեցաւ 1293. աթոռը փոխադրեց Սիւ, վարեց 14 տարի, հանգեաւ 1307 ակեղը:

ԿՈՍՏԱՆԴԻՆ Գ. ԿԵՍԱՐԱՅԻ. — Եպիսկոպոս Կեսարիոյ, Կասսեկեցի Պրճնադորձէն տարրեր. ընտրեցաւ 1307 մարտ 19. վարեց 15 տարի, հանգեաւ 1322:

ԿՈՍՏԱՆԴԻՆ Դ. ԼԱՄԲՐՈՆԱՅԻ. — Ընտրեցաւ 1322. վարեց 4 տարի, հանգեաւ 1326:

ՅԱԿՈԲ Բ. ՏԱՐՍՈՆԱՅԻ. — Քեոտրդի Անաւարդեցւորն, ընտրեցաւ 1327. հակառակութեանց պատճառով հրաժարեցաւ 1341, եւ աթոռը Մխիթարի անցաւ. դարձաւ յաթիւ 1355. վարեց նախ 14 յետոյ 4 տարի. հանգեաւ 1359:

ՄԽԻԹԱՐ Ա. ԳԻՆԵՐԻՑԻ. — Ընտրեցաւ 1341 Յակոբի հրաժարելէն յետոյ, վարեց 14 տարի, հանգեաւ 1355: ՄԵՍՐՈՊ Ա. ԱՐՏԱՂՆԵՐԻ. — Ընտրեցաւ 1359 Յակոբի մահուանէ յետոյ, վարեց 13 տարի, հանգեաւ 1372:

ԿՈՍՏԱՆԴԻՆ Ե. ՍՍԵՑԻ. — Ընտրեցաւ 1372. վարեց 2 տարի, հանգեաւ 1374:

ՊՕՂՈՍ Ա. ՍՍԵՑԻ. — Ընտրեցաւ 1374. զնաց Եղիպտոս 1375 ապրիլ 22, Եգիպտոսէ դարձաւ յուլիս 22, վարեց 3 տարի, հանգեաւ 1377:

ԹԷՈԴՈՐՈՍ Բ. ԿԻԼԻԿԵՑԻ. — Ընտրեցաւ 1377. վարեց 15 տարի, մեռաւ 1392. ընտրութիւնը յապտղեց 1 տարի:

ԿԱՐԱՊԵՏ Բ. ԿԵՂԵՑԻ ԲՈՊԻԿ. — Ընտրեցաւ 1393. Յուցակներու մէջ գրուած Դաւիթին Աղթամարայ Կաթողիկոս լինելը, եւ անկէ յետ եւ յառաջ լիշուած Կարապետներուն միեւնոյն անձ լինելը, յիշատակարաններով ստուգուած է: Վարեց 15 տարի, մեռաւ 1408:

ՅԱԿՈԲ Դ. ՍՍԵՑԻ. — Գրաւեց 1408. Ս. Գրիգոր Տաթևացի Արճէշ զնաց 1409. Յակոբ վարեց 3 տարի, հանգեաւ 1411:

ԳՐԻԳՈՐ Ը. ԽԱՆԶՈՂԱՏ. — Գրաւեց 1411. վարեց 5 տարի, ընկեցաւ 1416. վախճանեցաւ 1420:

ՊՕՂՈՍ Բ. ԳԱՌԵՑԻ. — Պատրիարք Երուսաղեմի, զնաց ի Սիւ 1415. ընտրեցաւ 1416. վարեց 13 տարի, հանգեաւ 1429:

ԿՈՍՏԱՆԴԻՆ Զ. ՎԱՀԿԱՅԻ. — Գրաւեց 1429. վարեց 10 տարի, վախճանեցաւ 1439. Յովսէփ Երեց ջանաց աթոռը գրաւել ալ չյաջողեցաւ:

ԳՐԻԳՈՐ Թ. ՄՈՒՍԱԲԵԳԵԱՆ. — Գրաւեց 1439, վարեց 2 տարի, ընկեցաւ եւ հաւանեցաւ 1441. վախճանեցաւ 1442: Յովսէփ Երեց նորէն ջանաց, բայց չյաջողեցաւ:

ԿԻՐԱԿՈՍ Ա. ՎԻՐԱՊԵՑԻ. — Ընտրեցաւ ի Ս. Էջմիածին 1441 մայիս 28 եւ աթոռը փոխադրեցաւ ի Ս. Էջմիածին, վարեց 2 տարի, հակառակութեանց պատճառով հրաժարեցաւ 1443. հանգեաւ 1448:

ԳՐԻԳՈՐ Ժ. ՄԱԿՈՒՆՑԻ ԶՍԼԱԼԵԳԵԱՆ. — Ընտրեցաւ 1443. Կարապետ Եւզղիկացի հակաթոռ ի Սիւ 1446: Արիստակէս աթոռակալ կամ աթոռակից օծուեցաւ յէջմիածին 1448. Զաքարիա Կաթողիկոս Աղթամարայ գրաւեց Էջմիածին 1461. մեռեցաւ 1462: Սարգիս որ Ս. Աջր տարեր էր, աթոռակից եղաւ 1462: Գրիգոր վարեց 23 տարի, հանգեաւ 1466:

ԱՐԻՍՏԱԿԷՍ Բ. ՍԹՈՒԱԿԱԼ. — Յաջորդեց 18 տարի աթոռակցութենէ յետոյ 1466. Սարգիս Այսաաթը աթոռակից պահեց, մեռեց Աղթամարայ Ստեփանոս Կաթողիկոս որ Էջմիածին գրաւելու զնաց 1467. վարեց 4 տարի, հանգեաւ 1470:

ՍԱՐԳԻՍ Բ. ԱԶԱՏԱՐ. — Յաջորդեց 4 տարի Գրիգորի եւ 4 տարի Արիստակէսի հետ աթոռակցութենէ յետոյ:

առյ 1470. Յովհաննէս որ Ս. Աջը բերել տուաւ, աթոռակից եղաւ 1470: Սարգիս վարեց 4 տարի, հանդեաւ 1474:

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ Է. ԱԶԱԿԻՐ. — Յաջորդեց 4 տարի աթոռակցութենէ յետոյ 1474: Միւս ալ Սարգիս մը աթոռակից տուաւ 1474: Ս. Աջը Աղթամարէ դարձուց 1477. վարեց 10 տարի, հրաժարեցաւ 1484 եւ գնաց ի Լեհաստան:

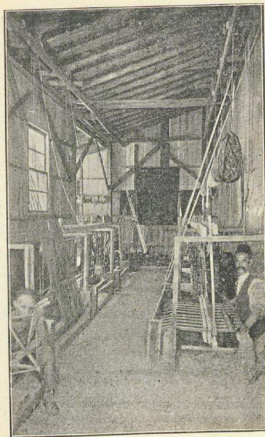
ՍԱՐԳԻՍ Գ. ՄԻԻԱՍՅԷ. — Յաջորդեց 10 տարի աթոռակցութենէ յետոյ 1484: Շատ աթոռակիցներ տուաւ, Արիտատէս Գ. 1484. զազարեալ 1499. Յուսիկ 1488 ալ ջննելի է. Թադէս Ա. 1499, զազարեալ 1504. Դաւիթ 1500 ալ ջննելի է, եղիշէ Բ. 1504 զազարեալ 1506. Յովհաննէս 1505, մնաւ ի Կոստանդնուպոլիս 1508. Ներսէս 1506, զազարեալ 1507. Զաքարիա 1506: Սարգիս վարեց 31 տարի, հանդեաւ 1515:

ԶՈՔԱՐԻԱ Բ. ՎԱՀԱՐՇԱՊԱՏՏԻ. — Յաջորդեց 9 տարի աթոռակցութենէ յետոյ 1515. Սարգիս վրաստանցին աթոռակից տուաւ 1515. վարեց 5 տարի, հանդեաւ 1520:

ՍԱՐԳԻՍ Դ. ՎՐԱՍՏԱՆՑԻ. — Յաջորդեց 5 տարի աթոռակցութենէ յետոյ 1520. վարեց 17 տարի, հանդեաւ 1537:

ԳՐԻԳՈՐ ԺԱ. ԲԻԻԶԱՆԴԱՏԻ. — Ընտրուեցաւ 1537. հաւանաբար սա է Գրիգոր եղբորորդի Զաքարիայի որ 1526-1536 Կոստանդնուպոլսոյ Պատրիարք եղաւ, վարեց 5 տարի, հանդեաւ 1542:

ՍՏԵՓԱՆՈՍ Ե. ՍԱՎՄԱՍՏԵՑԻ. — Ընտրեցաւ 1542. Միքայէլ Սեբաստացին աթոռակից տուաւ 1542. զնաց յետոյաւ 1548. զարձաւ յէջմիածին 1551: Ուրիշ աթոռակիցներ ալ տուաւ, Բարսեղ Բ. 1549. Գրիգոր 1552. Արիտատէս 1555 զազարեալ 1563. վարեց 22 տարի, հանդեաւ 1564:

Ս. Յակոբայ որդեանցի ջուլիակութեան աշխատանք

ՄԻՔԱՅԷԼ Ա. ՍԵՐԱՍՏԱՅԻ. — Յաջորդեց 22 տարի աթոռակցութենէ յետոյ 1564. աթոռակից պահեց Բարսեղը, զազարեալ 1567. և Գրիգորը Աւելցուց Սահփանսա Զ. Ասինջեցին 1567. վարեց 6 տարի, հանդեաւ 1570 :

ԳՐԻԳՈՐ ԺԲ. ՎԱԴԱՐՇԱՊԱՏՅԻ. — Յաջորդեց Ստեփանոսի հետ 12 և Միքայէլի հետ 6 տարի աթոռակցութենէ յետոյ 1570. աթոռակից պահեց Ստեփանոս Զ. Ասինջեցին՝ վախճանեալ 1575 : Եւ նորեր ալ առաւ, Թադէոս Բ. 1571, որ զնաց ի Լեւոնտան 1576. զարձաւ 1577. վախճանեցաւ 1579 : Առաքել Վաղարշապատցի 1575, վախճանեալ 1586 : Դաւիթ 1579 : Գրիգոր վարեց 17 տարի, հանդեաւ 1587, 90 տարեկան :

ԴԱՆԻԹ Դ. ՎԱԴԱՐՇԱՊԱՏՅԻ. — Յաջորդեց 8 տարի աթոռակցութենէ յետոյ 1587. աթոռակիցներ առաւ, Մելքիսեկի Գառնեցի 1593, որ Կոստանդնուպոլսոյ Պատրիարք եղաւ 1599. զարձաւ յէլմիածին 1600. մեկնեցաւ 1624, վախճանեցաւ ի Կամենի 1628 ապրիլ 5 : Գրիգոր ժԳ. Արապխն 1603 զոռոտս 14, որ հրաժարեցաւ 1605, հանդեաւ ի Տխարովքի 1606 ապրիլ 23 : Սահակ Դ. Գառնեցի եղբորորդի Մելքիսեկի 1624, որ մեկնեցաւ 1628. վախճանեցաւ 1639 : Դաւիթ վարեց 41 տարի, հրաժարեցաւ 1628. վախճանեցաւ 1633 :

ՄՈՎՍԷՍ Գ. ՏԱԹԵՆԻԱՅԻ. — Ընտրեցաւ 1629 յունուար 13, էլմիածինը զերանորոգեց, վարեց 3 տարի, հանդեաւ 1632 մայիս 14 :

ՓԻԼԻՊՊՈՍ Ա. ԱՂԲԱԿԵՑԻ. — Ընտրեցաւ 1633 յունուար 13, զնաց յերուսաղէմ 1651. ի Կոստանդնուպոլիս 1652. զարձաւ 1653. վարեց 22 տարի, հանդեաւ 1655 մարտ 25, 63 տարեկան :

ՅԱԿՈԲ Դ. ԶՈՒՂԱՅԵՑԻ. — Ընտրեցաւ 1655 ապրիլ 8. Եղիազար Այնթապցի հակաթոռ յերուսաղէմ 1663 :

Յակոբ դնաց յերաւաստէ 1665. ի Կոստանդնուպոլս 1616. դարձաւ 1667, դարձեալ ի Կոստանդնուպոլս 1679. վարեց 25 տարի, հանդեաւ ի Կոստանդնուպոլս 1680 օգոստոս 1, թաղեցաւ. ի Բերա : Ընտրութիւնը յաղաղեցաւ 2 տարի : Եղիւ ԱԶԱՐ Ա. ԱՅՆԹԱՊԵՏ. — Յաջորդեց 19 տարի հակաթուսթեւէ յետոյ 1682. վարեց 9 տարի, հանդեաւ 1691 օգոստոս 8 :

ՆԱՀԱՊԵՏ Ա. ԵԴԵԱՍՏԻ. — Ընտրեցաւ 1691 օգոստոս 10. վարեց 14 տարի, հանդեաւ 1705 յունիս 13, ընտրութիւնը յաղաղեցաւ 1 տարի :

ԱՂԵԲԱՆԴԻ Ա. ԶՈՒՂԱՅԵՏԻ. — Ընտրեցաւ 1706. վարեց 8 տարի, հանդեաւ 1714 նոյեմբեր 22, ընտրութիւն յաղաղեցաւ 6 ամիս :

ԱՍՏՈՒԱՅԱՏՈՒՐ Ա. ՀԱՄԱՏԱՆՏԻ. — Ընտրեցաւ 1715 մայիս 7, վարեց 10 տարի, հանդեաւ 1725 հոկտեմբեր 10 :

ԿԱՐԱՊԵՏ Բ. ՈՒԼՆԵՏԻ. — Ընտրեցաւ 1726 եւ օծուեցաւ ի Կոստանդնուպոլս փետրվար 27, հասաւ յեջմադին 1728. վարեց 4 տարի, հանդեաւ 1729 հոկտեմբեր 2 :

ԱՐԲԱՀԱՄ Բ. ԽՈՇԱՐԵՏԻ. — Ընտրեցաւ 1730. վարեց 4 տարի, հանդեաւ 1734 նոյեմբեր 11 :

ԱՐԲԱՀԱՄ Գ. ԿՐԵՏԱՏԻ. — Ընտրեցաւ 1734 նոյեմբեր 25, վարեց 3 տարի, հանդեաւ 1737 ապրիլ 18 :

ՂԱԶԱՐ Ա. ԶԱՀԵՏԻ. — Ընտրեցաւ 1737. օծուեցաւ 1738. Յովհաննէս Աղուլիքի հակաթուսթ 1740. մերժեցաւ 5 ամիս յետոյ : Ղազար մերժեցաւ եւ Պետրոս Բ. Բիւթուր ընտրեցաւ 1748. այլ Ղազար դօրացաւ 10 ամիս ետքը : Պետրոս հանդեաւ 1749 : Ղազար վարեց 13 տարի, վախճանեցաւ 1751 :

ՄԻՆԱՍ Ա. ԱԿՆԵՏԻ. — Ընտրեցաւ 1751 սեպտեմբեր 15, վարեց 2 տարի, հանդեաւ 1753 մայիս 12 :

ԱՂԵՔՍԱՆԴԻ Բ. ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՏԵՏԻ. — Մահանաւեալ Ղարադաշ, ընտրեցաւ 1753. օծուեցաւ 1754 մարտ 6, վարեց 2 տարի, հանդեաւ 1755 : Մահակ Ե. Կեղեցի, մականուանեալ Ասադին, ընտրեցաւ 1755, մնաց ի Կոստանդնուպոլս 2 տարի, յերգրում 3 տարի, զաղարեցաւ 1759 օծում չստաճ, վախճանեցաւ 1760 :

ՅԱԿՈԲ Ե. ՇԱՄԱԽԵՏԻ. — Ընտրեցաւ 5 տարի տեղակալութեան յետոյ 1759 նոյեմբեր 24, վարեց 4 տարի, հանդեաւ 1763 յուլիս :

ՍԻՄՈՆ Ա. ԵՐԵԻԱՆԵՏԻ. — Ընտրեցաւ 1763. տօնացոյցը վերանորոգեց 1777. վարեց 17 տարի, հանդեաւ 1780 յուլիս 26 :

ՂՈՒԿԱՍ Ա. ԿԱՐԵՏԻ. — Ընտրեցաւ 1780 օգոստոս 2, վարեց 19 տարի, հանդեաւ 1799 զեկտեմբեր 27. ընտրութիւնը երկարեցաւ. Յովսէփ Արզաթեան ընտրեցաւ 1800 փետր. օծում չստաճ հանդեաւ ի Թիֆլիս 1801 մարտ 19 :

ԴԱԻԻԹ Ե. ԷՆԻԿԷԹԵՏԻ. — Ղօրդանեան, գրաւեց 1801 ապրիլ 28, վարեց 3 տարի, ընկեցաւ 1804 սեպտեմբեր, վախճանեցաւ 1810 :

ԴԱՆԻԷԼ Ա. ՍՈՒՐՄԱՌԵՏԻ. — Ընտրեցաւ 1801. օծուեցաւ Ալաշկերտի վանքը 1802 մայիս 28, նստաւ յաթիւ 1804 սեպտեմբեր 21, վարեց 4 տարի, հանդեաւ յերեւան 1808 օգոստոս 21, ընտրութիւնը յաղաղեցաւ 1 տարի :

ԵՓՐԵՄ Ա. ԶՈՐԱԳԵՂԵՏԻ. — Ընտրեցաւ եւ օծուեցաւ 1809 զեկտեմբեր 26, վարեց 22 տարի, հրաժարեցաւ 1831 մարտ 6, հանդեաւ 1835 յուլիս 16 :

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ Է. ԿԱՐՅԵՏԻ. — Ընտրեցաւ 1831 մարտ 16, օծուեցաւ նոյեմբեր 8. Պարոժէմիան տրուեցաւ 1836 մարտ 11. վարեց 11 տարի, հանդեաւ

1842 մայիս 26 : Ընտրութիւնը յապաղեցաւ 1 տարի :
ՆԵՐՍԷՍ Ե. ԱՇՏԱՐԱԿԵՑԻ. — Ընտրեցաւ 1843
մայիս 18, օծուեցաւ 1846 յունիս 9, վարեց 14 տարի,
հանդեսաւ 1857 փետրվար 13, 86 տարեկան. ընտրու-
թիւնը յապաղեցաւ 1 տարի :

ՄԱՏԹԷՈՍ Ա. ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼՍԵՑԻ. — Զու-
խանեան, ընտրեցաւ 1858 մայիս 18, օծուեցաւ 1858
օգոստոս 15, վարեց 6 տարի, հանդեսաւ 1865 օգոստոս
22, 63 տարեկան : Ընտրութիւնը յապաղեցաւ 1 տարի :
ԳԷՈՐԳ Դ. ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼՍԵՑԻ. — Բէրէսաւ-

ճեան, ընտրեցաւ 1866 սեպտեմբեր 17, օծուեցաւ 1867
մայիս 21, ձեւարանը հիմնեց 1874. վարեց 15 տարի,
հանդեսաւ 1882 դեկտեմբեր 6, 69 տարեկան : Ընտրու-
թիւնը յապաղեցաւ 3 տարի : Ներսէս Վարժապետեան
ընտրեալ 1884 մայիս 9, հրաժարեցաւ, եւ հանդեսա-
ւ Կոստանդնուպոլիս 1884 հոկտեմբեր 26 :

ՄԱԿԱՐ Ա. ԹԵՂՈՒՏՅՑԻ. — Տէր Պետրոսեան, ըն-
տրեցաւ 1885 ապրիլ 21, օծուեցաւ 1885 նոյեմբեր 10,
վարեց 6 տարի, հանդեսաւ 1891 ապրիլ 16, 78 տարե-
կան : Ընտրութիւնը յապաղեցաւ 1 տարի :

ՄԿՐՏԻԶ Ա. ՎԱՆԵՑԻ. — Խրիմեան, ընտրեցաւ 1892
մայիս 5, 72 տարեկան, օծուեցաւ 1893 սեպտեմբեր 22:

ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ

Տ. Տ. ՄԱՐՏԻԶ Ա.

ԵՐԱՅԱԿԱՅԵ ՊԱՏՐԻԱՐԿ

ԵՒ

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՍԵՆԱՍԵՆ ՀԱՅՈՑ

Ծնեալ ի Վան, 4 Ապրիլ 1820. Զեռնադրեալ եպիս-
կոպոս 18 Հոկտեմբեր 1868. Ընտրեալ Կարդիկոս 5
Մայիս 1892. Յծեալ 26 Սեպտեմբեր 1893 :

Տ. Զարուբին Արեւիկակոպոս, Պատրիարք Ս. Երու-
սաղէմի : Ծնեալ եպիսկոպոս 1819 : Զեռնադրեալ եպիս-
կոպոս 1860 : Պատրիարք 1888 :

Տ. Մաղամիւս Արեւիկակոպոս, Պատրիարք Կ. Պոլ-
սոյ : Ծնեալ Կ. Պոլիս 1841 : Զեռնադրեալ եպիսկոպոս
1886 : Պատրիարք 1896 :

Տ. Մասթուս Արեւիկակոպոս, Նախորդ Պատրիարք
Կ. Պոլսոյ : Ծնեալ Կ. Պոլիս 1845 : Զեռնադրեալ եպիս-
կոպոս 1876 : Պատրիարք 1894 : Հրաժարեալ 1896 :

Տ. Արիսակէս եպիսկոպոս Դեբձակեան, Տեղապալ
Պաղատաւ : Ծնեալ Կ. Պոլիս 1828 : Զեռն. եպիս. 1861 :

Տ. Մեսրոպ Արեւիկակոպոս Սուլիաեան, Նախորդ
Առաջնորդ Էպիքոնէի : Ծն. Էպիքոնէ 1834 : Զեռն. 1864 :

Տ. Ասեփանոս եպիսկ. Սանսալեան, Վանահայր
Պէլէկէի : Ծնեալ Պրոսա 1837 : Զեռնադրեալ 1868 :

Տ. Բարդուղիմէոս Արեւիկակ. Չամչեան, Նախորդ
Առաջ. Պրոսոպի : Ծնեալ Կ. Պոլիս 1838 : Զեռն. 1868 :

Տ. Մեսրոպ Արեւիկակ. Սմբատեան, Վանահայր Երբն-
ջակայ : Ծնեալ Երեւան 1837 : Զեռնադրեալ 1872 :

Տ. Գրիգորիս Արեւիկակ. Յովնանցիսեան, Ասեռա-
պետ Կրօն. Ժողովոյ : Ծնեալ Ֆիլիպէ 1837 : Զեռն. 1872 :

Տ. Սուփաա Արեւիկիս. Պարզեան, Փոխ. թիմա-
կային Երեսնայ: Մն. Աստուղատ 1837: Չեռն. 1875:
Տ. Վանթաւ Եպիսկ. Մանկունի, Դեր-Ասեռապետ
Կրօն. Ժողովոյ: Մնեայ Պրուս 1846: Չեռն. 1875:
Տ. Ներսէս Եպիսկ. Դեռզեան, Պատր. Փոխանորդ
Երուսաղէմ: Մնեայ Ռոստոմ 1829: Չեռն. 1876:
Տ. Խորեն Եպիսկ. Մխիթարեան, Նախորդ Առաջնորդ
Ռաֆայի: Մնեայ Աւանդ 1823: Չեռնապրեայ 1876:
Տ. Տիմոթէոս Եպիսկ. Սափրիչեան, Նախկին Առաջ-
նորդ Պալլքէսէրի: Մնեայ Կ. Պոլիս 1821: Չեռն. 1878:
Տ. Պետրոս Արեւիկիս. Թանիզեան, Առաջնորդ
Սըվադի: Մնեայ Սըվազ 1816: Չեռնապրեայ 1879:
Տ. Մելիսեղէկ Արեւիկիս. Մաւրաշեան, Առաջնորդ
Իզմիրի: Մնեայ Շառլատին 1836: Չեռն. 1879:
Տ. Ներսէս Արեւիկիս. Խուզալիեղեան, Առաջնորդ
Պետրոսովոյ: Մնեայ Վաղարշապատ 1844: Չեռն. 1879:
Տ. Եղիշիկ Եպիսկ. Ապանունի, Բարդղի Մարքի-
թէօյի: Մնեայ Կ. Պոլիս 1843: Չեռնապրեայ 1879:
Տ. Հմայեակ Եպիսկ. Իմամեան, Բարդղի Բե-
րայի: Մնեայ Կ. Պոլիս 1839: Չեռնապրեայ 1880:
Տ. Վեռնիկ Եպիսկ. Երեմանեան, Նախկին Առաջ-
նորդ Էրզրումի: Մնեայ Կ. Պոլիս 1816: Չեռն. 1880:
Տ. Արիստակէս Արեւիկիս. Սեգրաբեան, Առաջնորդ
Ասորայանի: Մնեայ Ղազարա 1843: Չեռն. 1882:
Տ. Դեռզ Արեւիկիս. Սուրենեան, Առաջնորդ Տփլի-
սու: Մնեայ Տփլիս 1816: Չեռնապրեայ 1882:
Տ. Մամբէր Եպիսկ. Մարկոսեան, Տնօրէն Ժողովա-
կան Երուսաղէմի: Մնեայ Արաբկիր 1835: Չեռն. 1885:
Տ. Սանակ Եպիսկ. Խազալեան, Լուսարարապետ
Երուսաղէմի: Մնեայ Սարգիս 1849: Չեռն. 1885:
Տ. Արիստակէս Արեւիկիս. Դաւթեան, Նախանդամ Սի-
նդի Էջմիածնի: Մնեայ Լոսի 1838: Չեռնապրեայ 1886:
Տ. Սեփիանոս Եպիսկ. Յովսիկիմեան, Առաջնորդ
Իզմիրի: Մնեայ Իզմիր 1846: Չեռն. 1886:

Տ. Դեռզ Եպիսկ. Դանակերեան, Առաջնորդ Ղա-
րապատ: Մնեայ Վաղարշապատ 1836: Չեռն. 1890:
Տ. Նալի Արեւիկիս. Ասուածաւորեան, Առաջնորդ
Շամախու: Մնեայ Տփլիս 1843: Չեռնապրեայ 1890:
Տ. Մակար Եպիսկ. Բարխուդարեան, Անուղական
Էջմիածնի: Մնեայ Շուշի 1836: Չեռնապրեայ 1894:
Տ. Անանիա Եպիսկ. Համալսապետեան, Յաջորդ
Դանակու: Մնեայ Տփլիս 1838: Չեռնապրեայ 1894:
Տ. Խորեն Եպիսկ. Սեփիանէ, Վանաշայր Սրբիւն:
Մնեայ Տփլիս 1839: Չեռնապրեայ 1894:
Տ. Դեռզ Եպիսկ. Երեմեան, Պատրարքական Փոխ.
Երուսաղէմի: Մնեայ Կ. Պոլիս Մն. Իսմայիլ 1852: Չեռն. 1898:
Տ. Մաղափա Եպիսկ. Տեռնեան, Առաջնորդ Պարա-
կատանի: Մնեայ Տիարալէքի 1848: Չեռն. 1898:
Տ. Յովսէփ Եպիսկ. Սարսեան, Առաջնորդ Ամերի-
կայի: Մնեայ Կ. Պոլիս 1849: Չեռնապրեայ 1898:
Տ. Սանակ Եպիսկ. Ալլաշեան, Առաջնորդ Ասորա-
ականի: Մնեայ Կ. Պոլիս 1853: Չեռնապրեայ 1898:
Տ. Ներսէս Եպիսկ. Ապանունեան, Նախորդ Առաջնորդ
Իզմիրի: Մնեայ Կ. Պոլիս 1854: Չեռնապրեայ 1898:
Տ. Գաբրիէլ Եպիսկ. Ճէվանիբեան, Պատրարքա-
կան Փոխ. Կ. Պոլսոյ: Մնեայ Կ. Պոլիս 1850: Չեռն. 1898:
Տ. Յակոբ Եպիսկ. Առաջ Փափազեան, Նախկին Տե-
ղապահ Նիկիթասի: Մնեայ Կ. Պոլիս 1847: Չեռն. 1898:
Տ. Դեռզ Եպիսկ. Իսիկեան, Առաջնորդ Երու-
սայի: Մնեայ Կ. Պոլիս 1852: Չեռնապրեայ 1898:
Տ. Յովնաննէս Եպիսկ. Երմակուն, Միաբան Էջ-
միածնի: Մնեայ Աղլուքի 1857: Չեռնապրեայ 1898:
Տ. Նիլիէ Եպիսկ. Դուրեան, Փոխ-Վանաշայր եւ
Վերապետէ Արմաշու: Մն. Կ. Պոլիս 1860: Չեռն. 1898:
Տ. Յովսէփ Եպիսկ. Ալլաշեան, Առաջնորդ Նիկի-
թասի: Մնեայ Էրզրում 1833: Չեռնապրեայ 1899:
Տ. Մովսէս Եպիսկ. Կեօմիսեան, Առաջնորդ Պի-
էնիկի: Մնեայ Կ. Պոլիս 1840: Չեռնապրեայ 1899:

Տ. Յովնանեն Եղիսի. Առաջնորդ Պրուսայի: Ծննդ. Կ. Պոլիս՝ 1854: Զննողը 1899:

Տ. Տրդատ Եղիսի. Պալեան՝ Առաջնորդ Դասերի: Ծննդ. Թալատ՝ 1850: Զննողը 1899:

ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԷ ԿԻՂԻՆԻՑ

Տ. Կիրակոս Եղիսի. Բեմեղենան, Կաթողիկոսական Տեղապահ Կիլիկիոյ: Ծննդ. Սիս՝ 1822: Զնն. 1880:

Տ. Նիկողոս Եղիսի. Դաբեան, Անադաշան: Ծննդ. Ֆրնուշ՝ 1827: Զննողը 1866:

Տ. Յովնանեն Եղիսի. Դազանենան, Անադաշան: Ծննդ. Կ. Պոլիս՝ 1826: Զննողը 1883:

Տ. Կարապետ Եղիսի. Քէչեհենան, Վանաշայր Ս. Աստուածածնի: Ծննդ. Ղէրման՝ 1836: Զնն. 1883:

Տ. Մկերիչ Արեւիկա. Վեհապետան, Բարսղիշ Պէտրոսեան: Ծննդ. Էնիկուրի՝ 1842: Զնն. 1883:

Տ. Աբրահամ Եղիսի. Մամիկոնեան, Անադաշան: Ծննդ. Մալկարա՝ 1835: Զննողը 1886:

ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԱՂԱՍԲԱՐԱՑ

Տ. Յովսէփ Եղիսի. Խոստեղեան, Վանաշայր Կառլանապետ: Ծն. Նարեկ՝ 1834: Զնն. 1864:

Ս Ի Ն Ո Ւ

ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱՍՏԻ

Ն. Ս. ՍՈՒՐԲԻՒՆԻ ԿԱՌԱՂԻԿՈՍ, Նախագահ.

Տ. Արիստակէս Արքեպիսկ. Դաբեան, Նախանգաւ.

Տ. Մակար Եպիսկոպոս Բարսուղարեան, Անգաւ.

Տ. Յուսիկ Վարդապետ Մալխեան, Անգաւ.

Տ. Աշոտ Վարդապետ Շախեան, Անգաւ:

(Կը պահպան չորս անգամներ)

ՄԱՏԱՆԱՐԱՐԱՆՆԵ ԺՈՂՈՎ

Յովնանէս Եպիսկոպոս Շիրակեան.

Համապետ Վարդապետ Համապետեան.

Դեւանդ Վարդապետ Յովսէփեան:

ՏՊԱՐԱՆԱՆՆԵ ԺՈՂՈՎ

Աշոտ Վարդապետ Շախեան.

Բարդէն Վարդապետ Աղապետեան.

Դադար Սարկուպ Սարաթեան:

Լուսարապետ. — Դեւանդ Վրդ. Յովսէփեան.

Տեւուշ Շենարեան. — Կարապետ Վրդ. Տէր Մկրտչեան.

Մաքեմադարեանապետ. — Գարեգին Վրդ. Յովսէփեան.

Գանձապետ. — Եղիշ Վարդապետ Անարեան.

Դիւանապետ. — Կորին Վարդապետ Սահակեան.

Լուսարար. — Հմայեակ Սարկուպ Եաղբեան:

ԱՌԱՋՆՈՐԴԱՐԱՆԻ ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ

ԵՐԵՒԱՆ. — Սուբխտ Արքեպ. Պարպեան, Փոխ. Թեմ.

Աղեմանգրապետ. — Մաթիէա Վ. Մաթիէոսեան, Յաջորդ.

Կարս. — Եղիշ Վարդ. Սարաթեան, Յաջորդ.

Հիւն Նախիչեան. — Սին Վրդ. Տէր Մանուկեան, Յաջորդ.

Տաթև. — Խարսկ Վարդ. Փիլիպպեան, Յաջորդ:

ՏՓՂԻՍ. — Դերդ Արքեպ. Սարգիսեան, Առաջնորդ.

Ախլցիա. — Կիրեղ Վարդ. Կիրեղեան, Յաջորդ.

Պանձակ. — Անանիա Եպ. Համապետեան, Յաջորդ.

Գորի. — Սահակ Վարդ. Տէր Միքայէլեան, Յաջորդ.

ՂԱՐԱՊԱՂ. — Գրիգոր Եպ. Դաւանդեան, Առաջնորդ.

Նախի. — Գրիգորիս Վրդ. Տէր Յովսէփեան, Յաջորդ:

ՊԵՏԱՐԱՊԵՒ. — Ներսէս Արք. Խաչատրեան, Առաջնորդ.

Նոր Նախիչեան. — Մուշէ Վարդ. Եղաշեան, Յաջորդ.

Քիբապուրի. — Դերդ Ա. ՔՏ. Խանթաթեան, Նախանգաւ.

Մակումա. — Յարութիւն Ա. ՔՏ. Դուխտեան, Նախանգաւ.

ԱՍՏՐԱԽԱՆ. — Արխատակէս Արք. Անդրաքեան, Առջեւորդ.
Ղալար. — Թովմաս Քհ. Արքապեան, Նախանգաւ:
ՇԱՍՄԱԽԵ. — Եսայի Արք. Աստուածատուբեան, Առջեւորդ.
Բագու. — Արսէն Վարդ. Ղլթաճեան, Գործակալ:

ԱՌԱՋՆՈՐԴԱՐԱՆՔ ՊԱՐՄԿԱՍՏԱՆԻ

ԱՊԱՀԱՆ. — Մաղաքիա Եպ. Տէրունեան, Առաջեւորդ.
ԹԷԽԱՆ. — Բաղարատ Վրդ. Վարդադարեան, Փոխանորդ.
Կալիարա. — Անդրէաս Քհ. Արքապեան, Հովիւ.
Մասրաւ. — Մաշիկոյ Քհ. Իսայէլեան, Հովիւ.
Պոմպու. — Գրիգոր Քհ. Ղեւոնդեան, Հովիւ.
Պաղաւիա. — Եղիշէ Քհ. Մկրտումեան, Հովիւ:
ԱՏՔՊԱՏԱԿԱՆ. — Սահակ Եպ. Արվատեան, Առաջեւորդ.
Սալմաս. — Եղնիկ Վար. Երկարակեցեան, Փոխանորդ:

ԱՌԱՋՆՈՐԴԱՐԱՆ ԵՒՐՈՊԱՅԻ

ԵՒՐՈՊԱ. — Գէորգ Եպ. Իւթիւճեան, Առաջեւորդ.
Բարիգ. — Վասիլայուճ Քհ. Քիզարեան, Հովիւ.
Մասիլիա. — Գէորգ Եպ. Իւթիւճեան, Առժ. Հովիւ.
Մանչարբ. — Թէոդորոս Քհ. Տէր Իսահակեան, Հովիւ.
Սուչովա. — Յովսէնէս Քհ. Մանդակունի, Հովիւ.
Արմի. — Գարեգին Քհ. Արծրունի, Հովիւ:

ԱՌԱՋՆՈՐԴԱՐԱՆ ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ

ՈՒՍԹՈՒՐ. — Յովսէփ Եպ. Սարաճեան, Առաջեւորդ.
Նիւ-Պոմ. — Մաշիկոյ Վրդ. Փափաղեան, Հովիւ.
Պոսթըն. — Ղեւոնդ Վրդ. Մարգուկէսեան, Հովիւ.
Փրովիսէն. — Պաղ Վրդ. Մարգարեան, Հովիւ.
Լօւէն. — Արսէն Վրդ. Վահունի, Հովիւ.
Ձիւսկօ. — Վահրամ Քհ. Մարգարեան, Հովիւ.
Յրէզնօ. — Ահարոն Վրդ. Սահրդեան, Հովիւ:

ՄԱՏՐԻԱՐԲՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ ԹՈՒՐԲԻՈՅ

Տ. ՄԱՂԱՔԻԱՆ ԱՐԲԵՊԵՍԿՈՊՈՍ ՕՐԽԱՆԵԱՆ, Պատրիարք Կոստանդնուպոլսոյ, յնեալ 1841 ժնարուար 11 Կոստանդնուպոլսոյ — Բերա, ձեռնադրեալ Եպիսկոպոս 1886 յունիս 8, Մահար Ա. Արքայան Կաթողիկոսէ, եւ ընտրեալ Պատրիարք 1896 նոյեմբեր 6 :

Գաբրիէլ Եպիսկոպոս ձեւանիւրեան, Պատրիարքական Փոխանարդ :

ԱԶԳԱՅԻՆ ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆ

ԿՐԴԱՆԱՆ ԺՈՂՈՎ

1. Մաղաքիա Արքեպիսկոպոս Օրմանեան, Նախագահ.
2. Գրիգորիս Արքեպիսկոպոս Յովնաննիսեան, Ա. Առննապետ.
3. Վանթաւ Եպիսկոպոս Մանկուի, Բ. Առննապետ.
4. Եղիշէ Եպիսկոպոս Գարեան, Ա. Առննապետ.
5. Յովսէփ Եպիսկոպոս Արքապետ, Բ. Առննապետ.
6. Մելքիսեդէկ Արքեպիսկոպոս Մալաթիան.
7. Գաբրիէլ Եպիսկոպոս ձեւանիւրեան.
8. Գեորգ Եպիսկոպոս Իրիւճեան.
9. Կարապետ Աւագ-Բանանայ Սեբաս.
10. Յովնաննէս Աւագ-Բանանայ Շանլագլեան.
11. Գաբրիէլ Աւագ-Բանանայ Խաննեան.
12. Կարապետ Աւագ-Բանանայ Սամաթլեան.
13. Գարեգին Ծ. վարդապետ Բաքարեան (վախճանեալ).
14. Խաչատուր Բանանայ Տէր Գաբրիէլեան (վախճանեալ):

ԿԱՂԱՔԱՆԱՆ ԺՈՂՈՎ

1. Յարութիւն փաշա Տառնեան, Ա. Առննապետ.
2. Ստեփանն յ Ալանեան, Բ. Առննապետ.
3. Էլիաս Էփենտի Չայեան, Ա. Առննապետ.
4. Միքայէլ Սեբաս, Բ. Առննապետ.

Տ. Մաղաքիա Արքեպիսկոպոս Օրմանեան
Պատրիարք Կ. Պոլսոյ

5. Գարբիկ էֆենտի Կորասունկեան.
6. Գրիգոր » Խաղրեան.
7. Զարեհ » Տիկուր.
8. Տիգրան » Տէր Կեօքեանեան.
9. Տիգրան » Խաղաֆեան.
10. Սենեքիմ » Մանուկեան.
11. Գրիգոր » Գարակեօեան.
12. Սեպուհ » Տէրմիսիպեան.
13. Մկրտիչ » Ասատեան.
14. Կարապետ » Գալստամանեան.

ԴԱՍԱՍՏԱՆԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴ

1. Գարբիկ Եղ. ձեւանիրճեան, Կախաղան.
2. Յովհաննէս Էֆ. Պոլսեան, Առնեաղետ.
3. Սահակ Ա. Քհ. Տէր Սարգսեան, Առնեաղետ.
4. Խորեն Ա. Քհ. Փենկլեանեան.
5. Արիստակէս Քհ. ձիգմեանեան.
6. Միլեաշէ Քհ. Աշմեան.
7. Բարսեղ Էֆ. Ղազարոսեան.
8. Յակոբ Էֆ. Պաշաքեան.
9. Տօքթ. Տիգրան Էֆ. Ալանկերտեան.

ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴ

1. Տօքթ. Վահրամ Էֆ. Թարգմանեան, Առնեաղետ.
2. Պողոս Էֆ. Բեյրութեան, Առնեաղետ.
3. Բարսեղ » Աւետիսեան.
4. Յակոբ » Գուրգեն.
5. Պետրոս » Կարապետեան.
6. Սամվան » Կուրտիեան.
7. Հրանտ » Ասատուր.

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴ

1. Նշան Էֆ. Փափագեան, Առնեաղետ.
2. Կարապետ » Մալխասեան, Առնեաղետ.
3. Թադևր » Արիսեան.
4. Կարապետ » Քիւրճիկեանեան.
5. Համբարձում » Էմիլեան.
6. Յովհաննէս » Ալաղմեան.
7. Բերդբե » Փափագեան (վարձանաղ):

ԱԶԳԱՅԻՆ ՊԱՏՐԱՐԲԱՐԱՆԻ ՊԱՇՏՈՆԱՆԵՐ

ԱՆՃՆՈՒՄԱՆ ԴԻԱՆ. — Ներսէս Վարդապետ Գանձեւան, Գարաւաղար: Մարիա Վարդապետ Անճեան, Գարաւաղար:

ԴՈՐԾԱԿԱՏԱՐԲ Բ. ԴԻԱՆ. — Տիգրան Էֆ. Տէր-Ներսէսեան, Ա. Գործակատար: Յարութեան Էֆ. Գարապետեան, Բ. Գործակատար:

ԿՐՈՏԱԿԱՆ ԴԻԱՆ. — Խորեն Ա. Քհ. Փենկլեանեան, Տեսուչ: Հմայակ Քհ. Էջմեցեան, Առնեաղետեանց Դիւանապետ: Եղիմ Էֆ. Փափագեան, Փոխնապետ: Դիւանապետ:

ՎԱՐՃԱԿԱՆ ԴԻԱՆ. — Բարսեղ Էֆ. Թիւեան, Տեսուչ: Գառնիկ Էֆ. Հաշիկեան, Դիւանապետ: Միքայէլ Էֆ. Չախանեան, Դիւանապետ: Լեւոն Էֆ. Քիւրճեան, Դիւանապետ: Սիլվան Էֆ. Արիւսեան, Դիւանապետ: Հրանտ Էֆ. Մարգարեան, Դիւանապետ:

ՅԱՐԱՅԻՆԱԿԱՆ ԴԻԱՆ. — Կարապետ Էֆ. Խաչատուրեան, Տեսուչ: Միսոն Էֆ. Զաքարեան, Դիւանապետ: Գեորգ Էֆ. Իրիւմեան, Դիւանապետ:

ԱՐԾԱՆՈՒՄԱՐԵԱՆ ԴԻԱՆ. — Մկրտիչ Էֆ. Մեկիբեան, Տեսուչ: Նշան Էֆ. Իրիւմեան, Դիւանապետ: Արմենակ Էֆ. Թեւրեան, Դիւանապետ:

ԱՂԱՅԻՆԱԿԱՆ ԴԻԱՆ. — Սեպուհ Էֆ. Բաղդասարեան, Տեսուչ: Տիգրան Էֆ. Նշանեան, Դիւանապետ: Շահեն Էֆ. Գարապետեան, Դիւանապետ:

ՄԵԼԱՆԻՅԵ ԴԻԱՆ. — Միքայէլ Էֆ. Չախանեան, Տեսուչ: Նշան Էֆ. Փափագեան, Դիւանապետ: Խաչիկ Էֆ. Մարգարեան, Արիւսեան: Տարապիճ Էֆ. Գարակեօեան, Հաճախակ: Յարեն Էֆ. Հարապետեան, Դիւանապետ:

ԲԱՐԱՊԵՏԱՐԻ ԴԻԱՆ. — Մարտիրոս աղա Խաչատուրեան, Բարապետ: Կարապետ աղա Սրապետեան, Յովակիմ աղա Գարաւաղան, Միլեան աղա Ստապետեան և Թադևր աղա Էջմեցեան: Աստուծոյ Բաժնեկար:

ԱՌՈՋՆՈՐԴԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿՆԵՐ

1. ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ. — Պատրիարք, Տ. Մաղաբեա Արքեպիսկոպոս Օրմանեան : Եկեղեցի 43, վանք 1 :

2. ԼԵՄԿԵՆ. — Առաջ. Տեղապան, Տ. Արսէն Բէ. Դերձակեան : Եկ. 5 :

3. ԹԵՔԵԼԻՏԱԿ. — Առաջ. Փոխանորդ, Տ. Մամբրէ Բէ. Քիրաչեան : Եկ. 8 :

4. ԻՋՄԻՏ. — Առաջնորդ, Տ. Ստեփանոս Եպ. Յովակիմեան : Եկ. 46 :

5. ՊՐՈՒՍԱ. — Առաջնորդ, Տ. Յովհաննէս Եպ. Արշարունի : Եկ. 11 :

6. ՊԱԼԸՔԵՍԵՐ-ՊԱՆՏՐՄԱ. — Առաջ. Տեղապան, Տ. Թաթուլ Վրդ. Դուբեան : Եկ. 8 :

7. ՊԻԼՆՃԻԿ. — Առաջնորդ, Տ. Մովսէս Եպ. Կէօմքիւքճեան : Եկ. 6 :

8. ՔԵՅԻՍԷՆԱ. — Առաջ. Տեղապան, Տ. Մկրտիչ Մ. Վրդ. Աղաւաւունի : Եկ. 5 :

9. ԻՋՄԻՐ. Առաջնորդ, Տ. Մեղքիսեղեկ Արքեպ. Մաւրաթեան : Եկ. 12 :

10. ԷՆԿԵՐԻՐԻ. — Առաջ. Տեղապան, Տ. Վահան Մ. Վրդ. Յաչըրեան : Եկ. 23, վանք 1 :

11. ԴԱՅՄԼԻՐԻ. — Առաջնորդ, Տ. Տրդատ Եպ. Պալեան : Եկ. 28, վանք 3 :

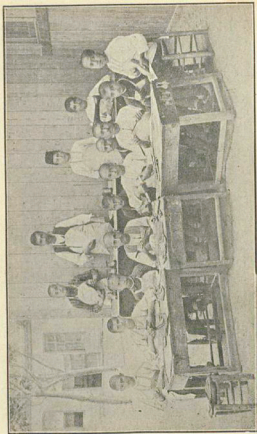
12. ՍԸՎԱԶ. — Առաջնորդ, Տ. Պետրոս Արքեպ. Թաւմազճեան : Եկ. 46, վանք 6 :

13. ԹՈՔՈՏ. — Առաջ. Փոխանորդ, Տ. Ներսէս Վրդ. Մկրտչեան : Եկ. 17, վանք 2 :

14. ՍՄԱՍԻԱ-ՄԱՐԶՈՒԱՆ. — Առաջնորդ, Տ. Արիւտակէս Մ. Վրդ. Վանքեան : Եկ. 25, վանք 1 :

15. 16. ՇԱՊՐԵ-ԳԱՐԱՆԻՍԱՐ ԵՒ ԱՅՊՏԵՐ. — Առաջ. Տեղապան, Տ. Սարաւ Մ. Վրդ. Սաատէթեան : Եկ. 32, վանք 3 :

17. ՃԱՆԻԿ. — Առաջ. Տեղապան, Տ. Դնէլ Վրդ. Դալէմքեարեան : Եկ. 22 :

Առաջ Տեղապան արքանոյ կօժակաւարտ բնոմ աշխատանք

Խորհուրդ կուտանք
մեր ընթերցողներուն եւ
ընթերցողներուն զնել

ՍԻՆԿԷՐ

Ի կարի մեքենայ մը, ու
բովնեանեւ կարի մեքենայ
մը ասն մը մէջ ամենէն օգ-
տակար առարկան է, եւ

Սինկէր՝ ի մեքենաները աշխարհիս մէջ լաւագոյններն են

Ապահով ըլլալու համար թէ ամուսն մեքենան
Սինկէր է, արօինքն թէ՛ Սինկէրի համալուար ըն-
կերութեան գործարանաց մէջ շինուած է, պէտք է ու-
շադրութիւն ընել որ,

1. Աստ նշանակուած գործատան
յատկանիւք,

2. Ընկերութեան անունն եզրղ

The Singer Manufacturing Co.

արձանագրութիւնը՝ մեքենային
վրայ դառնալին :

Սինկէրի ընկերութեան միակ ներկայացուցիչն է
Պր. Ճ. Նայքիմկեր որ ունի ընդհանուր միջերանաց մը
ի Պոլսի, Ղալաթիս Սինկէր խան եւ

Մասնաձեւեր Արեւելի բոլոր հաղաւթ մեջ :

Ակումբի վերաբուժական եւ
արհեստական ամէն տեսակ
դործողութիւնք , առողջա-
պահական նոր դրութեան
համաձայն :

Թմբեցուցիչ զե-
ղերով առանց
ցաւի առամ-
նահանու-
թիւն :

ՏՈՔԹ. Գ. ԳԱՐՐԻԷԼԵԱՆ
ԲՆԱՎԱՆԱԿԱՆ ԳԻՐԿԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՄԱՍԻՆ ԿԱՐԳԻՆ ԲՈՒ 200, ԿԱՐԳԻՆ ՍԱՄԻ ԳՐԱՐԱՅԻ ԳԻՐԿԱՆՈՒԹՅԱՆ
ԸՆԴՈՒՆԵ-
լութեան ժա-
մերն են բաց ի Կի-
րակիէ, ամէն օր ժամ
8-6 (Ը.Ե.). իսկ Կիրակի
օրերը կանխապէս եղած
ժամացութեամբ միայն :
Ազգասերը ձգտարք կը դար-
ժանուին :

ՄԵԾ ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆ

ԶՈՒԽԱ. ԳԱԶՄԻՐ. ՇԵՎԻՍ, ՖԱՄԱՆԷ ԵՒԱՅԼԵ ԿԵՐԱՍԵՆԴԻԱՅ
ՀԱՅԱԿ

Տոկոսաւորին

Նորուորին

ԱՄԻԷՆ ԴՊՈՒՄԱՆԸ ՀԱՄԱՐԵՐ, ԱՅԴԱՄ ԳՈՏԻ ԳՈՂԱՆԱՆ
ԴՈՒՄԵԼԸ

Պ. ՅԱԿՈԲԵԱՆ ԵՒ Յ. ԳՈՒՅՈՒՄՃԵԱՆ

ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆԸ

Որ պիտի գտնեն

Տեսակներու նախորին

Ապրանքներու ազնուորին

Գիններու աժանորին

Գաւառական յանձնարարութիւնները կը կատարուին կատարեալ հնչա-
պահութեամբ եւ խղիւ մտքով վաճառատուն ու զուտ առան յանձն
կ'անել նմանք ալ դրկի :

Դիմեցէ՛ք Պ. ՅԱԿՈԲԵԱՆ ԵՒ Յ. ԳՈՒՅՈՒՄՃԵԱՆ վաճառատունը

Պոլս, Շահային դուռը, Այնաճըլաթ, բիւ 12

Որ պատրաստ ունի ամէն եղանակի բարձր երթաձեւորիները
ՎԵՐՋԻՆ ԳԻՆ

18. ԹՐԱՊԻԶԱՆ. — Առաջ. Տեղապան, Տ. Խարով
Ծ. Վրդ. Պէրիկեան : Եկ. 36, վանք 3 :

19. 20. 21. ԷՐԶՐՈՒՄ ԵՒ ԲԱՍԵՆ ԵՒ ԳԵՐԶԱՆ. — Առաջ.
Տեղապան, Տ. Զաւէն Ծ. Վրդ. Տէր-Եղիսեան : Եկ.
133, վանք 8 :

22. ԷՐԶՆԻԿԵԱՆ. — Առաջնորդ, Տ. Դանիէլ Վրդ.
Յակոբեան : Եկեղեցի 33, վանք 11 :

23. ՊԱՅՊՈՒՐՏ. — Առաջ. Տեղապան, Տ. Յովնան-
նէս Վրդ. Յակոբեան : Եկ. 30, վանք 1 :

24. ՔՂԻ. — Առաջ. Տեղապան, Տ. Փառէն Վրդ.
Մեղրեան : Եկ. 47, վանք 4 :

25. ՔԵՄԱՆ. — Առաջ Փոխանորդ, Տ. Մարգար Բն.
Ուլաշեան : Եկ. 11, վանք 6 :

26. ՊԱՍԱՐԻՏ-ԱՂԱՏԵՐՏ. — Առաջ. Տեղապան, Տ.
Մամբէլ Վրդ. Մարգարեան : Եկ. 32, վանք 1 :

27. ՎԱՆ. — Առաջ. Տեղապան, Տ. Սահակ Ծ. Վրդ.
Բաղրեանցեան : Եկ. 114, վանք 25 :

28. ԿՏՈՒՅ ԵՒ ԼԻՄ. — Վանահայր, Տ. Յովսէփ Եղ.
Խոսեղեան : Եկ. 24, վանք 8 :

29. ՊԻՓԼԻՍ. — Առաջնորդ, Տ. Եղիշ Վրդ. Չիլին-
կերեան : Եկ. 43, վանք 11 :

30. ՄՈՒՇ. — Ընդլիմուր վանահայր-Առաջ. Տեղա-
պան, Տ. Բաղրէլ Ծ. Վրդ. Կիւլէսէրեան : Եկ. 102,
վանք 9 :

31. ՄՂԵՐԿ. — Առաջ. Տեղապան, Տ. Վահրէճ Վրդ.
Շահաբեան : Եկ. 32, վանք 1 :

32. ՏԻՐԱԳԼԻՐ. — Առաջ. Տեղապան, Տ. Եղեկիէլ
Վրդ. Պետրոսեան : Եկ. 25, վանք 5 :

33. 34. 35. ԲԱՂԻ ԵՒ ԱՂՆԻ ԵՒ ԶՆԳՈՒՇ. — Առաջ.
Տեղապան, Տ. Նիկողայոս Վրդ. Յրանկիւբեան : Եկ. 54,
վանք 4 :

36. ԽԱՐԵՐԿ. — Առաջնորդ, Տ. Պետրոս Ծ. Վրդ.
Բաղրատունի : Եկ. 72, վանք 5 :

37. ԼԻԿԵ. — Առաջ. Տեղապան, Տ. Մուշեղ Ծ. Վրդ.
Աւարդեան : Եկ. 10, վանք 5 :

413 — ԸՆԴ. Օգոստոս, 1901

38. ԱՐԱՐԻՔ . — Առաջնորդ, Տ. Մուշեղ Մ. Վրդ. Սերոբյան : Եկ. 19, վանք 1 :

39. ԶՄԵԿԱՆՈՎ . — Առաջ. Տեղապան, Տ. Կորյուն Վրդ. Էլիզարամյան : Եկ. 19, վանք 3 :

40. ԶԱՐԱՆՃԱՎ . — Առաջ. Տեղապան, Տ. Մակար Վրդ. Տ. Թովանթիսյան : Եկ. 70, վանք 2 :

41. ՈՒՐՅԱ . — Առաջ. Տեղապան, Տ. Անանիա Վ. Հաղարամյան : Եկ. 7, վանք 2 :

42. ՊԱՂՏԱՏ . — Պատրիարքական Փոխանորդ, Տ. Արթուրյան Եպիսկ. Գերձակյան : Եկ. 6 :

43. ԵՂԵՊՈՒ . — Առաջնորդ, Տ. Թովսէփ Եպիսկ. Այվազյան : Եկ. 5 :

44. ՊՈՒԼԿԱՐԻԱ . — Այցելու Փոխանորդ, Տ. Բարթոլիմէոս Մ. Վ. Պապենյան : Եկ. 15 :

45. ՈՌՈՒՄԱՆԻԱ . — Աւագերեցեան գլխաւոր քաղաքայ մէջ : Եկ. 14 :

ՄԱՍՆԱԴՈՐ ԹԵՄԵՐ

ԱՐՄԱՇ . — Փոխ-Վանանայր, Տ. Եղիշ Եպ. Դուրեան : Եկ. 2, վանք 1 :

ԲԱՍԹԷՄՈՒՆԻ . — Առաջ. Փոխանորդ, Տ. Աստուածատուր Ա. Քհ. Դանիելյան : Եկ. 5 :

ՊԵԼԷՊ . — Վանանայր, Տ. Սանփան Եպ. Սանաւճեան : Եկ. 3, վանք 1 :

ԿԵՆՃ . — Առաջ. Տեղապան, Տ. Վարդան Վրդ. Թաւրեան : Եկ. 19 :

ԱՂԲԱԿ . — Առաջ. Փոխանորդ, Տ. Ներսէս Վրդ. Խաչիկյան : Եկ. 26, վանք 7 :

ՍԵԼԱՆԻԿ . — Հոգեւոր նովիւ, Տ. Արսէն Քհ. Խաչոյեան : Մասուա 1 :

ԿՔԷՏԷ . — Հոգեւոր նովիւ, Տ. Մանուէլ Ա. Քհ. Անդրէասյան : Եկ. 1 :

ՊԱՏՐԻԱՐԺՈՒԹԻՒՆ Ս. ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ

Տ. ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԱՐԲԵՊԻՍԿՈՍՈՍ ՎԵՀԱՊԵՏԵԱՆ, Ծնեալ Եգիպտոս 1819, ձեռնադրեալ Եպիսկոպոս, 1860 յունիս 2, Մատթէոս Ա. Արքայան Կաթողիկոս, ընտրեալ Պատրիարք 1885 յուլ. 15, մասնէ ի պաշտան 1888 յուլիս :

Ներսէս Եպ. Գեորգեան, Պատր. Փոխանորդ . Գեորգ Եպ. Սրեգեան, Պատր. Փոխանորդ ի Կ. Պոլիս . Վանան Վրդ. Քեփեան, Առաջ թարգման . Կարապետ Վրդ. Տէր Կարապետեան, Տեսուչ գործաց . Սարգիս Վրդ. Տեմիւրեան, Հիւրընկալ :

ՏՆՕՐԻՆ ԺՈՂՈՎ

Սահակ Եպիսկոպոս Խաչայեան,	Լուսարարացեալ.
Ներսէս	» Գեորգեան
Մամբրե	» Մարկոսեան.
Եղիս Վարդապետ	Յովնանիսեան.
Ղեւոնդ	» Մարտունեան.
Խորեն	» Փարթուզեան.
Վահրամ	» Ազարեան

ՎԻՃԱԿՆԵՐ

1. ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ . — Պատրիարք, Տ. Թարսեմիոս Արքեպ. Վեհապետեան : Եկ. 9, վանք 8 :
2. ՇԱՄ . — Տեսուչ, Պարթիէլ Մ. Վրդ. Անդրեան : Եկ. 1 :
3. ԵԱՅԱ . — Տես. Գրդ. Վ. Սաքալեան : Եկ. 1, վանք 1 :
4. ՊԵՐՈՒԹ . — Տեսուչ, Մատթ. Վրդ. Գայրաճեան : Եկ. 1 :
5. ԿԵՐՈՍ . — Տես. Պատրոս Վ. Սարաճեան : Եկ. 2, վանք 1 :

ՏԵՍԱՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ս. ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ . — Պոչոս Վրդ. Շահնապարեան :
Ս. ԱՍՏՈՒԱՆՈՒՆ . — Մովսէս Վրդ. Ոսկերիկեան :
Ս. ՀՐԵՏԱԿԱՊԵՏ . — Սանուէլ Վրդ. Կրակոսեան :
ԲԵԹՂԷԼԷՄ . — Միգրիշ Վրդ. Կրակոսեան :
ՌԱՄԼԷ . — Բարթոլիմէոս Վրդ. Գրիգորեան :
ԼԱԹԱԲԻԱ . — Թադէոս Վրդ. Եկաւեան :

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՈՒԹԻՒՆ ԿԵԼԻԿՈՅ

8. Կիբակոս Սոյիսկայոս ՌԻՄՈՂՅԱՆԻ, Կարողիկոսական Տեղապան:

Վ Ի Ճ Ա Կ Ն Ե Ր

1. ՍԻՍ. — Կարողիկոսական Տեղապան, Տ. Կիրա-
կոս Նոյ. Բէքմէզճեան : Եկ. 6, վանք 1 :

2. ԱՏԱՆԱ եւ ՊԵՎԷՔԷՔ. — Առաջ. Տեղապան, Տ.
Սահակ Վրդ. Զօրաբեան : Եկ. 23 :

3. ՀԱՃԸՆ. — Առաջ. Փոխանորդ, Տ. Վահան Քհ.
Մանուկեան : Եկ. 6, վանք 1 :

4. ՀԱԼԷՊ եւ ԽՔԷԼՆՏԻՔԻՆ. — Առաջ. Տեղապան, Տ.
Մեարոյ Ա. Քհ. Աճէմեան : Եկ. 4 :

5. ԱՅԵԹԱՊ ԵՒ ՔԻԼԻՍ. — Առաջ. Փոխանորդ, Տ. Կա-
րապետ Քհ. Կիւլիսեան : Եկ. 8 :

6. ԱՆԹԱՔԻՍ. — Առաջ. Տեղապան, Թադէոս Վրդ.
Եկեւեան : Եկ. 13 :

7. ՄԱՐԱՇ. — Առաջ. Փոխանորդ, Տ. Յովհաննէս Ա.
Քհ. Վարժապետեան : Եկ. 24 :

8. ԶԷՅԹԻՆ եւ ՅԻՆՈՒԶ. — Առաջ. Փոխանորդ, Տ.
Կարապետ Ա. Քհ. Երկանեան : Եկ. 30, վանք 4 :

9. ՄԱԼԱԹԻԱ. — Առաջ. Տեղապան, Տ. Պաշտաութեան
Վրդ. ՏԼՐ-Ղադարեան : Եկ. 20, վանք 2 :

10. ԵՕԶՂԱՏ. — Առաջ. Փոխանորդ, Տ. Ղեւոնդ Վրդ.
Թաքաւարդեան : Եկ. 43 :

11. ԿԻՒԲԻՆ եւ ՄԱՆՃԼԸԷ. — Առաջ. Փոխանորդ, Տ.
Յեան Քհ. Վարդապետեան : Եկ. 25, վանք 1 :

12. ՏԻՐԻԿ. — Առաջ. Փոխանորդ, Տ. Գրիգոր Քհ.
Զարդարեան : Եկ. 14, վանք 2 :

13. ՏԱՒԷՆՏԷ. — Առաջ. Փոխանորդ, Տ. Ղեւոնդ Քհ.
Մուրադեան : Եկ. 6, վանք 1 :

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՈՒԹԻՒՆ ԱՂԹԱՄԱՐԱՅ

8. ԱՐԱՆՑ Վարդապետ Մարգարեան, Կարողիկոսական Տեղապան:

ՏՆՕՐԷՆ ԺՈՂՈՎ

Եղնիկ	Վարդապետ	Ներկայարեան	Ամենապետ.
Դանիէլ	»	Զատոյեան	Ամենապար.
Յովհաննէս	»	Յակոբեան.	
Ներսէս	»	Կաքաւեան.	
Պօղոս	»	Կարապետեան.	

Վ Ի Ճ Ա Կ Ն Ե Ր

1. ԱՂԹԱՄԱՐ. — Կարդ. Տեղապան, Տ. Արաճն Վրդ.
Մարգարեան : Եկ. 193, վանք 40 :

2. ԽԵԶԱՆ. — Առաջ. Փոխանորդ, Տ. Պետրոս Վրդ.
Գրիգորեան : Եկ. 109, վանք 16 :

ՎԱՆՔԵՐ ԵՒ ՎԱՆԱՇԱՅՐԵՐ

1. ՈՍՏԱՆ. — Երեմիա Վրդ. Պաշտաութեան :
2. ԿԱՐՃԿԱՆ. — Կարապետ Վրդ. Արքաւանդան :
3. ՇՍՏԱՅ. — Մատթէոս Վրդ. Կատանեան :
4. ՄՈՂԻՍ. — Յովնիկ Վրդ. Թաժմասեան :
5. ԽԵՔ. — Միխիլար Վրդ. Պապանեան :
6. ԶԱՐԱՇԱՆ. — Եղնիկ Վրդ. Ներկայարեան :
7. ՆԱՐԵԿ. — Յովհաննէս Վրդ. Յակոբեան :
8. ԿԱՐՄԱՅ. — Յովնիկ Վրդ. Թաժմասեան :

ՆՊԱՍՏԻՑ ՅԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎ

Նպաստից Յանձնաժողովը, որուն պաշտօնն է օգնել հայ կարօտեալներու, որոնցմանք հաւատարմօրէն զարտաւական փարձարաններու, կազմուած է 1897ին ւ Անդամներն են .

Ամեն Պատրիարք Մեթաքան, Նախագահ .

Վանաթ Եղիսիպոս Մանկունի .

Բարդուղէմ. Թեւեան .

Դիգոր » Խսրեան .

Միննան » Աբիկեան .

Միննան » Սերկան .

Ռեքիս » Պետրեան :

ՆՊԱՍՏԱՌԻՍԱԼ ՈՐԲԱՆՈՅՆՈՒՄ . — Էրզրամի

Կարմիր վանք, Բեթրայոցիկի Որբանոցի մասերով — Ալաշկերտի Պօփրաճալէ աւան, Վանք. Գ. Զանչեանի հանգանակութեամբ —

Վանայ Վարազդ վանք — Վանայ Կարմուռի վանք —

Վանայ Սպինապատի վանքի տնտեսի թաղարի մէջ ապրանք

հանդէս, Նիւ-Երրի Որբանոցի եւ Տիկին Նաօրեանի մասերով — Հէք.

Բարիի Պաճալէ բաղաւ, հանդ. Զանչեանի հանգանակութեամբ —

Աղբաճաղ Նաւեիկի վանք, հանդ. Զանչեանի հանգանակութեամբ —

Խիզանա Ս. Խաչ վանք, Մալապատի Որբանոցի մասերով —

Պիլիսի Խնդրակասար վանք — Մուշի Ս. Առաքելոց

վանք, Բեթրայոցիկի Լոգարարութեան մասերով — Մուշի բաղաւ,

ապրանք հանդէս, հանդ. Զանչեանի հանգանակութեամբ — Մուշի Ս.

Կարապետի վանք, մասաւոր Նպաստապետի տնտէս —

Պալաթի Վանք, հանդ. Զանչեանի հանգանակութեամբ — Բաղաթի Քաղցրա.

խայնայ վանք, հանդ. Զանչեանի հանգանակութեամբ — Խարբեղի

Խալիվանք, Էմմանի Որբանոցի մասերով — Արաբիի բաղաւ,

Ռատոմայի եւ Նաւիկի Որբանոցի մասերով, մասերով եւ մասերով օգնութեամբ —

Ալինայ բաղաւ, Արաբիի Քորտեան եղբարք մասերով — Զար.

սանճանի Բերի աւան, հանդ. Զանչեանի հանգանակութեամբ —

Սերապիա բաղաւ, Մալապատի Որբանոցի օգնութեամբ — Սեյ.

սիոյ Ս. Սարգիս վանք, Նոր Նախիչեանի Որբանոցի մասերով —

Սոյ վանք, հանդ. Զանչեանի հանգանակութեամբ — Զանկոյ Ս.

Յակոբ վանք, Արաբիի Որբանոցի մասերով — Ասանայի վիճա.

կին Զատանդէլիի գիւղ, հանդ. Զանչեանի հանգանակութեամբ —

Մարտոս Բաւալի ժամհարեան օրբանոց, Մալապատի ժամ.

հարեան եղբարք մասերով — Զէյրունի Ս. Առաւածաճանի վանք,

Բաղաթի Առաքել Մալապատի մասերով — Զանգի Ս. Կարապետ

վանք, հանդ. Զանչեանի հանգանակութեամբ — Սեյրապոս բաղաւ,

Մանկունիի Որբանոցի մասերով — Մալապատի Ս. Փրիկի վանք:

Մալապատի Որբանոցի մասերով — Տիկին Ս. Լուսաւորի վանք —

Կիւրիկի բաղաւ, հանդ. Զանչեանի հանգանակութեամբ — Ման.

հրըլի Ս. Թարս վանք, Մալապատի Որբանոցի մասերով — Արմա.

տա Վաղեկեանի մէջ յատուկ օրբանոց զտարած — Կեմարի Ս.

Կարապետ վանք, տեղաւոր միջոցներով — Բզմիի Ներսիսեան

օրբանոց, տեղաւոր Որբանոցի մասերով — Կզմիի ապրանք

օրբանոց, տեղաւոր Տիկինայ Խաւաթար Լոգարարութեան մասերով —

Կիւրաթի Ս. Մալապատ վանք, Մանկունիի Կարապետեան օրբա.

նոցի — Ազգայնի Ս. Փրիկեան Զիւնդանոցի մէջ որոշ Թաւոթ

նոր օրբիւր տեղաւոր են:

ՆՊԱՍՏԱՌԻՍԱԼ ՎԱՐՈՒՄԵՆԵՆԻ . — Այն զատ.

ապրիկի վաղարարանները, որոնք կ'օգնէ Նպաստից Յանձնաժողովը, հետեւ.

նախնին են . — Բաղաթի վիճակին մէջ, Քաղաւ, եւ Քամուրա

Լաւանքի գիւղեր — Բաւանի վիճակին մէջ Եփեսոս եւ Դամասոս գիւղեր —

Կերանի վիճակին մէջ Բաղաթի եւ Փիլիկի գիւղեր — Խաւաթ

Թեանի մէջ Զատանիկ եւ Քարաւէօրի գիւղեր — Բզմիի վիճակին

մէջ, Քաղաւ, եւ ուրիշ երկու գիւղեր — Ալաշկերտի Թեանի մէջ Պօփ.

րաճալէ աւան — Էրզրամի վիճակին մէջ Միլիփետիօս գիւղ —

Աղբաճաղ վիճակին մէջ Երեւն գիւղեր — Բաղեյի վիճակին մէջ Ղալ.

իկի, Թեղուս, Դաւան եւ Փարխանցի գիւղեր — Մալապատի

մէջ Զաղալի եւ Խիւրի երկու գիւղեր — Կիւրի վիճակին մէջ Արեւն

գիւղ — Սեյրիկի վիճակին մէջ Քաղաւ, եւ Ռեքեւան եւ Տիւ եւ Դու.

զին գիւղեր — Տիւրքիկի վիճակին մէջ Զաղալի եւ Մուհարիմ

գիւղեր — Բաղաթի վիճակին մէջ Քաղաւ եւ Խոստաթ եւ Զեմուս գիւ.

ղեր — Զատանի վիճակին մէջ Բերի, Մաղիւս, Խաղալ, Բեր.

դիկ եւ Զատալ գիւղեր — Զեյրունի վիճակին մէջ Զաղալի, Միւրէ,

Բաղաթի, Միւստոն եւ Կարալան գիւղեր — Սեյրիկի վիճակին մէջ

Էհմեւ եւ Պիլիկի գիւղեր — Մալապատի վիճակին մէջ Զեմուս, Առաքել

գիւղեր — Զեյրունի վիճակին մէջ Զեմուս, Զեյրունի վիճակին մէջ Զաղալի

եւ Կարալան գիւղեր — Զեյրունի վիճակին մէջ Զաղալի

եւ Կարալան գիւղեր — Զեյրունի վիճակին մէջ Զեմուս, Զեյրունի

գիւղեր — Զեյրունի վիճակին մէջ Զեմուս, Զեյրունի

գիւղեր — Զեյրունի վիճակին մէջ Զեմուս, Զեյրունի

գիւղեր — Զեյրունի վիճակին մէջ Զեմուս, Զեյրունի

գիւղեր — Զեյրունի վիճակին մէջ Զեմուս, Զեյրունի

ԱՐՄԱՇՈՒ ԴՊՐԵՎԱՆՔ

1900ի Ընդարձակ Օրացոյցին մէջ մանրամասնօրէն խօսուած է Արմաշու Դպրեմանքին վրայ (տե՛ս էջ 175-186) :

Դպրեմանքին խնամակալութեան անդամներն են .

Ամեն. Պատրիարք Սրբազան, Նախագահ .
 Նիկեէ Նախկ. Դուրեան, Վերահետույ .
 Տիգրան էֆ. Նուստուհեան, Ասենապէս .
 Դաբրիէկ էֆ. Դաբրիէկեան, Ասենապէս .
 Դեազ Նախկ. Ներկեան .
 Աբիկ էֆ. Ունեւան .
 Տիգրան էֆ. Բարաղամեան :

Դպրեմանքին նպատակն է եկեղեցականութեան փափաք ունեցող երկրաստորդները նոյն կոչման համար կրթել եւ պատրաստել : Ընդունուելու համար գտնէ 18 տարեկան ըլլալու է : Առմանց ընթացքը վեց տարի է : 1900 հոկտեմբերին՝ աշակերտներուն թիւն էր 48 , այսինքն Վեցերորդ դասարանի աշակերտ 10 օտարաւոյ՝ ներս, որոնց տեսուչն է Ազան Մ. վարդապետ Համամեան, Երկրորդ դասարանի աշակերտ 22 դպրիներ , որոնց փոխ-տեսուչն է Թորգոմ վարդապետ Պիլիճեան , Որրորդ դասարանի աշակերտ 16 աներ , որոնք երկրորդ տարւոյ ընթացք կը կատարեն ըստ ծրարքին , եւ որոնց փոխ-տեսուչն է Տիրալը վարդապետ Մարգարեան :

Դպրեմանքին ուսուցիչներն են Վերահետուչ՝ Նիկիւզէ Նուխարպետ Դուրեան , վերադէպ երեք վարդապետները , թուրքերէնի ուսուցիչ Սահիան էֆ. Թապաքեան , ռուսական զրադականաց ուսուցիչ Միշրան էֆ. շէղալիբեան եւ ֆրանսերէնի ուսուցիչ Պ. Էստար Բէրրիւլ :

ՎԱՐԺԱՐԱՆՆԵՐ

ՂԱՆԱԳՒԹՈՅ ԿՆԴԻՐ. ՎԱՐԺԱՐԱՆ. — Ղալաթիոյ Կեդրոնական Վարժարանը բացուած է 1886 փետրուար 1ին . 1896ին կազմուած է արդի խնամակալութիւնը որուն անդամներն են .

Յակոբ	էֆ.	Էստեան ,	Ասենապէս .
Յովնանէս	»	Մուստեան ,	Ասենապէս .
Մատուս	»	Հարեց ,	Գանձապէս .
Միքիլ	»	Աստեան .	
Յակոբ	»	Յակոբեան .	
Յովսէփ	»	Նուստուհեան .	
Հրան	»	Աստուր :	

1900ի Ընդարձակ Օրացոյցին մէջ խօսուած է արդէն Կեդրոնական Վարժարանի մէջ աւանդուած ուսմանց եւ վարժարանին ցարդ հասցուցած չըջնաւարտներուն վրայ (տե՛ս էջ 209-211) :

Կեդրոնական վարժարանը ունի այս տարի (1900-1901ի չըջն) չորս դասարան : Աշակերտներուն թիւն է՝ հոկտեմբեր 15ին՝ 52, հետեւեալ կերպով բաժնուած չորս կարգերու մէջ . Ա. Դասարան 20 , Բ. Դասարան 16 , Գ. Դասարան 11 եւ Դ. Դասարան 5 :

Վարժարանը ունի այս տարի 22 ուսուցիչ , որոնց անունները եւ աւանդած առարկաները կը նշանակենք հաս . — Կրօնագիտութիւն եւ եկեղեցական պատմութիւն՝ Տէր Սահակ Գանաւայ Տէր Սարգսեան : — Հայերէն գրաբար եւ հայ մատենագրութեան պատմութիւն՝ Յակոբ Կէ. Գուրգէն : — Հայերէն աշխարհարար , գրագիտութիւն եւ օտար մատենագրութեանց պատմութիւն

Հրանս եփ. Ասասուր : — Օսմաներէն , պարսիկերէն , արաբերէն՝ Ասեփան եփ. Կուրսիկեան : — Օսմաներէնէ ֆրանսերէն եւ ֆրանսերէնէ օսմաներէն թարգմանութիւն՝ Պօղոս եփ. Քիթսկեան : — Օսմաներէն զեղազրութիւն, ընթերցանութիւն եւ ուղղագրութիւն՝ Գառնիկ եփ. Բարունակեան : — Ֆրանսերէն լեզու՝ Պ. Շիւզեշ, եւ Պ. Պրնոլա : — Ֆրանսերէն թարգմանութիւն՝ Թոպլուս եփ. Թերզեան : — Ֆրանսերէն լեզու եւ թարգմանութիւն՝ Յովնանեկ եփ. Հինդեան : — Անգլիերէն՝ Նշան եփ. Գոնեսեան : — Գերմաներէն , նաեւ քաղաքակրթութեան պատմութիւն եւ պատմութիւն խնամատարութեան՝ Միխայէլ եփ. Շանսանձեան : — Խմատարարութիւն՝ Արամնաւ եփ. Տէր Յակոբեան : — Իրաւագիտութիւն՝ Յակոբ եփ. Յակոբեան : — Պատմութիւն եւ աշխարհագրութիւն՝ Գրիգոր եփ. Մարգարեան : — Պատմութիւն՝ Մարկոս եփ. Նաքանեան : — Ուսուցչութիւն եւ ընտանի դիտութիւններ՝ Պ. Մաքս Մակնիւս , Յովնանեկ եփ. Մուրասեան , Յովսէփ եփ. Գույոմձեան , Իգնասիոս եփ. Մուրասեան : — Տարարակութիւն՝ Սերոբէկ եփ. Պերպերեան : — Դժագրութիւն եւ զեղազրութիւն՝ Նաչիկ եփ. Թանքանեան :

Վարժարանին ընդհանուր հոփոյն է Գառնիկ Էֆենտի Բարունակեան :

Կեդրամական վարժարանի առաջին գլխաւորը ընդունուելու համար աշակերտները պէտք է գրաւոր քննութիւն անցընեն հետեւեալ տարրականներու վրայ .

Մաթ. Բրիտանական դիտելիք — Հայերէն. Աւետարանէ Թարգմանութիւն. — Դարբար բերանական նարդաներ. — Աշխարհաբար պարզ նիւթի մը շարադրութիւն — **Օսմաներէն.** Հատարակ ընթերցանութիւն. — Ուղղագրութիւն. — Օսմաներէնէ հայերէն պարզ Թարգմանութիւն. — **Ֆրանսերէն.** Ֆրանսերէնէ հայերէն Թարգմանութիւն. — Հայերէնէ ֆրանսերէն պարզ Թարգմանութիւն. — Քերականական նարդաներ —

Անգլիանուր պատմութիւն. Յանայ եւ Համայնեաց պատմութիւն — **Աօխարհագրութիւն.** Քաղաքական եւ ընտանի աշխարհագրութիւն հինգ մասերու. — **ԲՈՒԱՐԱՐԱՆՈՒՐԻԱՆ :** — **ՄԵԼԻՊՈԼԻՊՈԼԻԱՆ.** Կիւսիւս, անկիւննալու եւ շրջանակի վրայ դրժնական դիտելիք — **ԻՐԱԳԻՆ.** Իրական դիտմանց վրայ նախնական ժամանակներու — **ԳՈՒՄԱԳՐԱՐԻԱՆ :** — **ԳԵՂԱԳՐԱՐԻԱՆ :**

Մուսքի քննութիւնները կը կատարուին գրաւոր կերպով ամէն տարւոյ պատասխին :

Աշակերտի մը տարեկան թոշակն է 12 օսմ. ոսկի , եռամսեան կանխիկ վճարելի : Այն ծնողքները , որոնք չառ համեստ դիրք ունենալով կարող չեն վճարել ամբողջ թոշակ , վստահելի վկայութիւններէ յետոյ՝ կրնան թոշակ կրնան տալ իրենց զաւակները , եռամսեան միշտ կանխիկ :

Իսկ այն աշակերտները որոնց լալորովին ազգատու անկարող ըլլալը Ազգ. Պատրիարքարանի կողմէ կը վկայուի , ձրի կ'ընդունուին , առկայէն Խնամակալութիւնը իրեն վերապահած է ազգատու անտղներու մէջ ընտրութիւն ընել եւ մուսքի քննութեան մէջ բաղդատաբար յաջողագոյն հանդիսացողները ձրի ընդունել վարժարան :

ՍՆԵՍԱՍԵՐԵԱՆ ՎԱՐՃԱՐԱՆ. — Սանատարեան

վարժարանը հաստատուած է Էրզրում 1881ին , Հոտրիւրայրեյի, առակ Միլիթի Սանատարեանի , որ անոր գլխաւորութիւնն ու յարանաւսութիւնը ապահոված է իր նուիրած եւ կտակած գումարով : Սանատարեանի 1886 յուլիս 10ի կտակագրին համաձայն՝ կտակահատարներն են Վսեմ. Պ. Կարապետ Եղեանց , Պ. Գէորգ Եւանդուլեանց եւ Պ. Լեւոն Տիգրանեանց (վերջը հրամարտած) :

Սանատարեան վարժարանի Կ. Պոլսոյ Խնամակալութիւնը հետեւեալ կերպով կազմուած է .

Ամեհ. Պատրիարք Մարգարեան, Նախագահ.
Արիկ Է.Ֆ. Ունեհեան.
Գաբրիել > Նորասուցեան.
Գեորգ > Ապրանեան.
Գրիգոր > Կիւմիւզեան.
Պատրիկ > Կիւլպեկեան.
Վանան > Էստեան:

Վարժարանը ունի Էրզրումի մէջ տեղական Հոգաբարձութիւն մը, իսկ վարժարանին տեսչութիւնը կը վարեն Մկրտիչ Մանասարեանի երեք տաները Գէորգ Է.Ֆ. Արուսեան, Յովսէփ Է.Ֆ. Մատաթեան, Սարգիս Է.Ֆ. Սողիկեան:

1900ի Ընդարձակ Օրացոյցին մէջ մանրամասնօրէն խօսուած է արդէն Մանասարեան վարժարանի վրայ (տե՛ս էջ 211-217):

Վարժարանը կը բաժնուի երկու մասի, Ուսումնական եւ Արհեստական, առաջինը եօթը տարւան բնակացոյց, երկրորդը երեք տարւան:

Ուսումնական բաժնի նախադասարտատեան դաստաբանին մէջ ընդունուելիք աշակերտը պէտք է ըլլայ 11-13 տարեկան, ուշիմ ու առողջ, եւ ունենայ սա ծանօթութիւնները. Հայերէն վարժ կարգալ, բնիկեանցի կերպով գրել, Քերականութեան Մասունք բանին գիտնալ, ինչպէս թիւն մը գրի տանել՝ առանց ուղղագրական խոշոր սխալներու, եւ իտարանեան չորս գործադրութիւնները վարժ կերպով կատարել:

Արհեստագիտական բաժնին մէջ ընդունուելիք աշակերտը պէտք է ըլլայ 13-15 տարեկան, ուշիմ ու առողջ եւ ունենայ այն ծանօթութիւնները՝ որոնք Ազգ. վարժարաններու յատուկ Կազմական Կանոնադրով սահմանուած են Տարրական Նախակրթարաններու համար:

Վարժարանը ընդունուելիք ամէն աշակերտ պէտք է ներկայացնէ իր ծննդեան ու միջրատութեան, պատուատի ու առողջութեան վկայականները, ինչպէս եւ Օսմանիչիք քզգիւրեալն:

Թէ՛ Ուսումնական եւ թէ՛ Արհեստագիտական բաժնի խրաքանչիւր զիշերօրիկ աշակերտի համար, պէտք է իրր տարեթուի վճարուի 20 օսմ. ոսկի, որ կը պարտաւանդէ աշակերտին մտնելի, հազուադէպ, լուացքի ու մարտնչեան, բոխիկի ու դիւլի, ուսման ու դաստիարակութեան եւ այլ ուսումնական պիտոյքներու ծախքերը: Կարելի է նաեւ տարեկան 12 օսմանեան ոսկի միայն վճարել աշակերտի մը համար պայմանաւ տակայն որ աւոր դիւստի, կոշիկի, զատագիրքերու եւ դպրոցական ուրիշ պիտոյքներու, մահճակայի եւ անկողնի, ինչպէս նաեւ դեղերու ծախքը աշակերտին վրայ ըլլալով, վարժարանը աւոր սոյ մտնող, ուսում եւ հոգայ միայն լուացքի, բոխիկի եւ այլ ծախքերը:

Թէ՛ Ուսումնական եւ թէ՛ Արհեստագիտական բաժնի խրաքանչիւր ցորեկօրիկ աշակերտի համար, պէտք է տարեթուի վճարուի 6 օսմ. ոսկի, որ կը պարտաւանդէ միայն ուսման եւ ցորեկուան ծախի ծախքերը:

Խրաքանչիւր նորիկ զիշերօրիկ աշակերտի համար, պէտք է վարժարանի արկղին յանձնուի միանուագ 3 օսմ. ոսկեայ պարտքի դրամար մը, իրր աշակերտին ծանադարձաձախք՝ երբ ընթացաւարտ ըլլայ եւ կամ եթէ որ եւ է պատճառաւ հարկի դատուի վարժարանին արձակել զինքը: Պահեստի դուստրին ամբողջը կամ մնացորդը եւ կը արուի՝ երբ աշակերտը մեկնի վարժարանէն, Ըստ Կանոնադրին՝ վարժարանը պէտք է ունենայ առնուադն 30 ձրիավարժ զիշերօրիկ աշակերտ:

Հիմայ վարժարանին Ուսումնական բաժնին ուսուցչական մարմինը (երեք տեսուչներէն զատ, որոնք կ'ա-

ւանդէն կրօնապիտաւթիւն, պատմութիւն, բնական գիտութիւններ, գերաններ, զծագրութիւն եւ երամըտութիւն) կը բաղկանայ հետեւեալներն . Սեուցիչ հասերէնի՝ Ա. Խաչատուրեան, սեուցիչ ուսուցիչներ՝ Գ. Աւիկեան եւ Ս. Արապյան, սեուցիչ տաճկերէնի՝ Ն. Թորոպեան, սեուցիչ ֆրանսերէնի՝ Ժ. Գրեպե, սեուցիչ բնական գիտութեան՝ Գ. Ճիլերճեան, օգնական ուսուցիչ՝ Տ. Բրուսեան, օգնական ուսուցիչ եւ հակադ՝ Գ. Ղոյիմեան եւ Ա. Սողոմոնեան :

Արհեստանոցի ուսուցչութիւնը կը վարեն Սանասարեան երկու սաներ՝ Գէորգ էֆ. Ճիլերճեան եւ Սիմոն էֆ. Աղապալեան, որոնք իրենց մասնագիտական ուսմանց ընթացքը հիմնադիր բարերարին ծախքով կատարած են գերանական արհեստագիտական բարձրագոյն վարժարաններու մէջ, եւ աստիճինը ընդունած է բնական գիտութեանց մասնագէտ-ուսուցչի վկայագիրք եւ երկրորդը կահագործութեան ու երկաթագործութեան արհեստապետի վկայագիրք : Արհեստանոցին մէջ ուսուցչութիւն կ'ընեն նաեւ երկու ուրիշ արհեստապետներ ալ, Ա. էֆ. Վահանեան եւ Գ. էֆ. Գաւառեան, որոնք արտասահմանի մէջ կատարելագործած են իրենց արհեստագիտական կրթութիւնը եւ վկայագիրք ստացած են :

Վարժարանը 1900 նոյեմբերին ունէր 190 աշակերտ հետեւեալ բաշխմամբ .

Սանասարեան գիշերօթիկ սաներ	11
Սանասարեան ցօրեկօթիկ սաներ	23
Զանազաններէ պաշապանեալ սաներ	72
Թոշակաւոր գիշերօթիկ աշակերտներ	32
Թոշակաւոր ցօրեկօթիկ աշակերտներ	52

190

Սանասարեան վարժարանը 1899-1900 շրջանին ունեցած է 12 շրջանաւարտ, 9 Ուսումնական բաժնէն եւ 3ը Արհեստագիտական բաժնէն :

Վարժարանի տարեկան ծախքն է, ըստ երմտացոյցի, գրեթէ 4000 օսմ. ուկիլի գումար մը, որ կը հայթայթուի կատկեալ արժէթուպիկրու եւ Պոլսոյ ու Էւրոպայի մէջ զանաւան կալուածներու հասոյթներով, եւ աշակերտներու թոշակներով (*) :

ՊԼԵՊԼԵՆԱՆ ՎԱՐՃԱՅԻՆԱՆ. — 1876ի Հոկտեմբեր 1ին բացուած է այս ցերեկայ եւ գիշերօթիկ վարժարանը, հիմնադիր-անօրէնաւթեան Բ. Յ. Պրպլեանի, Գաւրպիդի մէջ հաստատուած, երկու տարի հետեւեալ յետոյ՝ իսկադրուած է Սիլուար, Նախ Ինստիտէ, եւ ետքը Սէլասորդ. Էքմէքճի պաշի փողոց, ուր կը մնայ 21 տարիներէ քիչ : Արդի վարժարանը, որ ընդարձակ տուն մըն է ընդարձակ պարտէզով շրջապատուած, սեփականութիւնն է Հիմնադիր-Տնօրէնին :

Առաջին օրէն հիմնուած է նախնական եւ երկրորդական ուսմանց ծրագրով : Վարժարանին նպատակն է, ըստ ծրագրին, «պատրաստել Ազգին լուսամբու եւ աշխուսեալ անդամներ» :

Ուսմանց շրջանը ութամեայ տեւողութիւն ունի : Ութը կարգերուն առաջին երեքը՝ «այսինքն «Երախայեցի երեք կարգեր» Նոխարկրքական կամ նախապատրաստական շրջանը կը կազմեն, ու վերջին հինգ տարիները՝ Ուսումնարանական շրջանը, որուն հինգ դասարանները կ'ըսանդաւունից, կ'ըսանդ, Երիցանց, Երիցաւունից եւ Աւագաց դասարան անունը կը կրեն :

(*) Վարժարանին վերաբերեալ ուրիշ տեղեկութիւններ ուղղով ծընոյցները կրնան գտնուի առ Տնօրէնին Սանասարեան Վարժարանի, Էրզրում :

Պ. ՆԵՎՐՈՒԶ

ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆ ԱՄԷՆ ՏԵՍԱԿ

Պոսթոլի, Տանրեյի, Թիւլի, Վարագոյի, Սրուի, Թաուլարանի, Մուլիինի, կազի (քանկայի եւ մեհախ), Ժապաւենի, Բեմեի, Պարիսի (հաստա զոյն-
րոյ), Զեֆուի, Մասալբոյներու, Սպինարի, Կը-
նասինի եւ զանազան մեհախեղեններու ու
բամախակեղեններու .

ԿԱՆԱՅ ԵՒ ԱՐԱՆՑ ՃԵՐԱԿԵԴԷՆԻ ԱՄԷՆ ՆԻԻԹ ԿԸ ԳՏՆՈՒԹ
ԱՃԱՌԱՏՈՒՆ ԳԻՆԵՐՈՒՎ

Վաճառատունս պատրաստ է դաւանել լանձնարարու-
թիւններ ընդունելով զայն փոխով ու ճշգու-
թիւմը կատարել :

Մեծախանակ գնողներու համար մասնաւոր զեղչ
Սուրբան Համալ մասսէիս, Թիւ 15

ՀՈԼԱՆՏԱԿԱՆ ԸՆՏԻՐ ԳԱՐԵՋՈՒՐ (Bière Amstel, Holland)

Միակ գարեջուրը որ զինի աւանդական հեռուներ նսեւ-
անխորդալի կերպով պատրաստուած բլլալու եւ
օգտակարութեան առաւելութիւնները :

ԱՄԷՆ ՃԱՇԱԿ ԳՈՂ ՊԻՏԻ ՄԵԱՅ
ԳՈՐԾԱԾԵԼՈՎ ԱՄՍԹԵԼԻ ԳԱՐԵՋՈՒՐԸ

Ճաշեմ առաջ, սեղանի վրայ եւ նաեւ վերջ
Հարցուցէք ԱՄՍԹԵԼԻ գարեջուր, մեծ նպարաւճառ-
ներու խանութները, զեղի միջերանոցները, մեծ
ճաշարանները .

Կեդրոնացեղին, Պոլիս, Ֆրանքդեան խան, Թիւ 5

Պ. ՆԵՎՐՈՒԶԻ ՄԵԼԵՆՈՆԵՐ

— 423 —

Վարժարանին ուսուցչական մարմինը բաղկացած է
այսօր 17 հայ եւ օտար ուսուցիչներէ, բացի Տնօրէնէն,
որ կ'աւանդէ անձամբ ոչ սահալա դասեր, մանուսորա-
պէս ընդուպիտական, զրական եւ խմատատիրական
ուսումներ եւ բարոյագիտութիւն :

Վարժարանը իր առաջին շրջանաւարտները ընծայած
է 1878 օգոստոսին եւ ջարդ ունեցած է 135 շրջանա-
ւարտներ . իսկ աւելի կամ նուազ շրջանաւարտութեան
մօտեցած մեկնելով զործի մօտեցներու թիւը շատ
աւելի մեծ է, Ընթացաւարտները զրկած են այլ եւ այլ
առարկէ զներ, օտեւարական, պետական, զրական, ու-
սուցչական, բժշկական, ճարտարագիտական, զեղար-
ուեստական, փաստարանական :

Պէրպէրեան վարժարանը 1900-1901 դպրոցական
տարւոյն հետ թեւակոխած է իր 25րդ տարեշրջանը :

ՄԵԶՊՈՒՐԵԱՆ ԱՂՋԱՆՑ ՎԱՐՃԱՐԱՆ.— Այս
վարժարանը, որ 36 տարի առաջ հիմնուած է եւ քանի
մը տարիէ ի վեր փակուած էր, 1900 հոկտեմբերի մէջ
բացուեցաւ նորէն՝ Գաղղիւզ, Եթովպի, Փալա-
պաշեան եւ իր երկու քոյրերը, աշխատակցութեամբ
Հիմնադիր Մէլգուրեան Էֆէնտիի, իր վարեն վարժա-
րանը, ուր կ'ընդունուին զիշերթիկներ ալ, որոնք կը
վճարեն 30 օսմ. ոսկի, զայնակի դրամով 36 ոսկի, վե-
ցամեան կանխիկ : Վարժարանը կ'ուսուցանէ, հայերէնէ
եւ ֆրանսերէնէ զատ, փափաքողներու թուրքերէն լե-
զուն, կար, ձեւ ու ձեռագործ, զայնակ, զործիական
ու ձայնական երաժշտութիւն, եւ առանձին անտեսու-
թիւն անական ու զործնական :

ՎԻՃԱԿԱՅՈՑԵ ԲԱՂԱՍԵՆ ՎԱՐՈՒՐԱՆՆԵՐԻ 1900 ՅՈՒՆԻՒՐ 1

ՎԱՐՈՒՐԱՆ	ԾԱՂ	Առաջին	Երկրորդ	Պատգամ	Պատգամ	Պատգամ
Պէգնան Լուսաւորչան	Գոմ-Գարու	349	241	15	5	5360
Ս. Մարտիկան	Կէտիք Գարու	128	105	8	4	3530
Պարսկան-Վարսկան	Գոմ-Գարուի գրառ	141	81	7	5	1137
Առաքելոյ-Հայկիւնան	Եկնի-Գարու	123	47	6	5	2200
Սահան-Լուսն-Վարսկ	Սահանի	222	157	11	8	5010
Ներսէսան	Անթ-Մէլիք	23	6	—	—	220
Թորնանան Վարսկան	Նարսի-Գարու	42	19	3	1	1020
Աղջ. Ս. Փրիկի Սրբանոց	Գարու-Չէլի	231	63	13	4	5650
Տառնան	Մարտիկոյ	126	94	6	5	3650
Գարսնանան	Անթ-Մէլիք	10	9	1	—	250
Լուսնան Վարսկանան	Բար-Գարու	47	27	3	3	1300
Ս. Սահանոյ	Գարսկի տրիկ	38	9	1	—	1020
Չէլիան	Էլուր-Տէ ֆէլիքստ	23	11	1	—	380
Թորնան	Պարսկ	89	71	6	3	2800
Ս. Ներսէսան	Թարսիկ	107	94	6	7	1800
Ս. Մարտիկան	Իստի-Փարս	15	21	1	—	400
Լուսնան	Բնուր Թարսիք	205	176	18	8	9680
Նարսկան	» Կրթ. Մարտ	76	62	—	3	1150
Լուսաւորչան	» Բանակար	24	20	—	1	340
Արարկան	» Տարսի-Տէր	81	56	1	3	1440
Ս. Մարտիկան	Ֆէրիկոյ	31	32	—	3	740
Ս. Լուսաւորչան	Ղարսի	122	38	7	2	3300
Մարտիկան	Փէրիկոյ	111	79	8	3	3800
Ս. Թարսի	Սիմիկոյ	70	88	6	6	3200
Ս. Թարսի	Գարու Չէլի	27	14	2	1	800
Ս. Թարսի	Բանի-Գարու	13	6	1	—	430
Ս. Թարսի	Պարսիկոյ	15	6	1	—	300
Ս. Թարսի	Եկնիք	13	7	1	—	390
Ս. Թարսի	Պէրիկոյ	14	—	1	—	600
Ս. Թարսի	Պէրիկոյ	17	16	1	—	575
Ս. Թարսի	Եկնիք-Մարտի	20	—	1	—	100
Ս. Թարսի	Պէրիկոյ	13	1	1	—	450
Ս. Թարսի	Պարսիկոյ	130	102	6	6	3850
Ս. Թարսի	Պարսիկոյ	164	193	14	9	6200
Ս. Թարսի	Պարսիկոյ	67	55	5	4	1900
Ս. Թարսի	Պարսիկոյ	116	79	8	4	5300
Ս. Թարսի	Պարսիկոյ	39	59	2	2	1125
Ս. Թարսի	Պարսիկոյ	26	24	2	1	1000
Ս. Թարսի	Պարսիկոյ	17	12	1	—	350
Ս. Թարսի	Պարսիկոյ	20	25	1	—	300
Ս. Թարսի	Պարսիկոյ	3148	2205	179	103	83550

Ե. ՊԱՐՍԻ ԹԱՂԱՍԵՆ ՎԱՐՈՒՐԱՆՆԵՐԻ.

Կ. Պարսի 46 թաղային վարժարաններն 59 միայն, Է. թաղի Ս. Աստուածածին, Սիմիկոյի Ս. Կարապետ, Գանդակի Ս. Աստուածածին, Աղարայի Տառնան, Սիմիկոյի Ս. Թարսի-Բարսիկոյի միայն վարժարանները, միայն էին, 1900ի սկիզբի Ս. թաղային վարժարանները յաճախող հայ աշակերտներն ըստ կան 2280 հայ ուսանողներ և ուսանողուհիներ, որոնք կը յաճախեն պետական և զանազան հայ ուստար վարժարաններ Կ. Պարսի թաղային վարժարաններու 1900 յուսուտար 1ի վիճակացոյցը դրած ենք դիմացի 424 էջին մէջ, Հոս կը գնենք Կ. Պարսի թաղային վարժարաններու յատուկ թաղապետական վիճակացոյցը.

ՎԱՐՈՒՐԱՆ ԲԱՂԱՍԵՆ ՎԻՃԱԿԱՅՈՑ				
	ՎԻՃԱԿԱՅՈՑ 1897 թվ. 1ի	ՎԻՃԱԿԱՅՈՑ 1898 թվ. 1ի	ՎԻՃԱԿԱՅՈՑ 1899 թվ. 1ի	ՎԻՃԱԿԱՅՈՑ 1900 թվ. 1ի
Աշակերտ	3825	4483	2877	3146
Աշակերտուհի			2046	2205
Առաքել			181	179
Առաքելուհի			93	103
Ամսական ծախք	58383 գրշ.	63953 գրշ.	77300 գրշ.	83556 գրշ.

ԳԱՐՍԻ ԹԱՂԱՍԵՆ ՎԱՐՈՒՐԱՆՆԵՐ. Հետեւեալ էջի

վիճակացոյցը ցոյց կու տայ տաճարացոյց վիճակներու պարզացանան վիճակացոյցներ, իրաց անեալ Պարսի-Գանդակի, Սիմիկոյի, Թարսի, Էրզնկանի, Պարսիկոյի, Բանի, Պարսիկոյ-Աղարայի, Վանայ, Էրզնկանի, Պիլիկի, Մուլի, Բարու-Արզնի-Չիքոյի, Սիմիկոյի, Պարսիկոյի, Բուսնի, Աստուածածին, Մարսի, Մարսիկոյ, Սիմիկոյի տաճարացոյցներ վիճակները, և Սիմիկոյի Աղարայի վիճակները, որոնց մասին տարզական տեղեկութիւններ հաղորդուած չեն տակաւին Պարսիկոյի Կարճարանի վարժարաններու ծախքերը նշանակուած են տարեկան կամ ամսական հաշուով դրուած տեղեկագիրներուն համաձայն:

ՎԻՃԱԿԱՆՈՅԹ ԳԱՆՈՒՅԹԻՆ ՎԱՐՃԱՐԱՆՆԵՐՈՒ

ԱՐԱՋՆՈՐԴԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿՆԵՐ	Վարձարձ	Աստիճ	Աստիճանի	Ուսուցիչ	Ուսուցչուհի	Հասար. և ծախս	
						Տարեկան	Ամսական
Լուսինե	6	314	250	12	10	—	6130
Թեթևաթ	9	1017	856	27	21	—	11968
Բզմա	38	3095	5412	134	78	—	32776
Պրուս	16	1532	620	28	12	—	9605
Պիլեմի	10	1120	143	18	3	37520	—
Քեմալ	8	825	349	16	7	73700	—
Բզմա	27	1640	1295	55	54	—	35766
Լեկի	7	805	395	20	9	—	5508
Դոստ	42	3795	1140	107	18	—	20450
Ամսական-Մարտի	9	1524	814	38	15	—	10395
Երանյան-Գարսի	27	2040	105	38	4	—	4699
Ճանի	27	1453	252	44	14	99300	—
Տարա	47	2184	718	72	13	—	17464
Տարա	27	1956	1178	44	42	118991	—
Քի	27	1336	367	35	8	24490	—
Աղբ	3	163	84	9	2	—	833
Տարա	4	690	324	18	9	41600	—
Տարա	27	2048	496	49	9	—	8539
Լեկ	4	541	215	17	5	—	1967
Աղբ	20	757	223	23	—	—	2725
Տարա	12	456	268	14	2	18496	—
Տարա	12	617	189	16	2	—	1576
Տարա	8	1091	571	19	7	35945	—
Տարա	2	68	46	9	2	—	3600
Աղբ	10	998	708	35	27	—	9250
Աղբ	10	440	47	10	—	18235	—
Հալի	2	438	249	12	6	—	3842
Տարա	12	1179	557	30	13	—	10075
Հալի	4	508	69	10	2	—	1319
Հալի	10	736	78	18	2	—	3670
Հալի	10	605	85	14	1	—	1348
Տարա	2	260	70	4	1	6000	—
Տարա	14	752	90	18	2	—	3440
Գու	403	37073	18263	1013	400	469277	207245

ՈՒՍՈՒՑԱԿԱՆ ՄԱՐՄԻՆ

1900ի Ընդարձակ Օրացոյցին մէջ (էջ 202—204) բացատրուած է թէ ուսուցչական թեկնածուները ինչ պայմաններու մէջ կրնան ուսուցչական վկայական ստանալ եւ թէ մինչեւ 1899 ապրիլ 1 քանի՞ ուսուցիչ եւ ուսուցչուհի վկայական ստացած են : Հոս կը գտնուի 1899ի եւ 1900ի տարեշրջաններուն՝ Կ. Պոլսոյ մէջ ուսուցչական վկայական ստացողներուն վիճակագրութիւնը . աւանցող ոմանք Բնիկ Յանճատօղլուին միջոցաւ ներկայացուած են Ուսումնական Խորհուրդին եւ ոմանք ալ ուղղակի Խորհուրդէն վկայուած են .

	1899ին	1900ին
Օգնական ուսուցիչ	14	4
» վարժուհի	9	11
Դաստիարակ ուսուցիչ	1	1
» վարժուհի	1	—
Օգնական Մասնագէտ ուսուցիչ	5	6
» » վարժուհի	—	1
Մասնագէտ ուսուցիչ	1	—
» վարժուհի	1	—
	32	23

ԵՐԱՆԱԻԱՐՏՆԵՐ

1900ի Ընդարձակ Օրացոյցին մէջ (էջ 205) գրուած է մանրամասնօրէն թէ ուսուցչական եւ բարձրագոյն նախաքննարաններու չորսնասարունները ինչ կերպով կրնան ստանալ Ուսումնական Խորհուրդէն վաւերացուած վկայական , եւ թէ մինչեւ 1898ի վերջը ինչ եղած է չորսնասարան քննութեանց արդիւնքը : Գալով վերջին երկու տարեշրջաններուն, 1899ին ունե-

ՍԻԿԱՌԻ ԹՈՒՂԹ

Ա.գգ. Հիւանդանոցի

Սոյն սիկառի թուղթը առ այժմ երեք տետակ պատ-
րաստուած է ի նպատակ եէՏԻ ԳՈՒԼԷԻ Ս. ՓՐԿԶԵԱՆ
ԱԶԳ. ՀԻԻԱՆԴԱՆՈՑԻ, ուր կը պատասպարուին եւ կը
դարմանուին ՀԱԶԱՐԷ աւելի հիւանդներ, որոնք, ծե-
րեր եւ յիմարներ :

Տարակոյս չկայ որ բարեւէր հասարակութիւնը, միշտ
հոգած ու՝ բազմէն հարուածեալ թուառներու միակ ա-
պաստարանը եզրոյ տոյն հաստատութեան, պիտի չարու-
նակէ ըստ առաջնայն դործածել այս սիկառի թուղթը,
եւ այսպէս՝ օգնութեան ձեռք կարկառած պիտի ըլլայ
Հիւանդանոցին :

Հոգաբարձութիւնը վերջերս որոշեց այդ թուղթին
պատրաստութիւնը կատարել Հիւանդանոցին մէջ իսկ,
Որբանոցի աղջոյ միջոցաւ որով կը մտահոգանէ ծիսող հա-
սարակութիւնը թէ, իր անմիջական հսկողութեան շտա-
հիւ, դործածած ֆրանսական բնաիր եւ առողջապահիկ
թուղթին տեսակը միշտ անփոփոխ պիտի մնայ :

Թանձնաբարձութիւնք՝ պէտք է ուղղուին Կ. Պոլիս,
Մեծ Նոր Խան, Միջին յարկ, Թիւ 48, 49, 50 եւ 8
Հիւանդանոցի Հոգաբարձութեան, որ պատրաստ է ըստ
ամենայնի գոհացնել զիմուները :

Սուր Եակոբայ որբանոցի տրուած ինքեան առեւտարանը

ԼԱ ՆԻՒ ԵՕՐՔ

ԿԵՆԱՑ ԱՊԱՅՈՎԱԳՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

ԱՄԵՆԱՀԻՆ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆՆԵՐՈՒԹԻՒՆ

ԿԵՆԱՑ ՎՐԱՑ ԱՊԱՀՈՎԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

ՏՆՕՐԷՆՈՒԹԻՒՆ ԵՆԻՐՈՊԱ

Բարից 1 եւ 3 Լը Բէքիկ փողոց (Պուլվար տեղ՝ Իրաւ
[շէնի անկիւնը) Ընկերութեան նոր ապարանքին մէջ

1899 յունուար 1ին ամբողջովին իրականացած ե-
րաւաստութեան պատճառս գումարն է ՄԼԿ ՄԻԼԻԱՌ-
225 միլիոն ֆրանկ : Ապանովագրութիւն որ կը բանի
5,503,151,562 ֆրանկ : Ընկերութեան նիւնուերէն ի վեր
1845, ապանովագրեալներու վնասուած մէկ միլիառ
547 միլիոն :

1900ին նկատուց դրամով վնասեալ շահերն են՝

15,017,254 ֆրանկ, 1899ին 617,254 ֆրանկ աւելի :

ԼԱ ՆԻՒ ԵՕՐՔ ունի 437,776է աւելի անդամ, որոնք
Ընկերութիւնը կը կազմեն, որոնց կը պատկանի ընկերու-
թիւնը եւ որոց կը վերաբերին ընկերութեան բոլոր շա-
հերը : Եւ մասնակից է, եւ կամ տակաւին չէ, խիստ
շահեկան է ձեզի համար նանչնալ : Ընկերութեան մաս-
նաւոր կարգադրութիւններ : Օրինակի համար մանրա-
մասն տեղեկութիւններ ուղեցեմ իբրեւ հաստատութիւն
ապանովագրութեան վրայ որ հարիւրին չորս երաւաս-
տեալ տեղաւ ունի . նոյնպէս տարեկաններու եւ տուե-
լու ձեռով ապանովագրութեան վրայ, ի զեպ մասն
որոշեալ ժամանակամիջոցի մէջ :

Աւելի բնութեան տեղեկութեանց համար դիմել տո-
ժնից Գրաստութեան Տնօրէնութիւն ի Ենիւրիս

Ա. ԶՈՒՀԱՃԵԱՆ Ճ. ՈՒ. ՀՈՒԻԹՕԼ ԵՒ ԸՆԿ.

Վոյվոսա փողոց, Վիսպիս խան, Ղարափա :

ցանք 15 շրջանաւորտ (13ը աղջիկ եւ 2ը մանչ) եւ 1900ին՝ 37 շրջանաւորտ (19ը աղջիկ եւ 18ը մանչ) :

ԱՐԶԵՍՏԱԿԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ ՅԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎ

1880ի Սովետոյ Յանձնաժողովին իրը շարունակութիւն՝ մնացորդ գումարը մտասկարարելու եւ անեցնելու, եւ յետոյ Արշեստական վարժարանի մը ծախքին յատկացնելու նպատակով կազմուած է Յանձնաժողով մը, որուն անդամներն են .

Ամեն. Պատրիարք	Սրբազան,	Նախագահ
Սանակ	Է.Յ. Ղազարոսեան,	Ասեմագետ
Մկրտիչ	»	Մանուկեան,
Աբիկ	»	Ասեմադպիր
Աբել	»	Ունեան
Գառնիկ	»	Կիւլպենկեան
Պատրիկ	»	Յովակիմեան
Պատրիկ	»	Կիւլպենկեան

Այս յանձնաժողովը գաւառներէն եկած որբերուն արհեստական կրթութեան համար յատկացուցած է Աղղ-Հիւանդանոցին ամսական 50 տոկոս գումար մը, մինչեւ որ նոր Արքանոցի շէնութեամբ արհեստական վարժարանը հաստատուի :

ԳԱԼՏԱՅԵԱՆ ԱՂԶԱՆՑ ՈՐԲԱՆՈՑ

Հաստատուած է 1866 յունուարին Կ. Պոլսոյ Խառ-գիւղի մէջ : Արքանոցին հիմնադիր եւ Մայր հանգուցեայ Սրբուհի Մայրապետ Գալֆայեանի յաջորդած է՝ 1889 յուլիսին՝ Երանուհի Մայրապետ Յովհաննիսեան :

Արքանոցին նպատակն է աղջկն անոք, անօգնական որբ աղջիկ գաւակները պատասխարել . խնամել եւ դաս-

տնարարել : Մինչեւ հիմայ, 34 տարեան մէջ . Որքանոցը կրցած է 478 անհայր, անմայր, փոքրեցեալ թափառող որբուհիներ պատասխարել, որոնցմէ 50ը տակաւին պատասխարեալ կը մնան, 3ը՝ մեռած են, 1ը՝ կուսակրօնութիւն ուխտած է 17ը՝ անգլուտակ ուղղաշին երաւ որդեկութեան արտած եւ 40ն ալ ամուսնացած ու բնամեղք կազմած են : Այս 478 որբուհիներուն 3ը՝ եղբայրտուն, 1ը՝ Ռուսմանիայէն, 170ը՝ Կ. Պոլսոյ դասական թաղէն են, իսկ 304ը՝ գաւառացի են : Անոնցմէ շատերը թէ՛ Կ. Պոլսոյ եւ թէ՛ գաւառներուն մէջ գաւառարարեալու ալ եւ ուսուցչու ալ պատաններ վարած են :

Արքանոցին պատասխարեալները՝ կ'ուսին շայերէն եւ ֆրանսերէն, Կրօնք, Թուարանութիւն, Աշխարհագրութիւն՝ Առանին անատութիւն. ասոնցմէ զատ կը սորվին նաեւ կտր. ձեւ, ձեռագործ : Նոյնպէս վարժուելու համար, շարքովեան շրջանով, կը կատարեն Արքանոցին անական ծառայութիւնները՝ ինչպէս կերակուր եփել, լուացք ընել, տախտակ որդել, տել անել, եւ այլն :

Արքանոցին մէջ հիմայ կը պաշտօնավարեն 8 պաշտանեալ : Տարեկան ծախքն է 750-800 օսմ. տակի : Խառ փոխարէն իրր հաստատու եկամուտ ունի միմիայն Վեհ. ՍՈՒԼԹԱՆ ԱՊՏ-ԻԻԼ՝ ՀԱՄԻՏ Բ. Գիթառա Կայսեր շնորհած հացի եւ մօի պարէնը, որ կը արբուի Կայսերական Անձնական Գանձէն եւ որուն տարեկանը կ'արժէ դրեթէ 20,000 դր. : Ասկէ զատ ունի նաեւ տարին 6000-7000 դր. ի կալուածական հասցի : Իսկ մնացեալ ծախքը կը հայթայթուի մասամբ բանուած ձեռագործներու աղբիւնքով, եւ զիմաքորտար Թուրքիոյ եւ արտասահմանի բարեւոր Հայերու կամուոր նուէրներով, որոնք վերջին տարիները պակշտած ըլլալով՝ Արքանոցը այսօր 60,000 դրուի չափ պարտքի տակ ինկած է :

ՅՈՎԱԷՓ ԻԶՄԻՐԵԱՆՑ ԳՐԱԿԱՆ ՅԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎ

Բարեպետական Յովաէփ Իզմիրեանց, ընդէկ Ղզլարցի, իր 1884 Ապրիլ 3 թուականի կտակադրով 10,000 թուայի նստիւթած է ազգին եւ սահմանած է որ առկուր, տարեկան 600 թուայի, Կ. Պոլսոյ Ազգ. Պատրիարքարանին միջոցաւ իրոք մրցանակ պարգեւ տրուի ամէն տարի ազգային գրականութեան, եւ պատմութեան վերաբերեալ լաւագոյն երկրորդութեանց հեղինակներուն :

Այս կտակին զործադրութեան համար 1887ին Ազգ. Կեդր. Վարչութեան նման ժողովը Մնայուն Յանձնաժողով մը կազմած է «Յովաէփ Իզմիրեանց Գրական Յանձնաժողով» անունով, որուն անդամներն են .

ԱՍԼԵՂ. Պատրիարք Սեբազան,	Նախագահ.
Դաբրիէ կ.Յ.	Նորասուցկեան,
Յովնանէս Ազգ. Բն. Մկրեան,	Ասեճապետ.
Վանան կ.Յ.	Եսանան,
Դեազ Եպիսկոպոս Երեցեան.	Գանձապետ.
Նիկիէ Եպիսկոպոս Դուբեան.	
Տոք. Վանուս կ.Յ. Թորգոմեան :	

1900ի Ընդարձակ Օրացոյցին մէջ մանրամասն տեսչեղութիւններ տրուած են մրցանակի պայմաններուն վրայ (Էջ 217-219) :

1900ին մրցանակի բաշխում տեղի չունեցաւ եւ Յանձնաժողովը որոշած է 1900ի մրցանակին գումարը միացնել 1901ի մրցանակին :

Յովաէփ Իզմիրեանց, Գրական Մրցանակի մը հաստատութեան համար կտակած 10,000 թուայիէն զատ, կտակած է նաեւ 10,000 թուայիի ուրիշ գումար մըն ալ, որուն առկուր, 600 թուայի, յատկացած է Էրզրումի կամ Մշոյ ազգական վարժարանին : Յանձնաժողովը 1897

տեսաւ . 1 էն տկեսալ այդ նպատակը յատկացուց Մշոյ ազգական վարժարանին, որ հիմայ «Յ. Իզմիրեանց ազգական վարժարան» անունը կը կրէ :

Գրական Յանձնաժողովը ստանձնած է նաեւ Վանայ Սանդիստեան ազգական վարժարանին մատակարարութիւնը՝ հանդուցեալ Սանտապրեանի կողմէ թողուած նպատակով, — Շահնազարեան վարժարանի զոյքերուն մատակարարութիւնը՝ յատկացնելու համար զանոնք հանգուցեալ Կարուպեա վարդապետի կտակի զործադրութեան, — Աստուածատու Զանդի կտակին զործադրութեան հսկողութիւնը, — եւ վերջապէս Դաւթիկոյ Ազգ. Մատենադարանին հոգը, զոր 1900 տեսչութիւններն Ազգ. Վարչութիւնը յանձնեց ահոր :

ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑ

ՀՈԳԱՐԱԶՈՒԹԻՒՆԸ. — Ազգ. Հիւանդանոցին արդի Հոգաբարձութիւնը, որ ընտրուած է 1898 օգոստոս նին, հետեւեալ կերպով կազմուած է .

Պատրիկ	Էփենալի Կիւրճեկեան,	Առնապետ.
Գրիգոր	» Ալեանաքեան,	Առնապետ.
Տօք. Արքանաճ	» Նազարեան.	
Գրիգոր	» Էլիէնեան.	
Գրիգոր	» Կիւմլի շէկրաւ.	
Տօք. Միքայէլ	» Խորասանեան.	
Յակոբ	» Սրամադլեան.	
Յօղոս	» Էրսեմեան.	
Տիւրան	» Մանուկեան.	

Հոգաբարձութեան պաշտօնավարութեան առաջին տարւոյն վրայ տեղեկութիւններ պատւած են 1900ի Ընդարձակ Օրացոյցին մէջ (*) : Հոս պիտի խօսինք երկրորդ տարւոյն վրայ :

(*) Այդ հատորը կը պարունակէ նաեւ Հիւանդանոցի պատմութիւնը

ՆՈՐ ԲԱՐԻՌՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ. — Հոգաբարձութիւնը այս միջոցին ի գլխի հանեց նախ Ապրաչարանի յաւելումածական շէնքին շինութիւնը, 59,638³/₄ դրաշ ծախքով։ Այս շէնքը յատկացած է այն յիմարմուրտն որոնք կրնան աշխատել։ Ասկէ դատ հիմաջ ոչ միայն նորահաստատ խաղաղականներուն շնորհիւ պատապարեալները կը վայելեն առնուշ ջուրի առաւելութիւնները, այլ ևս Հիւանդանոցը ունեցաւ քրտութեան ընդարձակ սրահ մը արանց կողմը ևս որահ մըն ալ կանանց կողմը, ջուշի ևս պրանիշի մէկ քանի սենյակ կազմածներով ամբողջ։ Տաք ևս պողջուրի մշտանա ծորակները թէ՛ Հիւանդարանին, թէ՛ Մեքանացին, թէ՛ արանց ու կանանց Յիմարանոցին ևս թէ՛ աղջկանց Որանոցին մէջ հաստատուած են։ Ընկալները նորոգուած են ևւարական գրութիւնով, գարշահաստութիւնէ բոլորովին զերծ։ Նոր մեկտամբ Բաթմէօրեան ջրի փախչներ հաստատուած են։ Հիւանդանոցը ունեցաւ նաեւ ասարդուածման յատակ աշխատանոց մը մէկըրու համար Բարեկարանակ աղաղային մը՝ Թափիկ էֆ. Մարկոսեան, դարաւոր մանրացոյց մը նուիրեց Հիւանդանոցին, ի յիշատակ Տիկլին Նրանուն կիւմիսկէրանին, որ Հիւանդանոցին Խնամակալուհի Տիկնանց գործունեայ անդամներէն մէկը ևս զամ էր, ևս որ վարձածնեցաւ 1900 յուլիսին։ Նայեալէս Անարան էֆ. Մանուկեան նուիրեց Հիւանդանոցին մանրացոյց մը ի յիշատակ իր վաղամուսիկի կուղակցին՝ Տիկլին Տօրայի։ Ասկէ դատ ընտրեցաւ երկամբէ սաղախներ, որոնց միջոցաւ կերակուրները, կրակի վրայ, սրահները կը տարուին զիւրաւ, անկողնէ անկողին, երկրթէ վերելակներով վերին յարկերը փոխադրուել յետոյ։

Իր հաստատութիւնէն ի վեր, բոլորատեան նաշուեցուցանքով, ինչպէս նաեւ կենսապարտիւնն ու պատկերը Հիւանդանոցի չորս գլխաւոր բարեբաւերուն։

շինուեցաւ նաեւ մահճանաւ կռաք մը, որ հիւանդները տանդուշներէն վեր հանելու, իշկեցնելու ևս ասանց ցնցման վիրարութեան գործողութեանց արահը ու անկէ իրենց անկողինը փոխադրելու կը ծառայէ։

ԱՐՀԵՍՏԱՐԱՆՆԵՐ. — Հիւանդանոցի Հոգաբարձութիւնը մասնաւոր խնամք տարաւ նաեւ արհեստարաններու կազմակերպութեան։

Կօշիկ արհեստարանը. — Կօշիկ արհեստարանը նորէն կազմակերպուեցաւ 1899 փետրուարին, հակոգութեամբ Դաւիթանա էֆ. Փափաղկանի, որ չարաթիւ անգամ մը անձնաւիրարար կ'ալցելէ։ Այս արհեստարանը 1899 տարւոյ մէջ արտադրած է 1620 զոգ կօշիկ, որոնց 1605ը յատկացած է Հիւանդանոցի պատապարեալներուն գործածութեան, իսկ մնացեալ 15ը ծախուած է հարա 30 դրաշի։

Ջուլնակի արհեստարաններ. — Թէ՛ Հիւանդանոցին մէջ ևս թէ՛ Որանոցին մէջ կրկու արհեստարան կը զրաղին ջուլնակութեամբ։ 1899ին արտադրած են 1590 մեթր 10 անդղիով տօխման և փառօնէ կերպուս, որ մեծ մասամբ գործածուած է Հիւանդանոցի պատապարեալներու պէտքերուն։

Միւս արհեստարաններ. — Կօշիկի ևս ջուլնակի արհեստարաններէն զատ, Որանոցին մէջ կը գտնուին նաեւ կահազործի ևս զերծակի արհեստարաններ, որոնց պատրաստած աթոռներն ու հագուստները հասցնի աղբի բներ սկսած են բլլալ Հիւանդանոցին համար Գաղով թիթիկազործի ևս աստղծաղործի արհեստարաններուն, որոնք կը գտնուին Հիւանդանոցին մէջ, 1899ին ասանց աստղինէն զոյացած չափն է 915¹/₂ դրաշ ևս երկրորդէն 787¹/₂ դրաշ։

ՋԱՆԱԶԱՆ ՀԱՍՈՑԹՆԵՐ. — 1900ի Ընդարձակ Օրացոյցին մէջ բազմատեան ցուցաններ գրուած են Հիւ-

ւանդանոցի զանազան հասոյթներուն : Հաս կը գնենք վերջին տարւոյ հասոյթները :

Մումարան . — 1899ի Մումարանի գումար շահն է 22,665 դրուշ, որ 1897ի եւ 1898ի հասոյթներուն բաղդաւամբ տաւելութիւն ցոյց կու տայ :

Օրացոյց . — 1899 տարւոյ մէջ 30,373 $\frac{1}{4}$ դրուշ գոյացած է Օրացոյցի վանատունէ, որուն 3248 դրուշը 1899 տարւոյ Օրացոյցի հասոյթ է, եւ մնացած 27,128 $\frac{1}{2}$ դրուշին 20,337 $\frac{1}{4}$ դրուշը 1900ի Պարզ Օրացոյցէն, իսկ 6787 $\frac{1}{2}$ դրուշն ալ Բնդարձակ Օրացոյցէն գոյացած է իբր զոտ ջան, ինչ որ հասոյթի այս աղբիւրէն ցարդ գոյացած մեծագոյն չանը կը ներկայացնէ :

Սիկատի բուլիի հասոյթ . — Հասոյթի այս աղբիւրը 1899ին եղած է 23,553 $\frac{1}{4}$ դրուշ, այսինքն նախորդ տարիներու հասոյթէն կէս տո կէս պակաս : Հոգարար-ձուլիւնը վերջեւս որչեց այդ թուղթին պատրաստութիւնը կատարել տալ Հիւանդանոցին մէջ, Որանոցի պոյոց միջոցաւ, որով կը փառահանէ ձիակ հասարակութիւնը թէ իր անմիջական հակադրութեան շնորհիւ գործածած ֆրանսական ընտիր եւ ատղջապահիկ թուղթին տեսիլը միշտ անփոփոխ պիտի մնայ : Հոգարարձուլիւնը կը յուսայ որ այդ պոյոյնաններուն մէջ քարեակը հասարակութիւնը գործեալ պիտի փութայ անցնել Հիւանդանոցի հասոյթներուն այս կարեւոր աղբիւրը :

Փոխան ծաղկեպտակի . — Յուդարկաւորութեանց առթիւ փոխան ծաղկեպտակի հասոյթը, որ 1894էն մինչեւ 1898, հինգ տարւան մէջ, 87,227 դրուշի հասած է, 1899ին եղած է 25,846 դրուշ : Հոգարարձուլիւնը վերջին տարւոյն մէջ պատրաստել տուած է սեւ շրջանակով՝ վիճադրուած քարտեր, որոնք կը զրկուին՝ փոխան ծաղկեպտակի՝ հանպուցեալին ազգականներուն, եւ որոնց

վրայ կը նշանակուին նուիրատուին անունը եւ նուէրին ի յիշատակ որ՛ւն տրուած ըլլալը :

Փոխան ծաղկեպտակի . — 1899 տարւոյ վերջերը հարսնիքներու առթիւ քարեակը ազգայիններ Փոխան ծաղկեպտակի նուէրներ զրկեցին Ազգ. Հիւանդանոցին, եւ այդ տարւոյ մէջ գոյացաւ 703 դրուշի գումար մը . սակայն հասոյթի այս աղբիւրը անանկալ կերպով անկցաւ 1900ի տարեշրջանին մէջ, անանկ որ առաջին վեցամսեային, այսինքն յունուարէն յունիս վերջ գոյացած է 9598 դրուշի գումար մը : Հոգարարձուլիւնը փոխան ծաղկեպտակի նուիրատուներուն համար ալ պատրաստել տուած է սակեզած գեղեցիկ քարտեր, որոնք կը զրկուին նորաստեղծ ամուսնեւոր, եւ որոնց վրայ նշանակուած է նուիրատուին անունը եւ նուէրին ինչ առթիւ տեղի ունեցած ըլլալը :

Հանգանակութիւն . — Հասոյթի այս աղբիւրը բոլորին նուազած է . 1899ի մէջ հանգանակութեամբ գոյացած է 25,824 դրուշ միայն, մինչդեռ սակի առաջ հասոյթի այս աղբիւրը արտադրած է մինչեւ 1000 օսմանեան սակի եւ ասորհանարար նուազած է :

Բաժանորդագրութիւն . — Հասոյթի այս աղբիւրը, որուն ձեւնապրկեցաւ 1898 Մայիսին, 1899ին արտադրած է 4670 դրուշ :

Առանցի վանձանակներ . — Առանցի վանձանակներու հասոյթն ալ, 1899ին, գոհացուցիկ արդիւնք մը ունեցած չէ : «Առանցի վանձանակներու» կանոնագրը գործադրութեան գրուած է 1898 յուլիս 1ին եւ մինչեւ դեկտեմբեր վերջ, ինչ ամսուան մէջ, արտադրած է 23,809 $\frac{1}{2}$ դրուշ, մինչդեռ 1899 տարւոյ 12 ամիսներուն մէջ 25,101 $\frac{1}{4}$ դրուշ միայն, իսկ 1900 տարւոյ մէջ աւելի պակաս է կ'երեւայ : Փախուքելի է որ Թաղական Խորհուրդները այս մասին աւելի հոգածու գտնուին :

ՈՐԲԱՆՈՅԻՐ. — Հայտարարձութիւնը յատուկ խնամա-
կարութեան ար միջոցաւ կը վարէ Որբանոցի տաճմա-
կան եւ արհեստական վարչութիւնը : Այս խնամակարու-
թիւնը կապմուտ մէջ հետեւեալ կերպով .

- Դիլգոր Է.Բ. Ալեանաբեան , Ասեմապետ .
- Լեւոն » Բանկեան .
- Պիտոս » Կարապետեան .
- Պօղոս » Բերեքեան :

ՊԱՆՏՈՆԵԱՆՆԵՐ. — Դրանցիկի պատգամներ. —
Մաքսուտ կփ. Նիսապիւրի, դորձակտար եւ քարտու-
ղար : Հայրապետ կփ. Շնորհեան , Համարակալ :

Հիւանդանոցի պատգամներ. — Վարդան վրդ. Pro-
խորովեան, հոգեւոր պաշտօնեայ Տոք. Օնան կփ. Շիրին-
եան, անօրէն : Յովնանեկ կփ. Քիւրմեան, անօրէնի օգ-
նական : Տոք. Մինաս կփ. Չարդարեան , վերաբարձ-
րձիկ : Տոք. Նազարեք կփ. Տադաւարեան, բժիշկներքին
հիւանդանոց : Տոք. Մօմէնի, յիմարարձ բժիշկ :
Տոք. Մկրտիչ կփ. Բարադանեան , Տոք. Կարապետ կփ.
Իրիմեան , Տոք. Արշակ կփ. Կազազեան , ներքին
բժիշկներ : Յարութիւն կփ. Ֆերմասեան , զեղպորձ :

Որբանոցի պատգամներ. — Տոք. Դաքրիւշ կփ. Նա-
նայեան , այցելու բժիշկ : Յակոբ կփ. Նիկողոսեան ,
անուշ : Օր. Բուքուշ Չալեան , ընդհանուր դաստիարա-
կանի Աղջկանց Որբանոցին :

ՊԱՏՄՊԱՐԵԱՆՆԵՐ. — 1899 յունուար 1ին Հիւան-
դանոցին մէջ կային 920 պատաստարեալներ . մինչեւ զեկ-
տեմբեր՝ 1603 նոր պատաստարեալներ ընդունուած են :
Առնցքով 1235ը արձակուած եւ 285ը մնաւ են , այնպէս
որ 1899 զեկտեմբեր 31ին Հիւանդանոցի պատաստարեալ-
ներուն թիւն էր 1003 , որոնցմէ 166ը հիւանդ (129 այր,
37 կին) , 278ը յիմար (187 այր , 91 կին) , 158 ծեր եւ

անդամայոյմ (107 այր , 51 կին) , 290 որբ (185 մանչ ,
105 աղջիկ) , 111 պաշտօնեայ (88 այր , 23 կին) : Հե-
տեւեալ բազմատական ցուցակը ցոյց կու տայ թէ 14
ապրտան մէջ Հիւանդանոցի պատաստարեալները ինչ հա-
մեմատութեամբ աճած են .

Ի Յունուար	Հիւանդ	Յիւմար	Սեր	Աւրտ.	Պատկ.	Համարուծ.
1887	104	127	115	206	33	585
1888	124	143	105	174	42	588
1889	115	156	111	175	43	600
1890	128	184	108	184	47	651
1891	145	186	104	192	52	679
1892	153	207	117	220	70	767
1893	155	218	124	214	65	776
1894	187	239	144	144	74	788
1895	152	239	112	217	73	793
1896	188	249	153	243	70	903
1897	141	267	176	250	66	900
1898	138	271	176	318	81	984
1899	159	255	169	239	98	920
1900	166	278	158	290	111	1003

ՀԱՅ ԿԱԹՈՒԼԻԿ ՀԱՍՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

Տ. ՊՕՂՈՍ ՊԵՏՐՈՍ ԺԱԼԷՄԻԱՆՈՒԷԼԷԱՆ, Պատրիարք-Կաթողիկոս, ծննդով ԹԷԼԷՐԱՎՆ (ՄԷՐԱՐՈՆ), 4 յունուար 1829, ընտրվել 14 յուլիս 1899 :

Պատրիարքական Փոխանորդ՝ Առաքել Արքեպիսկոպոս :

Պատրիարքական Դիւանապետ՝ Սահակ Վրդ. Շիրազցի :

ՎԻՃԱԿՆԵՐ

Սրբազ.	— Սահակ Արքեպիսկոպոս	Հասնան.
Առաքել.	— Պաղոս Եպիսկոպոս	Թէրզեան.
Էլզարիմ.	— Կարապետ Եպիսկոպոս	Քչուբեան.
Քաղաքի.	— Ստեփան Եպիսկոպոս	Խաչեղեան.
Մալաթիա.	— Միքայէլ Եպիսկոպոս	Խաչատուրեան.
Մուշ.	— Ներսէս Եպիսկոպոս	Ճառնեան.
Պրուսա.	— Յարութեան Եպիսկոպոս	Ճառնեան.
Տիարապէթի.	— Անդրէաս Եպիսկոպոս	Չէլեկեան.
Հալպ.	— Յովնաննէս Եպիսկոպոս	Պալիկեան,
Մերտին.	— Յուսէփ Վարդապետ	Տեղապալ.
Գալսեթի.	— Մանուէլ Վարդապետ	Տեղապալ.
Եզնիկոտ.	— Պաղոս Վարդապետ	Մարտեան,
Էնիկէրի.	— Յովնաննէս Վարդապետ	Ստեփանեան,
Մարաշ.	— Մանուէլ Վարդապետ	Տեղապալ.
Տրապիզոն.	— Յովնաննէս Վարդապետ	Պոլսեան,
Չմուր.	— Անդրէաս Վարդապետ	Տեղապալ.
Ալաշք.	— Պետրոս Վարդապետ	Տեղապալ.
Իզմիր.	— Սերգէյ Վարդապետ	Տեղապալ.
Իզմիր.	— Նիկողոս Վարդապետ	Տեղապալ.
Պադուան.	— Փիլիպոս Վարդապետ	Տեղապալ.

ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆՔ

ՎԵՆԵՅԻՅԻ Միսիարեանց Աբբանայ՝ Հ. Իգնատիոս Արքեպիսկոպոս Կիւրքեան :
ՎԻԵՆՆԱՅԻ Միսիարեանց Աբբանայ՝ Հ. Արսէն Արքեպիսկոպոս Ալաշքեան :
ԱՆՏՈՆԵԱՆԵՆ Աբբանայ՝ Հ. Ռաֆայէլ Մ. Վրդ. Միապետեան :

ՅԻՒԱՆԴԱՆՈՑԻ ԱՐՇԵՍՏԱՐԱՆՆԵՐԸ

ԿԱԶԱԳՈՐԾԻ ԱՐՇԵՍՏԱՐԱՆ

1900 ԻՆ, ՀԱՍՏԱՏՈՒԱՆ

Այս արձեատարանին մէջ պատաստուած ամուսնները լաւ ընդունուած ինչ ցատն են, և շատ մը յանձնարարութիւններ կ'ըլլան Հոգաբարձութեան ամէն կողմէ :

Չափաւոր զինեՐ

ԿՕՇԻԿԻ ԱՐՇԵՍՏԱՐԱՆ

1899 ԻՆ, ՆՈՐԷՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒՄԸ

Ընդ հսկողութեամբ

ԴԱՄԻԱՆՈՍ ԷՅ. ՓԱՓԱՅԵԱՆԻ

Այս արձեատարանին շինած կոյիկները կը բաւեն ոչ միայն Ազգ. Հիւանդանոցի պատուարները, այլ և զտարւն յանձնարարութիւնը այլ կ'ընդունան և փութով կը կատարուին :

Չափաւոր զինեՐ

ԴԵՐՋԱԿՈՒԹԵԱՆ ԱՐՇԵՍՏԱՐԱՆ

1900 ԻՆ, ՀԱՍՏԱՏՈՒԱՆ

Այս արձեատարանը սկսած է արդէն զուլայն շատ մը յանձնարարութիւններ ընդունել և ամենայն յարգումներով զորոյրդել :

Արձեատարանը կը գտնուի վարդապետ զերեմի մը տնակին հակադրութեան տակ :

Չափաւոր զինեՐ

ՃՈՒԼԶԱԿՈՒԹԵԱՆ ԱՐՇԵՍՏԱՐԱՆ

1899 ԻՆ, ՆՈՐԷՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒՄԸ

Կարողորդ տոգորմա և Չաստեկ կերպաւ, թէկիւր ու խափու :

Այս արձեատարանը Հիւանդանոցի պատասխարկող տնակները իրար կը գտնան, ամէն զատ զուլայն եղած յանձնարարութիւններն ալ կը զորոյրդել :

Այս արձեատարանին արտադրութիւնները արժանապատ են շատերու զմանատեան :

Չափաւոր զինեՐ

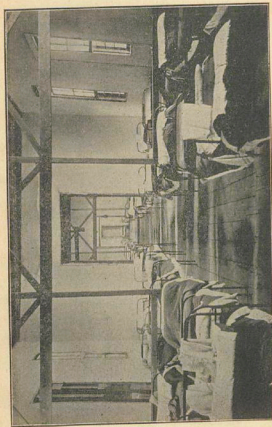
Տօֆ. Ն. Տաղաւարեանի

—> 500 244 <—

Գիտական Շարժում Ա. Տաղի (1885) (Սպառեայ)	
> > Բ. > (1886)	20
> > Գ. > (1887)	20
Բնական Պատմ. Ա. Հասար (Կենդ. Հիստորիա)	
նութիւն և Մարդկային Կազմ. ու Բնախօսութիւն.)	
Դասագիրք երկրորդական վարժարանաց	40
Նախորդին համառօտք, Դասագիրք Նախակրթ.	8
Ուսումնասիրութիւն միջային բարեւոյ պատմաութան և կազմութեան վրայ (Յրանա.)	10
Ծագումն հայ լեզուից (Պատկերաբանաց մեջաւանակ)	10
Մանրագրութիւն	10
Տիեզերք և իւր կազմութիւնն (Յրանաբան.)	10
Գրիգոր Աղաթօն (Մագում և Կենսագր.) Բ. Տպ.	21/2
Առողջապահութիւն	25
Ծննդական Դրժարանք (Կազմախօսութիւն, Բնախօսութիւն և Առողջապահութիւն)	6
Մարդկային սաղմնախօսութիւն	5
Բառացուցակ արաբական, Բ. յիպ.	3

Կ Ե Գ Ր Ո Ն Ա Տ Ե Ղ Ի Ք

Կ. Պոլիս	— Մարդկային Գրականութեան	
Զմիւռնիա	— Մամուլական	*
Ցիպիս	— Կենդանական	*

Ս. Սաղարայ որպանցին անտարանները

ՀԱՅ ԲՈՂՈՔԱԿԱՆ ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՅԱԿՈԲ ԷՖԷՆՏԻ ՊԹՅԱՃԵԱՆ, Ազգայն Բողոքական
հասարակութեան :

Արեակ է.Յ. Շմաւոնեան , Իրաւագէտ խորհրդական
Կարապետ է.Յ. Սենեֆերիմեան , Բարաւագար :
Առաքել է.Յ. Կեօղիւպեօյիւմեան , Ա. Գործակատար :
Գաբրիէլ է.Յ. Մինասեան , Բ. Գործակատար :

ՎԱՐՋԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎ

Պատ. Աւետիս Ասատուրեան .
ԲրոՅ. Յակոբոս Ճենիգեան .
Սեփեան է.Յ. Զօրիկեան .
Յովնանէս է.Յ. Մինասեան .
Արեակ է.Յ. Շմաւոնեան .
Կարապետ է.Յ. Սենեֆերիմեան .
Պետրոս է.Յ. Տօնենեան :

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆՔ

Բիւքսանիոյ , Պատ. Աւետիս Ասատուրեան , Նախագահ .
Կեդրոնական , Պատ. Քերովբէ Նաղուպեան , Նախագահ .
Նարբնդի , Պատ. Աստուածասուր Անդրեասեան , Նիսի .
Կիլիկիոյ , Պատ. Սիմոն Թէ-զիւմեան , Նախագահ :

ՅՈՒՐԲԻՈՅ ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ՔՐԻՍՏՈՆԵԱՅ ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆՅ ՀՈԳԵՒՈՐ ԳԼՈՒԽԵՐ

Տ. ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՍ , Արքեպիսկոպոս և տիեզերական Պատրիարք
Յունաց Կոստանդնուպոլսոյ. ամառն ի Կոստանդնուպոլիս. ունի 12 Մետրա-
պոլիսներու Միանդոտ, և 72 մետրապոլսական վիճակներ Եւրոպական և
Ասիական Թուրքիոյ մէջ :

Տ. ՓՈՏՆՈՍ , Պատրիարք և Պապ Յունաց Աղեքամեղիոյ. ամառն
յԱղեքամեղիա. ունի 3 մետրապոլսական վիճակներ Եգիպտոսի մէջ :

Տ. ՄԵԼԵՏԻՍՈՎ, Գաղարկայր Յաւանց Անտրոյայ. ամուսն ի Դամասկոս. ունի 14 մետաղադրամական դիմանկներ Սուրբոյ և մերձուտը նաեւանցաց մէջ:

Տ. ԴԱՄԻԱՆՈՎ, Գաղարկայր Յուանց Երուսաղէմի, ամուսն յերուսաղէմ. ունի 10 մետաղադրամական դիմանկներ Պաղեստինի մէջ:

Տ. ՅԻՍԻՄԻՓ, Երասր Պաղեստինայ. ամուսն ի Կոստանդնուպոլիս. ունի 22 մետաղադրամական դիմանկներ Երուսաղէմի Թուրքոյի և Պաղեստինայ մէջ:

Տ. ԻԿԵԱՏՏԻՍՈՎ ԱՐԽԱՄՈՆԷ Գաղարկայր Ասորոյ Անտրոյայ. ամուսն ի Տէրէրէլագֆրան, Մերթինի մաս. ունի 12 առաջնորդական դիմանկներ Ասորական Թուրքոյի հարաւային նահանգաց մէջ:

Տ. ՇԻՄԱՌԵ (ՄԱՐ ՇԻՄՈՒՆ), Գաղարկայր Կաստանդի Քաղէլացոյ, ամուսն ի Եէնիքիման՝ Էնքերեարի մէջ. ուր է իր սուղալիքեան մեծագոյն մասը, և ունի սուղալիքական դիմանկներ նաև Պաղեստին և Մուսուլի նահանգներուն մէջ:

Տ. ԱՐՊԱՎ ԿԻՒՂՈՎ, Գաղարկայր Ղիտանց Ալեքսանդրոյ. ամուսն ի Գաֆիթ. ունի մետաղադրամական դիմանկներ Եջիպտայի և Եմպոլոյ մէջ:

Տ. ԵՂԻԱ ՊԵՏՐՈՍ ԶՅՅԷՓ, Գաղարկայր Հոռոմէական Մարունաց Անտրոյայ. ամուսն ի Քէջարոյան՝ Լիբանանու մէջ. ունի 7 եպիսկոպոսական դիմանկներ Լիբանանու և Սուրբոյ մէջ:

Տ. ՊԵՏՐՈՍ ՃԻՐԱՃԻՐԻ, Գաղարկայր Հոռոմէական Մելիքոյ Անտրոյայ և Ալեքսանդրոյ. ամուսն ի Դամասկոս, ունի 11 եպիսկոպոսական դիմանկներ Հալէպի և Սուրբոյ նահանգներուն մէջ:

Տ. ԵՒՔԷՄ ԲԱՆՄԱՐԻ, Գաղարկայր Հոռոմէական Ասորոյ Անտրոյայ. ամուսն ի ՄԷՐԷՐ, ունի 2 եպիսկոպոսական դիմանկներ Ասորական Թուրքոյի հարաւային նահանգներուն մէջ:

Տ. ՅԻՍԻՄԻՓ ԷՄՄԱՆՈՒԷԼ ԹՈՒՄԱՆ, Գաղարկայր Հոռոմէական Քաղէլացոյ Քաղէլայի. ամուսն ի Մուսուլ. ունի 10 եպիսկոպոսական դիմանկներ Ասորական Թուրքոյի հարաւային նահանգներուն մէջ:

Տ. ԿԻՒՂՈՎ ՄԱՅԱՐ, Գաղարկայր Հոռոմէական Ղիտանց Ալեքսանդրոյ. ամուսն ի Գաֆիթ. ունի 2 եպիսկոպոսական դիմանկներ Եջիպտայի մէջ:

ԱԶԳԱՊԵՏ ԶԻՐԷՅ

ՄՐՇԷԼ ԼԷՎԻ ԷՖՖԷՐ, ընդհանուր Թախանագօտի տեղակայ ի Կաստանդնուպոլիս. ունի 5 Թախաններ թաղական ժողով կրօնական գործոյ համար, և 24 Մեծ-Թախաններ յԵրուսաղէմ և Ասորական Թուրքոյի մէջ:

ՅՈՒՐԲՈՅ ՀԱՅ ԹԵՐԹԵՐԸ

Թուրքոյ մէջ կը հրատարակուին 14 նայ Սեփեր, որոնց մէջէն միայն Արեւելեան Մամուլը, Իզմիրի մէջ, և մնացած 13ը Կ. Պոլսոյ մէջ:

1. ԱՐԵՒԷԼԵԱՆ ՄԱՍՈՒԼ, Հանդէս կրօնական՝ ազգային, դրամական և թաղարական խորագիր-անոր՝ Մասնէա էֆ. Մամուրեան Սկզսա՝ և հրատարակուի 1871ին Քամանդուպոլիսին՝ տարեկան 60 դր., գինանեայ 30 դր., Իզմիրի համար՝ Տարեկան 70 դր., գինանեայ 35 դր., Կ. Պոլսոյ և դասաներու համար՝ Տարեկան 15 ֆրանք, գինանեայ 8 ֆրանք՝ արաստանների համար: Իւրաքանչիւր թիւը 3 դուշէ՝ Հասցէ՝ Մամուրեան, Իզմիր:

2. ԱՐԵՒԷԼԸ, Սթամբոլ ազգային, դրամական և թաղարական Արաստանէր՝ Տարեհ էֆ. Երաստինան Սկսած և հրատարակուի 1881ին Կը հրատարակուի առէն որ կը սրին Քամանդուպոլիսին՝ տարեկան 140, գինանեայ 70, Եմպոլիս 40 դր., Կ. Պոլսոյ և դասաներու համար. տարեկան 40 ֆրանք և գինանեայ 20 ֆրանք՝ ասոր երկրներու համար: Իւրաքանչիւր թիւը 20 փարսէ՝ Հասցէ՝ Արեւելք սթամբոլի խորագրութիւն՝ Կ. Պոլսոյ, Հայամթիւ, Երաստաններուն խան:

3. ԱԵՏԱՐԵՐ, Երաստանէր կրօնական, ուսումնական, քնանեական և թաղարական Արաստանէր՝ Տար. Ճ. Ք. Կրին Տարեհ-Խորագիր՝ Տար. Ս. Պարնին Սկսած և 1855ին Կը հրատարակուի Տարեհէ և նայատառ Թուրքերէն զատ զատ Քամանդուպոլիսին՝ Կ. Պոլսոյ և դասաները՝ տարեկան 30 դր., արծաթ, գինանեայ 15 դր., արծաթ: Արաստանների համար՝ տարեկան 35 դր., արծաթ: Իւրաքանչիւր նայը 30 փարս — Արեւսարեւ տանաները աղոյ համար դասեկաղաղը: Քամանդուպոլիսին՝ 6 դուշ արծաթ առէն տեղի համար:

4. ԲԻՉԱԼԵՆԻՈՆ, Հոյտոմերը առնորեայ, ազգային և թաղարական, դրամական և գիտական Արաստանէր՝ Քիւզուլ էֆ. Քէշեան Սկսած և հրատարակուի 1866ին Քամանդուպոլիսին՝ տարեկան 7 մէճիտէ, գինանեայ 3 1/2 մէճիտէ: Կ. Պոլսոյ և դասաներու համար. եւսանեայ 2 մէճիտէ զատաներու համար, 36 դուշ Կ. Պոլսոյ համար: Արաստանների տարեկան 40 ֆր., գինանեայ 20 ֆր., եւսանեայ 10 ֆր.: Իւրաքանչիւր թիւը 20 փարս: Կը հրատարակուի առէն որ կը սրին Հասցէ՝ Տէր և Տնորէն, Քիւզուլ էֆ. Քէշեան, Կ. Պոլսոյ, Պոլսոյ Ալի Տաստէպի, թիւ 23-25:

5. ԲԻՐԱՅԱՆ, Լրագիր ազգայական, քամալիական, լեզուարանական և դրամական: Կը հրատարակուի առէն երեքշաբթի Արաստանէր՝ Հ. Ս. Խ. էֆ. Իւթիշեան և Սկսած և հրատարակուի 1882ին Քամանդուպոլիսին՝ Կ. Պոլսոյ և դասաները՝ տարեկան 50 դուշ, գինանեայ 30

դրուշ, օտար երկիրներ՝ 6 թուղթի կամ 15 ֆյաներ իւրաքանչիւր թիւը 40 փաթառ: Հասցէ՝ Տնօրէնութիւն Քիւտոսի, Կ. Պոլիս, Էսթի Չապիէ, Թիւ 61, Եւ. Կ. Պէրպէրեան ապարան:

6. ԼՈՅՍ, Նարամաներթ, Կը հրատարակուի շաբաթ օրերը, սկսած է 1894ին: Արամատէր՝ Վահան Կ. Տէր Միքայէլեան: Տնօրէն՝ Մարտիրոս է. ֆ. Տէրօմէնեան: Խմբագրապետ՝ Գ. Ս. է. ֆ. Հարապապեանեան: Բաժանորդագրութիւն՝ Պոլիս և գաւառները՝ տարեկան 50, վեցամսեայ 25, եռամսեայ 15 դրուշ: օտար երկիրներ՝ տարեկան 12, վեցամսեայ 6 և եռամսեայ 3 ֆյաներ: Իւրաքանչիւր թիւը 40 փաթառ: Հասցէ՝ Կ. Պոլիս, Դաւանթիա, Նորաստանեան խան:

7. ՄԱՂԻԿ, Արամատէր՝ Անտոն Սարգսեան: Ակտա է հրատարակուի 1886ին:

8. ԸԱՆՐԱՊԵՏԱԿ, Արամատէր՝ Արմէն Լուսինեան: Ակտա է հրատարակուի 1896ին:

9. ՃԵՐԻՏԵԻ ԵՍՐԳԻՅԷ, Թրամերթ հայատառ և Թրքաբարբառ, քաղաքական, ազգային, առևտրական, տնտեսական և գիտական: Արամատէր և տնօրէն՝ Տիգրան է. ֆ. Ճիլիլէկեան: Արամ է հրատարակուի 1885 յունիս 1ին, և շաբաթական թիւեր է Թիւրքմենիէ Էֆէնտի, զոր կը հրատարակէր Տիգրան է. ֆ. Ճիլիլէկեան 1877 յունիս 7էն ի վեր: Հրատարակ կ'ըլլէ ամէն օր կ'ըս օրին: Բաժանորդագրութիւն՝ Կ. Պոլիս համար տարեկան 140 դրուշ, վեցամսեայ 70 դրուշ, եռամսեայ 40 դրուշ: գաւառներու համար տարեկան 150 դրուշ, վեցամսեայ 80 դրուշ, եռամսեայ 45 դրուշ, մէծիւսիւն 20 դրուշէն: Իւրաքանչիւր թիւը 20 փաթառ: Հասցէ՝ Տիգրան է. ֆ. Ճիլիլէկեան՝ Կ. Պոլիս, Պալը Ալի Տաուտէր, Թիւ 20:

10. ՄԱՆՁՈՒՄԷԻ ԷՔԵՄԱՐ, Արամատէր՝ Կարապետ է. ֆ. Փանտեան: Ակտա է հրատարակուի 1886ին:

11. ՄԱՍԻՍ, Արամատէր՝ Կարապետ է. ֆ. Իսմայէլեան: Ակտա է 1852ին: 1900 յունուար 1էն կը հրատարակուի իբր շաբաթամերթ՝ ազգային, դրական, քաղաքական և գիտական: Տնօրէնը բաժանորդակցի կ'ըս ամ. տակի: Հասցէ՝ Դաւանթիա, Նորաստանեան խան, Թիւ 13:

12. ՄԷՃՄՈՒԱՅԻ ԱԽԱՐԱՐ, Լրացիր հայատառ և Թրքաբարբառ: Արամատէր և խմբագրապետ՝ Յովնանէն է. ֆ. Թոլայեան: Արամ է հրատարակուի 1881ին: Երկրորդ ասին օրաթիւք ըլլալէ ետքը միտայ կիսաշաբաթամերթ և և կը հրատարակուի չորեքշաբթի և շաբաթ: Բաժանորդագրութիւն՝ Կ. Պոլիս համար տարեկան 60 դրուշ, վեցամսեայ 35 դրուշ: գաւառներու և արտասահմանի համար տարեկան 85 դրուշ: վեցամսեայ 45 դրուշ, Իւրաքանչիւր թիւը 30 փաթառ: Հասցէ՝ Յովնանէն է. ֆ. Թոլայեան, Կ. Պոլիս, Բերա, Մեծ փողոց, Թիւ 65:

13. ՍՈՒՐԱՆԿԱԿ, Թրամերթ ազգային, քաղաքական, տնտեսական և գիտական: Արամատէր և տնօրէն՝ Տիգրան է. ֆ. Ճիլիլէկեան: Արամ է հրատարակուի 1899ին: Բաժանորդագրութիւն՝ Կ. Պոլիս համար 12 ամիսը 75 դրուշ, 6 ամիսը 40 դրուշ: գաւառներու համար 12 ամիսը 100 դրուշ, 6 ամիսը 50 դրուշ: արտասահմանի համար 12 ամիսը 22 ֆյաներ, 6 ամիսը 11 ֆյաներ: Իւրաքանչիւր թիւ մեծիւսէ կը ծախուի 10 փաթառ: Կը հրատարակուի աստուները՝ արշալոյսին: Հասցէ՝ Կ. Պոլիս, Պալը Ալի Տաուտէր, Թիւ 20:

14. ՓՈՒՆՆ, Նարամաներթ, կը հրատարակուի շաբաթ օրերը: Արամատէր՝ Լ. Ս. է. ֆ. Անտոնեան: Արամ է 1866ին: Տնօրէնը բաժանորդակցի է երկուսիցիւս արձան մէկուն, Թէ Կ. Պոլիս և Թէ գաւառներու համար: Վեց և երկր ամիսներու համար բաժանորդ կ'ընդունուի: Հասցէ 40 փաթառ: Հասցէ՝ Կ. Պոլիս, Պալը Կարապետ, Նաթիկէ խան, վերի յարկ, Թիւ 16:

ՎԵՐԱԳՆԵՐ ԵՒ ՍՐԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆԵՐ

Տրեւ Տոյ	
43 27	1856. կարգալ 1858:
44 17	1887. կարգալ 1886:
45 16	ազգային. կարգալ Նախագահ
47 38	Յովնանէն արք. Արքեմանայ վանանաւառ է ո'չ Թէ մարտ 19ին այլ մարտ 10ին:
49 8	1838. կարգալ 1833:
51 32	Դաւիթ Դ' Դաւանթիան ինքզինքը Կաթողիկոս օմեկ տաւառ է ո'չ Թէ արդի 25ին, այլ 28ին:
53 20	1880. կարգալ 1800:
60 19	Գրիգոր Սոսան յունիսնաւառ է արատառ 15ին և ո'չ 14ին:
62 11	1855. կարգալ 1835:
63 24	Կիսաշաբաթական Պիւրիպիւի. կարգալ Պետրոս Պիւրիպիւի:
68 34	1866. կարգալ 1876:
71 23	1881. կարգալ 1882:
74 33	հոկտեմբեր 2ին. կարգալ հոկտեմբեր 25ին:
72—76	— Թաւաղանիւնէր գլխաւ ապրանքանիք ջանքին մէջ հեռաւայ արձանները սարգաւ Եւ. 72 էջին մէջ, սոյ 7՝ Մայիս 19 փոխանակ Մայիս 29ին, սոյ 19՝ Մայիս 6 փոխ. Մայիս 6ին, սոյ 20՝ Մայիս 8 փոխ. Մայիս 8ին, սոյ 21՝ Մայիս 20 փոխ. Մայիս 20ին, սոյ 26՝ Մայիս 26 փոխ. Մայիս 26ին, սոյ 23 էջին մէջ, սոյ 4՝ Յունիս 13 փոխ. Յունիս 13ին, սոյ 7՝ Յունիս 29 փոխ. Յունիս 29ին, սոյ 30՝ Յունիս 13ին:

Երես Տող

7 փոխ-	Յունիս 7ի 74 էջին մէջ, սող 9՝ Մայիս 18 փոխ-
Ապրիլ 18ի 75 էջին մէջ, սող 2՝ Դեկտ. 13 փոխ. 23ի,	
սող 10՝ Յուլ. 1 փոխ. Յունիս 1ի, սող 27՝ Նոյ. 26 փոխ.	
Յուլ. 26ի 76 էջին մէջ, սող 5՝ Դեկտ. 29 փոխ. Դեկտ. 22ի	
1537-1555). կարգով (1537-1555)	
83 19	մոտեմանք. կարգով մոտեմանք
84 10	(1631-1636). կարգով (1631-1636)
93 21	ստորին տ. կարգով ստորին տ.
109 5	(1706-1707). կարգով (1706)
122 19	ապրիլ 17. կարգով ապրիլ 18
134 22	Պատմական Գեղար. կարգով Պատմական Գրքեր
144 13	Պատմական Գեղար. կարգով Պատմական Գրքեր
148 19	Պատմական Գեղար. կարգով Պատմական Գրքեր
153 8	Պատմական Գեղար. կարգով Պատմական Գրքեր
155 8	59. կարգով 59
166 14	գեղար. կարգով գեղար. կարգով
175 11	ՍՊ՝ Զարգացի Մանկութի շարականին. կարգով ՍՊ՝ Զարգացի մանկութի շարականին
182 7	1818. կարգով 1817
182 16	Պատմական Գեղար. կարգով Պատմական Գրքեր
184 3 և 9	Պատմական Գեղար. կարգով Պատմական Գրքեր
195 2	կրթութիւն Պատմական Գեղար. կարգով Պատմական Գրքեր
195 15	1876. կարգով 1826
213 10	Պատմական Գեղար. կարգով Պատմական Գրքեր
224 2	50,000. կարգով 75,000
224 6	Պատմական Գեղար. կարգով Պատմական Գրքեր
224 13	ապրիլ 1. կարգով ապրիլ 1
225 16	Բոլորի. կարգով Բոլորի
223 12	ստորին մէջ. կարգով ստորին մտ.
224 16	1857 մայիս 17. կարգով 1858 մայիս 18
240 5	Պատմական Գեղար. կարգով Պատմական Գրքեր
243 34	1858 յունիս 18. կարգով 1858 մայիս 18
244 22	Պատմական Գեղար. կարգով Պատմական Գրքեր
255 5	(1831-1886). կարգով (1834-1887)
270 26	Պատմական Գեղար. կարգով Պատմական Գրքեր
283 3	Պատմական Գեղար. կարգով Պատմական Գրքեր
288 2	Պատմական Գեղար. կարգով Պատմական Գրքեր
293 17	Պատմական Գեղար. կարգով Պատմական Գրքեր
335 10	1 խորանարդ մէջ. կարգով 1 խորանարդ սանդղակ
381 13	Պատմական Գեղար. կարգով Պատմական Գրքեր
380 1	Գրքեր Ե. կարգով Գրքեր Ե.

ՅԱՆԿ ՆԻԻԹԵՐՈՒ

ՏՈՍԱՐ

Տարածական տար. և միջոց տարին	3
Անտառաւոր և Նշանաւոր տար. Տարածական	4
Տար. կարծիք. տարածական և խորանարդ	5
Տար. (յուրաքանչեւ) գեղար. կարգով	5-29
Արդարաւոր շարական տար. և խորանարդ	30
Միջոց տարածական տար. (պար. շարական կարգով)	31
Արդարաւոր տարածական և կարծիք տար. և շրջան	34

ՃԱՆԱՋԱՆ ԳԻՏԵԼԻՔՆԵՐ

Ընթերցողներուն	39
Թուականներ	41
Արդարաւոր տար. և խորանարդ	72
Ե. Պատմական Գեղար. կարգով Պատմական Գրքեր	77
Պատմական Գեղար. կարգով Պատմական Գրքեր	259
Արդարաւոր տար. և խորանարդ	262
Տար. կարծիք. տարածական և խորանարդ	282
Գործի մարդը կամար	297
Տարածական տար. և խորանարդ	300
Կարծիք. տար. և խորանարդ	301
Գործի մարդը կամար	307
Տարածական տար. և խորանարդ	309
Տար. կարծիք. տարածական և խորանարդ	310
Կարծիք. տար. և խորանարդ	314
Տարածական տար. և խորանարդ	324
Տարածական տար. և խորանարդ	330
Տարածական տար. և խորանարդ	334
Ընթերցողներուն	338
Մեր պիտանք	338
Անտառաւոր և Նշանաւոր տար. Տարածական	339
Տար. կարծիք. տարածական և խորանարդ	342
Տար. (յուրաքանչեւ) գեղար. կարգով	344
Արդարաւոր շարական տար. և խորանարդ	345
Միջոց տարածական տար. (պար. շարական կարգով)	348
Արդարաւոր տարածական և կարծիք տար. և շրջան	349
Ընթերցողներուն	351
Գիտ. մը գաղափարաւոր	351
Գիտ. մը գաղափարաւոր	353

معرف مرمومه نظارت جلیه ۱۹ ربيع الاول ۱۲۸۰ و ۳ و ۳۱۸
 ۳۱۶ تاریخ و ۱۶۲ ترم و ختمه سیه طبع اولشدر

ՎԻՃԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒՅԻՆՆԵՐ

Օսմանեան Կայսրութիւն	364
Օսլրանի Օսմանեան Հարստութեան	364
Կայսերական արքայներ	364
Նախարարներ	364
Ինքն պաշտօնատարներ	365
Նախնական և կուսակալներ	365
Գլխավորներ և կառավարիչներ	367
Առանձնաշնորհալ նախնական	367
Ստոր աւրումնայ թով գնտուղ տմ. ղեկավարներ	368
Թուրքիա գնտուղ տար գնտուղներ	368
Սահման աւրումնայ նայ տարիմատարներ	370
Սահման աւրումնայ նայ պաշտօնատարներ	375
Հայ. Սելեկի	381
Առաքելական ամու	381
Հայկազնուածիւն Հայոց	397
Սելեկիայի Սելեկի	400
Սելեկիայի Աղմատայ	400
Սուրբ Էջիմանի Սիւրբի անդամ	400
Առաքելական Սուրբատարներ	401
Առաքելական Սուրբատարներ	402
Առաքելական Սուրբատարներ	402
Առաքելական Սուրբատարներ	402
Պատրիարքական Հայոց Թուրքիոյ	403
Աղմատի Սելեկական Սուրբատարներ	403
Աղմատի Պատրիարքական պաշտօնատներ	405
Առաքելական Սիւրբատարներ	406
Պատրիարքական Ս. Սուրբատարներ	409
Սահմանական Սիւրբատարներ	410
Սահմանական Սիւրբատարներ	411
Սահմանական Սիւրբատարներ	412
Առաքելական Սիւրբատարներ	414
Սահմանական Սիւրբատարներ	415
Սահմանական Սիւրբատարներ	427
Սահմանական Սիւրբատարներ	427
Սահմանական Սիւրբատարներ	428
Սահմանական Սիւրբատարներ	428
Սահմանական Սիւրբատարներ	430
Սահմանական Սիւրբատարներ	431
Հայ Սահմանական Սիւրբատարներ	438
Հայ Սահմանական Սիւրբատարներ	439
Սահմանական Սիւրբատարներ	439
Սահմանական Սիւրբատարներ	440
Սահմանական Սիւրբատարներ	441
Սահմանական Սիւրբատարներ	443

Կը խնդրուի այն ընթերցողները՝ որոնք ունենան զիստպատկան տնայնայ Ընդարձակ Ուսուցչի պարունակած տեղեկութեանց մասին, նշանաւ. կեզ այս Թուղթին վրայ, և կարելով զայն ժախտուած տեղերն, զրկել Աղմատի Սահմանական Սիւրբատարներ, Կ. Պոլիս, Ինքն Սուրբատար, Ինքն 1 յուլիս 1901:

0023856

25n

2013

4916

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0021856

